

P. Bohuslav Balbín T. J.

Jeho život a práce.

NAPSAL

P. ANT. REJZEK T. J.

PODÍL NA ROK 1908. — ČÍSLO XLVIII.

V PRAZE.

KNIHTISKÁRNA DRUŽSTVA VLAST. — NÁKLADEM DĚDICTVÍ SV. PROKOPA.
1908.

Spisu P. Ant. Rejzka T. J. »P. Bohuslav Balbín T. J.« uděluje se tímto příslušné schválení řádové.

Ve Vídni, dne 24. května 1906.

Frant. Xav. Schwaerzler T. J.
provinciál.

IMPRIMATUR.

Z KNÍŽECÍHO ARCIBISKUPSKÉHO ORDINARIÁTU V PRAZE,

DNE 12. ŘÍJNA 1906 ČÍS. 13172.

František Brusák,
generální vikář.

BOHVSL. BALBINVS
E SOCIETATE IESV.

OBSAH.

	Strana
Předmluva	1—16
Úvod	17—21
Hlava první. Rodokmen Bohuslava Balbína a jeho dětství.	
Slavni předkové Balbinovi. — Jeho narození. — Albrecht hr. z Waldstejna, jeho kmotr. — Jeho rodný dům v Hradci Králové zakoupen řádem Tovaryšstva Ježíšova. — Balbín zázračně ozdravěl na přimluvu Matky Boží. — Jeho první výchova — probuzená dychtivost po dějinách českých. — Balbín jako sedmiletý chlapec za selských bouří r. 1628. — Všeobecné svízele za 30leté války. — Útulek v Častolovicích u urozeného pána Otty z Opprsdorfů, reformačního komissaře. — P. Adam Kravařský S. J. missionář	23—32
Hlava druhá. Balbín na studiích gymnasijských.	
První rok v Broumově — druhý rok v Jičíně — tři léta dilem v Praze, dilem v Olomouci. — V Olomouci setkal se s ctih. P. Mikulášem Lęczyckým. — Důvěrné jich obcování, jeho povolání. — Balbín sám o sobě činí přiznání. Úsudek ředitele Tonnera o něm	33—43
Hlava třetí. Bohuslav Balbín vstupuje do řádu Tovaryšstva Ježíšova.	
Ubírá se r. 1636 do Brna -- v noviciátě se cvičí v neuhledných ctnostech. — Jeho historická studia. — Balbín jest v povolání šťasten. — O nové kolleji královéhradecké a jejím zakladateli. — O missiích P. Adama Kravařského	45—50
Hlava čtvrtá. Bohuslav Balbín na studiích humanitních.	
Prvé sliby řeholní. — Úsudek o studiu starých klassiků vůbec a překládání z latiny a řečtiny. — Balbínova úcta a vděčnost k bývalým učitelům. — V Kladsku dokončuje humanitní studie. — Balbinovy vzpomínky u hrobu Arnošta z Pardubic	51—58
Hlava pátá. Balbín se věnuje studiu filosofie.	
Diplom jeho jako magistra (doktora) filosofie. — Studium filosofické dle Aristotela. — Jaké předměty obsahuje. — Obcování Balbínovo s P. Lęczyckým v Praze; učí se u něho životní filosofii	59—68
Hlava šestá. Boh. Balbín vystupuje r. 1642 jako professor do veřejnosti.	
Zahájení vyučování v Praze u sv. Klimenta 1642. — Pravidla II. třídy gymn. neboli principia majora. — Několik slov o úkolu škol středních vůbec. — Úsudky mužů učených Tilšera, Zele-	

- ného, Kořistky o studiu starých klassiků. — Vyučovací soustava Tovaryšstva (ratio atque institutio studiorum). — Posudky nepřiznivcův. — Několik slov o nápravě u vzdělání studující mládeže 69—88
- Hlava sedmá. Boh. Balbín se věnuje studiu theologie od r. 1646—50.**
- Bohoslovi scholastické, příprava vědecká i asketická ku vysvěcení na kněžství. — Kdy byl Balbín vysvěcen. — Objevení rukopisu „Mariale“ — záchrana jeho před Švédy. — Seznámení se s Tomášem Pešinou z Čechorodu. — Obrana Prahy proti Švédům. — Úsudek historika Dr. Weisse. — Ličení boje Pražanů. — Mariánská Družina 89—104
- Hlava osmá. Balbín missionářem.**
- Zásady Jesuitů při missiích. — Balbínovo přání. — Svědectví Frant. Lepaře. — P. Valerian de Magnis a jeho nepřiznivý výrok o missiích jesuitských. — Úsudky jiné. — Vypravování o missiích Balbina se týkající. — Výsledky missií jesuitských 105—120
- Hlava devátá. Balbín skládá slavné sliby.**
- Profess Balbinova 1654 v Kladsku. — Vliv P. Leczyckého. — Balbinovy názory a zásady. — Počet z vlastního svědomí. — Charakter Balbina kněze a řeholníka. — Jeho oddanost a úcta k Tovaryšstvu 121—134
- Hlava desátá. Balbín opět professorem.**
- Roku 1653—4 učí rhetorice v kolleji Kladské. — Piše dílo „Diva Vartensis“. — Upadl v nebezpečnou nemoc. — Lékář jeho Marcus Marci. — Poslán 1655 do Brna. — Svěřenec jeho Václav hrabě Kolovrat, magister. — Kniha „Diva Turzanensis“. — Roku 1656 poslán do Jindřichova Hradce. — Studijním dozorcem tamže a ředitelem Mariánské družiny. — Kniha epigramův „Examen melissaeum“. — Jeho domnělá pověrčivost. — Badání prázdninová. — „Diva Montis Sancti“ 135—148
- Hlava jedenáctá. P. Balbín se loučí nadobro se školou.**
- Pochvalné úsudky o vyučovací methodě Balbinově — Dr. Stanislava Vydry, — Bílka z Bilenberku, — ředitele Tonnera; — Balbinova vlastní slova. — R. 1661 zbaven Balbín úřadu učitelského. — Příčiny toho. — Listy P. generala. — Balbín poslán do Jičína 149—164
- Hlava dvanáctá. Balbín v Jičíně a v Klatovech.**
- Životopis Karla IV. otce vlasti. — P. Jan Gamans. — Životopis Arnošta z Pardubic. — Přeložení do Klatov r. 1663. — Korespondence Tepelská. — Balbinova methoda badatelská z dopisů těch patrná. — Kontroverse o rodu hrabat Guttenstejnských. — Archivalie Chotěšovské, Doksanské, Kladrubské. — Balbín odchází roku 1664 do Krumlova 165—190
- Hlava třináctá. Balbín v plné práci.**
- Meška r. 1665 ve St. Boleslavi, jejíž dějiny psáti počíná. — Jest svědkem při kanon. procesu biskupa Zoubka z Bilenberka — hostem při jeho intronisaci v Hradci Králové. — Vydává „Syntagma vetustissimae familiae de Guttenstein et vita B. Hroznatae“. — Dopisy o tom P. Krugerovi. — R. 1666 pobývá v Litoměřicích. — Tiskne „Verisimilia humaniorum discipli-

narum“. — Zprávy o některých neznámých nám spisech Balbínových. — Balbín ustanoven dějepiscem řádovým. — Nový přípis z Říma. — Na podzim 1666 stěhuje se Balbín do Jičína. Dějiny staroholeslavské. — Potíže při shledávání pramenů. — Dotaz biskupa Olomouckého v příčině titulu „hraběte král. kaple české.“ — Item arcibiskupa Pražského o významu jeho knížecích odznaků. — Žádost metrop. kapituly Pražské, aby Balbín sepsal dějiny pražského domu. — „Epitome“ censory schválena 191—204

Hlava čtrnáctá. Balbínova „Epitome“.

S tiskem započato; v polovici však tisk zakázán. — Dopisy řádového generála Olivy. — Balbín přeložen do Opavy. — Příčiny boje o Epitome. — Balbín nařknut ze zášti proti dynastii. — Balbínovi ochránci. — Druhá censura. — Výtky censorův. — Balbinovy obavy o rukopis Epitome. — Přimluva přátel u císaře. — Posudek Dr. Lambecka o výtkách knize činěných. — Císař sám rozhoduje, aby kniha byla vydána. — Epitome vytištěna 205—234

Hlava patnáctá. Balbínova „Miscellanea“ a „Bohemia docta“.

Balbínovo přátelství s Žitavským ředitelem Weisem; — jich dopisy. — Balbín pobývá v Praze jako exhortator domesticus. — Od roku 1679 až do své smrti vydává své „Rozmanitosti“. — Obsah jednotlivých svazků. — „Čechie učená“ vychází po 100 letech jako dílo posmrtné. — Její dvojí vydání. — Veliká cena její jako první české bibliografie historické. — Řeší se otázka o cílech prací Balbínových. — Ocenění úžasné pile Balbinovy 235—254

Hlava šestnáctá. Balbínova „Vita Arnesti“.

Účel spisu; — rozvrh jeho a obsah. — Vsunuté zprávy o Karlu IV., — o jeho vzájemném poměru k Arnoštovi. — „Mariale Arnesti“. — Možno-li autorství tohoto spisu Arnoštovi přisuzovati? — Rorátní zpěvy. — Kontroverse o jich stáří a původu. — Literárská bratrstva za doby Balbinovy; — jich vliv na zachování viry i jazyka 255—270

Hlava sedmnáctá. Balbínovy spisy: „Examen Melissaeum“ a „Quaesita oratoria“.

Vlastní úsudek Balbínův o jeho epigramech; jich obsah. — Ukázky v překladu Fr. Žáka T. J.; — Jarosl. Vrchlického. — Rozbor Balbínova spisu: „Quaesita oratoria“. — Úsudek Balbínův o řečnictví starém a novodobém. — Závěrečný úsudek o ceně veškeré literární práce Balbinovy 271—284

Hlava osmnáctá. Balbín jako historik.

Historické nazírání doby starší. — Pragmatismus historický. — Zásady a metoda Balbínova při historickém badání. — Posudky jeho o jiných. — Výtky mu činěné. — Úsudek o jeho zásluhách v oboru historie. — Názor Palackého 285—300

Hlava devatenáctá. Balbínovy zásluhy o vědy přírodní.

Úsudek přírodopysců Vejdovského, Steckera, Kliky. — Některé zajímavé zprávy Balbínovy o vzácných stromech českých; — o českém ovoci; — o lanýžích; — o léčivém jilu; — o rozích jednorožce; o kostech obrů; o zkamenělých lasturách; o přírodním skle. — Mínění Balbínovo o zkamenělinách. — Jiné zajímavé zprávy 301—316

Hlava dvacátá. Balbín vlastenec.

Balbinova „Rozprava na obranu jazyka slovanského“; — její dedikace, účel, vznik a osudy. — Úsudek V. V. Tomka. — Stručný obsah její. — Naděje Balbinova v budoucnost národa; — opírá ji o sv. Patrony české; — o katolickou šlechtu českou. — Vilém Slavata vzorem šlechtice-vlastence 317—344

Hlava dvacátá první. Balbín na sklonku života.

Onemocněl r. 1679. — Smrt Pešinova 1680. — Balbinova závěť. — Spěch u vydávání „Miscellanei“. — Přátelství s Žitavským ředitelem Weisem. — Balbín raněn 1683 mrtvici; — tím horlivěji pokračuje ve svých pracích. — Přátelé mu opatřili písaře. — R. 1687 znovu raněn mrtvici. — Skládá životopis P. Leczyckého; — v něm má vzor trpělivosti. — Poslední dopisy. — Jeho smrt. — Úsudek Rybičkův 345—358

Hlava dvacátá druhá. Literární přátelé Balbínovi.

Pešina z Čechorodu. — P. Jiří Kruger. — P. Jan Tanner. — P. Jan Kofínek. — P. Jiří Weis. — Dr. Marci z Kronlandu. — Biskup Litoměřický Schleinic. — Biskup Královéhradecký Zoubek z Bilenberka. — Arcibiskup Valdštejn. — Matouš Bolelucký. — Jakub Dobřenský z Černého Mostu. — Básnička Pichlerová. — Literáti zahraniční 359—374

Hlava dvacátá třetí. Poměry Tovaryšstva v zemích českých za časů Balbínových.

Rozšíření řádu v zemích českoslovanských do konce století XVII.; — v sousedním Polsku. — Dobrodinci Jesuitů u nás. — Nadace školské. — Jméno Jesuitů; výpočty o něm. — Byli-li staří Jesuité vskutku nevlastenečtí? — Stížnost do Říma zasláná, jakoby Češi v Tovaryšstvu byli odstrkováni 375—409

Doslov 411—418

Přílohy:

- I. Korrespondence generálů Tovaryšstva Ježíšova pokud se Boh. Balbina týče 421—429
- II. Odpověď provinciala P. Millera S. J. na stížnost do utiskování Čechů v Tovaryšstvu 429—436
- III. Bibliografie:
 - A. Tištěná díla Balbinova;
 - B. Rukopisná díla Balbinova;
 - C. Listy Balbinovy;
 - D. Spisy, jichž při spisování tohoto díla použito bylo . . 436—448
- IV. Přílohy obrazové: Podobizna Balbinova. — Snímek rukopisu Balbinova ze Strahovské knihovny. — Faksimil . . .

Rejstřík.

Předmluva.

Roku 1906 dne 18. měsíce dubna bylo tomu 350 let, kdy první členové řádu Tovaryšstva Ježíšova zavítali do hlavního města království českého. Bl. Petr Kanisius, muž as 40letý, statečný, apoštol zkušený a neohrožený, vedl nepatrnou ale přece paměti-hodnou družinu do královské Prahy. Vyslal je tehdy na žádost vrchností jak duchovních tak světských sám zakladatel řádu, sv. Ignác z Lojoly, v posledním roce svého věku; neboť dne 31. července 1556 zesnul v Pánu.

Byly to smutné doby, které jako černá mračna se táhla z pokolení na pokolení, jak po vlasti naší tak celou téměř Evropou. Než nám jde o Čechy. Co se zaselo ve věku XV., ujalo se ve věku XVI., vzrostlo v osení, až dozrálo počátkem věku XVII. Do pšenice na úrodné roli země české zaset byl nepřítelem koukol. Koukol se ujal a pšenici velice pohubil. Než, koukol dozrál; a nezbyvalo, než-li sebrati jej a uvrci, kam patřil. V bitvě bělohorské posekali koukol dozrálý a uvrhli na oheň.*) Ale i pšenice byla při tom nemálo poškozena. Porážka zimního krále Fridricha a odbojných protestantských stavů na Bílé Hoře řádným králem Ferdinandem II. a obnovení katolického náboženství v Čechách jsou momentem v historii země české dosud nedoceněným; zachovalyť Čechy při jejich národnosti a katolickém náboženství.

Protestantství podporovalo znamenitě šíření německví po Čechách. Dobře praví náš dějepisec Tomek**): Na venkově (mimo Prahu) utvrzovala se tehdy národnost německá zvláště přichylností Čechů k protestantskému učení, jehož kolébkou bylo Německo. Neboť přes zákony, kterým od starodávna bylo cizozemcům bráněno držeti zemské statky v Čechách, povolovalo se nyní (před bitvou bělohorskou) mnohým pánům protestantským z Němec,

*) Dr. Frant. Kryštofek. Protestantství v Čechách. Význam bitvy bělohorské. Str. 409 a násl.

**) Děje království českého. V. vydání. V Praze 1885. Str. 263.

jmenovitě ze Sas, zakupovati se v pomezních krajinách, kdež od časů Otakara II. bylo obyvatelstvo německé po všech a městech. Fridrich Falcký, zimní král, přivedl s sebou tisíce Němcův a měl veškerý dvůr německý. Kdyby byl v boji zvítězil, byl by lutherským Čechům vnutil své kalvínství a němectví. Čechové, chtějící se udržeti, byli by se museli stále opíratí o protestantské Němce a se němčiti.

Jako později, kolik tajných protestantů, tolik více méně těch, kdož viděli v králi pruském osvoboditele, tak bylo v XVI. věku a počátkem XVII. mnoho veřejných odbojníků proti řádnému korunovanému králi českému, u nichž s velezradou šla ruku v ruce vlastizrada; byli ochotni zraditi království české a vydati na pospas jeho nejlitějšimu nepříteli. Kdyby protestantská politika v Čechách byla se zdařila, bylo by království české dnes německou provincií s poněmčelým obyvatelstvem. Že pak království to jest české, za to děkovati jest katolické církvi, tomu, že Čechové jsou katolíky.*)"

Hrozné byly poměry vsady v zemích s naší vlastní sousedících ve stol. XVI. a v Čechách zvláště.***) Zde byly tuhé boje mezi mocí panovnickou a stavovskou, k nimž po válkách husitských připojil se třetí stav zemský, který vznikl z obyvatelstva královských měst. A stalo se, že, kdežto jinde pokleslo stavovství v moci své, v Čechách sesílilo měrou před tím neslýchanou, a moc královská ocitla se v největším ponížení. Však „cui bonum“, komu to bylo na prospěch?! Stát na venek upadl v opovržení, uvnitř pak darebným hospodařením pánů stavů stal se neschopným k dalšímu trvání. Prostopášnost a neupřímnost zavládly u nich místo lásky k vlasti. S korunním jménem a berněmi na potřeby zemské zacházelo se podvodně tak, že každý se snažil ve své sobeckosti z peněz obecních sebe obohatiti. Všemohoucnost stavovská dostoupila vrcholu v Čechách; její charakteristikou jest přísloví o českém králi: „Ty jsi naším králem, ale my jsme tvými pány.“

*) Germanisace, píše Dr. Kryštůfek, nemá svého původu v bitvě bělohorské. Neboť 1. obnovené zřízení zemské z r. 1627, které platilo až do r. 1848, stanovilo, že český jazyk jest předním jazykem zemským a němčina vedle něho se toliko do úřadu připouští; 2. česká dvorní kancelář a dvorská komora ve Vídni vydávaly k místodržitelství a ke komoře královské v Praze až do r. 1749 odpovědi po česku; teprve r. 1750 nastoupila zde místo češtiny němčina; 3. obecné školy byly vesměs české až do roku 1774; na gymnasiích v městech českých vyučovalo se latinsky a česky, na universitě pražské latinsky. To, co se jmenuje germanisací, začalo teprve za Marie Teresie a Josefa II.

**) Dr. A n t. R e z e k, Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha I. Str. 7. a násl.

Ovšem vzrostla stavovská nadvláda již ve století XVI. ve veliký strom; jen že na něm uzrálo k XVII. věku zhoubné pro náš národ ovoce. Co by se bylo stalo z království českého, nebýti Ferdinanda I., kterého si volili Čechové za krále,?! Král Ferdinand I. byl si vědom těžkého postavení, které mu připravila koruna Svatováclavská. Těžce pociťoval nesnázi, jakým byl vystaven jednak proto, že neznal jazyka svých poddaných, jednak proto, že většina jich byla jiné viry. Stavové čeští zprvu ustupovali koruně, než brzy se soustředili v opozici náboženskou i politickou. Názory se následkem toho přiosťovaly, až vypukla v Čechách revoluční bouře. Stavové totiž odepřeli r. 1547 táhnouti s králem do Němec proti Smalkaldskému spolku, ba sestoupili se v Praze v politický odboj proti králi, v němž arci prohráli. Zatím vláda ponenáhlu, ale promyšleně*) země rakouské centralisovala ve veliký svaz. Na stráži státi měla tehdejší šlechta, avšak „místo politické zralosti ukázala jen hejskovství a rozmařilost: u dvora nezjednála ničeho, a lid viděl v ní spíše svého utlačovatele.“

Stav katolíků v Čechách byl v první polovici XVI. věku až zoufalý, a církví i vládou uznaný utrakvismus nebyl ve stavu lepším. Tito se stávali šmahem luterány.***) A jednota bratrská splynula rovněž konfessí českou i majestátem s luterány, ač v zevnějších rádech svých zůstala si věrna: proto hádky náboženské byly všady.***) Ve všech spisech nekatolických stran zřejmě jest více méně vášeň a proto nedostává se spisovatelům s jejich strany pravdomluvnosti, povinné především historikům.

*) Dr. Ant. Rezek, l. c. str. 16 a násl.

**) Dr. Zikmund Winter: Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. stol. V Praze 1895. píše str. 67: „Jakmile (r. 1517) vystoupil Luther proti římské církvi, ihned se s ním Čechové našli a srozuměli, zapomenuto odvčkého nepřátelství národního, zapomenuto kacířství a husitství. Kněžstvu českému (str. 68) zalíbilo se kněžské manželství, k němuž Luther spisem i příkladem naváděl. K lutherské zásadě, že z víry spasení a ne ze skutků . . . rozuměli pánové čeští . . . kněží nepořádní . . . , úřad kněžský potáhl na sebe, kdo chtěl; kázali i laikové v kostelích. O svátosti oltární ozývala se z kazatelnice slova potupná: „Není v ní Boha a kteréhož vy mníte býti, tohoť pavoukové a myši snědí, a jinak se ta věc zšeredí, a víno zkyselí a zrosolovati, ješto to Bohu nepřileží, On jest na pravici Boha Otce v nebesích.“ (Bartoš Pisař, kronika 92.) Hádání všetečné a zbytečné ne pro vzdělání, ale na protivensství, v místech nepřiležitých jakožto v krčmách, po ulicích . . . (str. 82). Vůbec zmatek nad zmatek, nevěděl kdo proti komu . . . všecko rozrušeno, rozeštváno“

***) Josef Jireček o exulantské literatuře. (Č. Č. M. 1874, str. 191 až 197) vykládá, jak prameny bratrské umlčují zhusta spory s luterány.

Než, koncil Tridentský a založení řádu jesuitského, píše dr. Ant. Rezek,*) značí největší obrat v katolické církvi, a to neobyčejně rychlý a rozhodný. „Málo nás,“ mohli katolíci tehdy zvolati, „ale každý něco váží.“ Byť se i shlukli všichni, jak luteráni, tak novoutrakvisté i staroutrakvisté i helveti proti katolické církvi a byli svorní v boji proti katolickému dvoru, který byl hlavním podpůrcem vzrůstající katolické církve, nepořídili ničeho jiného, než-li že katolíci tím více stáli na stráži a se posilovali.

Za to kynula odboji naděje z Němec. Jako Čechové chodili do Němec pro učení a poučení, tak doufali, že němečtí luteráni budou navzájem jejich ochranou. Bartoš Písař zasne nad nevídanou svorností Čechů a Němců za tehdejší doby,**) že národ německý „od dávných časů Čechům a Moravanům zlostný a nepřítel“ ku přijímání podobojí se obrátil a skrze to „okolní Němce, Čechy a Moravany z daru božího ve přízeň (?) a milost (?) uvedl beze všech nesnází;“ což způsobil Martin Luther.***) Spíše asi měl se diviti neprohlédavosti a zaslepenosti Čechů! Jaký vliv vůbec mělo dějinné hnutí v celé Evropě na proudy politické, náboženské i národnostní v XVI. věku na Čechy, nelze na tomto místě rozebírat.

Zde běží o dobu, v níž Boh. Balbín žil — a to je věk XVII. a výhradně doba pobělohorská. Žádoucno jest podati nejprve historické pozadí obrazu muže tohoto. A pozadí toto hlásá odboj proti trůnu královskému veřejný i tajný, odboj proti mocnářství rakouskému, boj proti katolické církvi, a reakce jest v katol. reformaci; ovšem zvěstuje nám i utrpení mnohých vinných i nevinných, zvláště také snahy protičeské jednak se strany jinověrců, jednak se strany falešných přátel Čechů mezi katolíky samými.

Falešná jest a byla vždy zásada: „cujus regio, illius et religio“, ať ji užívali protestanté nebo katolíci; omluvy nenalézá nikde. Než, bylo-li heslo toto protestantům v době reformační směrdatno, ký div, že i leckterý katolický kníže se jím dal ovládati ve vlastních zájmech.†) Že by však byli Ferdinandové, králové čeští, právě tomuto heslu hověli, není pravdě podobno. Byli katolíci rozhodní,††) jsouce přesvědčení, že jediná, pravá víra jest v církvi katolické. Byli si toho vědomi, že král do jisté míry má povinnost vedle

*) L. c. str. 19.

) Dr. A n t. R e z e k. Dějiny prostonárodního hnutí v Čechách. V Praze 1887, str. 12. — *) Kronika, str. 35. — †) Dr. B o r o v ý, Dějiny diecese pražské, str. 342 a násl. — ††) T o m e k, Dějiny české, V. vyd., str. 285.

peče o blahobyt časný, což hlavní povinností jest koruny každé, dbáti též o věčný život poddaných. Avšak žádný trůn, ani královský ani císařský, nesmí trpěti živlů odbojných a revolučních ve svých zemích. Že odbojníky byli více méně všichni, kdo byli nepřáteli katolické víry, jest na biledni. Protestantismus sám o sobě ani Ferdinandům nebyl zločinem politickým, ale nebezpečným pro politiku svých stoupenců v odboji, a proto energický a vítězný panovník nabyl přesvědčení, že po 200letých nepokojích prospěje království českému nejspíše ku blahu, postará-li se o to, aby pravá katolická víra, dědictví to Svatováclavské, víra otců, nabyla v zemích koruny svatováclavské vrchu.

Pravda jest, že poměry byly vesměs neurovnané a nesnesitelné dávno už před bitvou bělohorskou, nebo vrchu nabyla surovost a pěstní právo. Měla-li tudíž nastati náprava, nebylo lze pomýšleti všade na jednání hladké a jemné. Soldateska byla surová, jak císařská tak necísařská, žádná z nich neznala slitování. Neboť vojsko tehdy na obojí straně bylo najímáno. Byli to tedy vojáci ze řemesla, jimž nezáleželo na tom, komu slouží. Nebylo u nich přesvědčení. Oběma stranám šlo a musilo jíti o to, aby hodně lidu se naverbovalo. Kdyby byla některá strana bránila surovosti vojínů, byla by tuze málo vojska sebrala. Mnoho stížností dočisti se lze na domácí šlechtu pobělohorskou, zvláště katolickou, zejména ve spisech psaných nepřáteli všeho katolictví; zajímavě by bylo učiniti přirovnání mezi stížnostmi na šlechtu předbělohorskou a pobělohorskou. Není pochybnosti, že hůře bylo lidu hledíc k poctivosti a shovívavosti před bitvou bělohorskou, než-li po ní. Zdaž neutíkalo na tisíce sedláků pro křivdy do města, aby se zbavili poddanství tvrdého, nesnesitelného? „Jsme utiskováni,“ volají. A několik dní před bitvou bělohorskou 7000 sedláků v kraji Žateckém plení tvrze a zámky, vraždí pány a rytíře, hrozí pomstou sousedním městům, neudělají-li spolu s nimi rebelii.

Že byla robota a jiná břemena na statcích selských za tehdejších dob, jest známo; avšak, že by se byly poddanské poměry velice zhoršily, když přešla panství do rukou katolických pánů, přijmouti jest s velikou rezervou. Spíše jest pravda, že se nadsazovalo v líčení strastí, útisků, protivenství, a fantasie se velice namáhala, aby se bědy a úzkosti zveličily. I samému Boh. Balbínovi se nejednou stalo, že byl také škarohlídem a líčil stav věcí národních hůře a zoufaleji, než-li jak ve skutečnosti byly. Lid se

stal nad míru potměšilým a nedůvěřivým následkem ustavičných štvanic jak politických, tak náboženských. A protože jest lid slovanský vznětlivý a ve své povaze citlivý a zároveň lehkověrný, snadno si vysvětlíme, že dával se strhnouti v blouznění, aby se pak vrhal jako ohnivý oř slepě a nerozvážně do boje záhubného.

Záhadno jest a bude ještě dlouho, proč byli čeští nekatolici tak zatvrzelí ke katolické víře, víře to svých otců.*) Vždyť mnohem blíže měli přece ku katolické víře než-li k víře protestantské ať luteránské ať helvetské, takže snadno mohli se navrátiti, zvláště když nějaká přílišná náchylnost a obětavost německých protestantů k českým jejich bratrům se nejevila. Sám Amos Komenský vyčítá Jednotě německé, že, ačkoliv jest Jednotě české „sestrou nejmilejší“, láska její k němu pro jeho upřímnost brzy vychladla. Proč tedy ztrácejí raději vše, než-li aby opět přijali víru otců svých, starou, svatováclavskou, českou víru katolickou? O nějakém opravdovém přesvědčení nebylo ani řeči; spíše to byly balvany různých až nepochopitelných předsudků! Komenský sám jest záhadou psychologicky téměř nevysvětlitelnou. Mohutný jeho duch, jenž se jeví ve spisech didaktických a poučných vůbec (přece říci dlužno, že zásady v nich vyslovené jsou zásady ducha jeho, jinak by byl hotový lico-měrník) dal se zaplésti v osidla chiliastického blouznílství a visio-nářství! Falešná mystika Komenského byla zajisté poblouzněním.***) Uhněten byl lid nekatolický i katolický, ha, lze říci, že začátkem XVII. věku lid katolický více než-li nekatolický, a přece v katolickém lidu nelze pozorovati podobného stavu. Byly to prapodivné zjevy, jichž příčiny by bylo záhodno hledati. Vliv ciziny zajisté byl při tom veliký. Pozoruhodný jest styk Komenského právě za oněch dob s proroky***) Janem Kotterem, Kristinou Poniatovskou (1627—1629)

*) Špička Petr, ve „Vlasti“ roč. VIII., str. 60 a násl.: Komenský, Poniatovská a jejich vliv na emigraci českou; Dr. Ant. Rezek, Děj. prstod. hnutí. Str. 53 a násl.

**) Dr. Ant. Rezek. Tamtéž. Náboženské hnutí pobělohorské, str. 54.

***) Co se dotýče nenávisti ku katolíkům, tu je téměř zjištěno, že nebyla to ani tak nenávist „Bratři“ jako působení falešných proroků. Dne 8. listopadu 1620 byla bitva na Bílé Hoře — a již 20. listopadu měl Kotter „vidění“ (kdyby byl k němu posel došel dříve, byl by měl to vidění dřív). Andělé mu pravili, že je to pro protestanty jen zkouška, ale aby jen doufali, že pomocí cizích vojsk Ferdinanda přemohou a Fridrich Čechy ovládne. Pak se všichni — protestanté i Bratři — budou moci do Čech vrátit, katolíky vypudí a budou mít zlaté časy. A Komenský tehdy na cestě do Polska u Kottera se zastavil a to proroctví od něho zvěděl. Také se bájilo mezi protestanty, že bude brzy „jeden ovčinec a jeden pastýř“, ale katolíci že budou vyloučeni. —

a zejména s Mikulášem Drábíkem (1628—1664), ba Komenský vedl stálý dozor nad zjeveními Poniatovské,^{*)} jejíž všecky výpovědi srší hněvem proti katolické církvi, kterou nejmenuje jinak než Babylonem, a proti trůnu Ferdinanda II., katolického krále českého.

Ferdinand II. prováděl arci katol. reformaci rozhodně. Do konce ledna 1628 vypršela lhůta 6 měsíců ku prodeji nemovitostí pro všecky nekatolické členy stavu panského a rytířského, kteří víry katolické přijati nechtěli; neboť měli opustiti zemi. Už r. 1621 byli všichni kalvínské predikanti pro velezrádu vypovězeni. R. 1622 došlo na luterány. Během 4 dnů opustili Prahu. Než, působení jejich na lid nepřestalo. Odebrali se jenom ku pánům a rytířům nekatolickým, kde dostalo se jim útulku i ochrany, a zůstávali s lidem ve styku, až dne 3. srpna 1627 vydáno bylo osudné nařízení pro nekatolické stavy panské a rytířské.

A právě tehdy vystoupila Poniatovská se svým proroctvím. Máť prý přímé obcování s Bohem. Na nebi uzřela velkou metlu, držadlem obrácenou k severu, ale chvostem k jihu. Podobných zjevení bylo na 81 od 19. listopadu 1627 do 29. října 1628. Jakéhosi zázračného potvrzení jejich proroctví dostalo se českým nekatolíkům, když prorokyně po dlouhé trapné nemoci dne 27. ledna 1629 umírá, dověděvši se již rok před tím poněkud nejistě, ale několik dní před smrtí určitě, že umře. Před smrtí přičiněním starších sboru, hlavně Komenského, ještě jednou slavně dosvědčuje, že všechna její zjevení jsou božského původu. V 5 hodin odpoledne umírá. Zůstala však mrtva pouze několik hodin. Na večer téhož dne vstala z mrtvých. Skutečná smrt to zajisté nebyla, ani vzkříšení, ale smíme-li věriti Komenskému, jenž v této historii vy-pisuje vše jako očitý svědek, v jehož domě se tyto věci udály, setkáme se opravdu s přepodivnými úkazy, jako na př. s okamžitými, ne-

Tedy ani ne tak nenávisť, ačkoliv u nich dosti veliká byla, jako spíše klamná naděje, proroctvími vzbuzená, že protestanté zvítězí, přiměla Bratři, že se přidrželi protestantů — a pak když vítězství jejich dlouho na sebe čekati nechalo, splynuli s nimi. Komenský sám byl vyslán k Fridrichovi, aby jej těmito proroctvími povzbudil k bojovnosti! Že tomu všemu Komenský věřil, vysvětlí se asi tehdejší pověřivou dobou i domněnkou, že se jim děje křivda a proto že jim Bůh zázračně pomůže.

^{*)} Kristina Poniatovská, dcera polského odpadlíka, mnicha Juliana Poniatowského, který dle Komenského „divinitus illuminatus“ božským světlem (?) byv osvěcen odpadl od katolické víry, stal se predikantem, odstěhoval se do Prahy a žil v skrytu až do roku 1627, kdy vystoupila dcera jeho jako prorokyně.

vysvětlitelnými uzdraveními Poniatovské (za přítomnosti lékařů), s předpovědáním smrti známých osob a j., že přirozeně vše vysvětliti nelze.

Právě tehdy, kdy nekatolíci měli rozvážiti svůj osudný krok, objeví se prorokyně a zvěstuje: Babylon (katolická církev) se sřítí; tak vypovídá dne 13. ledna 1628. Za jednu ruku vzal ji Bůh Otec „Senex saeculorum“, za druhou Bůh Syn „Dominus“ a vedou ji do jakési krásné zahrady, v níž měla několik zjevení. Z různých stran přiběhli dva lvové ohromné postavy. Stáli na zadních nohou, ve předních pak drželi veliké, ostré meče. Přiblížil se na zadních nohou bílý, dvouhlavý kůň. Ve předních nohách držel ohnivou, železnou zeměkouli. Země se pod ním trásla, jak směle kráčel; až když oba lvy uzřel, jako by se jich bál, se mírnil. Když se k nim přiblížil, hodil mezi ně onu kouli, domnívaje se, že se po ní poženou a on unikne. Ale lvové nevšímnuvše si koule, vrhli se na koně, utrhli mu obě hlavy a roztrhali jej. Vidění se vztahovalo patrně na papeže — Jiné vidění se vztahovalo na trůn Habsburský. Strom uzřela veliký, košatý. U kořene jeho stáli též lvové a na jeho vrcholu seděl orel o dvou hlavách, čtyřech křídlech, čtyřech nohách a měl dva ocasy. „Kdo svrhne mne s mého trůnu,“ volal. Lvové vyvrátili strom a roztrhali orla. — Hned potom viděla Poniatovská krásný dům, „který skvěl se zevnitř a zářil, uvnitř pak byl pln všeliké nečistoty, zpuštění, převrácenosti a hříchu.“ Byl to Babylon. Přišli zase oni dva lvové, s nimi však třetí, krásný, bílý lev a zbořili dům ze základů, radostně plesajice: „Padl, klesl Babylon, padl ten veliký dům rakouský. Rozkotán jest — ne však silou naší, ale silou mohutného lva z kmene Juda.“ Výklad jejich dal prý Poniatovské sám Bůh. Babylon a stvůry Babylonu — dvouhlavý kůň a orel. — Ferdinandus et Papa a „celé to ďábelské shromáždění Antichristovo, které již co nevidět a rychle rozprášeno a zničeno bude.“ Lvové pak jsou Tartarus, Turca a ostatní, kteří za protestantism tehdy bojovali. I s Turky se buntovali čeští nekatolíci. Zachyceno bylo psaní Bethlenovo, poslané tatarskému chanovi, v němž žádá za 10.000 bojovníků a sbíbuje mu za tuto pomoc dosti pokladů i — otroků. Kníže Bethlen Gabor byl jedním z nejpřednějších spojenců českých odbojníků. S úžasem a bolestí sledujeme vše to vidouce, kam dospěli naši čeští nekatolíci tehdy v národním a náboženském úpadku.*)

*) Heinrich Pechtl, Banket u Jindřicha hraběte z Thurnů v Praze. („Politik“, 8. května roku 1904.) — Král Fridrich falcký nebyl žádným králem

Byvše svědky ničemné vlády a zbabělého útěku z Prahy Fridricha Falckého, zimního krále, nicméně zbožňují jej a vidí v něm svého vykupitele! Střeštění nekatolici znají soudy Boží (!) a vrhají se přímo do záhuby! Komenský už vidí, jak se začíná

českým; katolici ho nenáviděli pro jeho vandalism u sv. Víta; šlechta stála proti němu, protože nejvyšší hodnosti rozdával mezi cizozemce; vojsko bylo proti němu, proto že nebylo řádně placeno. V Prešpurku (Břetislavi) uzavřen králem tímto svaz mezi Čechami, Moravou, Slezskem, Lužicí, Uhrami, Rakousy a Sedmihradskem. Do Cařihradu vyslali k sultánovi tureckému se skvostnými dary, aby se s ním buntovali proti králi Ferdinandovi II. Sultán poslal milostivě svého tureckého vyslance, který do Prahy zavítal. Dne 5. června 1620 odevzdal slavně dopis sultánův králi Fridrichovi, v němž slibuje 60.000 jezdců, kteří kolem města Pešti táboří, vyslati na pomoc; začez žádá ročně 700.000 říš. tol. „Češi mají prádlo, na něž potřebuji mnoho mýdla a pěkného počasí, aby dobře osušilo.“ Velice byl oslavován jako o závod turecký vyslanec pány Fridrichovi oddanými. Ký div, že hlava odboje za Rudolfa II., Matyáše, Ferdinanda III., hrabě Thurn vystrojil na počest Turka hostinu, při níž zasedali Gottlieb Berka, nejvyšší purkrabí český; Vilém Popel z Lobkowicz, nejvyšší dvormistr; Václav Vilém z Roupova, nejvyšší kancléř; Václav Budovec z Budova, appelační předseda; Petr Myllner z Mylhausen, mistokancléř. (Z RP. hraběte Slavaty, II. svazek, 9. díl, strana 1198, v archivu Strahovském). Když je víno rozjařilo, rozvázaly se jazyky. A turecký vyslanec připíjí Berkovi, přeje sobě, aby jej za syna přijmouti ráčil, bude prý poslušným a hodným v životě i ve smrti; načež Berka odvětil: Nejsem hoden, ale postačí mi pacholkem (otrokem) býti tureckého pána. Všichni křesťané spásy dojdou, jakéhokoliv smýšlení jsou. K tomu dodal Turek: „Jenom žádného podrobení se císaři nečiňte. 60.000 jezdců je pohotově. K tomu přiměl sultána Bethlen Gabor, aby je vyslal na pomoc proti Ferdinandovi.“ Berka pak doložil, že „5000 dukátů vysadil Ferdinand na jeho hlavu, za to on daroval 200.000 dukátů vojsku, aby vyrukovali proti Ferdinandovi a zničili jej.“ — „Kéž všichni papisté zahynou; jinak dobře nebude.“ zakončil Turek. Povstal Budovec řka: „Utrakvisté raději se dají s ženami i dětmi rozsekati, nežli aby se podrobili Ferdinandovi. A stavové čím se byli zaslíbili, také vyplní. Ovšem naděje své skládají na přízeň tureckého císaře.“ — Myllner praví: My Češi jsme odhodláni, bude-li potřeba, spíše než aby nám vládl Ferdinand, i kdyby nás sultán opustil, třebaš do pekla k čertu se utéci a doprošovati se pomoci.“ A hrabě Thurn vstává, aby dal výraz svému smýšlení a praví: „Při sám Bůh, jak mi je lito, slyším-li vás o Ferdinandovi mluvit. Ale Ferdinand tím, že se Jesuitům svěřil a jejich radou se řídil, zaběhl na cesty zhoubné. Čechy jeho nenesou viny na jeho záhubě, nýbrž sobě na svůj vrub ať vše napíše.“ Naplniv pak tři poháry vínem postavil je k velkému prázdnému a potom oslovil tureckého vyslance: „Vám vypíjí tyto tři poháry; jeden na zdraví tureckého císaře, druhý na zdraví krále, třetí na zdraví sedmihradského knížete.“ A pak slil všechny tři poháry do jednoho velkého, při čemž zvolal: Jako víno tolo ze tří do jednoho poháru se slilo, tak ve jménu nejsv. Trojice, Bůh račiž mi dopřáti milosti, aby všichni tři Potentati jednoho srdce a jedné mysli byli a vítězili nade všemi nepřátely svými.“

Slavata zde di: Patrně jest ze slov těchto každému, k čemu a kam směřovalo ohavné náboženství, jakou hru bezbožnou si tropili z něho zejména přívrženci Kalvincovi. — Známý konvertita Onno Klopp nazval ve svém díle o 30leté válce jednání Fridrichovo s Turky tak hanebným, jakéhož do té doby žádný šlechtic křesťanský se nedopustil. Bájilo se ovšem, že za odměnu, že protestantům pomohou, přijmou právě evangelium, stanou se protestanty a přijdou do téhož ovčince. — Tak omlouvali protestanté (rovněž dle rozumu proroků) své spolčování s Turky!

prorocství vyplňovati porážkou Španělů od Belgů a španělského loďstva Holanďany. Ukvapená naděje! Poniatovská mu píše: „Čtyřikrát strachem jsem se v duši zachvěla, až nebeské přišlo vojsko.“ A Komenský dává výklad: „Čtyřikrát označuje se tu osud evangeliků ve stavu zoufalém: 1. Po smrti Gustava Adolfa a Bedřicha 1632; 2. po porážce u Noerdlingen 1634; 3. po uzavření míru bez Čechů 1648; 4. po překazení spojení Východních a Severních vojsk v Polsku 1656.“ Má tudíž Komenský odvahu věřiti pevně v prorocství dále. Ještě r. 1665 jako stařec 70letý psal obranu těchto prorocství a čekal splnění jich, až roku 1670 v cizině umřel.

Postačíť snad tato ukázka, aby patrno bylo, jak ubozí, ba téměř nepřítelni byli zklamaní Čechové nekatoličtí! — Zatím Ferdinand nepřestal doufati, že mírnou cestou katol. reformaci vykoná. Dekret vypovídací nebyl tehdy proveden, nýbrž stále prodlužována lhůta k obrácení neb vystěhování. Proto r. 1628 nevystěhovalo se asi mnoho pánů a rytířů z Čech. Než horečná agitace trvala dále a dále štváno proti králi Ferdinandovi, až emigrace se stala skutkem. (Srv. „Vlasti“ roč. VIII. článek P. Petra Špičky.*)

Bitva na Bílé Hoře postavila hráze, že zloba tehdejší nezmarila Čechy zúplna. Lid byl ubohý! A člověk takový snadno si dá namluviti lecjakýmsi svědcem, že mu bude lépe, když se přidá na jeho stranu. Tak se stalo, že mnozi lehkověrní Češi slibovali sobě pomoci časné, setrvají-li v bludu protestantském a vystěhují-li se ze země, která byla ubohá. Ale co našli v cizině jiného nežli ještě větší bídu na duši i na těle! Šlechta česká pak na mnoze vlasti odumřelá, prodlužená hledala asi jako za válek husitských po způsobě loupeživých reků kořisti; a když se jí to nepovedlo, stěhovala se do ciziny, aby tam docela zahynula. Zajisté má Balbín pravdu, že škoda, přeskoda těch starobylých rodů

*) Srv. Dr. Ant. Rezek, Děj. Čech a Moravy, nové doby str. 52. — Spisovatel Beda Dudík (Schweden, str. 377) vypisuje dle současné švédské zprávy statistiku úplně vypálených zámků, měst a vesnic v našich zemích. Dle ní bylo v Čechách 215 zámků, 80 měst, 813 vesnic; na Moravě 63 zámků, 22 měst a 333 vesnic; ve Slezsku 118 zámků, 36 měst a 1025 vesnic. Dohromady v celé koruně české 396 hradů a zámků, 138 měst a 2171 vesnic. Hrabě Slavata počítá, že 185 rodin šlechtických odešlo do ciziny; úhrnný pak počet ztrát země české páčí na 30.000 rodin. Gindely soudí, že povšechný počet vystěhovalců lze páčiti na sto tisíc.

českých, jichž předkové bojovali za vlast a jazyk český, a požívali úcty a vážnosti zasloužené a měli požehnání. Svou pak vinou zahynuli! Proto chtěl Balbín vypsati rodokmeny urozců českých z dávné minulosti, aby přítomným a budoucím poskytl zrcadlo osudu, v němž by se měli shlížeti, aby nepřišli na podobné bezcesti.

Šalamounův rozum a moudrost by nestačily uvést mír a pokoj do tak rozháraných poměrů země. Než absolutism katolický vítězí a přivodí obrat politický i náboženský. Odboj přemožený ustupuje. Mírem Westfalským ze dne 24. října 1648 začíná nová doba v historii české. Národ český jest opět katolický, a vývoj veřejného života v zemích českoslovanských pohybuje se v kolejích jazykového utrakvismu. Znovuzrozením národa českého lze nazvat tuto dobu. Ovšem, že byl slab a vysílen, než, máje v sobě přece jen zdroj zdravého života nejen ožil, nýbrž sesílil a pomalu zmohutněl.

Po 30tileté válce nastala doba práce, do níž se z počátku nikomu nechtělo. (Dr. Ant. Rezek, Dějiny Čech a Moravy, str. 29 a násl.) Ale jsouce nuceni danými poměry nabývali Čechové víc a více porozumění pro nový život.

Dlouholeté válčení vychovalo vojáky ze řemesla, s nimi souvisel na mnoze řád živnostenský. Kolik důstojníků za 30tileté války položilo základ k rodnému jmění a rodokmenu! Všechna 3 vojska, jak švédské, tak císařské i bavorské žádalo válečnou náhradu a výživu. Miliony se měly vypláceti, ale kde je vzít? Obyvatelstva bylo v zemi pramálo. Nad to vyrostl lid namnoze bez náboženství, beze škol, bez spořádané správy státní a po celý život nepoznal leč krev, loupeže, pálení a vydírání. (Dr. Ant. Rezek, tamtéž str. 55.) Zpustl však nejen obecný lid, nýbrž sesurování mravní dotklo se všech stavů a tříd, každé svým způsobem. V mluvě i ve způsobech života nacházíme i u vyšších stavů hrubosti tak neotesané a smýšlení tak nízké, že jen všeobecným úpadkem doby lze si je vysvětliti. Kde jsou tudíž vědy a umění, kde jazyka mateřského pěstění a výchova!

Než úsilím duchovenstva katolického, kterého víc a více přibývalo, a působením horlivým členů řádu Tovaryšstva Ježíšova na školách středních a vysokých vedle apoštolské práce na misiích připravovaly brzký obrat k lepšímu smýšlení a jednání, tak že hluboké

rány, zasazené národu českému, víc a více se zacelovaly. Pokoj náboženský zjednal i národnímu oživení českého ducha úrodnou půdu.

Však byla i druhá polovice věku XVII. neustále ještě rozechvěna. Nová soužení přikvačila na Čechy. Roku 1680 vzplanulo ve mnohých krajích českých selské vzbouření; hned potom roku 1681 řádil v Čechách mor, jímž pouze v Praze na 32.000 lidí pomřelo; k tomu se připojila veliká drahota a nouze. Od r. 1682 byla válka turecká, v níž r. 1683 až k samé Vídni Turci přirazili, aby ji dobyli. Roku 1689 nadešla obranná válka s francouzským králem Ludvíkem XIV., jenž proti císaři Leopoldovi I. bojoval, nejen mečem ale i najatými žháři, tak že i Praha byla zapálena a děsně spustošena.

Pravda jest, že se vyskytly v zemi naší také snahy protičeské, které Balbín po veškeren čas svého působení měl na zřeteli, potíraje je; tak zejména snahy jistých pánů a velmožů, kteří měli veliký vliv i na trůn a vládu. Než i tehdy byli ve šlechtě i v lidu mužové vlasti milovní, ovšem nesmí se měřiti ubohý stav české země tehdejší se stavem nynějším. Co měl přítel náš Bohuslav Balbín ve všech třídách, jak duchovních tak světských! A lze říci, co přítel Balbínův, to přítel vlasti a to jak mezi členy řádovými Jesuity a členy ostatních řádů, tak mezi duchovními církevními i mezi šlechtou a množstvím žáků, z nichž vyrostli mužové mající i v zemi veliký vliv.

I reformace katolická se brala trojím směrem; jednak vykonala revisi a záchranu toho, co bylo dobrého, jednak si vedla výbojně a vítězně k záchraně víry katolické zároveň s českým jazykem, jednak snažila se zabezpečiti to, čeho byla dosáhla, samá to zajisté pozitivní práce k ozdravení českého národa.

Dokladem dí Tomáš Kalina,*) že není nezajímavo sledovati studijní nadace věku XVII. a sečísti počet nadací českých vedle nadací německých. A počet jejich nasvědčuje tomu, že i v časech pobělohorských bylo českých nadací hojně, a mile překvapuje živé uvědomění národní. Byli mezi zakladateli i sami Jesuité, kteří české nadace zjednávali. „Zase doklad, (píše Kalina), že mužů rázu Balbínova bylo v Tovaryšstvu Ježíšově přece jen více, než-li se mínívá. A že také v české šlechtě katolické byli mužové stejného vlaste-

*) Z dějin katolické reformace v Čechách. Český časopis histor. roč. VII. 1901. Str. 187—195.

neckého smýšlení, ukazuje nejlépe koncem XVII. věku největší a nejznamenitější nadace Jana Petra hraběte Straky v Praze.

Bojovalo se konečně proti bludům na spásu lidu a blaho národa českého, a nikoliv, alespoň nikoli přímo, proti národnosti a jazyku. Tomáš Kalina píše, že „za svůj vítězný postup děkuje církev katolická v Čechách především a snad vůbec jesuitům a tito svému školství. Kdo má mládež, má budoucnost: to pochopili Jesuité velmi dobře. Odtud velká váha, jaká se klade na školství v organisaci jejich řádu. Šlo jim o školy vyšší a nižší, o mládež šlechtickou i občanskou. Jejich školy byly této doby dobře zřízeny. To přivedlo k nim mnohé. Jejich ústavy otvíraly se nejen bohatým, ale i chudým, a to získalo jim také mnohé.“ Účel jejich byl jasný: vychovati dostatečný počet katolického duchovenstva a co možná nejvíce katolických mužů pro všechny stavy světské. Kdo více toužil na maření starých českých kněh než-li náš Bohuslav Balbín! A větší radosti nebylo lze mu jinak způsobiti, než-li když mu někdo přinesl starou knihu, ať darem, ať ku koupi. Avšak přece dokládá se (*Verisimilia humanior. disciplinarum*, ed. 3. Prag. 1701. pg. 216), že lepší jest historie vůbec nedbatí, než-li zfalšovanou a překroucenou se zabývatí. Co teprve říci jest o knize, která jest obsahu náboženského, ale svými bludnými naukami hotovou otravou nesmrtelné duše? Proto považovati za nejosudnější chybu,*) že se zabíraly a pálily knihy kacířské po městech a vesnicích, a to z té příčiny, že nebyly hned po hotově knihy jiné, dobré katolické, jest velmi nepravě řečeno. Lepší zajisté jest nečísti, než-li špatnou otravnou knihu čísti. Činilo tudíž katolické kněžstvo, ať Jesuité, ať jiní toliko svou apoštolskou povinností, že jedovaté spisy jako koukol sbírali na oheň.

Podivno jest, že někteří autorové dějin literatury české stále ještě vyčítají nám na tak zvaný „Klíč“ učeného kněze Jesuity Antonína Koniáše. Právě z Klíče se přesvědčiti může každý soudný čtenář, že tenkrát nepřišla žádná cenná kniha na zmar, vyjma pamflety, kterých jistě škoda není. Všecky knihy cenné, které se v Klíči uvádějí, byly uschovány v knihovnách.***) Dobře má Koniáš, když píše na počátku v Klíči: „Tomu se v naší vlasti dosti vynadivili nemohu, kterak mnozí s nebezpečenstvím

*) Dr. A. Rezek: Nábož. hnutí pobělohorské, str. 21. — J. Jireček, „Dědictví sv. Václava“ v Rozpravách, str. 22.

**) Dr. Ant. Podlaha: Antonín Koniáš, kněz Tovaryšstva Ježíšova; ve Sborníku historického kroužku.

těžkého časného trestu, škody statku, ano i života svého, s patrným uražením Velebnosti božské, lživě a podvodně víru a knihy své kryjí, zapírají a v ustavičném strachu a nepokoji, v bludné a k zahynutí věčnému zavádějící víře živi jsou, ježto by mohli v jisté a bezpečné, spasitelné, slovem Božím utvrzené církvi, v pokoji statku svého beze všeho strachu požívat i živi býti, kdyby celouprímně s duchovní vrchností se poradili, všechny knihy k bedlivému vyzkoumání a potvrzení dobrovolně jim odevzdali a na jejich ramena celou starost o spasení své složili.“ (Co píše Jaroslav Vlček ve svých Dějinách české literatury II. 1., str. 6 a jinde, není správně).

Činili pak duchovní dobře i v tom, že se záhy starali, aby se dostalo lidu četby dobré a že se vrátili ke starým knihám předběllohorským, pokud byly katolické, ba ani Jesuitům nepřekáželo při nedostatku původních a dobrých skladeb zpěvů církevních vybrati třeba z kancionálů bratrských tu kterou píseň, smyslem katolickým ovšem přepracovanou, jak to činil P. Šteyer, kněz Tov. Ježíšova. To činila též Jednota bratrská před nimi a s nimi s kancionály z doby otce vlasti Karla IV., kamž původ kancionálů našich přináleží. Ovšem ten jest rozdíl, že obsah dříve Jednota zkaceřovala neb aspoň zkomolila. (K. Konrad o staročeské psalmodii, ve zprávách Uč. Spol. r. 1886, str. 47. násl.)

Přiznati tudíž jest, že doba XVII. věku, v níž Bohuslav Balbín žil (1621—1688), byla pro země koruny svatováclavské velice pohnutá, bohatá na mnohé a mnohé útrapy, než říci jest, že milosrdenstvím Hospodinovým národ český nezahynul a že bitvou bělohorskou stal se šťastný návrat k pravé víře otců. Otroctví, do něhož upadli vášněmi svými před bitvou bělohorskou malí i velcí, šlechta česká i lid, vzalo tehdy porážkou živlů výstředních i odbojných pomalu za své; pouta, jimiž sevřen byl národ český od stavů protestantských, se roztrhala, a národ český nabyl pravé svobody opět dle slov apoštola národů „kteroužto svobodou osvobodil nás Kristus.“ (Gal. 4. 31.)

Však nešlo stavům protestantským ani o pravou svobodu, ani o pravou osvětu; nýbrž jednak následkem pohanského humanismu odumřeli živé víře katolické a pravé autoritě, jednak hovněním vášním a bezuzdností čili falešné svobodě, která hlásá nevázanost s anarchií, na bludných cestách zabředli vůdcové ubohého národa českého až v bahně protestantismu. Penize a statky po-

zemské měly sloužit žádostivosti, odtud ta falešná politika stavů zemských, vedoucí k odboji a vzpouře; neboť takto doufali zaplatiti své dluhy a se obohatiti.

Než, neupěli jen Čechové, uhněteny byly země ve středu Evropy vůbec, a hůře ještě bylo v Němcích, než-li u nás.*) Podobně dí slavný historik český W. Tomek, že sobecké zájmy a pánovitost, ba pomstychtivost stavovských náčelníků zavdaly příčinu k odboji proti českému králi Ferdinandovi II. Broumov a Hroby se svými protestantskými modlitebnami byly jen záminkou. Nesmyslné jest podkládati za hlavní příčinu všeho krveprolití boje za svobodu víry a kultu ve směru protestantském; tomu nasvědčuje také pozdější liknavost a vlažnost, jakož i odpor ubohého lidu. Čechům nešlo o německý protestantismus. Aniž Čechy poraženy byly na Bílé Hoře;**)) byltě Čechů téměř nejmenší počet. Historicky je známo, jaká to byla sebránka z celé Evropy, která na Bílé hoře byla poražena, králem Friedrichem počínajíc.

Bitvě bělohorské připisují i protestanté právem veliký význam, protože se ji zastavil postup protestantismu v Evropě. Převraty 200 let trvající měly takto ponenáhlu konec. Odboj proti svědomí, pravé církvi a královské koruně uvrhl Čechy na pokraj záhuby; než Habsburkové dali Čechům, čeho nejvíce potřebovali, totiž pokoj, a vzali na se péči o jejich bytí. Tak dosvědčuje sám protestant Denis.***))

Veškeren obraz tento měl Balbín na mysli, a prozíravý duch jeho zvolal: Bývali Čechové — a kde jsou?! A s Jeremiášem prorokem lkal nad uhnětenou vlastí. Ale vzchopil se. Vida trosky národa zbylé z hrozných bojů, přirozeně se tázal: Lze z nich opět vystavěti starou budovu národa?

Věděl, že je to svrchovaně těžké a nejisté. Cizí lidé se osazovali v Čechách a zaujíмали postavení, plné vlivu a moci. „Milujeme všechny národy, jsou jeho slova, žádného nezavrhujeme, tím méně nenávidíme: avšak nezabředli jsme v pošetilé pověře tak hluboko, abychom za to měli, že v úřadech nesmí se přihlížeti k té vlasti, v nížto jsme zrozeni, ani též k národu a jazyku našemu.“

*) Janssen, Geschichte des deutschen Volkes, sv. IX.

**)) Dr. V. Rezníček: Modré knihovny č. 21 a 22. Bílá hora dle současných pramenů a pozdějších spisů. V Praze 1895.

***)) Konec samostatnosti. Str. 738.

Než Balbín hleděl i v těchto cizincích vzbuzovati lásku k zemi, aby přilnuli k vlasti, nepotlačovali jazyka českého, nýbrž s domácími splynuli. Odtud jeho veliká horoucnost pro vlast, že píše obrazy jazyka českého, že hájí jméno české a potírá směry proti-české na setkání.

Balbín pozoroval, že na vše české, protože česká minulost byla kacírská, s nedůvěrou se hledělo. Vyhledával tudíž staré katolické památky a pod., aby ukázal, že Češi byli dobří katolíci, aby smyl s nich skvrnu kacírství, aby probouzel starou českou slávu a sebevědomí u lidí domácích a budil úctu u cizinců příšlých k národu druhdy tak zbožnému (Bohemia sancta). Zajisté viděl také mnohé přehmaty jednotlivců, které jej hnětly. Odtud jeho horování v obcování soukromém.

Nepochybně viděl, že nový politický duch není program ani „svatováclavský“ ani „Karlův, otce vlasti“, jenž hlásá samostatnost země, nýbrž centralism. A chápal hluboký význam „Obnovy zřízení zemského.“ *)

Proto vroucně vzýval sv. patrony a vzdychal k milému knížeti českému sv. Václavu: „Nedej zahynouti nám ni budoucím, sv. Václave!“

*) Dr. Jos. Kalousek: České státní Právo.

Úvod.

Bohuslav Balbín napsal o svém duchovním otci, ctihodném a učeném Mikuláši Lęczyckém, knězi Tovaryšstva Ježíšova, v předmluvě k jeho životopisu,*) že ctnostný tento muž zasloužil si chvalořečníka. A proto P. Balbín, ač mrtvici už raněn byl, kdy toliko do péra napovídati mohl, přece vzal na se tento úkol a dal krásné svědectví muži tak zasloužilému a sobě tak milému. Podobně lze říci o našem Bohuslavu Balbínovi. Ctihodný a veleučený tento kněz zajisté zasloužil si chvalořečníka. A vskutku měl od své bohumilé smrti chvalořečníky po všech téměř zemích evropských a má jich dosti. Francouzové a Vlaši, Němci i Španělové a jiní vzdělání národové zaznamenávají jméno jeho ve svých knihách.**)

Však i řád Tovaryšstva Ježíšova se postaral, aby památka tohoto vysoce zasloužilého člena v něm nevymizela, nýbrž aby byla příkladem jeho budoucím členům. Sbírář jména svých zasloužilých mužů a ukládá je v historii řádové.***)

I v zemích českoslovanských bylo již mnoho pochvalného o B. Balbínovi psáno. Byltě nejen za doby věku XVII. zjevně

*) „Ne suum virtuti praeconium desit“. Vita Venerabilis Patris Nicolai Lancicii e Soc. Jesu, Praefatio ad lectorem.

**) Menologe de la Compagnie de Jésus, XXIX. Novembre 1688. P. Bohuslav Balbín, známý svého času jako český „Titus Livius de la Bohême“ . . . pro mnohé literární práce zasloužil si „le nom de prince des orateurs et des poètes de la Bohême . . .“

***) Jak si Tovaryšstvo Ježíšovo vážilo svého B. Balbína, dává svědectví nejmonovaný člen jesuita (Stan. Vydra: Leben Balbins pg. 39), který rok po smrti Balbinově r. 1689 měl pohrobní řeč o zemřelých členech velké Mariánské družiny při vysokých školách pražských, kdy tuto chvalořeč o něm učinil:

Reverendus P. Bohuslaus Balbinus S. J.

AA. LL. et philosophiae Doctor,

Ab ipsa indole, mansuetioribus Musis natus,

Aeternitatem illis dedit et recepit.

Scribendis libris de Patria, auspiciis praemisit a Matre,

Vartensis, et Sacromontanae Mariae scribendis miraculis.

Ita tinxit calamum, ut vulgare nihil deinceps scribere posset, in se uno

Dedit Patriae Livium, Gymnasiis Quintilianum,

Bohuslav Balbín.

neobyčejným učeností svou a svým vlastenectvím, nýbrž jest jím podnes, a bude příkladem nezištné lásky k vlasti budoucím věkům; neboť příklady podobnými, tuším, může naše vlast podnes poskrovnu se vykázati. Známý jsou chvály na Boh. Balbína, které vydal o něm Frant. Pelzel v Balbínově „Obraně jazyka českého“ a v knize „Boehmische Gelehrte aus d. Orden der Jesuiten“ Prag. 1786, str. 50. a násl. Avšak již roku 1777 tiskem vydal augustian bosák P. Kandidus Balbínův rukopis „Bohemia docta“ s pěkným vyobrazením Bohuslava Balbína a stručným životopisem (Dissertatio praevia de vita, fatis, censuris ac recensione operum tam editorum quam manuscriptorum B. B.).

Když bylo r. 1788 vzpomínáno stoleté památky úmrtí Boh. Balbína, napsal o něm muž věhlasný, druhdy na slovo vzatý professor vysokých škol pražských a jejich rektor magnificus, Dr. Stanislav Vydra, tato slova významná: „Balbín jest muž, jenž zasluhuje, abychom jej ctili jako největší ozdobu našeho rodiště (t. j. Hradce Králové) a měli jej za jednoho z nejznamenitějších členů Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, ba připočetli jej k nej přednějším mužům naší československé vlasti. Tyto zásluhy jeho o vědy a umění byly mi od nejútlejšího věku učiteli do mysli vštěpovány; a já porozuměv těmto ideálům, vzchopil jsem se a sledoval je opravdu, tak že do duše mi jasně svítila vezdy jeho hvězda.“ (Leben Bohusl. Aloys Balbins S. J. von Koeniggraetz aus Boehmen. Beschrieben von Stanislaus Wydra, k. k. Professor der Mathematik an der Universitaet v. Prag. 1788, str. 4.)

A Dr. Vydra zakončuje Balbínův životopis těmito slovy: „Vynasnažil jsem se, seč jsem byl, abych vyhledal, co by koliv mohlo vyličiti nám jeho povahu. Balbín zajisté by byl zasluhoval

Regibus et Nobilitati Suetonium,
 Mariae et Divis et Bohemiae Florum,
 Gloriae suae Tacitus in familiari illa agnome,
 „In silentio et spe fortitudo mea“
 Regnasse apud illum dixisses Litteraturam omnem
 Et ecce servivit
 Religiosae virtuti, cum Deo conjunctioni,
 Substructa ut haec emereret.

Obsah chvalořeči latinské jest tento:

Velebi se v Pánu zesnulý kněz Tov. Jež. Bohuslav Balbin, doktor krásných umění a filosofie, jako slovatný professor uměn, spisovatel, jenž vše co sepsal, dovedně napsal, vlasti naší jest Liviem, školám středním Kvintilianem, české šlechtě Svetoniem, sobě pak Tacitem. A kdežto se zdál žiti výhradně vědám, zasvěcen byl předem život jeho A. M. D. G., větší cti a chvále Boží, tomu co jej s Bohem spojovalo a ve ctnostech utvrzovalo.

výmluvnějšího životopisce: než, mám za to, že asi sotva by se našel člověk, který by jej více miloval a větší uctivostí k němu se nesl, než já.“

Jazykem pak českým pokusil se r. 1869 vyličit život učeného Jesuity Bohuslava Balbína ředitel obchodní akademie v Praze, Emanuel T o n n e r († roku 1900), jenž slovem i pérem až do své smrti byl velebitelem muže, který v jeho duši se stal ideálem pravého vlastence, velikého Čecha. „Balbín by zasluhoval,“ toť jsou jeho slova, „místo mezi nej přednějšími dobrodinci vlasti naší.“ Chvaloreč, kterou měl před více než 30 lety ředitel Tonner v Hradci Králové o velikém rodáku hradeckém, koluje posud živě v paměti měšťanů hradeckých; a jeho ohnivá slova směřovala tehdy k tomu, aby král. věnné město Hradec Králové rodáku svému neváhalo postaviti pomník, jenž by byl vzácnou ozdobou města, čestnou památkou a zároveň výmluvným důkazem, že Hradečané trvají ve šlechetném smýšlení o Balbínovi podnes. Jeho slova končila se tehdy: „Postavte slavnému rodáku svému důstojný pomník, aby potomstvo vaše mělo stálý příklad před očima; nebo bude-li se řídit takovým vzorem, pak neustane úsilovně brániti nejdražší po předcích odkaz a přispěje k tomu, aby se i na dále splnila vroucí prosba a modlitba Balbínova: Sv. Václave, nedej zahynouti nám ni budoucím.“ Ředitel Tonner vydal tehdy Rozpravu Balbínovu na obranu jazyka slovanského, zvl. pak českého, z původního spisu latinského věrně přeloženou, kterou opatřil vzácnými poznámkami a k níž připojil v předmluvě životopis Balbínův na 50 stránkách. („Matice lidu“ roč. III., č. 3. v Praze 1869.)

Nejnověji a dosud, tuším, nejobjemněji rozepsal se o našem velezasloužilém Balbínovi pilný skladatel starožitností českých Ferdinand M e n č í k, kustos c. k. dvorní knihovny ve Vídni, jenž roku 1888 k dvoustleté památce jeho úmrtí uveřejnil vzácný nám životopis v ilustrovaném časopise „Světobzor“ (P. Bohuslav Balbín. Ku dvěstileté památce jeho úmrtí. Životopisný nárys od Ferdinanda Menčíka, 1888 str. 390 a násl.)

Bibliografie pak historie české Dra Č e ň k a Z í b r t a (v Praze 1900, nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění) vypočítává řadu prací, jednajících o Balbínovi a jeho spisech (na př. Balbín a jeho Bohemia docta; ČČM. 1887. Napsal Jos. Š i m e k, str. 259 a násl.).

Z té příčiny bude se snad pokládati dílo toto za zbytečné a čas na ně věnovaný za zmařený. Uvažováno bylo o této námitce na prvním místě spisovatelem samým. Než, výsledek jeho úvah byl, že se odvážil ku práci přece, a to z toho důvodu, aby byl Balbín přístup i těm, kdo „Světobor“ sotva kdy uzří a zvláště též studující mládeži, kteréž povaha Balbínova může sloužiti za vzor a vésti a nadchnouti ji k pravým ideálům, aby se vzchopila a jich následovala. K tomu byl povzbuzen se strany velice vážné, historikem českým Dr. Jos. Kalouskem, professorem dějin na vysokých školách v Praze, jenž podotkl, že „by se měl napsati životopis Balbínův i dvojí, jeden veliký vědecký, druhý malý pro lid. Životopisec jeho měl by pročisti všechna díla Balbínova, poněvadž z rozmanitých úvah jeho bylo by lze sestaviti znamenitou charakteristiku tohoto podivuhodného muže. In libro topographico Miscellaneorum na mnohých místech připomíná, co kde sám zažil a viděl, na př. o Hradci Král., o Liblici, o Potštejně, o Liticích, o Hasmburce a j. v., z toho by se mohlo sestaviti dobré klasobraní.“ Poznámky tyto, tuším, plně postačí, aby odůvodněna byla práce tato.

Vše na tom záleží, chceme-li vystihnouti ducha spisovatele historického, aby stanovisko jeho se objevilo, a my poznali zásady, které ovládaly jeho mysl. Toť patrno jest, že pravdomluvnost a poctivost prozírала z každého slova Balbínova. Avšak Balbín se nebál také pověděti pravdu. Nehledaje přízně a milosti, již mu nebylo potřeby, nezatajoval poznané pravdy a svého smýšlení. Tím se stávalo, že mu nejednou i dvěře ke knihovnám a archivům zavírali, bojíce se jeho pravdomluvnosti. A to se shoduje s tím, co sv. paměti veliký papež Lev XIII. dne 10. prosince l. P. 1900 pověděl k jistému urozenému učenci, řka: „Prvé pravidlo historie budiž, aby nic nepravdivého neodvážil se říci či napsati, kdo chce historikem slouti, za druhé aby se nebál vyznati pravdu, protože pak odpadne všeliké podezření, jakoby ten onen historik hledal přízeň a milost na újmu objektivní pravdy.“ — Podobně vyslovil se dne 4. května 1902, kdy odpověděl týž Lev P. P. XIII. předsedovi historického kroužku v Římě na jeho blahopřání: „Naše sv. církev kochá se v záři pravdy, a jen historie takto ozářená stává se přestoukrou v životě. Ovšem „prima lex historiae est, ne quid falsi dicere audeat, deinde ne quid veri non audeat, ne qua suspicio gratiae sit in scribendo ne qua simultatis.“ — „Veritatis splendore ecclesia gaudet, eoque tantum auspice historia fit vitae magistra.“

Obdivují se mnozí pilnosti Balbínově. Avšak zlehčují jej také mnozí, že nepsal směrem XIX. věku. Žiltě Balbín přece ve věku XVII., což dobře jest míti na mysli. Ostatně (Verisimilia p. 294. vyd. I.) praví sám: „Přiznávám se, že jsem spěchal, a proto bude mi odpuštěno; neboť maje zření ku krátkosti života lidského, k časům pro naše studie méně příznivým, k svým vlasům předčasně sešedivělým, nabyl jsem přesvědčení, že bude pro lidstvo lépe, zanechám-li surový a neúplný plod pilnosti, než kdybych tiše život skončil a jen tím lidstvu byl prospěl, že jsem počet žijících rozmnožil. Již láska ku krásným vědám, kterýmž od mládí jsem se věnoval a pro které mnoho milovníků získati jsem se snažil, může mi býti štítem proti nepřátelům.“

Ze všeho, co o P. Balbínovi lze říci, vysvítá, že si jej Hospodin sám vyhlédl, aby byl z předních buditelů naší vlasti. Provívá zajisté všecky jeho spisy duch lásky k Bohu, z níž vyplývá duch lásky k lidu. A proto jako za živa ospalé budil a probuzené sbíral, aby v nich vyvolal zájem pro ubohou vlast, tak i, když ho mezi živými nebylo, četnými spisy působil jeho duch, že staří vlastenci nalézali v nich posily a ohně, na němž se mohli ohřívati. Pro tuto velikou lásku k vlasti a jeho četné záslužné spisy přísluší Balbínovi přední místo v dějinách kultury naší vlasti. Kéž vděčná mysl s úctou vznáší se k takovému ideálu! Přispěje-li tento spis poněkud k oživení jeho památky, poslouží zajisté i k jeho následování. Faxit Deus!

HLAVA PRVÁ.

Rodokmen Bohuslava Balbína a jeho dětství.

Slavní předkové Balbínovi. — Jeho narození. — Albrecht hr. z Waldstejna, jeho kmotr. — Jeho rodný dům v Hradci Králové zakoupen řádem Tovařystva Ježíšova. — Balbín zázračně ozdravěl na přímluvu Matky Boží. — Jeho první výchova — probuzená dychtivost po dějinách českých. — Balbín jako sedmiletý chlapec za selských bouří r. 1628. — Všeobecné svízele za 30leté války. — Útulek v Častolovicích u urozeného pána Otty z Opprsdorfů, reformačního komissaře. — P. Adam Kravařský S. J. missionář.

Bohuslav Ludvík Balbín narodil se dne 3. prosince l. P. 1621 v král. věnném městě Hradci Králové.*)

Nadšený ctitel Balbínův, ředitel Emanuel T o n n e r, napsal o Balbínovi, jehož zove jednou z největších ozdob vlasti naší, že pocházel z rytířského rodu českého, jemuž druhdy patřivaly Ovčáry blíže Kutné Hory.**)

Exjesuita Frant. Švenda, rovněž rodák Královéhradecký, píše ve svých letopisech „Králové Hradec“, Obraz měděný sv. I. rok 1621, str. 57: „Městu, ač rok tento byl pro velké těžkosti velmi žalostný, odtud však samotné paměti hodný, kterého onen učený a slavné paměti vlastenec pater Bohuslav Ludvík Balbín Skornice z Vorličné, toho roku, v tom městě se narodil.“

Prapraděd našeho Bohuslava, Dr. Jan Balbín, proslavil se svého času jako právník, a jsa v přízni císaře Ferdinanda I., krále

*) Který den se Bohuslav Balbin narodil, o tom píše Ferd. Menčík (ČČM. r. 1888 str. 468): „Ve státním archivu vídeňském fascik. 422 je Katalog jesuitské koleje pražské. Zápisek di: Bohuslav Balbin, Reginohradecensis Bohemus, aetas 21 anni, natus 1621 Decembris 3, vires bonae, tempus in Societate 6 anni, studuit in Societate rhetoricae, metaphysicus.“ — Jisto také jest, že dne 10. září 1638 neměl úplných 17 let; neboť potom se obával v Římě sám nejvyšší představený řádu pater generál Pavel Oliva, že první jeho sliby byly neplatné, protože nedospěl předepsaného věku, totiž úplných 17 let, když sliby své konal. I žádal na něm, by je tak obnovil, jakoby se poprvé jimi zavazoval.

**) Rozprava Balbínova na obranu jazyka slovanského str. XVII. — Erb Balbínův z Vorličné jest štít shora dolů ve dvě pole rozdělený, v jehož levé polovici viděti jest půl černého císař. orla ve zlatém poli, v pravé pak polovici bílé a červené pruhy shora dolů.

českého, stal se důvěrníkem appellačního soudu. Sám Bohuslav Balbín napsal o něm,*) nejen že byl také básníkem, ale že náležel mezi vybrané muže doby tehdejší, říká: Co se umění básnického týče, nezadal si asi před nikým za tehdejší doby.***) Kolem štědrého mecenáše, veleučeného pána Jana H o d ě j o v s k é h o***) z Hodějova a na Řepici, jenž byl místosudím království českého, shromažďovali se vybraní duchové, sdílejíce si navzájem vzácné plody svého ducha.

Některé básně latinské Jana Balbína zachovaly se nám ve sbírce, kteráž nadepsána „Farragines“ (směsice), tiskem vyšla a pánu z Hodějova byla připsána. Vydal také latinské básně, jichž předmět jest: „Stěžuje si Spravedlnost, že jí do vyhnanství jíti“ r. 1566 a „Chvalozpěv na příjezd krále Ferdinanda I.“ Nejvyššímu kancléři Vratislavovi z Pernštýna věnoval české dílo: „Registřík z desíti příhrad s výsadami zemskými“, kteréž dílo bohužel zůstalo v rukopise. Tento prapraděd Bohuslavův Jan Balbín zesnul v Pánu dne 16. února L. P. 1570.

Praděd našeho Balbína byl Jiří Škornice Balbín z Vorličné, pán na Dřevíči Hořejším a Lhotě. Po svém důstojenství byl primatorem a královským rychtářem v Hradci Králové a r. 1584 povýšen do stavu rytířského, zemřel pak dne 15. března L. P. 1589.

Jeho choť byla Voršila roz. Konecchlumská ze Sobince, jak připomíná Dr. Vydra. Téhož roku dne 6. září zesnul v Pánu také jeho syn Jan, zanechav dvě synů, Lukáše a Jiřího. A tento Jan Škornice Balbín, z rytířského rodu Vorličné na Petrovicích, byl dědem našeho Bohuslava, jehož manželka, našeho Bohuslava bába, byla Dorota z rytířského rodu Vilemovských z Petrovic, kteráž právě zemřela, kdy Bohuslav vstoupil do řádu Tovaryšstva Ježíšova L. P. 1636.

Svrchu pak jmenovaný Lukáš jest otec našeho Bohuslava. Urozený pán na Petrovicích a Horním Dřevíči, Lukáš Škornice Balbín z Vorličné, byl purkrabím královským na Pardubicku. Za odboje stavovského hájil jako svěřenec královského zámku Pardubic

*) Bohemia docta p. II. str. 247.

**) „Poeseos studio nemini, qui una aetate esset, concessil.“

***) Dr. Čeněk Zíbrt, M. Č. Č., 1907 str. 72: Neuberkův exemplář zápisků Jenika z Bratřic: „Ze známé sbírky Farragines, básnické skladby latinské: „Z tolika tisícův elegií, od a idyll jen se z dat několik vepíší, aby se vidělo, jak nade všecko, jak vysoko pravý Maecenas (Jan starší Hodějovský z) Hodějova vážen, ctěn a milován byl.“

proti odbojníkům. Potom se usadil v Hradci Králové, kde již dne 5. února 1622 zemřel, maje svého věku teprv 37 let. Tak osiřel náš Bohuslav, když mu byly 2 měsíce a 2 dni.

Matka jeho Zuzana, rodem Vodičková, převzala s babičkou Dorotou starosti obou rodičů o výchovu dětí. Bohuslav Ludvík, nebo-li jak se sám napotom psával Bohuslav Alois, kteréžto jméno je totéž jako Ludvík, patrně z úcty k spanilému jinochu andělskému, sv. Aloisiovi, jehož spolubratrem duchovním se stal, byl nejmladší ze 7 dětí, jež byla paní Zuzana choti svému povila. Pět synů a dvě dcer čítalo se v rodině Balbínově. „A staroslavný Hradec Králové,“ dokládá ředitel Tonner, „může se honositi, že uvnitř hradeb jeho spatřil světlo tento veliký syn vlasti naší.“

Slova Balbínova, kterýmiž tehdejšímu arcibiskupu pražskému hraběti Janu Bedřichu z Valdštejnů věnuje Balbín čtvrtou knihu svého sborníku „Miscellanea“ (Rozmanitosti) a v nichž zmiňuje se o povinné vděčnosti k slavnému rodu pánů z Valdštejna, an píše: „Jsemť Váš od samého dětinství, když od nejstatečnějšího bohatýra a potomního vévody ze slavného rodu Vaší Milosti na loktech jsa držán, vodou posvěcující byl jsem umyt a k životu věčnému i k dědictví synů Božích vzkříšen,“ ředitel Tonner zcela správně vykládá v ten rozum, že slavný vojevůdce Albrecht Václav Euseb z Valdštejna byl jeho kmotrem na křtu sv.

Dle zápisků učeného P. Stanislava Vydry byli bratři a sestry Balbínovi dle věku tito:

1. Dorota, provdaná za p. Karla Jiskru;
2. Jan, zemřel hned v prvním roce svého věku;
3. Václavovi bylo 13 let, když zemřel v Litoměřicích;
4. Jan Ludvík žil toliko 6 neděl;
5. Liduška se stala chotí pana Ondřeje ze Šmakova, zesnula pak v Pánu v 29. roce svého věku dne 19. června 1645;
6. Jiřímu byly 3 léta 6 měs., když v Pardubicích zemřel;*)

Náš Bohuš nejednou zmiňuje se ve svých spisech o své drahé matce, kterou jako dobré dítě ctil a miloval; chválí její zbožnost a křesťanskou rozšafnost, v níž i za nejtrudnějších tehdy

*) Ferd. Menčík ve „Světozoru“ 1888 str. 390 píše, že roku 1635 byl na Pardubsku p. Vilém Balbín (Relace české komory ze dne 13. října 1635 v archivu komorním ve Vídni). Později zmiňuje se Balbín o vzdáleném příbuzném, který byl zastřelen a jehož vdova, potom opět provdaná, a dva synové a dcera žili v Nymburce ještě v letech osmdesátých, u kterých se na cestě do Opavy zastavil.

poměrů dovedla trpělivě strádati jako vdova s tolika nedospělými dětmi. Byla prý také uvyklá blahobytu: než, těžkými kontribucemi a častou drahotou za hrozné války třicetileté ubohá byla nucena obmeziti se na nejpotřebnější.

R. 1636 usadil se řád Tovaryšstva Ježíšova v Hradci Králové a hledaje příhodného místa pro kolej, zakoupil kromě jiných 9 domů za 300 zl. též příbytek, v němž se náš milý Bohuslav narodil.

Bezpochyby patřil také k oněm 7 domům na velkém náměstí, které tehdy byly sbořeništěm a proto ani obydleny nebyly. Slavný magistrát s ochotou povolil prvému superiorovi, ctih. knězi Tovaryšstva Ježíšova, Adamu Kravařskému, aby si je pro budoucí kolej skoupil a město neozdoby zbavil. Paní Zuzana vdova, vlastní matka našeho Balbína, jenž tehdy byl v předposlední třídě na jezuitském gymnasiu v Olomouci, dávno už v Hradci Králové nebydlela. Vystěhovala se za nedlouho po smrti svého chotě do Častolovic, kde nalezla přístřeší a výživu na zámku urozených pánů z Oppersdorfů. Má se vůbec za to, že rodiště Balbínovo bylo asi první místo vedle Mariánského kostela na náměstí neboli prvá část bývalé koleje ke kostelu přiléhající; bytě chrám Nanebevzetí bl. Marie Panny o dvacet let později stavěn nežli kolej se školami.

Kdo zná podobiznu našeho slavného Bohuslava Balbína, nevěřil by, že jako dítě často zápasil se smrtí. Vypravují o něm životopisné črty, že za prvních let byl Bohuslav náš nemocemi téměř ustavičně sužován. I seslábl tak, že nedoufali již ani v jeho uzdravení. Tu zbožná máti sebrala neduživého chlapečka asi 3letého a zavezla si jej nejprv k Bolestné Matce Boží do Krupky (nyní Bohosudov, Šejnov, Mariaschein), kde pod ochranou řádu Tovaryšstva Ježíšova bylo tehdy a jest podnes slavné poutní místo. Zde obětovala milené dítě své Bohorodičce. Obětování toto bylo asi slavné, protože je vykonal Jan Sixt z Lerchendorf, potomní probošt litoměřický. Ano, týž hodnostář církevní milého chlapečka tak si zamiloval, že mu zůstal přízniv až do smrti a podporoval jej, ba ani v odkazu svém naň nezapomněl.

Avšak náš Balbín, zdá se, ještě větší vliv přičítal pouti do Staré Boleslavi,*) kterou zbožná máti s ním podnikla rok po tom, ne-li hned na zpáteční cestě z Krupky za týmž úmyslem.

*) Epitome historica Bohemiae str. 2.

A vskutku dítě ozdravělo, jakoby zázračně se bylo znovu narodilo, a sesílilo tak, že všechny sourozence potom přežilo, jak sám o sobě Balbín vypravuje.

Proto říkával: „Darem Božím nikdy nezhrdej; nebo co od Boha jest, všeho vážit si jest,“ *) naučiv se tomu od ctihodného otce duchovního P. Mikuláše Leczyckého. Balbín si vážil svého zdraví a u vděčné mysli po všechny dny života svého vzpomínal nebeské Ochrankyně a oslavoval ji za to na kolika poutních místech, kde si vyvolila svůj divotvorný trůn, zejména pak spisy svými nemálo posloužil k větší cti a slávě Bohorodičky Marie Panny.

Starostlivá matka s babičkou paní Dorotou, která se dočkala věku 80 let, jak P. Balbín sám **) vypravuje, vychovávaly čiperného a chápavého Bohuše, který je každou chvíli rozličnými dotazy překvapoval.

Ovšem že neopomíjely obě záhy vštěpovati miláčku svému úctu a lásku k Bohu a nejsv. Marii Panně. A bohabojnost, která se jeví ochotou, konati povinnosti křesťanské, probouzela se záhy v jeho nevinném srdci. Byltě Bohuslávěk chlapeček zbožný, skromný, milý a poslušný.

A jakož tehdy české paní rády sbíraly a sušily léčivé byliny pro svoji domácí lékárnu, učila babička také milé vnoučátko znáti rozmanité bylinky, jak později o ní napsal, tak že záhy probouzel se v něm zájem pro přírodu, ještě však více pro dějiny vlastenecké. Zdali jej kdo k tomu vedl či vlastním pudem k dějinám vlasteneckým nesen byl, najisto říci nelze. Ale zajisté obdivuhodno jest, jak si zamiloval domácí dějepis, že byl jeho nejmilějším předmětem po veškeren život. Možná dosti, že uvědomělá paní Zuzana, Bohušova matka, probouzela v něm záhy schopnost, kterou byla postřehla, chtěíc jej užitečně zaměstnávat i bavit.

Což nebylo možno i to, že dítě na ukrácení chvíle, aby bylo pokojné, byly dány obrázkové letopisy Hájkovy, a že otevřely mu oči? Zvědavý chlapeček zprvu se dívá na obrázky; než, to mu nestačí. On chce znáti i výklad jejich a sám chce se přesvědčiti, co je kolem obrazu v knize psáno. Máme vlastní jeho svědectví, ***) v němž o sobě dí, že tak horoucí byla jeho dychtivost po dějinách

*) Nihil parvum in beneficiis divinis esse.

**) Miscellanea I. I. str. 100.

***) Miscellanea I. VII. v poznámce o Karlu IV. otci vlasti.

vlasti české, že kroniku Hájkovu přečetl třikrát neb čtyřikrát, prve než mu bylo sedm let.

Co si asi dítě tak čilé myslívalo a co pociťovalo, znajíc slavnou minulost milené vlasti své, a vidouc spoustu a zuboženost její, která v 30tileté válce víc a více se jevila! Snad už tehdy splakal, jako běduje dobré dítě nad bolestným lůžkem milené matky, vida ubohý lid tisícerým a tisícerým svízelným stále vydaný. I vzplanula v něm horoucí láska ke zubožené vlasti. A cit tento neopouštěl ho po všecken život, ba, čím dále, tím více mohutněl a byl mu hlavním podnětem všeho snažení, vší práce, zároveň pak jeho slávy, které si zasloužil u národa, ježž tolik miloval.

Kdežto mnohé sedmileté dítě téměř ještě nic nemyslí, byl duch Bohuslavův u věku tomto již čilý. Právě v 7 letech dával se s věže Hradecké (Bílé věže) r. 1628, když nešťastní poddaní na panstvích Smiřickém, Novoměstském a Náchodském činili rebelii a vzbouřili se proti císaři a katolickým pánům. Nepřestávajice pak na tom, hnali se v četných zástupech na Králové Hradec, kde však byli rozprášeni a nemilosrdně potrestáni.*) Že bylo zle a velmi zle, pociťoval každý; vždyť na př. už od konce roku 1622 do 12. dubna 1623, jak s bolestí zaznamenal slavný rodák královéhradecký Dr. Stanislav Vydra, toliko nákladu na vojsko císařské platili Hradečané souhrnem 421.989 zl. 23 kr. 2 den.! Co teprve páchalo vojsko nepřátelské, kam se vedralo! Ký div, že mnohý občan vykrvácel a na mizinu přišel! A za takových okolností představme si mezinárodní revoluci, která Čechy z mnohých stran obkličovala a návratem zimního krále, kalvínského Bedřicha Falckého, slibovala pokoj a blahobyť! Odevšad bylo štváno! Falešní proroci a prorokyně, jako na př. Drabík, Kotter, Poňatovská, ba i sám Jan Amos Komenský pracovali s úsilím, aby lid na sebe strhli, což bylo za takových okolností snadná věc. Lid na obecnou vzpouru čekal, a proto v obrácení na katolickou víru viděno u mnohých zlo! Byloť prorokováno, že katolictví na jisto co nevidět vezme za své!

Tu se objeví vysoce důstojný muž, moudrý a neohrožený opat Strahovský z Prahy, Kašpar z Kvestenberků jako vládní ko-

*) Viz Dr. Ant. R e z e k. Dva příspěvky k dějinám selských bouří. 1893. Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha II. Utrpení poddaného lidu. Týž odvolává se na spis: Considerationes P. de la Haye Soc. J., v němž se autor ujímá ubohého lidu (str. 286.).

missař, aby vše prozkoumal a urovnal. To bylo na začátku r. 1628. Než, marné byly všeliké snahy zažehnati bouři. Vzbouření kvasilo dále. Jelikož po dobrém se nic nepořídilo, byli nespokojenci žalářováni. Ale co to pomohlo, když pohromadě stálo takových 14.000 až 15.000 mužů, a u Náchoda a j. zvoněno bylo na poplach. Jak drancováno bylo v Kostelci nad Orl., v Dobrušce a Opočně, jsou známé věci, které vypravuje P. Jos. Svoboda ve spise: Z kraje Hradeckého, k dějinám katolické reformace. (Katol. tiskový spolek v Praze. 1892. Č. 3.) Než, císařské vojsko, vedeno jsouc samým Waldštejnem, porazilo nerozvážné vzbouřence, kteří jsou dílem pobiti, dílem do Prahy odvedeni, kde byli se vší přísností trestáni.

Nadaný Bohuš náš, ač malý ještě, všímal si všeho, co si lidé vyprávěli, a byť i nedělal sobě písemných poznámek, tím více vštěpoval vše dobré do své mladistvé paměti.

Právě v této době, ne-li už dříve, odstěhovala se vdova paní Zuzana se svými dětmi do Častolovic, kde se ujal zchudlé rodiny urozený pán Otta z Oppersdorfu, přisedící soudův komorního a manského, hejtman kraje hradeckého.*) Také jiní zámožní příznivci ujímali se nadějného chlapce Bohuše, mezi nimiž vyniká také pan Mikuláš starší ze Schoenfeldu (na Kališti?). (Miscellanea Dec. I. str. 162.)

Na Častolovicích zdržoval se téměř ustavičně, až jsa devítiletý odebral se na studie do Broumova k důst. OO. Benediktinům, kde měli od dávných dob latinské školy. Vděčný Balbin s radostí (Miscellanea Dec. I. str. 161.) vypravuje o p. Ottovi z Oppersdorfu, kterak vedle pobožnosti a dokonalé ctnosti nic mu na světě nebylo milejšího než honba, lovení ryb a čížba. Dle toho se také život jeho nesl. V pracích těchto trávil, nemaje tehdy ještě žádných mužských potomků, celé dni, nezřídka i noci, „já pak (slova Balbinova), jež velmi miloval a stále na očích míval, často jsem jej doprovázel Pamatuji se z let chlapeckých, že na bedra

*) P. Balbin (Dec. I. kniha III. § 7. str. 181) netají se chudobou své milené matky, an píše o ní: „Máti moje, pani velmi ctnostná, z bohaté stala se chudou“ (Mater mea, matrona probissima, quae ex divite fortuna in tenuem deciderat.) Rozlitostněn poznamenal, že probošt litoměřický Jan Sixt z Lerchenfeldu odkázal jim ve své poslední vůli nějaký peníz. Než (dle Bohemia docta II. díl str. 148) praví sám Balbin takto: „Dokládám se zde Bolia, že se mi z jeho pozůstalosti nedostalo ničeho. Vzpomínám si, že dali mi Litoměřičtí páni napsati pohřební listinu, kterou jsem jako osmiletý chlapec hojně oplakal a slzami obtěžkal.“ Tak truchlil nad svým dobrodincem a zároveň nad zklamáním ubohé matky, která bezpochyby by byla ráda nějaké pomoci přijala, nalézajíc se v poměrech stísněných.

má, jež vzácný ten hrdina jmenovával šťastna, vkládal svou pušku, když chtěl střílet, a tak přes ramena má u velkém počtu pobiti jsou tu jeleni, tu srnečci, co se vůkol nich děje nevědoucí a s pozdviženou hlavou hledající jen snítky, tu jiná zvíř, zvláště ptáci, jako koroptve, bažanti a mnoho jiného.“

Než, urozený pán tento měl ještě jiné starosti mimo svrhu uvedeného. Předně pro svou velikou lásku ke katolické církvi ustanoven byl za reformačního komissaře kraje hradeckého.

Toť byl úřad tehdy velice nesnadný. Ani vlastním životem nebýval před nepřáteli jist. Avšak nezhrozil se horlivý pán tento svého úřadu, jsa ochoten i život položit za svou víru.

Křesťanský tento muž, vroucný ctitel bl. Marie Panny, byl také ozbrojen štítem neproniknutelným. Jako o sv. Václavu, knížeti českém, se nám vypravuje, že nosil na prsou milostný obraz Rodičky Boží Staroboleslavské, tak i věrný následovník jeho nosil s sebou na těchto cestách proti všelikým útokům jinověrců milostnou sošku Panny Marie Fojenské. *)

V Častolovicích poznal Balbín, jsa 4letý chlapeček, OO. Jesuity. Urozený pán Otta z Oppersdorffů těžce nesl, že jeho choť, jinak milá a dobrá, je zarytou husítkou. Pravdu měl mysle sobě, že jest mu potřebí, aby nejprve ve vlastním domě a na vlastním panství začal působiti jako reformační komissař. Než, nesnadno bylo si poraditi. Anna Majdalena rodem Rabenhauptovna ze Suché nechťela ani slyšeti o tom, že by se měla státi katoličkou. A k ní stál poddaný lid. Zavoláni jsou tudíž dva missionáři z Tovaryšstva

*) Milostnou tuto sošku P. M. Fojenské daroval pak svob. p. Otta z Oppersdorffu sestárnuv r. 1644 koleji Tov. Jež. v Hradci Králové, kde, dokud nebylo kostela, v domácí kapli byla uctívána, ba i divy se proslavila; potom r. 1656 přenesena byla do nově vystavěného Mariánského chrámu P. (A. Rejzek T. J. Poklad nalezený v jesuitském kostele v Hradci Král. 1902.) Od koho ji sám obdržel, zdali od ctih. P. Kravařského či od některého jiného z kněží Tovaryšstva Ježíšova, dopátrati se nebylo lze, aniž jak dlouho ji u sebe měl. — R. 1650 a násl. zuřil mor na mnohých místech naší vlasti, tak že na tisíce a tisíce lidí pomřelo; i v Hradci Králové hrozně řádil. Za tou příčinou konána jsou kajicná processí, při čemž i do kaple koleje jesuitské připutovali Hradečané, kde měla Matka milosti, Panna Maria Fojenská, svůj trůn. A hle, na přímluvu Matky Boží byli mnozí od morové rány zachráněni, jak se lze podnes dočísti o tom v dějinách Tovaryšstva Ježíšova. (P. Joannis Schmidl, Historia S. J. prov. Bohem. p. IV. l. IV. n. 59.) A zároveň zaznamenal P. Frant. Švenda S. J. ve spise „Hradec Králové obraz měděný“ (sv. 2. str. 92.), že podivuhodně se rozmáhala úcta Marie Panny Fojenské v Hradci Králové od té doby, takže bylo jim stavěti nový kostel. A kdežto nebylo na důstojný chrám Páně ani místa ani peněz, úcta, důvěra a láska k Marii Panně Fojenské vymohla obě.

Ježíšova, z nichž jeden byl slezský šlechtic, muž veliké a silné postavy. Byl to ctih. P. Adam Kravařský.

Bydlili v zámku, a v kostele Častolovickém kázali l. P. 1625. Už zpráva, že mají přijít missionáři, a to P. Kravařský, polekala vše, jak ve městě tak v zámku. Byltě rozkřičen ctih. kněz tento protestanty, jakoby byl člověk ukrutný, nevzdělaný, bohaprázdný, nejhorší služebník antikrista: zatím byl ctih. kněz P. Adam Kravařský rodem ze Šlevic, spanilých mravů, života bezúhonného, ba svatého.

Když jali se v kostele kázati, nepřišel nikdo, leč ten, který k vůli vrchnosti šel. Šel-li P. Kravařský navštívit nemocného, lidé zavírali před ním dvěře, ba i děti na ulici před ním utíkaly.

Než, Jesuité setrvali, a modlitba jejich, spojená s pokorou, vítězila. Lid si jich víc a více všimal a více než lid sama paní v zámku. Divila se, jak mohla uvěřiti tlachům a pomluvám; vidělat na vlastní oči, že P. Kravařský jest ovšem muž velké a statečné postavy, ale mravů jemných, mírných. Ráda s ním rozprávěla o náboženství, ba došlo i na sv. zpověď, kterou také šťastně vykonala. Stavši se katoličkou, byla všecka šťastna, ano, podařilo se jí všecky ženské na zámku, ba i vůkolní ke sv. zpovědi přiměti. Otec její Arnošt Rabenhaupt ze Suché, uslyšev, co se stalo, hrozil své dceři, že ji vyloučí z dědictví; než, marné byly všecky hrozby. Za vrchností následoval dobrého příkladu i lid, tak že byla žeň ctih. kněze P. Adama Kravařského hojná.*)

Missie se tudíž potkala s úspěchem výborným, a rok 1626 doplnil, čeho se ještě nedostávalo.

Oba urození manželé nyní uvažovali, jak by za takovou milost Svrchovanému prokázati mohli svoji vděčnost; domluvili se, že buď v Častolovicích, buď v Hradci Králové, věnují Tovaryšstvu Je-

*) Ctih. kněz P. Adam Kravařský ze Šlevic nar. 1585, jesuitou od roku 1605, sám o sobě svědectví dává, že od r. 1622—1655 na 36.000 protestantův do lůna sv. katolické církve uvedl. Roku 1644 přeložen byl do Prahy, kde také zemřel. Kravařští ze Šlevic, původně rytíři Šlevicové, obdrželi přídomek Kravařských, když r. 1419 Mikuláš rytíř ze Šlevic od Petra z Kravař vesnice Kravaře a Kouty koupil. Mikulášův bratr měl v držení Sosnovou v knížectví Krnském. Po r. 1522 byli dva dědicové rodinných panství Jan a Bartoloměj. Jan zdědil Kravaře a polovici Koutů; Bartoloměj byl nejvyšším sudím knížectví Krnských a zemřel r. 1559, když mu byla druhá manželka Majdalena z Fulštejna 2 děvčátka porodila, z nichž Bohunka se provdala za Jana Skrbenského ze Hřiště, jednoho z předků Jeho Eminenci kardinála knížete-arcibiskupa pražského Lva svob. pána Skrbenského ze Hřiště.

žíšovu nějaký dům. K dílu tomu se odhodlal Ottův bratr Bedřich, urozený pán na Žampachu, jsa rytířem řádu Maltánského, svoboden tudíž a bezdětek, churav a řádu Tovaryšstva Ježíšova velice nakloněn. Odkázaltě k tomu účelu svůj panský statek Žampach, jakož i dům v Králové Hradci. A zde na zámku Častolovickém přebývala právě v těchto letech vdova paní Zuzana, matka Balbínova, s dítkami.

HLAVA DRUHÁ.

Balbín na studiích gymnasijských.

Prvý rok v Broumově — druhý rok v Jičíně — tři léta dílem v Praze, dílem v Olomouci. — V Olomouci setkal se s ctih. P. Mikulášem Leczyckým. — Důvěrné jich obcování, jeho povolání. — Balbín sám o sobě činí přiznání. Úsudek ředitele Tonnera o něm.

Našemu Bohušovi se dařilo u příznivců, jakými byli oba páni z Oppersdorfu, p. Mikuláš na Kališti a j. znamenitě. Jako o závod ujímali se tito urození páni sirotky; za to Bohuš svým roztomilým chováním dovedl si získati lásku a kde se objevil, všude přispíval k tomu, aby tam bylo živo a veselo. Též rytíř František Doublebský na Cerhovicích (Miscell. I. 159.) byl příznivcem Balbínovým za doby jeho studií.

Kdo by pochyboval, že zdravý vzduch venkovský mladistvému studentikovi výborně svědčil, tak že se zdraví jeho víc a více upevňovalo. Při tom zvědavý duch jeho nalezal hojně příležitosti to které okolí, bohaté starožitnostmi a památkami historickými, si prohlédnouti. Staré hrady a jejich historie nepochybně ještě více rozněcovaly ducha Balbínova, tak že se v něm vzňala ohnivá snaha, pudící jej, aby nedal zaniknouti bývalé slávě země české. A Balbín neopomenul vděčným se prokázati svým dobrodincům, zachovav alespoň jejich jména ve svých knihách.

Hlavní pak věcí bylo, že Bohuslav byl chráněn vši nákazou mravní, jmenovitě náboženské; neboť býval všady v domě vzorně katolickém. Neušlo mu, že náboženství jinověrců na pohled větší svobodou se zamlouvá; než, rovněž už tolik znal svou víru, že viděl, jak zhoubné jest věřiti o nezměrném Bohu, věčné pravdě, a pravém náboženství, co se komu líbí! Zajisté i zbožná matka mu vykládala o drahém otci, jehož byl téměř ani nepoznal, máje dva měsíce, když mu otec zemřel, že byl vzorný katolík.

Zatím Bohušovi bylo 9 let a duch jeho dospěl tak, aby chápal i těžší předměty. Proto neváhali vypraviti jej do škol latinských. Na podzim l. P. 1631 stěhuje starostlivá máti milého Bohuše do Broumova k OO. Benediktinům, aby tam pod ochranou bohabojných a učených otců duchovních a učitelů započal svá studia. Tu se sešel jako se spolužákem s potomním prvním biskupem Královéhradeckým a pozdějším arcibiskupem Pražským, Matoušem Ferdinandem Zoubkem z Bilenberka.

Než Balbín pobyl v Broumově toliko rok. Ostatní školy navštěvoval v kolejích Tovaryšstva Ježíšova, a to druhou latinskou v Jičíně, kdež ho choval jeho kmotr, nejbohatší tehdy velmož český, Albrecht vévoda z Waldstejna, který byl v Jičíně založil Tovaryšstvu kollej.*)

S kollejí byl spojen konvikt pro výchovu dětí šlechtických i občanských. Tu byl Balbín s oběma mladými Harrachy, syny po padlém generálu Pappenheimovi, jakož i s Albertem Felixem z Bubna. Než v únoru 1634 zahynul Albrecht z Waldstejna, a císařští komissaři, kteří se ujali správy vévodství Frýdlandského, žádných důchodů konviktu šlechtickému nepovolovali; neboť sám prý císař si přál, aby tento konvikt přeložen byl do Prahy. Tak prý se stalo, že Balbín, opustiv sídlo svého kmotra, odebral se na studie do Prahy. Avšak Balbín přestěhoval se už r. 1633 do Prahy, kde studoval třetí třídu a nepochybně i čtvrtou, zvanou syntax. (Menčík, Světozor 1888, str. 390. dí, že roku 1633/4 grammatiku vyšší také v Jičíně studoval).

V Praze zajímaly arci Balbína rozmanité a znamenité památky královského hlavního města. Pátou latinskou neboli poesii studoval Balbín v Olomouci. I tam se setkal opět se svrchu jmenovaným nápotomním arcibiskupem pražským ve školních lavicích; od toho času byli věrnými přáteli až do smrti.

V jazycích klassických, ať v řeči vázané ať nevázané, byl mu zde výtečným učitelem P. Jiří Francisci, Čech, který jsa nepřitelem všelikých řečnických novot, pevně se držel starých klassiků, takže každý z jeho žáků podle schopností svých naučil se latině Cicero-

*) Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Jičíně z roku 1885—6 má stručnou historii středních škol těchto od ředitele F. Lepaře: K dějinám gymnasia Jičinského. Perioda I. do r. 1777, dle latinského spisu: Historia collegii Soc. Jesu Jičimensis a Bohuslao Balbino et al. Tam byl Balbín jako žák v roku 1632—3, potom jako člen Tovaryšstva Ježíšova a spisovatel v letech 1661—2 a 1667—8.

nianské jako Liviově a Vergiliově. Že tu náš Balbín jak pro své schopnosti, tak pro svou pilnost nade všechny asi vynikal, lze tušiti. Byltě již tehdy se pokoušel (*Verisimilia* 152, *Quaesita oratoria* 107 *Examen melissaeum* II. 6) o básně v řeči latinské, které byly tak dokonalé, že sám z nich nejednu později tiskem vydal.*)

Avšak důležitější proň bylo, že se v Olomouci seznámil se ctih. sluhou Páně, P. Mikulášem Leczyckým (*Lanciciem*), výborným členem Tovaryšstva Ježíšova. Bohuš studoval právě v Olomouci, když z Polska do Olomouce zavítal tento ctihodný Jesuita, aby v rozsáhlé kolleji převzal úřad duchovního otce (*praefectus spiritus*). Bývajíť pak taci otcové duchovní namnoze důvěrníky žáků a jejich zpovědníky; neboť požívají úcty a důvěry tím větší, že školními předměty se nezabývají, aniž mají vliv na známky.

P. Mikuláš Leczycki byl rodem Polák, vlastně Litvan, a jak v řádě Tovaryšstva, tak i u řádů jiných vysoce vážený. Hodnostáři nejvyšší, jak světští, tak duchovní, měli k němu důvěru bezměrnou. V Polsce knížata a králové svěřovali mu své nejtajnější úmysly, radice se s ním. V takové pověsti byl tento kněz, tehdy málo více než šedesátník, když dne 1. prosince l. P. 1635 přijel do Olomouce.

K takovému muži ovšem obracela se obecná pozornost všech studujících olomouckých, mezi nimiž byl náš Bohuš. Znaltě členů

*) Podáváme z nich jako ukázkou tyto:

Jesulus in Cunis Grammaticus

(Ad parvulos Grammaticos)

Parvulus Emmanuel miscet cum lacte butyrum.
Huc pueri! Verbum dulce docetur Amo.
Non virgae venient; in coelo est Virga Cometa,
Dum Puer in cunis Abecedariolus.
Sed tamen ah Graece discendum! est Alpha Puellus;
Nec facilis lectu est, abbreviatus erit.
Disce puer Verbum, stupidus quod scivit asellus;
Non Tibi bos 10, sed pede scribet ιησ.

Jesulus in Cunis Rhetor.

En dulcem intingit Coeli Facundia linguam,
Lacte et melle fluens Terra, Maria fuit.
Exposuit linguam Coelum quoque, sidera pascis
Cum Coeli infantem lacte, Maria, cibas!
Ars benedicendi nata est, benedicatur Orbi,
Innocuâ Xristus dat bona verba manu.
Rostra addunt Pecudes, Puer alta Exordia fecit
A lacrymis, post in sanguine finis erit!

P. Žák Frant. S. J. zčeštil část epigramů Balbínových. Uvedou se dodatkem pisu tohoto.

Tov. Jež. už mnoho od prvních let; ctih. P. Adam Kravařský byl asi první Jesuita, k němuž obrátila se jeho pozornost. Na první pohled uchvátil jej ctih. kněz Leczycki, tak že se mu stal zpovědníkem, duchovním rádcem, utěšitelem, jedním slovem jasnou hvězdou života, svítící mu do budoucnosti časné i věčné.

Dlužno předem zde objasniti toto setkání, aby soudný čtenář poznal, jak prozřetelnost Boží postarala se Bohuslavovi o otce, jakého svět nemá a dáti nemůže. Jen několik črtů Balbínových postačí, aby bylo patrné, proč Balbín muze tak vzdělaného a svatého tolik ctil a miloval. Napsalť jako poslední dílo své životopis tohoto ctihodného sluhý Páně a v předmluvě dí: „Já bez péra a bez moci rukou svých dávám se do práce; ranilať mne mrtvice, že na lůžko jsem upoután. Možná dost, že právě z té příčiny jsem zachráněn od smrti, an v nebezpečnosti života jsem se zavázal psáti ke cti a chvále Boží, býti mu ještě chvalořečníkem.“*)

O ctnosti a svatosti toho muže byla v řádu taková pověst, že se mělo za dobré posílati jej z domu do domu, aby jak členové řádu, tak ostatní příslušníci se od něho vzdělávali. „Já pak,“ píše o sobě Balbín, „byl jsem tak šťasten, že jsem směl ctihodného kněze navštěvovati, abych hodinku aneb půl hodinky u něho pobyl. A nebeské věci to byly, kterými mne bavil, tak že jsem byl všecek blažen. I měl jsem potěšení potrvati v nejdůvěrnějším styku s ním kolik let, tak že se mi se vším sdílel, aby nic neostalo tajno toho, jenž se o vše nesmírně zajímal.“

Nebude snad od místa podati zde, co zaznamenal o sobě náš Bohuš, jak s ním, než vstoupil do řádu, ctihodný tento kněz v Olomouci obcoval.

P. Mikuláš Leczycki narodil se na Litvě z urozených, ale Kalvinských rodičů; proto také byl vychován ve víře helvetské. „Maje za chůvu katoličku,“ vypravoval sám Balbínovi, „šel jsem s ní jako pětiletý chlapeček jednoho dne dopoledne na procházku, a zavedla mne do kostela Tovaryšstva Ježíšova. Tam byla právě mše sv., a to pozdvihování. I padl jsem také na kolena, sepjál ručky a nebeským světlem ozářen hluboko až na zemi jsem se uklonil; při tom poprvé byl jsem si vědom Velebnosti Boží. A to byl první úkon rozumu, který mi uvázl v paměti.“ Tak a podobně

*) Vita venerabilis Patris Nicolai Lancicii e Societate Jesu a R. P. Bohuslao Balbino Soc. Jesu sacerdote. Pragae 1690.

vykládal otec duchovní, bavě se s milým Bohuslavem. Ředitel Tonner se diví, jak Balbín, tak osvícený, tolik věřil v tohoto svého mistra. Nebyl by se asi divil tolik, kdyby byl znal P. Lęczyckého lépe.

Dle stanov řehole Tovaryšstva Ježíšova není dovoleno jakýmkoliv způsobem studující jinochy nebo kohokoliv jiného na Jesuity štěpovati, neb do řádu lákati; proto všeliké povídačky o chytrosti jezuitské vzhledem k jejich dorostu jsou liché výmysly, jako bezčetné jiné. Oko studujících vůči professorům bývá obyčejně dosti bystré i na školách jesuitských. Hlásí-li se tudíž jinoch studující po pětiletém až osmiletém pozorování života řeholníků, které vidá den jak den, do jejich řehole, bývá to opravdové povolání s dostatek vyspělé. Bláhový by byl pak každý, který by vstoupil k vůli tomu onomu snad představenému nebo pod. do Tovaryšstva, protože s ním snad po celý život již se nesetká, leda až v nebi. Z toho, co dosud o Balbínovi bylo vypravováno, lze souditi, že do té chvíle byl nevinné dítě s jasnou hlavou a čistou duší, a proto měl náklonnost k tomu, co se zove ideálem života. Ovšem leckterý jinoch studující horuje podnes pro svůj ideál; než, v čem ideály mnohých našinců záleží, hodí se spíše pro romanopisce nežli do života Balbínova. Našemu bezúhonnému Bohuslavovi, který kráčel za sv. Aloisiem, byla ideálem zosobněná Moudrost božská.

Možná dosti, že, dokud nesetkal se se svým milým otcem duchovním P. Lęczyckým, na budoucí stav ani nepomyslel; byloť mu teprve 14 let, když vstupoval do řádu. A obcoval-li tak často s ním, jak sám se přiznává, co snadněji lze pomysleti, nežli, že zkušený kněz nezkušeného jinocha upozornil, aby se jal uvažovati, čím býti volí. K tomu lze doložiti, že ze svého zajímavého života mnoho vyprávěl duchovní otec dítěti, které se zajímalo o vše, cokoliv se k tomu odnášelo, koho vysoce ctílo a milovalo. Z té příčiny znal náš Balbín život P. Lęczyckého jako málokdo v řádu, a to od prvních let života až do jeho blažené smrti.

V „Examen generale“ ústavy Tovaryšstva Ježíšova jsou v hl. 2. a 3. vypsány dotazy, které se mají učiniti těm, kdo do řádu vstoupiti hodlají; tak je v č. 14. otázka, kdy pojal myšlenku a úmysl zasvětili tímto způsobem svůj život Bohu, a zdali jej kdo přemluvil nebo mu radil. A odpoví-li, že nikdo ani mu neradil, ani ho nepřemlouval, pokračuje se dále v examenu. Pak-li se přizná, že mu to kdo namluvil, není dále vyslýchán, nýbrž pro-

pustí se, až by po zralé úvaze v něm samém úmysl vyspěl. Tím více by toho stanovy žádaly, kdyby buď sám, buď skrze jiné, byl usvědčen, že naň měl vliv ten neb onen Jesuita a snad přemlouval jej a měl ho k tomu, aby do řádu vstoupil.

Ostatek jakého smýšlení náš Bohuš byl, jest patrné z jeho vlastních slov, která napsal v životopise P. Leczyckého (I. I., c. 10.). Napřed, píše Balbín, cvičil se muž boží, aby všechny své důležité výkony, ať vnější, ať vnitřné, ke cti a slávě Boží obětoval; potom vycvičen jsa postupoval dále a dále, až se mu podařilo s pomocí boží, která úkony naše předchází, provází a dokonává, všecek svůj život od rána do večera až do nejmenších podrobností Bohu neustále za oběť přinášeti. Po této stránce svatosti znal jej důvěrný jeho přítel a zároveň velký duch, P. Daniel Pawlowski, kněz Tov. Jež., jenž zaznamenal v knize „Sacra Exercitia S. P. Ignatii“ (Duchovní cvičení sv. Ignáce) jako příklad cvičbu cti. P. Leczyckého, který v každém kroku každý okamžik své práce obětoval Bohu, říká si neustále v duchu „propter Te, Domine“ (pro Tebe, ó Pane). „A co sám činíval,“ dokládá týž učený kněz, „k tomu radíval, aby i jiní činili;“ při čemž dává náš Balbín: „Já a moji spolužáci ve vyšších třídách latinských můžeme toho do-
svědčiti. Pamatuji se, jak jsme všichni, kdo jsme chodili k P. Leczyckému k sv. zpovědi, totiž v syntaxi, poesii a rhetorice, jak se tehdy vyšším třídám gymnasiijním říkalo, v dobrém úmyslu vycvičení byli, tak že jsme co nejčastěji obětovali své práce Bohu. Stávalo se, že za hry každou chvíli někdo z nás nahlas nebo u sebe semo tamo pobíhaje po dvoře neb po lukách volal: „propter Te, o Deus“, pro Tebe, ó Bože! t. j. ku Tvé cti a chvále.“ Ejhle, jakou zbožností prodchnut byl tehdy náš Bohuš!

Mimo to vypravoval příležitostně P. Leczycki svému svěřenci, jak sám navštěvoval školy jesuitské ve Vlně jsa ještě helvetou. (I. I., c. 2. Vitae venerab. P. Lancicii.) „Neušlo mi tehdy,“ pravil, „jakou pozornost věnovali mně, mladému Kalvinci, i ostatním jinověrcům bez rozdílu, naši professoři Jesuité, snažíce se v nás všech rozvíti lásku k Ježíši Kristu. Toho alespoň dosáhli, že jsme všichni, jakékoliv konfesce, rádi k nim do škol chodili. A svou přívětivostí a upřímností hleděli si dobýti našich srdcí a dobyli si jich. Než, i na helvetské straně nebyli nečinní. Dávali nám své knihy. Doma bylo vše po helvetsku otcem počínaje, a hosté naši si přede mnou často pochvalovali, že nejsou katolíci. Já pak byl tak zarytý

helveta, že bych byl Kalvina i životem svým hájil. A vskutku kdysi vydal kníže kardinál Radziwił ukaz, že bude třebas ohněm a mečem hájiti katolické víry, a já tehdy běhal celý den městem, rozlialený krk nastavuje, aby jen zkusili na mně, zdali to snesu.“ — A dále jal se vykládati, jaký odpor měl proti večeri Páně, kterou mívají helveti: „já pak nebyl s to, abych se jí účastnil. A za to, že jsem se nerouhal alespoň takto Ježíši Kristu, vzdávám dík den jak den dobrotivému Bohu.“

Jindy mu vyprávěl, jak se stal Jesuitou, dříve však katolickým křesťanem. „Pastoři helvetského vyznání vedli život jako jejich stádo, ba horší než jejich světenci, bez svědomí, sloužíce toliko mrzkým chťičům a smyslným žádostem, starajíce se nejvíce o rodinu svou. Čest a sláva Boží, bohoslužba, spása nesmrtelných duší, to byly věci, kterými se nezabývali, leč ze řemesla. Za to vstoupiv do katolického chrámu Páně viděl a cítil jsem, co pravá bohoslužba jest. Velebnost Boží zaujala moji mysl. Vida zbožné křesťany docházeti do chrámu Páně, aby se poklonili Ježíši Kristu ve svatostánku aneb aby Jej přijali ve velebné Svátosti, myslil jsem si, toť přece něco jiného než u nás. I srovnával jsem pak život dle víry svých professorů a vycítil jsem, v čem pravá dokonalost a svatost záleží. P. Skarga byl tehdy proslulý řečník, jak na kazatelně, tak v parlamentě; nedalo mi to, abych nechodil na jeho ohnivá kázání, v nichž vykládal, co věří katolíci a co věří nekatolíci. Ký div, že jsem se více a více klonil k víře katolické, ba v duchu jsem po katolicku věřil a žil, aniž mi kdo namlouval, bych tak činil. Roku 1590 stalo se moje obrácení skutkem, a mám zaznamenáno, že dne 6. prosince téhož roku jsem byl poprvé u svaté zpovědi a potom u svatého přijímání. Než, milost Boží mne uchvátila a pudila dále. Brzy jsem se slibem živému Bohu zavázal, že budu vždy přemáhati smyslné pudy a žádosti, a že zasvětim síly svého života službě Nejvyššího. Bylo to v kterýsi svátek bl. Marie Panny v kapli Marianské ve Vilně, kdy, přijav sv. svátosti, zaslíbil jsem se věčnou čistotou panickosti. Z toho slibu mívám podnes nesmírnou radost. A milost Boží pudila mne ještě dále. Učinil jsem i ten slib, že se stanu Jesuitou, abych mohl následovati Ježíše Krista co nejbliže. S tím úmyslem zašel jsem ke svému zpovědníku, který mne odeslal k vyššímu představenému, totiž k důstojnému pateru provincialovi. Tento přijal mne velice laskavě, — »avšak dříve, než vás připustím,« — odpověděl mi jako

za podmínku, — »ukládám vám, abyste obrátil svého otce.« — Povzdechl jsem a slza vyronila se mi z očí. Upadl jsem potom v těžkou nemoc. Zatím přiblížil se svátek svatého Mikuláše, mého patrona, den mých jmenin. I přiblížil se ke mně dobrý otec a přinášeje mi vázaného, řekl: »Kéž bych ti, Mikulášku milý, mohl darovati zdraví, abys viděl, jak tě miluji a všeho dobrého ti přeji. Avšak protože to není v moci mé, chci tak dlouho v zármutku a v úzkostech prodletí, až nám tě zdráva navrátí dárce života.« — »Otče můj drahý,« odpovídá synáček, »jest v moci tvé dar tak vzácný, jakým bys rád mne obmyslil. Vyslyš prosby mé a uzříš co nevidět, že's mi dal život a zdraví, ba i mne samého sobě zůstaviš.« — »Nerozumím slovům tvým, dítě mé; čeho si vlastně přeješ?«(*) »Však povím upřímně a otevřeně,« pravil jsem, naději jsa oživen. »Ejhle, rozmilý otče, o spásu duše tvé i duše mé mi jde. Vim, že si přeješ, abych zdrav byl na těle, a já Ti přeji z hloubi srdce svého, abys ozdravěl na duši, a jako já Kristu zasvětil jsem svůj život, tak i ty jej obětuj, zřekni se bludů Kalvinských a vezmi na se štít prvotní katolické víry; zhroziliť se naši slavní předkové bludů takových.« Při tom mi polily slze tvář a nasvědčovaly, že opravdu mi záleží na mých úmyslech. Moudrý otec, jenž mne velice miloval, pochopil, že nebylo by vhodné tu nějak odpírati; toliko si vyžádal třidenní lhůty, by mohl rozvážiti takový krok, mysle si, že dítě zatím zapomene na to, čeho dnes žádalo, a bude dobře. Tři dni jsme o této záležitosti nemluvili. Než za tři dny jal jsem se opětovati svoji vroucí prosbu, a proud slz byl tentokráte ještě silnější než onehdy. Ačkoliv otec nedal ve tváři nic znáti, neušlo mi, že se na mne dívá, mysle sobě: „do opravdy“, „do opravdy?“ »Neboj se, dítě mé,« pravil těše; »půjdu k důst. otcům Jesuitům, poradím se s nimi a učiním, co se zalíbí Svrchovanému.« A podivno, okamžitě jsem ozdravěl. — Druhý den po mši sv. ihned spěchám k důstojnému pateru provincialovi, abych mu zvěstoval, jak jsem pořídil. A nyní už jsem Váš, myslil jsem si. Než P. provincial mne klidně vyslechl a odvětil: »Můj zlatý, tak na kvap to asi nepůjde. Ještě si zjednej schválení otcovo.« To mne zarazilo. Věděl jsem, že tuhý boj nastane na novo. Byl jsem jediný syn urozeného domu, v nějž otec skládal všechny naděje. Matky už nebylo na živě. Kolikrát se mi otec svěril a vyličil mi budoucí stav, že mi bude převziti hodnost a práva starobylého

*) Viz l. 1., c. 3. Vita vener. P. Lanc.

rodu a zboží, panství a službu při královském dvoře a j. Než, moje jediná útěcha a naděje byla v Bohu. Modle se a vzdychaje jako druhdy svatý Alois a kajicné skutky na se bera, očekával jsem příhodné chvíle, kdy bych milého otce svou žádostí mohl překvapiti a nad jeho dobrým srdcem zvítěziti. Nebylo to snadné. Nastal tuhý zápas. Ubohý otec s pláčem mi přednáší své rozpaky a důvody. »Jak, ty bys mne v mém stáří chtěl opustiti, samojediného jako kůl v poli zanechati, dům rodinný uprázdniti, ano i jménu otcovskému odumříti? Nebojíš se, že mi život ukrátíš?“ praví otec. Ale uměl jsem si pomoci a na námitky otcovy, které se vztahovaly ku štěstí pozemskému, uvedl jsem základy života věčného, před nimiž prchá všeliká časnost jako stín. I podivil jsem se tehdy sám sobě, jakou zásobou zlatého náboje mne opatřil dobrý duch. Otec viděl, že poznávám v tom řízení Boží, a proto se poddal. »Je-li v tom vůle Boží,« doložil, »pak i tu oběť s pomocí Boží přinesu, že jedináčka svého se vzdám.« Na slova ta padl jsem drahému otci k nohám smáčeje je slzami vděčnosti a lásky. — Odebrali jsme se tudíž k veledůstojnému pateru provincialovi. Pro bolest byl otec sotva schopen slova; neboť setkala se v jeho srdci láska otcovská s láskou k Bohu v kruté seči. Maje oči slzami zalité oslovil plačtivým hlasem patera provinciala, řka: »Důstojný otče, jak Abraham svého syna Isáka Hospodinu obětoval, tak obětuji já všemohoucímu Pánu a Ježíši Kristu své dítě. Přijměte je a mějte o ně péči.« — Pamatuji se, jak pater provincial lil olej na rány otcovské, a slova jeho byla balzámem na zraněné srdce. Jednak velebil úmysly Božské prozřetelnosti, jednak vynášel veliké srdce a lásku mého otce ke mně, že mi dovolil tento krok. »Jestli rehole Tovaryšstva Ježíšova dobrá máti, která se o synáčka Vašeho postará, v níž najde tolik milých otců a bratrů, kolik čítá členů. Zůstaňte svému synu dobrým otcem, ba, přeneste tuto otcovskou lásku na nás všechny, kdo v Tovaryšstvu Ježíšově jsme. Věšho dobrého otci přeje a žehnaje mu, objal nás oba dva a doložil, že si mne zvlášť vezme na starost. A tak nás dobrý ten otec duchovní potěšené propustil.“

Takovými asi slovy vykládal P. Leczycki mladistvému Balbinovi o počátcích povolání svého, jakož i o svém obrácení. A čtrnáctiletý Balbin naslouchá co nejpozorněji. Proto si je tak dobře zapamatoval. Lze se snadno domysleti, s jakým účinkem se potkala tato slova. Padla zajisté na půdu dobrou, protože náš Bohuš byl

tehdy bezúhonné, nevinné, bohumilé dítě, a nad to celou duší oddán svému duchovnímu rádcí.*)

Na svůj budoucí stav Balbín tehdy ještě ani nepomyslel, aniž nejmenší náklonnost v sobě pocítoval vstoupiti do řádu Tovaryšstva Ježíšova. Toliko nám vypravuje, jak P. Leczycki na studující mládež účinkoval. Píše o něm (*Vita venerabilis P. Lancicii l. I. c. 12.*): Snaha jeho se nesla k tomu, přiměti studující jinochy ku častějšímu přijímání sv. svátostí. Hledal-li pak kdo u něho rady, ochotně ji poskytl: arci že to byli nejvíce jinochové zbožní, kteří se viděli povolány ke stavu řeholnímu. Než, nikdy se neměl k tomu, aby za koho sám u představených řádu vyjednával, i když za to kdo prosil. Pravdou jest, že mnozí z jeho světenců v rozličných řádech se zasvětili Pánu, toužíce po životě křesťanské dokonalosti. V Olomouci na př. získal Kristu Pánu několik studujících, mezi nimiž byl jsem také já sám. V důvěrnosti své netajil jsem se mu, dí Balbín o sobě, že do Tovaryšstva nevstoupím, nemaje povolání; on však usmál se řeči mé a dodal: „Bohuši, brzy budeš zpívati jinou, jakmile zaslechneš hlas Boží a uposlechneš ho.“ A když se na mne podíval a vědychtivost mou pozoroval, doložil: „Jen se oddej studiím a všecek se do nich ponoř, jistě pak z tebe Jesuita bude.“ I uposlechl jsem vskutku, jak za to pevně mám, hlasu Božího, a do Tovaryšstva jsem se přihlásil. Svůj úmysl oznámil jsem ovšem nejprve svému důvěrníku. I pravil mi: „Již pak nyní ty budeš mi udíci.“ A hned mi jmenoval některé jinochy, které jsem měl získati k tomu, aby Boha svého nade vše milovali, hříchů se vystříhali, nebeským vnuknutím sluchu dopřáli, což se mi

*) Nebude od místa, když zde připojíme úsudek ctitele Balbinova, jak o jeho vstoupení do Tovaryšstva Ježíšova píše se svého světského stanoviska. „Poněvadž Jesuité, nad jichž chytrost a rozum nebylo, dobře věděli, že řádu jejich nic tolik nepřičiní moci a slávy, než když bude se moci honositi co největším počtem mužů slavných a vynikajících ve všech oborech, tudíž co nejbedlivěji se vynasnažovali, by z nejnadanějších mladíkův, kteří na školách jejich studovali, pro řád svůj získali čili ulovili počet co největší. Jsouce bystrými pozorovateli a znateli mládeže, rychle vyrozumívali, kteří jinoši nejlépe by se jim hodili, a pak přiměřenými prostředky na ně účinkovali, až byli jejich. Toho všeho převýborným mistrem byl Leczycki, jenž, když 1. prosince 1635 nastoupil úřad svůj v kolleji olomoucké, byl asi 61 let star a tudíž oplýval zkušenostmi, kterak s mládeží jest zacházeti. Bystrým zrakem svým ihned poznal, co v Balbinovi vězi, a tudíž vyhlédl si jej, aby řádu získal nejprve jej, jim pak i jiné ještě ulovil. Laskavosti a přívětivosti snadno dosáhl cíle; po celé hodiny obcoval s mladíkem, jehož dovedl zachytiti za pravé stránky, totiž za pobožnost a vědychtivost. Brzy stal se Leczycki zpovědníkem Balbína, jenž takovou úctou a láskou zahořel k starci znamenitému, že v něj pak po celý život věřil jako v nějakou bytost nadpozemskou.“ (Em. Tonner, *Rozprava XXIII. a sl.*)

skutečně podařilo, takže otec duchovní jásal nad mým úspěchem, když jsem mu je přivedl. A konec všeho byl, že tito vybraní jinochové volili řeholní život buď v Tovaryšstvu, buď v řeholi jiné, kde pak příkladně žili a velmi pochvalně, ba svatě zemřeli.

Byla to jeho neličená přívětivost, kterou si nás tak získal. Proto potkala-li koho z nás nějaká nehoda, jeho slovo zahojilo rány; za to se radoval s radujícími a jemu blahopřál. Ani v maličernostech našich nešetřil dobrého slova, tak že jsme s ním o vše rádi se sdíleli. A zasloužilo-li co pokárání, pokáral nás otcovsky, jakož i návod nám dal, jak se napravit.

Sám ředitel Tonner vypravuje z téhož životopisu (Vita ven. P. Lecz. I. II. c. 1.; o. c. str. 161 a násl.), jak P. Leczycki mladého přítele řádu získaného časem drsně zkoušel, aby se náležitě přiučil vlastnostem u řeholníků vůbec, u Jesuitův pak zvláště nezbytně potřebným, poslušnosti totiž, pokoře a sebezapírání. „Často mi poručil,“ praví Balbín, „abych šel ke chrámu, a co se mi zdálo býti velice obtížným, abych ruku na ústa klada, lidi mimojdoucí pozdravoval s hlavou obnaženou a jinými zevnějšími známkami pocty, z čehož tak jsem se styděl, že hanbou sotva jsem věděl, co činím, domnívaje se, že ode všech jмін budu potrhlý.“ — Dále pak čteme tamtéž: „Když se kollej bίlila, poručil mi, abych v nejdolejší chodbě blíže vrat řemeslníkům pomáhal; sám plástik mi držel, já pak, ani všichni studující na mne se dívali, smáček v korbeli štětku, bílil jsem zdi, jak jsem uměl, za velikého chechtotu spolužákův a s neménším studem vlastním, od kteréžto práce stokráte byl bych utekl, kdybych nebyl měl po boku duchovního otce, jenž mne stále napomínal a pobízel.*)

*) K tomu dokládá ředitel Tonner: „Ejhle, tak se vychovávali jesuité! Nedieme se pak, že řád ten oplýval muži, kteříž dovedli poslouchati a zas poroučeti.“

HLAVA TŘETÍ.

Bohuslav Balbín vstupuje do řádu Tovaryšstva Ježíšova.

Ubírá se r. 1636 do Brna — v noviciátě se cvičí v neúhledných ctnostech. — Jeho historická studia. — Balbín jest v povolání šťasten. — O nové koleji královéhradecké a jejím zakladateli. — O missiích P. Adama Kravařského.

Mezi jinochy studujícími v Olomouci na konci školního roku 1636 hlásil se nejeden ke stavu duchovnímu. Jedni volili býti kněžími církevními, jiní vstoupili, jak je Bůh volal, do rozličných řeholí, mezi nimiž náš Bohuš zvolil býti Jesuitou. Nebyl bezpochyby sám z těch, kteříž v Olomouci do Tovaryšstva Ježíšova se hlásili. Než právě Balbína otec duchovní P. Lęczycki zvláště na péči měl. Záleželoť mu zajisté nemálo na tom, aby světenec jeho šťastně do přístavu spásonosného zavítal, hřivnou schopností svých kdysi hojně těžil a na život věčný se řádně pojistil.

Ještě nebylo Balbínovi 15 let, když studující mládež se vracela z prázdnin, aby započala školní rok 1636—7. I spolužáci Balbínovi se vrátili a jsou zapsáni do nejvyšší latinské třídy. Nelze jinak vypočísti léta, nežli, že náš Balbín po páté třídě latinské, poesii totiž, vstoupil do řádu. Zbožná a starostlivá matka zavezla si jej sama opět do Olomouce, aby se ještě o povolání milého jí Bohuše s jeho duchovním otcem poradila a pak se synem mateřsky rozloučila. Spíše lze pomyslití nežli vysloviti, co cítilo srdce paní Zuzany, obětující Svrchovanému svého miláčka. I těšil ji milý a zkušený otec duchovní a vhodnými slovy najisto pochválil její zbožný úmysl.

Bylo to tuším na začátku měsíce září, kdy se vypravil s ním P. Lęczycki na cestu do Brna do noviciátu. Sám si jej tam neváhal zavést, aby ve škole křesťanské dokonalosti po dvě léta se cvičil, až by dospěl k dokonalosti, jaká se žádá po dokončeném noviciátě. Na památku obdržel Balbín od svého otce duchovního

spisek právě jím sepsaný: „Jak by měla mládež žiti“ (De recte traducenda adolescentia).*)

V kolleji brněnské bylo tehdy členů 63, mezi nimiž byli také Daniel Krupský, Jiří Krupský a Jiří Pošmurný, o nichž později často zmínka bude. Po skončeném noviciátě učinili s Balbínem prvé sliby: Jakub Skultet, Jiří Weis (potomní veliký dobrodinec kolleje královéhradecké), Ludvik Pogner, Křištof Glaser, Antonín Šubrt, Jan Slavíkovský a Petr Vodňanský.**)

Ani si nelze jinak mysliti, nežli že po celé dvouletí noviciatu v duchu Balbínově svítil jako vzor novice jeho přemilý duchovní otec. Balbín pak, jsa navyklý životu spořádnému, jaký bývá v ústavech jezuitských, takže od rána do večera všechn čas jest rozvržen, snadno se přizpůsobil nevalné proň změně života. Mimo to což bývá dítěti obtížným? Nepochybně byl Balbín v noviciátě Benjaminem, to jest nejmladším ze všech, a pro svou přívětivou povahu asi miláčkem všech svých spolubratří. Zde v ústraní teprve postřehl, jaký význam měl návod duchovního otce P. Lęczyckého v Olomouci, aby se naučil přemáhati ješitnost a marnivost a zároveň vítěziti nad svou samolibostí a svéhlavostí.

Všichni učitelové duchovního života poukazují totiž k tomu, jak milé jsou Bohu oběti na pohled nepatrné, kdy se člověk cvičí v sebezapírání u věcech malých, a tak den po dni způsobilejším se stává, aby milostí a darů duchovních mohl nahývati ku věcem velkým. Než ne pouze k těmto cvičbám měl Balbín po čas svého noviciatu dostatečnou příležitost. Obdivuhodná ústava Tovaryšstva, o níž zajisté byl již P. Lęczyckým, jejím velikým ctitelem, zpraven, skytala mu přehojnou příležitost i v jiných oborech sebe vzdělávati. Tu nalézal chápavý a zvláště pro historii nadšený duch Balbínův přeobsáhlé pole. Byloť mu možno zalétati takřka z kraje do kraje, ze země do země, ba i z jednoho dílu světa do dílu druhého, kde všude členové Tovaryšstva žili a působili. Prahrou obyčejně novicové touhou zevrubně poznati svou řeholi, která se jim stala duchovní matkou; i bývají velmi zvědaví poznati země, města a kraje se vším, cokoliv se na řád jezuitský od jeho prvních počátků vztahuje. A vskutku, jako P. Lęczyckému bylo v Římě ulo-

*) Dle Balbínova domnění byl to první spis v Olomouci P. Lęczyckým sepsaný, v němž podával návod bezúhonného života zkušený duši zkoumatel mládeži studující. Náš Balbín si nemálo zakládal na tom, že z ruky do ruky mu byl dán. (Vita, str. 110.)

**) Menčík, Světozor 1888 str. 390.

ženo sbíratí prameny a sepsati historii řádu Tovaryšstva, tak i Balbínovi později svěřen týž čestný úřad, sepsati historii Tovaryšstva v zemích koruny Svatováclavské, totiž v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, kterýchžto zemí obvod slul tehdy v řádě českou provincií.

Právě r. 1636 byla zřízena kollej Tovaryšstva Ježíšova v Hradci Králové, Balbínově rodišti. O tom měl náš mladý Jesuita zprávy, které jednak od své matky, jednak od pana Otty z Oppersdorfu dostával, doplňuje tak vše, co byl před odjezdem do noviciatu sám o tom zvěděl. Bylo to ve středu před Božím Tělem, kdy se pánové jak duchovní tak světští na arciděkanství v Hradci Králové byli sešli za přítomnosti uroz. p. Otty na Častolovicích, který jako hejtman kraje hradeckého zastupoval místodržitelského komissaře.*)

Pan komissař předložil přípisy císaře a místodržících; arciděkan a páni radní z magistrátu poodstoupivše je četli. I odpověděl arciděkan po delším uvažování, by jim byla dána lhůta na uváženou. Než, přítomný P. provincial Daniel Kirchner odvětil, že předložené rozkazy císaře a císařovny tu již nejsou, aby se o nich uvažovalo, nýbrž aby se provedly.**)

Na to odpověděl městský primas Jindřich Vadas: „Uznávajice úmysl Její Milosti císařovny všichni povinně uposlechnouti soudíme a s radostnou myslí přijímáme důst. Otce Tovaryšstva, z jehožto škol mládež jako květy ze zahrady vychází.“ — A v pátek po Božím Těle odevzdali písemné stvrzení Tovaryšstvu.***)

S vděčností vzpomínal Balbín i v Brně urozených pánů z Oppersdorfu na svých modlitbách. Zajisté často zalétal duch jeho do Častolovic i do Hradce Králové v Čechách i do Kladska ke hrobu Fridricha z Oppersdorfu, jenž u věku 44 let dne 18. května l. P. 1632 v Hradci Králové v Pánu zesnul, a dle poslední vůle do Kladska byl převezen, kdež v chrámě Tovaryšstva Ježíšova v rouše jesuitském před hlavním oltářem do hrobu byl uložen. Živě

*) Arciděkanem byl tehdy Martin Karas z Rosenfeldu, metropole pražské kanovník a apoštolský protonotář.

**) P. Jos. S v o b o d a S. J., Z kraje Hradeckého str. 78.

***) V písemném stvrzení tomto připomínají vůle císařovny, dokládajice: „Vyrozuměli jsme vůli nejmilostivější, která zajisté i ke cvičení mládeže v literárním umění, v pobožnosti a v mravech i k rozmnožení slávy Boží směřuje. Proto cokoliv se nám v řečených rozkazech milostivě poroučí, s poddanou myslí přijímáme a poslušně plníme. I přijímáme OO. Tovaryšstva Ježíšova v právo společnosti a města, aby smlouvu o jisté místo se sousedy učiníce, kolej a kostel řádu svého svobodně bez překážky vyzdvihnouti mohli.“ Dáno v Hradci Králové dne 23. května l. P. 1636.

vzpomínal, jak Otcům missionářům na jejich cestách sloužíval Oppersdorfský dům v Hradci Králové za volný přibytěk, kde si mohli odpočinouti. Na tom však nebylo dosti. Ač mohli býti dědici po panu Fridrichovi, přec sami se přimlouvali oba pozůstali pánové z Oppersdorfu, Bedřich i Otta, aby panský statek Žampach, jakož i dům Hradecký byl odkázán Jesuitům, čímž stali se zakladateli kolleje královéhradecké.

P. Adam Kravařský ze Šlevic byl ustanoven za prvního superiora v Žampachu. Ale třicetiletá válka právě tehdy zle řádila. Co příkoří snášeti bylo od císařského vojska; co teprve si dovoľovali nepřátelští Švédové! Císařští to byli, kteří loupeživě superiora přepadli, a když před nimi vrata zavíral, do prsou jej střelili. Než na štěstí kulka bez velkého úrazu uvázla v šatech. Jakmile válečné nehody poněkud utichly, odebral se týž Pater superior roku 1634 do Hradce Králové, aby s primatorem městským a shromážděným magistrátem se uradili o novou kolej.*)

*) Podávám co v Manualu královéhradeckém ke dni 9. listopadu se čte. V pátek po sv. Linhartu vstoupil P. Adam Kravařský do rady, a u přítomnosti pp. starších obecních oznámil, že jest jistá milostivá vůle Jeho Milosti Císařské v tom, aby v Hradci kolej Tovaryšstva Ježíšova vyzdvižena byla, a že by se to už dávno bylo stalo, kdyby vojsko saské nebylo překáželo. Na vědomí jim dal, že jemu jednání poručeno, aby věc uskutečnil. Nežádá se na obci ničeho; nebo J. M. Císařská sama se také o prostředky postará, jako si žádá, aby se vyplnila vůle blahosklonná J. Veličenstva. Jedno by si přál toliko, aby páni podali suppliku k Jeho Veličenstvu o to; nebo se to libiti bude Jeho Milosti Císařské, začež rád bude ke všem službám obci zavázán.

Poděkováno P. Kravařskému za tuto otcovskou radu. I přijato usnesení, jelikož J. M. Císařská si to přeje, aby se vyhovělo tomu přání a to tím spíše, an řád výživu svou již pojištěnu má z panství Žampachu. Ujistili, že co nejdříve učiní ku J. M. Císařské příslušnou prosbu. A tak se stalo. Žádost pak se nesla v tento rozum: „Nepřemožený římský Císaři, Králi a Pane nejmilostivější! Jakým posaváde město Králové Hradec a celý jeho kraj, jak našich, tak nepřátelských vojsk, záhubám a loupežím podrobeno bylo, patrně toho dokazují zřeciny ulic, opuštěnost vesnic, městeček, záhuba lidu, kýž i ne duší! Odtud vidíme lidi jho pluhu místo koňův táhnouti, tu mládež bez kázně, bez literního umění; na mnohých místech křesťany, jelikož kostely pobořeny a na mnohá léta zavřeny jsou, bez bázně Boží, bez paměti života věčného. V těch bídách srozuměli jsme úmysl c. kr. Milosti, že voli založiti kolej Tovaryšstva Ježíšova v Hradci. S tím předsevzetím Milosti Vaší jako kotvici naděje upevněn magistrát a lid Hradecký, nejponiženěji za tu otcovskou náklonnost k našemu městu díky činíme, řečené velebné kněze v nejponiženější poddanosti a vděčnosti od Milosti Vaší požadujeme, usouzeno zajisté o nich majíce, že obci užiteční, mládeži pak celého kraje v literním umění a v pobožnosti potřební budou a Církvi sv. v tomto prostranném křesťanství k utvrzení schopní. Nebo známe, že z každé koleje vycházejí kněží učení, vyučování v křesťanském náboženství velice nadaní. Proto z tohoto Hradeckého kollegia doufáme, že vyjdou takovi, jenž by rotý Žamberské a Kunwaldské v tomto kraji druhdy vzniklé a jiné z nich vyrostlé zahubili, učení křesťanské rozšířili a mládež v tom válečném čase rozpustilou, k dobrému přivedli . . . Císařské Královské Milosti se poroučejíce nejponiženěji

S jakým asi zájmem sledoval Balbín veškeré jednání ve příčině kolleje hradecké a s jakou radostí přijal zprávu, že domovina jeho, dům, kde uzřel světlo světa, na kollej Tovaryšstva matkou jest postoupena!

Kéž bychom měli zápisky jeho z let 1636—1638, které si byl činil v noviciátě brněnském jako 40 let před ním bl. Edmund Kampian. Tam bychom dojistá vedle zpráv, všech těchto věcí se dotýkajících, našli i jasné zrcadlo čisté jeho duše, plné živé víry v Boha, úcty k Nejsv. Svátosti i dětinné důvěry v Bohorodičku. Než skromnost jeho nezachovala nám ničeho; přece však obraz duše jeho živý ba dosti zevrubný vystupuje k nám ze knihy již často vzpomenuté na sklonku života napsané, totiž ze životopisu P. Mik. Leczyckého. Tu na místě bude přísloví „Similis simili gaudet,“ že stejný k stejnému se hlásí.

O jedné ještě události z této doby zmiňuje se Balbín. „Nahodil jsem se právě ku bráně,“ píše Balbín v „Životopise“, „když vstoupil návštěvou k nám do brněnské kolleje milý duchovní otec

poddani: Král. rychtář, purkmistr a rada města Králové Hradce nad Labem.“ — Císařovna Eleonora, již Hradec Králové jakožto věnné město náležel, dala na to odpověď velmi milostivou. Z počátku listu svého vzdává Tovaryšstvu chválu za učení a horlivost v rozšiřování sv. katolické církve, i protože ona sama, jakožto křesťanská kněžna ráda o tom řádu slyší i proň ráda něco učini, zvláště nyní, když Aloisius, z našeho rodu Mantuanského, svým svatým životem řád ozdobil. „A poněvadž nám se doneslo,“ píše doslovně, „že jste se Vy ustanovili v městě Vašem kolej Tovaryšstva vyzdvihnouti a také žádost svou Jeho Milosti Císařské Mému Manželi přednesli, proto i My Jsme chtěly Svou obzvláštní radost tím vyjeviti. Bude to ciliti ke cti Boha Nejvyššího a ku prospěchu církve sv. I My Vám toho chceme pamětlivý býti, zvláště když věc a příležitost vyžadovati bude. Zůstáváme také v milosti nakloněna.“ (Ve Vídni, dne 16. ledna 1636.) — Brzy potom zaslali císař a císařovna příписy kardinálu pražskému, aby snažně hleděl Tovaryšstvo do Hradce uvést. I sdělil Jeho Eminence Arnošt Harrach tehdejšímu arciděkanovi Kašparu Karasovi svou ochotu následovně: „My tedy pro pastýřský úřad svůj rozkazujeme Vám, skutek tak zbožný a k spáse duši užitečný podporující, abyste dopustili důst. Otcům Tovaryšstva v místech od cis. král. Milosti vykázaných vystavěti kolej neb obydlí a také oratoř pro ně a budoucně veřejný kostel; aby tu mši sv. sloužili a ostatní úřady Tovaryšstva Ježíšova vykonávali; ano hleďte je také jiným duchovním lidem a světským úřadům a všem obyvatelům jmenem našim poroučeti. Dáno v Praze dne 28. února l. P. 1636.“ — Zbožný císař ovšem žádal, aby Tovaryšstvo co nejdříve, ještě před Velikonočí, která tehdy dne 23. března se slavila, do Hradce bylo uvedeno, aby o svátcích své úřady už mohli konati. Avšak pp. komisaři odkládali. I zašel P. Kravařský na květnou neděli k místoděkanovi, maje rozkaz Jeho Eminenci v rukou. I jali se Otcové ihned zpovídati. A vyzpovídalo se v těch dvou týdnech od neděle květné až do provodní 510 lidí a 56 odpadlých vrátilo se zpět do katolické církve. Co se dotýče stavby kolleje, pomýšlelo se předem stavěti „na hradě“, kde nyní jest biskupský seminář. Než, městský magistrát činil všelijaké námítky. A dobře tak učinil. Ani P. Kravařský nestál příliš o toto místo. Zajisté na velkém náměstí bylo opatřeno místo mnohem příhodnější, kde kollej s koštělem pěkně se nyní vyjímá.

Bohuslav Balbín.

z Olomouce P. Leczycki. Radostí jsem ani nevěděl, či jsem. Po způsobu Tovaryšstva nechal mne bratr vrátný s ním samotna u brány a odběhl pro P. ministra, aby jej uvítal a pohostinu přijal. Naproti na stěně chodby visela schránka, v níž jest seznam všech členů Tovaryšstva v kolleji bydlících, kteří vycházejíce tam znamenají, nejsou-li právě doma. I otevru ji, abych milému otci duchovnímu ukázal jména nás noviců a do jeho zbožných modliteb nás poručil. Ale nastojte; když jsem mu jmenoval toho onoho, ihned mi odpověděl: „Milý brachu, ten nezůstane, onen také vystoupí.“ Já tehdy patnáctiletý chlapec ani jsem nechápal, co by to znamenalo. Ale vše se vyplnilo.“ Přítomností přemilého otce duchovního zajisté vzplanul v jeho duši novým zápallem oheň horlivosti. I utkvěl ještě živěji v jeho mysli P. Leczycki a hesla po něm zděděná: „Nihil parvum putandum, quod summa aestimaret Majestas“ (Kdo by mohl pohrdnouti tím, čeho si váží Velebnost božská?), „Nihil leve, quod summa reprobaret Sanctitas?“ (Kdo by se opovážil za nic pokládati, co odsuzuje svrchovaná Svatost?). Všim právem lze souditi, že chápavý duch Balbínův již velice pokročil v duchovním životě, když po dvouletém pobytu odcházel z brněnského noviciátu.

HLAVA ČTVRTÁ.

Bohuslav Balbín na studiích humanitních.

Prvé sliby řeholní. — Úsudek o studiu starých klassiků vůbec a překládání z latiny a řečtiny. — Balbínova úcta a vděčnost k bývalým učitelům. — V Kladsku dokončuje humanitní studie. — Balbínovy vzpomínky u hrobu Arnošta z Pardubic.

Po dvouletém období zkušebném zasvětil se náš Bohuslav Hospodinu.*) Že byl bez odkladu ke slibům připuštěn, svědčí příznivě o jeho chování; neboť kdyby nebyl vyhověl úkolu ač ne-
snadnému a svědomitou horlivostí nebyl se stal způsobilým členem
Tovaryšstva, nebylo by jej minulo odložení slibů na dobu pozdější.

V domácí kapli tudíž při mši sv., kterou složil dp. P. Melchior Koukal, tehdejší rektor koleje brněnské, zastupuje při tom řád, byl přijat Balbín do Tovaryšstva, čímž vstoupil ve skolastikát, který je zasvěcen vědeckému vzdělání.

Za dvouletí v noviciátě má novic s úsilím jednak se vzdělati v životě duchovním, aby jej na pevném základě dále budoval, jednak poznati důkladně stav, jejž sobě volí, aby mohl odejiti dříve, než by se sliby zavázal, kdyby se necítil povoláným. Právě Božská

*) Ferd. Menčík, (Viz: Světozor 1888 str. 390.) nalezl ve dvorní knihovně ve Vídni (č. 11957 f. 64) rukopis Balbínův, kdež jsou zaznamenány první sliby, jak je do knihy v koleji brněnské byl zapsal: „Ego Bohuslaus Balbinus statis temporibus examinatus scholasticorum approbatorum votà in domo probationis Brunensi, celebrante R. P. Melchior Koukal, emisi die 10. Septembris 1638 juxta regulam magistri novitiorum 66. et intellexi eam esse clare (? clavam) omnis promissionis ingredienti in Societatem, de qua fit mentio in formula votorum simplicium, ut maneam quarto quoque voto obligatus, ad eam indifferenciam, ut sc. gradum coadjutoris formati aut professi suscipiam, prout R. P. praepositus generalis judicaverit, juxta regulam magistri novitiorum 57.“ t.j.: „Já Bohuslav Balbín, vykonav právě předepsané zkoušky, zavázal jsem se dne 10. září l. P. 1638 sliby uznaných skolastiků v brněnském domě zkušebném u přítomnosti dp. P. Melchiora Koukala, jenž mši sv. sloužil, jak pravidlo 66. novicmistrovo toho vyžaduje; i porozuměl jsem jasně, že kdokoliv volí vstoupiti do Tovaryšstva, jak ve formulí prostných slibů jest obsaženo, zavazuje se slibem čtvrtým přijmouti ochotně v řádě stupeň řádového pomocníka neb professa, jak vysoce důstojný pater generál za dobré uzná, dle pravidla 57. novicmistrova.“

Moudrost (Eccl. 5., 4.): „Mnohem lépe jest neslibovati, než po slibu, co připověděno, nesplniti.“ Proto se nastávajícím řeholníkům výhody i nesnáze stavu řeholního nikterak netají, nýbrž na pováženou předkládají.

Jakou váhu od svého počátku rád na důkladnou vzdělanost svých členů kladl a podnes klade, jest s dostatek známo. Konstituce řádu o studiích*) dí: „Jelikož účel, k němuž Tovaryšstvo přímo směřuje, jest: hájiti svaté pravdy a člověčenstvu ji hlásati a tak oslavovati jméno Páně, a že k tomu nejen příkladný život, nýbrž i učenost, výmluvnost je potřebná, proto po vykonaném noviciátě, když nastávající členové byli ve ctnosti a v zapírání sebe vycvičení, bude snažná péče o jejich vědecké vzdělání a o návod, jak by vědami těžili pro spásu lidí, vyšší známost a vroucnou službu Boha a Stvořitele našeho.“ Studie tyto počínají humanitou a řečnictvím.

Výměr humanitní vzdělanosti bývá učenci jmenovitě za našich dob rozmanitě, mnohdy až přepodivně posuzován. Zajisté běží na středních školách i za naší doby o to, aby se duch žákův nejprv probudil, rozhledu nabyl, mysl se zdokonalila a vycvičila, a pak aby si žák pravý vkus k vědám a uměním po stránce ideální čili ku kráse duchové osvojil. K tomu ovšem poslouží pravé zásady, které žákům nejen do paměti se vštěpují, nýbrž i kterých žáci celou duší a všemi schopnostmi života nabývají. Podle správných zásad budiž vypěstěno potom formální poznání a osobní úsudek. Konečně mají-li se potkati humanitní studie zvláště s žádoucím výsledkem praktickým, nezbytně se žádá cvičba, by duch jsa theoreticky vzdělán, dovedl své myšlenky živým slovem i pérem sám vyjádřiti, neboli aby žák i ve slohu byl zdokonalen. Toť nástin formální vzdělanosti v mladistvé mysli, která se nese za něčím vyšším, jež slove ideál. Takovýto ideál arci nesmí míti jinoch toliko ve své obraznosti, aniž smí si jej mysl lidská, jak se jí líbí, usmysliti, ale vidí jej před sebou v pravzoru vši pravdy a krásy, totiž v samém Bohu.

Až po naši dobu bylo obecné přesvědčení, že vzdělání jazykové, a to antické, více budí důmysl a důvtip jinochův než jakákoliv věda realní, ba i sama mateřština. Jestli řeč vůbec klíčem

*) Constitut. p. IV. prooemium. — Sv. T u m p a c h-P o d l a h a: P. Bern. Dubra T. J. Bájky o jesuitech str. 1079. — J o s. S v o b o d a S. J.: Co jsou Jesuité?

ku vědám všem a výraz myšlenky neboli námětu ducha. Než pěstění jazyků latinských a řeckých dokázalo po zkušenosti věkové jen tolik, že novověká kultura s vlastní ujmou se od nich odvrací.)* A přece ze stanoviska historického lze říci o studiu jazyka latinského, že veškerá téměř civilisace národů zakládala se na školách latinských, které byly branou, jíž se vstupovalo do světa vzdělaného.

Leckdo namítne: Kdyby jen nebylo toho trapného překládání! Zdaž by se nemohli klassikové staří čísti v dokonalém překladu? Ale odpověď na to zní záporně. Toť by bylo asi jako pouhým diváním se na díla umělecká chtít se státi dovedným umělcem. Ani prý Cicero bez namáhavého překládání klassiků řeckých nebyl by se stal velikánem mezi řečníky. Ovšem, dovedný překlad namáhá ducha, než právě tím se pruží jeho činnost, na uzdě se drží všeliká subjektivnost, nevázaná obrazotvornost a samolibost. Mimo to četba klassiků posiluje paměť, utvrzuje ducha, dodává energie, bystří důmysl žákův tak, že duch snáze chápe, soudí, a obratněji se vyjadřuje, slovem, že stává se způsobilým k uměním všem. Jestliž to pravá gymnastika všech schopností žákových, kterouž jak vůle se tuží, tak paměť oživuje, důvtipu a úsudku přibývá, činnost duchová všestranně se rozmáhá. Známa jsou slova Ciceronova: „Studia klassická mládež živí, obveselují stáří, ve štěstí jsou ozdobou a v neštěstí útlukem útěchu skýtajícím, u domácího krbu bavi, mimo dům nepřekážejí, s námi bdí ve dne i v noci, s námi cestují, s námi na výlety chodí.“**) Jakých strastí pocituje malý latinář neb řečtinář předem při nedostatečném vzdělání v jazyku a nedostatku slůvek, takých slastí požívá potom, když překonav neznámost v řeči a pojmání obsahu knihy, zlehounka napájí svého ducha krásou obsaženou v tom, co čte, takže zpytuje, badá, uvažuje, do sebe vnímá nové a nové skvosty v řeči a obohacuje ducha novými formami.

Kdyby dnes se probudil náš Balbín ze svého odpočinku a vyslechl nářky na klassické studie, co by odpověděl?***) Možná dost,

*) Viz Dr. Hettinger: *Timotheus. Die Vorbildung*, str. 80. a násl.

**) *Oratio pro Archia poeta* c. 16. „Haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent; delectant domi, non impediunt foris. pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.“

***) Srov. Balbín: *Verisimilia humaniorum disciplinarum* cap. I., fundamentum str. 2. „Quod veteres Academici (teste Tullio) omni loco clamabant: „Naturam ducem sequendam esse,“ idem ergo in omni mansuetiorum li-

že totéž, co vytýká odborným filologům na vysokých školách Jan Flach,*) že se příliš namáhají, aby opatřili své posluchače ob-
jemnou literaturou. Zatím v zápětí mívají suchopárnost, vyprahlost,
zkostnatělost, duchamor, bezživotnou učenost, pedanterii a pod. —
na místě, aby dali prohloubené estetické vzdělání, které vyluzuje
život a vkus pravé krásy, již pak také dává okusiti. Kamž jinam
směřují všechny ty kritické, na sáhy dlouhé úvahy, archeologické a
literární a historické výklady a gramatické subtilnosti, než k tomu,
aby svěží síle ducha znechutily humanitní studie. Ký pak div, že
vytříbený sloh čím dále, tím více se pohřešuje.

Na studie humanitní poslal Balbína skolastika nový (od 11.
února 1638) P. provincial Martin Středa na dalekou cestu: z Brna
až do Kladska, kde Tovaryšstvo provincie české mělo kollej.

terarum genere repeto et repetens iterum iterumque moneo: Modicum aliquid
studii dandum est. Praeceptis liberandum est ingenium ab innumerabilibus Scho-
larum legibus; velificandum naturae, vivendum ingenio; adeoque tot praecepta
Magistrorum saepe ad aliud nihil faciunt, quam ad perturbanda discentium in-
genia; multitudo legum, ut etiam crebra poenarum et suppliciorum exempla,
non florentis sed cadentis Reipublicae praebent indicium: Corruptissima Repu-
blica plurimae leges, ait Tacitus, quod ante eum l. 1. de Clementia c. 22 et 23
Seneca philosophorum disertissimus, idemque acutissimus demonstravit: Videbis,
inquit, ea saepe committi quae saepe vindicantur. Non minus principi turpia
sunt multa supplicia quam medico multa funera. Sed in rem nostram ego sic
existimo: In litteraria Republica plurimum tribuendum esse ingeniosae cujus-
libet naturae, plurimum exercitationi, plurimum imitationi Praecipere facil-
limum est, exequi difficillimum: Argute Phormio de magni cujusdam viri, qui
artem poeticam ediderat, versibus: putassemus eum, inquit, quid tragoedia
esset scire, si tragoediam non scripsisset. Adversus inutilia praecepta: . . .
sequendam magis esse naturam et imitationem Veterum, uno verbo: plurimum
esse scribendum Nemo cum alteri audit ingenium, miretur. Sapientissimus
Trajani Magister Plutarchus: Sicut, inquit, venatores non sinunt canes evagari
aut quemvis odorem sectari, sed loris canum capita sursum trahunt, ut servant
eos indagandis ferarum vestigiis, ita oportet curiositati ingeniorum fraenos in-
jicere (l. de curiositate). Fateor ingenia ut generosos equos assuefacienda disci-
plinae, sed nimia saepe cura peccamus Principiis scientiarum necessaria
haec coercitio est: ubi semel carceribus emiseric, currant; hortari solum sessori,
et aurigae relinquitur. Adferunt enim ad scholas plerique adolescentes praestan-
tissimam indolem. eamque ad bonas artes praeparatam sic, ut saepius magistro-
rum quam discipulorum vitio fieri putem, quod ad summa non perveniant. Utrum-
que id (ad discipulos et magistros) vinnulo epigrammate monuit Plinius Ju-
nior (l. 7. Epistola ad Fuscum):

Ut laus est Cerae mollis, cedensque sequatur
Si doctos digitos, jussaque fiat opus.
Et nunc informet Martem, castamve Minervam,
Nunc Venerem effingat, nunc Veneris puerum,
Utque sacri Fontes non solum incendia sistunt,
Saepe etiam flores, vernaque prata lavant,
Sic hominum ingenium flecti, ducique per artes
Non rigidas docta mobilitate decet.

*) Classicismus oder Materialismus. Leipzig 1887 str. 7.

Hrabství Kladské náleželo tehdy k zemím koruny české, jako dosud přivtěleno jest církevně k arcidiecési pražské, ač nyní přísluší k území pruskému. Tam se měl Balbín věnovati dle obyčeje řádu dalším studiím dílem opakovacím, dílem novým co do starých klasiků a řečnictví. V oborech těchto právě také vynikal, tak že už nyní opravňoval k naději, že se stane znamenitým professorem rhetoriky a vykladatelem klassických autorů. A že naděje ty také splnil, dosvědčí důkazy. Jeho jméno v řádě Tovaryšstva vřaděno je dle menologií mezi členy slovutné, a čestného názvu „Českého Livia“ zasloužil si pro svou vyhlášenou latinu, jíž mluvil a psal.

Až do smrti vážil si Balbín také svých učitelů, a v četných spisech svých uvádí na paměť jména jejich; zvláště byl ctitelem blah. Edmunda Kampiana, mučenika anglického, bývalého profesora na vysokých školách pražských,*) o němž se čte v poznámkách vlastní rukou Balbínovou psaných toto:**) „Zakládám sobě nemálo na tom, že i já jsem potomek vynikajícího ducha řečnického Edmunda Kampiana. Já a se mnou několik kněží provincie české máme se za šťastné, že přímo ze školy Edmunda Kampiana jsme vyšli. Máť vzdělání ducha cosi podobného s rodokmenem. Byl pak Edmund Kampian, mučeník londýnský († 1. pros. 1581) sv. katolické církve, kněz Tovaryšstva Ježíšova, professor rhetoriky u sv. Klimenta v Praze. Jeho žákem byl Jakub Pontanus, mostecký rodák, k němuž chodil do školy Matouš Rader, jenž vychoval Jakuba Biedermanna, tento pak Jana Lupia. I tento vyučoval v Praze u sv. Klimenta (1628—1633) rhetorice a stal se potom professorem rhetoriky našich skolastiků, mezi nimiž i já v lavici jsem sedával, abych se řečnictví naučil.“ — Podobně zachoval památku svému professoru P. Janu Meagh-ovi, jenž ho vyučoval do jara 1639. (Miscellanea Dec. I. l. IV. 215.) I vynáší jeho vlídnou povahu, která prý žáky jeho nemálo rozehrála.

V řádě Tovaryšstva bývalo a jest podnes obyčejem, že čím kdo schopnějším v tom onom oboru se býti vidí, tím objemnějšími studiemi zaměstnán bývá, aby hřivnou schopností svých tím snáze potom k větší cti a slávě Boží a ku blahu lidstva mohl těžiti. Mladistvý Balbín byl zajisté nadějný jinoch. Znalíť jej ze škol jeho professori v Olomouci, poznali jej představení řeholní v Brně.

*) Viz Ant. Rejzek T. J.: Blahoslavený Edmund Kampian, kněz Tovaryšstva Ježíšova, pro sv. viru mučeník ve vlasti své. Brno 1889, str. 447.

**) Miscellanea Dec. I. l. VII. in Notis ad Carolum IV. caesar.

Neobyčejné nadání jevil mimo k historii i ke studiím klassickým, najmě pak k ozdobné řeči slohové. Proto nastávající studie měly proň zvláště v těchto oborech veliký význam.

Milého překvapení dostalo se Balbínovi tím, že setkal se v Kladsku se svým duchovním otcem P. Lęczyckým, jenž přeložen byl téhož roku z Olomouce do Kladska, aby i tu zastával úřad řiditele duchovního života. — Když se loučili a volali si „na shledanou“, netušili zajisté oba, že za nedlouho opět budou pospolu bydleti.

Ještě jedné okolnosti z Balbínova kladského studia nelze pomlčeti. Náš Bohuslav chodil v Kladsku do Marianského chrámu, v němž na vyvýšeném oltáři podnes trůní divotvorná Matka Boží Kladská. Při chrámu tom byla tehdy jezuitská kolej. Té doby vznikla v Balbínovi touha vydati životopis ctihodného sluhy Páně Arnošta z Pardubic, jenž svou velikou učeností a dokonalostí života apoštolského tolik ozdobil prestol svatovojtěšský a jako prvý arcibiskup pražský navždy skviti se bude důstojně v čele všech svých nástupců. Arnošt z Pardubic byl po celé věky pro náboženské bludy a bouře po jeho smrti v Čechách nastalé jako černým mrakem zapomnění zahalen. Nikdo o tak slavném muži ve vlastech našich takřka ani nevěděl. I rozpomenul se Balbín, že klečí před touže sochou, před níž veliký ctitel Marianský Arnošt z Pardubic jako chlapec klekával a vroucně se k ní modlival. Bylo mu známo zjevení, které týž měl v letech dětských, jak kdysi o nešporách v témže chrámu Páně, kdy Arnošt rytířskému řádu Johanitů příslušel, Matka Páně smutně tváří svou od něho odvrátila: z čehož nemálo jsa poděšen, ihned hříchů svých vzpomínal, jich litoval, s bolestí za odpuštění prose, až se opět tvář sochy milostně k němu obrátila. Balbín vzpomínal, jak tento zjev dojal Arnošta tak, že do smrti ho nezapomněl a tím úsilovněji o slávu Matky Boží horlil. K její cti a chvále stavěl jako arcibiskup pražský marianské chrámy s otcem vlasti, Karlem IV. a sochy k podobenství Matky Boží Kladské zhotovené v nich k uctívání vystavoval. — Nejznamenitější z takovýchto soch jest zajisté socha Svatohorská u Příbrami v Čechách, kterouž prý Arnošt nejen daroval, ale i sám zhotovil.

Ve chrámu Kladském vidal Balbín také před hlavním oltářem velký náhrobek, na němž byla vytesána celá podoba tohoto cti-

hodného sluhy Páně, v arcibiskupském ornátě, ana pravicí žehná. Byltě zde Arnošt, jak si přál, když byl v Roudnici v Pánu zesnul, pochován.

Zmíněná socha P. Marie stávala již ve chrámě zdejším, když Arnoštův otec, p. Arnošt z Pardubic, byl v hrabství Kladském purkrabím (v letech 1301 a násl.), když s ním čtyřletý tehdy synáček tam pobýval, a stojí tam podnes na překrásném a ozdobném oltáři, na němž jsou z obou stran vytesány z karrarského mramoru obrazy, připomínající svrchu vzpomenuté zjevení. Na prvním zpodobena jest Matka Boží, jak chlapečkovi Arnoštovi žalmy pějícímu se zjevuje; na druhém pak, jak se za tohoto horlivého apoštola zemí českých před ní klečícího u trůnu Božího přimlouvá.

Balbín již tehdy zvěděl, kterak arcibiskup tento každý rok po celý měsíc pobýval buď v Kladsku, buď v Příbrami, aby se tu věnoval výhradně službám Marie Panny. Slyšel, jakou něžnou úctu choval k Marii Panně Kladské, jejíž kovový obrázek ustavičně na hrdle nosil. Později poznal i jeho vzácné dílo „Chvály marianské“, latinsky zvané „*Mariale Arnesti*“, v němž nejvroucnějšími slovy a zároveň jako důmyslný bohoslovec velebí z hloubi srdce Marii Pannu jako královnu svou a panovnici, matku svou a paní, přestoučku a patronku, ba i jako sestřičku svoji a dívku. Žaltář tento, skvostné to dílo, zůstal nepovšimnut v rukopise, až za zbožného císaře a korunovaného krále českého, velikého ctitele Marianského, člena Marianské kongregace, Ferdinanda III. byl vydán tiskem, oč veliké zásluhy má náš Balbín, jenž se roku 1664, na 300letou památku úmrtí Arnošta z Pardubic, o vydání toto postaral.

V témže chrámu býval Balbín přítomen také tak řečené matuře, to jest každodenní na úsvitě zpívané mši sv. ke cti blah. Marie Panny, kterou týž arcibiskup r. 1353 nejprv v Kladsku u P. Marie byl založil, a potom také v Praze na hradě i jinde.*)

Ani si nelze jinak pomysleti, nežli, že se cítil náš mladistvý scholastik Balbín na místě tak posvěceném všecek šťastným, a že by tu byl zůstal rád třebas i po celý život svůj. Než po vykonaných zkouškách bylo mu rozloučiti se s milým Kladskem, aby další

*) Tak r. 1374 založili si také měšťané Hradečti tuto maturu ve svém děkanském chrámě sv. Ducha, a také ji sami jako literáti latinskými zpěvy sprovázeli, (Srov. Lib. erect. I. č. 7. a II. p. 4.)

studia konal v matičce Praze. Odebral se tam na podzim r. 1639. Vypravil jej tam ctihodný P. Leczycki po roce společného pobytu zajisté nikoliv bez dobrých napomenutí, jichž si 18letý tehdáž Balbín zajisté dobře uměl vážit.

HLAVA PÁTÁ.

Balbín se věnuje studiu filosofie.

Diplom jeho jako magistra (doktora) filosofie. — Studium filosofické dle Aristotela. — Jaké předměty obsahuje. — Obcování Balbínovo s P. Leczyckým v Praze; učí se u něho životní filosofii.

Studie filosofické konal Balbín ve svém 18. až 21. roce. O přísnosti zkoušek v Tovaryšstvu svědčí nejen přísaha profesorů, kteří se zavazují vědomosti zkoušených spravedlivě posuzovati, nýbrž i skutečně zjištěné vědomosti a pile těch, kteříž se zkouškám podrobují.

Náš Balbín požadavkům těmto vyhověl; neboť vynikl ve všech oborech filosofie tou měrou, že mu na konci studií slavně byl odevzdán diplom „magistra“ veškeré filosofie, což rovná se dosažení doktorátu, jak dosvědčuje bývalý člen řádový a professor ba i rektor magnificus vysokých škol pražských, Dr. Stanislav Vydra. Slavnost tato bývala pro skolastiky Jesuity jen výminečná, byť vykonali své studie s prospěchem sebe lepším.

Předměty, jimž se skolastik po tříletí učil, jsou podnes tytéž. Studoval pak náš Balbín filosofii dle metody scholastické, to jest filosofii sv. Tomáše Akvinského na základě soustavy Aristotelovy, která podle zkušeností po tolik věků nabytých osvědčuje se podnes býti pravou, ba nejlepší soustavou filosofickou. — Právě studium filosofie Aristotelovy neboli scholastické působí, že duch v této škole důkladně vycvičený a osvěcený krombbyčejně se bystří. Po tom jest také s to nejasné a mlhovitě názory pronikati, nepravdu od pravdy správně rozlišovati, rozházené a nesouvislé vhodnou a pevnou vazbou spojovati. Takového pak studia právě naší době se nedostává, protože se jak pravdou, tak pravou vědou namnoze zhrdlo, a místo pravého badání po pravdě vydávají mnozí svoje názory a výmysly za vědu. Z té příčiny kladlo a klade Tovaryšstvo Ježíšovo na studie filosofické od svého prvopočátku až podnes

velikou váhu; upravujeť filosofie mysl ku vědám ostatním a ku dokonalému jich poznání a užití, ba sama o sobě přispívá ku vzdělání rozumu a k ustálení vůle. (Viz regul. 1. professoris philosophiae.) Zároveň ustanoveno jest (reg. 2.), aby se od nauky Aristotelovy bez závažné příčiny neodstupovalo; tím méně dovoleno jest odchýliti se od soustavy Aristotelovy. Příčiny pak toho leží na bíledni, hledá-li se pravá filosofie. Místo vši chvály filosofie této stůj zde výrok jednoho z nejvýtečnějších filosofů, totiž Sylvestra Maura, který dí: „Již ode dvou tisíc let snaží se, ať nedím některé země, nýbrž veškeren svět vykládati spisy Aristotelovy; i jakkoli nesmírné poklady moudrosti jako ze zlatých bání byli z něho již vyčerpali, nicméně doufají stále, že větší ještě klenoty v jeho nedostižné hloubce se ukrývají. Řekové první jali se báně tyto zkoumati, po Řecích přišli Arabové, kteří Aristotela do arabštiny přeložili, ba jasnější a důkladnější Aristoteles takto vyšel v Kordobě než v samých Athenách. I zpyšněl bujný národ Arabův a vychloubal se, že prý od té doby víra křesťanská proti filosofii Aristotelově neobstojí. Že pak barbari a mahomedáni Kristu a pravdě se posmívali, nesnesli jsme toho my křesťané. Oháněli se Aristotelem jako mlatem Herkulovým: než, my jsme jim jej z rukou vyrvali a jím samým jsme potřeli vraha pověry a bludu, tak že křivověrci s trpkou nenávistí a hněvem zanevřeli na Aristotela a jeho filosofii opustili.“

Podivuhodno jest ve filosofii Aristotelově, že duchové zbloudili od více než 2 tisíc let stávali vždy až na nepatrné výjimky v řadách jeho odpůrců, za to kdo opravdu filosofickému badání s upřímnou touhou po pravdě se oddali, vzdělávali se soustavou Aristotelovou, mezi nimiž vyniká nade všecky velikán mezi filosofy a bohoslovci, sv. Tomáš Akvinský. Bláhový by byl arci každý, kdo by myslil, že snad slepě vše za ryzí pravdu se bere, cokoliv Aristoteles napsal; ani Aristoteles nebyl neomylný, aniž se tím tajil, že má také ducha omezeného. Tak a ne jinak smýšlejí všichni velcí duchové, ctitelé a následovníci Aristotelovi, kteří umějí dobře rozeznávat mezi jeho soustavou a jednotlivými naukami. Jeho soustava jest přede vším nedostižitelná a v pravdě podivuhodná. Co se pak jednotlivých nauk týká, ký div, že jako pohan v mnohých věcech bloudil.*)

*) Podivné názory bývají namnoze o filosofii vůbec a zejména scholastické. V časopise „Hlídká“ (Brno r. 1906, str. 309) se referuje o L u d.

Než, správný dualism scholastické filosofie, který oproti světu vyznává svrchovanou bytost, totiž jeho Pána, oproti stvoření vyznává jeho Tvůrce, proti hmotě vyznává bytost duchovou, má základ v nauce Aristotelově. Dle Aristotelovy filosofie má člověk také oči, které vidí: avšak v pouhém pozorování (empirii), jak někteří moderní přírodopytci učí, věda ještě nezáleží. Za východiště se ovšem hodí poznání smyslové, kterým oko lidské vnímá věci mimo člověka, aby je duchu učinilo přístupnými a tak umožnilo badání v říši metafysické. Tato stará filosofie učí totiž, že člověk z toho, co v sobě a mimo sebe postřehuje, pozorováním a důsledným zkoumáním dle zákonů myslivědy (noëtiky) jistého určitého poznání pravd nadmyslných dojde. Všeobecná tudíž metafysika má za předmět vystihnouti a odůvodniti pravdy tyto.*)

První otázka, kterou se vědychtivý Balbín ve studiích filosofických zaměstnával, byla: co jest filosofie? Na to odpovídá starý mudřec a hlava své školy Pythagoras, že filosofie je záliba

Güntherovi (Natur u. Offenbarung seš. II. r. 1906), jenž oceňuje filosofii následovně: „Filosofie má hlavně za cíl formální stránku: neučíme se filosofii ale filosofovati. Každá filosofie vyrůstá z kultury doby své a zase nazpět na tutéž kulturu působí. Tak scholastická filosofie měla v době své nebývalou obsáhlost, naprostou modernost, svobodomyšlnost ducha, ale neměla ducha samostatnosti.“ (Ovšem takové samostatnosti a neodvislosti od pravdy, jaké si osvojuje moderní materialistická filosofie a moderní věda, filosofie scholastická neznala.) „Celá spočinula na Aristotelovi, jež beze vší kritiky jako mistra svého přijala . . . ducha odporu proti zkušenosti. Absolutní cena aristotelické filosofie pro přírodopis je naprostou nullou.“ (Ovšem pro přírodopis, nikoliv však pro přírodopyt: pravá filosofie není také žádným přírodopisem.) — Filosofie scholastická byla pravou filosofií již po tisíciletí: na ní brousili svůj rozum nejučenější pohané i křesťané, a zůstane, trvám, i budoucím věkům pravou filosofií oproti všem systemům po ní bývalým, které už zanikly, i nynějším, i budoucím, které asi též osud potká. — „Nikdo neupírá,“ píše Kleutgen Jos. S. J. (Über die alten und neuen Schulen. Münster 1869 str. 173), „že za nové doby dějiny a kritika, přírodopis a přírodověda vůbec, matematika i astronomie znamenitého pokroku a vypěstění dosáhly. Než kdo oceňuje vědy se stanoviska života, na něž blahodárně působiti mají, vidí se nesmírně zklamán a nemálo běduje, že moderní filosofie je na tom hůře, nežli kdy filosofie bývala.“ Zásada pak všech moderních filosofií jest: „Buď ví rozum náš všechno anebo neví nic.“ A této moderní filosofie jest původcem Kant, jenž se odvážil dokonce upříti filosofii dávnověké pevné půdy, jako by neměla dosti solidnosti v základech. Kantova kritika je zžirající kyselinou všeho pravého vědění filosofického i bohoslovného. Nepodal pak za to Kant nic lepšího, jako vůbec moderní filosofie nepodává, čeho by se duch pravdymilovný uchopiti mohl. Avšak jednou zvikaná důvěra ve filosofii Aristotelovu velmi těžko se obrozuje. Ustavičné hledání něčeho, co tu není, a to marné, aniž by se dosáhlo něčeho, co zasluhuje uznání, to jest moderní filosofie. Kant svou kritikou naprosto zmařil onu důvěru, které požívala v kruzích učenců filosofie scholastická čili Aristotelova. Jisto je, že pravá vira a filosofie Aristotelova navzájem se podporují.

*) De Offic. I. II. 2. „ipsam esse scientiam rerum divinarum et humanarum causarumque, quibus hae res continentur.“

v moudrosti, která dle obecného poznatku jest věděním všeho, co jest na základě svých prvých příčin. Cicero podává výměr filosofie, že jest to věda božských i lidských věcí, jakož i jejich příčin, ze kterých vznikají; čím které příčiny obsáhlejší jsou, tím dokonalejší jest poznatek filosofický. Tento výměr filosofie přijali sv. Otcové i učitelé církevní.*)

Mladistvý filosof především se tudíž učí mysliti a pokud již myslí, učí se pozorovati, zdali správně myslí čili nic. Z té příčiny bývá veden k tomu, aby poznal pravidla a zákony, jimiž se mysl spravuje a způsobitou stává podle pravdy věci poznati; potom se vydává na předměty samé, jimiž se odborné vědy obírají, aby je v nejhlubších základech prozkoumala. Z toho vyplývá rozdíl mezi filosofií, pokud jest návodem toliko ku správnému poznání pravdy a slove Logikou buď přesnou, buď v praktické cvičbě ducha upotřebenou (*Logica pura et applicata*), a filosofií věcnou, jež se obírá jsoucнем. Čtvero pak předmětů jest obsahem filosofie věcné, totiž: 1. jest něco všem jsoucнům skutečným i možným společné, 2. jest vesmír, 3. jest člověk a 4. jest Bůh. Z té příčiny jest rozvrh filosofie tento:

a) *logica pura* poučuje o tom, co je *notio* pojem a *terminus* slovo, a *judicium* úsudek, věta, souvětí a *sylogism*; za to

b) *logica applicata* neb *critica* uvědomuje o tom, co jest pravda — jistota —, po čem poznáváme, že máme pravdu — ji-

*) Učenci pozdější doby, poněvadž vědy víc a více odbornými se stávají, zovou filosofii fundamentálkou, t. j. základní naukou ke všem vědám, bez níž se vědy obejít nemohou. Proto jest předmětem filosofie badání po nejhlubších příčinách všeho, čímkoliv se odborné vědy obírají. Úkolem filosofického kursu, který trvá v Tovaryšstvu tři roky, jest, aby mladistvý duch nabyv vzdělání humanistického připravoval se na odborné vědy ať bohoslovné, ať jakékoliv jiné; neboť k pojímání dokonalému a praktickému jich osvojení předpokládá se rozum co možno vyspělý. Toho dosáhneme vědomostmi přirozeného poznání o člověku, světě a Bohu. Ovšem vědomostí těchto nedojdeme pouhým nasloucháním. Nýbrž vlastní činností duševní; nezbyvá tudíž nežli cvičba rozumu, vyškolení v důsledném myšlení, návyk přesné kritiky. Toto všeobecné vzdělání ducha lidského jest podkladem, na němž dále odborné vzdělání se staví. Neuznává se „všeobecným“ proto, jako by ten, kdož ho nabyl, se ze všeho něčemu pouze naučil, avšak důkladného nic neuměl, nýbrž všeobecné vzdělání slove filosofie, že otvírá mysl světlu pravdy a dává schopnost porozumění. (*Regulae professoris philosophiae*.) — Už r. 1586 v Tovaryšstvu se začal tříletý kurs filosofie a děje se tak podnes. Srov. Pachtler S. J. *Ratio studiorum et Institutiones Scholasticae Soc. Jesu* II. 125 v „*Monumenta Germaniae Paedagogica*“ II. V. IX. XVI. — Viz: Svoboda S. J. Co jsou Ješuité? Studium filosofie. — Tumpach-Podlaha, „Bájký“, str. 1081 násl.

stotu —, jaká jsou zřídla vystižení pravdy. — Následuje filosofie věcná a to

c) *metaphysica generalis* neboli ontologie, která pojednává o společných nejobsáhlejších předmětech mysli; to jsou *ens*, *jsoucne*, a jeho vlastnosti: *unum* (jedno) *verum* (pravé) *bonum* (dobré) podobně i *pulchrum* (krásné) —, jakož i *principium causalitatis*, což jest příčinou všeho *jsoucna*.

Následuje *metaphysica specialis* (odborná) a to:

d) kosmologie, pokud jedná o viditelném světě,
e) anthropologie, pokud jedná o člověku, a jeho hlavní částce t. j. o duši, (psychologie),

f) přirozené bohosloví t. j. *theodicaea*.

g) přirozená mravouka t. j. *ethika* a přirozené právo *jus naturale* — pokud se dotýká člověka a jeho poměru k poslednímu cíli, který jest Bůh. a poměru člověka k jeho bližnímu.

Avšak nejen na předměty klade *Ratio studiorum Societatis Jesu* velkou váhu, nýbrž i na vlastní účinnost žactva. Proto mají disputace v platnost úplna vejíti. Každá průpověď professorova, každý jeho důkaz připouští diskussi; žádný náhled žákův nesmí býti a *limine* odmítnut, aniž by podklad jeho neb důkaz nebyl dříve zvrácen. Disputace in utramque partem jest charakteristikou Aristotelovy filosofie. Aby však nestala se disputace lichým mluvkováním, jest předsáno zachovati přesně formu syllogismu, takže ani slůvka nesmí býti nad potřebu. *Regula 20. professor. veli:* Za nic se nemají studující od počátku logiky tak hanbiti, jako prozanedbání syllogistické formy v disputacích; proto budiž učitel přísný na své žactvo, aby se v tom dokonale zachovalo. Obhajce opakuje doslovně námitku ve formě syllogismu pronesenou, načež odpovídá na jednotlivé věty: *Nego, Concedo, Distinguo* majorem, minorem, *consequens*. Jeden i druhý prve nežli veřejně vystoupí, jest povinen řádně se připravit; nebo jen vážné námitky určité pronesené jsou připuštěny. Zajisté má professor při disputaci nejlepší příležitost poznati schopnosti svých svěřenců. *)

*) *Pachtl* l. c. I., 258 vykládá pořad disputace a přikládá následující vzorec, který tu k vůli zajímavosti podáváme (p. 154.).

Defendens: Scepticismus universalis, ut doctrina repugnat.

Probatur 1º ex ipsa assertione scepticismi,

2º ex principio contradictionis.

Objiciens: Scepticismus universalis, ut doctrina non repugnat.

Balbín vděčně vzpomíná také slavného učenice na vysokých školách v Praze u sv. Klimenta, P. Theodora Moreta, rodem Belgi-

Probatur: Qui saepe fallitur, nullam fidem meretur;
Atqui ratio saepe fallitur;
Ergo nullam fidem meretur.

Defendens opakuje doslova vše, co objiciens propovídal, na to rozebírá:

Qui saepe fallitur, nullam fidem meretur.

Distinguo majorem: Qui fallitur per se: concedo majorem, qui fallitur per accidens, subdistinguo majorem: non meretur fidem, nisi quando error ille accidentalis excludatur, concedo majorem, quando exclusus est: nego majorem.

Atqui ratio saepe fallitur.

Contradistinguo minorem: Ratio fallitur per se et in evidentibus, nego minorem, per accidens et in non evidentibus, transeat minor.

Ergo nullam fidem meretur.

Distinguo consequens: Non meretur fidem in evidentibus, nego consequens, in non evidentibus subdistinguo consequens; nisi constet de ratiocinii legitimitate, transeat consequens; si constet, nego consequens.

Objiciens: Atqui ratio fallitur per se;
Ergo nulla distinctio.

Defendens opakuje opět doslova obě věty, načež di:

Atqui ratio fallitur per se: Nego minorem subsumptam.

Objiciens: Probo minorem subsumptam.

Ratio humana essentialiter est fallibilis.

Atqui quod rationi essentielle est, illi per se et semper convenit.

Ergo ratio est per se et semper fallibilis.

Defendens opět opakuje všechny tři věty soupeřovy; na to rozebírá:

Ratio humana essentialiter est fallibilis.

Distinguo majorem: Ex essentia rationis est, ut possit falli per accidens, sc. ex defectu evidentiae alicujus objecti, concedo majorem; ex essentia rationis est, ut possit etiam falli per se i. e. sub conditione requisita evidentiae, nego majorem.

Atqui quod rationi essentielle est, illi per se et semper convenit: concedo minorem.

Ergo ratio est per se et semper fallibilis. Distinguo consequens: per se et semper convenit rationi, ut actu errare possit, nego consequens; per se et semper convenit rationi, ut sit talis, quae per accidens errare possit, concedo consequens.

Takovéto disputace odbývají se dosud ve scholastikátě čtyřikrát za týden u večer. Mimo to bývají „disputationes menstruae“, byť se pravidelně každý měsíc neodbývaly. Tu se shromažďují všichni posluchači ze všech ročníků a všichni profesori s rektorem, ba kněží celé kolleje, ano i hosté z města bývají zváni. A disputace takové trvají kolik hodin dopoledne i odpoledne a bývají slavnější. Při takovýchto disputacích má každý z přítomných právo přednáseti své námítky oproti hájené průpovědi, které obhájce vyvrátí a není-li s to, pomáhá mu po hoku sedící obhájce druhý neb jeho professor. — Ještě slavnější bývají „Disputationes solemnes“ čili „Actus publicus“, které jednou za čas se odbývají, k nimž se dostavují učení hosté i vzdálenější. Ovšem že vybraní posluchači tu vystupují, aby uhájili čest žactva, kdežto při týdenních vystřídají se všichni posluchači napořád. V takovéto slavné disputaci osvědčil se i náš Balbín podrobiv se veřejnému výstupu, jenž trval dvě a půl hodiny dopoledne a dvě a půl hodiny odpoledne.

Budiž ještě citováno z „Ratio studiorum“ ustanovení o zkouškách výročních, jak se dosud konají. (Bernh. Dühr, Studienordnung der Gesellschaft

čana, jenž vyučoval tehdy vyššímu počtářství (*mathesis sublimior*) s velikou slávou, ba i jako spisovatel v tomto oboru proslul.)* Byltě náš Balbín v tomto třiletí zároveň povinen pěstovati vědu mathematickou a silozpytnou neboli fysiku, která se ve filosofii rovněž studuje. Lze souditi, že Balbín byl vroucným ctitelem svého profesora; bylť i horlivým pěstitelem jeho předmětu.

Než nelze ani pomyslití, že by byl Balbín meškaje v Praze odolal touze své po dějinách domácích. Zajisté se zvláštní zálibou oddával se jich zkoumání, k čemuž od dětinství největší náklonnost choval, nalezaje v tom zotavení po úmorné práci, jakou opravdové studium filosofické bývá. A jelikož obrazotvornost ve hloubání filosofickém se moří dlouhou chvílí, občas i v té stránce, která slove literaturou krásných umění, se pokochal, ba sám latinské básně psával, aniž veršování klasickému dal výhost; neboť poopraviv své latinské básně z let minulých, oslavoval jimi po tehdejším způsobu vykonané zkoušky nových magistrů nebo doktorů filosofie na vysokých školách pražských, uveřejňuje je tiskem.

P. Vydra zmiňuje se o jeho studiu řeči klasických v životopise str. 15. an dí: Tehdy v Praze pěstoval s nemenší pilí literaturu řeckou. Mnohé básně ze řecké Anthologie převedl na jazyk latinský, tak že tvoří šestou knihu v jeho *Examen melissaeum*. Philostrata a Luciana čítal pro zábavu. A proto, dí-li o sobě (*Verisimilia* pg. 261.), že z řeckých klasiků maloučko prospíval a nepatrných tudíž vědomostí v řeckém jazyku nabyl, mluví z něho veliká jen skromnost. Dokládáť sám, že mu vědomosti tyto jsou tak milé a tak prospěšné ke všem vědám, že by jich nevyměnil

Jesu str. 166. a násl.) Studující filosofie podrobí se každý zvlášť koncem školního roku přísným zkouškám u přítomnosti rektora a případně i provinciala. Nikdo nesmí výše, kdo by nedosáhl „*mediocritatem*“, t. j. nedokázal, že rozumí co mu bylo přednášeno a jest s to ze svého vědění počet klásti. A nikdo nesmí zakončiv tříletní kurs filosofický, připuštěn býti ke studiu theologie scholastické, kdo byl při zkoušce své lépe neobstál (*superavit mediocritalem*); t. j. nedospěl tak, že dovede pochvalně uhájiti všechny these filosofické. Nesmějí tudíž logické k fysice, fysické k metafysice, metafysické ku spekulativní theologii připuštění býti, jestli nevyhověli při zkouškách. Tato poslední zkouška jest ze všech oborů filosofických, které se po celé třiletí přednášely, trvá úplnou hodinu, o níž se rozdělí tři zkoušející professoři; mimo ně přisedají ještě dva kněží řádovi jako soudcové. Po zkoušce podává všech pět svůj úsudek; alespoň tři z nich musí býti příznivy, jinak studující nedostačil. Viz: Pachtler III. 394; Congr. gen. 11. decr. 21. u. 1.—3.; Ratio stud. reg. 21. a 22. *praelectus stud.*

*) T o n n e r uvádí v poznámce tyto životopisné črty P. Bohdana Moreta: naroz. 1602 v Antorfu, ve vlastech našich se tak naučil česky, že v Praze i na venku zvláště v okolí březnickém a na sv. Hoře po česku kázal

Bohuslav Balbín.

za žádný nevím jaký královský dar a byť i attalské výminky na něm byly, jak di Horác.

Diviti se jest pili a vytrvalosti mladistvého ducha Balbinova. Nepomíejme, že řízením Božím byl mu při nich oporou a vzpruhou, která zahání všelikou nesnáz a přesycenost v nesnadných studiích, opět jeho přemilý duchovní otec a rádce P. Leczycki, jenž stal se v téže době duchovním správcem v kolleji u sv. Mikuláše na Malé Straně. I vyprošoval si Balbin často dovolenou, by směl z kolleje u sv. Klimenta k němu zajíti, o svých duchovních záležitostech s ním promluvit, z jeho zkušeností tak bohatých, jak v duchovním, tak vědeckém oboru čerpati, v pochybnostech rozličných se s ním poraditi. Pobyl pak ctihodný kněz tento v Praze až do roku 1641, kdy se na vždy rozloučil se zeměmi koruny české a odebral se do vlasti své, kdež l. P. 1652 v Kovně na Litvě svatě v Pánu zesnul.

O čem náš Bohuslav pojednával při svých návštěvách u P. Leczyckého, lze nám z vypravování Balbinova podati ukázkou. (Vita venerab. P. Lancicii, l. I. c. 5 pag. 19.) Vypravujeť nám tu velmi pěkně, jak s ním rozmilý stařeček ze svých zkušeností sdílel důvěrně, čím by se byl nikomu kromě na jeho poučenou nepochlubil. „Když jsem v kolleji římské studoval filosofii,“ tak vypravěl, „prokázal mi náš milý Pán zvláštní dobrodiní, za něž mu podnes díky vzdávám. Měli jsem tam patera ministra, který byl jinak velice mírný a tichý a vzorné kázně v kolleji dbalý. I vnukl mu Hospodin více si mne všimati, buď aby mne zkoušel, buď ve ctnostech cvičil; nebo snad jiné úmysly mu vštípil dobrý duch. Z té příčiny mi nařizoval práce tak nesnadné a ponižující, že jsem se mu divil. Když jiní skolastikové se vypravili na letohrádek neb na procházku, bylo mi zůstatí doma, jednou, abych nemocnému posluhoval, podruhé, abych v kuchyni nádobí čistil neb chodby zametal, po třetí, abych šel do žalářů k vězňům; tu zase lampy na chodbách bylo mi upravovati atd. Nad to mne P. ministr krok za krokem stíhal, jako by mi nevěřil. Ráno přicházel, zdali v čas vstávám; u večer, zdali jsem se na lůžko odebral nebo nepřicházím-li pozdě ke stolu a pod. Postíhl-li sebe menší nedopatření, už mne nemilosrdně plísnil a pokutoval. Ani má chůze mu nebyla vhod, ani způsob při jídle a pití. Ustavičně něco viděl, co se mu nezamlouvalo. Již to bylo i ostatním nápadné. Já však brzy jsem to pochopil. I mlčel jsem a nežaloval, ba ani si nikomu nepostě-

žoval. Za to jsem ho tím více ctil a miloval.“ A při vypravování tomto zářilo oko stařečkovo radostí. I dodal s povděkem: „Ejhle, tento Pater mi více prospěl nežli deset jiných ministrů a rektorů!“

Za jakou příčinou Leczycki svému světenci vykládal takové věci, snadno uhodne, kdo vzpomene, co později Balbína potkalo. Buď již tehdy potřeboval Balbín ponaučení asketického, buď prozíravý duch ctil. sluhy Páně hleděl do budoucnosti, věda, co Balbína čeká, aby jej proti tomu již předem ozbrojil. A věrný učeň vstípl si v paměť naučení ta pro budoucnost a vzpomínal ve vhodné chvíli na dobré pokyny svého duchovního otce i když ho již na zemi nebylo.

Z toho, co o studiu praveno bylo, jest vidno s jakou opravdovostí jest se duchu vědychtivému do něho třeba zablouhati, aby dosáhl, po čem touží. Ký div, že tu hrozí nemalé úskalí, o něž by se snadno rozbila zbožnost a křesťanská ctnost; i proto jest v duchovním životě potřebí opatrnosti, aby na zmar nepřišla milost Boží a nadpřirozená láska, zkroušenost a pokora. Arciže se Tovaryšstvo Ježíšovo stará jakož i v ústavě své uloženy má pomůcky k zachování ducha Kristova, aby nevyplnilo se: „scientia inflat“.

Zatím, co Balbín meškal na studiích filosofických v Praze, vzkvétalo v rodišti jeho pod správou prvního superiora v Hradci Králové, P. Adama Kravařského, gymnasium, ač válka třicetiletá nevýslovné svízele působila. Začátkem r. 1639 chodilo do gymnasia na 200 žáků, kaple pro 500 lidí upravená, často nestačovala. Než brzy nastal převrat. Dne 14. dubna 1639 bylo vojsko císařské u Kamenice a Cvikova od Švédů poraženo, nepřátelé s remigranty vrazili do Čech, kde plenili a drancovali české kraje, zvláště Pardubice, Poděbrady, Nymburk, Kutnou Horu, Čáslav, Králové Hradec a j. Gymnasium zavřeno, žactvo se rozprchlo. Osm měsíců trvala tato hrůza, až dne 20. února 1640 nepřítel byl poražen a ze země a měst českých vytlačen. Když se byl P. Kravařský vrátil do residence, shledal takovou spoustu, že nebylo žádného místa k obývání. Zadní 4 domy byly docela pobořeny, přední 2 vyvráceny; střechy, stropy a trámy spáleny. Z kaple byly oltáře a stolice vyházeny, strop sřícen, vše plno nečistoty, peleši více než svatyni podobno. Cokoliv zakopáno a tu a tam ukryto, bylo od nepřátel vybráno. Tak vlastní rukou zaznamenal P. Kravařský.*)

*) P. S v o b o d a S. J. Kraj hradecký str. 87.

Oč nebezpečnější pak bylo vojsko nepřátelské královskému hlavnímu městu! Jaké dojmy působilo to vše v mladistvém Balbínovi, jemuž bylo vojenskému hlomozu a ustavičným nepokojům od narození zvykatí.

Starali se tedy představení, aby znavený Bohuslav po námaze ve studiích filosofických se zotavil. A příležitost se naskytla. „Roku 1642 právě vybíral se na cestu po velké části království,“ píše ředitel T o n n e r, „učený professor na vysokých školách pražských P. Rodrigo Arriaga. Jsa rozený Španěl učený tento Jesuita vyučoval nejprve ve své vlasti na universitě ve Valladolidu a Salamance; odtud byl poslán do Prahy, kde přednášel bohosloví, jsa zároveň dozorcem studií.*) Z jakých příčin tento veleučený kněz cesty své o prázdninách konal, nelze udati, možná dost, že to byla také pouhá zotavená. A jelikož znal svět a vynikal věhlasem i darem panstvo mile pobaviti, byl všudy pro svou milou povahu vele-vítaným hostem. Že vznětlivý Balbín s nevšedním zájmem cestu s ním nastoupil, kdo by o tom pochyboval. Což mohlo také mladistvému — byloť mu 21 let — historikovi vitanějším býti nežli příležitost poznati svou vlast v krajích dosud nepoznaných? Mimo to býti ve společnosti takového muže a z jeho zkušeností čerpati bylo mu zajisté nemensí pochoutkou. Závodiliť urození přátelé o to, jak by poctili tak vzácného hosta; měloť Tovaryšstvo Ježíšovo jako nyní tak i tehdy netoliko nepřátel, nýbrž i příznivců mnoho.

I okrál Balbín na těch cestách znamenitě a pro svůj vlastenecký obor snášeje látku, obohatil se vydatně, protože na hradech pánů českých měl přístup ke knihovnám a archivům jako se mu málokdy později přiházelo, zvláště na hradě kteréhosi hraběte načerpal mnoho látky k tomu, co o pokladech země české vypravuje v Miscellan. Dec. I. l. III. CXIV. Balbín pilně činil sobě zápisky již od kolika let. Vypravuje (Miscellan. Decad. II. l. I. str. 111.), že na cestách těchto, pokud společnost dovolovala, navštěvoval chrámy všech měst a osad jednak z pobožnosti, jednak aby ohledati mohl náhrobky, nápisy a památnosti vůbec. S bohatou tudíž kořistí se vrátil Balbín do Prahy, aby po školních prázdninách počal toho roku vyučovati.

*) Tonner o něm praví, že se narodil r. 1592 ve městě španělském Logronna, † dne 7. června 1667. Jazyku českému prý se přiučil tak důkladně, že mluvil jako rodilý Čech.

HLAVA ŠESTÁ.

Boh. Balbín vystupuje r. 1642 jako professor do veřejnosti.

Zahájení vyučování v Praze u sv. Klimenta 1642. — Pravidla II. třídy gymn. neboli principia majora. — Několik slov o úkolu škol středních vůbec. — Úsudky mužů učených Tilšera, Zeleného, Kořistky o studiu starých klasiků. — Vyučovací soustava Tovaryšstva (ratio atque institutio studiorum). — Posudky nepřítelů. — Několik slov o nápravě u vzdělání studující mládeže.

Jest obyčejem v Tovaryšstvu, že mladí členové, než nastoupí studia bohoslovná, vyučují několik let na školách středních, aby dlouho trvající studia ducha jejich neumořila a také proto, aby se ukázalo, mají-li nadání k úřadu učitelskému, by potom představení dle informací mohli směr další jejich činnosti vytknouti.

Na Balbínovi se brzy ukázalo, že se k úřadu učitelskému výborně hodí; vždyť mimo písemnictví v ničem si neliboval tak, jako ve vyučování mládeže. A vedl si Balbín v povolání tomto tak, že co nejprospěšněji působil netoliko výkladem srozumitelným a dle potřeby nadšeným, nýbrž také přívětivostí a laskavostí, že jako útokem trvale dobýval si lásky a důvěry u všech žákův.*) A dokládá týž ctitel Balbínův, že „této činnosti původu a pramene nikde jinde nelze hledati, než v jeho vroucí lásce k vlasti; neboť viděl, jakou má důležitost náležitá výchova mládeže, této naděje a budoucí podpory vlasti.“ Přidati však dlužno, že, ač slova tato milé světlo vrhají jak na Balbína, tak na ctitele jeho, přece působení jeho bylo ještě ideálnější pro jeho lásku k Bohu a k nesmrtelným duším. I směřovalo vše u něho předem dle hesla jesuitského: „K větší cti a chvále Boží!“ (Omnia ad majorem Dei gloriam dle známého monogramu O. A. M. D. G.), na kterém základě budovala láska jeho k vlasti z chovanců mu svěřených kvadry na podchycení budovy národa českého hrozící zřícením.

*) Tonner O. c. str. XXVII.

Magister t. j. mistr svobodných umění Balbín zahájil svou činnost školním rokem 1642—3 v koleji u sv. Klimenta v Praze školou latinskou druhou, zvanou Principia majora (prvá slula Principia minora nebo parva). Mladistvý náš professor vstoupil na kathedru s přípravou po zdravém rozumu dokonalou, s vůlí nejlepší, s touhou vychovávat mládež tak ideálně, jak sám byl vychováván.

Kterými pravidly se magister Balbín v této nižší třídě řídil a jakých úspěchů se dodělal, na to odpovídají předpisy, jaké ve školních stanovách Tovaryšstva Ježíšova jsou obsaženy; nebo dle nich svědomitě vyučovali všichni řádoví členové Tovaryšstva. Účel, jaký členové řádu toho ve školách zaměstnaní mají, jest výchova mládeže jak ve vědách, tak v mravech křesťanských; neboť veškerá pravá vzdělanost na těchto dvou sloupech spočívá. Proto modlitbou vyučování se počíná a modlitbou se končí. Z 50 pravidel, která dávají určitý směr výchově něžné květině, jakou mládež jmenovitě v nižších třídách škol středních jest, vytknouti dlužno duchovní cvičbu, která nepřevyšuje stupeň svědomitosti pravého křesťana ve světě. Při tom ovšem předchází učitel reholník sám příkladem zbožnosti a spořádaných mravů jako ideál svým žákům. Přísloví: „Verba movent, exempla trahunt“ (slovo myslí pohne, ale dobrý příklad k skutku pohání), se tu uskutečňuje. Mladistvý to ještě professor: než tím více mu sluší zbožnost a křesťanský mrav. Protože vlastní zkušenosti ještě mnoho nemá, bdí nad ním starší professor jako dozorce, jenž do třídy jeho každých 14 dní dochází a starosliv jest, aby měl u svých žáků potřebnou vážnost a autoritu. Rovněž dozírá, zachovávali-li žactvo, čeho slušnost a křesťanský mrav na nich vyžaduje. Jelikož útlé již mládí navykati má službám Božím, aby z lásky k Bohu naučilo se jednati a tak křesťanské ctnosti sobě vštěpovalo, žádají stanovy, aby se žáci pravidelně ráno a večer modlili, každý den mši svaté přítomni byli a svědomí své zpytovali, alespoň měsíčně ke svaté zpovědi a ke stolu Páně chodili, zlým návykům odpírali a jednak hříchy v ošklivost pojímali, jednak ctnostný život si zamilovali. V tom je nemálo podporuje úcta k bl. Marii Panně a sv. Andělům Strážným a sv. patronům, občasná četba životů Svatých, nejkrásnějších to ideálů života, jakož i dohled, aby špatnými knihami nevinné duše jejich nebyly hubeny.

Předměty učební jsou předem ustanoveny, jakož i rozvrh jejich

na celý rok; tak i rozdělení hodin školních pod dozorem vyšším, tak že jak professor, tak jeho žáci určitě vědí, čím se mají zaměstnávat.

Zajímavý jest rozdíl mezi tehdejší a nynější způsobem vyučování. Tehdy chlapec naučil se latině hravě tím, že od svého profesora ve škole neslyšel než latinské výklady a sám rovněž latinsky odpovídati musil. Taková tehdy byla mluva vyučovací na školách středních, tím více pak na vysokých školách.*) Velká péče věnována též cvičbě paměti; u žáků menších důležitý to zajisté požadavek. Z hlavních pak pomůcek na školách jezuitských jest čestný zápas žakovstva. Každá škola se dělí ve dva tábory, v nichž stejnoměrně se síly spojují, tak že žáci schopnější a méně schopní jsou na obou stranách. Ze schopnějších skládá se „magistrát“; „decuriones“ zaujímají přední místa v lavicích, zkoušejí ostatní před školou, vybírají jejich úkoly a přehlízejí ve vši šetrnosti jejich píli; což vše je výbornou výpomocí učiteli samému. A kdykoliv odřikává jeden, ihned vystupuje „aemulus“ (jeho soupeř) ze strany druhé, aby se spolu měřili v čestném zápase. Podobně se děje mezi lepšími a výbornými. A což když se hotoví k zápasu celé strany, ba i celé třídy: zdaž se neprobudí i u ospalců horlivost v práci, aby celá strana nebo třída nepodlehla? Ovšem zápolí v předmětech oběma třídám společných, a to s okázalostí, a proto se vyvolávají žáci toliko schopnější. Takováto vzorná organizace nemůže se minouti s prospěchem v pilnosti a mravech a zároveň ve vědomostech i u slabších žáků. Je-li nad to naděje na nějakou odměnu, čestné vyznamenání, kdo by pochyboval o dobrém účinku? Už bázeň před veřejným zahanbením více působí nežli tělesný trest. Proto má také mladistvý professor v pravidlech (č. 40) zakázáno dávat žákům jména nepěkná aneb sám je tělesně trestati, za to se mu tamtéž radí chrániti se podrážděností a raději přehlédnouti, co beze škody přehlédnouti lze.**)

Nemalý bývá v každé třídě rozdíl mezi žáky co do schopností. Proto nesnadný jest mnohdy úkol profesorův, žáky tak zaměstnávat, aby měli s dostatek všichni co dělati, a zlých návyků na se

*) Není o tom sporu, že tato metoda skytala aspoň tu výhodu, že se mohli učenci po celé Evropě hlásiti na katedry, na př. z Prahy do Paříže a j. a se proslaviti, kdežto nyní jest jim zůstat u národa, jehož jazykem přednášejí, a který nebývá vždy četný aniž mívá četná učiliště. Balbínové latině naslouchati stálo se žákům jeho pravou pochoutkou.

**) Monumenta Germ. paedag. V. 397.

nebrali. Býváť zahálka seminarium omnium scelerum, t. j. semeništěm všech nepravostí. K tomu účelu zařizuje každá třída svou „akademii“, do níž se přijímají toliko žáci schopnější.*)

Úkol akademiků jest patrný v práci mimořádné. Zaměstnávají se četbou zajímavých částek klassiků, kteří se ve školách nevykládají, písemnými pracemi ať vázanou, ať nevázanou řečí, které se pak opravují buď společně buď soukromě. Připravují se veřejné výstupy na řečniště, aby pak před ostatními spolužáky nebo před žactvem celého ústavu dokázali co umějí. Takovéto mimořádné cvičby mívají veliký úspěch. Jedni se takto cvičí v přednášce co do hlasu, provedu vnějšího (posuňků), pojmání děje samého, aby uměli přirozeně a důstojně vystupovati, druzí se probouzejí k následování a horlivosti; čestným zápasením se budí a oživuje mladistvá síla nejlépe. Arciť pěkný skytá obraz vyučování takto v proud uvedené. Kolik však námahy a práce stojí, nežli učitel takovýchto výsledkův docílí! Tu jest nám zajisté spravedlivou a zaslouženou chválu vzdáti Balbínovi, jež nezbytně jako profesora musíme si mysliti se všemi tuto naznačenými obtížemi vítězně zápolicího. Učitelství Balbínovo trvalo dle seznamu řádu provincie české z oněch dob 3 roky. R. 1642—3 vyučoval principia majora t. j. ve třídě II.; r. 1643—4 syntaxis major. t. j. ve třídě IV. a r. 1644—5 v třídě V. jako professor poëseos (básnictví), tak že dosti veliký počet žáků vchoval slovem i příkladem.

R. 1644 ztratil Balbín svou matku, kterou vroucně miloval a jako velmi rozšafnou ženu křesťanskou a v Hradci jako paní Zuzanu všeobecně váženou a oblíbenou vychválil. Zemřela v Častolovicích dne 28. dubna 1644 v 52. roce svého věku a byla po tom pochována blíže Hradce Králové u sv. Jakuba na louce ve hrobě svého manžela.

Téhož roku o prázdninách zdržoval se také v Třeboni, kde v knihovně OO. Augustianů s mnohými poklady se obeznámil.***) Všecky rukopisy jejich ohledal, z nich sobě výpisky s obdivuhodnou pilností učinil. Práci, která několik neděl vyžadovala, vykonal za několik dní. Vzpomíná pak Balbín vřele opata Norberta Heermanna,

*) Sodálové Mariánské kongregace mají býti všichni členové takých Akademii. S tím souvisí, že v Mariánské kongregaci i co do schopností lepší jen žáci se přijímají.

**) Viz Epitome rerum bohemicar. pg. 66.

jenž mu všemožnou pozornost věnoval, i jiných členův řádu, kteří mu s knihovníkem v čele vydatné pomoci poskytovali.*)"

Nebude nemístno připojit několik slov o úkolu škol středních vůbec a o vyučovací soustavě Tovaryšstva Ježíšova zvlášť.

Jelikož úkolem středních škol jest průprava ke studiím vyšším, jest před důležitě, jak pro rodiče, kteří posílají děti své na ústavy škol středních, tak, ba ještě více, pro jejich pěstouny čili professory, aby si byli vědomi svého úkolu a šťastně jej ovládali a ještě šťastněji dosáhli ho u mládeže jim svěřené. O tomto úkolu pojednává belgický kněz Tovaryšstva Ježíšova Jules Verest, jsa professorem humaniorum, ve svém díle *La Question des Humanités***) jasně a důkladně na základě vlastních zkušeností a staletých tradic řádových dle „*Ratio studiorum*“.

Mají-li školy střední vůbec býti vskutku průpravou ke studiím na vysokých školách, na universitě i na polytechnice, jest prvním požadavkem a nejdůležitějším výchova mládeže tak, aby byla „*anima sana in corpore sano*“; proto jest povinností pěstounů míti na zřeteli tělo i ducha i mravnost života. Že tu jde o formální výchovu mládeže, jest patrné. Veliký paedagog, francouzský biskup Dupanloup***) dí, že člověk se stává člověkem svou myšlenkou, již obléčí ve slovo a písmo. „*Literae humaniores faciunt hominem humaniorem*.“ Jest tudíž povinností vzdělaného člověka, aby vládl slovem i písmem. Mnoho dosáhl, praví dále, kdo jest s to, aby na konci škol středních podal práci samostatnou, neopsanou, bohatou co do obsahu a uspokojivou co do formy. *Non jurare in verba magistri*, nýbrž uměti podané správně posouditi a pak prohloubiti, dříve však správně porozuměti obsahu; odtud vede cesta ku pramenům věd i uměn. Ovšem že to není vše. K tomu nechť se druží povaha zdravá, pevná, ochotná sebezáporem odolávati křehkostí, spojená s vůlí zmužilou, energickou, jež dovede ovládati vášně a zůstává vytrvalou i při práci, již nazýváme „*labor improbus*“, práce krušná, nelahodící.

*) Třeboňský klášter založen byl roku 1267 pro kanovníky lateranské sv. Augustina, při čemž larní chrám povýšen jest na proboštský. Roku 1389 udělil papež Urban VI. představenému kláštera důstojnost opata s právem pontifikálií, čehož užívali i jeho nástupcové. R. 1785 dne 16. listopadu byl klášter zrušen.

**) Jules Verest S. J. *La Question des Humanités* pg. 377. Bruxelles, Société Belge de Librairie, Oscar Schepens, Directeur 16, rue Treurenberg 1896.

***) Dupanloup *De l'Education des humanités et de l'effaiblissement des études*. Bruxelles, 1850, p. 18.

Základ k tomu všemu podává studium starých klassiků latinských a řeckých. Moderní řeči, píše Verest,*) nikdy nedokáží toho, co dokáží řeči klassické, i když se k tomu přiberou všechny realie. Výchova na základě latinských a řeckých klassiků nepoměrně více ducha zušlechťuje nežli jakýkoliv jiný způsob formálního vzdělání. Kdo si přeje míti vzdělání toliko nižší, na př. k obchodu, k průmyslu, snadno se obejde bez latiny a řečtiny starých autorů; kdo však si přeje samostatně mysliti a svoje myšlenky správně slovem neb písmem podávati, má potřebí, aby studoval klassiky. Kdo chce býti lingvistou, filosofem, kterak pozná zákony jazykové vůbec a jejich vývoj, nestuduje-li starých klassiků? Kdo chce býti právníkem, historikem, nestane se jím v pravdě bez studií latinských a řeckých klassiků, nebo tu poznává se stanoviska historického myšlení dávných věků, jejich mravnost, ústavu, kulturu atd.

Než, jsou příznivci filologie moderní, kteří mají za to, že vybrané spisy v mateřštině neb jazycích živých uschopňují rovněž ducha lidského, aby se oddati mohl studiím vyšším, aby se naučil mysliti a myšlenku svou správně, v dokonalé formě podávati. A na to právě zkušenost odpovídá záporně.

Jest tu činiti rozdíl mezi objektivním a subjektivním námětem při četbě či studiích klassiků. Dnešní professoři, zdá se, větší váhu kladou na stanovisko objektivní a vytýkají starým školám jesuitským, že si hleděly jen formální stránky, dle níž mládež vzdělávaly, jako by to bylo málo. Než zájem a prospěch ve studiích klassických vskutku nezáleží ve věcném obsahu knih, které se čtou a vykládají, nýbrž v subjektivním momentu, který má každý si osvojiti, aby totiž po vzoru jejich dovedl také své myšlenky rozvinouti a podati. Tento pak subjektivní podmět závisí na dvou podmínkách, totiž na přesném præcisním vyjádření (což slohem se zove) a pak na zvláštním pojímání čili nazírání na věci, o nichž se vyjádření činí: obého pak moderní řeči ani nemají ani nedají. Proto budiž četba klassiků gymnastikou všech schopností duševních a to zúplna dle jistých předpisů. Kde ani jedno ani druhé není při četbě klassiků na zřeteli, pak arci se nedosáhne u žactva ani zájmu o klassiky, ani oné přežádoucí vyspělosti ducha. Opětujeme, že neběží o poznání věcí, které jsou obsahem jejich, do nichž nám konečně nic není, nýbrž o způsob, jakým autor ať básník ať řečník, ať hi-

*) L. c. str. 18.

storik své myšlenky sdílí. Vzdělanost objektivní za křesťanské kultury a osvěty nehledá se zajisté v temném pohanství. Názory klasikův co do pravdy mohou býti a jsou také v mnohém nesprávné a nedokonalé. Záležíť umění krásné podstatně v tom, by autor dovedl slovem ať živým, ať psaným vybaviti myšlenku tutěž, kterou má sám, v tom, s kterým se právě sdílí.

Avšak ani realie nestačí dáti základ vzdělanosti formální tak, aby mohl studující jiných oddati se s náležitým prospěchem studiím vyšším. Dne 24. srpna 1880 konala belgická společnost nauk veřejnou schůzi, na níž se přednášelo o exaktních vědách, jako mathematice, přírodopise a j., jak uschopňují žáka pro vyšší polytechniku. Při tom se rozpředla živá debata o otázce, jaké asi vzdělání jest jako průprava nejvydatnější. Ministerstvo osvěty z Petrohradu učinilo podobný dotaz,*) o němž jedná P. Verest v celé třetí hlavě své knihy. Zajímavé pak jest, že se na kongressu tomto dovolávali jako autorit učenců českých, a to prof. Tilšera, ředitele polytechniky pražské r. 1871, jenž psal prof. Georgievskému,**) pověřenci ruského ministerstva, že co do způsobilosti pro vyšší polytechniku on a s ním veškeren sbor professorský mají za to, že jeden gymnasista má přednost před 10 realisty, protože humanisté, když byli dohonili v kreslení realisty, stávají se mnohem lepšími posluchači právě pro svou intelektuelní vyspělost a formální výchovu. Pražský ředitel Zelený témuž psal,***) že právě nejlepší professoři polytechniky mají za to, že gymnasisté mají pro vyšší

*) Le temoignage de l'experience. Enquete pédagogique faite dans les differents pays par le gouvernement russe — Avis des professeurs de l'Université de Berlin et de la Faculté de médecine de Paris.

**) Jules Verest S. J. La Question des Humanités str. 339. Appendice I.: „Dans un memoire manuscrit, communiqué en 1901 à M. Georgievski. le professeur Tilscher, recteur de l'Institut polytechnique de Prague. affirme que lui et ses collègues préfèrent un élève humaniste a une dizaine de realistes, parce que les humanistes, aussitôt après s'être familiarisés dans la section préparatoire de l'Institut polytechnique avec le dessin linéaire et à main levée, deviennent les meilleurs étudiants, grâce à leur plus grande maturité intellectuelle et à leur éducation formelle, incomparablement meilleure . . .“

„Il n'y a pas de nécessité de créer des écoles préparatoires séparées pour les écoles spéciales supérieures . . . parce que l'enseignement classique donné par les gymnases est la meilleure préparation, même pour les Instituts polytechniques.“

***) M. le directeur Zelený est dit: „Ce sont surtout les professeurs les plus distingués des Instituts polytechniques qui affirment avec le plus d'insistance que les élèves humanistes sont préparés d'une manière incomparablement plus solide et s'occupent beaucoup plus sérieusement que les realistes; leur seul défaut est le manque d'habitude du dessin, ce qui, du reste, ne constitue pas une difficulté insurmontable pour eux d'entreux qui ont de l'habileté.“

polytechniku mnohem lepší způsobilost nežli realisté, protože dovedou vážněji mysliti a se zaměstnávati. Velikou pak autoritou byl jim prof. Kořistka, bývalý ředitel polytechniky pražské, gener. ředitel průmysl. společnosti české atd., jenž vydal knihu: *Der hoehere polytechnische Unterricht in Deutschland, in der Schweiz, in Frankreich, Belgien und England*, a který ministrovi belgickému sdělil pamětným listem obšírný výklad svých názorů a mezi jiným píše: *) Na základě mnohých zkušeností a hlubokých studií o organisacích škol odborných sděluji, že vyšších odborných škol potřebují ingenieurové, zakladatelé a ředitelé továren, závody velko-průmyslníků, velkoobchody a j., aby solidně byli vzděláni v matematice, přírodopytu a pod., avšak hledíc k postavení společenskému a úřednímu a vlivu na obecné dobro v malém neb velkém vyžaduje se na nich vzdělání literární a klassické, jaké mají juristé, lékaři a pod. Mohutný je živel moderní kultury v moderních státech následkem zmohutnění průmyslu a komunikace, k němuž uschopňují realní vědy: než nemá-li nastati vyloučení jejich ze společnosti samostatných myslitelů neb zákonodárců a rozluka ve společnosti lidské, jest potřebí, aby i oni byli vzděláni na základě starých klassiků (tamtéž str. 341.).

Z toho všeho jest patrné, že Jesuité netápali ve tmách se svou *Ratio studiorum* ani v XVII. věku za doby Balbínovy; byloť jim tehdy již jasno, co nejlépe dopomáhá ku vzdělání mládeže, aby se osvědčila býti nadějí budoucích věků a nezklamala. Není zajisté vše špatné, co je staré. *Facta loquuntur*.

Slavnou „*Ratio atque Institutio studiorum Societ. Jesu*“, o níž se tolik psalo a kritisovalo, dle níž Jesuité ve svých školách vy-

*) Ibidem str. 340. Un des savants qui ont le plus d'autorité dans ses questions est M. Kořistka, professeur de géodésie et recteur émérite de l'Institut polytechnique de Prague, directeur général de la Société industrielle de Bohême, membre correspondant de l'Académie des Sciences de Vienne, président de la Commission d'examen des candidats pour le professorat dans les écoles réelles, auteur de beaucoup d'ouvrages et entr'autres d'un livre très estimé sur les hautes études techniques en Allemagne, en Suisse, en France, en Belgique et en Angleterre (Gotha, 1863): „Mais en même temps, à cause de leur position sociale et officielle, et de l'influence considérable, qu'ils exercent sur l'administration et la législation de tout pays civilisé soit directement, soit indirectement en qualité d'experts, et ils ont besoin de la même instruction littéraire et classique que les membres des classes de la société qui regardaient les humanités comme leur privilège exclusif, tels que les juristes etc. „Ce nouvel élément social, qui, dans ces derniers temps, a pris racine dans l'état contemporain, grâce au développement colossal de l'industrie et des voies de communication, cet élément, auquel appartient déjà la majorité des classes élevées de

učovali a podnes alespoň v duchu jejím vyučují, lze správně nazvat souborem pokynů a zkušeností, kterých členové řádoví v XVI. věku nabyli buď vlastní zkušeností, buď zkušeností cizí. Vše to sestaveno bylo tehdy na žádost vrchní správy Tovaryšstva v Římě. Ze všech učilišť po veškeré Evropě, kde Jesuité kolleje a své školy měli, spisovány jsou informace o školství po zralých poradách a úvahách zkušených profesorů, které zaslány byly do Říma k jesuitskému generálovi, aby je v kurii na novo zkoušeli a v souhrn pravidel složili. Když se tak stalo, byla pravidla tato opět rozeslána do všech kollejí, by se na školách samých prakticky zkoušela, zdali se osvědčují čili nic. Potom zaslány do Říma nové úsudky o těchto pravidlech; opraveno a pozměněno dle uznání, jak čeho bylo potřebí, a se záhlavím „Ratio atque institutio studiorum“ *) vyšla konečně tato školní pravidla Tovaryšstva Ježíšova r. 1599, jimiž jak profesorstvo, tak žactvo se mělo řídit. Ovšem že ústava tato nezkostnatěla tak, aby žádné změny nestrpěla. Kolikráte během dob byla již nepodstatně pozměněna a časům přizpůsobena. A tak lze říci: i nyní na školách jesuitských zachovává se ona Ratio studiorum; ovšem bylo jí přizpůsobiti se modernímu státnímu vlivu a dohledu, aby se ušlo překážkám až nesnesitelným, byť i patrně se pozorovalo, že není vše, čeho se žádá, na prospěch ani žactva ani věci.

la société dans les pays industriels de l'Europe occidentale et moyenne, ne doit aucunement se séparer des anciens ordres de la société, qui ont pour eux le droit historique, par une instruction générale d'un genre tout à fait différent et entraînant après elle d'autres aspirations dans la vie humaine. Autrement il vasurgir dans les classes élevées et instruites de la société une desunion, ou un schisme, qui empêchera l'harmonie et la concorde dans les actions des différents fonctionnaires de la législation et de l'administration et en général, dans les tendances de tous ceux qui sont appelés à avoir de l'influence sur le développement et la consolidation de l'état, pour le quel une paccille désunion peut devenir à la fin très funeste.“

M. Kořistka konclut en ces termes: „Toutes ces considerations ont autant de valeur pour un ingenieur ou un industriel éclairé et instruit que pour un légiste ou un médecin, et nous forcent de faix entrer l'étude des deux langues classiques dans le programme des écoles qui doivent préparer leurs élèves aux écoles spéciales superieures.“

*) Srov. Vzdělávací knihovna katol. svazek XX. Dr. Jos. T u m p a c h a Dr. Ant. P o d l a h a. P. Bern. D i h r a T. J. Bájky o Jesuitech str. 769—793. Objemněji, avšak místy méně objektivně psal o ni Dr. Zikmund W i n t e r: Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně-historický obraz. Spisů musejních č. CLXVIII. Přičísti sem možno také knihy: D e n i s - V a n ě u r a: „Konec samostatnosti“ a „Čechy po Bílé Hoře“ třeba s hlediště protestantského psané. Kdo hledá dílo monumentální o školách jesuitských ve směru pravdodátném, nechť sáhne k dílu Monumenta Germaniae Paedagogica P. P a c h t l e r e m knězem Tovaryšstva Ježíšova vydanému sv. IV., V., IX. XVI.

Dr. Zikm. Winter (Život a učení str. 50—62.) učinil o školách jesuitských za XVI. věku výrok následující: „Ve školských věcech přicházeli jesuité vystrojeni nejlepší zbraní svých protivníků. Školství protestantské mělo tehda své paedagogické výtečníky, kteří svou praxi i své ideály o školách skládali v řady školní psané i tištěné. To všecko Jesuité znali.“ Cituje pak výrok protestantského paedagoga Sturma naivně se podivujícího tomu „že prý Jesuité mají způsob v učení takový, jakoby z »našich« pramenů čerpali. A dokládá, aniž by takže dokazoval: „I ovšem že čerpali. Nebyli originalní, ale byli z moderních. A neuhodil-li z nich každý na nejlepší methodu, nahrazoval pilností neobyčejnou.“

Kdyby Sturm byl řekl*) že čerpali on i Jesuité ze společného pramene, nebyl by se od pravdy tak daleko odchýlil.**)

Toť jisto jest, že jak Jesuité tak Sturm svoje zřízení školní vzali ze škol nizozemských. Ch. Schmidt, ředitel protestantského gymnasia ve Strassburku, sám doznává (La vie et les travaux de Jean Sturm. Strassburk 1855. p. 5. 36.): „Všecka tato soustava Lůttišských škol gymnasijních učinila na mladistvého Sturma hluboký dojem. Adoptoval ji z té příčiny až do jednotlivostí jako vzor budoucím školám Strassburským.“ „Sturm předložil studijní plán gymnasia sv. Jarolima v Lüttichu magistrátu Strassburskému a žádal, aby mu dopráno bylo na základě jeho všecek ústav nově v Strassburku zříditi.“

Z toho, co tu napověděno, jest vidno, zdali Jesuité brali své umění školní a své ideály ve školství od protestantů čili nic. Ale to jest jisto, že protestanté čerpali z jesuitské soustavy, ba i věhlasný náš paedagog Amos Komenský vzal z jesuity španělského P. Viléma Batea († 1614) popud a methodu ke své knize Janua linguarum (viz Winter o cit. str. 699), kterou vydal r. 1631.***)

Jelikož mnozí z prvých Jesuitů u těchže školních bratří sv. Jarolima v Lüttichu své studie také konali a školy jejich za nejlepší tehdy uznali, není divu, že dle nich i svoje napotom zařizo-

*) Bernh. Dühr S. J. Studienordnung der Gesellschaft Jesu mit einer Einleitung. Freiburg im Breisgau 1896. str. 7.

**) Jan Sturm nar. r. 1507, navštěvoval v Lüttichu r. 1521—1523 nizozemské školy školních bratří sv. Jarolima, odkudž se odebral do Lovaně, pak do Paříže, až roku 1538 předložil magistrátu Strassburskému svoje nové plány: De literarum ludis recte oprimentis liber Joannis Sturmii. Argentorati 1538.

***) Václav Oliva o Komenském a škole jesuitské. „Vlast“ 1904, str. 1132 a násled.

vali. Odtud dá se vysvětliti, proč v některých věcech školy Sturmovy s jesuitskými společný ráz mají, ač nijak z toho souditi nelze, že by Jesuité ze škol protestantských neb z protestantského Sturma byli čerpali. Sturm se dělá proto sám směšným, píše-li r. 1565 v předmluvě ku svým *Classicae Epistolae* I. III. „Vidi enim quos scriptores explicent et quas habeant exercitationes et quam rationem in docendo teneant quæ a nostris præceptis institutisque usque adeo proxime abest, ut a nostris fontibus derivata esse videatur.“

Nemajíť školy jesuitské toliko společné se Sturmem věci, nýbrž v mnohém se rozcházejí. Hlavní pak rozdíl jest ten, že v soustavě jesuitské jest přesně od sebe rozlišena a zachována trojice: Gymnasium, filosofie, vědy odborné, hlavně theologie, — kdežto u Sturma ve vyšších třídách pohřešuje se roztržidění, takže pro tolikere předměty nelze mluvit ani o gymnasium ani o akademii. (Srov. Ch. Schmidt o cit. p. 152.)

Denis-Vančura ve spise Čechy po Bílé Hoře (str. 332.) píše o Ratio studiorum: „Vyučování na gymnasiích je skoro výlučně v rukou Jesuitů. Provádí se řád školní, kterýž od času Aquavivy*) až do zrušení Tovaryšstva nebo lépe řečeno až podnes zůstal základem jejich pædagogiky. Tento školní řád je velmi pozoruhodný, a nic tolik nepřispělo k úspěchům Tovaryšstva. Jesuité vykládají jej se znamenitou obratností; jejich otcové zasluhují mnohdy podivu svou něžností a oddaností; není chlubičství ve vypravování Balbínově o lásce, kterou chovali k němu žáci: „Utíkali se ke mně ne jako k otci, ale jako k matce.“ On sám vyšel z dobré školy, byv vyučen, spracován jedním z oněch velikých ovladatelů 'duší, Mikulášem Leczyckim, přestoupným kalvinistou.“

Vyznává pak Winter, jenž (o. cit. str. 658) o soustavě Ratio studiorum Tovaryšstva se vyslovuje, že jest „samá latinská forma, vždy jen forma, v dolejší škole forma správná, v hořejší forma krásná. Rationis jesuitské zajímavost a vlastní cena jest v methodických pokynech.“ Zdali vystihuje úsudek tu pronesený cenu soustavy, ponechává se soudnému čtenáři. Ovšem jedno s druhým

*) Claudius Aquaviva (1543—1615) od roku 1580 generál řádu jesuitského, původce proslulého řádu učebního „ratio et institutio studiorum S. J.“, jež na základě ustanovení řehole a zkušenosti nabytých v kolech tehdejších dal sestaviti od zvláštní komise, do které byli povoláni nejlepší učitelé. Tento plán studijní, pro svou dobu znamenitý, vytištěn roku 1599 v Římě, roku 1600 v Mohuči a roku 1616 v Římě s dodatky v příčině studií filosofických a theologických.

souvisí a navzájem se doplňuje. A jako forma souvisí s věcí, tak podobně vědění s pěstěním křesťanských mravů spojené uskutečňuje výchovu mládeže. Týž učenec český činí v témže díle (str. 62,) závěrek svých præmiss o školách jesuitských takto: „Ze všeho zřejmo, že v XVI. věku Jesuité a jejich čtyři školy gymnasijní v Čechách a dvě na Moravě při všech zápasech rostly, kdežto naopak práci Jesuitů a jejich světských přátel protestantské školství na místě nejednom pokleslo až do umoření.“

Hlavní úlohou vychovatele, ať je kdokoliv, jest tuším vzpružiti mysl nebo probuditi v ditku snahu ke všemu, co je vzdělává, co mu prospívá. Běží-li o učení, od dávných dob bylo vůbec pravidlem a bude jím vezdy, že opakování jest pramenem prospěchu v učení. (*Repetito est mater studiorum*). Než uměním právě je způsob opakovati vše tak, aby zájem žákův ku předmětu neutuchl nýbrž vzrostl.

Nepriznivci škol jesuitských vytýkají, že Jesuité ve svých žácích budívají svou aemulací ctižádost, která prý směřuje proti lásce křesťanské a proto bývá nebezpečnou. Netřeba vykládati, že jistá ctižádost jest dovolená ba i chvály hodna. Zajisté bývá to vzpružení pohodlných a probuzení ospalých, což jest úlohou metody vyučovací. Má-li každý žák svého protivníka ve škole, nemá ho tím ještě mimo školu a školský výstup; tam bývají třeba i nejlepšími přáteli. Že by protivník ze školy „ve všem všudy se věšel na paty, ve všem kontroloval, stíhal svého soupeře, a když chybil, opravoval a veřejně zahanboval“ jest zle vykládati a rozuměti tomu, co a pokud jest dobré. Který žák, neřku-li kdo vůbec, by si dal takového cosi libiti?! A výsledky staleté metody této ukázaly s důstatek a ukazují podnes, že se ani sobectví, ani pýcha, ani žárlivost s vespólnou nenávistí nepěstuje takovouto methodou, ale že bývá nejbystřejší ostruhou ve školách jesuitských. Však i kdo náčelníky (dekuriony) byli a lepšími schopnostmi obdařeni jsou, mívají na rovni své soupeře, s nimiž jest se jim měřiti. I oni bývají stíháni, vyměňováni, sesazováni a v nesnadných právě částech vyvoláváni, aby dali odpověď, tak že se jim dostává dosti příležitosti, dbáti sebe.

Pro zajímavost stůjtez tuto některé protestantské posudky o školách jesuitských z knihy Denis-Vančura: „Konec samostatnosti“ str. 461. Vytýkají všelicos, hezké i nehezké, a věru nesnadno rozhodnouti, co více je ke cti *Ratio studiorum* *Tovaryšstva*,

zdali co pochváleno, anebo co na nehezke zkomoleno. „V některých stránkách“, čteme tu, „jest pýcha jejich oprávněna skutky... U Jesuitů vyučování bylo pravidelnější, kázeň přísnější. . . . Jesuité dovedli své žáky baviti.“ — Že by „vše, (jak se tu píše), bylo vy počteno na marnivou okázalost“ o tom každý tuším bude pochybovati, kdo účel výchovy jesuitské sleduje. Snažiliť se Jesuité vychovati karaktery čelící proti všelikému bludu a pokaženosti mravů vědomostmi a vzděláním, aby mužové intelligentní byli také věřícími a stáli jako vojenský šik, jsouce ochotni i statky i krev obětovati za nejdražší poklady: sv. viru, za království Boží a jeho spravedlnost a za svou milou vlast. Tu arci nestačí nějaká výchova povrchní! — „Neustálé slavnosti (čteme dále) působily jinochům radost a nádhera jejich klamala posluchače.“ — I tážeme se: což je neomrzelo toto herectví? A nereptali jejich rodiče, že k tomu je do škol jesuitských neposilají? — Denis ještě dále píše: „Slyšíme často, že byli Jesuité prvními paedagogy na světě, a pravdou je potud, pokud rozumíme tím, že nikdo neznal tak umění vlouditi se do duší svých žákův a zakrývat jim nudu vědění.“ V tom obsažena jest zajisté nemalá pochvala Jesuitských škol, jakož i ve slovech, že „jako spasení tak i vzdělání nabývalo se u Jesuitů bez námahy a bolesti.“ A přece připomínal zevrubně zachovávaný pořad denní každou chvíli křesťanskou zásadu: „Zapři sebe sama a podrob se!“

Zajisté upřílišněná jest však věta: „Celý život byl neustálým inscenováním. Na př. pořádají velikou slavnost, žáci přednášejí řeči latinské a řecké, oslavují sedmero darů Ducha sv. sedmerem jazyků, českým totiž, německým, francouzským, italským, latinským, řeckým a hebrejským — a to ani ne po celých dvou letech studií.“ Kdo uváží, že ve školách byli žáci rozličných národností, žáci malí i větší, kteří byli s to, aby na se vzali jednotlivé úkoly podobné, neshledá v tom nic nepřirozeného. „V sobotu otvírá se škola rodičům, před nimiž vedením profesorů počíná zápas, v němž žáci výborní vědomostmi svými druh druhu snažili se předstihnouti: každý žák se chlubí (!) svou učeností, na odiv staví své půvaby (!)“ A moderní protestant soudí o všem tom rozsudkem na pohled zdrcujícím, an dí: „V tom ve všem je cos umělkovaného, málo vážného a jako nádech lži (!) Jesuité nevstúpili žákům svým zálibu a úctu k vědě, nehleděli ani povznésti ducha jejich, ani vzdělati rozum jejich. Málo příznivým pro ně svědectvím jest, že

z řádu jejich vyšlo spisovatelů tak pořídku a tak prostředních.“ — Za to hlásají knihovny a bibliografie Backerova co Jesuité dokázali. Při tom dlužno si též vzpomenouti přísloví: „inter arma, silent musae“; v ohni boje zajisté byli Jesuité téměř neustále pro sv. víru, do něhož dávali se i učitelé mládeže jako kněží a kazatelé. Anachronismem pak jest nemalým pohřešovati tiskovou hyperprodukcí naší doby v dobách minulých, zejména věku XVII. Stručná odpověď na všechny tyto výtky stačí. Charaktery se nevychovávají vzděláváním toliko povrchním neb učením z pouhé paměti: nuže poněvač jest pravdou, že Jesuité vychovávali charaktery, nemůže býti pravdou, že přestávali na pouhém vzdělávání paměti.

Dále se vytýká Jesuitům, že „zaváděli žalostný systém vybraných kusů.“ — Jest možno žalovati na to, že Jesuitům záleželo na bezúhonných mravech křesťanského žactva, že čistili pohanské klassiky od nemravných řádků, ponechávajíce toliko nezavadných? — Rovněž tak nelze říci o Jesuitech a vychovávací methodě jejich, „že děsí se všeho, co jen z daleka budí přemítání.“ Což neučili právě Jesuité mysliti a rozumu užívati? Proto se jich nepřátelé sv. víry báli a bojí až podnes. A což mládež tehdy neměla očí, nekritisovala jako nyní? Arci, rozdíl je veliký mezi mládeží moderní a mládeží tehdejší na výchově u Jesuitů meškající. Nynější mládež jest jako loď na vodě bez vesla, kdežto Jesuité dávali mládeži jim svěřené do ruky veslo pravdy sv. víry a zdravého rozhledu. — „Zmrzačují starožitnost tím, že od slavných literatur řecké a latinské, oněch velikých osvoboditelek, (jakoby právě křesťanství neosvobodilo pokolení lidské, pohanstvím zotročené, nýbrž naopak!) požadují jen vzdělání formální. Žádný spisovatel klassický nepřečten od začátku až do konce.“ Odpověď na tuto výtku jest snadna. Zajisté při četbě a analýsě klassiků ať latinských, ať řeckých běží o to, aby žák osvojiv si mluvu knihy klassické, vzdělával se formou její a duchem jeho aby nejen porozuměl četbě překladem, nýbrž vnímal aesthetickou krásu jejich forem. Ani básníkům klassickým, ani historikům klassickým, ba ani řečníkům neučí se křesťanský jinoch za tím účelem, aby si vštípil do paměti a na um pojal jejich učenost a moudrost pohanskou; studuje je výhradně proto, aby sám dle nich správně a slušně myšlenky své skládati se naučil a je pronášeti uměl. A na které střední neb vysoké škole vykládají se žákům neb posluchačům spisy klassické veskrz od začátku až do konce!

A opět jest žalováno, jak „studium řečtiny bývalo zanedbáno, dějepis a vědy přírodní úplně vyloučeny ze škol.“ — Co by asi na výtky takové odvětil náš Balbín? Nepoukázal by na své knihy a svoje historické vědecké vzdělání? — Dále píše: „Z mladých lidí sobě svěřených nechtějí Jesuité vychovati učence a muže, nýbrž poslušné syny církve.“ Arci že nevychovávali protestujících v pýše a vzdorovitosti proti Bohu a jeho náměstkům ani duchovním ani světským. — Že by „hudba a zpěv, výklady náboženské, odříkávání katechismu a cvičení náboženská zabíraly větší díl času,“ tomu nevěří zajisté ani spisovatelé Denis-Vančura sami. — „Žáci chodí,“ tak pokračuji, „ku sv. přijímání každou neděli, někteří dvakrát v týdnu. U žáků jesuitských vyvinuje se ona zbožnost mystická, která vždycky květla v Tovaryšstvu.“ — „V kostelích, na ulicích mnozí z těchto mladých lidí mají vidění, zjevení; učitelé rádi slyší toto vypravování a hlučně je rozhlašují“ Neztrácí kniha, která takovéto pamfletové hatlaniny a báchorky vážně uvádí, na své vědecké ceně? Neplatí totéž i o další výtce, že „idea neustálých zázraků, víra v zakročování božské ve všech případech života při zkouškách proniká tyto duše mladé, ničíc všeliké vědecké (nevědecké spíš) pojetí světa a mravnosti?“ A jakž se srovnává se vším tím, co na konec uvedeno: „Tito žáci jsou podivuhodně vy-cvičení, plní úcty k otcům, zdvořilosti uhlazené, chování jejich při službách Božích je předmětem povzbuzení, srdce prostá jsou dojata, vidí-li, jak jdou v průvodu se zraky sklopenými: však ďábel neztrácí tu ničeho.“

Proti všem těmto inkriminacím budtež uvedeny některé vý-roky dr. Winttra, který ve svém citovaném spise (str. 51 a násl.) vykládá úspěchy jesuitských ústavů školských takto: „Pravda bude asi v tom, že jesuité hned od prvních chvil hleděli si školy tou neobyčejnou měrou a horlivostí, jako v Praze nebylo vidáno; tou pílí lákali, jako tím, že učili darmo Také prý zpřisob mravnosti mnohého navedl měšťana k tomu, aby dětem dal učitele jesuitské.“ — „K dobré zřízenosti (str. 52) a květu akademického gymnasia jesuitského přispívaly konvikty studentské. V jednom byli studenti chováni nákladem svých rodičů, v jiném byli studenti chudí, chováni pomocí dobrodinců. Z fundace královské a z podpor svých příznivců urozených Jesuité již hned roku 1556 (tudíž druhý už rok po příchodu svém) pořídili konvikt, v němž ubytováni šlechtíci synkové; r. 1559 založili konvikt druhý, jenž hostil a choval

studenty chudé R. 1575 založen římskou fundací třetí konviktu pro 12 chudých českých šlechtických alumnů papežských. Školy Jesuitů pražských rostly, jmění a podpor i žáků přibývalo, konvikty se plnily. R. 1561 počítá chudého žakovstva 26 chlapců, brzy potom 37, šlechtických chlapců r. 1568 bylo 30. Šlechta sháněla příspěvky, arcikníže Ferdinand posílal podpory, žákům kupoval šaty, knihy, rostla scholářů píle, horlivost k učení i počet jich až podivně. (Schmidl *Historia Soc. J. provinciae Bohemiae* I., 153.) Do konce XVI. stol. počet chudých žáků u Jesuitů chovaných vzrostl už do kolika set v Čechách i na Moravě.“

Ujímati se chudých, schopných žáků jest tuším a zůstane vždy dilem záslužným. Proto Jesuité, že chodili sami místo žáků na ně almužny a příspěvky sbírat a že přiměli velmožné pány a paní k tomu, aby konali tuto bohumilou dobročinnost, nezasluhují žádné pohany. Podobné konvikty chudých žáků nebo-li semináře chudých zřizovali všude, kde se usadili, a to až pro sto, ba i více (v Chomutově bylo r. 1601 až na 120) chudých žáků. Jesuité sami se tísnili, jen aby pro žáky jejich více místa zbylo, ba sami i strádali, jen aby mohli poskytnouti pomoci nadané ale chudé mládeži. Jest rovněž chvalitebno, a vysvětlitelno, že Jesuité rozmnožovali majetek a nakupovali z darů pozemků; nebo vydržování žactva tak četného zdarma, předpokládalo hospodářství obsáhlé a dobře spořádané. Jesuité se také nikdy tím netajili, že jim nejde toliko o to, aby latině a řečtině a krásoumnému písemnictví a vyšším předmětům učili, nýbrž že pracují o větší čest a slávu Boží a spásu duší nesmrtelných; nezatajovali, že blud a pravdu nelze brát na rovnou váhu pro dosažení cíle člověku vytknutého. Zajisté pak jest věc dvojí: ku poznání pravdy pomáhati, anebo jiného násilím k vyznání toho, o čem přesvědčení v srdci není, nutiti; toho se trvám, Jesuitům nikdy nedokáže.

Ostatně za pravdu jest dáti dru Ant. Rezkovi (*Dějiny Čech a Moravy nové doby*. Kn. I., str. 19), jenž praví, že dvojí zlo za tehdejší doby zavinilo hrozný úpadek katolicismu jak jinde tak zvláště v Čechách: nejasnost v dogmatě, z něhož sice světlo a životní síla katolíků měla vyplývati, avšak nevyplývaly, nýbrž víc a více se umořovaly, a z toho pochodící bojácnost a nerozhodnost. Za to přibylí Jesuité vystupovali jak ve školách tak v chrámech s rozhodnou určitostí a jasností. Málo bylo z počátku katolíků, kteří v Jesuitech našli svoje spojení,

než ospalí brzy procitli, bojácní a nesmělí se vzpamatovali a pevná organisace jala se blahodárně působiti. Nepatrná byla ještě menšina katolíků v Praze, ale každý z nich něco vyvážil, nabyv vědomí o svých cílech.

Avšak Jesuité snažili se dosáhnouti tehdy vytknutého cíle nejen svými školami, nýbrž i svým působením ve chrámu. Lze říci, že se vše na vzájem podporovalo. Vědecké snahy a školy ku vzdělání mládeže byly v rovném spřežení s náboženskou výchovou celého národa českého; obé bylo stejně cílem řádu Tovaryšstva, za němž šli jeho údové, pro nějž úsilovně pracovali všichni.

Tehdy Jesuité byli pověřeni od počátku svého jako v jiných mocnářstvích a zemích, tak i v království českém péčí o školy, které sami císařové a králové, jakož i jejich vlády v století XVI. a XVII. a počátkem XVIII. podporovali, až proudy Jesuitům nepřívlné uchvátily trůny i školství jejich, tak že Jesuité, nechtějice se vzdátí stanoviska svého, dožili se zrušení řádu. R. 1773 byli vypovězeni ze škol a z veřejného působení vůbec. Vyplnilo se na nich: „sint ut sunt, aut non sint.“

Jsou historikové nové doby, kteří věcně posuzují vědecké práce na vysokých školách pražských v době po 30tileté válce. Než jedno tvrzení o studijním řádu jesuitském na vysokých školách zdá se býti paradoxním. Praviť totiž, že na fakultách od Jesuitů řízených byly řády studijní prý dosti chatrné. Jesuité prý s houževnatostí lepší věci hodnou stáli na principech, které vyhovovaly sic při vzniku řádu, avšak postupem času staly se nedostačnými a potřebovaly nutně oprav. „V tomto přemrštěném konservatismu spočíval prý zárodek vnitřního úpadku jesuitského řádu.“ (Srov. Rezek l. cit. str. 248 až 269). Při tom však dokládá se (v poznámce): „V 19. století chovají se Jesuité vůči vědeckému ruchu a naukovým snahám docela jinak; neboť členové řádu účastní se snažení vědeckého na všech jeho polích se zdarem z pravidla vynikajícím.“

Mnoho se za naší doby píše o starých školách, ovšem velmi často s jakousi nepřizní, ačkoliv je zase jiní na odiv staví poukazující hlavně na výsledky výchovy a vzdělanosti docílených v dobách nejhorších, které vysílily národy ustavičnými válkami, a srovnávající s tím výsledky škol moderních, kde nelze namnoze nepozorovati místo úspěchu úžasný zvrát a skleslost mravní vzdělanosti a kultury křesťanské! Obdivovatelé moderních škol neustávají vy-

týkati školám starým, jako by byly zatemňovaly rozum a místo svobody kladly pouta vůli lidské a tak z lidí činily otroky. Arciť má-li kdo člověka mravně spořádaného za otroka a přednost-li dává „volné“ prostopášnosti, nedivme se, že tak mluví aneb píše.

Než, tehdy bylo hájeno stanovisko svobody křesťanské a moci, která opravdu si hleděla řádu křesťanského. Tehdy bylo nejen trpěno ve školách jméno Bůh, nýbrž živý a osobní Bůh se představoval studující mládeži jako svrchovaný Zákonodárce, Pán a nejvyšší Soudce všelikého pořádku, jehož moudrosti a moci vše jest povinno se koriti. Nad to bylo uznáváno, že platí pro člověčenstvo zákony a práva, která byla od počátku a jsou a budou i po nás, kterých si lidé neudělali, a která proto také nedotknutelná jsou a zůstanou. Bezprávím bylo tehdy nejen jmenováno, ale i uznáváno proti těmto zákonům jednati; za to povinnosti svatou jich hájiti. Takové byly základy tehdejších jesuitských škol vůbec; na nich budována byla veškerá výchova a vzdělanost křesťanská.

Než, časem přišly proudy protikřesťanské, racionalistické. Princip nekřesťanský stal se na čas vítězem; ký div, že vše se obrátilo pak proti katolické církvi a následkem toho i proti křesťanským školám. A protože Jesuité překáželi svou křesťanskou výchovou úmyslům těchto nových vlivných živlů, jež zmocnily se i vlád evropských, nezbylo než učiniti je nemožnými; což se také stalo vynuceným na papeži Klimentu XIV. zrušením řádu.

Jesuité také učili studující mládež vážiti si svobody a hájili jim práva na akademickou svobodu; než, mládež pod jejich dozorem dívala se na svobodu poněkud jinak než-li mládež naše; věděliť, že pravá svoboda nejeví se nevázaností proti Bohu a hříchem, nýbrž že jest darem Božím, a proto ve světle pravdy, nikoliv slepé vášně, že prospívá svoboda, která uschopňuje ku pravé kultuře křesťanské. Jest-li osudné neporozumění pojmu svobody u dítěte, jak osudné jest u akademika, u člověka intelligentního! Zneužívání svobody odporuje zdravému rozumu, zákonu Božímu, zákonu přirozenému i všelikému řádu lidskému.

Ký div, že proudy proti zákonům Božím následkem odstranění Jesuitů, mohutněly od konce století XVIII. po celý věk XIX. a mohutnější podnes. Vzдорovali jim Jesuité jako pevná hráz a proto se stali nemožnými. Odboj proti Bohu, proti katolické církvi i proti trůnům nebyl snadný, dokud Jesuité měli v moci školy vysoké a

střední a mocný vliv na lid. Proto museli býti odstraněni — aspoň na čas. —

Jaké pak učiněny nápravy na školách středních a vysokých, jak a s jakým výsledkem se v tom pokračuje, o tom se zde roze-
pisovati nelze. Nesporno zůstává, že staré školy vzdělávaly kara-
ktery a že Jesuité dovedli vzbuditi všudy veliké nadšení pro zaklá-
dání kolejí se školami středními. Mariánská družina urozených
pánů českých může se honositi, že 13 kolejí jesuitských se střed-
ními školami založili její sodalové jak se dokázalo o zdařilé výstavě
Mariánské r. 1904.*) To byla zajisté statečná průprava intelligence
budoucí; neboť ze škol středních vstupovali jinochové na učiliště
filosofické, kde položivše základ pro odborné vzdělání universitní
věnovali se jemu se vším západem. Nedostatek pravého filosofického
vzdělání za našich dob jest mezera, ba propast, již překlenouti
nelze, leda jejím vyplněním.

Uznávajíce vše, co na školách vůbec za doby naší jest dobré,
zejména pokud se týče rozvoje realních věd, neupírajíce vyspělosti
v methodě a pokročilosti u vědách za toliké oběti, které školství
dnes vyžaduje, nemůžeme upříti, že se v nynější soustavě vyučo-
vací jeví jakási přepjatost, nestálost, překotná povrchnost místo
klidného vývoje.

To však nečiní mládež studující šťastnou ani pro život časný,
ani věčný. Víc a více jest patrné, že bez řádného vzdělání filoso-
fického dle filosofie dosud po celá tisíciletí jediné osvědčené, totiž
Aristotelovy neboli Thomistické, nedojde se ke šťastnému výsledku
vzdělanosti, totiž ku pravé kultuře křesťanské.

Snad dají za pravdu na pohled smělému tvrzení mnozí, že
staré školy gymnasijní se 6 třídami, v nichž se pěstovalo především
formální vzdělání, potom filosofie 3 léta trvající se svým appará-
tem disputačním, kde příslušné místo měla matematika, fysika,
dějiny a přírodopis, vykazaly by se výsledky i za naší doby zna-
menitými. Na vysokých školách pak nechať se pěstuje opět vědění
odborné, aby mládež se řádně vzdělala pro své povolání; ovšem
nutno, aby se tak dělo soustavně za jistým cílem, podle řádně vy-
tknutého plánu. Tu pak bude také úrodná půda pro ty, kdožby
v literatuře hlouběji pracovali a se vzdělávali chtěli. Než, nejen
vědění, nýbrž i výchova zůstane vždy momentem nevyhnutelným.

*) Viz „Almanach“ str. 212.

Trpce toho jest litovati, že se moment tento, ku veliké škodě mládeže, zanedbává téměř úplna, nehledě k tomu vlivu, jímž se dokonce působí zhoubně na studující mládež.

Co by as činil Balbín, kdyby byl mezi živými? Co by as radil, aby se proti zhoubným proudům časovým postavila hráz pevná, která by zkáze zabránila? — Bývaly horší časy i proudy a zastavily se! Jistě by Balbín zvolal: Kde jste mužové z lidu, páni z měst a hradů, a naše intelligence ještě věřící, poznejte se, spojte se, zorganizujte se, a stanete se šikem vítězným! Málo nás bylo a hle co jsme dokázali!

HLAVA SEDMÁ.

Boh. Balbín se věnuje studiu theologie od r. 1646—50.

Bohosloví scholastické, příprava vědecká i asketická ku vysvěcení na kněžství. — Kdy byl Balbín vysvěcen. — Objevení rukopisu »Mariale« — záchrana jeho před Švédy. — Seznámení se s Tomášem Pešinou z Čechorodu. — Obrana Prahy proti Švédům. — Úsudek historika Dr. Weisse. — Líčení boje Pražanů. — Marianská Družina.

Začátkem nového semestru na vysokých školách pražských r. 1645 ustanoveno bylo, aby Magister Bohuslav Balbín (viz Miscell. c. 6) sestoupil s katedry professorské a zasedl opět na lavicích studentských a jako akademik aby studoval bohosloví. Bylo mu již 25 let a v řadě byl již 10. rok. Při tomto studiu mnohý bývalý jeho žák se hlásil k němu jako kollega. I jako bohoslovec meškal Balbín v kolleji sv. Klimenta, toliko v jiném oddělení rozsáhlého Klementina nežli prve, kdy patřil do sboru gymnasijských profesorů.

Balbín vynikl, když studoval řeči klassické a rhetoriku; neméně proslul ve vědách filosofických. Očekávalo se tudíž, že vynikne rovněž v bohosloví. A naděje nesklamaly. I v tomto studiu vynikl nad míru, že s ochotou by jej byli představení jeho určili pro doktorát bohosloví a katedru na vysokých školách, kdyby nebyl ve vědách krasoumných ještě více vynikal. Spíše se ovšem najde hlava spekulativní pro vědu filosofickou nebo bohovědnou, nežli výtečný učitel do školy básnické neb řečnické. Proto zůstal i potom Balbín v oboru práce, které byl již před bohoslovím oddán.

Balbín věnoval se vsí pílí bohovědě, jak se v řadě Tovaryšstva Ježíšova podnes pěstuje. Jest to theologie zvaná scholastická. O škole této mají mnozí přepodivné názory, ať jsou jí příznivi, ať nepřínivi. Proto zajisté theologie tato scholastickou neslove, že se v ní pěstuje bohověda soustavně ((systema); neboť souvisle čili soustavně se přednášejí dogmata víry v nescholastické neboli po-

sitivní theologii též. Ani proto neslove scholastickou, že se často v ní zabíhá do filosofie Aristotelovy, zvláště po stránce dialektické. Tím pak méně scholastickou jest theologie, myslí-li se nesprávně, že míchá pravdy zjevené s pravdou přirozenou. Ani proto neslove scholastickou, že se v ní užívá syllogismu (úsudku). Syllogismu užívá ať vědomě, ať nevědomky každý zdravý rozum. Konečně mají někteří za to, že scholastická theologie jest ta, která se povznáší k vysokému badání pravd náboženských a prohlubuje je aneb snaží se dokázati harmonii mezi pravdami nadpřirozenými a přirozenými.*)

P. Kleutgen S. J. (Theologie der Vorzeit, Münster 1853), dí, že scholastická theologie zahajuje svou činnost, kde pozitivní ustává. Kdežto pozitivní theologie dogmata (články sv. víry) vykládá a zjevením jich dokazuje, obhajuje jich scholastická theologie proti odpůrcům a bludům, je tudíž polemická, objasňuje tajemství sv. víry učeně, rozprádá v nových dotazech a odpovědích pravdu hlouběji a objemněji. Positivní theologie působí k tomu, aby se věřilo, scholastická pak, aby se tomu, co se věří, také porozumělo. Positivní oživuje víru, scholastika ji živí, silí, ozařuje, pojmy obohacuje. Sv. Tomáš Akv. dí, že jako jiné vědy dovolávají se svých principů, aniž jich teprve dokazují, nýbrž staví na nich jako na základech dále výš a výše; podobně že scholastická bohověda, která články sv. víry k uvěření předložila, staví na theologii pozitivní dál, odhalujíc, co by jinak duchu v úkrytu zůstalo. Tu jednotlivé pravdy bohoslovné rozebírá, tu navzájem srovnává, tu opět zjevené s přirozenými projednává. Účinek toho všeho jest vědecký pokrok v theologii, jehož se dosahuje arci užíváním rozumu, dialektiky, syllogismu, prohlubováním, úspěšnými podobenstvími a pod. — pravá osvěta bohovědy.**)

Jest zajisté velmi žádoucí, aby, kdož nesmrtelné duše k životu věčnému vedou, z pramenů Bohem daných čerpali. Tyto prameny pak jsou písmo sv. a ústní podání, které jest hlavně ve sv. Otcích, v neomylných sborech církevních a v historii církevní vyloženo. Avšak upříti nelze; že umění řečnické také nemálo působí

*) Hugo Hurter Soc. J. Theologiae dogmaticae Compendium vol. I. Prolegomena.

**) Není tudíž scholastickou bohovědou, jak nesmyslně známý professor nevěrec na vysokých školách v Praze vysvětloval, vkládání do zjevené pravdy něčeho, co prý v ní není. Ovšem týž pán také učí, že věřiti v Boha a Bohu jest totéž, jako věřiti v člověka a člověku.

v církvi Boží, ovšem, spojuje-li se s dary nadpřirozenými Ducha sv., odkudž síla a účinná moc slova Božího plyne, tak že se v srdcích křesťanských zúrodňuje. Proto kněz, který v Pismech sv. pilně rozjímá, nabude ducha osvěceného, jenž marné názory liché moudrosti dovede jako plevy rozlišovati a zdravé zrno slova Božího do srdcí lidských zasévat.

V této periodě života Balbínova budiž vzpomenuto události z r. 1646, kterou zaznamenal Balbín sám ve své „Epitome“ (str. 281.), kdy císař a král Ferdinand III. byl do Klementina pozván. Tehdy sám císař dal úlohu a zároveň slíbil odměnu tomu, kdo by sestavil nejvhodnější symbol pro erb rakouský. A Balbín obdržel *) odměnu tuto. Vykreslil totiž na tabuli, která vira t. j. náboženství (Fides aut Religio) snáší se s nebe a z kalicha, jakožto symbolu víry, splývá sv. hostie a krev Páně na štít domu rakouského, k čemuž připojil několik veršů, které se zachovaly v Examen melissaeum l. 4. pod heslem: „Uchvat štít víry“.

Ad Augustissimum Cæsarem, Fidei Defensorem, Ecclesiae Protectorem.

De Insignibus Serenissimæ Domus Austriacæ, alba linea in rubro Campo, qui sunt colores SS. Eucharistiæ, ob cujus cultum Rudolfus I. coelitus Imperator est creatus.

„Quem clypeum veneranda Fides, ter Maxima Caesar,
Gestat; et hunc Tua fert candido — rubra Domus:
Candicat in roseo (velut Hostia) linea campo:
Hanc Panis species exhibet, ille Meri.

Diva Fides (cui namque Calix atque Hostia signum est)
In Clypeo vellet tuta sedere Tuo.
Cognatam esse Fidem, Cæsar Tibi, Stemmata monstrant:
Cognatam par est ut tueare Fidem.“

Také vyšel tehdy z pražské akademické tiskárny prvý tištěný spis Balbínův: Legatio coelestis Apollinis ad universitatem Pragensem, ovšem anonymně.**)

Bohosloví studoval Balbín do r. 1650, byv rok před skončením studia toho dle tehdejšího obyčeje, který dosud v Tovaryšstvu Ježíšovu trvá, tudíž r. 1649, na kněze vysvěcen. Že se nejen s pro-

*) F. Menčík, Světozor 1888, str. 391.

**) Sommervogel Soc. J.: Dictionaire des ouvrages anonymes et pseudonymes publiés par les religieux de la Compagnie de Jésus. Paris. 1884, 478.

spěchem ve spekulativních vědách, nýbrž i v asketických výkonech křesťanských ctností na důstojnost tak vznešenou jako jest kněžství připravil, leží na snadě. Nijak nelze pochybovati, že i tu měl před očima ducha svého dokonalého mistra, ctih. kněze Lęczyckého, o němž sám napsal, že právě u přípravě k hodnosti kněžské vynikal nadmíru pokorou, na modlitbách vytrvalostí, převroucnými tužbami k Bohu se povznášeje. (Vita: „seipso humilior, in oratione frequentior, ardentissimis desideriis rapiebatur in Deum.“) Zajisté, že co Balbín o svém ideálu v životopise P. Lęczyckého napsal, vztahovalo se neméně i na něj samotna. Bylo pak dvě věci, které do vrchu dokonalosti popoháněly Lęczyckého v bohosloví: jednak Velebnost Boží, v níž rozjímal o Původci všeho dobra přirozeného i nadpřirozeného, jednak milost Boží, která ve svátosti svěcení na kněze udělena bývá. Netajil si, že zvláště z neskončených zásluh Ježíše Krista hojně milost plyne. Ještě na konci života svého napsal tento výborný kněz, že jest veliký rozdíl mezi milostí Boží přijímacími ve svátostech (*etiam gratia per modum recipientis recipitur*). Pokud totiž milosti kdo schopen jest, potud bere, neboť ve všem rovnou měrou se váží i co do milosti Boží i co do slávy nebeské. A proto kdo drahně milosti ve svátosti stavu kněžského přijmouti si přeje, budiž co nejlépe způsobilý, aby potom tím požehnaněji mohl sv. svátostmi přisluhovati, tím důtklivěji kázati, tím spásitelněji svědomí věřících řídit, slovem: tím zdařileji apoštolovati. A vše to zevrubně viděl Balbín vyplněno na svém mistru.

Zajisté s velikým prospěchem bylo by bývalo Balbínovi, kdyby byl ctihodný tento stařec býval ještě v Praze. Avšak toho již tu nebylo. Odvezli si ho před nedávnem Jesuité polští zpět do své provincie. Za to tím horlivěji vzpomínal Balbín všeho toho, co mu byl Lęczycký o svých studiích bohoslovných v Římě sdělil. Jmenovitě dva příběhy utkvěly mu z vypravování toho v paměti.

Jeden se týkal P. Jana Marie Campori-ho, který byl s P. Lęczyckým kdysi v bohosloví v Římě. Jakožto výtečný bohoslovec byl vyhlédnut pro akademický výstup. I připravoval se právě na veřejnou disputaci a ve své horlivosti, ač byl jinak svědomit u výkonech duchovního života a znám jako zbožný scholastik, jenž potom na misiích indických v pověsti světce zemřel, přece ve starosti své o disputaci vynechal kteréśi modlitby, jež dobrovolně si byl uložil, aby se tím pilněji oddati mohl studiím. Než brzy mu zazníval hlas s nebe: „Myslíš, že bez pomoci Boží můžeš něčeho

dokázati? Více získáš, vydobudeš-li sobě lásky moji, než bys získal studováním třebaš do noci!“ A svědomitý jinoch porozuměl vnuknutí takovému a vícekrát tak neučinil. I roznesla se zvěst tato po celém domě a každý ustrašen zpytoval se, nepatří-li také k podobným, kteří pro samé studie zanedbávají snad cvičení duchovních. I Balbín dozrává, že vyslechnuv tento příběh z úst mileného otce duchovního, vracel se do kolleje Klementinské uvažuje, netyká-li se výtka ta i jeho.

Druhý příběh, který mu na poučenou vypravoval, udál se roku 1597. V jednom roce zemřeli v Římě 2 bohoslovci, Marek Antonín Ridolfin a Celsus Finett rodem ze Sieny. Oba byli jinochové vzorní, zbožní, poslušní, skromní, vůbec tak dokonalí, že na nich ani chybičky bys byl nepostřehl. A hle, bl. Maria Panna se zjevila před smrtí scholastiku Celsu Finettovi a sdělila mu, že do nebe přijde, ale až po 4 letech, které ztráví v očištění, a scholastik Marek Antonín Ridolfin že také brzy umře a pobude v očištění asi 2 leta. A stalo se, že za 15 dní zemřel jeden za druhým. V letopisech kolleje římské zapsáno jest úmrtí jejich na dni 20. září a 5. října.

„Doporučoval nám,“ píše dále Balbín o svém duchovním otci, „bychom v bohosloví obohacovali mysl a srdce ze sv. Tomáše Akvinského, poukázav nám na Opusculum 53., v němž jedná se o dokonalostech Božích; nebo čím vznešenější, vzletnější má kdo pojem o Bohu, říkával, tím dokonaleji jako řeholník také vše koná, co se k Bohu odnáší. Jeho uctivost a láska k Němu stoupá; avšak zároveň jeho horlivost a dle ní také zásluhy rostou.

Známo jest z osmera blahoslavenství šesté, které pravi: „Blahoslavení čistého srdce, neboť oni Boha viděti budou.“ Na duše, které světa nepoznaly a se jím neposkvřily, duše to panické a andělské, působí panický Spasitel náš, ve Velebné Svátosti přítomný, jinak nežli na duše pokálené, byť i hříchy kajicností očistily. Za duši takovou lze právem míti Bohuslava Balbína, jenž maje starostlivou zbožnou matku, vychován byl svědomitě a již od 9. roku svého v ústavech řeholníků svěřených pobyl. A z té příčiny nelze pochybovati, že nevinna byla duše jeho, a tudíž přítomností jakož i velebností Boží hluboko proniknuta. Pociťoval zajiště, že jako kněz bude trůnu Božímu mnohem blíže státi nežli dosud. Ký div, že měl na sebe lepší pozor, aby Velebností božské neurazil. Rozpomenu se na to, co vídal ve světě, kterak sluhové

pánův s obdivuhodnou zevrubností a ochotou obsluhují vrchnost svou až do únavy, do noci, jak studují jejich povahu, aby ji vystihli a dle ní se zařídili, jak myslí jich veselé neb smutné šetří a na sebe pozor mají. To vše pronikalo srdce jeho, aby jako důvěrník Pána svrchovaného netrpěl u sebe ničeho, co by se nelíbilo Svrchovanému, jsa pamětliv slov královského pěvce (Žalm 122. 2): „Ajhle, jako oči služebníků obráceny jsou k rukám pánů jejich, tak jsou oči naše obráceny k Hospodinu Bohu našemu.“ Proto víc a více se zdokonaloval a tělo přísně na uzdě držel. Nad jazykem a očima bděl, aby se mu nevymkly a duše neposkvřily. Než při všem tom, čím více duch se vyšinoval, tím více sebe sama ponižoval, jak nebeský Mistr nám právě činiti velí.

Velicí duchové na Balbina vždy mocně působili. Na půdě bohoslovné jsou to sv. Otcové; proto v nich se zálibou čítal. Z latinských Otců poutali jej nejvíce výteční latiníci sv. Jarolím a sv. Leo Vel.; z řeckých pak opět výteční řečníci sv. Jan Zlatoústý a sv. Basil.

Kdy a kde P. Balbín prvou mši sv. sloužil, není nám známo; bylt' právě velmi bouřlivé časy. Podobně nevíme, kdo jej světil. *)

V knize „Katolická reformace v království českém“, kterou napsal P. Jos. Svoboda S. J. (doba druhá 1620—1655), čteme na str. 161.: „Ve čtvrtek, dne 8. října 1648, dohlížel ranním jítrem z nařízení generála Kontiho Václav Čabelický, svobodný pán ze Soutic, na všechny posty v Praze proti Švédům od Poříčské brány počínaje. Když byl tento udatný muž svou obhlídku vykonal a na hlavní stráž se vracel, tehdy jej jeden vlastizrádce pod kyrys skrze pleci levou tak střelil, že kulka druhou stranou skrze prsa prošla. Znamenaje svou ránu a spatřiv okolo sebe stojící známé, pravil k nim: „Tak zde umírám. Jak jsem rád, že jsem po celý život císaři pánu a vlasti věrnost zachoval. A nyní krev svou prolévám! Bratři moji, buďte Bohu věrní a vrchnosti, stůjte srdnatě, nepodávejte se nepříteli, braňte Prahu do poslední krůpěje!“ — Umlknul. Stojí tu Jesuita Bohuslav Balbín uprostřed měšťanů, podloží levou ruku svou a nazdvihne hlavu statečného bojovníka, promluví k němu nábožné slovo, a výtečný hrdina umírá.“

Balbín tehdy ještě knězem nebyl; bylt' také v řadách akademiků, kteří pod P. Plachým r. 1648 hájili most Karlův proti

*) Arcibiskupem pražským byl tehdy kardinál Arnošt hrabě Harrach.

Švédům. Než koncem roku třetího bohosloví byl na kněžství posvěcen, roku tudíž 1649. S udáním tímto souhlasí zpráva Frant. Švendy (Hradce Králové obraz měděný sv. II. str. 150.), že P. Bohuslav Balbín, když v Praze čtvrtý rok bohosloví dokonával (asi v době velikonoční r. 1650), účastnil se sv. missie na Rychnovsku, Častolovsku a j., a pak zase po dvou měsících do Prahy k dokonání svých studií se navrátil. O této své práci apoštolské Balbín sám takto se zmiňuje: „R. 1650 když jsem teprv kněz učiněn byl, poslán jsem byl na hory za Rychnov.“

Ze zápisků jesuitských (Státní archiv ve Vídni Fasc. 413) podává Ferd. Menčík k r. 1649 následující zprávu o našem Balbinovi, z níž lze také souditi, že byl teprve toho roku v době letní vysvěcen, kdy na podzim v Praze po 30tileté válce zuřil strašlivý mor. Tehdy poslali představení Balbína s P. Faschangem Křištofem do Mířovic u Mostu, které náležely hraběti Bernardu z Martinic, aby tam obyvatelstvo dosud nekatolické obrátili u vši shovívavosti a lásce křesťanské. Než obyvatelé byli tak zatvrzelého srdce a poštvaní, že se rozutíkali, zaslechnuvše, že Jesuité mají na ně přijíti, aby je učili katechismu; ba i střeleno bylo na missionáře z lesa, když se vraceli domů. Měliť Mířovští dosud svého protestantského kazatele, kolem něhož se shromažďovali, tak že jich až na 700 pohromadě bývalo na bohoslužbě.

Zajímavost jest, co vypravuje Balbín sám (Vita venerab. Arnestis archiepiscopi Prag. 1664 str. 396. a násl.) o vzácném nálezu rukopisu „Mariale Arnesti“. R. 1647 jsa bohoslovcem na vysokých školách u sv. Klimenta vyprosil si Balbín na dozorci královské knihovny v Praze, Dr. Matouši Maudtnerovi, aby se směl do královské knihovny podívati, věda, že mnohé rukopisy Rožmberské tam nedávno z Třeboně byly převezeny. Ředitel jesuitské knih-tiskárny u sv. Klimenta byl s ním. Zde se jim objevilo vzácné dílo rukopisné ve skvostné vazbě. Nemělo ani předmluvy, ani autor nebyl označen; toliko „Author filius nobilis militis (hodie diceremus equestri ordinis) de Pardubicz“ bylo vepsáno. Nejmenovaný ředitel tiskárny podal své dobrozdání, že jest asi drahý tento klenot zbytkem nějaké také husity vyloupené veliké knihovny, který Rožmberkové za drahé peníze zakoupili, aby nebyl zmařen jako mnohé jiné vzácné spisy. Soudil na kladskou kanonii sv. Augustina, již snad rukopis ten byl přináležel jako vzácný odkaz prvního arcibiskupa pražského Arnošta z Pardubic. I pohnul Balbín Dr. Maud-

tnera k tomu, aby spis onen byl přepsán a k uveřejnění tiskem upraven. Sám se nabídl, že rukopis opiše a do tisku připraví a potom správně do knihovny královské odvede. V měsíci říjnu téhož roku bylo Balbínovi vskutku dovoleno, aby si rukopis vzal domů a jej rádně prohlédl. Na poradu zašel k professoru bohosloví P. Jiřímu Plachému, jakož i k rektoru kolleje kladské P. Jiřímu Bohatému, který se byl právě v Praze nahodil. Oba pak shodovali se v mínění, že by právem prisouzen býti mohl vzácný spis prvému arcibiskupu pražskému Arnoštovi z Pardubic. I jal se Balbín sám spis přepisovati. Aby mu jiní při tom mohli pomáhati, byl rukopis na radu P. rektora Bohatého rozebrán. Dvě části si ponechal Balbín sám, aby je přirovnal k rukopisu, který mu byl z kapitolní knihovny zapůjčen; ostatní dvě části svěřil mladým professorům u sv. Mikuláše na Malé Straně. Než roku 1648 dne 26. července vtrhl švédský vojevůdce Koenigsmark do Prahy, kollej u sv. Mikuláše padla do rukou Švédům, při čemž vojsko nepřátelské drancovalo jesuitskou kollej, tak že všechny papíry, které v pokojích kněžských a jiných našli, přeházeli a roztrhali, hledajíce patrně pokladů. V úzkostech trnul náš Balbín na Starém Městě Pražském, obáváje se, by část rukopisu na zmar nepřišla. I stalo se, že po mnohých dnech P. Matouš Asselt, který jediný byl v domě zůstal, když ostatní Jesuité se rozprchli, prohlížeje jednotlivé pokojíky, našel asi 20 listů z rukopisu „*Mariale*“, které sebrav odevzdal primasovi na Menším Městě jakožto vzácný majetek královské knihovny. A jakmile Švédové se vzdálili, ihned upozornil Balbína, co se přihodilo; ten pak na rychlo rukopis si opatřil, jej přepsal a tiskárně odevzdal. I dokládá Ferd. Menčík, že z celé královské knihovny v Praze zbyl tento jediný rukopis, protože Švédové všechny knihy až do nejmenšího papírku na lodích odvezli. Když jej totiž Balbín opět vrátil, byl zavezen do dvorské knihovny vídeňské, kde se podnes chová pod č. 1389. — Roku 1651 vyšla kniha tato na usilování Balbínovo tiskem pod titulem: *Mariale sive liber de præcellentibus et eximiis S. Dei Genitricis supra reliquas creaturas prærogativis, concinnatus ab Ernesto primo archiepiscopo Pragensi.**)

Prve nežli se Balbín rozloučil s lavicemi fakulty bohoslovecké, porozhlédl se ještě, kde kdo by byl z mladých a nadějných lidí,

*) *Mariale* neboli kniha o převýborných a nad všechny tvory povyšujících výsadách sv. Bohorodičky, sestavená Arnoštem, prvním arcibiskupem pražským. — Vzácný spis tento svědčící jak o svatosti tak osvícenosti autorově, v češtině volně zpracoval a vydal Dr. Antonín Lenz, probošt Vyšehradský.

kteří by jej v jeho vlasteneckých snahách podporovali.*) Nebo čím více v oboru historickém pracoval, tím více pozoroval, že ke mnohým věcem sám nestačí. Avšak málo bylo těch, kteří mu rozuměli v tehdejších přesmutných dobách. Tu se mu roku 1649 nahodil bohoslovec druhého roku arcibiskupského semináře Pražského Tomáš Pešina, v němž postihl náš Balbín šťastně neobyčejné nadání k historii, jakož i vlasteneckou horlivost. I pozval si jej k sobě, zapůjčil mu knihy historické, jmenovitě Pavla Stránského „Respublica Bohema“, domlouvaje mu se vší vroucností srdce, aby se také zkoumání domácích dějin propůjčil. Doufalte takto prozíravý Balbín, že pěstováním dějepisu českého probudí se opět duch národní v Čechách, jenž klesal arci hloub a hloub. Účinky pak přátelské rozmluvy této byly věru znamenité. Pešina od té chvíle oddal se se vším zápallem mladistvého nadšení oboru historickému. Balbínova láska k vlasti slavila tu velké vítězství. Balbín a Pešina stali se nerozdílnou dvojicí až do smrti. A aby sobě nepřekáželi v práci, alebrž spíše navzájem se podporovali, obral si Pešina za úkol svého bádání dějepis moravský, kdežto Balbín pokračoval v dějinách českých.

V tuto dobu spadá i účastenství Balbína bohoslovce při hrdinném hájení Prahy proti Švédům roku 1648, o čemž není nijaké pochybnosti mezi věci českých znalými.

Byl očitým svědkem všeho, co se tehdy dalo v Praze. P. Crugerius (Sacri pulveres), z něhož vypsál Švenda (Obraz měděný II. str. 137), zaznamenal svědectví Balbínovo. „Sami,“ dí Balbín, „jsme viděli Prahu, okolí pražské a zdi městské, krví jak vlastních obyvatelů, tak nepřátel hojně skropené. Nepřátel bylo neméně než 4000 pobitých mimo raněné, jiní dvakrát tolik počítali. Co akademikův, řeholníkův a Pražanů padlo, nikde jsem počet nečetl. Však věřím, kdyby se všichni, kteří jak z pušek, tak z kusů, házeným kamením i kulemi a všelikým v půtkách způsobem zahynuli, lehce by na 800—1000 všeho lidu ztraceného napočítati se mohlo.“

Aby patrným byl dosah hrdinství Pražanů v zakončení 30tileté války, budiž citován výrok slovuťného dějepisce německého profesora Jana Křt. Weisse, jenž uvádí nevýslovné strasti, kterých lid jak v zemích českoslovanských, tak v Němcích vsudy snášel.

*) Viz Světozor 1888, str. 391.

„Byla to ničemná podlost, která nad pomyšlenou v tehdejší věku řádila; než i dvě města vyjímám, která před celým světem svou hrdinskou statečností se proslavila, Praha a Brno!“

O Praze pak píše: „Neznáme-li ve vážné době 1637—1648 žádných událostí velkolepých, jimiž by vlastenecké vědomí se povzneslo; je-li nám hanba z té demoralisace tehdejších knížat: jestli nás bolí ty strasti, kteréž ona válka a náruživosti její na národy uvedla, neshledáme-li všude vůkol než samou zradu a pochybnou věrnost: tu spatříme ctnosti občanské, kteréž nejspanilejším vzorům starodávných věků na roveň se staví. Myslím tu Prahu, když se proti Švédům bránila. Hájení to bylo tím vznešenější, ano nešlo o hájení jediné Prahy! — To jest Pražanů čest; neboť porážka, kterou Švédové tenkrát před Prahou utrpěli, byla porážka nejpotupnější v celé té válce. Švédové měli vojska dost, poloha jim přála, nejlepší generálové je vedli; a přece měšťané, studenti a kněží zvítězili!“

Netřeba vše dobré, co se tu dalo, přičítati výlučně Mariánské Družině pražské. Než historická pravda jest, že právě tehdy Družina tato tak zkvétala, že sodálové akademičtí po jaru 1648 ve 2 sbory se musili rozdělit, ba, za nedlouho ve 4, aby se do kape vešli, a to ve sbor bohoslovců, právníkův a lékařův, druhý filosofů, třetí konviktorů u sv. Bartoloměje, čtvrtý seminaristů u sv. Václava. V Družině pak měšťanské za slavného 33letého rektorství knížete Václava Lobkovice zvolen byl za vicerektora roku 1647 v kostele Betlémském u přítomnosti mnohých, a to nejvyšších pánů světských i duchovních po exhortě, P. Jiřím Plachým vykonané, urozený a statečný pan Mikuláš Turek, Starého Města Pražského primátor, jenž zůstal v čestných úřadech Mariánské kongregace po 26 let až do smrti. Za 8 let po té napočteno v Praze na 1200 Mariánských sodálů z nejvyšších stavů.

Tito páni, výkvět společnosti jak katolické, tak občanské, věděli, že jsou zlé časy: proto hledali opory jednak v katolické víře, která jim byla štítem, jednak ve spojených silách. A zajisté obé divy tvořilo na Starém Městě Pražském r. 1648.)*

Duchem všeho byl professor vysokých škol, P. Jiří Plachý, kněz Tovaryšstva Ježíšova, jenž po mnohá léta byl nejen kazatelem Mariánské této Družině křesťanských mužů, nýbrž i vychovatelem

*) Srov. Podlaha Tumpach: Bern. Dubra: Bajky o Jesuitech str. 315 a násl. — Dr. Rezek: Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III., str. 194.

a pěstounem jejich. Ohnivými slovy nadchnul muže tyto v důstojnostech postavené, že pochopili úkol svého života. Co byli vykonali ode dne sv. Anny počínajíc až do sv. Rafaela, archanděla, svědčí o kolikaleté cvičbě v kázni a v křesťanských ctnostech, které i bázeň smrti zapuzují.*)

P. Plachý povzbuzoval sodály své k vroucné účtě a důvěře v přeslavnou Královnu nebes, byť i krev vylíti a za sv. viru umřítí měli. Však sám také nejen slovem nýbrž i příkladem předcházal, až i zraněn byl. A měšťané sodálové dobře rozuměli slovům od srdce do srdce jdoucím, doslýchajíc novin zlých z Bavor a sousedních zemí, kde nepřítel Švéd proti katolíkům zuřil, a proto si také srdce, síly a statečnosti dodávali. Však co nevidět bylo jim jí

*) Aby patrnější bylo vítězství Prahy, jest záhodno povšimnouti si blíže nepřítele. Když byli Švédové v Němcích město za městem vydobyli, jako Frankfurt, opevněné město nad Odrou, ač mělo vojenské síly na 6000 mužů, Erlurt, Mnichov, Řezno, Štrubinu — Bregenc, Breisach, Augšburk a Cheb, vrazil jich generál Koenigsmark s vojskem do Čech, pátil a plenil Sušici, Horšův Týn, Klatovy, Domažlice a j. Avšak na předním místě stála Praha. — Vojsko Švédské skládalo se z najatých žoldnéřů z celého světa, mezi nimiž bylo prý na 1000 toliko Čechů a 84.000 Němců. Lidé tito počínali si s neslýchanou ukrutností. O zemích Falckých na př. čteme: „Země se podobá poušti, jako Arabie, den co den slyšíme, jak lid nařiká a pláče. Vypočítalo se, že v kterémsi hlavním městě tolik lidí zhylo, že ze sta sotva zbyli dva lidé. Co nebylo povražděno, zhynulo hladem a morovou ranou.“ Tak se dalo začínajíc z Elsas, po Rýnu, na Eichfeld, Hildesheim, Westfaly až do Tyrol, v Bavořích a v Sasích až k samým hranicím českým. Dr. Jan Weiss (o. c., str. 347) di: Když nepřátelé dobývali pevnosti Breisachu, stálo něco málo chleba a kousek masa 60—80 dolarů; zabíjeli koně, psy, myši, ale brzy ani toho nebylo. Mnozí se živili slanou vodou, ale těm opuchla hlava a nohy — a zemřeli. Došlo na děti, jež zabíjeli a jedli — vykopávali mrtvolky na hřbitovech, vařili a jedli. Vojáci v pevnosti dostávali chléb z popela, dubové kůry a něco otrub a toho denně na 3 muže jednu libru a ob den $\frac{1}{2}$ libry koňského masa.

Švédové uvazovali lidi, ať vznešené, ať prosté, silné nebo mdlé ke koňům a vláčeli za sebou. Uvázali provaz za krk a ztuha zadržli aneb ovázali provaz okolo hlavy a roubíkem zatáhli, až oči vypadly a mozek z hlavy stříkal. Zpřetrželi nohy, ruce a žebra, v pekárnách za živa pekli nebo do studni házeli.

Když chtěli na lidech peníze vynutiti, vzali rodičům nemluvňátko, napíchli na bodák a tak před rodiče postavili. Ubohé dítě se svíjelo, na otce a matku volalo, a tak rodiče poslední halíř přinesli, jestliže jaký měli. Bývalo jim rozkoší, dítě vzíti, o zeď neb o zemi jim mrštiti. Nepřátelům nebylo dosti, lidi postříletí, spíše je při ohni pekli, nohy, ruce, uši, nos, prsy řezali, chodidla rozřezali a natřeli solí, niti sirou napuštěné do úst vepali a zapálili. Vůči ženským tak chlipně si vedli, že ženy a dívky raději se vrhaly se střech, s oken, se skály a tak umíraly, než aby jim do rukou padly. Obzvláštní hrůzou naplňoval vynález kteréhosi Švéda jménem Bernarda Výmara. Záležel v tom, že lidem vlévali hnojůvku násilně do krku tak dlouho, až život jako sud naběhl; po té vstoupili na člověka a šlapali, až hnojůvku s krví zase hrdlem zvrátil. Zoufalost lidu byla tak ukrutná, že lidé se již ani nemodlili, ve spravedlnost Boží nevěřili, ve spolek s ďáblem vcházel. — Tak psali svědomití dějepiscové němečtí. O tom všem věděli i Pražané.

potřeba.*) A jediná Praha, nemajíc žádného vojska, se opřela, nepříteli vítěznému.***) V neděli na den sv. Anny dne 26. července záhy ráno letí Prahou hrozná zvěst, že Švédové jsou už v Praze. Zděšení vsady. Než, v tom křiku, v bědování zachovává právě starosta pražský Turek chladnou mysl. Stojí na náměstí, a kolem se kupí stateční mužové, aby slyšeli jeho rady. Vidi, jaká důvěra se v něj klade: to mu dodalo mysl. Říkával často P. Plachý k nim: „Milá bývala Maria Panna Čechům, milí budou Češi Marii Panně!“ Primátor opětuje tatáž slova a dokládá: „Měšťané, braňme se, Nebes Kralovna je s námi!“ „Braňme se, Panna Maria s námi!“ rozléhalo se kolem z tisíců hrdel mužných. Jak tu byli, ihned slibovali všichni: za viru a vlast půjdem bojovat proti Švédům. Deputace studentů, vyslaná k starostovi Turkovi, vykládá své záměry, žádá za zbraň a svůj slavný prapor. A hle, 745 studentů ve zbrani za chvíli! Starosta, dobře předvídaje, že Švédové poženou přes Karlův most na Staré Město, vyslal ještě jednu kompagnii měšťanů na pomoc studentům, kteří se zasadili o uhájení mostu. Nejvyšším vůdcem akademické legie zvolen Jan Jiří Kauffer, právník, jemuž P. Plachý stojí po pravici. To vše vyřízeno do 7 hodin ráno o sv. Anně. Bojováno až dne 24. října téhož roku do západu slunce, až nejstrašnější útok nepřátelský odražen.

V touž chvíli objevil se generál Colloredo, který včera ještě na Malé Straně měl místo, šťastně však nepříteli uniknuv, přes Vltavu se přeplavil. Až na radnici staroměstské uslyšel o moudrém zařízení pana primátora Turka. Ihned se postavil v čelo setnin měšťanů, akademikův a lidu. Kdekoliv potřeba kázala, všudy setniny tyto rozdělil.

Koenigsmark se diví, že se Praha hodlá brániti. I vyvezli veškeru naši hrubou střelbu z hradčanské zbrojnice na Petřín a na Letnou a spustili přes Vltavu na ubohou Prahu. Nemajíce na svých dosti, poslali ještě pro generála Wittenberga, který také ze Slezska přišel Prahy dobýt, a se svými na šibeničním vrchu se rozložil, aby na Prahu mířil.

Hrozný útok učinili v sobotu dne 8. srpna Koenigsmark i Wittenberg. Po celé Praze zvoněno na poplach. Kdežto muži kde kdo spěchali do zbraně, ženské a děti chvátaly do chrámů

*) J o s. S v o b o d a: Katolická reformace na Hradecku. (Str. 152.)

**) A n t. R y b í č k a: Měšťané a studující Pražští r. 1648. V Praze 1870. (Str. 35.)

s pláčem, prosíce Boha za odvrácení nepřátelské síly. Na mostě pod krucifixem o 12. hodině v poledne byli studenti, na které hnal útokem Koenigsmark. Než, hrozně pochodil. Ač bez ustání den a noc stříleli na Prahu, koule padaly jedny do řeky, jiné pod most, jiné až na náměstí, ale Prahy nevypálily.

Obléhání trvalo už měsíc, druhý, už třetí začal, a žádné vyhlídky na konec nebylo. Aby tím spíše Prahy se už zmocnili, zavolali na pomoc Švédové ještě švédského krále Karla Gustava s vojskem. Ten prý sám si Prahu zvolil řka: „Na Prahu půjdu, Prahy dobudu, tím vítězstvím slávu a přízeň svého národa sobě získám.“ V Olšanech rozbil svůj hlavní stan dne 4. října, v sobotu. A v pondělí z 58 kusů těžkých metali jako zběsili koule a granáty na ubohé Pražany, kteří neměli než 3 drobná děla. V úterý pak vzkázal králevi švédský kommandantovi do Prahy, aby sebe a město poddal, řka: „Napominám kommandanta Prahy, kdokoli jest. Ušetřte si práce, přestaňte hubiti měšťany, a vojáky raději svému císaři zachovejte. Dobřeť mi známo, že v Praze ani střelného prachu nemáte, ani jiných věcí k válce potřebných. Proto vás vyzývám, byste se poddali. Pakli zanedbáte, a toho, co Vám i Pražanům k dobrému jest, neučiníte, dosvědčuji před Bohem a celým světem, že až Prahu brannou rukou nebo šturmem dostanu, nikomu, obzvláště kněžím a studentům kvartýru nedám.“

Velitelem byl tenkrát generál Conti. Oznámiv vzkazy tyto velitelům městským, p. Turkovi i druhým, slyšel jednomyslnou odpověď: „Nedáme se!“ I vzkázal velitel Conti švédskému králevi: „Poněvadž město nepatří kommandantovi, nýbrž císaři římskému a králi českému, já pak i my všichni s nasazením života a statku se hodláme brániti: tudíž jen přijďte s lidem svým, my máme na uvítanou vše připraveno!“

Ký div, že byl vztek veliký za městem mezi Švédy. Dály se také v Praze vskutku věci, které nikdo přirozeně vysvětliti sobě nemohl, než věřící křesťan, stoje pod ochranou mocné Bohorodičky a mocných sv. patronů, dovede oceniti důvěru tuto a pomoc s hůry. Neobyčejná obětavost jevila se všudy. Kde kdo mohl, ochotně věnoval vše. A vzorná kázeň a podřízenost líbila se Bohu i lidem. Sám císař a král Ferdinand III., věrný to člen Marianské družiny, pomáhal jak mohl ubohé Praze a uslyšev truchlivé zprávy zarmoucen pravil ku své choti císařovně Marii Anně: Zlé noviny! Nepřítel Prahy naši mocně dobývá, a tento den je, v němž celou

mocí na ubohou Prahu ze všech stran doraziti hrozí. Bojím se velice, bychom s příští poštou ještě horších věcí se nedočkali.“ I odpověděla císařovna: „Co se bojíme? Přístupme důvěrně k obrazu nejsv. Rodičky Boží, (byla to Rodička Boží Staroboleslavská, která se tehdy ve Vídni na hradě ve zvláštní komnatě přechovávala), pomodleme se tu sv. růženec. Ona zachová nás a Prahu naši.“ Učinili tak. A mocná Pomocnice vyslyšela pokorné prosby a vzdechy jejich. Brzy přišly z Prahy zprávy nové, jak statečně se Praha hájí a že jsou Pražané odhodláni raději umřít, nežli se nepříteli poddati. A nepoddali se, až zvítězili.

Nastal den 24. měsíce října. Byla sobota. Na věži svatojindřišské pozoruje hlídka, že Švédové po vinohradech se hotoví na město. Byla hodina desátá a Švédové se dobývají přes hradby z té strany do města. I zvoněno na poplach po Praze, aby se bránili nepříteli. Byla to chasa sladovnická a pivovarská, která uslyševši zvonění, nechala všeho, aby s palcáty, cepy a zbraní střelnou na Švédy se dostala.

Boj byl nebezpečný. Švédové měli miny až pod město zakopané. Zapálili je a vyhodili do povětří nejen zemi a zdi, ale i lidi i akademiky tu na stráži hlídající, takže nepříteli umožněn postup do města, skoro až ke kostelu sv. Jindřicha. Už se mělo za to, že Praha je ztracena. Než sladovnická chasa (na 150 mužů) nastrojila nepříteli úklady a když vše ukončili, nepřitele do nich vehnali. Řezníci a pekaři, mlynáři a kde kdo chasník přidávají se k sládkům, tesaři a kominíci a zedníci na střechy. Na dané znamení nutkají nepřitele do příkopů, kde pod slamou a střelným prachem ukryty byly kotvice, polní brány a j. ostré nářadí. Švédové měli plno práce, aby se dostali do města. Již ocitli se na příkopech. A v tu chvíli naši zapálili slámu tam schválně nastlanou a střelným prachem posypanou. Zděšení veliké! Nepřítel couvá, a marné jest bití a nutkání vojevůdců, aby je hnali ku předu. Tak mnoho jich bylo pobito, že s hanbou musili ustoupiti. Slunce zapadlo dne 24. v den sv. Rafaela. Švédové se vrátili s ohromnou porážkou do svého ležení. Avšak v neděli spustili střelbu novou. Pražané neměli prachu. Dělali co mohli, bránili se. Ještě ve středu 28. října byl učiněn útok: ale 1. listopadu na den Všechných Svatých, když byli ještě 15 těžkých koulí na Prahu se šibeničného vrchu spustili, sebrali se Švédové a přes Vysočany a Hloubětín s Karlem Gustavem a Wittenbergem odtáhli k Brandýsu, kdežto Koenigsmark se svými na Menší Město

pospíchal. K jedenácté hodině dopoledne byl v Praze toužebný klid. Tu zazněly všechny zvony všech kostelů Pražských! S radostnou tváří objeví se hlavní velitelé, generál Conti, primátor Turek i ostatní na ulici, ujišťující, že nepřítel na dobro odtáhl. Praha jest naše! Zvítězili jsme! Nepoddali jsme se! V kostelích slaveno dikůvzdání Pánu Bohu. Město pak učinilo slavný slib, že „oba magistrátové jak Starého, tak Nového Města se všemi úředníky a starosty všech porádků řemeslných na památku věčnou na den Všech Svatých sv. zpověď a sv. přijímání a sice Staroměstští v Týně, Novoměstští u sv. Jindřicha slaviti chtějí a budou.“

Uzavřen potom zlatý mír, a hrozná válka 30 let trvající vzala konec.

Poněvadž převzácnou oporou jak duchovní, tak národní byla tehdy pánům českým v Praze Marianská Družina, jsouc výborně seřaděným šikem proti nepřítelům vlasti, jsou zásluhy její neoceřitelné. Jak Marianská Družina, tak její duchovní vůdce P. Jiří Plachý ukázali se tu v pravém světle. Není také divu, že hrdinský duch je ovládal. Mívalťe po vzývání Ducha sv. apoštolský ten muž, jak učený, tak hrdinský P. Jiří Plachý, professor na vysokých školách Pražských, ohnivé promluvy, tak že uchvacoval všechny přítomné.

Hned v prvním roce zapsal sám císař a král, zbožný Ferdinand III., vlastní rukou svoje jméno do Marianského Album s heslem: „Pietate et justitia“ t. j. „nábožností a spravedlností“ a brzy potom arcikníže Leopold Vilém s heslem: „Timore Domini“ t. j. „s bázní Boží“; což nemálo také osvěžovalo myslí věrných sodálů.

Na mostecké věži Pražské, když se z Menšího Města ku Starému Městu přichází, čteme vyzlacený nápis, památku na hájení Prahy proti Švédům roku 1648:*) „Postůj na chvílku, poutníče, a to rád a samoděk, kde zloba Gothův a Vandalův, poplenivši mnoho, konečně ustati, ač nerada, musila. — Čti, tesáno v mramoru, co na dověkou Čechů všechněch a zvláště Pražanův Starého Města památku, l. P. 1648, vojsko švédské železem i ohněm v této věži vyrylo. — Tato věž byla zloby Gothův poslední hráze, ale není poslední hráze věrnosti České. Hodlali občané Starého Města prolitou krví to psáti; avšak zlatý mír zbožnosti a spravedlnosti Ferdinanda III. v Německé říši zjednaný za krev dal zlato.“

*) Viz Boh. Balbín, Miscell. Dec. I. l. 4.

Na radnici v Kutné Hoře visí obraz chrabrého vůdce akademiků, jenž býval původně ozdobou kolleje Kutnohorské Tovařystva Ježíšova, kde P. Jiří Plachý dne 19. dubna l. P. 1664, maje věku svého 59 let, v Pánu skonal. Po roce 1773 býval obraz ten v cisterciáckém klášteře v Sedlci, odkud po zrušení kláštera byl zachován pro město Kutnou Horu. Na dolejší okraji obrazu jest následující latinský nápis: „P. Georgius Plachý, et religiose heroicus et inter religiosos heros, grandi in corpore, grandior anima. Eum Pallas togata amavit, sagata armavit, manui assuetae calamo hastam dedit, cum studiosae cohortis adversus Sueci copias ducem iussit. Forti pectori Ferdinandus III. Caesar aureum numisma appendit. Eu! pretiosa, quia aurea facta Georgii. Mors tandem inermis Virtutis virum superavit.“*)

*) P. Jiří Plachý jak v nábožnosti hrdina, tak mezi nábožnými rek, veliký tělem, větší duchem. Jeho věda tichá k sobě vinula, ryk válečný ozbrojil, v ruce péru zvyklé oštěp vtiskl, když studentské čety proti vojinům Švédským vésti kázal. Na udatná prsa Ferdinand III. císař zlatý peníz zavěsil. Hle, stkvělé to, ano zlaté činy Jiřího. Smrt konečně muže bezbranné udatnosti přemohla v Kutné Hoře dne 19. IV. 1664 u věku 59 let.

HLAVA OSMÁ.

Balbín missionářem.

Zásady Jesuitů při missiích. — Balbínovo přání. — Svědectví Frant. Lepaře. — P. Valerian de Magnis a jeho nepříznivý výrok o missiích jesuitských. — Úsudky jiné. — Vypravování o missiích Balbína se týkající. Výsledky missií jesuitských.

O velkých prázdninách r. 1649účastnil se Balbín již jako kněz významné slavnosti ve Staré Boleslavi,*) kdy se dalo slavné přenešení divotvorného obrazu Matky Boží z Vídně do Staré Boleslavi.**) Dosvědčujel to Balbín sám, že z Prahy zajel na výpomoc do Staré Boleslavi, kde vypomáhal ve zpovědnici celé odpůldne od 3 hodin ba celou téměř noc, tak že sám několik set lidí vyzpovídal.

Balbín byl povždy velikým ctitelem Matky Boží Staroboleslavské. Prisuzoval své uzdravení za dětských let, jakož i záchranu života právě tomuto zázračnému obrazu. (Srov. str. 26.) I zaradoval se nemálo z převeliké její oslavy. A bylo to vskutku veliké dikůvzdání. Všecky stavy od nejvyšší šlechty a nejvyšších hodnostářů světských i duchovníchúčastnili se v tomto průvodu. Neděle dne 21. srpna 1649 byla velikým dnem Velké Paní a Královny naší v národě českém, opět katolickém.

*) P. Jan Křt. Votka S. J., Památky Staroboleslavské, str. 318—378; Dr. Ant. Rezek, Dějiny Čech a Moravy nové doby, str. 87 násl.

**) Mnozí spisovatelé se rozepisují obšírně o této slavnosti. Stručně píše o ni Dr. Ant. Rezek, ale významně takto: „Při přenášeni obrazu P. Marie staroboleslavské z Vídně do Staré Boleslavi nabyla úcta k P. Marii největšího rozsahu. O přípravách a slavnostech, které byly s tímto aktem spojeny, nemůžeme si učiniti ani pořádné poněti; tak byly velikolepé. Když v srpnu 1650(?) odvážen obraz z Vídně, stalo se to za účastenství celého dvora: nemocného císaře zastupoval syn jeho král Ferdinand IV. Obraz měl býti vezen do Čech přes Jihlavu a Čáslav, ale staříčký Vilém Slavata vyprosil si, aby byl vezen přes Jindřichův Hradec. Tam přivítán s nesmírnou nádherou a velikými slavnostmi. Zpívána při tom píseň nově složená od Adama Michny z Otradovic, známého tvůrce hudebně proslulé „České Mariánské muziky“. Za neustálých slavností odnesen obraz z Hradce do Prahy, zde chován nejprve na Vyšehradě, potom v Týně, konečně u sv. Víta, až 7. září v přeslavném processi za účastenství všech hodnostářů církevních i světských, jakož i množství obecného lidu odvezen do Staré Boleslavi.“ (Dějiny Čech, sv. I., str. 87.)

Ze Staré Boleslavi vrátil se opět P. Balbín do Prahy, ne však více ke svému stolku studijnímu. Před prázdninami odbyl si přísné zkoušky z celé theologie a filosofie dle předpisu v Tovaryšstvu Ježíšovu podnes platného. Jest to „examen ad gradum professorum 4 votorum ex universa theologia et philosophia“. A tak zakončil bohoslovná studia. Po té odebral se do kolleje Krumlovské, aby tam vyučoval rhetorice na gymnasiu.*) Avšak pobyl tu toliko rok, po čemž od r. 1650—1653 jako kněz Tovaryšstva Ježíšova působil při missiích.

Na mnoze ještě vládne názor, ba celý XIX. věk ho sdílel, jako by Jesuité ve svém missionářském úřadě byli příkře, ba hrozně vystupovali proti jinověrcům, ano vojskem císařským a bodáky lidi nutili ku přestupování do církve katolické. Zatím lze říci již předem, že by tímto pochybeným směrem nikdy nebyli obrátili národ český, nýbrž ještě zatvrzelejším učinili. Takováť jest povaha českého lidu, že po dobrém snadno se upokojí a poslechne; přijde-li pak kdo naň příkře, zatvrdí se a vzdoruje. Ve skutečnosti také Jesuité si počínali opravdu přátelsky a blahosklonně ani z lidu nikým nepohrdajíce aniž koho urážejíce. A právě svojí přívětivostí vydobyli sobě srdce lidská, nikoliv přísností. Právě proto zlovolní protestanté zuřivě proti Tovaryšstvu Ježíšovu nastupovali a z té příčiny lživě roznášeli o katolických missionářích, jakoby na lidech ukrutnosti páchali, ohnivými kleštěmi a podobným týráním na ně naléhali. Pomluvy takové jsou právě svědectvím, že, kde protestanté katolíky převraceli, vskutku si proti nim podobně počínali, na příklad v Anglii. Pak arci není divu, že podezřívali katolíky ze svých zásad nepravých a jednání svému podobného, dle známého přísloví českého: „Podle sebe soudím tebe.“

P. Adam Kravařský na př. byl jimi pomluven, že prý jest „člověk ukrutný, bohaprázdný, nejhorší služebník antikrista,“ ač byl rozený šlechtic, spanilých mravů, života takměř svatého. Nikdy by byl 36.000 duší takto nezískal svaté katolické víře, ale byli by před ním utíkali do lesů, jak je k tomu beztoho naváděli evangelisti predikanti. A jaký příklad pokory a sebezapření podává život missionáře P. Alberta Chanovského! Podobným příkladem jest i náš Balbín, který svou přívětivostí dokázal, čeho by příkrostiti nikdy nebyl dosáhl.

*) P. Š v e n d a, Obraz Hradce Králové r. 1650, str. 150.

Ředitel jičínského gymnasia František Lepař ve výroční zprávě roku 1885—6, str. 50. napsal v dějinách gymnasia jičínského o Balbínovi takto: „Nejznamenitějším důkazem o laskavé snášenlivosti náboženské jest nám smýšlení Balbínovo, projevené v historii kolleje jesuitské na stránkách 30. a 31.)* Když totiž Valdštýn prvním Jesuitům do Jičína povolaným rozkázal, aby napřed byli mírní a snášenliví k nekatolíkům, snažíce se jen po dobrém, výmluvností a ctnostným příkladem je do lůna církve katolické přiváděti, odkládajice proti zatvrzelým prostředky přísnější na dobu pozdější, tu někteří z Jesuitů prý reptali proti zásadě Valdštýnově, uznávajice za nezbytné chopiti se zbraní ostřejších. Proti těm zastává Balbín mírnost Valdštýnovu těmito důvody: Kdyby na nekatolíky hned na začátku, dokud neměli ani ještě dostatečných příležitostí poznati jednak pravdu víry katolické, jednak bludné mínění své, nějakým násilím naléháno bylo, jistě by se při takovém nakládání všichni, jimž by to jen poněkud bylo možno, raději hned odebrali do vyhnanství; tím však by se byla stala ujma nejen církvi katolické, poněvadž exulantů nebyla by už nikdy získala, nýbrž i zemi české, poněvadž rodiny zámožné by se byly vystěhovaly a jen chudina byla by zbyla v Čechách, násilně jsouc na víru katolickou obrácena. Právě ve příčině té jest si přát, aby všichni páni a statkáři katoličtí následovali vzorného příkladu mírnosti Valdštýnovy za doby první. Naopak jednali velmi nemoudře, kdo přiměli nekatolíky, aby se zřekli dosavadního smýšlení náboženského, učinili vyznání nové víry a zachovávali beze všeho přesvědčení obrady katolické. Se stránky druhé také třeba uznati, že nekatolíci, najmě pak Čeští bratři, měli muže vzdělané a učené, ba vynikající nad učence národů jiných; ba v Mladé Boleslavi měli tak říkajíc akademii učenců velmi zběhlých ve spisech hebrejských, řeckých i latinských; i v Jičíně před rokem 1619 byl děkanem Jiří Dikast, muž učený, jenž roku 1620, jsa v Praze administrátorem konsistoře pod obojí, korunoval zimního krále Bedřicha; rodina pak onoho Dikasta ještě roku 1623 bydlila v Jičíně. Proti straně učené nelze nijak se zdárným úspěchem vésti si násilně; naopak (píše ředitel Lepař) za největší zásluhu a chválu blahodárné činnosti Jesuitů jičínských lze pokládati, že většinou strany,

*) Historia coll. Jičín. M. S. str. 771, form. velké 4°. Balbín svou rukou psal až do strany 93 (r. 1622—1627): do péra napovídal až do strany 153 (r. 1636). Psátí začal v Jičíně r. 1667.

jíž nemoudro jest opovrhovati, jen svou výmluvností a způsobem mírným získala víře katolické. (Srv. Fr. Lepař, Č. Č. M. 1895, str. 325. Doplnky životopisné z Balbín. spisu: Historia colleg. Jiczín. S. J.)

Upříti nelze, že ani v řádě Tovaryšstva Ježíšova není jednotlivosť taková, aby člen členu ve všem se podobal. Zásady podnes jsou a mají býti tytéž. To jest a byl přesný požadavek od počátku Tovaryšstva. A dle zásad upravuje se smýšlení a jednání jednotlivců. Než, při všem tom jest potřebí míti na zřeteli povahy, které se askesí neubíjejí, aniž svobodná vůle jednotlivců se maří, nýbrž ušlechťuje se a zdokonaluje. A kdo neví, že při těchže zásadách povaha rázná jinak si vede nežli povaha tichá?

Že byli tehdy kněží missionáři někdy i vojskem chráněni, když totiž potřeba toho kázala, jest bohužel pravda, ano připustiti jest, že leckdes pod záminkou pokatolčení vojsko i bez potřeby násilností se dopouštělo; ovšem také pravdou jest, že strach mívá velké oči, a proto ustrašený lid i tam tušil hrůzy, kde jí v pravdě nebylo. Kdekoliv zajisté se při sv. missiích vyskytlo vojsko, sami missionáři neradi to viděli, avšak sami si od toho pomoci nemohli.

Při posuzování zpráv z této doby třeba jest především rozlišovati, kdo zprávu tu napsal, zda přítel či nepřítel. Tak jest jisto, že co o missiích jesuitských v Čechách roku 1657 v Římě před samým papežem, ač sám také missionář, také řeholník, kapucín Valerian Magni (bývalý provincial téhož řádu v Čechách, missionarius apostolicus v Čechách po 35 let, duchovní rádce kardinála pražského Arnošta Harracha) byl pronesl, jest nadsazeno a na pravdě se nijak nezakládá.*) Nejsa jazyka českého mocen, používal

*) Dr. Krásl, (Kardinál Harrach, str. 268 a násl.) píše: Valerian de Magni, člen řádu kapucínského, narodil se v Miláně roku 1586. Rodičové jeho za Rudolfa II. přistěhovali se do Prahy; na Hradčanech vstoupil 1610 do kláštera. Vynikal ohnivou výmluvností. Byl ve službách císaře Ferdinanda II. — roku 1624 stal se provinciálem OO. kapucínů v Čechách — roku 1626 byl ustanoven apoštolskou Stolicí „missionářem apoštolským“ pro Čechy. Byl hlavním rádcem a důvěrníkem kardinála Harracha, zejména v příčině semináře, vysokých škol a zřízení biskupství v Čechách. Jest známo, v jakém odporu byl s Jesuity až do smrti roku 1661. A již dne 3. března roku 1629 vyslovil se o něm generál Jesuitů Mutius Vitelleschi v listě k zpovědníku císařovu Lamormainovi: „Hic neminem illi negotio (de Universitate Pragensi) gravius adversus existimamus, quam P. Valerianum Magnum, qui hic ubicunque potest pessime de nobis loqui non cessat, ut adeo nobis hic silentio potius quam aliis adversus illius obtreccationes armis utendum putemus.“ (Ibid. str. 368.) „V záležitosti naší nemáme horšího odpůrce nad Valeriana Magni-ho, který, jak a kdekoliv může, přehrozně

tlumočníka. Ký div, že při vši své učenosti spojené ovšem s výstřední, neurvalou povahou, nevykázal se výsledkem, jakým se vykázáli Jesuité, kteří tisíce a tisíce duší katolické církvi získali. Slova pak, která pronesl proti chválám o missiích Tovaryšstva Ježíšova v Čechách na valné hromadě řádů Františkánských v Římě, jsou tato: „Dejte mně vojska, jaká Jesuité mají ve svém vleku při svých missiích, a já obrátím vám celý svět; vždyť to vše jen z násilí, a nikdo z dobré vůle. Tak apoštolé neobraceli národů!“

Od nařknutí takového brání náš Balbín Tovaryšstva Ježíšova a jeho missionářů, jsa svědkem očitým a pravdy milovným. O témže P. Valerianu napsal v životě svého duchovního otce P. Leczyckého, že jej ctih. kněz Leczycki při jeho návštěvě v Olomouci co nejněžněji objal prose, aby Tovaryšstvu Ježíšovu lásky své neodepíral a slovy a pérem pověsti jeho nadále nekálel, jako dosud činil; že jest to Tovaryšstvo Ježíše milostivého . . . , což pronesl prý s takovou vroucností a láskou, že přítomní sotva se slz zdrželi.*) Než P. Valerian v zatvrzelosti své dovolává se i tohoto příkladného výstupu ve spisech svých, jako by si bylo Tovaryšstvo samo činilo tu vyznání viny své a prosilo za odpuštění. Proto také dne 11. ledna 1659 psal Balbín P. Matěji Tannerovi o výroku tolik nesprávném a doložil, že křivda tato veliká jest.

Chvalnější svědectví zanechal písemně pán statků na Kunvaldu, kde druhdy stávala kolébka Jednoty Bratří českých, Theodor Suda Řenecký z Řenče a na Vorličce, an o vrchním

nás neustále pomlouvá, tak že nám nezbývá proti jeho utrhačným řečem jiné zbraně nežli mlčeti.“ A to trvalo více jak 30 let.

Porady svolané císařem Ferdinandem II., jejichž duší byl Valerian Magni a „Paměti obnovy náboženské v království Českém“ od zpovědníka Lamormaina podané projednává Dr. Krásl na str. 64 a násl. Kardinál Harrach nebyl šťasten u volbě svých hlavních rádců. Mistodržci mu vytýkali, že bez vědomí jejich, stavů i sboru kanovnického zavádí mnohé novoty, do konsistoře nepřijal ani jediného kanovníka od sv. Víta než jen samé řeholníky, cizince, poměrů i řeči neznalé a že i nejdůležitější místo generálního vikáře svěřil cizinci (Caramuelovi z Lobkovic). Dr. Rezek, str. 215. — A zase někdo z jiného řádu žaloval roku 1652 na české Jesuity v Římě u papeže, že jsou líní a neužiteční (Valerian Magni). Balbín, Boh. sancta II., str. 146: cum id temporis Romae ex certa religiosorum hominum familia unus aliquis dictis et scriptis provinciam Bohemiam Societatis accusasset ignaviae multumque operae pretium a nostris hominibus in Bohemia factum asseruisset“

*) Vidi ego, cum P. Valerianum extensis quantum poterat ulnis amplecteretur, suavissime rogans, ut Societatem nostram amaret neque dictis aut calamo proscinderet, ut faciebat: esse enim Societatem Jesu, et amabilis Jesu etc., quod tanto cum pietatis sensu protulit P. Nicolaus Lancicius, ut adstantibus prope modum lacrymas excuteret.

missionáři P. Hubatiovi, knězi Tovaryšstva Ježíšova z Kutnohorské kolleje, dí, „že pilnou prací a jednáním počestným, řeholním, svatým a příkladným byl získán lid svaté víře a náboženství katolickému dobrovolně a beze všeho násilí.“*)

Pravda jest ovšem, že císař Ferdinand II. vzhledem k toliké vzpouře proti němu namířené viděl nejpřednější oporu v náboženství katolickém a v tom se nesklamal. Než v jedné věci omluviti ho nelze, že v horlivosti své tasil meč na podporu úřadu missionářského. Dr. Kliment Borový v Dějinách diecése pražské**) praví: „Ačkoliv násilné prostředky schvalovati nelze, žádá přece spravedlnost, abychom také uvážili, že takto 1. dle zemských a říšských zákonů směl jednati, 2. vojsko a úřady císařské namnoze z vlastní zlo vůle, nikoliv z rozkazu císaře jednali, 3. zrádné bylo spojení s cizinou, 4. protestanté také dle zásady falešné jednali: že totiž náboženství poddaných se řídití musí dle náboženství zeměpána (*cujus regio ejus religio*)“. Pravda jest, že, když jinověrci nechtěli uposlechnouti missionářů, vyslal císařský místodržitel kníže Lichtenstein dragouny ku podpoře (str. 347 a násl.), kteří se brzy stali postrachem obyvatelstva. Avšak pravda jest také, že tehdy protestantismus směřoval k úplnému vyhlazení rodu Habsburského, a vláda o tom věděla. Nakládalo se tedy s protestanty jako se zemězrádci. A byť se strany katolické zásada protestantská „*cujus regio, ejus religio*“ se neschvalovala, dala vláda pocítiti protestantům tíhu jejich vlastní zásady, a nařídila, kdo z poddaných nechce býti katolíkem, aby vyšel ze země.

O missiích svých zaznamenal P. Balbín mnohé zajímavé příhody. Tak na př. když roku 1650 se účastnil sv. missie v Rychnově a okolí, přihodilo se mu, že, když tu kázal, kdysi nesprávně cosi z Pisem sv. uvedl; při čemž mu prý stařenka husitka do řeči vpadla volajíc naň: „Ta zrovna kapitola, velebný pane, to není; zníť ta poněkud jinak, nežli vy pravíte.“

Než, k dobrému zdaru missie přispěl nemálo;***) byltě kněz mladistvé horlivosti a vrozené výmluvnosti. V dějinách českých pak nad jiné se znal a po způsobu starého missionáře P. Chanovského lidu je vykládal na důkaz, že víra katolická je v Čechách stará, původní. Lid pak rád takové výklady poslouchal.

*) P. J o s. S v o b o d a S. J. Z kraje Hradeckého, str. 102.

**) Dědictví Svatojanské r. 1874, str. 342 a násl.

***) Srov. P. S v o b o d a J o s.: Z kraje Hradeckého, str. 177.

V úterý před nedělí květnou (dne 5. dubna) zahájil v Rychnově a kolem po horách své missie. A požehnal Hospodin jeho práci; neboť na 500 dospělých lidí obrátilo se jeho péčí. Dočítáme se, že, jakmile hrabě Albrecht Kolovrat panství Rychnovské obdržel, usiloval pomoci lidu tím, by je uvedl do lůna pravé církve. A proto nečekaje patentů královských žádal missionáře, aby vyučovali v Rychnově, jako byli právě učinili v Náchodě. Bylo tehdy r. 1650 v království Českém mnoho missií, kterým zemská správa i arcibiskup pražský přáli. Z jediné prý Prahy chodilo až na 50 missionářů po Čechách, podobně z Kutné Hory, Jindřichova Hradce, z Králové Hradce. Na př. z Jičínské kolleje působilo roku 1650 kněží Tov. Ježíšova 11, kteří z Kladska do Jičína v měsíci květnu se svým ředitelem jako kněží III. probace sem přišli, aby konati mohli v krajinách českých sv. missie. Bylť r. 1639, když švédský Banner s vojskem svým Jičín plnil, vypravili se se svým věhlasným instruktorem P. Leczyckim do Kladska. Tak zaznamenal P. Balbín v historii kolleje jičínské.

Ze všeho jest patrné, s jakou horlivostí po stvrzení vestfalského míru Jesuité své missionářské povolání zastávali. Zbraně jejich nebyly jiné než apoštolská výmluvnost a křesťanská láska. A práce se jim mezi nekatolíky dosti dařila. Avšak tu jali se i c. k. místodržitel a purkrabí hrabě Bernard Martinic podporovati missionáře, aby se dílo jejich asi uspíšilo. Vydány jsou za tou příčinou z Prahy nové rozkazy, aby missiím se dostalo pomoci od panských vrchností i od krajských komissařů a kde by to nedostačilo, i brachium saeculare t. j. moci branné aby se užilo. Jest známo, že se Jesuité sami vzpírali takové pomoci užívati. Ve zprávě ředitele gymnasia Lepaře čteme, že na příklad v Jičíně se apoštolská práce dařila, a to pomocí Marianské kongregace jak mužů, tak studujících, pomocí slavné bohoslužby a účinné lásky křesťanské, jevíci se v skutcích milosrdenství. Tím, že tvrdošíjní nekatolíci do vazby dávání, někteří jako buřiči proti císaři pánu do Prahy posílání, náboženství zajisté se neprospělo: ale zdaž to nebyli více méně sami provinilci političtí, kující vzpouru proti samému trůnu? Arci, někteří obzvláště na Fridlandsku po dané lhůtě raději se za hranice vystěhovali, než by přijali víru katolickou.

Ke svátkům svatodušním vyslán byl P. Balbín roku 1650 do Vysokého (Chvojna?) a na Horky k p. Vančurovi. V létě pak

odebral se na panství p. Gaullarta do Kamenice.*) Tam přišel k „panu“ Jindřichovi, vůdci Jílovských sedláků, jenž za Bannera vedl více než 8000 sedlákův a dlouho seděl v Pražské věži. Byl to voják, který 20 let ztrávil ve válkách v Belgii, Španělsku, Itálii, a také Balbinovi poradil, upadne-li kdy do rukou loupežníkův, aby jen jmenoval Jindřicha, že bude zachráněn. I doveden jest missionář až do lesů, a lidé k němu pojali takovou důvěru, že mu ukazovali, kde nepřátele své zabili a pochovali.

Na den sv. Jana Křtitele u sv. Ivana byl na pouti a zpovídal tam po celou noc lidi, kteří temnotou noci jsouce chráněni, odhodlaně ze svých skutků se vyznávali.

Dokud meškal P. Balbín v Krumlově,**) býval ve dni sobotní vysílán do Kájova, aby tam vypomáhal ve zpovídání. Tu se mu podařilo uspokojiti paní Svárovskou, jejíž syn Karel bez její vůle vstoupil do řádu Jesuitského,***) tak že proto prý se na Jesuitu ani podívati nemohla.

Na vánoční svátky roku 1650 byl vyslán do Lhenice, městečka u Prachatic, kde také celou noc zpovídal a mnoho nekatolíkův obrátil. Tam také zažil příhodu s divokým chlapcem na Helfenštejně, o které sám vypravuje. Lhenice navštívil po druhé, když o Velikonocích roku 1651 byl poslán do Prachatic k děkanu Karlu Borgmonovi, kde více než 600 lidí vyzpovídal a mnoho nekatolíků do lůna církve katolické uvedl.

Kde jinde ještě Balbín toho času missionářoval, nepraví se; ale sám píše, že byl mnohým lidem vítán, tak že snadno bylo dokonati dílo u těch, kteří před tím zbyli ještě neobrácení. Jisto pak jest, že na podzim roku 1651 odebral se do kolleje Kladské, aby tam III. probaci neboli třetí zkušební rok konal a během roku dále v misiích se cvičil.

Odtud také bylo vyhověno přání hraběte z Bubna, aby P. Balbín přijel do Žamberka, což se stalo ku konci února 1652. I vypravuje sám, kterak hory se severní strany Kladské byly ještě pokryty sněhem, kdežto na straně jižní se již zelenaly. Ovšem, že si také prohlédl na panství Žamberském všechny kostely s jejich památkami, ohledal okolní místa, Kunwald, Rybnou, Klášterec,

*) Vypravuje Ferd. Menčík ve Světozoru (r. 1888, str. 411).

**) Viz Ferd. Menčík ve Světozoru 1888, str. 411.

***) Byly to spíše asi vrtochy oné paní, nežli opravdová nevole, protože proti vůli rodičů nikdy Tovaryšstvo Ježíšovo nepřijímalo členy, ačkoliv před Bohem dovolená věc to jest.

Doudleby, Jelení, kde všude byli dříve rozšířeni pikarti. Pišeť o tom: „Roku 1652 byl jsem zase poslán na hory Žamberské, jakož i do Kunwaldu (známy jsou roty Kunwaldské) a na jiná místa pikarty naplněná, abych je, budu-li moci, Kristu získal. Což pak šťastně se podařilo. 1500 mužů beze všeho násilí uvedl jsem s pomocí Boží do lůna sv. katolické církve.“

V Jelení se nikdo nepamatoval, že by tam býval kdy katolický kněz. Že Kunwald byl střediskem bratří zvaných kunwaldských, jest známo. V Klášterci vyptával se Balbín lidí nejstarších, i také v kázání je oslovil, aby mu upřímně řekli, nebyla-li osada před sty lety katolická, a zdaž předky své neviděli modliti se na růženci. Po kázání jim odkryl hlavní oltář, aby jim ukázal staré památky, které byly podle řádu katolického, doloživ, že Klášterec byl klášter katolický a to kněží Bernardinských, a předkům že bylo dobře, dokud kněze mezi sebou měli. Osada vesměs vrátila se do lůna katolické církve. Klidné a přívětivé poučování získalo Balbínovi veškeren Žamberk. Kazatel pak protestantský uprchl do Uherské Skalice.

Kdysi také se dal s ním do učené hádky o víře. Na stole ležela bible, aby sobě mohli vyhledati doklady, kdyby si na ně nevzpomněli. P. Balbín jal se odpovídati na námitky jinověrců tak statečně, že kazatel protestantský oněměl. Avšak když ještě více do úzkých jej vehnal, byla prý slyšena z nenadání rána, jako kdyby pod stolem z ručnice vystřelil. Přiběhli lidé z okolních stavení nevědouce, co by to bylo, ba dostavil se sám pan hejtman Martin, aby vyšetřil tuto událost. — Na Velikonoce vypravil se Balbín do Žamberka opět, aby obrácené ve sv. víře upevnil a je povzbudil.

Zatím rozšířena byla v Hradci Králové residence na zdatnou kolej, kde na sta žáků se vzdělávalo na školách středních. P. Balbín pobyl tu návštěvou několik dní, aby si odpočinul. Právě se dály přípravy ke stavbě Mariánského chrámu. Zajímalo jej, když uslyšel, jak se tu proslavila Matka Boží Foyenská, jak úcta její víc a více se rozmáhá, zvláště od té chvíle, kdy za morové rány ukázala se zjevně Matkou milosti. Vyprávěli mu, kterak i tu do 30 studujících od morové rány zemřelo: ale když se konal r. 1651 kajicný průvod městem do kaple kolejní k milostné Matce Foyenské (srov. str. 30.), tu že od morové rány byli zachráněni.*) P. Švenda dokládá, že potom mnohem více lidí chodilo také k sv. zpovědi, tak že napo-

*) Viz P. Schmidl, *Historia Soc. Jesu prov. Boh. p. IV. l. IV. n. 59.*
Bohuslav Balbín.

čítali v tom roce na 18.500 sv. zpovědí, které byly vykonány v kapli kollejni, a asi 490 jinověrců zřeklo se tu svého bludu a vrátilo se do lůna katolické církve. I podotýká tu P. Švenda, že, jako prý děti strašidlem poděšené do lůna matky utíkají, tak měšťany morová rána k horlivé pobožnosti přiměla.

Právě tehdy nastalo drahně práce pro hradecké členy Tovaryšstva Ježíšova. Mimo školy gymnasiální, v nichž pravidelně bylo vyučováno, a mimo seminářskou správu, která rovněž vyžadovala mnoho sil, pracováno bylo na 5 missiích po celý téměř rok jak v městech, na př. v Náchodě, v Novém Městě n. M., ve Smiřicích, Černikovicích a na Opočně, tak i v okolí jejich s utěšeným výsledkem, tak že kolik tisíc bylo napočítáno těch, kteří se navrátili do církve. Vše prý pomáhalo, aby se dařilo dílo missionářské; a vskutku, dařilo se.

V Hradci Králové se pomýšlelo opravdu na stavbu Marianského chrámu Páně. Radili se o místo, které by bylo nejprůhodnější. Sbíraly se příspěvky a milodary na chrám Páně, a zájem byl pro to netoliko v městě Hradci, alebrž v celém kraji.

Vynikající ovšem byly úspěchy ve správě duchovní. Alespoň některé, v nichž se účastnil náš P. Balbín, hodlám uvést. Počátkem roku 1652 zahájili dva kněží Tovaryšstva Ježíšova svou činnost na Náchodsku a vytrvali v ní až do října, druzí dva pak na panství Novoměstském příslušném hraběti z Leslie, i na panství Rychmburském pánů Berků z Dubé. Od počátku roku až do května missionářovali tu a podobně na Choceňsku na panství hrab. Kurze ze Senftenova po 4 neděle. O Balbínovi vypravuje historie české provincie Tovaryšstva, že na panství Náchodském v tomto roce 52 mužů získal církvi, kteří prve po lesích se toulali a raději divoký život vedli, než aby se stali katolíky. Na Chlumeckém panství rovněž po 9 neděl Jesuité pracovali, a to v Žiželicích a asi 40 osadách menších. Tu a tam žádali lidé sami, aby na ně bylo naléháno, by se dali na katolickou víru, takže poslechnou a budou mít čim se omluviti. Proto hrabě Oktavian Kinský dal vskutku zúmyslně lidem na oko pobratí jejich dobytek, řka, že dříve jim ho nenavrátil, dokud by neslibili přijmouti katolické náboženství, což oni ochotně učinili. A stali se katolíky pravými. I napsal P. Malobický, když se navrátil po dvouletém missionářování do kolleje, tato pamětihodná slova: „Věru, naši rolníci jsou netoliko dobří lidé, ale i horliví katolíci jak jsem je poznal za svého apoštolování.“

Že v Kostelci n. Orl. P. Balbín jako missionář byl, dovidáme se z historky, kterou, jsa očitým svědkem, zaznamenal. Byla tam (tak vypravuje) residence s dvory neb hospodářstvím z odkazu císařského plukovníka Kašpara Gramba, náležející kolleji sv. Klimenta v Praze. Zde byl P. Kryštof Fischer kolik roků superiorem. Vystavěl ji z brusu novou pro řád a zařídil ve všem. I stalo se, že dal udělati na Orlici nový splávek, aby voda lépe mohla odtékati a ryby aby se pohodlněji lovily. Bylo jaro r. 1652, byl jsem přítomen právě; i probořil se P. Fischer až po paže, takže rybáři přiběhli a jej zmáčeného vytáhli. A hle, ihned se tu objevilo 16 velkých parem a několik jiných tučných ryb, takže všichni se dali do smíchu, řkouce: P. Fischer je pravý rybář; loviť netoliko sítím, alebrž i pouhým objevem svým.*)

Z toho všeho je patrné, že P. Bohuslav Balbín vskutku missionářem byl a dobře se mu vedlo, jak sám poznamenal: „Aniž jsem jakého násilí užíval aneb hrozeb, získal jsem katolické církvi do 1500 mužů.“ — Ba, co se jiným nepodařilo, zdařilo se nejednou jemu, takže na mnohých místech po znamenitém missionáři P. Adamu Kravařském poslední zbytky nekatolické víry vymýtil. — P. Balbín missionáruje posléze ještě roku následujícího, 1653, ačkoli ve skromnosti své praví o sobě, že mnoho nekázal; napsalť: „Dalek jsem byl, abych se byl osmělil vystoupiti na kazatelnu a tam se nezkušeným blýskal jako vzor snad toho božského umění.**)

Po zralém soudu lze říci, že P. Balbín nepůsobil snad jako výtečný řečník a kazatel, nýbrž spíše přívětivým obcováním a přátelskou domluvou lámal odpor mnohých, ano i houževnatých kacířů. A způsob tento se osvědčoval právě na Hradecku, kde do té doby Jednota Bratří českých měla mnoho tajných přívrženců.

V Novém Městě n. M. byl před rokem: avšak ani jedné duše nezískal tehdy sv. církvi. Po Velikonocích r. 1652 zašel tam opět s P. Václavem Píseckým; a hle, asi 50 uposlechlo slov Balbínových a vrátilo se do pravého ovčince.

Byla pak v těch letech hrozná neúroda v Čechách. Taková nastala nepohoda, že plody polní ani dozrání nemohly.***) I vznikl z toho v krajích zvláště hornatých všeliký nedostatek, takže lidé

*) Viz P. Š v e n d a o. cit. K r. 1652.

**) Viz V y d r a, Životopis str. 18., kdež dokládá se v č. 2. Verisimilium.

***) Viz: Examen melissaeum 25.

i kořínky lesními se vyžívali. Trudná asi byla při tom missie dobrému srdci Balbínovu, které si zajisté přálo mítí moc božského Mistra, aby zázračně mohl nasytiti hladové a ztrápené. Balbín sám si nejednou nachytal ryb v horských potocích pro svou potřebu. Píše o tom (Miscell. I. strana 123): „po celý ten čas i také na svátky velikonoční obyvatelé chudí a horalé tamní nejiné stravy mi poskytovali aniž poskytnouti mohli, než ryby (pstruhy, lipany květnové, mřeně, parmy a pod.)“ A později (ibid. str. 145) se zálibou zmiňuje se o tom, jak i mládež k němu lnula, kterážto ač na pohled nepatrná okolnost, dává přece svědectví o jeho laskavosti k lidu; neboť hoši často mu přinášeli dárky, mezi nimi též těžké pytlíky, plné výborných ořechův, kteréž byli z děr a skryší veverkám a syslům vybrali. Věru, missionáři Balbínovi nebylo potřeby vojska, aby celé kraje obrátil.

Však nejen Balbín, i druzí missionáři, Chanovští i Kravařští a j. vedli si podobně mírně a šetrně, a proto s velikým pokrokem potkávala se apoštolská práce jejich, a daleko nebylo odporu, jak jej líčí protivníci z tábora nekatolického nebo nepřítelivci třeba z tábora katolického.

Vzácné svědectví vydaly Jesuitům dvě kroniky jesuitské kolleje v Litoměřicích z let 1629—1662*) V roce 1655, kdy právě meškal kard. Arnošt hr. Harrach v Římě za příčinou volby nového papeže, byly po všech 12 krajích království českého přecetné sv. missie, tak že mnoho tisíc duší zachráněno bylo. Sami stavové čeští (místodržící královští) o závod s arcibiskupskou konsistoří pracovali k tomu, že byl žádán P. provinciál jmenovitě a výhradně od 127 vrchností o sv. missie, který 28 kněží ustanovil k dílu tomuto pro dobu velikonoční, pověřených písemným schválením konsistoře. Z těchto panství vůbec nemělo kněze 97; ostatních 30 měli kněze, kteří však daleko nestačili, aby vyhověti mohli věřícím; proto se doprošovali pomoci. Na všecky ty práce přibrala konsistoř ne více než 6 řeholníků ze všech ostatních klášterů země české. Ano ze zemských fondů byli vydržováni missionáři všude, kde se vrchnosti samy k tomu neměly. Každý totiž obdržel 35 kr. na den.

Připomíná také Balbín, že o missích jesuitských byly zvláštní seznamy psány. Jejich autorem není nikdo jiný nežli Balbín sám.

*) V. S c h u l z, Dvě kroniky Jesuitské kolleje v Litoměřicích z let 1629 až 1662. (Věstník Král. české společnosti nauk v Praze 1900.)

Ferd. Menčík upozorňuje ve „Světozoru“ (1888 str. 411), že v c. k. dvorní knihovně ve Vídni (č. 8038 nov. 1479) jest rukopis, v němž se udává počet Jesuity do lůna katolické církve uvedených od r. 1661—1678 a to v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Po té roku 1892 vydal Dr. Antonín Rezek ve Věstníku Král. Společnosti nauk tento vzácný seznam v původním znění latinském: „*Relatio progressus in extirpanda haeresi per regnum Bohemiae, marchionatum Moraviae et ducatum utriusque Silesiae, opera PP. Societatis Jesu provinciae Bohemiae, ab anno 1661 usque ad annum 1678,*“ doloživ, že ze slohu jest patrno, kdo jest autorem, ač se jméno neuvádí, totiž nikdo jiný nežli slovutný a učený člen Tovaryšstva Ježíšova a neunavný dějin českých spisovatel, P. Bohuslav Balbín, který použil k práci této letopisů jednotlivých domů, jež každý rok sebrané zprávy o missiích a pod. vrchní správě, totiž provincialátu zasílaly. Týž historický badatel spracoval s velikou pilí a patrným zájmem předmět tento ještě v „Časopise Čes. Musea“ (1891, str. 418) a v „Časopise Matice Moravské“ (1892 str. 17), jakož i ve své knize „Dějiny Čech a Moravy nové doby“ svaz. I. důkladně a jasně. Vpravdě odtud nejlépe poznati lze bohumilé dílo reformace katolické na sklonku XVII. věku jak co do počtu obrácených a stavu jejich, tak co do způsobu, jakým se obrat dál, konečně i co do soukromého života jednotlivců, jakožto ze zpráv plně autentických.

Ačkoliv Čechy do r. 1660 byly již téměř zcela pokatoličeny, přece i ještě mnoho tisíc nově obrácených za dobu 18 let je tu napočteno. Nejvíce na Moravě za té doby převedeno bylo duší do katolické církve, poněvadž se tam apoštolská práce tato jaksi opozdila. Celkem za období od r. 1661—1678 obráceno 29.588 duší na katolickou víru v zemích českých, totiž v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, a to husitů asi 141, helvetů 343, anabaptistů 5, arianů 4, pikartů 7, odpadlíků od víry 83, od řeholí odpadlých 35, pastorů 31, Turků 9, atheistů 2, pohanů 1, židů 174; ostatek byli sami lutheráni. V období, kteréž r. 1660 předcházelo (píše P. Balbín), bylo jich ovšem již kolik set tisíc pomocí Tovaryšstva Ježíšova do lůna katolické církve vráceno, takže po roce 1660 už jen zbytky zbyly („*postquam aliquod centenis millibus animarum ab haeresi reductis quasi ex integro Bohemiam et Moraviam gremio sanctae matris ecclesiae restituisset*“).

Jest oprávněna naděje, že i v Čechách přestanou již vše

nesprávné a zlé přičítati Jesuitům. To zejména platí o tom, čeho pražský tehdejší generální vikář Caramuel z Lobkovic*) ve své příkrosti za příčinou reformy katolické si přál a cokoliv poroučel řádu Tovaryšstva Ježíšova, protože, jak dokazuje Dr. Rezek o reformačních návrzích Jesuitů (Dějiny Čech nové doby str. 157) „otcové Tovaryšstva Ježíšova stáli ve příčině boje proti kacířům na stanovisku docela jiném a opačném nežli generální vikář.“ Jesuité dle všeho nesouhlasili s ostrým nařízením ze dne 1. února roku 1650. (Dle rukopisů dvorní knihovny podal vzácné doklady Ferd. Menčík ve čl. „Z dějin reformace katolické r. 1650“ ve feuilletonu „Nár. L.“ 1887 čís. 210—212.)**) Stanovisko své vyložili takto: Nekatoličtí obyvatelé, aby ušli trýznění, budou přijímati víru katolickou jenom na oko, budou se zpovídati a přijímati, ale jen pokud je někdo bude nutiti, jinak nic. Proto mocí nedá se docílití ničehož, leč jen stálým vyučováním a dobrým příkladem. Co se týkalo poučení, měl arcibiskup nákladem farních patronů dáti tisknouti a rozdávatí stručné katechismy v řeči české a německé, duchovní měli obdržeti sbírky dobrých tištěných kázání, aby měli vzory, dle nichž by se řídili, v obou jazycích měla se vydati kniha, v níž by byly vyloženy hlavní články katolické víry, a katechismus měl po případě uvéstí se do veršů, tak aby se zpívatí mohl a lidu

*) Caramuel z Lobkovic narodil se 1606 v Madridě. R. 1648 první prý se chopil zbraně proti Švédům . . . r. 1650—59 byl generalním vikářem kard. Harracha zastávaje úřad biskupa Kampaňského v Itálii etc. Zemřel roku 1683 jako arcibiskup Ostranský ve Španělech. Viz Dr. Krásal: Kardinál Harrach str. 208.

Dr. Rezek, Dějiny české nové doby (str. 150 a násl.) píše o něm: „Pro příkré a rozhodné vystoupení horoval Caramuel z Lobkovic, od července 1647 opat v Emausích, od počátku r. 1650 generalní vikář arcibiskupův a zvláštní jeho důvěrník. Byl sice „div světa“ pro vlastnosti fysické i duševní, ve všech vědách a uměních sběhlý: byl však toliko jako encyklopedie živá. S Jesuity žil ve velikém nepřátelství po celý život. Dle Bilka (ovšem omylem) co Caramuel činil, vše „ku povzbuzení“ Jesuitů činil, kteréž nejevilo se pouze ve slovích, ale také ve skutečích. Rozhodnost, s jakou psal, v bitvách bojoval, proti kacířům vystupoval, má v sobě spíše něco dobrodružného nežli vážného; v chybách i ctnostech svých byl neobyčejný, jako samolet v Evropě.“ — „Příčiněním Caramuelovým (str. 152) vydali místodržci 1. února 1650 nařízení, aby k nekatolickým poddaným, neobrátili se ve třech nedělích, ihned se přikročilo uvězněním, vypovídáním ze země, ubytováním vojska, odnímáním statků a trestáním na hrdle, jakož i pokutováním všech, kdo by obyvatele pro víru zběhlé přechovávali. Nejvyšší purkrabí hrabě z Martinic začal na panstvích svých dle toho se řídití. Ale poddaní se rozutekli, a pak vypukla vzpoura, kteráž teprve vojskem byla utištěna, když několik lidí bylo zastřeleno . . .“

**) Dr. Rezek dovolává se tohoto článku Ferd. Menčíka v „Nár. Listech“ 1887 č. 210—212 „Z dějin reformace katolické r. 1650“, kde však vynecháním slůvka „ne“ (místo „nesouhlasili“ vytištěno „souhlasili“) vlastní smysl jest zkomolen.

zpěvumilovnému stal se pochopitelnějším a přístupnějším. Faráři měli dále zamezovati křty, oddavky a pohřby od kněží nekatolických předsebrané, měli vésti pořádné matriky narozených a zemřelých, pravověrných i kacířů. Poněvadž jim tím přibude mnoho práce, mělo se záhy naprosto zameziti, aby jediný farář spravoval více far než jednu, zameziti cizí vliv na jmenování učitelů a kostelníků, postarati se o to, aby fary byly opatřeny slušnou výživou.

Jesuité ukazovali k tomu, že mimo některá proboštsví, jichž pravidelně jen osoby šlechtické nabývaly, fary jsou celkem chudé; proto sdělati se měly dobré seznamy veškerého bývalého farního jmění i desátků, a která vrchnost by potřebných k tomu spisův nechtěla vydati, měla býti stížena od arcibiskupa tresty církevními. Tím způsobem a z jiných ještě zdrojů mohla upravena býti lepší existence farářů, z čehož vzejde naděje, že více mladíků se oddá kněžskému povolání. Ale bylo k tomu také ještě třeba, aby vrchnosti pouto poddanství uvolnily a daly sedlákům aspoň tolik svobody, ať směli syny posílati na studie. Také neměl arcibiskup v moci své nad faráři od vrchností býti zkracován.

Co se týče vlivu světské moci na obrat náboženský, měl císař stavům důrazně pověděti, s jakými oběťmi mír byl vykoupen a že toho nyní vlastní jeho prospěch žádá, aby všichni obyvatelé se s ním u víře srovnávali . . . Stavové ustavičně žádali, aby panovník rozpustil vojsko. Má-li se to státi, musí vrchnosti se postavit v čelo reformačního ruchu . . . Proto katolické vrchnosti neměly trpěti ani jediného nekatolického úředníka a nesměly se spokojovati tím, jestli někdo za katolíka se vydává, ale ve skutečnosti jim není Zdaž tu není vše oživeno křesťanskou láskou k bližnímu?

Rovněž dohré svědectví vydal Jesuitům českým za oné doby P. Mikuláš Leczycki, jenž odcházeje z království českého a vracaje se do Polska, napsal o nich: „. . . spatřil jsem vroucí a čistou horlivost o spásu duší u Otců i bratří. Spatřil jsem netoliko prosté kněze, nýbrž i mistry a professory bohosloví a filosofie na universitě, jak bez zdráhání a bez odporu rádi zpovídají vsecky bez výjimky, i venkovany i nejpovrženější lidi, a jak v noci i ve dne, pokud to přednáškám nevadí, chodí zaopatřovat nemocných Spatřil jsem všude kazatele Vaše, plné apoštolského ducha a rozplameňující lahodnou výmluvností posluchače své, aby

se varovali zlého a činili dobré. Spatřil jsem u Vás doma velikou svornost a upřímnou lásku, záruku to, že opravdoví jste učeníci Kristovi Shledal jsem ve všech městech, že Vás měšťané i ostatní lid pro Vaše řeholní a skromné jednání s lidmi a pro opravdové a příkladné ctnosti milují a Vás si váží a že přehojně spěchají do Vašich chrámů na kázání, ke sv. zpovědi a sv. přijímání; neboť jsem viděl v některých chrámech Vašich kteroukoliv neděli tolik lidí u sv. zpovědi a u sv. přijímání, kolik jich jinde sotva jednou za rok o velikonoční době bývá . . . “*)

*) Viz P. S c h m i d l, Historia Soc. J. prov. Bohemiae. IV. str. 440; J. T e n o r a: Život sluhý Páně P. Martina Středy Soc. J. v Dědictví Cyrillo-methoděj. 1898 str. 427 sq.

HLAVA DEVÁTÁ.

Balbín skládá slavné sliby.

Profess Balbínova 1654 v Kladsku. — Vliv P. Leczyckého. — Balbínovy názory a zásady. — Počet z vlastního svědomí. — Charakter Balbína kněze a řeholníka. — Jeho oddanost a úcta k Tovaryšstvu.

Od té chvíle, kdy Balbín dne 10. září 1638 sliboval v kapli kolleje brněnské (viz str. 51.), že se zavazuje slibem čtvrtým přijmouti ochotně v řádě Tovaryšstva onen stupeň buď pomocníka řádového (coadjutoris formati), buď professa, jak pater generál za dobré uzná, uplynulo více než 15 let. V řádě konají se slavné sliby teprve po 17 letech řeholního života, a připouští se k nim vybraná toliko část členů, kteří jsou jako jádrem veškerého Tovaryšstva, kolem něhož se druží všichni ostatní, ať studovaní, ať nestudovaní členové, jichž bývá většina. Jaké vlastnosti má míti hledíc k dokonalosti života a jaké vědomosti ten, koho nejvyšší správa k slavným slibům připustí, jest určitými slovy v řeholi vytknuto.

K takovýmto slavným slibům byl ustanoven náš P. Balbín; vynikaltě zajisté nad všednost v dokonalosti života i v žádoucích vědomostech. Před oltářem tudíž bl. Marie Panny Kladské na slavnost Nanebevzetí dne 15. srpna 1654 zasvětil se P. Balbín Hospodinu slavnými sliby dobrovolné chudoby, ustavičné čistoty a dokonalé poslušnosti dle ústavy Tovaryšstva Ježíšova, k nimž připojil slib zvláštní poslušnosti apoštolské Stolici co se týče sv. missií, takže papež takového professa Jesuitu může poslati kamkoliv do celého světa, a to beze všeho cestného, pouhým pokynem, bez omluvy, ať si mu vhod, ať nevhod. A mimo to zavázal se ještě pěti sliby, které výhradně toliko professové Tov. Ježíšova vykonávají: 1. že volí právě nad chudobou řeholní bdíti, aby podle ústavy byla zachovávána; 2. že nikdy nebude pomýšleti na nějakou hodnost ani v řádě, ani mimo řád; 3. že ani nabízené důstojnosti nepřijme, leda že by k tomu vrchnosti jej ve jménu poslušnosti zavázaly; 4. že jest ochoten oznámiti každého člena, pozoroval-li

by o něm, že žádosti podobné má neb cosi obmýšlí; 5. bude-li kdy přece na nějakou hodnost mimo Tovaryšstvo Ježíšovo povýšen, že jest ochoten vyslechnouti radu P. generála a jí se řídit, uzná-li ji za lepší. (Instit. Soc. J. Bul. I. 138 sq.)

Jest nesporno, že největší a nejmohutnější, zároveň ovšem i požehnaný vliv na dráhu života Balbínova i na zásady jeho měl ctihodný jeho učitel P. Mikuláš Lęczycki, v němž se po celý téměř život Balbín jako v zrcadle shlížel. V životopise jeho v hl. 17. knihy I. vypisuje Balbín svůj poměr k němu. Bylo to dne 1. prosince l. P. 1635, kdy Mikuláš Lęczycki z Polska do české provincie zavítal a ve veliké kolleji olomoucké na Moravě duchovním otcem, („praefectus spiritus“) se stal. Bylo mu 60 let. Naše provincie česká byla mladistvá ještě, a proto si ho přála od kolika let, aby jí byl prorokem a vůdcem duchovního života. Už r. 1628, když se konala v Římě obvyklá shromáždění paterů prokurátorů všech provincií, doslechl o ctih. knězi tomto poslanec provincie české Martin Santinus tolik obdivuhodných věcí, a to od mužů vážností authority, zkušenostmi v rozličných úřadech a důmyslem vynikajících, že pobyt jeho byť jen na několik let měl za veliké dobrodiní pro veškerou provincii českou. I obrátil se s pokornou prosbou na generála Mutia Vitelesca, jenž provincii českou svým Benjaminem nazýval, vyslechnuv prvé dobrozdání příslušné assistance, již česká provincie byla přikázána. Žádosti bylo vyhověno. A prvé místo, které P. Lęczyckému jako působiště bylo vykázáno, byla kolleji olomoucká, kamž přibyl začátkem prosince 1635. Balbín byl tehdy žákem olomouckého gymnasia. I vyznává, že mezi největší milosti od Boha mu uštědřené počítá důvěrné obcování s tímto ctihod. knězem a otcem duchovním, jemuž se po půlletém zápase samovolně a zúplna se svým životem svěřil. „Roku 1636 mě zavezl sám do noviciátu brněnského; a od té chvíle neustal jsem P. Mikuláše pozorovati, s ním si dopisovati, o jeho radu se ucházeti, a pokud možno bylo jej navštěvovati. Poznámku tuto činím také z té příčiny, protože si přeji, aby bylo zřejmo, že cokoliv v Čechách působil, jest mi zúplna známo a nic jsem nena-psal o něm, čeho bych sám byl neviděl, neslyšel od něho samého neb od svědků očitých a hodnověrných se byl nedověděl.“

Mimo mnohá jiná dobrodiní zmiňuje se Balbín o svatých ostatcích, kterými P. Lęczycki u velikém množství všecky chrámy jesuitské v provincii české ozdobil a obohatil. Obdržel je v Římě.

Tito pak světci požívali veliké úcty a důvěry věřícího lidu, jež Bůh přehojně za to odměňoval nebeskými dary. V Hradci Králové na př. u Panny Marie jest podnes uloženo z oněch dob na 30 ostatků rozličných světců, hlavně na oltáři sv. Alojsia Gonz., mezi nimiž bývali zvláště ctěni sv. Protektor muč. a sv. Marcella, panna a muč., k nimž jak studující mládež, tak i lid o pomoc se utíkali a je vzývali.

Když byl P. Lęczycki ustanoven za duchovního otce v profesním domě u sv. Mikuláše v Praze, vypisuje Balbín (hl. 21. knihy I.), kterak kněží i skolastikové u velkém počtu z kolleje Svatoklimentské na Starém Městě rádi putovali k duchovnímu otci Lęczyckému, aby od něho moudrosti nebeské se přiučili; přijímaliť každé jeho slovo jako nějaký orakl. „A já,“ píše Balbín doslova, „kdykoliv jsme měli vycházku přes Vltavu, spěchal jsem toužebně k němu a vracel se pokaždé obohacen novými vědomostmi o ctnostech křesťanských („doctior in virtutum studio“) a více obeznámen s životem jesuitským („rerum nostrarum peritior“) na základě jeho zkušeností. Než, kolikráte mě předběhli jiní, a já aniž jsem spatřil milé mi tváře, vracel jsem se s nepořízenou domů. Nejednou si mi stěžoval, že někteří každé jeho slovo si poznamenávají, a to někdy i méně správně pojaté, tak že se mu to nezamlouvá.“

Nepřestal pak staříčkový Lęczycki svého odchovance milovati a oň pečovati, aby z nevinného jinocha, jakým 15letý Bohuš v noviciátě brněnském byl, stal se řádný Jesuita. Proto poslal mu, jak Balbín sám poznamenal (Vita venerab. P. Lancicii str. 112) z kolleje Kladské r. 1637 spis svůj „De spiritu peregrino,“ t. j. o duchu Tovaryšstvu Ježíšovu odcizeném a proto nedůstojném.

A píše Balbín: „spis tento výtečný šel v domě z ruky do ruky, byl od ostatních v soukromí čten, až se konečně ztratil, tak že jsem ho nikdy již nespatriil. P. Lęczycki napotom často spis svůj na mne žádal: avšak marně. Co jiného zbývalo, než znovu jej sepsati. Ale ani to možné mu nebylo, byť i shora naň bylo naléháno, aby tak učinil, protože podklad k němu byl zničil.“

Jest tudíž na snadě, soudíme-li dle zásad mistrových na zásady a názory zákovy, jimiž se týž ve svém duchovním životě jako řeholník spravoval.

Balbín na sklonku svého života, když spisoval život svého duchovního mistra, vložil tam jako pod závojem počet z vlastního

svědomí. Napsalťe,*) že ukládá rád milovati chudobu jako svoji matku. A miloval ji od počátku svého řeholního života. Nemá sice Tovaryšstvo Ježíšovo v ústavě své žádné drsnosti, ale chudobu za průvodkyni svého života má každý Jesuita, tak že bez dovolení („sine licentia“) nesmí ani co rozdati ani co přijmouti. Balbínův pokojíček byl dosti chudý a prostý. Knih míval Balbín drahně, protože jich jako historik potřeboval; než i tu představení jeho bděli, aby pro studie vespolečná láska bratrská nebo chudoba nebyla porušena. Lůžko a nábytek nebyly na pohodlí, nýbrž dle potřeby. A jak uměl šetřit papírem! Co na jeho stole zbytků a ústřížků z listů k upotřebení! Oděv řeholní nejevil žádné nádhery ani co do látky, ani co do úpravy. Zásadu míval, dovoláváje se jako žertem Aristotela: „Nač dělati útraty bez potřeby!“ („Quae possunt fieri per pauciora, non est opus, ut fiant per plura“ — „non esse multiplicanda entia sine necessitate.“)

Co se panickosti týče, opět z jeho slov spanilých o učiteli duchovním uzavíratí lze, jak smýšlel Balbín sám i jak žil. Prosi-vají, píše, stydlivé duše Boha, aby je uchránil nemocí, v nichž by povinny byly svěřiti se choulostivým prohlídkám lékařů nebo posluze ošetřovatelů. A tak se snaží zachovati si nevinnost těla, střehou očí, bdí nad těkavou obrazotvorností, aby k službám byla vedena, podobně jako nad náklonnostmi srdce, které se rádo věší vybíravě na věci milé. — Proto že byl povahy veselé a ke každému přívětiv, miloval jej každý; za to on střehl smyslů svých a používal nauky duchovního života, která káže mnohdy útekem a zamlklostí osidlům unikati. Slib ustavičné čistoty nebyl mu ne-snadný, ale byl mu drahocenným pokladem, kterého bylo potřeбі pečlivě střežiti. Již Aristoteles praví, že vlastní bývá lidem dobrým přizpůsobiti si jiné, aby byli jako oni sami; proto jeho duchovní učitel podle sebe vychovával mládež studující ve ctnosti, a náš Balbín ho zajisté věrně následoval. Pěkně se čte, co napsal o svém učiteli a vzoru (hl. 10. č. 8.): „Tuto svoji stydlivost, jakmile ji v prvých již letech do sebe pojal, zachoval po veškeren život, všady, i když nikoho neměl za svědka v jednání svém. Navykl si arci Boha ustavičně miti na zřeteli, mimo to ještě sobě předsta-voval, aby sebe bez úhony zachoval, muže vážného, jenž naň do-hlíží, aby se pravidlem skromnosti v užívání smyslů a v pohybech

*) Vita Venerab. P. Lancicii. I. II. c. 10.

těla řídil; z té příčiny, i když sám v pokojíku sedával, oděv svůj míval tak složený, že ani nejmenšího nepořádku bys byl u něho nepostřehl.“

Vrchol poslušnosti dokonale vystihl náš Balbín ve slovech božského Mistra (Luk. 10., 16.): „Kdo vás slyší, mne slyší.“ Z té příčiny poznamenal, že, cokoliv představení v řeholi káže, byť i bylo protivno, podrízený sám u sebe ochotně přijímá a koná, a neodmlouvá, přičiňuje sám důvody, jimiž by se usvědčil o správnosti rozkazů svých vrchních, aby vše, co na něm se žádá, měl za spravedlivé a slušné. Avšak ani na tom nepřestává dokonalá poslušnost, nýbrž stoupá ještě výše, tak že jako by slepá, ač převýborně vidoucí, na místě všelijakých důvodů jediné se kochá ve vůli Boží. A dokládá se příkladem svého milého duchovního otce P. Lęczyckého,*) řka: „Diviti se jest, jak mužem vynikajícím do-

*) Vypravuje, jak na př. dne 31. května 1639 P. Lęczyckého poslal pater rektor kolleje kutnohorské ještě s jinými druhy do Jindřichova Hradce, ač věděl, jaké nebezpečí na cestě jim hrozí. Tehdy řádili zle všudy Švédové. Proto bylo řeholníkům opustiti kollej kutnohorskou. Před odjezdem zašel P. Lęczycki k pateru rektorovi, by jej upozornil na nebezpečnost cesty přes Ledec, že v rozrušení svém na modlitbách (tak nazýval mimořádná zjevení s hůry) viděl, že tři z nich budou zavražděni a druzí sotva uniknou životem. Než, pater rektor kutnohorský jsa nevrlý jaksi nedbal toho, co mu opět stařec namítá, a odbyl jej zkrátka, řka, že nutno jest jak poslušnost káže. Tedy jeli. P. Jan Meak (Mák) a dva bratři Ignác Martin a Václav Trnožka vsedli do vozu, kam naložili několik beden, v nichž také byly rukopisy P. Lęczyckého, jenž sám vyprosil si jeti za nimi koňmo, což mu bylo povoleno; ostatní šli pěšky. Než na cestě přepadli je helvetští loupežníci. P. Meaka střelili u srdce, že za chvíli skonál, br. Václava do hlavy, že na místě zemřel, br. Martina udeřili sekerou do hlavy a vyhodili z vozu polomrtvého; byl však druhý den nalezen ještě na živě, opíraje se o pařez a modle se. Cúh. kmet P. Lęczycki vida co se děje, sestoupil s koně, jehož samu sobě ponechal, a hleděl ani ne útekem, ale spíše jinou cestou z nebezpečí vyvážnouti. Lupiči se dali do beden, nevšímajíce si bezbranného kněze starce, vše prohledali, ale nenalezše pokladů, rozmetali vše, i rukopisy P. Lęczyckého, které mu byly tak vzácné, že by byl raději život ztratil, nežli je. Ani po letech nemohl zapomenouti této události, protože byla, jak sám k P. Balbínovi potom se vyslovil, v celém jeho životě oběť největší a nejtěžší, podobná obětování vlastního syna Isáka. (Vita Ven. P. Lanc. I. I. c. 20.)

Měltě s sebou P. Lęczycki tehdy spisy ze Říma, rukopisy do tisku upravené, vzácné ostatky sv. těl a j. A vše to přišlo na zmar, že mu nezbyl než brevír, růženec a malý relikviář, který nosil na hrdle. P. Lęczyckého našel pak spolubratr v lese pod stromem, an se připravuje na smrt. I řekl mu: „Právě jsem zpytoval své svědomí a myslím, že, kdyby mi byli sekerou rozpoltili hlavu, už bych byl v nebi.“ Totéž vypravoval v Jihlavě, kam se uchýlili, důvěrně P. Gottfriedu Šubrtovi. Téhož dne ráno, když v chrámě svatě Barbory sloužil mši sv., měl při sv. přijímání dojem, jakoby jej Spasitel sám oslovil: „Co bys učinil, kdybys veškeré své spisy ztratil?“ „Neváhal jsem,“ dal za odpověď, „i život svůj i spisy své přinést za oběť, jakkoliv povědomo jest Tobě, Spasiteli můj, že mi jsou dražší nežli život můj.“ — Z listu, který dne 6. září 1639 psal do Jihlavy P. Augustinu Kopeckému (Copicius), jest zřejmo, co vše

konalostí duchovního života, vědomostmi, slavnými skutky, povšechnou vážností a věkem Prozřetelnost Boží zmítala, jak jej mnohdykrátě těžkými rozkazy vrchních obtížila, ba až ztýrati dala.“

„Avšak proti rozkazům představených ani na mysl mu nepřišlo něco namítati, natož s nějakou námitkou se déle zabývati. Na něm se vyplnilo slovo sv. Pavla. (2. Kor. 6., 8.): „Ve všem se prokazujeme jako služebníci Boží . . . skrze slávu i pohanění, skrze zlou i dobrou pověst, jakožto svědčové a jsouce pravdomluvní, jakožto neznámí a jsouce známí . . .“ Kdežto jednak nejjasnější hodnostáři světští i církevní jako králové, knížata a j. ode dvoru, knížata církevní, biskupové a preláti za velikou čest měli, bylo-li jim možno důvěrné styky s ním navázati, a mimo to úřady velikého dosahu mu v řádě svěřovány, býval zase tam, kde o něm nikdo téměř nevěděl, jako za posledního jmín, v životě společném jako povržen a nepovšimnut. Než, muž dokonalý, byl si vědom, kam jej poslušnost či vůle Boží postavila, v níž nalézal především útěchy a upokojení. Proto také zůstal věren sobě, a zásadám svým nezpronevěřil se nikdy. Tak jako Boha poslou-

ztratil. Byly to : 1. P. Julia Mancinelli-ho velká bedna spisů a 3 velké tlumoky, italsky bolgae zvané, samých vzácných spisů, takže bylo tam na 100 svazků a to rukopisů, 2. vzácné ostatky svatých, jako na př. zub sv. Ignáce, sv. Benedikta, krvi Páně napojená hlina a část sv. kříže, tři celá těla svatých, 3. Pismo svaté v 8° s poznámkami, které si byl sám učinil, 4. Constitutiones Soc. Jesu a řeholi psanou na červeném pergameně, 5. Exercitia S. P. Ignatii z prvního tisku v Římě, 6. všecky Bully Soc. Jesu, 7. dva svazky odpovědi generálových, jeden vlastnoručně psaný, jeden dle pořádku abecedního sestavený a j.

P. Balbín připomíná k tomu, že do smrti tento den 31. května měsíce slavival P. Łeczycki potom posty tak, že celý den nepojedl až k večeru a prodléval v samotě. Sám císař Ferdinand III. dověděl se o tom neštěstí, kázal ihned listinou trojjazyčnou úřadům tamním, by dali vše sebrati svědomitými lidmi, co by tam bylo rozházeno. Vážiltě sobě ctihodného tohoto kněze pro jeho svatost života, i také z té příčiny, že mu do císařské kaple ostatky sv. Cesarey ze Říma zaopatřil.

Vražda tato nebyla pouze loupežnictvím, nýbrž byla spáchána z nenávisťi proti katolické víře, jak se tehdejším provinciálem P. Martineim Středou vyšetřilo. Neboť nadali jim kalvíni katolických psů a jednušek (pod jednou způsobou) prve než je zavraždili; a sami se pak přiznali, že byli k tomu navedeni od kteréhosi šlechtice kalvínce, který také byl zatčen a do Bílé věže v Praze za to zavřen. Než, obdržev na několik neděl svobodu, v hádce s jiným šlechticem byl probodnut, takže ušel takto trestu, který naň čekal. „Ze šetrnosti nevolím vlastního jména jeho vyzraditi,“ připsal Balbín. Zločinci pak, prve nežli podstoupili ortel smrti, stali se katolickými křesťany. Jeden seděl po dvě léta v žaláři, jsa přikován v novoměstské věži pražské, čehož dověděl se P. Łeczycki, každou sobotu, dokud byl v Praze, jej navštěvoval a na přilepšenou mu přinášel, co byl naň vyprosil, těše jej, že by zaň milerád žalář i okovy převzal na zadostučinění za hříchy jeho.

chatí jest a jeho svaté církve beze všeho mudrování, protože patrná je vůle Boží neklamná, podobně si jest vésti v poslušnosti. Odtud také zjevno jest, proč s takovou úctou a šetrností ku svým představeným mluvil a se choval, ba i když toliko podle pokoje šel, kde jeho představení bydleli, smekl, aby vzdal úctu. A z vděčnosti, že mu vrchní vůli Boží hlásali, míval k nim zvláštní úctu i potom, když už ani představenými jeho nebyli . . .“ Tak napsal P. Balbín o svém mistru. Kdož rozezná, jak dalece se tu ličí Balbín sám?

Charakter Balbínův jako kněze a řeholníka jeví se nám veskrze čist a ryzí. Už jeho výchova za prvých let dětství, kterou obdržel u své rozšafné křesťanské matky i v ústavech osvědčených řádů duchovních, Benediktinů a Jesuitů, podala k tomu bezpečný základ. Jasně do nepokálené duše jeho svítilo slunce nebeské, jehož paprsky pronikaly její útrobu; proto také nepoznal nikdy skepticismu, o Bohu a víře pochybujícího. Balbín byl nad to dítko Mariánské a s Marií Pannou stále se Bohu zasvěcoval, uctívaje ji — snad denně — na růženci. Byl knězem tovaryšstva Ježíšova a obětoval denně Beránka Božího na oltáři, živě si vzpomínaje jednak vynikajících světců, jednak rouhavých bludařů a nevšímavých katolíků k převelikému tajemství lásky Boží. Jeho první myšlenka časně z rána zabývala se poklonou Pánu ve svatostánku. Jakákoliv službička, vztahující se Naň, byla mu vždy vítána; říkávalť, po svém duchovním otci, že ve službách královských nebývá nic malicherného. Cokoliv jej více spojovalo s Ježíšem a oživovalo jeho víru a lásku, bylo mu vždy vítáno, jako obrazy na kalichu, na pale a j. Vkusné mešní roucho blaživalo jej, měl-li v něm ku oltáři přistoupiti. Veden duchem našich katolických předků vynikal i v úctě svatých a světic Božích, jichž význam také u národa svého se snažil prohloubiti. Tomu nasvědčují všechny jeho spisy, jmenovitě *Bohemia sancta*. (Miscellan. Dec. ad. I. l. IV.)

Křesťanská naděje byla mu důležitou ctností. Od té chvíle, kdy se stal knězem, odložil všelikou obavu o spásu své duše. Ať zdráv, ať churav, vše do vůle Boží poroučel. Slovo Spasitelovo (Mat. 19., 29.): „Kdo opustí dům . . . pro jméno mé, stokrát více vezme a životem věčným vládnouti bude“, bylo mu nad všeliké slovo královské jistější.

Býval vynášen lidmi, jichž přízně si vážil, býval však také osočován a pronásledován lidmi, jichž přízeň by mu byla nemálo

prospěla. Než, pokorný a pracovitý vezdy a u své mravenčí pili důsledný setrval až do smrti. Nehledaje sebe, aniž se o sebe boje, krácel cestou přímou, třebaš často trnitou; věděltě a netajil se tím, že prozřetelnost Boží pracuje s ním a pomáhá. Kladl-li mu kdo, byť i mocný toho světa, překážky v obraně pravdy, nezhrozil se jich aniž také ustal v podniku, spoléhaje na Boha a jeho božskou vůli.

Nelíbila se mu přílišná úzkostlivost v hospodářství řeholním, jako jeho duchovnímu otci. Na výstrahu vypravuje tudíž, co se přihodilo. Bylo to v postě, když kníže Václav Lobkovic poslal do kolleje Tovaryšstva na Malé Straně v Praze zásobu ryb na společný stůl. Než, hospodář (P. procurator) ryby dal do nádržky na Vltavě a na stůl nepřicházelo nic. Uplynul týden i druhý. Tu právě navštívil svého duchovního otce z kolleje Klementinské. I pravil k němu P. Lęczycki: Až vás, carissime Bohuslave, udělají někde v kolleji hospodářem, nečiňte tak, jak se právě děje u nás. Dostali jsme ryby. Uvidíte, že z nich ze všech, jež dávno již měly býti na stole, nikdo nic neokusí.“ A stalo se. V noci po příštím dnu přišla velká voda, která sebrala ryby i s nádržkou. — Výhodnějším býti soudil náš Balbín následovati Otce nebeského, jehož štědrost jest nade vše pomyslení. Věrnýť jest zajisté Bůh ve slibech svých. Kdo tudíž Boha milují, těm slouží vše k dobrému, ať dobré, ať zlé, ať slasti, ať strasti.

A věru že Prozřetelnost Boží působila v Balbínovi tak, že na vrub jeho preveliké důvěry v Boha zapsati jest mnoho z jeho prací. Vzornáť byla jeho důvěra, spojená houževnatě s vlastním úsilím, takže si byl ve všech svých podnicích jist. Spoléhalť na dobrotu Boží tak, že se nedal nijak zviklati; neboť mu ani na mysl nepřišlo, že by snad co v jeho neprospěch býti mohlo, co větší čest a sláva Boží vyžaduje. Ký div, že i v sebe větších nesnázích si hravě vedl. I na něm se vyplnilo heslo: „Fac pro Deo quod potes; et Deus faciet pro te, quod tu non potes.“

O své lásce k Bohu nepíše Balbín nikdy, a přece z každého řádku jeho přečetných spisů dýše láska křesťanská, která ať si k lidu, ať k národu, ať k vlasti míří, vyvěrá z lásky k Bohu. Zdálo by se dle světa, že za tak úsilovné práce vědecké náš Balbín ani kdy neměl za dne si vzpomenouti na Boha; než, Balbín vyrostl v jiné škole. Sám si to poznamenal na věčnou pamět, jaké naučení mu duchovní jeho otec byl dal na cestu života: „Budete-li

kazatelem, netrapte lidi, neustále jim hroze tresty spravedlnosti Boží, nýbrž kaďte jim také o Jeho dobrotě, štědrosti a milosrdenství.“ U něho se také vždy uplatňovala láska skutky. A proto byla-li zmínka o lásce Boží, ihned u něho následoval dotaz po skutcích života. „Kde panuje hřích, tam není lásky k Bohu,“ říkával.

Doslechli-li chvály o svatosti toho kterého křesťana neb osoby duchovní, vyptával se ihned, zdali se také varuje hříchu. „Ani zbožnost ani kajicné skutky mne neuchvacují, pozorují-li zároveň nespravedlnost neb nelásku k lidem.“ Náзор svůj v té věci projevili zřetelně na konci své Obrany jazyka českého spravedlivým hněvem posuzuje nepravou nábožnost, an dí: „Buďsi kdokoliv, pakli jsi radou nebo pomocí přispíval, aby chudí byli potlačováni, aby nešťastných sedlákův pot a krev ssáty a srkány byly, aby některým bylo ulehčeno, jiným pak přitíženo, pakli jsi z pochlebenství a strachu nebo pro zisk mlčel, kde jsi za vlast nejvyšší zkormoucenou mohl mluvit a ji se zastati, nebo pakli jsi dokonce jazykem a pérem prodajným vše to potvrzoval; tož krev nešťastných přijde na tebe a na syny tvé! Dělej co dělej, byť jsi co den Bohu obětoval, co den zpovědníky unavoval, co den Tělo Kristovo přijímal, zatracení svého požíváš, Těla Božího zneuctívá; neboť dí sv. Augustin: Tělo Kristovo toť jsou chudí na tomto světě! Nešťastníče, prve vydej a vyvrhni krev chudiny, kteréž jsi se nasrkal! Pod napřaženým ramenem spravedlivosti Boží stojíš, žije a umírá, vinník tolika zlého, což nižádným pobožnostkárstvím od-pokutováno býti nemůže než toliko napravením spravedlnosti.“

Budiž zde připojeno s heslem: „Kdo čteš, rozuměj!“ ještě toto: Přihází se služebníkům Božím, najmě vynikajícím, že jim nerozumějí ani ti, kteří by napřed měli mítí dar rozeznávání duchů, nežli se odváží někoho posuzovati; než, stává se, že čím méně daru toho od Ducha svatého mají, tím více že si důvěřují. Z takového protivenství se těšil také duchovní otec Balbínův, P. Mikuláš Leczycki.*) A protože jest zajímavé, ba velmi poučné, co o tom soudil Balbín, máje z vlastního života drahé zkušenosti a z toho asi ku svojí potěše čerpal, budiž zde dopřáno místa jeho myšlénkám.

*) Vita c. 13. Accusatur de spiritu peregrino Societatis Jesu.
Bohuslav Balbín.

Když se byl roku 1606. 32letý Łęczycki vrátil ze Říma, ustanoven byl vzdor svému mládí v kolleji Vilenské na Litevsku za otce duchovního. Patrně jistě bylo, že vynikal zralostí v životě duchovním. Než, jako nepřátelé Krista Pána vinili, že má ďábla, podobně vytýkali jemu, že ho neovládá duch Ježíšův, nýbrž také nějaký duch ďábelský a žalovali naň.

Než, jako Pán Ježíš se hájil proti fariseům: „Já ďábla nemám,“ tak podobně jest činiti podnes služebníkům Páně na obranu prot těm, kteří o pravé svatosti ani ponětí nemají a ještě si od jiných klamně a nesprávné věci dají namluviti.

Proto po celý život svůj P. Łęczycki ostal některým lidem nepoznán, že klamně o něm soudili, jakoby nerozuměl ústavě řádové, a proto mládeži zvláště řeholní byl na pohoršení. „Sám,“ píše Balbín, „jsem tak slýchal často mluvit lidi, kteří rádi jiné v jejich řečech a výkonech netoliko posuzují, ale odsuzují.“ Generál tehdejší, Claudius Agvaviva, jeden z nejvýtečnějších členů Tovaryšstva Ježíšova vůbec a výborný znalec duchů, byl ctitelem P. Łęczyckého, jež v Římě viděl a jehož posvátný život velebil, poznav jej jako zbožného a na modlitbě milostmi vyznamenaného Jesuitu, jeho pak obcování se spolubratry jako příklad před oči stavěl. Proto, jakmile doslechl, co se děje, ujal se ho a veřejně pochválil způsob jeho života, povzbudiv jej, by v něm setrval až do konce.

Jeho pak nástupcové v úřadě, generálové Mutius Viteleschi a Vincentius Caraffa velikého Klaudia v účtivosti k ctihodnému knězi Łęczyckému ještě překonali. Proto na výbornou obranu jeho podotýká náš Balbín: „Nijak nechápu, kterak ctihodný kněz tento mohl býti podezříván, jakoby nebyl duchem Tovaryšstva Ježíšova proniknut. Zdaž proto neměl ducha Ježíšova, že ve přítomnosti Boha svého neustále se cvičil, kudy chodil, nebo že veškeré jednání, ba každý pohyb ruky nebo nohy jeho za oběť mu kladl? Ať odkudkoli pochybnosti v srdci jeho se vzaly, s Bohem se radíval; a co byl za dokonalejší uznal, vezdy volíval. Mluvíval-li někdy poněkud jinak nežli obyčejní lidé, vnuknutí Boží jej k tomu mělo, tak že spíše dobrý duch mluvil z něho nežli on sám. Neslýháno bylo o něm, že by byl kdy svým vrchním něčeho tajil; ba naopak, ochotně odhaloval nitro své a byl tomu nemálo povděčen, že vrchní jeho věděli, cokoli se v něm i vůkol něho dalo, jichž úsudku co nejochotněji se podroboval, ba i ke všemu, co bylo proti němu proneseno, se odmlčoval. Měltě sebe v pokoře své za nejhoršího

ze všech. Proto také milerád věřil a nezpěchoval se za pravdu míti, co nedobrého o něm jiní smýšleli neb mluvili. Kdo by se odvážil říci, že nevěděl, co by duch Tovaryšstva Ježíšova byl, když měl netoliko příležitost poznati jej, nýbrž přímo k tomu byl vyzván a v Římě k tomu vyhlédnut a ustanoven, aby životy prvých Otců našich zkoumal? Za tou příčinou byly mu otevřeny všechny archivy Tovaryšstva Ježíšova. Kdo látku k historii řádové sám nasbíral, kdo úřední výroky generálů z rozkazu generála Mutia v jeden svazek sebral, zda nevystihl ze všeho alespoň tolik, aby si byl vědom, jakého ducha řád Tovaryšstva Ježíšova byl, aneb kdo pravého ducha má čili nic, aneb jaká zpráva Tovaryšstva se srovnává s prvotným duchem jeho?“ Tak napsal P. Balbín sám z neméně upřímného ducha svého, blízek jsa věčnosti.

K řeholním slibům se pojí, jako věrná družka, láska a vážnost k řeholi samé. Že Balbín duší i tělem k povolání svému lnul a Tovaryšstvo Ježíšovo miloval, lze tuším poznati ze všech jeho spisů, byť i snad přímo nikde o tom nepojednával. Jak sobě vážil sám ústavy Tovaryšstva Ježíšova, lze vycítiti opět z toho, co napsal o svém vůdci duchovním. Byl velice nadšen ústavou, kterou svatý Otec Ignác z Loyoly Duchem svatým osvícený složil pod ochranou přeblahoslavené Rodičky Boží Marie Panny, která mu i do péra napovídala, když ji sestavoval. I viděl v ní zřídlo vší svatosti pro Jesuity, tak že nevěděl nic lepšího, nic dokonalejšího a vznešenějšího nad to, co jest v ní obsaženo. Zvláště pak zásady, které v Summariu pravidel č. 9—12 obsaženy jsou, bývaly předmětem jeho obdivu. Jsou to: K většímu duchovnímu prospěchu a zvláště, aby pokora s poznáním sebe vždy víc a více vzkvétala, budiž každý spokojen, jestli na chyby a poklesky a co by koliv kdo na něm postřehl, upozorněn bude. — Všichni také rádi přijímejte to, kárá-li vás kdo, a sami též rádi k nápravě druhých přispívejte, hotovi jsouce navzájem si vše vyjeviti s příslušnou láskou a šetrností, ku většímu prospěchu v duchovním životě a ku větší cti a slávě Boží. Žasl pak nad nebeským světlem, jímž byl ozářen skladatel pravidla, které žádá, aby členové naprosto a nikoliv jen poněkud v ošklivosti měli, co svět miluje a po čem se shání a v čem si libuje: naopak, kdož opravdu Krista Pána následují, vroucně si žádají, aby z lásky a úcty k němu týmž rouchem přioděni byli jako On, tak že si snažně přejí, ba vší silou po tom touží, pohany a potupy, krivá svědectví a krivdy snášeti a za po-

šetilce jmíni a pokládání byti, ovšem nikterak k tomu příčiny nedávající, jakož i bez urážky Božské Velebnosti a hříchu bližního, toliko že si žádají následovati příkladu Pána našeho Ježíše Krista a Jeho šatem přioděnu býti, jelikož i On jimi se pro nás přioděl, aby nám byl cestou vedoucí k životu. Aby pak toho tím snáze dosaženo býti mohlo, každý se tím úsilovněji vynasnažuj sebe sama víc a více v Pánu zapíratí a ve všech všude věcech, pokud jen možná, neustále sobě odumírati. — S blahoslaveným Bernardinem Realinem, knězem Tovaryšstva Ježíšova, říkával, že kdo svědomitě reholí Tovaryšstva Ježíšova v životě se řídí, v pravdě za světce u něho platí. Proto ani sám mimo společný život reholní ničeho nevyhledával na zdokonalení sebe, aniž komu co doporučoval. Cítil se býti takto pojištěným na život věčný.

Balbín psával upřímně a otevřeně svým přátelům, tak že z jeho dopisův jest patrné, jakého smýšlení byl vůbec zejména pokud se týkalo Tovaryšstva. Netajil toho, že rád, jemuž přínáležel, vždy ctil a jako svou matku miloval. Byl Jesuitou tělem i duší. A Balbín měl oči otevřené; viděť a poznal zajisté rodinu, jejíž synem byl po 52 léta, jako znal své spolubratry, s nimiž pod jednou střechou bydlel a společný život vedl.

Říkával: „Šťasten jsem v povolání svém a kdybych se tisíckrát mohl naroditi, jiné by nebylo povolání mé, nežli jaké mám, a jsem jist, že na dobré cestě k životu věčnému jest, kdo stanovami řádu jesuitského se spravuje.“ Proto za velikou milost páčil pro každého, kdo jest povolán vésti svůj život dle těchto stanov, neboť může nepozorovaně v krátké době dosíci dokonalosti obdivuhodné, jak příklady našich světců stvrzují. „Pamatuji se,“ praví, „jak nám otec duchovní louče se s námi mladými Jesuity, památku zanechal, poukázav na knížku pravidel Tovaryšstva Ježíšova, řka: Ejhle vzácná památka! Pravidly těmito se řiďte, v představeném vůli Boží sledujte, otce duchovního rady ochotně přijímejte. A zajisté budete šťastni.“

Balbín mívával jako exhortator domesticus po 7 let v kolejích jičínské, klatovské a pražské duchovní promluvy ke členům celé kolleje, v níž doporučoval lásku a vzájemnou upřímnost s pokorou na základě stanov svým svěřencům. Ovšem že nešetřil ani představených, ani podřízených, říká, že pravidla jsou psána pro všechny. Než, hlavně vštěpoval lásku k Tovaryšstvu Ježíšovu a nabádal jak slovy, tak příkladem, aby každý člen se snažil uplatniti

hřivnu svou, aby každý, komu dopráno volné chvíle, že úřad naň vložený jej nezaměstnává od rána do večera, zbývajícího času používal, a buď modlitbou, buď prací prospěšnou těžil ad majorem Dei gloriam. Ty pak v řadě stavěl mezi nejšťastnější, kteří žádných veřejných úřadů nemajíce, aniž prací přetíženi jsouce, svých ostatních schopností mimo vykázané povinnosti nezanedbávali. A k těmto šťastným počítal se B. Balbín sám; proto byl dalek vši závisti, že ho nejvyšší představený nepoctil také nějakým veřejným, vyšším úřadem, aby v něm osvědčil svou věrnost, opatrnost a vroucnou lásku k Tovaryšstvu svému. Balbín se netajil v listech svých láskou a důvěrou, které požíval u svých představených ve všech domech bez rozdílu. A byl v četných kolejích, ba téměř ve všech, které tehdy rád měl v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, a duše jeho byla celá zjevna těm, kdož mu byli představeni, že nitro jeho vynikalo oddaností a pokorou a poslušností. A stěžuje-li si kdy na některé ústavy, kláštery, že jeho upřímná snaha nenalezá ohlasu na některých místech, že mu nerozumějí, že se mu vyhýbají, že i knihovny před ním zavírají, i tu jest patrné, jaká dobrá duše byl Balbín a jak si přál, aby všichni vzájemně se podporovali, sobě sdíleli svornosti křesťanskou, a řeholní prostotou a skromností v úsudku aby vycházeli sobě v ústrety, tak jak on každému rád pomáhal a s každým se rád sdílel.

Na konec nechať mluví Balbín sám, aby zřejmo bylo smýšlení jeho zcela. V historii boleslavské (l. V. c. XV. pg. 614) dí takto: „Od počátku, kdy císař Ferdinand I., král český, kolej Tovaryšstvu Ježíšovu v Praze byl založil, duchovní správcové a církevní představení v Čechách k našim otcům velmi důvěrně se měli, jsouce přesvědčení, že u nich upřímné pomoci dojdou. Každým rokem opouštěli školy Tovaryšstva (jiných škol vyšších katolických v Čechách nebylo) mužové výborní a vzdělání, kteří stávající se kněžími, hájili katolickou víru jak učeností, tak příkladným životem proti jejím hrozným nepřátelům. Smutné to byly doby! Kláštery byly pusté a prázdné. Než. pomalu se obnovovaly a zalidňovaly. Urození páni posílali k Jesuitům do škol svoje synky, jimž se ovšem vštěpovaly vědomosti, ale rovněž poukazováno, odkud ta zhouba a tolikeré nebezpečí hrozí, a jak proto vlasti a pravé víry ujmouti se jest. Beze všeho vychloubání volám za svědky všechny, kdož věkem jsou pokročili, jakož i památnosti všeliké (omnium Senum et omnis Memoriae testimonio): že nábo-

ženství katolické v Čechách zachováno a opět vráceno bylo, toho příčinou jest Tovaryšstvo Ježíšovo. A kdo by se nad tím pozastavoval a žádal by důkazů, ukázal by, že málo zná dějiny české anebo že by spíše mezi nevděčníky vpočten býti měl, jsa podoben pocestným, kteří výhodné občerstvení stínem stromu aneb jeho ovocem s ochotou sice přijali: než, vzpomenouti zásluhy těch, kdo strom byli vsadili, štěpili, zalévali, t. j. vypěstili, opomenuli.“

Beze všeho nadsazování lze tuším tudíž říci, že bychom svého Balbína neměli, kdyby se byl Balbín nestal Jesuitou. Řád Tovaryšstva Ježíšova to byl, jenž jej Balbínem učinil.

HLAVA DESÁTÁ.

Balbín opět professorem.

Roku 1653—4 učí rhetorice v kolleji Kladské. — Píše dílo »Diva Vartensis. — Upadl v nebezpečnou nemoc. — Lékař jeho Marcus Marci. — Poslán 1655 do Brna. — Svěřenec jeho Václav hrabě Kolovrat, magister. — Kniha »Diva Turzanensis«. — Roku 1656 poslán do Jindřichova Hradce. — Studijním dozorcem tamže a ředitelem Marianské družiny. — Kniha epigramův »Examen melissaeum«. — Jeho domnělá pověrčivost. — Badání prázdninová. — »Diva Montis Sancti.«

Roku 1653 na dobro se rozloučil P. Balbín s duchovní správou. Nabyliť asi představení řádu, jak dobře podotýká známý Balbínův ctitel ředitel Tonner, přesvědčení, že bude lépe, když na missie pošlou jiné a P. Balbína ponechají na katedře učitelské.*) Zahájením tudíž školního roku 1653—4 jal se Balbín opět vyučovati a sice v kolleji Kladské rhetorice. Škola tato byla mu beztoho nejmilejším působištěm. Času pak volného užíval na důkladné poznání hrabství Kladského a na snůšku pomůcek, chtěje vydati knihu o poutnickém místě Marianském ve Vartě,**) na žádost opata cistercienského kláštera Kameneckého (nyní Kamenz v knížectví Münsterberském). Kniha tato vyšla roku 1655 v Praze, jsouc approbována řeholními censory. O tom Balbína zpravil tehdejší rektor pražské kolleje svatoklimentské P. Ondřej Schambogen, ano sám generál řádu dopisem ze dne 17. dubna l. P. 1655.***) Pri-

*) K tomu připomíná Tonner: „Začež musíme jim býti velice vděčni, neboť kdyby byl zůstal při správě duchovní, přebývaje nejvíce v nepatrných místech venkovských i při nejlepší vůli a pilnosti sotva by byl měl času a příležitosti s dostatek, aby vykonal učené práce, na něž se tak horlivě připravoval. Balbín sám také nikdy toho nelitoval, že s missiemi dáváno mu již pokoj.“

**) *Diva Vartensis seu Origines et Miracula Mariae Virginis, quae Vartae in limitibus Silesiae colitur.*

*) P. Balbino Romae 17. Aprilis 1655. P. Generalis ad P. Schambogen prov. Boēm.

„Simul accipio datos a R. V. die 8. et 18. Martii: cum historia B. Virginis Wartensis a censoribus judicetur digna proelo, permitto, ut imprimatur.“
Boēm. 1637—1657.

psal ji Šimonu Rüdigerovi, opatu ve slezském Kamenci, jehož přízně a lásky požíval.

Tu v Kladsku složil též elegii na úmrtí Ferdinanda IV., krále českého, z jehož korunovace v Praze před 8 roky se tolik radoval. Elegie tato byla prý v chrámu Páně při slavném záduší vyvěšena.*)

Avšak již po roce byl z Kladska povolán na podzim do Prahy, aby v kolleji svatoklimentské vyučoval opět rhetorice. Byla to tehdy nejvyšší gymnasiální třída.

Než tu v červnu 1655 upadl v nebezpečnou nemoc. Zpovídaje totiž žáka umírajícího na černé neštovice, nakazil se od něho tak, že sám dostal „peteče“, které jej přivedly na pokraj hrobu. Avšak šťastně vyvázl z nebezpečnosti a brzy úplně ozdravěl. Balbín sám připisuje uzdravení toto hlavně mocné ochraně Marie Panny, kterou vroucně prosil, aby mu dala dokončiti dílo o zázračném obraze jejím ve Vartě, na jehož vytřibení právě pracoval, když jej nemoc zachvátila. Neméně však vděčně uznával lékařskou pomoc. Vděčnost svou nebi i zemi zvěčnil ve spisech svých, a to bl. Marii Panně v knize „Diva Vartensis“ (str. 297), lékaři pak básní v Examen Melissaeum (t. j. včelí roj).**)

*) Verisimilium Notae ad c. V. str. 365. a násl. Elogia tria sepulchralia Ferdinandi IV. Romanorum, Boemiae, Ungariaeque Regis.

**) Examin. Melissaei B. IV. pg. 118.

Iam mihi durarum tenuari fila sororum,
Venaque lethali coeperat ire modo.
In flammis abiturus eram, lugetis amici.
Quisque parat justum funeris officium,
Praecipue nostro commissa juvenia labori,
Impendunt lacrymas, seraque vota ferunt:
Tunc ego cum paulum morientia lumen tollo,
Te video ad nostrum Magne Vir esse latus.
Et flebas (memini) lacrymas, medicina secuta est,
Quam mihi Tu tremula fundis in ora manu.
Tum medicorum alii venam statuere secundam,
Tu prohibes; stetit hoc sanguine nostra salus.
Cor servemus ais, quod adhuc vis nulla veneni
Contigit, hoc laetum, forte, valensque scio.
Et fuit; hinc placidis peragis solatia verbis,
Spes quamvis aberat, spes nova nata fuit.
Nil aliud totis poteris meminisse diebus,
Somnia dicebas te monuisse mei.
Alter, et alter abit mensis, constantia mansit,
Qualibet invisus terque quaterque die.
Ergo quod vivo et spiro, Vir maxime, gratum est;
Cor mihi servasti, cor Tibi reddo meum.
Si nostrum nullo laudetur acumine carmen,
Haec Tibi sunt cordis cuspide scripta mei.

Léčil jej nejslavnější tehdy lékař a spisovatel český Marek Markův (Dr. Marcus Marci), muž učený, z nejpřednějších ozdob vlasti naší, jejímžto byl věrným synem. S mužem tímto, ač mu bylo 60 roků, kdežto náš Balbín neměl celých 34 let, sprátelil se mladý Jesuita tou měrou, že si nemnoha lidí tolik vážil a tak vroucně je miloval jako svého lékaře, který navzájem poznáv cenu Balbínovu, velice jej ctil a přátelství jeho vyhledával.*) Dr. Marek Markův byl domácím lékařem kolleje sv. Klimentenské, kdež P. Balbín vyučoval. Zajisté sotva minul den, aby byť i nevolán lékař pilně nedocházel. Pozdravený Balbín doprovázel jej potom často k nemocným i studujícím v nemocnici, dychtivě se dávaje poučovati, takže (jak sám vděčně připomíná v Miscell. III. str. 215) po každé návštěvě lékařově obohacen novými vědomostmi loučil se s ním. Kdykoliv P. Balbín někam na cesty se ubíral, vždy Dr. Markův jako přítel pečlivý o zdraví jeho pro příhodu zásoboval jej léky, jak píše ředitel Tonner.

Neméně milé bylo Balbínovi seznámení se s Pavlem Stránským, jenž byl z předních učenců té doby a který, protože nechtěl odstoupiti od Jednoty Bratří českých, raději se z vlasti vystěhoval a delší čas v cizině se potuloval, až jej v městě Toruni učinili ředitelem gymnasia. Muž tento byl věrným přítelem svrchu jmenovaného lékaře Marka Markův,**) takže si spolu často dopisovali. Bezpochyby od něho zvěděl Pavel Stránský o badání Balbínově, jakož i o tom, že si díla Stránského o českém státu (Respublica Bohemiae) velice váží. Také si vzkazovali pozdravy a snad navzájem se těšili. Že by si byl P. Balbín kdy s Pavlem Stránským dopisoval, není uvěřitelné, aniž jaká stopa toho se zachovala.

Dílo Balbínovo „Diva Vartensis“ se líbilo; z té příčiny obrátil se P. Ondřej Schambogen, rektor kolleje svatoklimentské v Praze, na generálního vikáře metropole pražské, by ráčil schváliti také německý překlad její, poněvadž kniha byla arci P. Balbínem v latině sepsána. Žádosti té bylo příznivě a s pochvalou povoleno dne 17. ledna 1657.

*) Od té doby (dí P. Vydra o. c. str. 20) byli oba po 12 let tak důvěrní, že Dr. Marek jej obeznámil ve všech tajemstvích lékařských, brávil jej s sebou, jak dlouho byli pospolu v Praze, k nemocným žákům v kolleji, při čemž P. Balbín naslouchal a pozor dával jak na nemocné tak na léky a jednání lékařovo s takovou dychtivostí, že potom si přál kterýsi veliký pán, aby Balbín své zápisky o tom uveřejnil. (Miscell. Dec. I. B. III. C. XVIII. § 4.)

**) Viz: Dr. František Studnička ve Světozoru XXIX. 1895, str. 362.

P. Balbin pobyl však v Praze také jen krátký čas. Na nový rok školní 1655-56 poslán byl do Brna, aby na tamním gymnasiu při kolleji vyučoval rhetorice. (Viz P. Vydra o. c. str. 20.)

V Brně byl mezi spolubratry řeholními a zároveň mladšími professory neb magistry (ještě nevysvěcenými) mladistvý člen řádu, Václav Kolovrat-Libštejnský, syn Zdeňka Lva hraběte Libštejnského z Kolovrat, který vyučoval spolu v druhé latinské neboli principii. Václav byl jediné dítě a tudíž jediný dědic svého otce. K tomu se stal dědicem i po svém strýci Heraltovi, jelikož i tento byl bezdětek, a tak byl pánem na panstvích a statcích Sloupě, Svojkově, Konojedech a Hrádku. Není divu, že překonati mu bylo veliké boje, nežli mu bylo dopráno vzdáti se všeho a následovati knížecího panice sv. Alojsia a vstoupiti do Tovaryšstva. A následoval sv. Alojsia věrně v životě i ve smrti, tak že ho nejinak v Římě nazývali nežli českým Alojsiem. Představení v kolleji brněnské svěřili tohoto mladistvého, ve školách ještě málo vycvičeného profesora P. Balbinovi, aby oň v každé příčině měl péči.*)

*) Václav hrabě Kolovrat byl Jesuitou takřka již dříve, nežli se narodil. Otec jeho, statečný vojevůdce cis. legie, zasvětil totiž řádu Tov. Jež. dítě své prve nežli se narodilo. Zbožná matka, roz. hraběnka z Vrtbů, nenamítala ničeho proti tomu. Vypravuje Balbin, jak se vypravil pater provinciál do paláce hr. Kolovratů, když se chlapeček byl narodil, aby urozeným rodičům blahopřál a žehnal. A hle, chopí starý hrabě synáčka v peřínkách zavinutého a v kolébce položeného, aby mu jej podal, s radostí volaje: „Tu ho máte, vždyť už dávno Bohu a Tovaryšstvu Ježíšovu jest obětován.“

Václav byl dítětem nejen čiperným, ale i velmi schopným. Bylo neobyčejnou rozkoší viděti jej hráti na divadle. Kdysi byl císař Ferdinand III. v kolleji svatoklimentské návštěvou. Mladičkému Kolovratovi uloženo, aby Jeho císařské Veličenstvo panegyrikem pozdravil, což dokázal tak dobře, že se sám císař divil půvabnému a milému hošíkovi a jeho veškerému důstojnému chování. Když pak opět při divadle na jevišti se objevil a rovněž dokonale úlohu svou vykonal, kázal císař jej sobě veřejně předvolati. a zavěsil mu sám na hrdlo zlatý řetěz se zlatou medailí. K tomu dokládá Balbin, že stalo se „sine invidia condiscipulorum“, že mu toho všichni spolužáci přáli na důkaz, jak jej milovali.

Brzy potom učinil jej Oldřich František hrabě Kolovrat dědicem veškerých svých panství. Ale Václavovi toto ohromné dědictví nijak hlavy nepomátlo. Hledě k svému povolání spíše se radoval, jak se sám vyjádřil, že bude moci k větší cti a slávě Boží něco vykonati.

Nastala chvíle, kdy se měl rozloučiti s domovem a jíti za svým povoláním. Po 3 léta trvalo, nežli se mu podařilo všechny překážky překonati a svůj úmysl ve skutek uvést, což se stalo dne 22. října l. P. 1650, kdy se odebral do noviciatu na Moravu. — V archivu Tovaryšstva chovali objemnější životopis Václava hr. Kolovrata z pera Balbinova.

A co se stalo s penězi jeho? Chrám sv. Mikuláše na Malé Straně, který stál přes 1.000.000 zl., jest pomníkem tohoto dědictví. (Viz E k e r t F r a n t., Památná místa Prahy.)

Milovaltě pak a ctil Magister Kolovrat P. Balbína jako svého pěstouna tím více, čím něžněji lnul ke svému povolání, pro něž opustil otce a matku, panství, důstojnosti, slávu a cokoliv svět podobného slibuje.

Než Kolovrat jsa povahy ohnivé, někdy v horlivosti své přestřelil a v mladické síle své někdy méně rozvázným býval. A tu krotíval Balbín jeho oheň, aniž horlivosti jeho kdy učinil příkorí. Tak stalo se kdysi, že Kolovrat opět jaksi nerozvážně se rozpálil a Balbínem byl přistižen. Tu Balbín otcovsky k němu dí, chtěje na zkoušku vzíti jeho lásku k Tovaryšstvu: „Můj drahý, pozor! Vaše horkokrevnost mohla by vám v povolání ve zlé brána býti!“ Slovo to ze srdce Balbínova vyšlé tak dojalo Kolovrata, že jako hromem poražen sklesl a v usedavý pláč se dal. Potom pravil: „Ó velebný otče, toho nedopustí Bůh, abych já měl kdy oddělen býti od Tovaryšstva Ježíšova! Ale přičiním se a dám si pozor, aby moje chování sprovázela vezdy nejen nábožnost, ale i rozvaha.“ P. Balbín viděl, jak šel do živého; však uměl také uchlácholiti a rány zahojiti. Proto jej těšil řka: „Nebojte se, carissime, jako vy milujete Tovaryšstvo Ježíšovo, tak Tovaryšstvo miluje vás, my všichni jsme s vámi spokojeni. Mohu vás ubezpečiti, že netoliko setrváte v Tovaryšstvu, nýbrž budete jeho ozdobou a k větší cti a slávě Boží mnoho dokázete.“ A později kdykoliv se naskytla příležitost a P. Balbín svého svěřence v nějakém ukvapení zastihl, postačilo jej upamatovati na ono slovo. Kolovrat se ihned vzpamatoval a opět obnovoval svá předsevzetí.*)

Balbín za pobytu svého v Brně používal každé volné chvíle na pátrání po pamětihodnostech moravských. Než, naleznuv v Tomáši Pešinovi přítele, který si na radu Balbínovu Moravu vyvolil za předmět historického bádání, nemíchal se mu do dila a přestal

*) Jeho novicmistr P. Jan Mehrer vydává mu svědectví, s jakou horlivostí oddal se životu duchovnímu, že spěl k vrcholu dokonalosti s úžasným zápalem. Jeho pokora, trpělivost, poslušnost, čistota, slovem všechny ctnosti zářily na něm nadobyčejným leskem. Do Říma byl poslán, aby se tam věnoval studiu theologie. Než, ve 2. roce bohosloví, v létě za hrozného římského vedra se roznemohl a dne 9. října 1659 zesnul u věku 26 let tento náš český Alojsius; z té příčiny byl také pochován před oltářem sv. Alojsia blíže hrobu sv. Jana Berchmanse, aby, jako je za živa životem ctnostným a svatým napodobil, tak po smrti tělem se jich dotýkal („sub sacello B. Aloysii proxime ad tumulum Joan. Berchmanns, ut quem moribus et virtutibus vivens expresserat etiam mortuus corpore contingeret.“) V Tovaryšstvu pobyl šest roků; studia filosofická si odbyl s vyznamenáním. Srov. Syntagma Kolovrataeae Gentis hl. 13.: Gloria Societatis Jesu ex duobus Kolovrataeis, qui in ea sancte vixerunt et sancte decesserunt. Rovněž: Elogium Venceslai Kolovrat pg. 86.

na vydání spisu o Matce Boží v Tuřanech blíže Brna,*) kteroužto knihu připsal arciknížeti Leopoldovi Vilémovi, jenž byl biskupem Štrassburským, Halberšadtským, Pasovským, Olomouckým a Vratislavským zároveň.

Spolu byl P. Balbín v Brně**) zpovědníkem studujících a předsedou menší Marianské družiny latinské. Při tom vydal příruční knížku pro členy své kongregace, aniž svoje jméno přiložil. Knižka tato vyšla tiskem v Olomouci s názvem „Sodalis Marianus“***) Téhož času uveřejnil svoje kázání (In naufragio incendium. Oratio de S. Maria Magdal. Viz. Bohem. docta 415), k němuž za námět si obral porážku loďstva holandského od Angličanův (Quaesita orat. 244).

V Brně se vyznamenal P. Balbín také tím, že dne 23. ledna 1655 pořádal divadelní hru k počtě hraběte Rottala, jehož nákladem pak žáci byli odměněni.†)

Už tehdy zaměstnával se spisem o šlechtě české (Stemmographia), kterýž ovšem po celý svůj věk doplňoval, až jej v posledním roce života svého teprve vydal. (Miscellan. Dec. I. Vol. IX. I.)

K sepsání dějin poutnického místa Tuřan poblíž Brna, kdež jest podnes uctívána zázračná soška Marianská, zvaná „Cyrillská“, byl Balbín vybidnut r. 1655 děkanem kapitolního kostela v Brně, Matějem Petrášem, jenž mu netoliko přislíbil, že knihu nákladem svým vydá, ale i mnohé zprávy o chrámu tom jemu zapůjčil.††) V Tuřanech byli Jesuité, kteří pilně vše zaznamenávali ve výročních zprávách, cokoliv se tam událo. Dilo samo bylo zaslibeno Balbínem, když ještě jako novic do chrámu toho putovával. Už tehdy si umínil, že prvním plodem ducha jeho bude výpis poutnického místa, jemuž Jesuité mnohými díky byli zavázáni.†††) Avšak spis tento stihly podivuhodné osudy. Dříve nežli jej Balbín mohl vydati, zemřel mu jeho nakladatel a příznivec, zmíněný kapitolní děkan Petráš. Mimo to liboval si P. Balbín až příliš u věcech zázračných, jimiž volil oslaviti Matku milosti. Z toho jej varovali

*) Diva Turzanensis seu Origines et miracula B. V. Mariae, quae Turzanae in Moravia ad urbem Brunam colitur. Olomucii 1658. 8°.

**) Srov. Ferd. Menčík ve „Světě“ 1888, str. 411.

***) Viz Sommervogel, Bibliotheca 913.

†) P. Schmidl, Historia Soc. J. prov. Boh. IV. p. 2. pg. 934.

††) Srov. „Svět“ 1888, p. 419. (Diva Turzanensis str. 13.)

†††) Diva Tur. str. 7.

střízlivější, radice, aby byl vybíravým a neuváděl, co by alespoň třemi přísahami dotvrzeno nebylo, poněvadž by kniha ani nemohla schválení dojít. Na spisovatelovo svědomí, ba ani na to, co sám viděl anebo slyšel, censori že příliš veliké váhy klásti nebudou. A vskutku mnoho mu vytýkali svědomití censori. Balbín pak měl mimo to i velké starosti s nakladatelstvím. Známo jest, že mnohé knihy vlastním nákladem vydával a sám si je rozprodával, když nenašel peněžité podpory. Také jako podržiený nemohl P. Balbín knihu připsati, komu by bylo libo. Zatím roku 1658 byla kniha schválena a kollej brněnská převzala její náklad. Beze jména chtěl ji vydati; než na radu svých přátel úmysl svůj změnil.*) Spis tento uvádí též mnohé úryvky z dějin domácích, v nichž se osvědčuje Balbínovo vlastenectví, až láska jeho vrcholí v modlitbě k bl. Marii Panně: „Ty ráda přispíváš národu již klesajícímu, ty rozkazuješ, aby království stála, a když jako stavení se bortí, Tebe lidé jako patronku vzývají.“ (Diva Turzan. 291.) Rovněž připojil tu dodatky mnohé ještě jiných památných svatyň Marianských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se týkající.

Po roce byl poslán P. Balbín do kolleje v Jindřichově Hradci, kde mu bylo uloženo vedle přednášek v rhetorice ujeti se také 47 školastiků řeholních, mezi nimiž bylo 11 mladistvých Jesuitů Poláků, kteří pro tehdejší vojny se Švédy r. 1658 z vlasti své do Čech se byli utekli, aby nebyli ve studiích vyrušováni; obdrželi v Jindřichově Hradci přístřeší a výchovu. Polské řeči byl Balbín mocen, jak se dovídáme od něho samého, ačkoliv přednášky ve škole byly po tehdejším způsobu latinské a proto všem stejně přístupné. Byl pak P. Balbín nevšedním milovníkem Poláků, ač všechny Slovary miloval (viz Obrana jazyka českého); byltě polský právě Jesuita P. Leczycki jeho hvězdou života. Avšak nicméně byla to pro něj přílišná práce. Za tou příčinou obrátil se na patera generála s prosbou o úlevu, který dne 13. dubna 1658 dopsal pateru provincialovi, že mu z Jindřichova Hradce P. Balbín, professor rhetoriky a zároveň našich školastiků, mimo to prefekt studijní neboli dozorce nad professory a ředitel Kongregace Marianské latinské,**) píše, že není s to, aby vše zastal.***)

*) Viz dopis Balbínův k P. Sim. Schürerovi, rektoru brněnskému.

**) Viz Catalogus Soc. J. prov. Boh. z let 1599—1693 v Jindř. Hradci.

***) Romae die 13. April 1658. P. Generalis ad P. Lamparter, prov. Boëmiae: „Novaedomi Balbinus professor rhetoricae et nostrorum repetentium scribit se oneri esse imparem.“ Boëm. 1657—73.

V Jindřichově Hradci zůstal P. Balbín několik let a veškeren čas, od povinností školských prázdný, vynakládal neobyčejnou pilností na učené práce a rozličná bádání. Bohatá sbírka listin a rukopisův ještě z doby mocných pánův z Hradce nemálo mu prospěla ve sbírání látky pro práce dějepisné. Také prý v Hradci spořádal své básně a sbírku novými rozhojněnou pak vydal tiskem r. 1663 v Praze*) a připsal hraběti Ferdinandu Vilémovi Slavatovi. Tato kniha byla vydána na novo r. 1670 ve Vidni, r. 1687 v Kolíně n. R.

Témuž hraběti spořádal důkladně i knihovnu a též na zámku Jindřichohradeckém dle posloupnosti seřadil veliké podobizny všech českých panovníků. Nemálo napínaly jeho pozornost pověsti o tak zvané „bílé paní“, kteráž se prý objevovala na zámku Hradeckém a zvěstovala úmrtí některého člena rodiny pánův Hradeckých, kolující vůbec po městě i v okolí. Objevilať se prý i za pobytu Balbínova, a zemřel potom dne 2. července r. 1657 Adam Pavel hrabě Slavata. Zajímavo jest, jak posuzuje v tom se svého stanoviska P. Balbína Emanuel Tonner, jenž praví: „Balbín dle ducha doby tehdejší také bředl v pověrách, všem pověstem takovým věřil, jak vysvitá z důkladné rozpravy jeho „o bílé paní a kaši medové“, kterou čteme v *Miscellaneích* (str. XXXV.), . . . Opět na svědectví o pověrčivosti Balbína zmíníme se o příhodě, kterou sám vypravuje, kterak totiž r. 1657, když s krajským hejtmanem Bechyňským, Španělem Martinem de la Saga Paradis na Třeboň přijel, v pokojích hned vedle archivu, kdež obyčejně Jesuité bydlívali, když pohostinsku tam přebývali, kterak pak v noci ze spaní byl vyburcován hrozným hlukem, jako kdyby někdo v archivě bedny strkal a knihy přehazoval, což hosta tak polekalo, že sebrav peřiny do jiného pokoje utekl a tam na zemi se vyspal. Takových povídaček o strašidlech a zjeveních rozmanitých ještě mnoho dočísti se možno ve spisech Balbínových, což smutné svědectví vy-

*) *Examen Melissaeum seu Epigrammatum libri quinque, quibus sextus ex graecis fontibus additur i. e. Novarum Apicularum colonia, quae aculeolis suis armatae ad Gentilitiam Slavatorum Rosam deducuntur atque Illustrissimo et Excellentissimo Slavatinae Domus Gubernatori Ferd. Guilielmo dedicantur.* — Prvých patero knih psáno jest dle latinských klasiků: šestou knihu čerpal z pramenů řeckých. — O epigramech těchto, praví Balbín sám, říci nelze Horacovo „nonumque prematur in annum“, aniž prý epigramy lze se zalibiti všem: neboť právě tu „quot capita, tot sensus“; jsou prý také psány bez ladu a skladu jako právě roj včeliček mladých, které sedají všady, aby z hojných květů kořistily vonný med. Tak prý jsou nevinné epigramy jeho jako panenské jsou věčely. —

„dává o tehdejší výchově a vůbec o celé době; neboť když muž tak osvícený jako Balbín v takové míře byl pověřivý, čehož pak se bylo nadíti do lidí nevzdělaných?“

V celém zámku Hradeckém, ba v celém městě a okolí nezbylo pamětihodnosti, kteréž by byl neohledal, neprozkoumal, nepopsal. Kdysi prý se pustil s několika žáky do podzemní jakés chodby pod kostelem sv. Jakuba, až pro nebezpečnoství dalšího zkoumání podzemního bylo zanechati.

Že by pak na pravdě se zakládalo, co Tonner o něm vypravuje, jak tu chodil na honbu, na ryby, na ptáky, na raky a j. zábavy, jimž prý se byl naučil a přivykl v letech chlapeckých u pana z Oppersdorfu na Častolovicích, pro to nemáme dokladův a jest sotva uvěřitelno tomu, kdo zřízení Tovaryšstva zná, jakož i pili Balbínovu uváží.

Za učenými pracemi vyjížděl nezřídka také do sousedství, jako do Třeboně, kdež v archivu, který se tam dosud chová ze starých ještě časů pánů z Rožmberka, nacházel nejhojnější kořisti. To ovšem byla Balbínovi hotová pastva. Zajisté jakmile s dovolením představených se uprázdnil, vážil této cesty půldenní ze Hradce do Třeboně, kde měl v tehdejším správci zámeckém Janu z Eckersdorfu věrného přítele. (Miscell. IV. str. 200.) Muž tento vyrostl v Jednotě bratrské, ale hlavně přičiněním kněží Tovaryšstva Ježíšova poznav pravdu, stal se katolíkem. Jsa ve službách arciknížete Leopolda Viléma, bratra císaře Ferdinanda III., jemuž tehdaž panství Třeboňské patřilo, postupoval ve službách vrchnosti své velmi šťastně.

R. 1658 před sv. Václavem bylo Balbínovi dovoleno z Jindř. Hradce navštívit Svatou Horu u Příbrami. Vyšla právě tiskem Diva Turzanensis a velice se zamlouvala. Ký div, že si ctitelé P. Marie Sv.-Horské také přáli, aby P. Balbín o ní se rozepsal. Císař Ferdinand III. svěřil 1647 toto poutnické místo Tovaryšstvu Ježíšovu. A jako všudy i zde horlivě se kázalo a zpovídalo a věřícímu lidu posluhovalo, a lid hromadně v zástupech přicházel na Svatou Horu, takže stala se vyhlášeným poutnickým místem. P. Balbín poprvé v životě svém zavítal sem trápen jsa, jak sám píše, nesmírnými bolestmi zubů, čehož před tím nikdy prý nezakoušel. Než, jakmile v kostele před oltářem za účelem popisu zázračnou sošku i korunku Ježíškovu bedlivě prohlížel a ji křesťanským způsobem políbil, mžikem navždy byl sprostěn všech nesnesitelných bolestí.

Tak vypravuje sám. „*Diva Montis Sancti*“ vyšla tiskem v Praze 1665.*) Připsal ji Malovcům, o jichž rodokmenu tam rozmlouvá, jakož i o kraji Podbrdském, k němuž Příbram náležela. Práce tato souvisela také poněkud s pracemi jinými, zvláště se studií o hraběcím rodu Sternberků. Provinciál řádu sám jej k práci vybízel, ano sliboval, že provincie česká spis nákladem svým vydá. Proto Balbín na P. Tannerovi žádal, aby mu přispěl, má-li co sebráno o sv. Hoře, že mu za to pomůže při jeho spise o P. Albertu Chanovském. A poslal skutečně P. Tannerovi nejen svou snůšku zpráv o rodu Šternberském, nýbrž zapůjčil mu i svůj rukopis s listinami krále Jiřího, a rukopis Tannerův o P. Chanovském sám přečetl a poznámkami opatřil, navrhuje, aby to ono změnil, zvláště pak mu byl radou, aby na kraji ve spise podával citáty, píše, „aby se nevědoucím nezdálo, že něco jest vymyšleno, neboť mezi námi Čechy jest málo takových, kteří by vlasti si vážili, jsouce v těch věcech hostmi a cizinci.“

P. Jiří Kruger slynul tehda jako historik a zejména jako dobrý kritik. Není tudíž divu, že se i naň Balbín obrátil o pomoc a jemu historii Rožmberskou a dobu husitskou v rukopisech zapůjčil.

Balbín nalezal své štěstí v práci. „Ejhle, jak jsem práci všecek zanešen,“ píše nadšeně. Než, stěžoval si P. Tannerovi, že se nemůže zcela věnovati pracem svým. I ve spise samém dí na omluvu, že nemohl sloh spisu svého tak vytribiti, jak by si byl přál, protože se mu nedostává času. „Vyučujiť na osmý rok rhetorice, a to ve dvou třídách, a nebyl mi dán nikdo k ruce, jak tomu jinde bývá; prosím Vás tudíž, Důstojnosti, jenž jste v Praze, zasaďte se o to, aby mi byl povolen alespoň nějaký příručí, poněvadž se od Jesuitů také ještě něco jiného vyžaduje. Léta utíkají, překvapí nás stáří, a potom k čemu budeme schopni? A práce je tolik vykonati!“

R. 1659 pracoval v Jindřichově Hradci o spise nazvaném *Turbae haereticorum in Bohemia ab anno 1603—1619* (Roty kacířské v Čechách od r. 1603—1619), který napsal na základě Pamětí Slavatových a Kapihorského dějin kláštera Sedleckého. Nalezlť v knihovně Jindřichohradecké, jak nasvědčuje veřejný notář tamější, Václav Sumsar z Rosenfeldu, dopisem za dne 10. května 1659

*) *Diva montis sancti sive Origines et miracula magnae Dei hominumque Matris Mariae. quae in monte sancto Regni Bohemiae colitur. Praegae 1665. 4°.*

stvrzujícím, že české výpisy skutečně ze spisů těch jsou vybrány, obě tato díla i jiné sem spadající archivalie.*)

Prosba Balbínova o zjednání větší prázdně byla vyslyšena. Roku školního 1658—1659 sprostili jej představení rhetoriky, a ponechali mu toliko na starost scholastiky, s kterými denně 2¹/₂ hodiny se zaměstnával.

Balbín zaujat jsa historií svatohorskou, neodolal, aby příležitostně také o kraji tak zvaném Podbrdském se nerozepsal. Zde na zlato bohaté řeky Mže a Vltava s ústíci potoky rovněž zlatonosícími; zde zlato a stříbro v horách, železo a j. kovy. Zajímaly badatele královské hrady a města, jako z nejstarších dob českých památný Beroun, Královský Žebrák, Točnick, Zbiroh a přede všemi Karlův Týn. Zdaž jediný tento Karlův Týn nechoval klenotů a skvostů tolik, že byl vskutku jediný tehdy, nerci v království, nýbrž v celé Evropě? Karlův pak Týn slynul také tím, že se tu Bohu a jeho Svatým vzdávala přední čest; ne nadarmo nazýván sv. polem. Kde na světě mimo Řím tolik sv. ostatků, vzácných to památek pro pravého křesťana, jako na Týně Karlově, kde je Otec vlasti svázal z celého světa, aby byly uctívány. V kraji Podbrdském hory a doly, pole a lesy zvěstovaly slávu Boží a Jeho nejsvětější Matky Marie Panny. Tu posvěceno místo sv. Prokopem, tu královská poustevna sv. Ivana, jak klášter sv. Jana pod skalou nazýval zbožný císař Ferdinand III.; obě hlásají tisícům věřících každý rok, co znamená život kajicný. Hrad Tetín jest památný, protože byl posvěcen mučednicí, matkou země České, sv. Ludmilou. Na Podbrdsku památná Zbraslav (Aula regia) s bývalým klášteřem královským Cisterciáků, živým to zázrakem v divotvorném obraze Matky milostné, an bouřím tolika století odolal; tu klášter otců Augustiánů, poustevníků, původně Matce Boží, nyní sv. Dobrotivě zasvěcený, tu klášter Benediktinů na ostrově Vltavském a j. Ký div, že dodatek tento o kraji Podbrdském zaujímá v knize Balbínově 114 stran?

V dodatku druhém vypisuje slavný starožitný rod pánů Malovců. V předmluvě, kterou na den sv. Václava l. P. 1661 v Jičíně psal, dí o nich: „Nebylo by potřebí rozepisovati se o slávě předků Vašich slavných, kdybychom nežili v době, kdy se pohrdá starobylostí

*) Srov. rukopis dvor. knihovny 14.214. — Jsou však i exempláře téhož spisu bez českého textu, na př. ve státním archivu fol. 416. — Viz i pojednání o tomto díle v Riegrově „Archiv der Geschichte,“ Praha 1793.

vlasti a jako staré haraburdi za nic se má, co vši úcty hodno; protože se výchova falešným směrem bere, aby potomci pohrdali starými památnostmi předků svých, domnívajíce se, že slavné skutky jejich, jelikož dávno se sběhly, nezasluhují jiné úcty nežli jako hrobky, které spíše nohama nežli očima měříme, a přejeme si spíše neviděti, co v nich jest.“ A dále píše tamtéž: „Mnohem více ve vážnosti jest jakákoliv novota, nežli vzpomínka na nejkrásnější doby královské slávy našich předků. Novotářství ve mravech, v oděvu, v životě veřejném i soukromém, v zákonech a právech, vůbec ve všem, což se mi zdá býti dokladem jistějším, že vlast naše neustále klesá, nežli všechna proroctví, ba nebezpečnější nežli útoky nepřátelské a cokoliv strach lidský a tušící duch zlého vytváří.“ — „Namítne se mi, co tobě do toho. Ty si hleď svého! Avšak vizte, jak staré Čechy nám zanechaly netoliko ozdoby válečné, ale i mírumilovné a přesvaté, za něž se žádný Čech styděti nemusí. Bývala to sice malá země co do objemu, než postrachem pro svou válečnou sílu královstvím třikráte tak objemným.“

Latinská tato kniha Balbínova o sv. Hoře byla také vydána jazykem českým i německým. České vydání nese nápis: Přepodivná Matka Svatohorská Maria v zázracích a milostech na Hoře sv. nad městem Příbramí hor stříbrných den po dni víc a víc se skvějící. Z latinské historie skrze ctih. kněze Bohuslava Balbína z Tovaryšstva Ježíšova sepsané vybraná, v češtinu od jednoho z téhož Tovaryšstva kněze (ctitele Balbínova P. Václava Steyera) přeložená, slavnému a starožitnému pp. Vratislavů z Mitrovic rodu připsaná. V Litomyšli l. P. 1666 str. 480. Německé vydání z roku 1668 v Praze (str. 396) je dedikováno Residentiae Soc. Jesu in Sacro Monte Patribus.

Za pobytu v Jindřichově Hradci pracoval Balbín plným proudem; neboť mimo práce školní a snahu, věnovanou pracím historickým, jsa profesorem rhetoriky starati se musil o to, aby alespoň jednu do roka složil divadelní hru.*) O pracích těch mluví v dopise k P. Tannerovi z r. 1658. A shledáváme také skutečně, že za tu dobu, kdy se Balbín v Jindřichově Hradci zdržoval, dvě hry divadelní z dějin vlasteneckých byly tam provedeny. R. 1655 byla provedena hra o sv. Ludmile o 5 dějstvích. Tam byla líčena patronka česká jako pohanka, potom jako světice, manželka, vdova

*) Viz Světozor 1888 str. 419.

a konečně jako mučenice. Před kardinálem Harrachem byl r. 1658 sehrán kus o sv. Vojtěchu, a jednou, když hrabě Jachim Slavata z cest do otčiny se navrátil, byl uvítán hrou o desíti 'jednáních, pojednávající o Odysseovi. (Viz: Verisim. 231.)

Nelze pochybovati, že Balbín duševním původcem i cizích spisův jmin býti může. Zajisté snaha jeho, zvelebiti vlast svou českou a slávu království Českého zvýšit, uplatňovala se vsudy. Z té příčiny vyzýval r. 1658 svého přítele P. Tannera, aby slávu „Svaté Čechie“, o níž psáti zamýšlel, rozhojnil a to proto, že Čechy u cizinců tak špatnou pověst mají, jakoby půda česká nerodila světců. Znal prý vznešeného jakéhos cizince, který se vyslovil, že prý sv. Vojtěch, když naposledy z vlasti se ubíral, Čechám zlořečil vysloviv přání, aby ve vlasti jeho žádní svatí se více nerodili. Ba, kdoši i to upíral, že by se byl sv. Vojtěch v Čechách narodil, připouštěje toliko, že Čechy mají než sv. ženy. — Proto také, když P. Tanner nesplnil, čeho na něm Balbín žádal, aniž kdo jiný se věci té ujal, napsal sám „Svatou Čechii“ a to podle plánu, který tehdy svému příteli byl sdělil. *)

Že při tolikých pracích mu zbývalo příliš málo času, snadno soudný čtenář chápe. Stěžuje si pak Balbín příteli svému P. Tannerovi počátkem r. 1659, jakoby mu toho spolubratři nepřáli a lenochem jej zvali. Však to Balbína tuším málo bolelo: spíše ho trápilo, že mu práce dějepisné poměrně málo přibývalo. — Při kterési vyjížďce do Krumlova českého podařilo se mu tehdy objeviti rukopisy, které by jistě byly přišly na zmar, kdyby se byl P. Balbín tam v čas nedostavil.

Roku 1659 vydáno jest tiskem dílo Balbínovo „Auxilia poetices seu Epitheta Bucelini multis vocum millibus a se aucta et edita.“ Pragae 1659. 12° (Bucelinova rukověť básníkům latinským, Balbínem o kolik tisíc slov rozmnožená a vydaná.)

V Jindřichově Hradci strávil Balbín plná čtyři léta. Na začátku roku 1660 vidíme ho ještě v jižních Čechách, odkudž máme pěkný dopis, který jako radní kolleje jindřichohradecké psal dne 8. ledna do Říma páteru generalovi, nejvyššímu řádovému správci. Téhož roku byl přesazen do Brna, aby i tam vyučoval na gymnasiu. A to byl rok poslední jeho učitelování.

Po 13letém působení konečně zbaven byl Balbín obtížné

*) Viz Ferd. Menčík ve Světozoru 1888, str. 419.

práce školní a nabyt tak potřebného času, aby se mohl cele věnovati zamilovaným svým pracím dějepisným.

Jakkoliv byl P. Balbín šťasten ve školách, jakkoliv se zdarem obdivuhodným tolik let působil, přetrhla se zlatá niť jeho školského působení ve 40. roce věku jeho, aniž se dala navázati. P. Balbín přestal vyučovati na školách. Až dosud plynul život jeho klidně jako veselý potůček, jenž přijímaje čím dále tím více vod do sebe rozšiřuje se a mohutní v úrodnou, ba i zlatonosnou řeku; než, nemělo zůstat ani v životě jeho všecko krásné. Od té chvíle stihá P. Balbína bouře za bouří se všech stran, až je nám ho líto; neuměl ani někomu ublížiti. Stává se z něho křesťanský rek, jenž se osvědčuje v ohni boje a protivenství. Ruka Páně vedla jej a postavila na místa nebezpečná, aby dokázal, jak se umí oháněti, aby potřel své nepřátele, až heslem se mu stane „In silentio et spe fortitudo mea“, t. j. v „mlčení a doufání je síla má.“ (Isai 30., 15.)

HLAVA JEDENÁCTÁ.

P. Balbín se loučí nadobro se školou.

Pochvalné úsudky o vyučovací metodě Balbínově — Dr. Stanislava Vydry, — Bílka z Bílenberku, — ředitele Tonnera; — Balbínova vlastní slova. — R. 1661 zbaven Balbín úřadu učitelského. — Příčiny toho. — Listy P. generála. — Balbín poslán do Jičína.

Trináct let ztrávil P. Balbín v úřadě učitelském v Kladsku totiž, v Krumlově, v Praze, v Jindřichově Hradci a v Brně, až konečně se mu bylo rozloučiti se školami na dobro.

Dr. Stanislav Vydra ve své citované knize (str. 23.) velebí jej jako dokonalého pěstouna, jenž dovedl uchvátiti srdce jinochů a to všech, získati si jejich lásku a důvěru, a na sebe je upoutati. Jako důkladné bylo jeho vyučování, tak milé bylo jeho obcování. Viděl každý z jeho žáků na něm opravdového učitele a zároveň vystihl jeho otcovské srdce. Ochoten jsa i život za svěřence dáti, byl by s nimi rozdělil své umění i své schopnosti; taková byla jeho láska k žákům všem. A pozoroval-li na někom, že ho cosi hněte, snažil se osten vytrhnouti a umdleného potěšiti. Příkladů na tisíce znaje z historie, ihned věděl, jak podobnými nehodami z minulosti odpomoci přítomným. Sám o sobě vypravuje, že byl kdysi myslí zasmušilou znepokojen (*Vita Vener. Lanc. l. 2. 5. 9. n. 12*), než jak jej těšil milý otec duchovní, opakovav mu Virgiliovo: „*Durate et vosmet rebus servate secundis.*“ (Poshovte jen a hotovte se, brzy se žalost vymění radostí), neb slovo sv. Pavla: „*Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*“ (Kdo Boha milují, těm slouží vše k dobrému). Tak a podobně uměl i P. Balbín těšiti těch, kdo u něho útěchu hledali, či spíše, kdo jí byli potřebni.

Proto žákům jeho bývalo vždy teskno, když jim bylo loučiti se se svým učitelem, pěstounem, otcem, ba snad i více než otcem; vědělť, jak je miluje. P. Balbín vládl ovšem uměním, které i když bavi, výborně poučuje, a když poučuje, zároveň bavi; uměl kořeniti to, čemu vyučoval. Na př. pozoroval-li, že žáci jsou

dlouhými a namáhavými studii již znaveni, snažil se jich povyraziti, takže brzy na duchu pookřáli. Tu jim vyprávěl z historie české, tu jim vštěpoval dojmy, jaké sám zažil za té oné příhody. Tu sloužilo bojiště s vojnou za poutavý předmět, takže na žácích samých pozorovati bylo tu rozhorlení, tu soustrast, tu strach, tu radost a naději; slovem jako dokonalý umělec vyluzuje na nástroji zladěném milé hlasy jemné neb mohutné, tak Balbín měl v moci srdce svých svěřencův.

Jeho pak chování k žákům bylo tak přesné, že nikdo nepamatoval, že by byl P. Balbín někoho urazil, třeba slůvkem. Káral-li, trestal-li koho, usvědčil jej z viny, a každý ochotně se podvolil zaslouženému trestu. Aniž se kdo pamatoval, že by byl měl některý žák nevíti proti svému učiteli. Spíše jako za blahosl. Edmunda Kampiana hrdi byli posluchači, že mají tak znamenitého učitele, a kladli si všichni za štěstí, že byli Balbínovými odchovanci. Tak sám děkan metropole pražské Bilek z Bilenberka svědectví vydal o P. Balbínovi, když se jednalo o to, aby jeho historie česká směla býti vydána tiskem.

Ředitel Tonner (o. c. str. XXXVIII.) o něm napsal: Balbín byl učitelem tak výborným, jakých nemnoho bývá; žáci od něho naučili se velmi mnohému, prospívající zároveň také v zdokonalení mravném a, co za tehdejších časů hlubokého úpadku našeho tím větší bylo vzácností a zásluhou, Balbín v mladistvých srdcích žáků svých hleděl roznítiti a utužoval cit pro vlast a národ, aby až dospějí v muže, netoliko se jim neodcizovali, nýbrž sloužili. Se zvláštní horlivostí ve směru tom snažil se účinkovati na mladou šlechtu, při každé příležitosti uváděje jim v pamět, kterak se předkové jejich vyznamenávali a kterak rod jejich dosáhl slávy v národě.

Avšak nejlépe nám Balbína jako učitele vyličí vlastní jeho slova, jež napsal, když čtvrtý rok po odstoupení z učitelství r. 1666 všem bývalým žákům svým v království Českém připisoval své výborné dílo: *Verisimilia humaniorum disciplinarum seu iudicium privatum de omni litterarum, quas humaniores appellant, artificio. Pragae. 1666. 8°.* *) Dílo to na novo vydáno bylo v Lipsku r. 1687, v Praze pak ještě r. 1701. — Praviť v úvodu, že jest mu vždy nejsladší upomínkou, když na mysl mu přicházejí doby, kdy je

*) T. j. příklady z umění krásného čili soukromý úsudek o vědeckém vzdělání, které slove krásné umění.

vyučoval a vychovával a kterak oni všichni s láskou a úctou k němu se hrnuli, „jako kdyby se sletovali ne tak k otci, jako spíše k matce,“ a kterak napnutě jej poslouchávali, zvláště když jim něco vypravovával z dějin, což činíval, kdykoliv jim chtěl udělati potěšení neb zotaviti je z umdlení po školních pracích; tuť ve tvářích jejich stkvěl se obraz myslí mladistvých, ba odrážely se též i dějiny samy; zmínil-li se o vášních a vojně žalostné, viděl ihned, kterak vzrůstal mladistvý hněv, kdežto zas při jiných událostech ukazovaly se tu naděje, tu radost, tu strach, tu nadšení atd., vůbec měl myslí jejich v moci své, jako mistr struny na harfě. Balbín byl přesvědčen, že sotva by možno bylo vyložiti slovem, jak mládež ke ctnosti a velkým činům byvá povzbuzena, vypravují-li se jí skutky dávných předků. Měl za to, že výborně tomu rozuměli Spartané, kteří, aby jinochy rozohnili ke statečným činům, předváděli před ně sbor starcův, aby vyprávěli o slavných činech svých a pohnuli tím jinochy k následování. (Boh. doct. III. 336.) Když pak nastaly veliké prázdniny, tuť radost žákův, že s rodiči se shledají, nebyla větší, než žalost, že se rozloučiti musí se svým učitelem. On však také uměl získati si jejich lásky; nikdy nikoho nedotknul se špatným slovem, nikdy nikoho neodstrčil ani nepotrestal, kdo by se k vině neznal. Proto také všichni bývali žáci i když dosáhli hodností vysokých, vděčně se k němu znali a tím se honosili, že byli kdysi jeho žáky. S potěšením připomíná dále, že mnoho žákův svých spatřuje v nejvyšších hodnostech světských a duchovních, z nichž mnozí pocházeli z nejpřednějších rodin šlechtických, jako hrabata: Vchinští (Kinští), Černínové, Galašové, Klenovští, Lažanští, Slavatové, Vratislavové, Kolovratové; následují jména: Pisinger, de Courier, de Binago, Bormann, Donigi, Chlumčanský z Přestavlk, Častolar z Dlouhé Vsi, Doudlebský z Doudleb, Drahoňovský z Ujezda, Gersdorf z Gersdorfu, Ježovský z Lub, Kořenský, Koc z Dobrše, Kobylka z Kobylého, Loubský z Lub, Materna z Květnice, Mečeroď z Mečeroďu, Příchovský z Příchovic, Panvitz, Potpuš, Račín z Račina, Rensperger z Držkovic, Sohýr z Windmühlu, Šmid, Timeni, Ullersdorf, Fremut a j., kteří ne tak předkův, alebrž vlastními zásluhami vyšinuli se k hodnostem nejvyšším. Škoda, že nevíme, kolik z nich se stalo jesuity a kdo to byli. Toliko víme, že v Jindřichově Hradci vyučoval 47 mladistvých jesuitů, scholastiků, mezi nimiž bylo 11 Polákův.

Nade všecky pak bývalé žáky své, zdá se, miloval Karla

Maximiliana hraběte Lažanského z Bukové, jemuž dílo své zvláště věnoval; pravíť v připsání tom: „Kdož medle miloval mne nežněji? Kdo o zdraví mé více se obával? Abych si ušetřil zardění, tož raději pomlčím o Tvé ke mně laskavosti a dobročinnosti.“ A týž urozený pán na Manětíně, Litech, Oseku a Mladějovicích, jenž nad to zastával úřady presidenta nad appellacemi a nejvyššího dvorního sudího, zůstal věrným a důvěrným přítelem Balbinovým až do smrti, takže jej doprovodil i ke hrobu.

P. Balbín ustupuje ze škol; za to může věnovati všecek volný čas pracím, které mu Bůh upravil: avšak tak upravil, že v jedné ruce péro a v druhé meč na obranu držeti mu bylo.

Důležito jest najíti pramen všech nedorozumění a sporů, které vyvolalo smýšlení a jednání Balbinovo. Spory ty potrvaly celých 20 let. P. Balbín, ač byl výtečný učitel a pěstoun mládeže, odstraněn ze škol, a to v nejlepším ještě věku. Z jaké příčiny mu bylo bráněno vůbec obcovati s mládeží studující? Jakých starostí nadělalo to u vrchních řádových, blízkých i nejvyšších, jak nepřátelství vyvolalo mu to ve všech stavech jak duchovních, tak světských, ač mu nechybělo mnoho přátel rovněž ze všech stavů jak duchovních, tak světských, jak mezi duchovními bratřími řádovými, tak i mimo Tovaryšstvo, v mocných a urozených i vlivuplných osobnostech.

P. Balbín byl nejen sběratel památek historických, nýbrž i badatel o nich. Ký div, že jeho bádavé oko postrehlo ubohý stav země české a jeho příčiny. Přáním jeho bylo, by veškeré liché předsudky ustoupily jasné zori historické pravdy, by se vyplnilo slovo: „Z příkladů otcův učeť se synové znáti věkovitou onu pravdu, že jediné v Kristu Ježíši nám kyne spása.“ (Dr. Klim. Borový, Dějiny diecése pražské.) Jini také viděli ubohý stav českého národa: než k ubohému lidu českému, jenž byl vydán cizincům jako na pospas, přihlíželi lhostejně, kdežto P. Balbín ve své lásce k vlasti a k lidu českému ohlížel se po pomoci, vyhledával prostředků, živým slovem i pérem uchvacoval. Vítaným pak prostředkem ku pomoci národu českému byla mu škola, kde právě se mu skýtala příležitost slovem i příkladem rozněcovati obětavou lásku k vlasti. Ve školách jeho byli žáci nadějní, urození i občanští, kteří měli někdy zastávati vynikající místa ve službách státních, občanských, zemských i jinde, kteří se měli státi časem hlavami buď rodin duchovních, buď rodin občanských, jejichž

úkolem bude vychovávat mládež jim svěřenou. Proto všechny jeho snahy a zájmy před Bohem i před lidmi nesly se za tím účelem: školou probuditi činnorodou lásku k nešťastné vlasti.

Jakkoliv ideální a dobrý byl tento úmysl Balbínův, přece byl mnohým nepohodlný. A tu budí-li všude tlak protitlak, ani u Balbína nemohlo býti jinak. Odtud lze vysvětliti jeho důslednost v jednání i britkost kritiky jeho, jakož i také na druhé straně britkou kritiku každého slova, které promluvil nebo napsal. Balbínovo svědomí nebylo obtíženo žádnou vinou, ba byl přímo puzen k jednání tomu svědomím. Ale následek toho byl, že jej osočovali a podezřívali, což mu nemálo stěžovalo veškerou činnost vědeckou, ba ohrožovalo mu ji tak, že mu z toho vzniklo starostí dosti a dosti. A byl i s hůry se mu za vinu i těžkou leccos bralo, a slova vrchnosti jeho ve výtkách mu činěných na ostro vyzněla, přece jen takový a ne jinaký připouštějí význam.

Zajisté byl P. Balbín kněz upřímně zbožný a bohabojný, vši touhy po samostatnosti prostý, svým povinnostem oddaný a skromný; a přece se mu vytýkala neskromnost, přepjatost, smělost a k vyjádření takového pojmu potkává se soudný čtenář u výtkách P. Balbínovi činěných se slovem latinským „inverecundia“ v tom smyslu, jako dosud říkává se o člověku, o němž chceme říci, že jest neskromný, „nestyda“, byl tu ani stínu nebylo po něčem smyslném, proti mravnosti čelícím.

P. Balbín byl oddaným ctitelem domu Habsburského jako nositele koruny české; z toho však nijak nevysvitalo proň, že by byl nesměl se ozvat proti mnohým přehmatům a nepravostem, které se i tehdy dály shůry na úkor ubohého lidu českého. Běda, že naše šlechta česká namnoze a zvláště stavové čeští v XVI. věku na takové bezcesti vešli, že tolik zbloudili a na tak kluzké cestě se ocitli! Byl to zmatek nad zmatek! — P. Balbín vydobyl sobě autority, že jeho slova se uplatňovala; ovšem že také naháněla tím více krve do tváře těm, jimž se nelíbila. Proto mu leckdes zavírali dvěře, ba netoliko dvěře zavírali před ním, nýbrž úsilím chtěli mu uzavřiti také ústa a vyraziti péro z ruky. Ale pomoc Boží byla s ním.

Abychom mohli správně nahlížeti do poměrů Balbínovy doby, jest žádoucí mnohého si předem povšimnouti. Smutná byla doba XVII. věku, v níž se narodil a žil. Byly to pro Evropu a najmě

pro národ český kruté následky celých věků XV. a XVI., tak že přece jen milosrdenstvím Božím a očistou pro národ český to zváti musíme, co ho stihlo napotom ve století XVII., jakkoliv to bylo krušné!

Není nikoho, kdo by schvaloval marnou podezřívavost jistých císařských úřadů v Čechách, pro niž měli v XVII. věku za to, že jest autorita vlády u národa českého ohrožena, na př. pro jisté výrazy ve spisech Balbínových, jako by jimi nenávisť a opovržení hlásal proti vládě. Ale uváží-li se, jaké živly u veřejném životě se vyskytovaly a jaké pletichy v ústraní tajně, a za hranicemi veřejně, proti vládě císařské se kuly, omluví se leccos neb alespoň pobude svého ostří.

Co se jazyka českého dotýče, jest jisto, že nebezpečí hrozilo jemu, jakož i existenci národa českého samé ve věku XVI., protestantském, vzdor tomu, že v něm vidí rádi mnozí zlatou dobu literatury české, — mnohem větší nežli ve věku XVII. katolickém. A protože Jesuité získali národ český víře katolické, zachovali tím národu českému také jeho individuálnost jazykovou, jazyk český. Zde stůjtež toho důkazy.

Dr. X a v. K r y š t ů f e k (Dějiny církve katolické str. 62) píše: „Český národ navrátíl se ke staré víře svých otců, k víře svých apoštolů slovanských . . . a odhodil cizácký blud z Anglie, Němec a Švýcar do svého lůna zanesený . . . Porážka vzdorovitého krále Fridricha a odbojných protestantských stavů rádným králem Ferdinandem II. na Bílé Hoře a katolická reformace zachovaly Čechy při jejich slovanské národnosti, že jsou podnes Čechy. Kdyby byli zůstali protestanty, byli by dnes poněmčeni; neboť protestantství podporovalo znamenitě šíření němectví v Čechách. Náš slavný rodák královéhradecký a dějepisec Tomek praví na základě svých hlubokých dějepisných studií pramenných: Na venkově utvrzovala se národnost německá zvláště příchylností Čechů k protestantskému učení, jehož kolébkou bylo Německo. Neboť přes zákony, kterýmiž od starodávna bylo cizincům bráněno držeti zemské statky v Čechách, povolovalo se nyní (před bitvou bělohorskou) mnohým pánům protestantským z Němec zakupovati se v pomezních krajinách Kdyby byl tedy Fridrich Falcký, zimní král, v boji zvítězil, byl by luteránským Čechům dle zásady „Či kraj, toho též náboženství“ vnutil své kalvínství a němectví . . .“ Poněmčování nemá tedy svého původu v bitvě bělohorské, tím méně v době pobělo-

horské. Byloť r. 1627 obnoveno zřízení zemské, dle něhož jazyk český jest předním jazykem zemským a němčina vedle něho do úřadů toliko se připouštěla. Česká byla dvorská kancelář, a ve Vídni vydávala dvorská komora komoře královské a místodržitelství odpovědi po česku; teprve r. 1750 nastoupila místo češtiny zde němčina. Až do zrušení Tovaryšstva Ježíšova byly obecné školy vesměs české a na gymnasiích se vyučovalo latinsky. To, co sluje germanisací čili poněmčováním, děje se teprve od časů Marie Teresie a Josefa II. *)

Podobně pojednává o těchto poměrech historik Dr. Rezek dospívaje k téměř přesvědčení. Pišeť ve svém výborném díle Dějiny Čech (sv. I. str. 20. a násl.): Známa jsou slova Bartoše Písaře, že Lutrovi se povedlo v Čechách způsobiti div neslýchaný, že totiž národ německý od dávných časů Čechům zlostný a nepřiznivý ku přijímání pod obojí se obrátil a Němce s Čechy ve přízeň uvedl. Takové bylo též veřejné mínění. Do Němec chodili Čechové pro učení a poučení, ve Wittemberce bylo zřídlo, z něhož se napájeli, a z toho vznikla snášelivost národnostní mezi Čechy a Němci. I Jednota bratrská hledala spojení s Wittemberkem. Vratislaví a Strassburkem. Luteranismus v Čechách a na Moravě potřeboval kněží (pastorů) a bral je z Němec. Tím se stalo, že nynější německé území v severních Čechách již koncem XVI. věku začalo ponenáhlu bráti na se tytéž rozměry, které má nyní. Způsobil to hlavně horlivý styk s Němci a vliv luteránských pastorů. „V jazykovém ohledu protestantismus přinesl sebou národnost německou,“ tak usuzuje Dr. Rezek (str. 22.)

Co se pak řádu Tovaryšstva Ježíšova týká, **) historie objektivně pojatá nijak nevede k důsledku, „že by rád byl podvázal žily národního života českého“; spíše opak z toho možno dovozovati, jelikož národ český z velké části získal víře katolické. Naděje zajisté jest, že i tato mylná věta konečně zmizí z historie české, jako leckterá jiná protestanty namluvená, na př. o nešťastné bitvě bělohorské a pod., již vybledla. Pravda jest, že v XVII. století v Čechách byla jazyková idea utrakvistická, jak i Dr. Rezek dokládá, na faktických poměrech založená. Tovaryšstvo pak jest

*) Srov. Dr. Boh. Rieger: Z germanisačního úsilí XVIII. věku v „Osvětě“ 1887 str. 385.

**) Viz Ferd. Menčík, Stížnost na útlak jazyka českého, v „Ruchu“ IX. 16.

rozděleno svou ústavou ne v jednotlivé kolleje neb domy, ale v provincie. Tehdy řádová provincie česká zaujímala všecko území koruny Svatováclavské, ba i v Drážďanech, v Lipsku i v Berlíně měla podrízené domy missijní. Byla tudíž sídla jeho v území českém i německém. Členové byli Češi i Němci. Že v takovém množství členů pozorovati se mohly dva směry, jeden více příznivý jazyku českému, druhý méně příznivý, z toho se nikdo nepodiví, a že některý člen Tovaryšstva o sobě byl třeba i výstředním, také se neupírá. Než říci, že by celý řád neb celá provincie česká byla proti jazyku českému, jest na jisto pomluva a utrhaní na cti. „Že by Tovaryšstvo nenávidělo Čechů (piší sami protestanté Denis-Vančura: Čechy po Bílé Hoře str. 353) nikdo nikdy netvrdil“ a přece to čteme v tisících knih a pamfletů. Aniž se jest lekati stížnosti neznámého Jesuity českého roku 1700 generálovi řádu do Říma zaslané, o níž pojednáno jest blíže v „Dodatecích“ této knihy, že čeští Jesuité v provincii domácí jsou zanedbáváni, s učitelských stolic se odstraňují, v čelo hlavních kollejí se nepřipouštějí, za prokuratory, provincialy, učitele a professory nedosazují, nenáviděný původ jejich že potupuje se přezdívkou „Pemáků“ a tak prý i počet českých cvičení domácích i českých kázání chrámových stále že se tenčí. Obrana provinciala P. Jana Millera jest potvrzením sice obžaloby: než doznati jest, že právě Obrana nedokazuje tak útisky, jako spíše spravedlivé vyšetřování a netrpění nějaké křivdy českým členům se strany nejvyššího představenstva, aneb provincialatu. Lze ovšem mysliti, že členové čeští činili své nároky a členové národnosti německé také. A představení řádu měli dosti nesnadný úkol vyhověti spravedlivým požadavkům obou stran. K tomu byli ještě představení povinni bráti zřetí na zájmy vlády, která jim přála a jich ústavy podporovala. V jakých se však právě proto mnohdy rozpacích ocitli!

Říci povšechně, že bylo a jest mnoho pravdy v tom, že řád jesuitský v otázce jazykové národu českému „neprospěl,“ jest tak pravdivé, jako říci, že „velmi mnoho prospěl.“ Zajisté prospěl, protože se ujímal ubohého národa Českého, jmenovitě chudých studujících českých a chudého lidu, a kdekoli se mu příležitost naskytla, jak překrásně na mnoha místech dokazuje Dr. Rezek ve svých Dějinách Čech. Věrutoho vlastenectví bylo u mnohých jesuitů za XVII. věku více nežli u leckterých „českých“ předáků ze XVI. století. Uznati také jest, že člen řádový má povinnosti, jimiž jest

vázán na celý řád a proto, co by mohl činiti jako soukromý jednotlivec, třeba nemůže se zřením k celé rodině duchovní, k níž přísluší; to se týče jednotlivých členů i představených řádových. A tak uznati jest za spravedlivý úsudek, že jesuité národ český milovali, a o jeho dobro ve směru náboženském i národním zásluhy měli i v XVII. a XVIII. století, že byli sice „hrobaři“ třebas protestantismu v Čechách, nikoli však českého národa.

S tohoto stanoviska skýtá se nám žádoucí rozhled na další osudy Balbínovy, jak je uzmíme v dalším pozorování.

Nelze upřít, že do velikých nesnází uvržen byl P. Balbín od r. 1661 a to v řádě Tovaryšstva Ježíšova samém. Balbínovi bylo právě 40 roků, byl tudíž u věku, kdy mužná síla s rozumem se pojí a na zkušenostech nabytých stavi. Řád vážil si práci Balbínových, které veskrz velikým zdarem byly provázeny. To však bylo od počátku v řádu pravidlem, že kdy se jednalo o pověst veškerého řádu, či jak filosofové říkají, o bonum commune, společné dobro, jednotlivec byť i sebe více vynikal, byl nucen ustoupiti, ba i odstraněn byl z místa svého, nechtěl-li se poddati.

Balbín ve svém nadšení, aby zabránil ještě většímu úpadku národa českého, neubránil se přehánění. Bázeň má velké oči, rozčiluje fantasií, a snadno upřilíhuje: odtud stesky a bědy, které výmluvná ústa Balbínova vylévala z nitra do srdcí všech, s nimiž jednal. Jako profesoru byla mu svěřena srdce ohnivá, mladistvá, jinochové z domů urozených i občanských. Přirozeno jest, že nezůstalo tajemstvím, co mluvíval k svým milým svěřencům. A Balbín si ani nepřál, aby zůstalo tajemstvím, co jim sdílel: naopak přál si, aby se ujalo i u dospělých, co do srdcí mladistvých zaséval.

Dověděli se to i osoby vlivu mocného, kterým národ český byl solí v očích. Zanevřeli tudíž na Balbína a namáhali se, aby u představených tovaryšstva Ježíšova v Praze, ve Vídni, ba i v Římě podrazili Balbínovi nohy a zmařili jeho nadějnou činnost.

Nevyslovuje se nikde příčina těchto nedorozumění. Než Balbín při všelikém boji má dobré svědomí, ani mu na mysl nepřichází, že by se proti poslušnosti neb autoritě nějak svým odporem provinová, že by proti vůli Boží jednal. Spíše má za to, že jest před Bohem ve svědomí zavázán se brániti proti lidským

váším a zlobě, která chce zmařit, co k větší cti a chvále Boží podnikal.

Tvrdá jsou na pohled slova, která prozrazují veliké úzkosti u hlavy celého řádu. Přísné jest jednání představených, kteří ho vylučují ze škol, jemu tak milých, na vždy, ba zakazují mu všeliké obcování s mládeží studující. Strachují se, aby směrem Balbínovým nebyly poškozeny školy tovaryšstva Ježíšova v zemích koruny svatováclavské vůbec, které ovšem tehdy zároveň byly vládními školami. Sám generál píše: „doleo vehementer, quod se Reverentia Vestra in hujusmodi discrimen conjecerit, quod video famam societatis simul periclitari. *)

Proto žádá se Balbínovo curriculum vitae, z něhož se shledává, že až do r. 1660 žil po všecka léta v řeholi, totiž 25 let, bez úhony, vzorně. Než bývá někdy, že kdo po dlouhá léta se zdarem působil, v pozdějších letech nenalézá pochopení, a to i na místech, odkudž by si ho přede vším přál, aneb jeho i měl potřeby. A proto byl-li Balbín i v nebezpečí propuštění býti z řádu, který ctil a miloval, jest to svědectví charakteru ocelového a zároveň ponaučení, jak potřeby nespoléhati na přizeň lidskou, nýbrž doufati ve prozřetelnost Boží a užívatí poctivých zbraní proti všelikým útokům nepřátelským. Pravda vítězí!

Korrespondence, ze které zprávy tyto jsou vyňaty, jest uložena v řádovém archivu římském pod nápisem Origin. Auth. in Bohemiae foundationes I. fas. 289, a týče se založení koleji a domů tovaryšstva Ježíšovi v Čechách od prvopočátku. Škoda, že nejsou také po ruce Balbínovy vlastní dopisy, které byl sám kurii do Říma ve svých záležitostech posílal! Listiny jsou autentické a proto úplně věrohodné, jelikož jsou částí bývalého archivu generálů tovaryšstva Ježíšova, kde se úřední dopisy z Říma a do Říma zaslané, dle přílušných rozvrhů ukládaly.

Roku 1660 psal P. Balbín dne 8. ledna, z kolleje v Jindřichově Hradci páteru generálovi list následující:**)

„Vyhovuji počátkem roku povinnosti radního.***) kterou, ač nehoden jsa důstojnosti této, spravuji. Předem však přeji co nej-

*) Jest mi velice líto, že se V. D. vrhla na takovou nebezpečnou dráhu, že pověst tovaryšstva samého po mém náhledu jest ohrožena.

**) Archiv římský: Aut. Boëm. fund. I. f. 289.

***) Povinnosti radních jest psáti jednou do roka P. generálovi a dvakráte P. provinciálovi, jako vrchním představeným, o kolleji, po případě podati o ní posudek.

pokorněji a nejuctívěji vysocedůstojnému Otci nás všech a prostřednictvím Vašnostiny Paternity veškerému svatému tovaryšstvu Ježíšovu nejradostnější a nejšťastnější nový rok A. M. D. G.

Co se pak naší koleje Jindřichohradecké týká, sděluji Vaši Paternitě u vši uctivosti, že dp. P. rektor náš s pomocí Boží a pak svědomitou bdělostí, jakož i otcovskou láskou ke svým svěřencům vše v pořádku drží, takže je všudy ticho; ani na venek není nic slyšeti o nějakém pohoršení, mimo jednoho snad nehodného, a tím jsem já sám, jenž asi potřebuje pokání a polepšení.

Ostatek jde vše kolejemi dobrými. A já též s pomocí Boží slibuji se polepšiti. Přihodilo-li se, co by proti stanovám řeholním čelilo, byly to výhradně věci malé z křehkosti lidské, takže mám za zbytečno, abych jimi Vaši vys. důstojnou Paternitu darmo obtěžoval. Dp. rektor je na stráži, vldp. P. provinciál není dalek nás. I poručena se činím Vaši vys. důstojné Paternitě a otcovské péči a lásce sluha v Pánu, Bohuslav Alois Balbín. S. J.“

Rektorem byl tehdy v Jindřichově Hradci P. Samuel Laberhittel, jehož úplné důvěry Balbín požíval, takže byla shoda vespolek dokonalá.

Avšak téhož roku 1660 o prázdninách školních byl náš Balbín přeložen opět do Brna, aby tam v kolleji vyučoval. Zde během školního roku obdržel list z Říma od nejvyššího vrchního, který arci přepodivně zní, jmenovitě že se týká P. Balbína, jenž byl dosud chloubou Tovaryšstva Ježíšova provincie české, býval obsypán chválou, svědectví nadmíru uspokojivá byla jeho údělem; však zasluhovala uznání jeho píce i dovednost a láska a bezúhonnost života.

Než od té chvíle střídaly se neustále výtky a výčitky, ba ustavičné potýčky. P. Balbín byl vydán prudkému osočování u nejvyšší vrchnosti řádové a to osobami rodem a důstojností vznešenými, kterých vrchní řádoví dbáti byli nuceni, aby celé tovaryšstvo k vůli jednotlivci neutrpělo, ba nepřišlo snad na zmar. Kdo tudíž může zazlívati vrchním, za celý řád zodpovědným, že si velmi opatrně vedou a proto nuceni se cítí činiti překážky, aneb i zakročovati, kde toho vidí potřebu. Soudný čtenář se domyslí, že tu šlo hlavně o vlasteneckou činnost Balbínovu, která byla, jak jsme svrchu vysvětlili, tehdy spojena s velkými potížemi.

Těch ohledů, těch názorů osobních, směřujících jednak k pravdě a k zájmům pravým, jednak zdánlivě toliko k zájmům církve a národa Českého, k zájmům celé říše!

Dne 14. března r. 1661 obdržel pater generál, jak sám doznává, list Balbínův, v němž se Balbín z podané stížnosti omlouvá. Odpovídá naň dne 16. dubna 1661 takto: „Mou povinností jest věřiti pateru provincialovi, který beztoho v brzku do Říma přijede, a pak se připravte. Čeho záležitost Vaše vyžadovati bude, stane se. Opravdu je mi velice líto, že Vaše Důstojnost sebe a dobré jméno tovaryšstva do takových nesnází uvrhla, takže narazilo na hrozné úskalí. Bůh budiž Tovaryšstvu milostiv, odpustiž mu a odvrátiti račiž od nás všelikou zlou pověst!“ (Boem. 1657 až 1673.) Po té opouští Balbín Brno, aby se odebral do kolleje jičínské jako spisovatel dějin řádových české provincie. To bylo r. 1661. — Zde pak obdržel od nejvyššího vrchního z Říma nový dopis, datovaný dne 17. srpna 1661, tohoto znění:

Na náš dopis, jakož i na zprávy druhých důstojných Otců tovaryšstva o Vaší Důstojnosti sem písemně došlé, mimo to, co ústně jsem v záležitosti Vaší slyšel, nepropouštím Vašnost z řádu. Ostatek Vám sdělí p. provincial, až se vrátí z Říma. Doufám, že velebnost Vaše prokáže se vybranými doklady, že velikého ducha v sobě nosí; neboť na pokraji tak záhubném jste stál a přece zachránil Vás Hospodin nám. Zajisté Duch sv. sám poučil nás o tom, čeho jsme se ani nenadáli. Milý Otče můj, přičiňte se a užívejte prostředků, které máte sám za výborné a účinné, abyste stonásob nahradil, co jste byl z bůhdarma promrhal; a byla-li ochrana Vaše i Naše očividna, tož hleďte, aby ani Vaše Důstojnost, ani osobní kázeň ani řád Tovaryšstva Vám tak milý na dobré pověsti neutrpěly. Toť má nejupřímnější vůle, kterou se Vaší Velebnosti poroučím.“

Provincialem provincie české byl tehdy P. Jan Pošmurný, jenž se byl z jara r. 1661 se dvěma voliči do Říma odebral. Nastala povinnost Tovaryšstvu Ježíšovu, aby staříčkému, ku vládě již nedostatečnému pateru generalovi Gozvinu Nickelovi ustanovili generalního vikáře za pomocníka. Za tou příčinou se sjeli Patres deputati, zástupcové jednotlivých provincií, aby vyvolili důstojného pomocníka, jenž by mohl býti také jeho nástupcem. A řád po všem světě tak rozvětvený vyžaduje při své hlavě vlastností ne-

obyčejných, aby dobře byl veden. Volba se dala dne 7. června r. 1661, při níž byl zvolen P. Pavel Oliva za generalního vikáře s právem nástupnictví. I psal do Prahy zástupci provincialovu P. Michalu Tamasffimu list, jenž začíná takto: „Na dopis Vaší Důstojnosti ze dne 20. srpna 1661 odpovídám . . . P. Balbínovi račte uložití spasitelné pokání, avšak nikoli veřejné, nýbrž soukromé; a postarejte se, aby P. Balbín zúplna byl zbaven všelikeho styku se studující mládeží, ba vezměte si na starost, aby odklizená byla všeliká příležitost k něčemu, co by jemu na škodu, nám pak a celému řádu na pohanu býti mohlo.“ — A téhož ještě r. 1661 píše nejvyšší vrchní z Říma sám dne 3. prosince P. Balbínovi v den jeho jedenačtyřicátých narozenin do Jičína velmi otcovský list: „Velebný Otče, přejete si býti přeloženu do Vlach, že byste mohl býti třeba zpovědníkem v Loretě, kde Tovaryšstvo naše také má kollej a v poutnickém chrámu Páně své zpovědníky. Milerád bych vyhověl Vašemu přání, avšak při nejlepší vůli mi nelze. Spíše bych radil znamenitými pracemi vynasnažiti se, aby v zapomenutí pochováno bylo, co se Vám nemilého přihodilo. I já ochotně, ba s radostí zapomenu na vše a přesvědčíte se, že výborně umím zapomínati na vše, co nemile se slyší. Rozumím Vašnosti, co nelibost ve Vás vzbuzuje, a uznávám, že byste raději byl kdes jinde. Avšak při nejlepší vůli nelze vyhověti, protože zpovědníci nesmějí se příliš často vystřídávati.“ A dokládá ještě: „Milý Otče, zajisté dobře činíte a opatrně si vedete v tom, že srdce Své ukládáte do nejsladšího Srdce Marie Panny, Bohorodičky. Tamté naleznete opět ochranu nejlepší. I svěřte se zúplna jejím dobrým mateřským radám, a neopomeňte i mne u ní býti pamětliv. V Římě. dne 3. prosince 1661.“

Z listu toho jest patrné, jak trapnými dojmy byl stihán velezasloužilý P. Balbín, však neméně jeho vrchní. Jakkoliv P. Balbín miloval Tovaryšstvo i vlast a obětoval se za obě, přece jakoby s Jonášem volal: „Jsem-li já vinen tou bouří, vyvrzte mne. Půjdu tam, kde o mně vůbec nic nevědí.“ A vskutku šlo P. Balbínovi samému o to, aby ze zemí koruny české byl odstraněn, tak že ani Čechy ani Morava, ani Slezsko nebyly by jemu poskytly přístřeší. Avšak Prozřetelnost Boží tomu nedovolila. Za to jej tím více cvičila v trpělivosti a v pokore, v jaké se cvičiti jest každému pravému následovníku Ježíše Krista.

Od 3. prosince 1661 uplynulo zatím víc než půl roku.

Dne 22. července 1662 psal však řádový generální vikář z Říma novému pateru provincialovi P. Janu Saxiovi *) mezi jiným novou stížnost na P. Balbína, již dává výraz těmito slovy: „Co se dotýče P. Bohuslava Balbína, vydal prý r. 1658 knihu Rukověť básnictví,**) v jejímž úvodu mluvou hrozně kousavou strhal P. Jana Bucelina, muže tak skromného, bývalého provinciala provincie Rakouské, jehož i jmenuje a posuzuje, napsav, že se v nadějích do něho úplně zklamána vyznává, ba dí o jeho knize, že řádu neslouží nijak ke cti (sine honore), že nestvůry slov v ní se jen hemží (ibi monstra verborum), že hoví lživé nauce o přízvuku (mendaces quantitates) a j. Račte tudíž Vaše Důstojnosti uvážiti, dovoluje-li tak psáti skromnost řeholní a co si asi pomyslí, kdo čtou věci tyto a čtou je i bludaři a jinověrci! Proto mám za to, aby za takovou zpupnost neminul trest toho, kdo to spáchal. Mimo to račte mi udati, kdo byli její censori, kteří ji schválili a či autoritou vyšla kniha i její úvod. Sebeřte tudíž všechny exempláře, kde jakékoliv seženete, a dejte je řádně opravit. Řeč úvodní budiž úplně vynechána; z knihy pak samé budiž vymýtěno, cokoliv by se slušností se nesrovnávalo, ostatní řádně budiž opraveno.“

A za týden byl tu již nový dopis z Říma, opět sáhající do živého P. Balbínovi. Týž generální vikář zaslal jej do Prahy pateru provincialovi. Týká se Balbínovy sbírky básnické „Včelí roj,“ ***) který, jak znamenitý byl, vyšel nejen v Praze 1663, nýbrž i ve Vidni 1670 a v Kolíně n. R. 1687. Píše pak (dne 29. července r. 1662) následovně: „Básně P. Balbínovy (epigrammata) nebudtež do tisku vydány dříve, dokud revisori rukopis důkladně neprohlédnou, že vskutku vše jest vynecháno, co vynecháno a vymýtěno býti má; a cokoliv opravit sluší, aby opraveno bylo, tak aby v pravdě všecka kniha tím byla, čím dle nadpisu má býti.“ Knihu tu připsal P. Balbín Ferdinandu Vilémovi hraběti Slavatovi. Ani to se nezdálo býti bezvadné. Proto se káže, aby připsání toto buď řádně poměněno buď na mnoze opraveno bylo, aniž bude trpěno, co by koliv vidělo se býti pochlebenstvím jedném neb urážkou

*) P. Jan Saxius bývalý rektor kolleje královéhradecké (od 27. února r. 1653) a nápotomní dobrodinec a příznivec kolleje této až do smrti. Za něho stavěn chrám Mariánský v Králové Hradci.

**) Auxilia Poëticae seu Epitheta Bucelinus multis vocum millibus a se aucta et edita Pragae 1695 12°.

***) Examen Melissaeum seu Epigrammatum libri quinque, quibus sextus ex graecis fontibus additur. Pragae 1663.

druhým. Zbytečné vynášení rodokmenů a vše, co budiž závist, jakož na př. o „zlatém medu“ (melle aureo) a j. budiž odstraněno. „Přeji sobě, aby v celé knize nebylo verše, ba ani slůvka, jiniž by si dobíráno bylo, co zbožné a svaté jest, aneb čím by jiní národové stíhání a právem uražení býti mohli.“

Neminul měsíc a ze Říma dne 19. srpna 1662, píše opět p. provincialovi Saxiovi generální vikář Tovaryšstva: „Co se dotýče vydávání rukopisů P. Balbínových, uvažuji už dlouho a namáhavě, abych poznal, nebylo-li by lépe zmařiti všecky snahy, aby pod jménem Balbín, které u lidí i mimo řád — (apud alios etiam externos) tak znešvařeno jest a v takovou nelibost vešlo, nic se více netisklo.“

A dne 14. října 1662 opět nařizuje generální vikář P. Pavel Oliva, aby „rukopisy Balbínovy do tisku dány nebyly, kromě, že by vymítěno bylo, co by koliv nebylo dosti počestné a cudné.“

Dne 10. února 1663 došlý dopis z Říma pateru provincialovi Saxiovi zmiňuje se o žádosti Balbínově, býti přeloženu do Lorety. Odveta na žádost tuto jest už čtenáři známa.

Epigrammata Balbínova, sbírka to básní latinských a řeckých, nedala v Římě, vlastně v Praze, jistým hlavám spáti. Opět na novo žalují u generálního vikáře řádového, že prý v básních těch jsou jisté výrazy a poznámky, které se nesrovnávají se skromností řeholní. A zovou je nehezky necudami („inverecundias“). Tu jest patrno, v jakém významu i ona dřívější slova „quae parum casta parum verecunda, t. j. „ne dosti cudné,“ „ne dosti počestné,“ vzata býti mají. Z Říma došla proto nová důtka ze dne 28. července 1663.

Toť jsou arci trudné, ba perné zkoušky, kterými Prozřetelnost Boží třebla ducha Balbínova, aby se osvědčil v ohni, je-li opravdové zlato. V případech podobných vrhá se duch věřící a zbožný Bohu svému do náručí a nalézá v duchovních cvičeních a na modlitbách útěchy a posily. Podobně si zajisté vedl náš Balbín vycvičený ve škole duchovní znamenitým mistrem P. Leczyckim, jenž neublíživ kuřeti, vystaven byl také krutým protivenstvím, za něž Pánu Bohu pak po celý život děkoval.

Avšak ani o tom nelze pochybovati, že nacházel Balbín mezi spolubratry mnohé, kteří mu rozuměli a jemu za pravdu dávali; ano právě to jej posilovalo v boji, aby vytrval a vzal na sebe jho mnohých jako obhájce společných zásad a názorů, jsa vyni-

kajícím členem řádu svého. K tomu třeba dodati, že mimo řeholi mezi učenými muži a to všech stavů, jak duchovních, tak světských, měl přátele upřímné, kteří zajisté jej utvrzovali a posilovali v jeho těžkém postavení. Mezi přáteli těmi byl jeden z nejdůvěrnějších nápotomní světící biskup Jan Tomáš Pešina z Čechorodu, tehdy právě děkan litomyšlský, jenž vynikal moudrostí a křesťanskou horlivostí a vlasteneckou láskou, řídě se heslem, „že každému náleží vždy a všude k tomu přihlížeti, čím by vlasti své mohl prospěti a zdaru jejímu napomáhati. a že právě ty roky a chvíle života pokládati můžeme za skutečně a opravdu prožité, které jsme k zvelebení a vyzdvižení obecného dobra strávili,“ jak praví Tonner.

Než všechny ty bouře, které se nad hlavou Balbínovou strhly, nebyly s to, aby oslabily sílu jeho duše. Naučilť se ve škole svého dokonalého mistra i choditi po cestách příkrých a kostrbatých. Jde si svou cestou dále po dráze sobě Bohem vykázané.

HLAVA DVANÁCTÁ.

Balbín v Jičíně a v Klatovech.

Životopis Karla IV. otce vlasti. — P. Jan Gamans. — Životopis Arnošta z Pardubic. — Přeložení do Klatov r. 1663. — Korespondence Tepelská. — Balbínova methoda badatelská z dopisů těch patrná. — Kontroverse o rodu hrabat Guttentejnských. — Archivalie Chotěšovské, Doksanské, Kladubské. — Balbín odchází roku 1664 do Krumlova.

Od té chvíle, kdy byl P. Balbín sprostěn úřadu učitelského, nezaměstnával se ničím jiným nežli historií, počítaje se k těm, kteří vzali na se úlohu, slavné skutky předků vlasti rozhlašovati, aby „snad tím oslnem líné Václavy poněkud pohnal,“ jak sám praví. Dobře dí životopisec jeho,*) že vše, oč se byl dosud pokusil, bylo jako předehraný, aby zkusil své síly, co by jimi zmohl. Za tou příčinou volil sepsati napřed dějiny některých památných míst, jakož i pokusiti se o životopis některého slavného muže.

Kdož byl toho více hoden než otec vlasti císař Karel IV., aby P. Balbín zpracoval po způsobu svém jeho životopis! Proto první větší dílo, které chtěl P. Balbín vydati, měl býti život a slavné panování Karla IV., k čemuž také veliké zásoby pramenů a pomůcek už měl po ruce. Než dopisuje si s učeným knězem Tovaryšstva. P. Janem Gamansem,**) který meškal v koleji mohučské n. R. (Miscellan. Dec. I. l. VII. in Notis ad Carolum IV. caesarem), dozvěděl se od něho, že podobné dílo spisuje. Upustil

*) Menčík, Světozor 1888 str. 420.

**) P. Jan Gamans Soc. J. v Mohuči n. R. (Katholik 1878, 2, 300—8.) Mužové učení si ho velice vážili, na př. Leibnitz píše o něm dne 27. dubna 1683 landkraběti Arnoštovi: „Zdržuje se v Mohuči Jesuita P. Gamans, jenž ve čtení rukopisů jest velice sběhlý. Zdaž ještě je na živu? Bylo by to velice škoda, kdyby všechny jeho sbírky rukopisů přišly na zmar.“ Na to obdržel odpověď ddtó 31. května 1683. „Co se P. Gamanse dotýče, tázal jsem se našeho dp. vychovatele, který z téže provincie mohučské Tovaryšstva jest; má za to, že je živ a to v Mohuči, neví však jistotu, protože je už velice sešlý.“ Dr. Falk vyjádřil se o něm: Kdyby jeho sbírka byla se dostala do tisku, Mohuč by se mohla 200 let honositi dějinami tak zdařilými, jak sotva lze pomysleti. (Histor. Badens. et Genealog. Bad.) P. Gamans narozen 1606, zemřel dle Bollandistů 25. listopadu 1684 v Aschaffenburgu.

tudiž sám od svého úmyslu a ve šlechetné horlivosti zaslal mu vše, co byl z pramenů a pomůcek nashromáždil. Ustupoval P. Balbín rád jiným, ba ochotně podporoval jejich snahy. Mimo to doslechl, že i kanclér český o P. Gamansově plánu jest uvědoměn a všeliký úmysl jeho schválil, ano slíbil mu, že mu i peněžitou pomoc od císaře Leopolda k tomu vymůže. Než (dokládá též životopisec P. Balbínův) Balbína dosti záhy upozornil P. Daniel Papebrock S. J., vydavatel věhlasného latinského díla „Acta Sanctorum Bollandistarum,“ které právě tehdy P. Jan Bollanden, kněz Tovaryšstva Ježíšova byl započal, aby byl opatrný a nesvěřoval mu svých vzácných rukopisů: jest prý P. Gamans nespolehlivý a příliš váhavý. Balbín však máje na mysli blaho vlasti radoval se z podniknuté práce a podporoval ji.

Avšak ochota Balbínova byla vskutku bezvýsledná. Ani po deseti letech Gamans životopisu Karla IV. nevydal, ba zemřel, nedokončiv ničeho. Pohříchu byl tak Balbín připraven o nejednu vzácnou listinu, která mu nikdy nebyla vrácena. Ale s prázdnou dobou Karla IV. přece nevyšla: neboť se mu naskytla příležitost alespoň zmíniti se ve svém spise o slavné době otce vlasti (Miscell. Dec. I. l. VII. v předmluvě). Poněvadž už znamenitě byl zabrán do doby této, napsal tehdy, co v mysli jeho před desíti léty bylo uzrálo, život totiž Arnošta z Pardubic, prvního arcibiskupa pražského. Zavázal se k tomu již tehdy, když meškal v Kladsku a na hrobě Arnoštově ve zbožné mysli uvažoval o zásluhách tohoto apoštola o církev a vlast tak zasloužilého. Dosti objemný životopis prvního arcibiskupa českého, o němž později zvláště pojednáno bude, připsal Balbín stavům hrabství Kladského. Ředitel Tonner dokládá, že znamenitá tato práce slavnou pověst Balbínovu ve světě učeném velice rozšířila.

V tomto díle napsal Balbín tato zajímavá, než ještě více trudná slova (Vita Vener. Arnesti I. str. 133.): „Kolik já sám zachránil jsem knih a rukopisův, které již odsouzeny byly na pepř židovský. Mezi nimi rukopis o pánech z Rožmberka, *) jehož jsem jinde neviděl, dále kroniku Bartoše z Drahonice a jiné knihy, zvláště zachování hodné!“ Ve spisech svých nejednou nařiká na to, že se nešetrně zachází se starými památkami, zvláště pak s rukopisy. Kde jen poněkud mohl, hned věci takových se ujímal a postaral,

*) V knihovně kolleje Svatoklimentské měl nápis: hunc librum servavit Bohuslaus Balbinus, ne fieret thuris piperisque cucullus.“

aby knihy a rukopisy z nebezpečného místa dostaly se v přístřeší jisté. Čtěmež, co napsal ve své *Bohemia docta* (sv. III. str. 150.) „Kdysi narazil jsem na znamenitou hromadu rukopisů, kteréž se na půdě povalovaly bez ladu a na polo rozbité. Několik kněh vzácných upoutalo mou pozornost. Ukázal jsem je majetníku učeného tohoto haraburdí, a vychvaloval jsem jich cenu. Milý otče, byla odpověď urozeného pána, kdybyste sem přišel před 30 lety, byl byste celou půdu tu shledal samými knihami naplněnou, více než kterou stodolu obilím. My však co den z kněh papír vytrhujeme na rozličné domácí potřeby. Drak, jež loňského roku prachem do povětří jsme vyhodili, byl slepen ze 30 takovýchto svazků! Zasténav nad nenahraditelnou ztrátou, prosil jsem alespoň o ty knihy, jež bych si vybral. — Vlastní to Vaše vina, že jste tak pozdě přišel, prohodil domácí pán; mohl jste si ode mne odvéztí celé vozy kněh pergamenových. Seberte si, které a kolik jich Vám libo.“ A Balbín s radostí použil příležitosti.

Z toho jest patrné, jakého ducha P. Balbín byl.

Sem se hodí epizoda z jistého kláštera. *) Tam kniha r. 1650 za 40 tolarů dostal ohromné svazky pergamenové a i takové, jež mohly svědčiti o pracovitosti klášterní, která zde dříve panovala. Nadarmo horlil Balbín proti tomu, převor nechtěl několik grošů oželeť; jen to mu dovoleno bylo, aby si knihy prohlédl. Učinil tak, a poznamenav si ony, které dosud tiskem nevyšly, úsilovně prosil, aby prodány nebyly. (*Boh. docta* VII. 45.) Smýšlel pak Balbín vůbec vždy, aby památky jakékoliv nebyly ničeny, spíše aby z prachu vytaženy a zachovány zůstaly pro potomky, aby tito starožitnost předkův a jich ctnost poznali, je nápodobili, nebo jim se obdivovali.

A kolik získal takto vzácných spisů jmenovitě kolleji Svato-klimentské! A co činil Balbín, činili i jiní Jesuité namnoze též. a činí podnes, kdy se jim udá příležitost, protože pokladem jejich hlavním byly a jsou podnes knihy nepovídkové, ale učené rukopisy. **)

*) Srov. Menčík *Světlozor* 1888 str. 411.

**) Takovými byli zejména Jesuité čeští, mezi nimiž vynikal učený a horlivý kněz Tovaryšstva Ant. Koniáš, jenž sám knihy české spisoval a rozdával, a to na tisíce kněh dobrých, vyměňuje je za škváry ať české ať německé, ať jině-jazyčné. A beze snahu lze říci, že tak více než 60.000 kněh dobrých rozdál. O tomto veškeré úcty hodném knězi Tovaryšstva pojednal důkladně Antonín Podlaha ve Sborníku historického kroužku 1893, seš. 2. Důkladné studie o něm uveřejnili v časopise *Vlast* roč. VI. str. 481—490. „Kolik a jakých kněh

Sbíraje pak zároveň látku k dějinám Tovaryšstva Ježíšova provincie české podnikal P. Balbín z Jičína cesty do jednotlivých

bylo v Čechách ničeno a zapověděno," též již r. 1863 nepředpojatý zajisté spisovatel J. Hanuš v Časopise českého musea 1863, str. 194, kde praví: „My posuzujeme index Koniášův jen co přehled literatury české jeho doby, jenž nám podá opět nový důkaz menší viny Koniášovy, jelikož shledáme, že všechny vzácnější knihy Koniášem stíhané se zachovaly, a že jich tedy, jakož po válkách husitských a po restauraci Ferdinandem II. zavedené již velmi řídké byly, velmi málo pálil, ba hojně ve knihovnách jesuitských uschoval.“ Na str. 199. pak píše: „— Pronásledoval tedy (Koniáš dle svého indexu) v celku asi 3190 knih českých. Ať již polovička jich byla odkázána záhubě (ostatní k opravě), vzrostl by počet spálených kněh asi na 1590, což daleko je ještě do 60.000 svazků. Ba nesmíme zapomenouti, že jsme počet ten naschvál co možná nejvýš položili, jelikož jsme nehleděli na stránky, kde omyly vylepšuje, jichž přece veliký počet jest. Dáme-li tedy i tomu viru, že všechny knihy, jež do „abolenda“ byl zaznamenal, vskutku byl spálil a nikoliv hojnou jich část, a to vzácnějších, uschoval — nevzroste přece počet ten na 1000 knih, což jest ovšem dosti valná summa, ač by od každé byl musil 60 exemplářů zahubiti, aby počet vzrostl na oněch osudných 60.000, což zajisté jest víře nepodobno. Jungmann sčítal od počátku písemnictva českého až do roku 1774 jen 3720 různých spisův a kněh, mezi nimiž byly jistě, kdyby je byl všechny znal, i Koniášovi veskrz nevadné. Koniáš stíhal knihy hlavně kacířské a těch zhubil ovšem znamenitý počet. Než sudme spravedlivě: byla mezi kacířskými knihami jistě větší část takových, které by nám, kdyby se byly zachovaly, k ničemu nebyly platné bývaly. Co tu bylo různých sekt husitských, co bratrských, co modliteb a modlitbiček, rozjímání, rozprav náboženských atd., veskrz bez ceny pozdějším pokolením, ježto ani zachovaných namnoze čisti nelze bez velkého hnusení. Zvážnějších, cenu trvalou majících, neschází nám téměř žádná.“ Na str. násl. pak dokládá, že Koniáš nepronásledoval toliko knihy náboženské, dogmat se týkajících, „ale i knihy pověrečné a rozpustilé vůbec.“ Z těchto již slov Hanušových jest zřejmo; „— jak daleko jsou od pravdy ti, kdo mluví o zlobově Koniášově.“

Však dovoláváno se při tom jako svědectví chvalořeči (elogia), jež po smrti Koniášově napsal do památné knihy Jesuita u sv. Klimenta v Praze. Nalezeno její správné znění v rukopisném foliantu „*Annuae litterae Collegii Soc. Jesu Pragae ad S. Clementem ab anno 1757—1772*“, jenž nalézá se v Lobkovické knihovně v Praze (signatura MS 276), kde se čte o Koniášovi mezi jiným: „*Qni plura cum eo lustra paribus studiis consumpserunt, ultra triginta codicum venenatorum millia numerant sola unius Patris industria conquisitorum manuque illius flammis injectorum, quibus salubriores alios, sua interim Minerva compositos, magnoque sumptu praelo commissos ultro substituebat, t. j., že Koniáš více než 30.000 knih otravných vlastní rukou do ohně vmetal, za ně však, že knihy dobré, jež sepsal a s velikým nákladem vydal, rozdál. Celé elogium jest otištěno v Časopise Českého musea 1895 str. 322—324.) Ejhle zdvojnásoben počet spisovatelem Pelzlem! Srov. též: Podlaha-Tumpach „B. Duhra hájky o jesuitech“ str. 359 až 416. — Než Koniáš v druhém vydání svého „Klíče“ zaznamenává kromě knih českých také 800 německých, 263 knihy latinské a 77 francouzských, které zničeny býti mají. Zbude tudíž na knihy české z třiceti tisíc toliko asi polovina.*

R. 1905 vydal J. Truhlář, kustos universitní knihovny pražské, seznam latinských rukopisů téže university. Většinou přes 1200 rukopisů přináleželo bývalé koleji jesuitské u sv. Klimenta, na 300 rukopisů pak je z bývalé knihovny treboňské. V jesuitské knihovně, píše, byly uloženy všechny rukopisné poklady pražských kolleji universitních. Ve století XV. bývalo takových rukopisů až na

kolleji.*) I stalo se, že ještě téhož roku 1661 navštívil Kladsko, kde si pilně zaznamenal z tamního archivu, co se mu pro jeho práci hodilo. (Srov.: Vita Arnesti 283.) Také Brněnskou kolleji opět navštívil, kde prý jakéhosi protestantského kazatele z Lipska obrátil.***) Dne 27. července 1662 dlel Balbín opět v Olomouci, kde si činil výtahy ze všech ročních zpráv, jakož i z Archivu. A v listopadu téhož roku již opět bádá v zámecké knihovně třeboňské, kam mu hejtman Eliáš Gattermayer z Gatterburgu vymohl přístup. Podobá se pravdě, že asi tehdy byl také ve Vídni, kde ve dvorní bibliotéce nacházel vlídného přijetí u c. k. rady Petra Lambecka, jenž s ochotou mu rukopisy snášel a jej na mnohé věci pozorna činil. Vystoupil prý tehdy i na vrchol věže Svatoštěpánské ve Vídni až k samé růžici.***))

Z Vídne cestoval Balbín do Štýrského Hradce. A když r. 1663 spis o Arnoštovi byl ukončen, zajel si do Jaroměře, kde s tamním primátorem Gabrielem Svěchyněm z Paumberka vešel do podzemních chodeb, které až ke Zvoli prý se táhnou.†) Vidíme, jak Balbín stává se až nenasytným. Arciř v hlavě jeho se rojí myšlének a plánů, které by byl také rád uskutečnil. Proto když běží o zamilovanou jeho historii, shledává prameny, byť si byly leckdes i na sedmero zámků uzavřeny.

O prázdninách obrátil se na P. Tannera, aby mu zaopatřil nadační listiny některých chrámů jako v Jaroměři, Sadské, Rokycanech, které byl cti. Arnošt arcibiskup pražský založil, a mimo to papežskou bullu, kterou byl kardinálem jmenován. Otec arcibiskupův prý dal vystavěti kůr v chrámě svatovitském, na němž byl umístěn jeho erb, až se časem sesul. I ptá se, zakládá-li se věc ta na pravdě? A ještě jej prosil o zprávu, zda-li na deskách Mariale v metropolitní knihovně vskutku znak Pardubických jest.

4500. Tovaryšstvo Ježíšovo převzalo s vysokými školami pražskými po r. 1620 sotva čtvrtinu. Kam se ostatní manuskripty poděly? Kustos svrchu jmenovaný sám se Jesuitů ujímá, řka, že Jesuité svěcené rukopisy svědomitě a pečlivě opatrovali, ale před nimi že špatně s rukopisy nakládali utrakvističtí mistři university Karlovy věku XV. a XVI., kteří rukopisy, neumějce jich čísti, prodávali, a nejhorším způsobem mrhali, Srov. Jesuitši Koniášové. Vlast 1905. str. 860. „Skoro každý 20tý kodex obsahuje lussitica,“ praví V. Flajšhans („Osvěta,“ 1905 str. 457 a násl.), což patrným důkazem jest, že Jesuité i kacířské rukopisy bedlivě opatrovali a nijak neničili.

*) Srov.: Světozor 1888. str. 421.

**) Viz Státní Archiv F. 413.

***)) Dle podpisů jeho v rukopisech dvorské knihovny 13.559 f. 23 a 12.026, f. 135.

†) Viz Vita Arnesti 283.

Balbín žádá toliko, co se mu potřebné vidí, aby dilo jeho o Arnoštovi bylo opatřeno vším, čeho se bude pohledávati. „Už v loni požádal jsem našeho P. Bridelia (Břídila), aby mi dal opsat jisté zprávy,“ tak si stěžuje P. Tannerovi, „ale ani odpovědi mi nedal a ničeho pro mne neučinil. Byli jsme si přece vždy přátelé dobří. Podobně pater provincial, který mi to přece slíbil, nic více nečiní a nic mi neposílají. Tak mne všichni opouštějí!“ Než ani P. Tanner mu nemohl pomoci, protože prý jej probošt Svatovítský do kapitolní knihovny pustiti nesmí. Aby nebylo obavy, že by snad Balbín po něčem jiném v knihovně kapitolní na Hradčanech slídl, než-li co se právě na slavného arcibiskupa Arnošta vztahovalo, udal zcela určitě, čeho si přeje.

Zatím P. Tannera podporoval v jeho pracích. Psaltě týž právě o dějinách reků ze Šternberka. Už r. 1661 sdělil mu zajímavé zprávy, které se vztahovaly na spor mezi rodem Šternberským a Waldštejnským; jednalo se totiž o přednost ve starobylosti, který z obou těchto rodů by byl starší, při čemž jeden druhému ustoupiti nechtěl, tak že r. 1547 před králem Ferdinandem I. každý svými rodnými listinami se vykázati byl povinnen. Tehdy hrabata ze Šternberka prohráli, a ústy Zdislava Berky z Dubé vyneseno ve jménu Jeho král. Veličenstva, že Valdštejnové jsou starší Šternberků, což uloženo bylo ve zvláštním pamětním spise. Pokud P. Balbín v koleji Jičínské meškal, zabýval se hlavně svými pracemi jednak o Sv. Hoře se zázračnou sochou M. P., jednak o Arnoštu z Pardubic, jež obě byly předmětem jeho tehdejšího badání a spisování. Život bl. Arnošta („Vita venerabilis Arnesti, primi Archiepiscopi Pragensis,“ Pragae 1664. 4°) byl vydán v Praze 1664, a roku následujícího vyšly tiskem Dějiny Svatohorské („Diva montis sancti sive Origines et miracula magnae Dei hominumque Matris Mariae, quae in monte sancto Regni Bohemiae colitur.“ Pragae 1665, 4°.) V českém jazyku vydal spis tento P. Šteyer v Litomyšli 1666; v německém jazyce vyšel 1668 v Praze. Jak oba tyto spisy spolu souvisí a se doplňují, uztří čtenář při pozdějším rozboru těchto kněh.

Nadešel nový rok školní (1663) a obvyklá výroční disposice. P. Balbín meškal (dosud v koleji Jičínské. Avšak z Říma se píše a radi P. provincialovi dopisem ze dne 6. října 1663, že s P. Balbínem bude asi pokoj, když se mu dá povel, aby se vystěhoval z Čech, a budeli poslán do Hlohova neb do Žahaně na pokraji Slezska,

hodně daleko, kde ho nikdo nezná, aniž o něm ví. V Žahani mělo Tovaryšstvo Ježíšovo od r. 1628 nevelký dům. Za rok otevřelo tu kollej se školami, která se však na dlouho neudržela, nebo od roku 1657 byla tam opět toliko stanice misijní. Ve Velkém Hlohově pak v Dolním Slezsku byla kollej jezuitská až do zrušení řádu r. 1773. Avšak prozíravý a jako dobrý otec starostlivý pater provincial Saxius vypravil P. Balbína do koleje Klatovské, aby se tam mohl klidně svým studiím věnovati. Jako na rozloučenou s kolejí Jičínskou dostalo se P. Balbínovi vítané příležitosti spatřiti v hrobce řádového kostela sv. Ignáce kněze-missionáře P. Matěje Burnatého, jenž před 34 léty (r. 1629) pro sv. víru byl zavražděn v polích u Libuně.*) Právě byla totiž otevřena hrobka za příčinou pohřbu jednoho patera Jičínské kolleje. I vyprosil si Balbín dovolení, aby se směla otevřiti rakev P. Burnatého. Balbín sám sňal víko a spatřil s podivem tělo neporušené, čelo mečem posekané, dva prsty u ruky uťaté. Radostí uchvácen, padl na kolena a požehnav se polibil ruku cti. mučenníku Páně. Sešli se nejen všichni členové kolleje Jičínské, nýbrž zavoláni byli též zvláště starší lidé z města, kteříž před 34 léty P. Burnatého za živa znali a při pohřbu v otevřené rakvi jej byli viděli.

I rozloučil se P. Balbín s kolejí Jičínskou. Jak se mu zde líbilo, sám naznačil po 4 letech v listě ze dne 26. září 1666 svému příteli P. Alojsiu Hackenschmidtovi, píše mu: „Budu se stěhovati opět do Jičína na místo mi toužené a milé (ad optatam et dilectam sedem), kde jsem se věnoval v úplné tichosti studiím a sepsal svého Arnošta a historii sv. Hory. Tak veselých dní ani se nepamatuji, že bych byl kdy zažil. Výtečná knihovna, jíž se kochá duch, a bohatá nadace, při níž se má i tělo dobře. Deo sint laudes.“

Však ani v Klatovech nebylo P. Balbínovi zle. V Jičíně měl úplnou volnost, že jako spisovatel mohl shledávati prameny z blízka i zdáli; směl vyjížděti po Čechách a po Moravě a ještě dále, až do Štýrského Hradce za účelem svého badání. Jaké volnosti v radě se Balbín těšil za příčinou vědeckého badání a proto jaké důvěry požíval u těch, kdo mu povolení dávali, jest patrné z jeho svědectví (Miscellaneorum I. III. Deccadis I.), které vydal, an praví, že za svého života největší část země české procestoval,

*) Viz P. J o s. S v o b o d a S. J. Katolická reformace sv. II. str. 66.

aby ji dokonale seznal a o všem se vlastníma očima přesvědčil. Nebylo města a hradu, jež by byl nenavštívil. Uvádí tam doslovně hrady, které prozkoumal a mnohdy prolezl; zejména to byly: Bechyně, Bečov, Bilina, Budyně, Bezděz, Brandýs, Ml. Boleslav, Brada, Brandýs nad Labem, Bradlec, Buštěhrad, Choustník, Chejnov, Cheb, Červený Hrad, Chlumec nad Cidlinou, Doubravská Hora, Drachov, Děčín, Dražice, Dobříš, Eisenberg, Falknov, Frimburk, Friedland, Hasištejn, Helfenburg, Hazmburk, Hluboká, Hořice, Hostinné, Hradištko, Horažďovice, Hradec, Homole, Jenštejn, Jilemnice, Kalich, Kámen, Karlštejn, Konopiště, Kostomlaty, Košumberk, Kostelec, Krumlov, Rumburk, Kunětická Hora, Kyšperk, Landškroun. Lešno, Lipnice, Litomyšl, Litice, Lípa, Locket, Michelsperk, Miletin, Mníšek, Náchod, Okoř, Opálka, Opočno, Potštýn, Přerov, Panna, Příbram, Primda, Planá, Polná, Pacov, Rábí, Rožmberk, Ronšberk, Roupov, Radyně, Rožmitál, Ralsko, Rohozec, Rožďalovice, Strakonice, Švihov, Štěkeň, Stráž, Střekov, Horšův Týn, Treboň, Velhartice, Vartmberk, Veliš, Zelená Hora, Žirovnice, Žebrák, Žampach a Žamberk. Také v Klatovech mohl bez překážek pokračovati v pracech svých. Ovládaje sic dokonale jazyk, kterým psal a vynikaje dovedností slohovou, přece pilně předem pořádal nahromaděné prameny a pomůcky, aby pak se ponořil ve své dílo, a je náležitě zpracoval. Tehdy už bylo málo knihoven a archivů v Čechách, kterých by byl P. Balbín neprohlédl, maje tak trapné práce přípravné odbytu většinu. Ale byl tu při této práci tiché, ale plodné, jež mu byla nejmilejší, zcela spokojen. Ba možná dost, že právě tato tichost jeho práce zavedla podnět k neporozumění jejímu a k překážkám přímo osudným.

V Klatovech se mu naskytl nový pramen práce. Obeznámil se totiž s kanonií rádu premonstrátského v Teplé, a v opatu tehdejším Rajmundu Wilfertovi, jakož i v Aloisiu Hackenschmidtovi, domácimu to professoru theologie, získal důvěrných přátel a pro činnost spisovatelskou vydatné pomoci. Až dosud se neznali. I postačil jediný dopis Balbínův, aby se mu otevřela nejen brána kláštera tepelského, nýbrž i brána do jejich srdcí. Netřeba se tomu diviti. Kdo nebyl zaujat předem, musil býti P. Balbinem uchvácen.

V archivu kláštera tepelského (č. 1288 a 1289,) jsou podnes uloženy listy Balbínovy z let 1664—1667. Jest to svazek in folio, jenž obsahuje 47 vlastnoručních dopisů se 6 přílohami, které za-

silal svému příznivci opatu Rajmundu Wilfertovi a pilnému pomocníkovi svému P. Alojsiu Hackenschmidtovi. Zprávu o nich podal jakož i jejich vydání tiskem pořídil Adolf Patera, musejní bibliotekář v Praze, ve „Věstníku král. české společnosti nauk“ r. 1888. str. 143—226.“ Ctitelé Balbínovi všichni zajisté vděční jsou za tuto práci, protože jsou tyto dopisy jak zajímavé, tak poučné. Nazírá tu soudný čtenář do duše „šlechtného vlastence a pilného historika českého.“ Ale zvláštní zájem budí v badateli historickém okolnost, že listy tyto spadají do doby, kdy nepřátelé by byli rádi v kale křivých pomluv a křivd P. Balbína pohroužili, ba utopili. Proto mnohá temná stránka z jeho života (jak dokládá jich vydavatel) se jimi osvětluje. P. Balbín byl poslán po Klatov, aby se o něm nevědělo, kde jest, zatím prozřetelnost Boží se postarala, aby nebyl tu vyrušován ve svých pracích, a zároveň, aby utuchly mnohé pomluvy, které o něm jeho nepřátelé roznášeli.

P. Balbín žádá ve svém prvním dopise do Teplé o zapůjčení životopisu bl. Hroznaty, který také ochotně mu byl zaslán; potom ve svém latinském poděkování píše dle věrného překladu: „Kéž bych se stal listem, abych se vložití mohl do obálky a dal se zanést k Vám do Teplé. Bohužel tentokráte nelze. Než, co nelze nyní, bude možno snad jindy.“ A ihned vypisuje své pochybnosti, na které se pokorně doprošuje odpovědi. I dokládá: „Vaše Milost račiž vědět, že já a P. Jiří Crugerius v provincii české nejvíce se zajímáme o historii domácí a konáme historická studia, ujišťující, že ani bl. Hroznata, ani kanonie tepelská, neujdou bádání a příslušné oslavě. Že se tak dosud nestalo, připočísti jest jednak starobylosti a objemu látky, jednak dějinám veškerého království jimiž se zaměstnáváme. Hrabě Guttenstein má něco za lubem, co poslouží ke cti a slávě bl. Hroznaty a jeho rodu. S radostí jdu mu v této práci na pomoc. Čím se odplatím pateru Alojsiovi, jenž takovou ochotu pro nás jeví? Kéž by byla taková i jinde! Ale marné doprošování u mnohých! Na př. v kapitolní knihovně na Hradčanech jsou nadační knihy (libri erectionum), ohromné to svazky, kterých nelze si vypůjčiti, leč s povolením veškeré kapitoly. Do některých nahlédnouti se mi přece podařilo, když jsem byl překonal nesnáze nevylicitelné, které se vlekly po 2 léta! Už mne hrozná liknavost jistých pánů strašlivě pálí; a jak daleko překážky mi činěné sahají, ani vypsati nelze. Také se ani neodvážuji vše napsati. Končím, abych nebyl hned poprvé dotě-

ravým a Vaší Milosti na obtíž. Zároveň prosím nejuctivěji, by mi dopřána byla odpověď skrze některého Vašeho kněze na mé pochybnosti . . . “ A staraje se, aby knihy jeho šly na odbyt, nabízí co byl za posledních let vydal, jako Bohorodici Wartskou, Tuřanskou, pak svých Epigramů šestero kněh. Připomíná též, že tento rok vyšel Životopis Arnošta I., arcibiskupa pražského, v němž mnohé se týká českého dějepisu vůbec. „Neráčí-li Vaše Milost dosud míti kněh techto, milerád zašlu, jakmile se příležitost naskytne, která arci z Klatov do Teplé bývá dosti řídká.“

Prvým dnem měsíce května došel ho dopis Jeho Milosti a zároveň odpověď na četné jeho dotazy, z nichž má nesmírnou radost.

Již 2. května 1664 píše v odpověď dopis druhý: „Amplissime, Religiosissime et Reverendissime Domine Domine Praelate, Patrone colendissime! . . . To byl pravý déšť samých milostí. Díky co nejpokorněji vzdávám. A slibuji svou ochotu k jakékoliv službě duchovní. Doufám také, že budu míti příležitost vděčnost svou prokázati v knihách, jednajících o naší vlasti české. Ještě mám nějaké pochybnosti ve příčině bl. Hroznaty a starožitností tepelských; avšak nehoří. Jsemť beztoho domácími pracemi tolik zanesen v těchto dnech, že na nic jiného mysliti nelze. Až podruhé poprosím dp. patera Alojsia, mně druhy již drahého, nyní pak stokrát dražšího, aby mi s povolením Vaší Milosti zodpověděl moje dotazy. Víím, že je Vaše Milost zaměstnána pracemi a starostmi jinými.“ — Posílá mu knihy a zároveň účet: „Co právě posílám, má všeho všudy cenu 35 grošů. Zatím Vaší Milosti s tisícerym díkem přeji z té duše Máj nejpríjemnější, jakož i to, aby se po mnohá, přemnohá léta co nejčastěji vracel se vši blažeností nebeskou i pozemskou, a prosím Boha o to; Vaší Milosti pak přízni a spanilomyslnosti se nejpokorněji a nejuctivěji poručena činím . . . Bohuslaus Aloysius Balbinus, Soc. Jesu sacerdos. P. S. Na moje pochybnosti dána hojná a tentokráte výborná odpověď; za vše nejúprímější dík.“

Ve třetím dopise dne 8. června 1664 opět prelátu tepelskému odpovídá na rozličné dotazy: „Právě jsem se vrátil ze svatého Kříže (v Dolních Rakousích), kde jsem o svatodušních svátcích u p. barona z Lemingu pobyl, a k nemalé radosti spozoroval jsem na stolku převzácný list Vaší Milosti. Ani nevím, jak se mám za takovou dobromyslnost poděkovati. Vše, co mám, jsem ochoten

Vašnostem obětovati, arcíř nemám než svou ochotnou a vždy k službám jakýmkoliv hotovou vůli, byť bych třeba sebe menší pokyn pozoroval . . . Kniha starožitností českých s nápisem „*Nolitia Veteris Bohemiae*“ ještě v tisku není. Seženu-li kde štědrého patrona, bohda za rok vyjde. Popis Karlova Týna a okresu podbrdského co nejdříve v Praze uveřejněn bude. Historii bl. M. P. svatohorské mám už v Římě schválenou i u nejdůst. konsistoře. Co nevidět začneme s tiskem. Na konci pak tyto dva popisy jako dodatek připojim; jesti beztoho sv. Hora v okresu podbrdském. A jakmile vyjde, slibuji Milostpánovi co nejdříve výtisk zaslati; ovšem, že letos naděje není na dokončení tiskem, protože kniha bude dosti objemná. Ještě mám mnohé věci jiné za lubem, které, dopřeje-li Pán života, jako na př. dějiny české, o nichž už 16 let pracuji, bych milerád uveřejnil. Některé spisy, jako *Verisimilia*, *Oratoria quaesita* mám vypracované; nemají však dosud ani schválení, natož, aby již byly v tisku. Že se moje *Epigrammata* Vaší Milosti zamlouvají, připisuji výhradně preveliké oddanosti ke mně nehodnému; stáváť se, že láska i to, čeho není, vidí, a co vidí vskutku, vše spanilě býti vidí. Na krátko čas mi vykázan; i proto račť Vaše Milost podle své dobroty vše přijmouti. Z té duše přeji stálé zdraví, radost a vše dobré Vaší Milosti, a ctihodnou kanonii celou nejpokorněji zdravím.“

Zároveň píše — téhož dne — Pateru Alojsiovi, v němž se mu dostalo nejvěrnějšího přítele a spolupracovníka. *) „Chci býti vděčným. A pocit tento nutká mě, abych alespoň několika řádky se projevil. Tisíceré díky vzdávám u vsí pokoře za odpovědi tak důkladné na moje dotazy a pochybnosti. Doufám, že se budu moci časem také vděčným prokázati. Za dvě nejpokorněji prosím. 1. nevíte, zda-li by v okolí, na př. Váš Chotěšovský p. probošt aneb jiní důst. pp. faráři přáli si mítí moje knihy na př. *Život Arnoštův*, *Epigrammata*? Poslal bych tolik exemplářů Vašnosti, kolik libo. Od nás se jezdí každý týden do Plzně; jak snadno by mohl listonoš[†] Vašemu Tepelskému tyto spisy doručiti. Odpusťte, potřebuji peněz na vydání kněh. 2. Jistý kněz *Tovaryšstva Ježíšova* P. Jiří Crugerius, v badání historickém velice sběhlý, píše historický kalendář, v němž na každý den, co se bylo událo památ-

*) Tituluje ho; Admodum Reverende, Religiosissime ac Doctissime Pater Candidissimi Ordinis (anonicorum Praemonstratensis in celeberrimo Teplensi Coenobio Professe — Amice mi et Frater in Xo dilectissime et reverenter colende!

ného a který znamenitý muž ve vlasti naší žil, vypisuje. Prosí mě, abych se zaň přimluvil, aby o Vašich věhlasných opatech Tepelských něčím se vykázáti mohl. Jména sám vytkl a to za měsíc květen, červen atd. Tyto dvě prosby vznáším k Vašnostem. Zároveň jako Vaši Paternitu nejsrdečněji zdravím, tak podobně moje bývalá přemilá holátka (*pullos quondam carissimos*) P. Godefrida a P. Jana Rudolfa co nejspanileji a nejlaskavěji (*pulcherrime et amantissime*) zdravím. Hospodin račiž je ve sv. službě své vždy zdravé, veselé a horlivé zachovati, aby se líbili Bohu i lidem. Po druhé více. Mám právě nesmírně mnoho práce. Všem Vám, Reverendi Patres, se poručena činím, nejoddanější sluha Aloysius Balbinus, Soc. Jesu sacerdos.“

Dne 19. června 1664 opět píše Jeho Milosti p. prelátu Tepelskému. „Ani nevím, jak mám odpověděti na dopis tak důvěrný a drahocenný. Račiž Vaše Milost přijmouti nejpokornější dík. Následuje tu Milost Vaše jaksi samého Hospodina, jemuž také za všecka dobrodiní nemůžeme nic vzdáti, leč povinný dík. Zajisté jak mně tak P. Crugeriovi jsou a zůstanou přemilá sdělení o opatech Tepelských, a neopomeneme uveřejniti je, při čemž ne bez příslušné pocty a uznání zaslouženého se stane vzpomínka i Vaši Milosti. Kéž by i druzí páni prelati měli podobnou humanitu! Ale nevím, co si mysliti. Někteří vůbec nedávají žádné odpovědi, tím méně jsou ochotni něčím posloužiti, nad čímž se pozastavují všichni učenci, jako by to nesloužilo ke cti a slávě jich předchůdců atd. Já naopak P. Crugeria podporuji už kolik let, jako on mne; i pracujeme společnými silami o starožitnostech naší vlasti, aby ze ssutin byly vyhrabány a do světla postaveny. Alespoň o to postarati se dlužno, aby, jestliže rozmilá vlast naše po radě přátel i nepřátel násilí podlehne, zachovala se alespoň budoucím věkům slušná vzpomínka na ni. Jest tomu již 16 let, co se věnuji vypsání historie české; dopřeje-li mi Pán ještě 6 roků, uzří Vaše Milost tiskem vydané dílo o 4 neb 3 svazcích. Zatím mám ještě nějaké pochybnosti o věcech Tepelských; než právě neminím svému rozmilému P. Alojsiovi vše přednáseti, abych jej neuhnal, dokud nedokončí práce, již před sebou má. Vaše Milost budiz přesvědčena o tom, že čímkoliv bude mně nebo P. Crugerovi lze posloužiti, s největší ochotou tak učiníme.

Konečně zasílám Vaši Milosti troji proroctví o království Českém. Prvé se přičítá Křišťanovi a obsahuje tuto zvláštnost, že

páni čeští a moravští odstoupí od koruny české (*ipsosmet futuros contrarios suae patriae*) t. j., sami se postaví do šiku nepřátelského proti své vlasti. Kéž by to nebylo nikdy pravda; odkud nám horší věci . . . nežli právě z pokynů, ba úsilí těch pánů, kteří by vlast svou hájiti měli . . . *Sapienti pauca!* Podruhé pošlu Vaši Milosti ještě jiné a to skvělejší proroctví. Sám náš sv. kníže se zjevil Oldřichovi z Rožmberka před 200 lety. Žasnouti bude Vaše Milost. Tentokráte však mi je poslati nelze, protože se hotovím na cestu. Jest mi jeti na sv. Horu na několik dní; právě se tiskne v Praze její historie. Pak se opět vrátím. Zatím se přizní Vaši Milosti poručena činím a zároveň veškeren ctihodný konvent pokorně zdravím a v něm zejména dp. P. Alojse a svoje přemilá druhdy holátka.“

K dopisu tomuto připojeny jsou zmíněné výpisky o starých proroctvích. „Proroctví ze starého rukopisu (*vetustissimo*) sám jsem vypsál. Jest tak zvetšělý, že téměř ani čísti nelze písmo (8° *in corio rubro*). Nápis je *Tractatus spirituales Religiosi. Prophetia de Bohemia*. Lilie zůstane neporušena (*in meliori parte*) a dostane se do země lva a zastaví na poli mezi trním svého království. Předně syn člověka přijde s hovádky na ramenou, jehož panství je v zemi měsíce, hrozný všemu míru, vody zbrodí s vojem silným, až vejde do země lva ubohé; neboť šelmy země jeho zuby kůži na něm rozervalý. Týž pak rok objeví se orlice od východu, křídloma roztaženými nad sluncem, a s ní veliké množství mláďat na pomoc synu člověka. Týž rok opustí tábor, zděšení veliké všady a na straně lva bude boj mezi několika králi. V tento den bude potopa krve a lilie ztratí korunu, kterou pak bude nad míru slavně syn člověka korunován. Pak po celé 4letí na světě mnohé války mezi věřícími, svět po větším díle zahyne. Hlava světa . . . “

M. Křístana, kněze a faráře u svatého Michala v Praze, proroctví. „České království nížádnou mocí aniž světskou opatrností spravováno bývá, ale samým nebeským během. V zemi české roztržení býti má. Páni čeští a moravští od koruny české odstoupí, i města mnohá, a budou zrady. Čechové budou bez dědice až do 4 králův, a když se bude psáti l. P. A . . . tehdaž, bych mohl živ býti, nechtěl bych, nebo se v Čechách a na Moravě dobře dítí nebude až do jednoty a do života krále od východu slunce etc. etc. *In lapide antiquo in monasterio S. Coronae ord. Cisterc. 1488.*“

Dne 3. srpna 1664 sděluje Balbín z Klatov slíbené proroctví

z prastarého Rukopisu Rožmberského (Visio D. Udalrici de Rosenberg a. 1417.) Oldřich z Rožmberka byv podveden Husity, tak že se v katolické víře začal viklati, měl vidění. Sám Kristus všecek zbodán ostrým trním se mu zjevil, řka: Tak mne zmučili kněži taborité pod obojí, usilujíce krev mou odlišiti od božství mého. Po tom zmizel. Z nenadání pak se objevil Jan Hus (jejž Oldřich všeho všudy toliko jednou viděl) na pokraji jakéhosi jezera. A v ruce držel hořící pochodeň. Avšak najednou se tu naskytl nějaký pes, který Husa i s pochodní pohltit, načež přistoupil sv. Václav a tázal se: Zdáli pak jsi viděl psa a onoho muže? Ano, pravím; ale co by znamenalo nevím. I doložil: Přisáhl Hospodin, 247 let budou stíhány Čechy rozličnými bludy. Potom se ukáže na Blaníku muž hrozný a vysoký, zapálí hromadu slámy. I doložil sv. Václav: Pamětliv buď Boha a mne a sv. Vojtěcha, aniž opustiš dřevní stůl Páně (t. j. pod jednou způsobou). I bez meškání vypravil se Oldřich s 500 rytíři do Žebráka k papežskému legátu, aby se tu zřekl bludu a navrátil se do církve katolické. A dodává k tomu Balbín: Notandum: Anno 1417 facta est visio, huic anno adde annos 247 poenarum, resultabit annus — 1664, quo expleto (juxta hanc visionem) erit finis poenarum et calamitatum Bohemiae.

Dne 5. července 1664 psal Balbín opět svému rozmilému příteli P. Aloysiovi. „Ani vypsati nelze, jak milé jest mi, když vzpomínám cest, jimiž se naše staré přátelství bralo, o čemž právě Vašnostin list se rozepisuje. Však se postarám, aby se přátelství naše zachovalo, ba více a více rostlo, neboť jako oheň bez přikládání zachovati nelze, tak ani přátelství bez vzájemného obcování. Ovšem obvyklým způsobem (vitro et pileo) se přátelství naše udržeti nedá, za to potřebí použití listu a dopisem ob čas nahraditi, co nelze pro zaměstnání s obou stran. Předem díky vzdávám za tak vzácnou péči o věci moje, o něž se tolik zajímáte. Však vynasnažím se býti vděčným. Právě se tiskne v Praze historie Svatohorská, jakož i popis kraje podbrdského do podrobná, totiž Karlova Týna, Zbraslavi, sv. Ivana pod skalou, Velize, zlatých a stříbrných dolů a hor, Valdeka, Kláštera sv. Dobrotivé, Točníka, Žebráka, Tetina a j.; rovněž vypsán bude původ rodu Malovců. Však co nejdříve také spis obdržíte, jakmile nějaký trojník seženu, (pro zasmání tak píši); nebo za naší doby páni mecenáši (i když se jim spis věnuje) nebývají štědři. Protož z rozprodaných kněh

jest mi vytlouci kapitál, bych zaň mohl dáti do tisku knihy jiné. Nejdůst. p. prelát dosud mi nezaslal odpověď na pochybnosti ve příčině kláštera Tepelského; bez pochyby brzy pošle. Zmíním se zajisté svým časem v knihách svých o něm se vši počestností. Totéž učiní i P. Crugerius; (pracujemeť jako společnými silami.) Najisto poukážeme na zájem Jeho Milosti o historii a ochotu a j. Není podobných všude. Někteří nechťi nijak býti sdílní. Ubozí nevědomci! Což neslouží vše ke cti předků našich, jichž jména moli šírají a plíseň maří! Račte prosím dojiti k jeho Milosti a vyříditi mou nejupřímnější úctu, jakož i ochotu ku všelikým službám. Co by koliv tiskem vyšlo ze spisů mých, zajisté zašlu Jeho Milosti co nejdříve; než v trpělivosti vyčkati potřebí, protože censura ubéře času, a tiskárna pomalu pracuje. Těší mne nemálo, že právě mezi pány preláty věhlasného řádu tohoto mám upřímné přátele, a to v prelátu Luckém, Drkolenském, Zábrdovickém a nyní též Tepelském.“

Dne 3. srpna sděluje Balbín do Teplé svému příteli P. Alojsiovi, co ví o biskupství litomyšlském a vyznává, že jeho vědomosti daleko nedostačují, aby všechny dotazy jemu činěné zodpověděl. Píše: „Toť jisto, že biskupství zřízeno bylo ze zboží klášterního (řádu premonstrátského): nebo ačkoliv, jak z bully papežské jest vidno, i arcibiskupu pražskému a biskupu olomouckému apoštolská stolice nařídila, aby postoupili biskupu litomyšlskému příslušných živností, přece tito neučinili ničeho. Z té příčiny vydržován byl klášterem, a klášter sám skoro vesměs dodával kandidáty na biskupský prestol, jakož i týž chrám Páně sloužil biskupu za stoličný, jenž byl chrámem řeholním. I na místě kanovníků světských, jak se vídají při katedrálách, byli členové kanonie sv. Norberta. Arci, že tito požívali výsad, z jakých se těší kanovníci světští. Možná dost, že následkem různého stavu měli také různé poněkud obleky, což tím snáze uvěřiti jest, že to byli výhradně téměř sami šlechticové, kteří v kanonii tu se přijímali a měli výsady velmi čestné atd. Za tou příčinou, ač patřili do řádu svatého Norberta, byli zároveň kanovníky biskupskými a měli svoje příjmy. Proto právě P. Eliáš si přál, aby z Teplé, kde složil slavné sliby, si jej biskup vyžádal do kláštera olivetského v Litomyšli: neboť tak se mohl státi i administrátorem litomyšlského biskupství. Byltě znamenitý muž, učený, jenž v Jindřichově Hradci po zrušení křížovníků Lublaňských z německého řádu první tamní faru

spravoval, a r. 1489 jednotu literátskou biskupem stvrditi dal. Viděl jsem jeho listinu na pergameně, kde byl podepsán: Já Eliáš Schech (vel Czech), správce biskupství litomyšlského a farář hra-decký, řádu premonstrátského atd. Biskupství Litomyšlské mělo ještě dlouho své biskupy, alespoň jmenované i po vyplnění klá-štera. Litomyšl pražskými husity dobytou r. 1426 (vskutku 1425) obdržel darem Boček Dohalský (z Kunětic); r. 1433 pak dostala se v držení člověka velice bezbožného Viléma Kostky (z Postupic), který se zmocnil všech církevních statků. Z kláštera a biskupského chrámu zbudoval si hrad. A od té chvíle měli Čeští bratři zde svou peleš atd. Mohu poslati časem i více, libo-li.“

Není nezajímavo povšimnouti si blíže dotazův, které badatel náš ve svých tuto citovaných dopisech činí. Možnoť z nich dobře poznati, jak si Balbin při svých studiích historických vedl. *) — Hned z počátku prosí nejsnažněji, by mu bylo následující sděleno: 1. Rok a den založení, zakladatelovo jméno a rodokmen, nadační listiny, schválení papežská i královská, popis slavnostního úvodu Otců do kanonie a pod. Co prý se ví o zázračné hvězdě za bi-skupa pražského Jana? 2. Má-li zavěť zakladatelova svůj původ v úmrtí či v nějaké pouti nebo slibu, rok a den úmrtí zakladatele, byla-li mrtvola jeho vykoupěna a kým, byl-li zakladatel dříve ženat a z jakého rodu byla jeho choť, dožil-li se toho, že klášter a chrám byly dostavěny, zda-li se udály zázraky na jeho hrobě, což by svědčilo o jeho svatosti, jakou polohu měl, když otevřeli hrob a bylo-li jím hýbáno. 3. Postup opatů, a kdo z nich zvláště vynikli buď rodem, buď učenností, buď přízní u králů neb knížat, buď svatostí života, aneb svými podniky ve prospěch kláštera neb země. 4. Jakých výsad, immunity dostalo se klášteru králi, nebo

*) Dr. R e z e k (Dějiny Čech a Moravy naší doby I. str. 28.) napsal: „Mnoho mluví se o objektivitě čili nestrannosti ve spisech historických. Neschází hlasů a sice od vynikajících historiků všech národů, že objektivita jest věci ne-možnou, protože spisovatel nemůže zapřít své vlastní já, nemůže potlačit své přesvědčení politické, národní a náboženské. Proto prý každý spis historický jest zbarven vlastními názory spisovatele a nemůže býti leč jednostranný, sub-jektivní. Nechceme popíratí váhu těchto slov. Ale na druhé straně nelze zapo-minati, že má-li historické spisování sloužiti vědecké pravdě a vedle toho i po-litickému vzdělání, nesmí býti malováno dle zalíbených vidin a citové stránky autorovy. V díle historikově patrnou musí býti snaha, pověděti pravdu byť i subjektivnímu názoru jeho byla nemilá; jen tak dá se docíliti nestrannosti ne sice naprosté, ale aspoň takové, která lidské vůli jest dosažitelná.“ Z toho jest ovšem patrné, jak důležité jest, aby historik měl právě vzdělání na základě pravdivém, aby subjektivita spisovatelova co nejvíce stotožněla s objektivitou, která nemůže býti než jedna.

jinou vrchností? 5. Kdo byli zvláštní příznivci bl. Hroznaty a do-
 brodinci kláštera, a naopak, kdo se prokázali býti od dávných
 dob jeho nepřátely. 6. Kdo z konventualů byli muži věhlasní buď
 rodem, buď učeností, buď jakoukoli jinou příčinou, zda-li byli
 voleni z nich, kdož by spravovali kláštery jinde, jako na Strahově,
 v Doxanech, v Drkolíně atd. 7. Co se ví o bl. Janu Loheliovi
 vůbec — zdaž psal kdo jeho životopis? 8. Co se vypravuje
 v ústním podání z minulosti o klášteře, kostelu a pod., co o kraji
 Tepelském? Milé i nemilé příhody jako požáry, zemětřesení, ne-
 přátelská vojska, plenění kláštera, protivenství vůbec a pod.
 10. Jaká jest knihovna, rukopisy, archiv, dějiny klášterní; dějiny
 české; vzájemné dopisy, na př. uroz. paní Sigonie (Sidoniae
 Zdeňky?) z Ortemburku a j. 11. Řeholnice Chotěšovské jsou-li po-
 vinny voliti si probošta z kanonie Tepelské a jak se volba koná?
 12. Kdo najmě z králů českých obtížil klášter dluhy neb odňal klá-
 šteru statky? 13. Jaký jest poklad kostelní — od koho — jaké
 klenoty chrámu — které ostatky svatých, které kostely odtud za-
 loženy jinde neb obnoveny? 14. Jsou-li jaké kovové doly, neb cos
 podobného v okolí; vyrábí-li se tam sůl, vápno? Co se koliv
 rodí neb rodívalo? 15. Jsou-li ještě nějaké památky, starožitnosti
 z dávných dob, které by neměly přijíti v zapomenutí?

Má pak Balbin náš neobyčejnou radost z toho, že v Teplé
 dobře pochodil, an P. Alojs pro něj pracoval s obětavostí nevšední.
 „Obdržel jsem vzácný dopis z Teplé,“ píše dne 6. srpna r. 1664,
 vrátiv se z exercitií duchovních ku své práci. „Samé novinky
 o Teplé i Chotěšově. Jen tak dále. Vše mne došlo dne 26. července
 a 2. srpna. Ani nevím, jak se mám poděkovati. A ještě více bych
 rád věděl o Chotěšově a Doksanech.“ A proto nové dotazy činí, aby
 nabyl obrazu jasného a spolehlivého. Neuspokojuje se však čím-
 koliv. Zásilka za zásilkou dochází ho z Teplé, dopis stihá dopis a
 zas nové a nové dotazy jdou do Teplé P. Alojsiovi. A při tom
 nejen o sebe je starostliv, nýbrž i jiných jest pamětliv, kteří
 o historii české pracují. List ze dne 19. srpna ho nedošel, a když
 marně bylo hledáno, žádá zprávy z něho na novo. „Jakou radost
 mám,“ píše 22. srpna, „že máte listy císaře Karla IV., a to tři;
 potěším jimi P. Gamanse. Pošlu mu je co nejdříve do Aschaffen-
 burku. V Chotěšově není žádných listin Otce vlasti? Prosím
 o další pomoc. Všecky tyto listy budou vzaty do zevrubného
 vypsání života Karla IV., kteréž bude věnováno našemu císaři a

králi, jenž sám výlohy u vydání dotčenému paterovi krýti volí. Jestli P. Gamans muž velmi sečtělý, neustále na mne doléhá dotazy z historie. Co se jiných zemí týče, je všude doma, než v historii české jest neuvědomělý (*caligat*). Ovšem, kdo chce něco dokázati v historii české, musí uměti česky, aby mohl čísti historiky, kteří česky o Čechách psali, jako: Hájek, Cuthenus, Welleslavinus, Bilejowský, Bielský, *historia Boleslaviensis Bohuslai canonici*, Pulkava, Paprocký etc., *historia Sedlecensis*, Žalanský, Drahonický, Židek, Lauda, Slavata etc. S napjatou zvědavostí čekám na zprávy o Doksanech a Chotěšově . . . Doksanským nepsal nikdy Karel IV., aniž obmyslil je nějakou výsadou? Kéž bych mohl mít vše, co by sloužilo ke cti a slávě všech tří klášterů.“ Již v květnu psal do Teplé: „Mám ještě pochybnosti týkající se bl. Hroznaty a prosím o vypátrání: 1. Kdy zemřel bl. Hroznata nejlépe poznati lze z hrobu samého, kde zajisté je nápis, o nějž prosím, jakož i okolnosti ke hrobu se odnášející. 2. Zdaž jsou Guttenštejnové neb Vrtbové ve chrámě tepelském pochováni, vše zevrubně vypište: 3. máte obraz bl. Hroznaty kovový či malovaný v klášteře? prosím, pošlete mi také, co pod ním jest napsáno; 4. kdy se konalo svěcení chrámu Páně Tepelského.*) Dále podotýká v témže listě:

„V životop se bl. Hroznaty (P. Al. Hackenschmidt byl tak laskav a prohlédl jej) v posledním paragrafu, jenž nese nápis „O návratu do svého,“ stojí po slovech „a tak, když kola náhle se roztočila, tělo útlé se dostalo pod kolo,“ načež ihned následuje „a chvála a čest byla vzdána osvoboditeli Kristu Pánu“; tu mám za to, že mezi jedním a druhým řádkem něco jest vynecháno. Smysl jest asi ten, že bl. Hroznata v dětském věku se dostal pod kolo a šťastně z nebezpečnosti života vyvázl; začez se vzdává nebeskému Ochranci Ježíši Kristu čest a sláva. Též se mi zdá býti článek tento příliš objemný. Myslil bych, že ve starém rukopise více bylo napočteno odstavců. Podívati se tudíž jest do něho.“ Potom následují pochybnosti o opatech Tepelských. Závěrkem pak dokládá: Pište mi, prosím 1. zda-li, jak jsem tu napsal, správně jsem napsal, aby nějaká chyba do číslic se nevloudila, 2. máte-li o nich něco pochvalného, přiložte ke každému, na př. jejich zásluhy o chrám, neb o duchovní život, zda-li v klášteře Tepelském

*) Srov. Dr. Frant. Krás. Blahoslavený Hroznata. Jeho život a úcta v lidu českém. Čas. katol. duch. 1898 str. 129—146 a 204—226.)

něco vystavěli, na př. budovy k účelům ať náboženským, ať hospodářským. Nenajdete-li ničeho zaznamenáno, alespoň co se událo za jejich spravování, jestli něco v rukopisech jest vytknuto. Poručena se činím.“ — „Moje pochybnosti jsou: 1. Jest záhadno, jak bl. Hroznata zemřiti mohl dne 14. července l. P. 1217, kdežto sestra jeho Vojslava, jak se na hrobě čte, r. 1196 v Pánu zesnula, a přece když byl bl. Hroznata mučen, byla ještě živa. Neboť bl. Hroznata v Chotěšově u přítomnosti bl. Vojslavy byl u vzrušení mysli; tak píše starobylý životopisec a dokládá: brzy potom byl pak nepřátely zajat. Z toho vysvítá, že buď bl. Hroznata dříve skonal, buď že na hrobě bl. Vojslavy učinil kameník chybu. 2. Potom Vaši Paternitu vroucně prosím, abyste mi, až budete míti pokdy, vypsali cokoliv poslouží ke cti a slávě Vašeho slavného Tepelského kláštera, jako na př. milosti papežů neb císařů neb králů, biskupů a arcibiskupů Vaši kanonii prokázané. Postačí mi výňatek s údajem roku; najmě bych si přál NB.: v nových listinách knížecích a královských země české račte prosím poznamenati svědky a podepsané preláty n. př. Zdislav Camerarius, Bohuslav se svým synem Boršem atd. Od dávné doby chystám spis o rodech českých a mám různé tajné zprávy o nich, na př. Boršové že byli hrabata z Oseku, o Třeboňských, že byli Rožmberkové a j. 3. Kéž bych měl seznam proboštů Chotěšovských! Vedou se zápisky o cti. pannách chotěšovských? Dvě bych měl dotazů: Nebyly některé z rodu šlechtického a kdy žily? Nevynikly některé svatostí života?“

Balbín také stále horlivě hledá, kde by kynul nějaký prospěch v historii. Proto píše 13. září 1664 do Teplé: „Také mne prosí P. Gamans, abych se pozeptal, nejsou-li v Teplé nebo v Chotěšově nějaké památky o arcibiskupech mohučských. Rád by vydal knihu P. Mikuláše Seraria „Moguntia,“ čili arcibiskupové mohučští, protože diecése pražská až do r. 1347 byla podřízena . . . “ A dále píše: „Prosím Vašnost, poraďte, jak bych se mohl obeznámiti v Kladrubech, aby se mi podařilo jako u Vás. Tam prý mají prastaré věci, jelikož v bouřích žižkovských své zboží zachránili v Řezně u sv. Emmerama. Což aby mne Jeho Milost doporučil, a já bych jim dopsal, či myslíte jinak? Jsoutě někteří tak zpozdili (ze skutečnosti to vím), že si všeliký dotaz krivě vykládají, kdežto (Bůh jest mi svědkem) ničeho přece nehledám, než-li čest a slávu církve sv. a našich ctihodných předků.“

Tehdy bylo jeho pobytu v Klatovech už na mále. Proto tím více naléhá, jmenovitě na probošta Chotěšovského, který se neměl k tomu, aby mu něco zaslal, ba dal mu také odpovědi odmítavé. *) „Což, kdyby všichni lidé podobně smýšleli; pak by veškerá historie vzala za své,“ dokládá k tomu Balbín v dopise 18. října 1664. „Vždyť se nic neuveřejňuje, co by komu bylo závadné. Že by v Kladrubech měli i české listiny královské, divím se velmi, protože se psávalo vše latinsky. Tím milejší mi budou, dojdou-li mne v původním znění, ať už v českém nebo latinském, nebo německém. Žádám snažně, aby mi věci, týkající se Karla IV. neb arcibiskupů Mohučských byly zaslány. Vaše Paternita beztoho již ví, čeho si přeji, abych měl znalost povšechnou. Zdá se to býti směšné, že se tak zasazují, kde neběží o mou, nýbrž o slávu jiných, a tolik prosím, a oni právě odporují neb otálejí. Jestliť přece výhodnější, když cizí řeholník o Kladrubských píše, než kdyby sami o sobě psali . . . V otázce, jsou-li Guttenštejnové a Vrtbové z téhož kmene Hroznatů, bylo již dávno tu a tam pátráno. Myslím, že lze obé srovnati, totiž tak, že oba rodové původ svůj (jak erby jejich ukazují) mají společný. Přeje-li si nejdůst. pan prelát věděti, co si myslím (avšak aby Vrtbové to neslyšeli), pravím, že po meči pochází bl. Hroznata z rodu Guttenštejnů; ne, jakoby Guttenstejnem se byl nazýval (neboť jméno toto souvisí s hradem Guttenstejnem, který teprve asi 1400 vystavěli), nýbrž, že jejich předkové byli pány na Mělníku, z nichž původ bere sv. Ludmila, dcera Slavibora, pána mělnického (viděl jsem na hrobě sv. Ludmily na vlastní oči erb Guttenstejnský. Guttenstejnští měli hrad Mělník od r. 680—1197; byliť velice mocní v Čechách a téhož rodu s Rožmberskými. Proto blahosl. Hroznata ve své závěti původ svůj „ex principum Bohemiae clariori stemmate ortum“ sám udává; byliť spřízněni s panujícím rodem českým, a sv. Ludmila byla českou kněžnou. Ostatek vše toto jest obšírně dokázáno ve spise de origine comitum de Gut-

*) Vysvětluje to list Tomáše Pešiny, zasláný proboštu Chotěšovskému (Srov. Ferd. Tadra v Č. Č. M. 1904 str. 152 a násl.), jenž do osad českých neb národnostně smíšených vysílal kněze a učitele češtiny neznalých. Koncept listu jest uložen v archivu arcibiskupském. Rukopis z r. 1667 o pamětech kláštera chotěšovského netají se smýšlením českému jazyku nepřiznivým. Pod nadpisem „Parochi Chotěšovienses jubentur esse Boemi“ se tam dí, že od konsistoře žádáno, aby v obou jazycích farář kázal, aneb kazatele si zjednal. „Pessina linguae Czechiae promovendae conservandaeque studiosissimus.“ K odpovědi proboštově připsal pisatel Paměti: „opportune importune etiam cum comminatione suspensionis ab exercitio pastoralis.“

tenstein. Se mnou souhlasí mnozí historikové čeští, na př. Hájek, Paprocký, Veleslavín, Lupač, Chanovský a j. Podobně nepřetržitě ústní podání rodinné. K tomu Guttentejnští vezdy se hlásili k Teplé (NB. ne tak Vrtbové); proto je tam jejich kaple s nadací, jejich hrobka atd. Odtud pochází, že se ujímali kláštera za císaře Ferdinanda I. a jeho bratra, císaře Karla V. etc. etc. Nad to Hroznata byl najisto hrabě. Vrtbové hrabata nebyli, za to Guttentejnští byli hrabaty před r. 1000, a r. 1197 Bedřichem Rudovousem byli u Milána jmenováni hrabaty říšskými. O tom jsou podány důkazy. Konečně mám ještě jeden důkaz, zcela patrný, kdybych jej podal nebo podati směl, umkli by všichni; ten ovšem svěřil bych toliko ústně, a to svému nejdůvěrnějšímu příteli, z něhož patrně, že toliko Guttentejnští po meči k příbuzenstvu tomu se hlásiti smí a nikdo jiný. Zda-li po přeslici jest bl. Hroznata příbuzný s Vrtby, možná, já nevím . . . “

Dopisem, datovaným v den Všech Svatých 1664 tklivě se loučí P. Balbín s Tepelskými, maje se odebrati do Krumlova, kam byl právě přeložen, odkudž těžko bude, jak praví, používatí poštovního spojení. Než co mu slíbeno, prosí, aby neopomenuli mu zjednati a zaslati hlavně zápisky o Chotěšově. *) Dne 8. listopadu r. 1664 psal již P. Alojs poprvé svému milovanému Balbínovi do Krumlova, jenž mu dlouhým listem dne 24. listopadu t. r. odpověděl. Mezi jiným píše: „Daří se mi v Krumlově velmi dobře: mám zde mnoho přátel, knihovny dvě, starou s rukopisy a novou, obě velmi vzácné a klid uměním přející (*quies amica Musis*); bydlím nad samou Vltavou atd. Do jednoho mi žalovati jest velmi, že postrádám spisů svých. Nechal jsem je v Prachaticích, aby mi je vojsko nerozházelo, a pro ustavičné pochody vojenské nemohou mi býti zaslány. Jsemť věru jako pták, jemuž ostříhali křídla. Všecken statek můj jest v písmě . . . “ Pripomíná, jak

*) „Bylo to za Ferdinanda I.,“ píše Balbín v dopise tomto, „tak jsem četl v rukopise archivu Rožmberského — autor jest Václav Břežan Pikkardita, — když byl obžalován opat Tepelský Jan u císaře Karla V. a krále Ferdinanda I., (nevím z jakého přechinu), čehož následkem měl míti klášter velikou škodu. Tu Albert, hrabě z Guttentejnu, poručník Viléma z Rožmberka, tehdy devítiletého, a vladař všech jeho statků, jenž byl císaři i králi velmi oddán a v milosti u nich, ujal se opata, vzav jej do ochrany, takže mohl dokázati svou nevinu. Podobně dávno před tím jednali čtyři předkové Guttentejnští za krále Jiřího, kdy celý klášter u velkém nebezpečení se ocitl. Ačkoliv byli zuřiví nepřátelé kláštera cistercienského ve Waldsässích, Tepelským prokázali se býti ochránci, tak že i vojskem proti králi Jiřímu je hájili a ochraňovali. To vše dokázáno v historii Rožmberků. Činili to, obhajující nadaci svých předků.“

prahne po zprávách z Chotěšova . . . Rozepisuje se opět o příbuzenstvu bl. Hroznaty, jakož i o Kladrubech. Za nejlepší způsob poslati mu zápisky označuje, když se pošlou vrátníku kolleje Klementinské v Praze, který mu je do Krumlova zašle. Za jeho nepřítomnosti v Praze napsal kněz tovaryšstva Ježíšova, člen kolleje Svatoklimentské, P. František z Vrtby, pojednání o Chotěšově, jakoby ho byli Vrtbové založili. Na to P. Balbín naráží slovy: „Sapienti pauca,“ a P. Alojsia odkazuje na pojednání, které svěřil hraběti z Guttenstejnu. P. Balbín soudil sám o pojednání tomto, sepsaném pro rodinu z Guttenstejnů, že zasluhuje, aby si je chránili jako poklad. „Jesti vskutku tomu tak,“ praví sám; „ani mně ho nechtěli již vydati, aby prý se neztratilo.“

I z Krumlova dopisuje Balbín do Teplé a jsou to stále dotazy a pochybnosti a odpovědi vědecké ve příčině bl. Hroznaty, o jeho původu a jeho umučení a příčinách jeho a pod. Tak dopis zasláný 15. února 1665 pojednává vědecky a obšírněji, zda-li nebyli Guttenstejnští sami neb příbuzní jejich původci zavražděni bl. Hroznaty. Balbín končí tu svoji úvahu takto: „Jelikož je dokázáno, že Chebští zavraždili bl. Hroznatu, kteří nebyli ani příslušníci čeští, ani šlechtici čeští, patrně je, že nikdo z příbuzenstva bl. Hroznaty vůbec, tím méně český rod hrabat Guttenstejnských viněn jest smrti bl. Hroznaty.“ Co se týče průkazu, dí Balbín: „Všichni historikové za jedno jsou se mnou v tomto mínění, toliko někteří lidé, z jakých důvodů, snadno se soudný čtenář domyslí, uráželi tím příbuzenstvo bl. Hroznaty. Nejstarší životopis (spisovatel je sám opat kanonie a napsal jej ne pro veřejnost, nýbrž pro svůj archiv klášterní, tedy netajil se ničím) píše, že vrahové byli de Egrensi provincia, t. j. z území chebského.“ Dokazuje pak Balbín s jinými historiky vědecky, že území chebské nepatřilo tehdy k Čechám. Za příčiny smrti blahoslavencovy uvádí Balbín „quia contra ipsorum impetus praedia claustrorum viriliter defendebat,“ t. j. protože hájil statky klášterní, znaje loupeživost sousedního rytířstva již ode dávna. Ustanovilť opat bl. Hroznatu správcem klášterním čili proboštem. — Konečně mučen blahosl. Hroznata „pro extorquenda pecunia,“ totiž loupeživí rytíři, když se byl bl. Hroznata vydal na cestu do Hroznětina, kde na blízku jich hojně bylo, vyslídili jej, zajali a na hrad Kinsberk odvedli;*)

*) Viz spis beatifikační. str. 84. a 181.

tam ho mučili hladem, žízní, zimou a jinakým trápením, aby vynutili na něm výplatné. *) Ale Hroznata tomu bránil, aby klášter zaň hmotně netrpěl, a také proto, že srdce jeho nezměrnou láskou k Bohu překypujíc, po smrti mučennické a spojení s Bohem prahlo. Zatím ubohý trpitel hladem a žízní jsa mučen, tělesným útrapám podlehl a duše jeho v pátek dne 14. července r. 1217 vzletěla ze žaláře do říše nebeské. Podotknouti dlužno, že tehdy na stolci královském seděl velmožný král Přemysl Otakar I., je- muž byl bl. Hroznata co nejdůvěrnější a co nejbližší; seděltě jako pán český první po králi mezi všemi urozenými pány. Píšeť sou- věký jeho životopisec: „inter alios regni magnates primum locum post regalem magnificentiam obtinebat.“ Zdaž by byl král ne- zakročil a nepomstil smrt Hroznatovu na jeho příbuzných v Čechách? Byltě s ním sám rovněž spříbuzněn.

Zajímavý jest dopis Balbínův ze dne 23. února 1665. „Ocu- patissimus meo P. Aloysio scribo cogorque multa paucis complecti.“ „Mám nesmírně mnoho práce,“ píše; „proto co nejstručněji vše vyřídím.“ I používá číslic, aby jedno za druhým projednal. Mrzí ho, že Kladrubští nevyhovují jeho tužbám a nic nechtějí sdělit, ač tolik po tom touží. „Ignorans ignorabitur, ait quidam“ připo- juje. Také naň dorážejí Tepelští sami, majíce mnoho zvědavosti a dotazů z historie k němu. Co se týče šesti námitek P. Alojsem ve příčině nadace Tepelské a rodu Guttentejnského učiněných, až prý mu krev do hlavy vhánějí. Uvádí se prý v nich kterási kněžna z Braniboru proti jeho názoru. I dí o tom do- slova: „plus credendum est historicis, qui haec omnia exami- narunt, quam jactationi nobilium, maxime foeminarum.“ (Spíše přece věriti jest historikům, kteří vše prozkoumali, nežli chlubitosti šlech- tické, zvláště ženských . . . A vyznává: „Ignoscat meus dilectissimus P. Aloysius, commotior haec scripsi, quia vellem mihi plus credi quam foeminae.“ „Nechť odpusti můj nejmilejší P. Alojs, že prud- čeji jsem to napsal. Chciť, aby mi dáno bylo více víry, než-li ně- jaké ženské. Známtž já rodokmeny, o nichž jsem se už tolik na- studoval . . . P. Czimerman (jehož se dovoláváte) byl po tři léta mým žákem, je dobrý kazatel i dobrý počtář; zda-li také dobrý historik, znalý věcí českých, ani já, aniž kdo jiný, trvám, o něm slyšel . . . Prosím, aby se na mne nezlobil meus dilectissimus P. Aloysius . . . Velice jsem spěchal.“

**) Srov. Prameny děj. čes. I. str. 381.

Velkou radost způsobilo Balbínovi vítězství nad proboštem Chotěšovským, a ještě větší vítězství nad převorem Kladrubským, kteří se mu podali. „Raduji se nesmírně,“ píše z Krumlova dne 24. března 1665., že Kladrubští souhlasí a konečně se poddali žádostem mým. Ovšem, že má zásluhu o to p. prelát a Vaše mi velice příznivá a dobromyslná bratrská láska. O onom německobrodském děkanu, jenž prý má znamenité památky a starožitnosti, vztahující se na Želiv a Milevsko, nikdy jsem neslyšel. Kéž bychom byli šťastni a vypátrali vše. Můj rozmilý přítel, děkan litomyšlský, Tomáš Pešina, (jenž s mou pomocí vydal českou historii moravskou) mi pomůže, abychom se dopátrali pravdy. Týž Pešina mi také slibil, že mi pošle posloupnost biskupů Litomyšlských, jakož i památky kněží bílého řádu kláštera olivetského; jsouť prý na radnici ve Svitavě na Moravě a některé na radnici v Litomyšli.“

Dne 27. března 1665 z Krumlova píše P. Balbín: „Admodum Reverende Religiose ac Doctissime P. Aloysi, D. Confrater charissime! Pax Xi cum triplici Alleluja et meritis copiosissimis Agni coelestis! Ani neumím vysloviti jakými city mne nadchl rozmilý P. Alojs poslední zásilkou ze dne 14. března. Předem nejsrdečnější dík za fundační listinu Kladrubskou . . . Těší mne tím více, že se mi podařilo, co se přede mnou nepodařilo mnohým; neběží tu o nic, než aby ve známost vešel tak slavný a starožitný klášter. Škoda, přeškoda, že jisté listiny v sakristii vzaly zkázu. Takové rukopisy přece nesmějí se dáti komukoliv uschovati v místnosti každému přístupné. Posloupnost opatů kladrubských jest neúplná; moje jest úplnější, ale mlčet a vděčným být. Pojednání o Guttenslejnech jsem J. M. p. prelátu zaslal, v makulatuře arcí. Posledně jsem psal jaksi podrážděn; pakli jsem urazil, prosím za odpuštění. Zajisté velice mi líto, že na Teplou žehrají, kdo by nejméně příčin měli. Mně běželo v dotčeném pojednání o čest a slávu sv. Ludmily a bl. Hroznaty a o nic jiného. Ze živých nevelebím nikoho, aniž velebiti budu. Plura scribere non vacat . . . Moudře učinil výborný muž, co namítal. Já podobné věci jsem zaslechl, však jsem se nad tím pozastavil a dokázal. Prece po právu nikdo nemá již nároků na to, co jednou nejvyššímu Pánu jest darováno. Lichá a bezvýznamná chimaera by byla žádost opačná. Kde že co psáno? Toho přece se není báti! My máme také v Čechách, na Moravě a ve Slezsku fundované kolleje. Proto

víme, mnoho-li nám mohou škoditi zakladatelé tím, že zakladateli jsou. Nijak. Kdo se bojí, dává na jevo, že nezná práva. Nemá-li od čeho býti živ (t. j. zakladatel), nesmí si osvojiti statky; toliko právo mají na živobytí v klášteře s ostatními bratry, jak právo církevní učí, a na nic více. Toť jsou jisté věci. Nebojte se, ani Vy jste mi nic nepsali, čím byste si mohli zadati, aniž já jsem psal Vám cos nemoudrého (*amo magis homines quam hominem, magis generationem spiritualementem quam carnalem, magis Deum et filios Dei, quam filios hujus saeculi*). Konečně jinak hledí se na historii, jinak na právo. Mojí historii nemůže býti právo poškozeno. Zdaž blahoslavený Hroznata neučinil dědicem svých statků koho chtěl a a nemohl-liž tak učiniti? A nikdo mu to neměl za zlé, ani vlastní bratr Zdislav atd., proto ani jiní nemohli mu proto zazlívati . . . Ústně bych pověděl více. Zatím i to sub rosa píši.“

Balbín ještě několikráte psal do Teplé o svých pochybnostech, v příčině Kladrub a pod.

Za příčinou vědeckých badání pobýval P. Balbín často mimo Krumlov. Tak dne 12. května 1665 píše svému důvěrnému pomocníku P. Aloisiovi, že do matičky Prahy zavítal a v koleji akademické u sv. Klimenta dva dopisy od něho obdržel a k tomu rukopis o Guttenstejnech (t. j. Černínech). Velice zdvořile mu děkuje za všechny pokyny a opravy. Zároveň mu sdílí, že dne 1. května byla dotištěna historie sv. Hory u Příbrami, zaujímající 82 archů. „Důst. p. P. Rektor koleje Chebské koupil tu pro Vás jeden exemplář. Jak je mi líto, že mne předešel, než nic na plat, posílám Vašnosti přece také jeden z vděčnosti. Až tu svou práci vykonám, odjedu z Prahy do Kutné Hory a z Kutné Hory do Staré Boleslavi a pak bych milerád k Vám do Teplé se podíval. Doufám, že za 4 nebo 5 neděl vyřídím své záležitosti, a pak oslavím s Vašností andělského panice Alojsia v Teplé. Nedokáže-li se vše do té doby, alespoň ke svátku sv. Otce našeho Ignatia, doufám najisto, že práci dokončím. Ovšem že bych také rád zavítal od Vás, anebo s Vámi do Chotěšova a Kladrub. Ráčíte-li mi psáti, adresujte do Prahy do koleje Svatoklimentské, kde budou zajisté o mně věděti. — Přejete si dle toho, co jsem Vám o bl. Hroznatovi zaslal, sestavenou chvalořeč. Nepamatuji se již na celý obsah; pošlete mi tyto zápisky do Prahy, milerád Vám vyhovím. Rovněž mi sdělte, komu to mám pak odevzdati. Tolik mám práce, že nevím co dříve.“

A již 10. června z domu professního u sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze psal mu opět: „Právě jsem se vrátil z Kutné Hory. Na stole vidím dva dopisy známé ruky, které dýší láskou a upřímností více než bratrskou. Mám z toho velikou radost, že mne ndp. prelát pozval. Než nová nesnáz nastává. Včera mi náš P. Provincial sdělil, že dp. P. Rector Chebský odstoupí ze svého úřadu, a právě on mne velice zval. Takž nevím, co bude. Zítra jest mi jeti do Staré Boleslavi; neboť historii její mám v práci. Potom pojedu do Král. Hradce, odkudž mne zavezou do Jičína; potom se asi vrátím do Prahy. Bude-li mi možno, podívám se na to k Vám. Za všeliké přičinlivé námahy u dp. převora Kladrubského vzdávám nejsrdečnější dík. Pracemi jsem zanešen; než ochotně posloužím vždy. Chvalořeč na bl. Hroznatu jest hotova, takže ji dp. P. Josefovi, jenž na mne prý v hovorně čeká, mohu odevzdati. Poprosím jej, aby mi ji opsal na čisto a co nejdříve do Teplé zaslal. Nepřeji si, aby vyšla pod mým jménem, protože jest nám na novo ze Říma zakázáno; více povím ústně.“

HLAVA TŘINÁCTÁ.

Balbín v plné práci.

Balbín mešká r. 1665 ve St. Boleslavi, jejíž dějiny psáti počíná. — Jest svědkem při kanon. procesu biskupa Zoubka z Bílenberka — a hostem při jeho intronisaci v Hradci Králové. — Vydává »Syntagma vetustissimae familiae de Guttenstein et vita B. Hroznatae.« — Dopisy o tom P. Krugerovi. — R. 1666 pobývá v Litoměřicích. — Tiskne »Verisimilia humaniorum didisciplinarum.« — Zprávy o některých neznámých nám spisech Balbínových. — Balbín ustanoven dějepiscem řádovým. — Nový přípis z Říma. — Na podzim 1666 stěhuje se Balbín do Jičína. — Dějiny staroboleslavské. — Potíže při shledávání pramenů. — Dotaz biskupa Olomouckého, v příčině titulu »hraběte král. kaple české.« — Item arcibiskupa Pražského o významu jeho knížecích odznaků. — Žádost metrop. kapituly Pražské, aby Balbín sepsal dějiny pražského dómu. — »Epitome« censory schválena.

Dne 12. července 1665 píše P. Balbín ze Staré Boleslavi u P. Marie, jejíž historii psáti počíná, opatu Tepelskému takto : „Jak mi je líto, že nemohu s Vaší Milostí se v Praze setkat. Zvláštní nehoda jest, že pozdě ve Staré Boleslavi jsem se dověděl o cestě Vaší Milosti, která už zítra hodlá jeti do Želiva. Také mne ráčila pozvati Milost biskupská do Králové Hradce, abych se účastnil slavné instalace. a proto ani za návratu Vaší Milosti do Prahy nebudu moci býti přítomen, neboť do sv. Anny zajisté se do Prahy nevrátím. Bohdá, že napotom naskytne se mi příležitost podívati se do Plzně nebo do Teplé a okolí; i neobmeškám k službám Vaší Milosti se dostaviti. Do srpna to již nebude. Mám zde dva spisy k tisku upravené; alespoň na počátku tisku bych rád byl přítomen.“

Zatím se Balbín zdržel v Praze až do 28. srpna a tehdy teprve se vrátil do Krumlova, odkud dne 30. srpna P. Aloisiovi píše : „Měl jsem v úmyslu vydati na oslavu bl. Hroznaty objemnější spis. Než nechám toho, protože by to neradi vyděli. Mohu já za to, že jest bližší Guttenstejnům (Černinům) nežli Vrtbům? Byly mi sděleny řeči, které se o tom vedly, jakož i kdo a kde a kdy je vedl. Ba byl poštván rod hrabat Vrtbů na mne — sv.

trpělivost. Dobře vím, že Černínové (Guttenstejnští) teprve 330 let jsou: ale vím, že se před tím zvali Hroznatové. Pravda se nemění, a byť se dalo dokázati, že ta která rodina se kdys potom vyznamenala, nebo že snad potomci její se zvrhli — co se stalo, stalo se. Odpusťte, věru nežaluji na nikoho, zastávám se všech, předem však historické pravdy. Jak toužím po těch listinách z doby Karla IV., týkajících se Kladrub; neboť v historii své jsem dospěl až k r. 1397. Arci bez vydatné pomoci P. Alojse nebyl bych toho dokázal. Vyřídte J. M. opatovi, že se do Jeho přízně a milosti poručena činím . . . “

Roku 1665 zaslal P. Balbín ze Staré Boleslavi list Jeho Milosti prelátu Tepelskému ze dne 12. července, v němž vyslovuje své politování nad tím, že mu nebude lze v Praze se s ním setkat. Zajímavě pak jest, čím se omlouvá, an píše: „Jak milerád bych se byl v Praze s Vaší Milostí setkal. Meškám ve Staré Boleslavi. Jeho Biskupská Milost v Hradci Králové mi psala, že mne zve na svou intronisaci a že nám pošle (totiž pro pana děkana a mne) svůj povoz. Ovšem, že nelze, než ochotně vyhověti přání prvního biskupa Královéhradeckého.“ *)

Bibliotekář Dr. I. Zahradník uveřejnil rukopis knihovny Strahovské, vztahující se k dějinám založení biskupství Králové-Hradeckého. **) Obsahuje úřední výslech očitých svědků, kteří dle nařízení papeže Alexandra VII., byli povinni kardinálu Harrachovi vydati svědectví v procesu inkvisičním, týkajícím se i stavu chrámu sv. Ducha v Hradci Králové, který právě povýšen býti měl na chrám biskupský, i hodnosti Matouše Ferd. Zoubka z Bílenberka, opata benediktinského u sv. Mikuláše na Starém Městě Pražském, který jmenován a praesentován byl císařem Leopoldem jako králem českým za prvního biskupa Králové-Hradeckého. Mezi svědky těmito na druhém místě jest uveden náš Balbín, jenž ohledně stavu chrámu sv. Ducha v Hradci Králové ke 13 bodům podal paměti-hodné výpovědi, kteréž v českém překladu zde podávám. Stalo se dne 12. března l. P. 1663 v residenci arcibiskupské v Praze.

*) Byl to opat Matouš Ferdinand Zoubek z Bílenberka, osobní přítel Balbínův. Ze Švendova „Obrazu měděného“ se dovidáme, že dne 15. března 1665 s velikou slávou byl posvěcen v metropolitním chrámu Páně v Praze kardinálem Arnoštem z Harrachu na biskupa, při čemž účastnilo se mnoho vzácných hostů, jak duchovního, tak světského slavu. Dne 29. července pak, na den sv. Marty, byl slavně uveden do města Králové Hradce.

**) Časop. katol. duch. r. 1900 str. 407 a n.)

R. P. Bohuslav Balbín, Tov. Jež. profess. Philosophiae Magister, u věku 42 let, vypovídá: 1. V království Českém jest druhdy vynikající město Hradec Králové s velkými předměstími. Švédskými válkami ovšem spustlo, avšak zmohutněti opět může; neboť jest jedním z nejpřednějších měst královských, věnným městem královny České, a má vně i vnitř kolik tisíc duší. To vše je mi povědomo, protože jsem se tam narodil. 2. Chrám sv. Ducha teprve se má státi katedrálním, jest objemný, vysoký, vyzděný celý; kromě oprav oken nepotřebuje právě ničeho. 3. Duchovní správu vede toliko arcijáhen. Jako rodáku jest mi vše známo. 4. Mimo to byli tu vydržováni jeden neb dva kaplani. To vím, protože jsem tam vyrostl. 5. Na výpomoc je tam také konvent Františkánský, křtitelnice, z níž jsem i já byl pokřtěn. 6. Co se kostelních rouch týče, varhan, zvonice, hřbitova a pod., vím, že jsou tam neobyčejně veliké zvony, varhany znamenité, pokud vím dvoje. Hřbitov ohražený se třemi věžemi. 7. O sv. ostatcích nelze mi sdělití ničeho; od r. 1420 usadili se v tom chrámu Páně bludaři a měli jej v držení až do r. 1622, jak zámo jest z historie České. 8. Biskupský dům, jak jsem před rokem jel kolem, mi není znám: než na to koupěn neb vystaven jest dům, jehož jsem sic neviděl, avšak slyšel jsem, že patřil Gallasům. Arcijáhen má arcí již z dob dřívějších dům pohodlný a na výšině položený. 9. Jaké důchody tam jsou, povědomo mi není. Toť asi ví posv. kongregace v Římě. 10. Chrámy farní, příslušné ke chrámu svatého Ducha, bývaly v předměstích, zdali farní či filiální, nevím, nyní na mnoze vše spustlé. Při kostele sv. Ducha jest kostel sv. Klimenta na hřbitově, nejstarší ze všech chrámů v království Českém (*prima omnium in toto Regno Bohemiae ecclesiarum*); neboť prvý byl založen a prvý kněz Keich sv. Apoštoly moravskými sv. Cyrilem a Methodějem poslaný, sloužil tu mši sv., jak vypravuje Hájek ve svých letopisech českých. Ve městě jest kollej Tov. Jež., za městem klášter františkánský s konventem u sv. Anny; o nějakém špitále nevím nic, ale kongregace tam jedna jest, což dobře vím, protože jsem tam byl vychován. 11. Kraj Hradecký jest největší ze všech v království, má výměry aspoň na 7 mil (*germanica milliaria*); to vše mi známo, protože jsem celý kraj mnohokrát procestoval i za apoštolským úřadem. 14. Seminář má Hradec Králové pod správou Otců z Tovaryšstva Ježíšova, který se vydržuje téměř výhradně z almužen. Naši Otcové sami

na chudé studující chodí žebrať po okolí, jak jsem na své oči se přesvědčil; než seminář tento patří Tovaryšstvu.

Balbín jako host k intronisaci pozvaný, přibyl už dne 20. července do svého rodiště. Děkan Smirický (Holohlavský) Dr. Václav Bílek z Bilenberka, nastávající kanovník Královéhradecký, jakmile uslyšel, že děkan Staroboleslavský s P. Balbínem do Hradce Králové přijeli, nemeškal ihned do Hradce zajeti; byltě děkan Staroboleslavský jako místodržící arcibiskupa pražského k slavnosti té úředně pověřen. Než, sotva své záležitosti vyřídil, sebral si, vracuje se, P. Balbína s sebou. Pak ho zavezl i do Častolovic k p. hraběti z Oppersdorfu, u něhož Balbín pobyl až do biskupské intronisace a s ním do Hradce Králové se navrátil. Zatím přibyl tam také z Jičína P. Jiří Crugerius, jenž byl již tehdy všude znám jako pilný sběratel starožitností, a právě za tou příčinou u Tomáše Pešiny, důvěrného přítele Balbínova, děkana Litomyšlského, pobýval, který jej i do Hradce Králové tehdy sám zavezl.

Dne 29. července v 9 hodin ráno zahájena intronisační slavnost, o níž se rozepisuje P. Š v e n d a *) obšírněji. Před kostelem sv. Ducha na náměstí bylo lešení pro divadelní představení škol latinských, kde sehráno Connubium fidei fide e. Slavnostní text rozdán v řeči latinské i české. Hned vedle byl zřízen vítězný oblouk. Vše to způsobilo jak u bisk. Milosti tak u hostů i lidu milý dojem. I vyznal sám vrchní pastýř, že koleji Tovaryšstva Ježíšova se mu dostalo největší pocty. Proto, aby školní mládež po práci si mohla odpočinouti, vyžádal jí 3 dny prázdně. V kostele sv. Ducha byly pak čteny papežské bully, a vzdáno homagium se strany duchovenstva. Při všem obřadování zastupoval kardinála metropolitu Pražského, jak již vzpomenu, děkan Staroboleslavský Martin Kemlich.

Podvečer téhož dne ještě navštívil P. Balbín z domu Oppersdorffů, maje s sebou P. Krnovského, ředitele chlapeckého semináře, Jeho biskupskou Milost, kde také zdržáni byli k večeři. Večer pak byla kolej Tovaryšstva Ježíšova na počest biskupovu osvětlena. Nazejtří dne 30. července ustavil nový biskup svou konsistoř, pro níž zvolil generálním vikářem bývalého děkana Holohlavského, Václava Bílka z Bilenberku. Prvními kanovníky královéhradeckými stali se Th. Dr. Jakub Zotines, arcipat sv. Kříže ad Murum v Uhrách; Matěj Stephetius, kanovník katedrál. kostela ve Vratislavi; Th. Dr.

*) Viz „Měděný obraz“ sv. 3. str. 9.

Václav Bilek z Bilenberku, děkan Smiřický-Holohlavský; František z Kirchhofenu, děkan Kadaňský; Jan Václav Reger, arciděkan Královehradecký. Šestý nebyl tehdy ještě jmenován, protože neměl od čeho býti živ.

Zatím se hosté rozjížděli. P. Crugerius se vrátil do Jičína, a náš P. Balbín přisedl opět k děkanu Staroboleslavskému a navrátil se s ním do Staré Boleslavi, aby se pak odtud do Prahy odebral.

Ačkoliv hlavní oltář v kostele P. Marie *) ještě nebyl dostaven, nabídla se Jeho bisk. Milost sama, že na svátek sv. Ignáce z Lojoly bude mít u něho velkou mši sv., při níž všichni kanovníci slavně přisluhovali. I hostiny se účastnil a výlohy za ni sám po větším díle uhradil. Byli pak pozváni všichni kanovníci a kromě nich ještě 14 hostů. P. rektor Václav Kolčava postaral se o naležitý pořádek. Odpoledne po hostině zpíval generální vikář Bilek nešpory; mezi tím pak J. M. biskup křtil v témž mariánském kostele žida, jehož s sebou z domu přivezl, již rok vycvičeného, a dal mu jméno Ignac Christian. Nazeitří 1. srpna vyslechnuv mši sv. v kostele Tovaryšstva Ježíšova, vrátil se J. M. pan biskup do Chrasti.

Téhož ještě roku 1665 dne 24. prosince P. Jiří Crugerius opustil kollej Jičínskou, byv přeložen do Hradce Králové, kde na den sv. Silvestra večer nastoupil kazatelský úrad, pobyv o svátcích vánočních na zámku u hraběte Kinského ve Chlumci, jenž byl poslal proň krytý kočár s 6 koňmi.

Téhož roku (1665) vydal P. Balbín in folio „Origines illustrissimorum Comitum de Guttenstein, ubi refertur Vita B. Hroznatæ, Martyris Ordinis Præmonstratensis.**) Pragæ I. (Syntagma vetustissimæ familiæ de Guttenstein et vita B. Hroznatæ.) V knize této vykládá Balbín o původu a rodokmenu zakladatele Tepelské kanonie. O tom

*) Hlavní oltář dne 25. září teprve dodělaný, na památku takto byl popsán v Histor. Colleg. S. J. Reg. Hradec. Vystavěn byl celý téměř nákladem kolleje. Půdu měl černou, než silně zlatem okrášlenou. Po 4 stupních se k němu vystupovalo. Svatostánek byl pěkný z tvrdého hruškového dřeva, od mistra domáciho snažnou prací vzdělaný, jenž bez ozdob na 300 zl. se cenil. Andilkové kolem nesli nástroje umučení Páně, a na dvířkách byl stříbrný krucifix za .00 zl. Nad svatostánkem vznášely se 2 velké sloupy, podle nichž umístění byli sv. apoštolové Petr a Pavel, uprostřed pak velký obraz P. Marie, která mezi anděly kviti nesoucími z hrobu vychází, kdežto kolem dole stojí sv. apoštolé. Nad tím byl obraz druhý nejsv. Trojice, P. Marii s korunou očekávající, podle pak sloupův sochy sv. Jana Křt. a sv. Václava. Svrchu uprostřed sv. Michael, po obou stranách pak sochy sv. Ignatia a sv. Xaveria. — Oltář tento stával až do r. 1762, kdy ohněm prusáckých kozáků vzal za své.

**) Původ urozených pp. hrabat z Guttenstejnu (Černínův), kde život hl. Hroznatý, muč. řádu prem., vypsán jest.

napsal dne 10. prosince 1665 z Litoměřic *) P. Jiřímu Crugeriovi do Hradce Králové objemný list, který jest uložen v Codexu rukopisů knihovny Strahovské. (M. S. A. 113.)

*) 1665—6 meškal Balbín v Litoměřicích. — List zní: „Reverende in Xo Pater! P. X. Tandem post itinera quaedam non inutilia Litomericiū ad veterem R. Vae stationem devenio, habebit me in posterum obsequentem, imperet quidvis (si modo humeris majora non imponantur) effectum dabo. Mitto R. V. exemplar unum compactum historici syntagmatis, in quo nonnulla attuli de Gutensteiniis, et plura adferre poteram, Wrtbaeos si timuissem, hodie forsitan potentes, olim tantum non contemptos. Quid autem R. V. Gutensteinios Germanos appellat? nonne contrarium R. V. ipsa me docuit in suo syllabo sanctorum virorum, quem per me P. Jos. Tannero submisit? at Lazius aliud docet? quid? an ignoramus coecutire Lazium in Bohemicis familiis indagandis? an non ille familiam de Novadomo et Meinhardum praecipue e Styria prodiisse significat? pluraque errata adferrem, si id nunc ageretur. Gutenstein non est arx illa in Styria, sed non procul Tepla, arx et ditio pulcherrima, quam nuper vidi in cumulo stantem, et si autem Gutensteinii in Franconia ditiones habuerint, tamen Bohemi esse non cessarunt et prius in Bohemia quam in Franconia habitarunt. In historia episcoporum Herbipolensium Bohemi comites vocantur. Ita et eos appellat Fabricius in historia Saxoniae et postea in annalibus urbis Missenae, semper addita voce Bohemus. Idemque habet in electoribus Saxoniae Bruschiū jam anno 1350 regulos Bohemicos Gutensteinios vocat. Quod si etiam ostendi possit eos esse ex familia B. Hroznatae, nonne ostendi pariter potest eos esse Bohemos? nonne Pontanus in Bohemia Pia diserte asserit: B. Hroznatam ex familia Gutensteiniana oriundum esse: neve quis auctoritatem in hoc negotio Pontani elevet. Hic est Pontanus, qui singulari libello et carmine at prosa vitam B. Hroznatae scripsit et Praemonstratensibus dedicavit, Gutensteiniadum etc. Nonne idem senserunt religiosi Teplenses vulgatis imaginibus a G. Doooms et aliis aeri incisis. B. Hroznatae familia comitum de Gutenstein, at postquam comes Sezyma factus est commissarius: tum primo B. Hroznata coepit esse Wrtbaeus? nonne, mi carissime P. Georgi, apud Teplenses et Chotěšovienses ab immemorabili tempore Gutensteinii sepeliuntur? Wrtbaeus ne unicus quidem Teplae sepultus est, et Gutensteinii plurimi, imo ibi et sacellum condiderunt, et vexillum super B. Hroznatae tumulum posuerunt, quod hodie quoque visitur, ante ducentos fere annos positum cum auriculis damularum (?) vel aereorum etc., nonne Gutensteinii comites semper se antiquitus pro fundatoribus gessere? Nonne tempore Georgii regis, cum abbas regi adhaesisset et a Rudolpho episcopo Lavantino, nuncio apostolico, excommunicatus esset, et bona monasterii Zdenkoni a Stellis assignata essent, Burianus de Gutenstein et patrueles ejus Leonardus restiterunt et monasterium ordini restituerunt? Hoc habet historia manuscripta Teplensium. Nonne idem factum est sub Carolo V. et Ferdinando I., quando abbas familiae Lutheri et epistolis... datis notus submotus est, nonne tum Gutensteinii egerunt, ut monasterium ordini restitueretur et non caderet in fiscum? quid si etiam alia sit familia de Prostibetz, alia Stiepanowiciorum? etc. etc. Atqui si B. Hroznata a Gutensteiniis (nondum ita vocatis, sed de Hroznietin vel de Mielnik etc.) procedit; nonne Gutensteinii erant Bohemi? et originis Slavicae? Paprocus cap. 1. in baronibus expressit hoc ipsum insigne, quod ait, cum Czecho in hasce oras venisse. Nonne ipse B. Hroznata hic in originali suum testamentum inchoat: Ego Hroznata Dei gratia in primatum Bohemiae clariori stemmale descendens etc., ita in originali. Nonne B. Hroznata Henricus dux Bohemorum et episcopus Pragensis amicū suū vocat? nonne insignia B. Hroznatae sunt eadem cum Gutensteiniis? negat hoc abbas Constensus (?) comiti de Gutenstein, totus conventus reclamatur etc. Quod si Wrtbaei ab eadem origine descendunt, per me licet; communia habebunt decora, ego ab hac quaestione consulta abstraxi. Mi amantissime P. Georgi, omnibus his positis et pluribus quae adduci possent, nihilominus P. V. totum me subijcio,

List ten začíná takto: „Konečně po dlouhém, arci nikoliv zbytečném (bezúčelném) cestování ocitl jsem se v Litoměřicích, kde Vaše Důstojnost tolik let působila . . . Ve všech pracích Vašich vědeckých jsem ochoten posloužiti . . . Znaje pak Vašnostina historického genia, jakož i přesný úsudek („suo peracri et historico iudicio“) zamlouvám si Vaši pomoc. Bděte nade mnou a mými pracemi.“

Dokazuje se v něm, že Guttenstejnští (Černínové) jsou z rodu bl. Hroznaty. Balbín se dovolává na důkaz, že Guttenstejnští byli Čechové a nikoliv Němci, oproti Crugerovi jeho vlastního názoru. Názor Laziův nemá platnosti v českých věcech vůbec, proto se ho nelze dovolávat. Guttenstejn neleží v území Štyrském, nýbrž na blízku Teplé; z toho, že měli Guttenstejnové také v Němcích svoje statky, nic nevysvětluje; slovně i v historii biskupové Vircburští česká hrabata. Podobně píše Fabricius v historii Saské, v letopisech Mišeňských. Bruschi 1350 zve Guttenstejnské knížaty českými z rodu bl. Hroznaty. Pontanus v Bohemia pia zřejmě píše, že Hroznata z rodu Guttenstejnů pochází. Tak smýšlejí Tepelští majitelé. Teprve když hrabě Sezyma se stal kommissařem, jali se Vrchové hlásiti se ke Hroznatovi. U Tepelských a Chotěšovských se odjakživa Guttenstejnští pochovávali; tu jest jimi založena kaple, jejich korouhev visí nad hrobem bl. Hroznaty a to již po 200 let. Vždy se tak za to mělo. A když za krále Jiřího opat nadržoval králi a od Rudolfa biskupa Labuřského, apoštolského nuncia, byl exkomunikován a statky kanonie Zdeňkovi a Stellis byly v držení dány, Burian z Guttenstejnu a jeho strýc Levhart to byli, kteří Tepelské podporovali a klášter řádu vrátili. Tak rukopis Tepelský. A když za Karla V. a Ferdinanda I., kdy opat se stal přívržencem Lutherovým a listy veřejnými odstraněn byl, zdaž nepostarali se Guttenstejnští, aby klášter řádu opět byl vrácen a nebyl skonfiskován! Arciž bl. Hroznata má původ svůj ovšem před Guttenstejnskými (tehdy ještě se tak nezvali) a sice z Hroznětínů Měl-

sed nescit tempus et vox missa reverti. Rogo potius, ut R. V. suo peracri et historico iudicio me tueatur. Ego lente defectu documentorum, quae maligne subministrantur, in meis progredior, proxime Verisimilia luci dabo; res est scholastica et modum habet repetendi litteras humaniores etsi in historia provinciae Everardus Mercurianus nuper mihi est mortuus. Hoc scripsi properans, plura alias; atque utinam eo loco essemus, ut commulare litteras saepius liceret! R. V. debeo multa, quod saepissime in libellis meis fateor et semper fatebor. Quod reliquum est, commendo me ss. sacrificiis cum salute humillima ad R. P. rectorem aliosque notos RR. PP. et FF. — Litomericii, 10. Decembris 1665. R. V. servus in Xristo Bohuslaus Balbinus S. J.“

nických, kteří zdaliž nebyli Češi a původu slovanského? Paprocký hl. 1. píše, že předkové jeho s Čechem do těchto zemí přišli. Hroznata pak závěš svou začíná takto: „Já Hroznata mezi přední urozené muže české připočten“ Tak jest v originálu. Zdaž Hroznatu nezove kníže český Jindřich, biskup pražský, svým přítelem? Odznaky Hroznatovy což nejsou totožné s Guttenstejnskými? Upírá to sice opat Consten (?) Guttenstejnskému hraběti; ale celý konvent protestuje. Nic prý ovšem nepřekáží, aby se i Vrtbové ke Guttenstejnským hlásili

Dne 12. ledna 1666 píše Balbín Krugerovi opět do Králové Hradce z Litoměřic. V listě svém vzdává mu úctu a blahopřeje mu k novému roku, dokládaje, že nezasluhuje jeho díků, ba naopak, že sám jest jemu díky zavázán. Mimo jiné mu sděluje, že před ním nemá žádného tajemství. „Aniž kdy bude co mého, co bych nevolil s největší ochotou Vašnosti sdělit, aby bylo také Vaše,“ tak píše. „Knihy bibliotéky litoměřické, které se vztahují na historii českou, mám všecky u sebe. Díky vzdávám za pokyny a dobré rady. Nevím, proč by nemělo býti pravdivé heslo »in dubiis libertas.« Jeho biskupská Milost*) má něco proti těm, kteří zde byli před námi; i stěžoval si na ně. Pauca sapienti. Někdo mu to asi donesl, co kdo před děkanem o něm byl vykládal. Divím se p. biskupovi! Přece nemohou všichni dějepisci ve všem míti tentýž, názor »quod non conveniens in Czechismo«. Byl by to věru hřích spáchaný na historii, kdyby si usmyslili všichni censori, že téhož mínění musí býti všecky spisy lidové. Co pak by si byli počali Římané se svými různými spisovateli, co Francouzové, Španělové, kdež tolik jest různých názorů? Ani u výkladu Písem nejsou spisovatelé svorní. Či se nehádají Torniellius, Galianus, Pererius? Kmenů v Israeli bylo 12. Zdaž se nehádají, kdo z toho onoho kmene byl soudcem? Totéž se vztahuje na rodokmen Páně. Ký div, že jsou historikové, kteří p. Milotu staví mezi Rožmberky. Nasvědčujef tomu erb, v němž vidíme lva a růži, a j. Píší-li staří dějepisci taktéž, ba i sami Němci doby tehdejší, kdo za to může? Píšeť i sám letopisec Rožmberský, jenž přece více zasluhuje víry nežli kdo jsou nyní na živu, v témže rozumu. Jakých růzností na př. mezi Veleslavínem a Hájkem! Jeden píše proti druhému, jako Dubravius proti Sylviovi, Pešina proti Krugeriovi, Tanner proti

*) V Litoměřicích byl zřízen od r. 1655 biskupský stolec, na nějž dosedl jako protoepiscopus Maximilian Rudolf, svobodný pán Šlejnic; † 1675.

Balbínovi atd. S Pánem Bohem ať píší. Proč by také nemělo se měřiti týmže loktem i u nás, jako měřili Římané a všichni národové posud měří? Censorům se lecos nelíbí, co přece zasluhuje víry a hlásá dobrý mrav. Tak jest tudíž vše vymýtiti, vyškrtati a zmařiti, protože se to jistým kritikům nelíbí? Kdo pak má přece právo? Historikové se bez toho svými spisy vystavují soudu čtenářů, kteří si učiní svůj úsudek a věří, jak a komu libo. Ani mi na mysli nepřišlo, že by vše bylo správné, cokoliv v mých knihách se čte; než jestliže se mi věří, proč se na mne tak kasají?! Věru nepřejí ani sobě ani jiným takových censorů, kteří vše maří, co se jim nelíbí. Zajisté by se i Vaše Důstojnost poděkovala za takové censorsy knihy Vaši »Sacri Pulveres«. Než dosti o tom. Já mám v Litoměřicích sv. pokoj. S pomocí Boží doufám letos vydati Verisimilia v miniatuře. Potěšíte se asi, třeba jsem si dovolil býti jiného mínění nežli leckdos jiný. Už mne ani netěší o nových věcech se rozepisovati, setrvám při starých. Jako novinku Vašnosti sděluji, že zítra přijede nový P. Rector, R. P. Jan Kořínek, jehož P. Generál ustanovil, aby od 14. ledna 1666 spravoval kollej Litoměřickou. P. Procurator již mu jel naproti. Úryvek listu p. barona Hirsle, který mi sem zaslal, Vám na ukázkou zasílám; jezdím často k němu do Drahobuše. R. P. Rectora (Václava Kolčavu) se všemi Patery nejuctivěji pozdravuji a sebe do nejdražších obětí Vaší Důstojnosti poroučím, znamená se u veškeré účtě sluha v Kristu, Bohuslav Alojs Balbín S. J.“

P. Balbín jako historik nabývá zatím více a více věhlasu. Už roku 1665 uveden jest v katalogu provincie české Tovaryšstva jako řádový skriptor historie, ve kterémž oboru sepsal foliant, jehož použili pozdější spisovatelé P. Filip Miller a P. Jan Schmiedl, v práci jím započaté pokračující.

Dne 28. března 1666 vrácen byl Balbínovi rukopis (Verisimilia humaniorum disciplinarum seu iudicium privatum de omni litterarum, quas humaniores appellant, artificio. Pragæ 1666. 8°, r. 1687 v Lipsku, r. 1701 v Praze na novo vydaná, t. j. Návod ku krásnému umění čili soukromý úsudek o vědeckém vzdělání vůbec, kterému se říká krásné umění, jenž censorsy k tisku připuštěn byl, a téhož roku také tiskem vyšel.*) Obsahuje pak obšírný spis tento bohatou a věcnou snůšku všech vědomostí, jak právě je Balbín vykládal

*) Srov. Menčíkův úsudek ve Světozoru 1888 str. 438.

žákům ve školních přednáškách. Chtěl v něm všem bývalým žákům dáti něco na památku, dříve než by z tohoto života se odebral, a obava před blížící se smrtí byla příčinou, že pospíchal, aby spis ten co nejdříve byl tisknut. Mimo jiné vykládá tam zásady, jimiž se spravoval zvláště při učení jazyku latinskému. Připsal jej hraběti Karlu Maximil. Lažanskému, svému žákovi v kolleji Pražské z r. 1644, jelikož hrabě tento vynikal zvláštní zálibou ve vědách, takže již jako dvacitiletý jinoch měl na universitě pražské veřejnou disputaci. Prátelecký poměr jejich potrvál až ke hrobu.

Ve spise tomto, který v mnohé příčině i naší době sloužiti může, ukázal Balbín, že nenáležel k učitelům, kteří přihlíželi při vyučování jen k tomu, aby vtloukli do paměti žákům mluvnická pravidla, nýbrž spíše k těm, kteří měli na zřeteli, aby mladistvý duch se vzdělal a roznítil. Proto brojí proti knihám stále se množícím, jež neobsahovaly nic jiného než suchá pravidla. Odtud také se dovídáme o některých spisech Balbínových (fol. 73), které se buď úplně ztratily, buď ještě někde v prachu trouchnivějí. Jsou to především jakási epigrammata, jež vydal anonymně, a která byla obsahem podobna spisu „Examen melissæum“,*) dále spis „Valerius Maximus“, jenž pojednával o příkladech ve zvláštních odstavcích; potom „Methodus orationis encomiasticæ“ — V poznámkách téhož spisu mimo jiné příklady sděluje Balbín též svoje prvotiny básnické, na př. pověst o magnetu a magnetických horách na severu, původ křišťálu, slzy Německa, satyru na mravy našeho věku a na přepych, elegie již známé na smrt krále Ferdinanda IV., jež složil v Kladsku r. 1654. (Srov. str. 136.)

Důvěra k P. Balbínovi v řádě také opět vzrostla. Prána mu také větší volnost v jeho působení. Než, tu došlo opět ze Říma hromobití. Dne 24. dubna 1666 píše totiž P. general P. provincialovi Danielu Krupskému do Prahy mezi jiným i co se týče Balbína následovně: „P. Balbín budiž na uzdě držán tím pevněji. Neníť záhodno, abychom tak zcela zapomněli, co se bylo událo. Zajisté by se měl co nejsnažněji přičiniti, aby v ctnostech křesťanských vynikl nad obyčejný mrav.“

V téže době bezpochyby byly psány dopisy nám dochované, které se týkají ředitele tiskárny Svatoklimentské. Umlouvají se v nich týž ředitel P. Jiří Eber s Balbínem o honoráři, o papíru,

*) Menčík má za to, že to bylo prvé vydání Examen.

tu zase o tiskovém formátu a pod. Tak na př. píše P. Eber Balbínovi: „Reverende in Xo Pater, zasílám sv. Václavu (do ústavu totiž Svatováclavského chlapeckého semináře) knihy; zapomněl jsem je dříve zaslati. Právě dnes při mši sv., když jsem byl u posledního evangelia, jsem si na to vzpomněl. Ó bohužel, co se mi stalo! Lituji opravdu.“ — V jiném dopise píše tentýž: „Důstojný Otče, nebojte se o papír. Bude vskutku z Jerkavy. Buďte ubezpečen. Ale jsou tam papírny dvě. Přejete-li si, abych ještě dnes s tiskem započal, ihned tak učiním; než, já ve prospěchu Vašem odkládal jsem s tiskem, abychom na novém a lepším papíře Vašnostin rukopis vytiskli. A co se formátu dotýče, věru sazby nejmenší bych Vašnosti neradil. Z té příčiny se dílo jaksi opozdilo. Nové litery dojdou asi za 3 neděle, ne-li něco později. S Bohem!“

Když přišla jeseň roku 1666, loučil se P. Balbín s Litoměřicemi, aby se odstěhoval do Jičína, kde pobyl potom 2 roky. Tam vypracoval první díl historie české řádové provincie, a to od r. 1555—1559. *) Zároveň pak pracoval o svém nejhlavnějším a nejzajímavějším díle „Epitome rerum Bohemicarum“ čili *Historia Boleslaviensis* (dějiny Staroboleslavské). Stará Boleslav se svým milostným obrazem Matičky Boží byla mu středem země české. Ji oslaviti uložil si u vděčném srdci za dětinnou povinnost. Matku Boží Staroboleslavskou, toto palladium země české, chtěl ovínouti věncem historických zpráv.

Úmysl svůj vyslovil v knize samé (Epitome str. 123): „Úplné životopisy knížat neb králů českých podati v díle tomto, nebylo nikdy mým úmyslem, aniž by se srovnávalo s nadpisem *Historia Boleslaviensis*. Ovšem přál bych sobě samostatné dílo o historii české vydati, než v díle tomto mám trojí na mysli: popsati poutnické místo Starou Boleslav s nejbližším okolím, pak zkrátka vypsati památky a vynikající děje králů českých, a konečně na to upozorniti, co jiní spisovatelé buď opomenuli, buď kdesi nahodile podotkli nebo nesprávně podali.“

Od r. 1661 měl dílo toto neustále na paměti; přál si, aby co nejdokonaleji se mu zdařilo. Tak psal dne 3. srpna 1666 P. Gamansovi, že doufá dojíti odpuštění za mnohé chyby a nedostatky, jichž se byl v předešlých spisech dopustil, vydáním historie

*) Rukopis dvorní knihovny III. 269. *Fragmenta quaedam historiae provinciae S. J. in Bohemia a P. Balbino concepta ab anno 1555—1559.*

Boleslavské. Jakkoliv se Balbín na práci tuto těšil a přál si věnovati jí všechny svoje síly i čas nejvhodnější, nicméně s úzkostmi na ni pohlížel; neboť bez pramenů nelze historie psáti. Archiv kolegiatní kapituly ve Staré Boleslavi by mu byl býval vydatným zdrojem. Než, bohužel, r. 1640 za vpádu švédského vojska byly listiny uloženy ve věži při kostele sv. Václava, která tehdy shořela, a tak vzal za své i archiv. Druhý pramen naskytl se v archivu metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze. Ale nebylo-li dopřáno Balbínovi podívati se tam, když skládal životopis prvního arcibiskupa pražského Arnošta z Pardubic, tím méně se toho nadál nyní. Bolelo to muže hřivnou bádání historického nadaného a žízni po pramenu hynoucího, když viděl se nepřipustěna tam, kde by mu byli měli dvěře dokořán otevřít. A tím více jej hnětlo, an si nebyl ničeho vědom, proč by nebyl důvěry hoden, a pozoroval, jak dokládá Menčík,*) „že mnohým jiným půjčovány byly knihy domů, i těm, kteří dějepisu pranic nerozuměli.“ Zvláště pak byl mu na odpor kanovník Colest, jenž před Balbínem se vyslovil, že o těch věcech sám hodlá psáti, čemuž prý se Balbín již tehdy potajmu smál.

Obrátil se tudíž v těchto nesnázích na preláta Pešinu, aby mu opatřil nějaké přepisy z knih nadačních, jež byly uloženy v knihovně kapituly pražské. Dne 6. ledna 1667**) poslal mu Pešina opis listiny pojednávající o založení biskupství Litomyšlského; za to mu Balbín dne 20. ledna poděkoval. I psal mu tehdy, že asi svého Marsa moravského (Mars Moravicus) až do doby nejnovější nedovede z příčin, které jsou na snadé. „Jestliž pravda,“ dí, „jako ctná panna, která nechce, aby odkryta byla, nýbrž zcela přikryta. Naše časy nesnesou, aby viděly pravdu; ale toho se nám vystříhati jest, bychom nedávali potomkům zlé příklady a spisujeme, abychom z nerozumné lásky třebaš pod reuškou nábožnosti nepoškodili svobodu a práva českého království, jako někteří.“ Balbín nešetřil ani proseb, ani peněz, mohl-li nějakých pramenů nabýti. V té době zaopatřil si seznam archivu Karlštejnského, který r. 1501 byl sestaven. Tehdy doporučil Pešinovi Jičínského děkana, Václava Červenku, jenž měl v úmyslu psáti něco o Valdštejnovi, listem, v němž jej chválí jako muže velmi starostlivého a k děje-

*) „Světlozor“ I. c. 438.

**) Viz: Epitome 233.

pisnému bádání způsobilého. Zároveň poslal po něm Pešinovi právě vytištěný svazek „*Verisimilia humaniorum*“.

Že Balbín se stával více a více autoritou u věcech historických, toho dokladem jest na př. kníže Karel Liechtenstein, biskup olomoucký, jenž se r. 1666 otázal Balbína, jaký význam má jeho čestný titul Comes regiae capellae Bohemiae, proč se totiž biskup olomoucký nazývá hrabětem královské kaple české. I odpověděl mu Balbín rozpravou, kterou také v *Epitome* (546 n.) uveřejnil. *)

Dne 27. června 1669 obrátila se metropolitní kapitola pražská na představenstvo provincie české s dotazem, nemohl-li by se P. Balbín uvázati v sepsání objemných dějin jejich kapitoly. Zajisté jej k tomu doporučil jeho přítel Pešina. **) Pešina byl sice již tehdy členem vždy věrné kapitoly pražské; než, nechtěje psáti, co by za sebechválu vykládáno býti mohlo, radoval se zajisté tomu, že vědecká práce tato svěřena býti má tak dovednému duchu. Poslána tudíž žádost tato za P. Balbínem do Chomutova, aby o ní vyjádření své podal. Dne 26. září vzdal Balbín svůj dík za tento čestný úkol, připojiv nejuctivěji, že by jej ze srdce rád na se vzal a také všechny síly naň vynaložil, aby splnil, co se od něho očekává. Než jsa si vědom dosahu i rozsahu práce takové odpověděl, že dilo to se nevykoná ani za rok, a slibil, že by důkladně zpracoval příslušnou látku, že však je k tomu potřebí jistých prostředků, které udává s proshou, aby o nich bedlivě bylo uvažováno. ***) V téže záležitosti dopsala metropolitní kapitula Svatovitská v Praze ještě dne 12. října 1669 P. provincialovi Danielu Krupskému, aby jí byl P. Balbín propůjčen k sepsání dějin metropolitního chrámu jejího. †) Než nedošlo k tomu, protože tehdejší státní censura proti všemu nadání naproti tomu se stavěla.

Druhá taková čestná zakázka došla Balbína z Prahy, když bydlel v Chomutově. Kníže-arcibiskup pražský Matouš Ferdinand Zoubek z Bilenberka obrátil se na svého přítele, aby mu pověděl, který jest původ toho, že nosí arcibiskup pražský knížecí odznaky a slove kníže-arcibiskup. V Chomutově neměl sic Balbín po ruce

*) Menčík (Světozor I. c. 458.) má za to, že kníže Liechtenstein mu málo vděku za to vzdal, tak že prý Balbín narážej na to psal Pešinovi dne 19. ledna r. 1668: „Já jsem si vědom, že jsem se svoboden narodil a nikomu nijak zavázán nejsem.“

**) Srov.: Zelený, Tomáš Pešina z Čechorodu 120.

***) Viz: Menčík, ve „Světozoru“ I. c. 459.

†) Originál listu jest zachován ve vídeňském dvorním archivu státním duchovních záležitostí č. 423.

knihovny s českými prameny; přece však vypracoval pojednání o učiněné otázce, šetře dokonale povinné úcty, a zaslal je svému příteli Pešinovi, aby je prohlédl a doplnil a potom arcibiskupovi dodal. Než, soudíme-li dle dopisu Balbínova příteli Pešinovi, který potom následoval, nezamlouvala se příliš odpověď Balbínova tomu, jemuž svědčila. Podotýká pak Balbín, že neopomene veřejně poděkovati se tomu, od koho mu bylo pomůženo, aby se prý nepodobal oněm kazatelům, kteří celé strany opíší, aniž podotknou, odkud to vzali.*)

Dne 10. listopadu 1668 obdržel P. Balbín povolení ze Říma, že smí vydati spis „Musica Melo-Poëtica“. (Boem. 1657—73.)

*) Srov.: Z e l e n ý, Tomáš Pešina z Čechorodu.

HLAVA ČTRNÁCTÁ.

Balbínova »Epitome«.

S tiskem započato; — v polovici však tisk zakázán. — Dopisy řádového generála Olivy. — Balbín přeložen do Opavy. — Příčiny boje o Epitome. — Balbín nařknut ze zášti proti dynastii. — Balbínovi ochránci. — Druhá censura. — Výtky censorův. — Balbínovy obavy o rukopis Epitome. — Přímluva přátel u císaře. — Posudek Dr. Lambecka o výtkách knize činných. — Císař sám rozhoduje, aby kniha byla vydána. — Epitome vytištěna.

Dne 15. června 1669 došla Balbína radostná zpráva od P. generála, že jeho hlavní dílo „Epitome rerum Bohemicarum“ jest censory schválena.*)

Balbín meškal tudíž v Praze, řídě pilně tisk tohoto arcidíla svého, jenž velmi rychle pokračoval. Více než polovice díla in folio byla již vytištěna, když z nenadání došel P. generála v Římě výstražný list, jímž byl žádán, aby ihned zastavil další sazbu. Kdo co psal a odkud, to vše bylo tehdy tajemstvím; nyní arci již víme, kdo byl příčinou všeho, i co bylo psáno a odkud vše vyšlo. Obsahu stížnosti lze se domyslit z listu, jež psal P. generál P. rektorovi kolleje Svatoklimentské Krupskému ze Říma dne 24. ledna 1671,**) který v překladu českém takto zní: „Doslychám, že prý P. Balbin napsal ve své historii české, co by mohlo těžce urazit Jeho Veličenstvo, tak že podivno jest, jak mohli censoři něco takového přehlédnouti. Za tou příčinou žádám, abyste co nejsvědomitěji a nejpečlivěji sebral kde jaký exemplář historie této a všechny zabavil, tak aby ani jeden do veřejnosti nevešel, ba příka-

*) Facultas R. P. Provincialis Bohemiae. Cum librum inscriptum: Epitome Historica rerum Bohemicarum, a P. Bohuslao Balbino Societatis Jesu conscriptum, tres ejusdem Societatis theologi, quibus id commissum fuit, recognoverint, ac in lucem edi posse probaverint, potestate accepta a Patre Nostro Joanne Paulo Oliva Societatis Praeposito Generali, facultatem concedo, ut liber typis mandetur. In quorum fidem hasce litteras manu mea subscriptas, et sigillo officii munitas dedi. Pragae in Collegio ad S. Clementem 18. Julii 1669. Daniel Krupsky. (Arch. římský: Boem. 1657—73.)

**) Rom. Archiv. Boem. 1657—73.

zuji sebrati i ty, kde jaký ve veřejnosti třebas už by byl. Jde tu jak o Vaši Důstojnost, tak o celé Tovaryšstvo . . . “

P. Krupský nebyl už tehdy provincialem, ale zastával úřad rektora v koleji Svatoklimentské v Praze, kde i Balbín přebýval, když jeho Epitome se tiskla. V týž den psal P. general Pavel Oliva zároveň novému P. provincialovi Šimonu Schürerovi do Prahy: „Mně se zdá, ba podezření jest, že P. Balbín potají vložil ona záhadná slova; proto račte důkladně vše vyšetřiti. A jestli to pravda, pak potrestejte smělost takovou, jak zasluhuje. Jestli však censoři vše zavinili tím, že schválili, co bylo závadné, nechať je stihne trest. A jak jste s nimi naložiti ráčil, o tom přeji si býti zpraven. Vím, že vláda podezřívá P. Balbína, jehož pro úchvatnou horlivost v zájmu národa českého nenávidí; a proto raději hleďte jej z Prahy odstraniti a přeložte ho někam, kde nám nebude moci škoditi.“

S jakým osudem se Epitome Balbínova potkala, vyličíme později. Právě císař a král český Leopold I., dovědév se o tom, žádal sám, aby co nejdříve byla vydána. Dne 7. října 1673 psal tudíž P. general P. provincialovi, jímž se stal zatím P. Hohenegger, takto: „Mám dopis patera rektora z Prahy, v němž mi sděluje, že bylo v Praze Jeho Veličenstvo, kde vyslovilo snažné přání, aby historie Balbínova co nejdříve vyšla tiskem. Prosím Vás tudíž probůh, zachovejte se, jak předpisují generální revisoři. Ustanovují se na tom, aby ona část, která jednou už v tisku byla, zpět byla vzata a nové zkoušce zevrubně podrobena, a nevydala se, leč by z ní vymýtěno bylo vše, co by jakkoliv mohlo uraziti zvláště dům dynastie rakouské! Tak jsem už bez toho psal dříve předchůdci Vaši Důstojnosti v úřadě ze dne 16. dubna 1672; i vzkázal jsem mu, aby bedlivě přihlížel, zdali lze knihu napravit. Ovšem pak, až opravena bude, pošlete nám ji sem, dříve nežli veřejnost ji uzerá. Co se však týče tisknutého již dílu, budiž vše úplně zmařeno. Hleďte se tudíž předem dle předpisů těchto zachovati a vše vykonati. Pak nemám nic proti tomu, aby se Epitome rerum bohemicarum tiskla. Rozumějte mi dobře, Vaše Důstojnosti; od toho neustoupím; prve než kniha bude vydána, budiž na novo důkladně prozkoumána. Tak doufám posloužíme císaři pánu nejlépe. A proto ustanovte z paterů, kteří by dílo Balbinovo pilně a zevrubně probrali. Podmínek budiž svědomitě šetřeno; revisoři nechť P. Balbinovi zůstanou zatajeni a mimo to buďtež tací zvoleni, kteří

co nejvíce vynikají nestranností. Až se dovím, co oni soudí o rukopise, nebudu váhati Vaší Důstojnosti zprávu podati o tom, co se státi má.“

Avšak list tento jest v registratuře přeškrtnut, z čehož vysvitá, že asi nebyl v tomto znění odeslán. Za to následující jest rovněž v registratuře a zní takto: „Přijměte rady na zjednání pokoje hledíc záležitosti následující: Jelikož v Epitome rerum Bohemicarum tři knihy už do tisku dány jsou a přece v nich nemálo vadných věcí, a to závažných jest, které by mohly urazit, ba, roztrpčenost v myslích zakořeniti, přejí si, aby Vaše Důstojnost vyhlédla si bedlivě v provincii kněze, kteří by měli zralý úsudek a byli znalí věcí v díle historickém obsažených neméně nežli národa českého, rodin, mravů a zvyků; mimo to budtež to mužové dokonalou nestranností vynikající, kteří by se zavázali se vši zevrubností dílo až do jednotlivostí prozkoumati, vše zrale uvážiti, písemné poznámky si činiti; potom nechať každý sám o své ujmě své poznámky zašle, abychom mohli s dobrým svědomím ustanoviti, co se státi má. Spis zatím budiž zadržen, aniž co do veřejnosti dáno, dokud nedojde naše určitá odpověď. Věc má převeliký dosah, a proto Vaše Důstojnost nechať záležitost po právu a pravdě na se vezme, aby nevzrostly nesnáze nepřekonatelné. Dále již Vaší Důstojnost nepoženu.“ — Potom jedná se v témže listě o jiných záležitostech.

Revisoři dali podle všeho dobrozdání uspokojivé. Dne 13. ledna 1674 psal P. generál Oliva P. provincialovi Hoheneggerovi: „... Už máme také posudky paterů revisorů o Epitome historica Bohemiae, kterou P. Boh. Balbín sepsal. Mají za to, že leckteré věci zbytečně byly vytýkány a proto mohou zůstat; jiné budtež zmírněny, některé konečně zúplna vymýtěny. Avšak nelze se mi zbaviti strachu — dosud nejsem uspokojen. Proto Vaše Důstojnosti račte onu část historie, která by dle mínění znalců revisorů a byť i jeden z nich si to přál, opravena byla, v níž by totiž poměněno neb vymýtěno bylo, cokoliv poměněno neb vymýtěno byti má. předložiti na novo, arcíže úplně soukromí a potají, Jeho Excellenci panu purkrabimu, kde se dozvíte, může-li v tomto rouše Epitome býti vydána čili nic. Bude-li srozuměn, schvaluji i já její uveřejnění tiskem. Nebude-li, spravte nás co nejdříve o tom, zatím ovšem ponechaje dílo u sebe. Dožadují se pak od Vaší Důstojnosti, byste v záležitosti této byl co nejvíce svědomitým. Nebojte-

se, že byste snad Čechům se proto nezachoval neb málo zavděčil, kdyby dílo toto snad bylo potlačeno, ba i samému císaři. Nepochybně hůře by bylo a větší urážky Jeho Veličenstva a třebas i hněvu se obávati jest, kdyby něco vyšlo na světlo, co by zneuctilo celý dům rakouské dynastie; jsouť zajisté vždy pohotově lidé, kteří knížatům i dobrým, ba sebe lepším, převrácené zásady a názory vštěpují. Proto ani to by mne tolik netrápilo, že císař pán si přeje, aby historické to dílo uzřelo světlo. Což, Jeho Veličenstvo spoléhá úplně na nás. Zajisté máme tolik příčin, abychom se Jeho Veličenstvu zachovali; proto pranic se neobává, že by mohl kdo z našich něco napsati anebo z představených kdo dopustiti, aby uveřejněno bylo, co by se nesrovnávalo se slávou a důstojností Jeho Veličenstva neb jeho slavných předků. Nezbyvá tudíž, nežli býti tím opatrnějšími, aby se neřeklo, že snad zneužíváme Jeho Milosti proti němu samému. Do nejdražších obětí mše svaté se Vaší Důstojnosti poručena činím. Dne 13. ledna 1647.“*)

Dne 8. prosince 1674 psal P. generál Mikuláši Avancinovi, tehdejšímu visitatoru provincie české: „Důstojný otče, dvojí list jsem od Vás obdržel, jeden ze dne 7. listopadu a druhý z 10. listopadu. Nejprve co se historie P. Balbínovy týče, nelze dosti býti opatrnou; neboť ani spoléhati nepostačí na toho, jehož si Jeho Veličenstvo vyhlédl za censora. Souhlasím úplně s Vaší Důstojností, že jste se ráčil obrátiti na P. Filipa Millera; toť se mi velice zamlouvá. A proto dokud není vše z rukopisu vymýtěno, co by koliv někdy uraziti mohlo, lepší jest, nechať se ještě dále naléhá. Vim dobře, že až příliš se kloní pater onen k věcem směru takového, které by mohly naraziti; i dopíši P. provincialovi co nejdříve, aby mu naprosto zakázal o podobných věcech se rozepisovati.“ (Boëm. 1673—1688.) — Proto dne 10. prosince 1674 už píše P. generál P. provincialovi Hoheneggerovi následovně: „Historie P. Balbínova byla sice ve Vídni prohlížena mužem učeným, jehož si sám císař pán vyvolil, aby rukopis prozkoumal. Než, nedává mi to pokoje. Nelze mi spoléhati na jednoho třebas učeného muže! I prosím Vaší Důstojnost, jelikož P. Balbín velice se kloní ke spisovatelství, když už chce psáti, přimějte jej, aby spíše si vybral něco posvátného, na př. z výkladu písem sv. Tak

*) Viz: Rom. Archiv. Soc. Jesu, Bohemiae 1673—1688.

nás zbaví všeho strachu a nebezpečí a zaujme nade vší pochybnost čestné místo v provincii Vaší v tomto oboru.“ — O tomto císařském censorovi víme, že to byl knihovník císaře Leopolda I., Dr. Petr Lambek.*)

Konečně obdržel P. Balbín od visitatora provincie české, jímž byl P. Avancin, zprávu, že se dílo vydá. Než téhož ještě roku 1674 byl poslán z Klatov do kolleje Opavské, aby tam jako praefectus spiritus, t. j. duchovní otec a zpovědník domácí působil; zároveň mu bylo uloženo psáti letopisy kolleje a nekrology o v Pánu zesnulých členech téhož domu.

Cesta Balbínova z Klatov do Opavy měla proň mnoho zajímavého a důležitého. Pln radosti, že konečně Epitome vyjde tiskem, zastavil se cestou v Praze, v Nymburce, v Chlumci n./C. u hrab. Kinského, v Pardubicích, až dne 5. listopadu 1674 šťastně do Opavy se svým sociem dorazil. V Opavě se naň těšili jeho staří a upřímní známí P. Pošmurný a P. Kořínek. Rektorem tehdy tu byl P. Tobiáš Gebler, který Balbína s velikou láskou přijal. Maje zastávati úřad duchovního otce v celé kolleji, byl P. Balbín zároveň duchovním otcem samého představeného, ba admonitor rectoris, který s velikou důvěrou k němu se utíkal a rady u něho brával. Píšeť P. Balbín, že mu dodával listy neotevřené, což se činívá na znamení důvěry. Zde mu bylo raděno, aby raději hraběte Martinice nechal na pokoji, protože si dopisuje se samým P. generálem a německým P. provincialem; z té příčiny že by také ani v Římě nic nepořídil. P. Balbínovi šlo však nejvíce o to, aby se dostal do Prahy, protože se měla tisknouti Epitome. Obával se totž P. Balbín, aby rozkaz Jeho Veličenstva nějakými pletichami nebyl zvrácen. Tu mu přišel na pomoc P. Zimmermann, který byl ve styku s P. Avancinem, tehdejším visitatorem provincie české; zároveň od P. Millera, zpovědníka císařova, dostalo se mu výstrahy, aby už jen proti místodržiteli do Říma nic nepsal, chce-li vůbec něčeho dosíci. I uposlechl Balbín; neboť se dozvěděl také, že by svými nářky na místodržitele hr. Martinice u P. generála špatně pochodil.**)

V Opavě prodléval Balbín již druhý rok. Tu se dozvídáme z listu P. generála, že se Balbín chce vyzouti z úřadu, jenž mu

*) Ferd. Menčík rozepisuje se o tom ve „Věstniku královské české společnosti nauk z r. 1889. (F. 182—202.)

**) Srov.: Boh. docta III. 18.

ukládal psáti nekrology o v Pánu zesnulých, omlouvaje se, že je zároveň zpovědníkem. Jako příčinu udává, že by mohlo zpovědní tajemství uvedeno býti v nebezpečí. P. generál neváhal mu odpovéděti. Balbína nemálo zajímalo, když zvěděl, jaké to bylo přátelství mezi hr. Martinicem a P. generalem s německým provincialem. Mimo to si přál, aby hr. Kinský neváhal mu zaslati censuru Lambeckovu, jednak ku potěše, jednak z té příčiny, že může nadejiti doba, kdy mu ji bude zapotřebí, aby ji měl po ruce. Ale posel budiž spolehlivý, připsal ku své prosbě. — Však se dověděl ještě něčeho, co jej rovněž překvapilo. P. Šimon Schürer, jsa provinciálem provincie české, slíbil hr. Martinicovi, že dokud on bude v úřadě, Epitome najisto tiskem nevyjde; a k tomu se strojí, aby se vydal na cestu do Říma, jsa zvolen za prokuratora provincie. S úmyslem tímto vůči P. Balbínovi, píše Menčík (l. c.), se prý sám pochlubil. To byly ovšem nové zprávy pro ubohého Balbína, které mu vysvětlovaly dopisy patera generála. Že hrabě Martinič nebyl ojedinělý protivník ze šlechticů českých, lze si pomyslit. A psali rovněž do Říma, že kniha Balbínova vskutku mnoho pohoršlivého a pro království zhoubného obsahuje a nerozpakovali se žádati na P. generalovi, aby naprosto zakázal Balbínovi o tak choullostivých věcech se rozepisovati.

Dne 24. října 1676 došel ho ze Říma list následujícího znění: „List Vaší Důstojnosti ze dne 18. září si stěžuje, že ráčíte míti úřad psáti o v Pánu zesnulých, jsa zároveň zpovědníkem. Shodují se zúplna s Vašností: než, nedivím se, že právě Vašnost si vyhlédli k tomu, vědouce, že ve spisování nenaleznou lepšího v domě. Ale přece se postarám, aby taková věc se neopakovala; neboť ovšem nesrovnává se to s nejpřednějším úřadem, který zastáváte. Změnu arcí zatím ponechávám P. provincialovi.“ — Dne 16. ledna 1677 píše: „Vaší Důstojnosti dovoluji, abyste opatřil druhé vydání „Praecepta oratoria“.

Na podzim roku 1676 ustanovil P. provincial, že se směl P. Balbín opět vrátiti do Prahy, aby bylo vyhověno přání arcibiskupa hrab. Waldštejna. Pišeť do Prahy P. general dne 16. ledna 1677: „Uznávám změnu, kterou jste (P. Matěj Tanner byl tehdy provincialem) Vaše Důstojnosti ráčil s P. Balbínem učiniti, že je opět přeložen do Prahy, jelikož si to nejdůst. p. kníže-arcibiskup tolik přál, aniž p. purkrabí proti tomu co namítá. Avšak budiž držán na uzdě, aby nepřekročil svůj úřad.“ Dosáhl tudíž Balbín po dlouhé

době,*) že jest opět v Praze. Mnoho odpůrců bylo i nyní, a to mocných, překonati: než, rovněž mocní přátelé se ho ujali, jmenovitě sám arcibiskup pražský, jenž si přál, aby Balbín byl zároveň vychovatelem jeho synovce hrab. Waldštejna. R. 1678 opět se pokoušeli P. Balbína z Prahy odstraniti a proto jej na novo obžalovali u P. generála, který dne 6. srpna 1678 píše pateru provincialvi mezi jiným o Balbinovi: „Zvídám, že P. Balbín o císaři pánu a purkraběti mluví směle a bez příslušné úctivosti k oběma; prosím Vašnost, dejte bedlivě naň pozor, aby smělost taková, spoléhá-li snad příliš na přízeň, které u arcibiskupa požívá, byla zkrocena.“**) Ano, jednalo se opět dle zprávy ze dne 26. listopadu 1678 vážně o to, aby se povolilo jeho protivníkům, a P. Balbín aby byl opět z Prahy přeložen. Pokus ten se však nezdařil: P. Balbín Prahy již více nepochvilil.

P. generál v listě ze dne 26. listopadu 1678 P. provincialovi Matěji Tannerovi píše, že dobře učiní, chce-li odstraniti P. Balbína z Prahy. „Ani si pomysliti nemůžete, jakou radost jste mi způsobil listem, který jste mi dne 28. října 1678 psal. Zvítězila vytrvalost, jaká se na představeného Tovaryšstva Ježíšova sluší, dle níž jste ráčil tak potřebný a dlouho uvažovaný úradek uskutečniti tím, že jste P. Balbína opět z Prahy přeložil; byloť toho potřeba i proti jeho vůli. Z té příčiny vzdávám jak P. Janovi (Tannerovi) tak zejména Vaší Důstojnosti zvláštní dík; neboť tak důstojenství vráceno jest řeholní správě, která, závisela-li by na libosti lidí světských, našich poměrů ponejvíce neznalých, ladem by ležela a časem v nevázanosti této by vyhynula. Kdyby takové pohromy měly se opakovati, jaké jste mi ráčil v dotčeném dopisu vyliciti, kdyby na přimluvu arcibiskupovu, kterou si Balbín sám podle všeho zjednal a tak těžce se provinil, neměl disponován býti, tuť by zasluhoval, abych jej tresty a pokutami stíhal.“

Dne 31. prosince 1678 napsal o té věci P. generál P. provincialovi: „Avšak nemyslím, že mne Vaše Důstojnost v oné vytrvalosti, kterou jsem posledním listem tolik vynášel, zklamala, tím že odstranění P. Balbína pomalu ve skutek uvádí, a to proto, že p. arcibiskup zotra proti Vám vystoupil. Myslím však, že znova byste se měl pokusiti o to, když tak důležité příčiny k tomu

*) Viz dopis ze dne 20. prosince 1676, č. 9715, fol. 268, dvorní knih.

**) Boěmi. 1673—1688.

Vás nutkají, jak jste mi ráčil sdělit, a úmysl svůj ve skutek uvést. Myslím tudíž, že by bylo nejlépe zajít k J. kníž. arcib. Milosti a jemu pod zárukou tajemství sdělit, že tu nejde o nějaké podezřívání, aniž k vůli jiným má opustit P. Balbín Prahu, nýbrž že naše dobré jméno a společné dobro tím trpí. Zajiště pakli arcibiskup si přeje, abychom v dobré pověsti byli, a P. Balbín sám aby nezahynul, nebude asi ve zlé bráti žádost naši, nýbrž jako nezbytný úradek ji schválí. A P. Balbinovi samému budiž dán pokyn, aby uvažoval, nebude-li lépe proň, aby Tovaryšstvo Ježíšovo opustil a vstoupil do jiného řádu; nelzeť mysliti, že by nevěděl, jaké a jak těžké tresty v Tovaryšstvu uvaluje na sebe, kdo se tolik zapomenul a pověst a přísahu naši tak hanebně zneuctívá. Hleďte se, Vašnosti, co nejzevrubněji dozvědět, kdo vlastně arcibiskupa navedl, aby ne tak proti našim, jako spíše svým úmyslům jednal.“ A ještě dne 7. ledna 1679 oznamuje: „Jak se na celou záležitost P. Balbína dívám, sdělil jsem Vaší Důstojnosti minule dosti obšírně. Dosti však padá na váhu, k čemu se sám přiznává. Myslím, že to nemůže nijak vzato býti za pokutu, káže-li se, aby bylo zachovááno, co se zachováati má, totiž že nesmí mládež zváti k sobě do pokoje. Toť se zapovídá vůbec všem, i těm, kdo se nijak neprovinili.“ — Dne 16. února 1679 vzdává pak P. provincialovi díky, že arcibiskup odložil nepřízeň k Tovaryšstvu a usmířil se, jakož i že P. Balbín se vzdal myšlenky, vystoupiti z řádu. A přeje si, aby se hleděl dopátrati, kdo arcibiskupa proti řádu popudil.

Jest záhodno, abychom nyní poněkud šíře boj o „Epitome“ vylíčili. Od r. 1661 pracoval P. Balbín s úsilím o této své historii české. A když dílo tolikaleté práce již dospívalo k žádoucímu cíli, nastaly mu nesnáze, jakých nikdo ani tušiti nemohl. Ač hotové odevzdáno v rukopise a dle pravidel i předpisů Tovaryšstva Ježíšova třemi učenými censory domácími, t. j. z provincie české, jednomyslně schváleno bylo, ač r. 1669 započato s tiskem, a již více než polovina knihy byla vytištěna, totiž první tři knihy až po str. 390., kde vypravování dospívá až ke králi českému a císaři římskému Václavovi IV., z čista jasna další tisk byl zakázán, knize vytýkáno mnoho nesprávností, záležitost zanesena do Říma, a osobnosti politické, vysoce postavené učinily si úkolem dílo to jako nebezpečné na světlo Boží nijak nepřipustiti. Teprve r. 1677 po více nežli sedmileté přestávce kniha znova tištěna.

Ovšem Balbínovo historické péro překáželo leckterým a stávalo se nepohodlným, protože ten, jenž tímto pérem vládl, byl bezohledným k jistým lidem, kteří neradi slyší pravdu. Jakkoliv Balbín se obával, aby dílo takové nepřišlo na zmar, přece si byl jist, že v něm nijak a proti nikomu se neprovinil. Arci že se nelíbilo jistým urozeným pánům, dokázal-li o té které šlechtické rodině, jako na př. o Guttenstejnech (Černínové), že jest sprízněna s královským rodem Přemyslovců; čímž jaksí zastínil jiné, kteří se podobnými předky vykáhati nemohli. Páni mocní pak jsouce podrážděni užívali svého všestranného vlivu k tomu, aby všude Balbínovi překáželi a stížili mu práci. Jak v řádě samém tak i mimo řád stávali se jeho dosud věrní a jemu oddaní přátelé chladnějšími a zdrženlivějšími, ba někteří jej opouštěli. Řád jako veliká rodina tak rozvětvená, jsa nucen přihlížeti k rozličným osobám a okolnostem, nemohl ani při nejlepší vůli se vydati v nebezpečí k vůli jednomu členu; toho žádala opatrnost a rozšafnost.

Že Balbínovi záleželo na tom, aby jeho dílo nepřišlo na zmar, jest patrné; bylať to koruna jeho práce, plod jeho života. Ohlízel se tudíž také po svých věrných přátelích, aby se ho ujali. Tak prosil snažně z Klatov P. Krugeria, aby se ho svým břitkým historickým nadáním ujal. Neváhal mu také podati důkazy pravdy pro svoje stanovisko. Doporučoval se světcům českým, o jichž chválách P. Kruger jako milovník historické pravdy pracoval.*)

Neméně mu byl nápomocen jako věrný přítel Tomáš Pešina z Čechorodu svým vlivem a svou mocí. Týž poslal mu svůj spis Ucalegon, aby jej poctil a potěšil. — Výhody měl Balbín z toho, že se s tiskem otálelo, také; mohlť dílo svoje doplniti a tu a tam opravit; z té příčiny žádal také na svém příteli Pešinovi, aby si neobtěžoval mu své sebrané poznámky zaslati.

Nejvíce mu však pomohli tři vzácní příznivci a věrní přátelé, totiž JUDr. Petr Lambeck, císařský rada, historiograf a knihovnik císařské dvorní knihovny ve Vídni; Jan Maximil. hrabě Lambert, nejvyšší hofmistr ve Vídni, jemuž Epitome dedikována, a František hrabě Kinský z Chlumce. Všichni tři pracovali spojenými silami k tomu, aby P. Balbín se svým dílem nepohorel.**)

*) Boh. docta. II. 23., pozn. 19.

**) Viz: F. Menčík: „Petr Lambeck a Balbínova Epitome.“ Věstník král. české společnosti nauk 1889, str. 182—202.

Nesmí nikdo si mysliti, že P. Balbín se zahrabal do starých listin tak, že neviděl, co se v království a mimo ně děje. Ba všímá si pilně i veřejného života. Politiky ani dobré, ani špatné ovšem se neúčastnil; než, o stavu rodné země dobře byl zpraven a měl jasné názory, jelikož ji křížem krážem na vlastní oči byl seznal. Zároveň jako soudný znalec minulosti národa českého věděl dobře, co národu prospívá a co škodí. Ký div, že jej bolelo, viděl-li, jak se víc a více podkopává vážnost Čechů při obsazování míst netoliko výnosných, nýbrž i vlivuplných tak, že z jeho ryze českého srdce vytryskla slova: „O ubohá Čechie, ani nepozoruješ, jak vlastními syny býváš zrazena a zaprodána; ty myslíš, že ještě jsi, když tě zatím již ani není! Takovou jsi nebyla nikdy; vždy jsi byla alespoň od svých milována a ochraňována!“ Balbín píše o minulé slávě země české, srovnával minulost její se stavem přítomným. Věděl dobře, jaké poznámky a důsledky z toho by se hodily do knih jeho, zejména do Epitome; než, nedůtklivost mnohých, pro něž psal, zbraňovala mu říci plnou pravdu. Z té příčiny stávalo se mu spisování historie čím dále, tím obtížnější; nebo historik, byť i všechny miloval, nemůže všech chváliti, nýbrž toliko po zásluze, a viděl-li, že dobrých skutků ubývá, ale za to zločinů že přibývá, rmoutí se, protože stále nachází někoho, jenž spíše zasluhuje býti pohaněnu, nežli pochválenu.

Roku 1668 v měsíci březnu dopsav Balbín VI. a VII. knihou své historie Boleslavské, dokončil dílo své, kterému dal nápis „Epitome historica rerum Bohemicarum, quam ob venerationem christianae Antiquitatis, et primae in Bohemia collegialis ecclesiae honorem Boleslaviensem Historiam placuit appellare.*) Kniha vzrostla náramně, na silný foliant. Až dosud byl z jeho spisův nejobjemnější Životopis Arnošta z Pardubic; historie Boleslavská narostla alespoň čtyřikrát větší. Nemaje, kdo by převzal náklad tohoto díla, obrátil se Balbín dne 22. března 1668 na svého přítele Pešinu, aby mu v té příčině poradil.**) Pešina přijel proto za Balbínem do Jičína, kde v kolleji tehdaž Balbín bydlil, aby se o tom uradili a potěšili navzájem. Za této příležitosti Balbín, vida ubohý stav země české, opakoval Pešinovi věstící výrok Křišťana

*) Stručné dějiny české, kterým z úcty k starožitnostem křesťanským a k prvé kollegiální svatyni v Čechách přísluší čestný název Historie Boleslavská.

**) Srov. Ferd. Menčík ve Světozoru 1888, str. 458.

z Prachatic, že přijde někdy doba, kdy panstvo české povstane proti království, které ani válkou ani cizinci nezahyne, nýbrž skrze tyto pány bezzemky celé bude spustošeno. „Ani si nepřeji,“ praví, „té chvíle se dočkati, byť mi volno bylo,“ a dokládá: „My těmi úklady jsme již zahynuli a necítíme ještě, že jest veta po nás, naopak my myslíme, že ještě panujeme, a přece nejsme nic než pouhé stíny svých předků. Ne pouze část království jest utlačena, aby zase mohlo pozdviženo býti, nýbrž celé, a toto celé pozdvihněte; zatím činí sobě nepřátelé posměch z otrlosti našincův a diví se, že mohou takovéto rady dávány býti učeným a nadaným.“ Ještě mnohé věci měl na srdci, kterými chtěl prozatím přítele svého ušetřiti. — Narážel tu asi na obranu jazyka českého, kterou asi již tehdy v hlavě nosil; toliko jej prosil, aby na poměry ty byli upozorněni, kdož mají povinnost vlasti sloužiti. A věda také, jak všeliké bědy na království druhdy tak slavné přišly jen vinou velmožů, kteří, byť i chrámy stavěli a poutnická místa navštěvovali, před Bohem hroznou zodpovědnost mají, v rozhorlenosti se pronáší, že „spravedlnost jest největší ctnost a nespravedlnost největší zločin, kterýž nenapraví ani zbožnost, jakož i žádná ctnost nenapraví utlačování ubohých. Mírem hyneme, nikoli válkou!“

A jako sám prodchnut byl láskou k vlasti,*) tak proniknuto bylo i celé jeho dílo Epitome týmže vlasteneckým duchem, jež alespoň v poslední chvíli chtěl roznítiti. Tu vedle Matky Boží Staroboleslavské, která vezdy jako palladium země české byla uctívána, krátce vypsál historii českou, chtěje tak podati vlastně stručnou obranu dějin českých, jak ji za oněch dob napsati bylo možno.

Balbín ukázal v této obraně dějin českých jednak nesvědomitost a zlovolnost odpůrců národa českého, jednak sečtělou a důmyslnou svého ducha; vyvrátil nesprávné výroky cizích spisovatelů, zároveň však žravým louhem své učenosti je poléval. Jaká to zajiště pošetilost, odvážil-li se na př. Kranz ve svém spise „Vandalia“ na počátku XVII. století vydaném, výroku,**) že jazyk slovanský nic jiného není nežli zkažená němčina, soudě tak asi jako slepec o barvách, jelikož česky ani neuměl. Však jej také Balbín i s jeho Vandalií rádně za to ztepal, dokázav, jak směšným se učinil, protože ani to nevěděl, že Vendové a Vandalové jsou jména

*) Srov. Ferd. Menčík, Světozor 1888, str. 458.

**) Viz: Epitome, str. 71.

zcela rozličných národů, a jako Vendové jsou a byli Slované, tak že suroví Vandalové byli Němci. Zvláště pak měla Epitome namířeno na německého historika Melchiora Goldasta z Haiminsfeldu, muže to nekritického, jenž sice toho mnoho napsal a také zvláštní spis vydal o Čechách, v němž kniha 1. a 2. jedná o právech koruny království českého;*) než takovou zášť a nenávist k českému národu projevil, že Balbín pro jeho jedovatý způsob psaní jej zove „bičem Čechů“ (bohemomastix) a „českou zmijí“ (bohemaspis, Epitome 87). Goldast psal svůj spis právě za času vzpoury stavů českých proti králi po r. 1618; i dotvrzoval, že i války, které Čechové jsouce ještě pohané, s králi franckými vedli, byly vlastně rebelií, vzpourou a odbojem, ba odvážil se nazvat zemi českou vůbec „hydrou odboje“ (hydra rebellium).

Není nezajímavo čísti, jak Balbín učeným apparatusem i řečnickým nadšením vyvrací ohyzné urážky národu českého.***) „Co pak si myslíš, brachu, že starých Franků říše právem přirozeným (jure naturae aut jure gentium) povstala, tak že všichni národové, nechtěli-li mítí vpáleno na čele slovo rebellie, byli povinni se poddati? Kde jest který národ toho smýšlení? Proč jediní Čechové dopustili se obranou odboje, že si nedali líbiti beze všeho jho Franků bezprávně na šíje jejich vložené? Což, můj milý, má se dáti samostatný lid, jazykem, mravy, náboženstvím i jiným tolik od Franků se různící, vlácti, snad na kolenou za milost prositi, či spíše chopiti se zbraně za spásu, svobodu svou, aby šíje měl volné? Než, Goldast volá! běda vám, vzpoura, odboj, dotknete-li se zbraně! Avšak, odvětili starí Čechové: Co nám je po Francích, my křesťanství ani neznáme, k čemu nám Franky jmenuješ? My

*) Goldasti Melchioris. De Bohemiae regni incorporatarumque provinciarum juribus et privilegiis nec non de haereditaria regiae Bohemorum familiae successione commentarii, in libros VI. divisi et inde a prima usque origine ad praesentem aetatem quam diligentissime et accuratissime deducti. Francofurtiae 1627.

**) Epitome 88. Balbín se tu dovolává spisovatelů, jež takto seřadil: Witikinda in Annalib. Saxon. l. 1.; 2. Ditmara in histor.; 3. Fabricia in Orig. Saxon.; 4. Dressera in Saxon.; 5. Melchiora Inkoftera in l. de lingua latina; 6. Wolff. Lazia in ll. de migrationib. Gentium; 7. Biblioth. Vaticana de Gloria linguae Slavicae authore F. Angelo Rocca; 8. Veleslavina praef. in Aen. Silv.; 9. Theophila Raynauda Soc. Jesu in Indice Chronolog.; 10. Collina praef. in grammat. boh.; 11. Decia de vetustatib. Polonior.; 12. Miechovia l. de Sarmatia; 13. Meibom. in Notis ad Lewold. Sudetis de Orgne Bohem. et Slav.; 14. Cromera in hist. Polon. l. 1.; 15. Goldasta l. 1. et 2. de Jurib. Regni Boh.; 16. Dubravica l. 8. hist. Bohem.; 17. Spangenb. in Chronol. Sax. c. 13.; 18. Cluveria l. 3. Germ. antiqua; 19. Tacita l. 2. Annal; 20. Lipsia; 21. Livia; 22. Velleja Patereula; 23. Pešinova Prodom. l. 1. atd. atd. atd.

jsme ze Sarmatie přišli, ani jsme o všem tom neslyšeli, ani jsme se jako poddaní Franků nenarodili; proto obhajujeme se zbraní, násilí odrážíme násilím. Zdaž nepovstaly říše a mocnářství tím, že buď dobrovolně se lidé v jedno spojili, buď přemoženi byvše mečem, buď uzavřenou smlouvou panovníka a krále si vyvolili? Tak rozuměly tomu hlavy přece nejmoudřejší a národních práv znalci odborní od dávných dob. A proto, co tu Goldast napsal, není než samým bezprávím a urážkou a svědectvím nenávisti k národu českému. Aby pak své vášni vyhověl, dí Balbín dále, pročetl tolik spisovatelů, vše v sobě obraceje ve zlomyslný jed a jen toho vyhledává, co by k potupě a pohaně národu českého sloužilo. Balbín vyslovuje podiv svůj, že od r. 1627, kdy poprvé dílo toto o Čechách tiskem vyšlo, nikdo se u nás nenalezl, jenž by ústa tak nestoudná a bludy přeplněná zacpal, a že jsou mnozí, kteří se Goldastovi klanějí, jakožto jedinému diktatoru Čech, a místo každé autority jiné vychvalují jeho bludy nejen v historii, nýbrž i v jiném, že by se odřinuti mohly (dle Seneky) i sekýrami. Balbín se přiznává, že si asi na 300 listcích jeho bludné vývody poznamenal za tím účelem, aby je v Epitome navždy odbyl.

Že nebylo Balbínovi odporu i z Goldasta čerpati, kde se týž opírá o doklady listinné, jest pravda, která neprávem mu byla zazlívána. Nebyloť Balbína tajno, že Goldastovi byly poskytnuty mnohé listiny ze samého archivu vídeňského.*) Můžeme z toho usuzovati, jak Balbín vroucně miloval pravdu a nenáviděl všeliké nepoctivosti a stranickosti v bádání. Arci že mu jeho objektivnost, jmenovitě kde se opírali mohl o listiny autentické, kázala mluvit mnohdy i pravdu nemilou. Než, jemu byla historie učitelkou života a pobídkou ke ctnosti, a jak sám smýšlel v poctivosti své, tak soudil též o jiných i jiné.

Balbín si mnoho sliboval od tohoto spisu. Že sklídí za veškeru námahu tak hroznou bouří, toho se tuším nenadál po všecka léta, co o svém spise pracoval. — Kdo zprvu se uvázal hraditi náklad na vydání „Epitome“, není známo. Balbín vyjednával, jak již vzpomenuto, s pražským ředitelem knihtiskárny řádové, P. Jiřím Ebrem, který za tím účelem si objednal nové litery a papír z továrny v Jirkově. Měloť býti dílo vydáno tak, aby se každému zamlouvalo. Vedle toho však den po té, když došlo dovolení

*) Viz F e r d. M e n ě i k, Světozor I. c. 458.

k tisku, vyjednával Balbín s jinou ještě knihtiskárnou, jež mu nabízela obvyklou cenu 2 zl. za 1 list při 1000 výtiscích, k čemuž dodal majetník její, že mu z ceny té nemůže ničeho sleviti, jelikož z malého výdělku jest nucen rodinu svou živiti, tiskárnu v dobrém stavu chovati a j., tak že v ceně jej nikterak nepřetahuje. Co se dále stalo, jak se dohodli neb nedohodli, není známo. Kniha vyšla tiskem v universitní knihtiskárně Karlo-Ferdinandské, v kolleji Tov. Jež. u sv. Klimenta v Praze r. 1677, ačkoliv více než polovice byla tištěna již r. 1669.*)

Schválení Epitome dočkal se P. Balbín v Chomutově, kam byl na podzim 1668 přeložen. Zde byla kolleje Tov. Jež. s gymnasiem a vyšším učilištěm, zvaným akademií. Město to bylo již tehdy výhradně německé. Jestliž známo přísloví: „Všude Češi, v Chomutově Němci.“ Ani v knihovně nebylo knih českých neb aspoň Balbínovi nových. Než Balbín už před kolika lety se vyjádřil, že jest mu přihlížeti, aby zpracoval, co si dávno byl už předsevzal.

Jakmile schválení došlo, spěchal Balbín do Prahy, aby se s tiskem neotálelo. Prál si zajisté sám míti dohled a korektury přehlížeti. Když byl tisk zastaven, opustil Balbín opět Prahu a odebral se r. 1670 do Klatov, aby tam v zátíší dále pracoval po tři léta, ovšem se srdcem nemálo stísněným. Osud jeho díla činil mu nemálo starostí a zármutku. Přišel již rok 1673 a boj dosud neustal, ba přirostl se více a více, tak že nebylo lze ani tušiti, jaký konec vše to vezme. I obrátil se na rektora kolleje Klementinské, aby zvěděl, jaký je stav rozepře. Protože svědomí Balbínovi nevytýkalo ničeho, doufal pevně v prozřetelnost Boží, nepomíjeje i prostředků lidských. Tiskem vydaný díl odevzdal hraběti Kinskému, a rukopis dal mu opsati. I sobě chtěl ještě jeden přepis rukopisu opátriti.

Avšak Balbínovi bylo se báti nejen o knihu Epitome, nýbrž i o svůj zájem a lásku k české historii vůbec. „Což jestli mi pokazí všechny práce“, uvažoval, „které ještě mám na mysli, jaká

*) Balbín činí o tom zmínku na konci V. knihy „Epitome“, uváděje, že Epitome dějin českých byla před kolika lety spisovatelem vzdělána a tisku již svěřena. Více než polovice, totiž až do císaře a krále Václava, tudíž 3 knihy celé byly již vytištěny, když pokračování tisku zastaveno bylo na dobu 7 let. Balbín s radostí a povděkem připomíná, že ač i to, co již tištěno bylo, do jiných rukou se dostalo, že přece jako historie ta, tak i odvolání autorovo skutkem se stalo.

to bude oběť pro mne! Moji odpůrcové tu právě vidí, kde by mne mohli zraniti! Bude-li mi ustati od práce této navždy, co potom?“ Veliký byl ovšem rozruch pro knihu tuto dosud nedotištěnou, i v řadě samém. Stáloť za Balbínem na tisíce členů řádových. „Uzná-li se, že větší čest a chvála Boží toho vyžaduje, abych v práci ustal, nezbude mi než uposlechnouti“, tak usoudil Balbín. — A k tomu právě směřovala snaha jeho protivníků, kteří jak ve Vidni, tak v Praze i v Římě skrze vysoké a mocné osoby proti Balbínovi jednali.

Balbín zvěděl z dopisu olomouckého rektora P. Jiřího Vorla a brzy potom i z druhého jeho dopisu, jak dopadl posudek jeho Epitome. Tehdy ukončena byla právě druhá řeholní censura. Censorové bývají obyčejně tři a zůstanou autorovi neznámí. Ovšem úsudek schvalující neb výtky činící zasílá se mu s rukopisem zpět. Z censorů vytýkal mu jeden na příklad, že nazývá krále Uherského Matyáše I. nevďečným, protože zvedl válku proti králi Českému Jiřímu; to prý on učinil na vyzvání papežovo a dotýká prý se tím spisovatel nemile autority papežské. Proto budiž místo toto vypuštěno. Zjištěno prý dále ve spise Balbínovi, že Rudolfem IV. počínajíc dům Rakouský pokládá „říšský úřad myslivecký“ ve svém rodu za dědičný; proti tomu namítáno, že to zní jako na potupu rodu, i raděno, aby vše co z nenávisti (!) proti rodu tomuto píše, bylo vynecháno aneb alespoň tak podáno, jak to vypravují jiní spisovatelé. — Druhý censor uznal sice, že se dílo smí vydati, když se opraví na př., kde se mluví o svobodné volbě krále. Mimo to prý nápadně málo píše autor o rodu Rakouském, kdežto zase o Boleslavovi I. a o králi Jiřím objemně a s chválou pojednává. Kárá prý panovníky, kteří daněmi lid přetěžují, což by mohlo byti nebezpečno; ba ani o úpadku království by se zmiňovati neměl. Vypuštěna budtež slova vztahující se na krále Ferdinanda I., an svobodu klálovství českého na sněmích německých obhajoval; podobně slova: „že nyní Čechy ne tak válkou jako spíše mírem sužovány a ztraceny jsou, ne tak zbraněmi jako spíše radami, ne tak od nepřátel, ale od přátel.“ Třikráte prý Balbín dokládá: Čechy byli jsme, byli jste, byli jsou; budiž to vynecháno. Zavrženy též jeho vývody na základě listin císaře Bedřicha II. a Karla IV., v nichž obsažen důkaz pro dědičné právo Habsburského rodu. Peskuje prý kanovníky, kteří ani nechtěli jej vpustiti do knihovny, a příliš chválí císaře Karla IV., což by snadno býti mohlo na úkor

budoucím panovníkům. Byť i leckteré věci byly pravdivé, přece nesmějí prý býti vynášeny na světlo. Dům Habsburský má krále Českého Jiřího z Poděbrad za nezákonného krále; kterakž tedy prý jej lze vynášeti!*) Také parafrase přísloví o rodu rakouském „Tu felix Austria nube“ („Ty, šťastné Rakousko, se zasnubuj“) nebezpečnou byla shledána. Balbín totiž napsal, že božská Prozřetelnost rakouským knížatům koruny do klína vhání jako do nějaké sítě. — Ba i to, čeho Balbín ani neproněs a co zamlčel, censorsy pohoršilo, zvláště přiznání, že se neodvažuje pronésti svůj úsudek o době od císaře Matyáše až do času nejnovějšího. Toť prý lépe veřejně proti panovníkům psáti, nežli zákeřnický je napadati. — Ač prý správná est zásada, že i straně nepřátelské má popráno býti sluchu, přece vyslovili se censoři proti ní, jakož i proti tomu, aby se Pamětem Slavatovým nevěřilo veskrz. Závadnou uznána byla zmínka o tom, že císař Ferdinand II. dal české šlechtice odpraviti, rakouským však odpustil, ačkoliv tito se více provinili, povstavše proti dědičnému pánu. — Konečně i heslo Balbínovo, které při Ferdinandovi uvedl: „Nepravdu psáti jsem se nenaučil, pravdu psáti se neodvážuji“, jakož i mnohá podobná místa bylo uloženo pozměnit.

R. 1663 vydána byla historie Staroboleslavská v užším slova významu, t. j. Epitome kniha VI. a VII., které obsahovaly vypravování o zázracích a milostech Mariánského obrazu. Ostatní rukopis svojí Epitome střežil Balbín jako zřítelnici oka svého, když mu ji hrabě Kinský do Klatov byl vrátil. Báť se, aby její mocní odpůrcové nenaléhali na jeho představené, aby mu rukopis odebrali. Druhý exemplář rukopisu byl poslán do Říma k cenzuře. Nemohl-liž se i ten cestou ztratiti? Až příliš byl Balbín zmitán obavami, aby Ep tome nějak násilně nebyla zmařena.***) Vrátil tudíž svůj opis zpět hrab. Kinskému do Prahy prose jej, aby rukopis Epitome dal někomu spolehlivému, snad svému kaplanovi, přepsati. Mimo to se doprošoval i na dále jeho ochrany před závistníky.

*) P. Balbin arci nechválil vše šmahem. Ani svých vrstevníků neušetřil káravě jim domlouvaje, protože mysli, že v historii toliko o ctnostech a pochvalně se psáti smí, vady pak jakékoliv, aby v nich snad nesetkali se páni se svým obrazem, odbýti se měly mlčením. Viz. Boh. docta II. 37.

**) Že by byl Balbín žil v Klatovech pod přísnou dohlídkou, jak píše Menčík (Ku dvěstěleté památce Balbinově, Světozor 490), nevěřime, protože Jesuité bez toho v kolejiích Tovaryšstva Ježíšova nemají před svými představenými ničeho pod zámkem, ano i svědomí členů jsou představeným otevřena.

Dne 24. ledna 1674 psal mu hrabě Kinský z Prahy, aby mu zaslal rukopis své historie. Osmnácti censurami prý už prošla a po každé jedni zobáky a drápy, druzí zuby nenávisti po ní sahali. Dne 25. ledna vypravil se hrabě do Vídně v záležitosti Balbínově k muži, od jehož přízně bylo lze nejlepšího se nadíti. Muž tento byl prefekt dvorní knihovny, u věcech literních nad jiné vzdělaný Petr Lambeck, rodem z Hamburka a jak dopisy císaře Leopolda I. nasvědčují, u věcech literárních panovníkův nejlepší rádce. Balbin pevně doufal, že muž tento dílo jeho proti lidským nástrahám nejspíše ubrání. Poslal tedy do Vídně právě ona svrchu naznačená místa, která mu od přepřísné censurey po jeho rozumu nespravedlivě byla vytýkána, ano, neváhal i důvody k nim připojit, aby jich mohli jeho ochránci po případě k obraně použít. Také Dru. Lambeckovi psal, těše se, že takto nejlépe dějepisná práce jeho bude posouzena. (Boh. docta III. 17.) Znalť se už od kolika let.*) Dr. Lambeck poslal mu po hrab. Kinském svůj katalog, začez poslal jemu Balbin navzájem třetí vydání svého spisu (1670) *Examen melissaeum a Verisimilia* spolu vzdávaje díky za to, že přečetl jeho *Epitome*, o čemž zvěděl skrze hraběte Lamberga. A dokládá se při té příležitosti arabského přísloví, které zní: „Neučený nepoznává učence, poněvadž nikdy učencem nebyl, ale učený zná neučeného, protože sám byl kdysi neučeným“; stěžuje si, kterak velmi jemu překážejí, kdo ve vědách nic znamenitého nedokázali, a dějepis (asi jako pes Nil) ochutnavše, naň bezbranného dorážejí a sobě mocí úřadu právo osvojují nejen ku vědám, ale i k učeným osobám, kárajíce, co jiným historikům přece bylo dovoleno. Konečně vynáší Lambecka píše: „Ty strážcem vědy jsi a od záhuby chráníš velezasloužilé spisovatele; nechť Tebe věda sama chrání a učiní nesmrtelným.“**)

*) Lze říci, že se důvěra Balbínova k dr. Lambeckovi stkvěle osvědčila. Kdy se Balbin poprvé s Lambeckem seznámil, s jistotou se neví. Píšeť P. Balbin dne 6. srpna 1674, že ho dr. Lambeck před několika lety zval do Vídně, aby se přijel do knihovny podívat. Máme za to, že stalo se to někdy r. 1662 neb 1663, kdy sbíral Balbin rozličné zprávy po kolejích jezuitských k dějinám řádovým. V protokole z r. 1668 (rukopis c. dvorní knihovny 8011 na listu 61.) jest psáno: „16. Octobris. Der behmische Pater, dem gegeben catalogum historiarum Bohemiae pro altero Patre, qui scripfit vitam Arnesti.“ (P. Balbin vydal již r. 1664 Arnošta z Pardubic.) Velkých styků dle všeho spolu neměli aniž se blíže seznámili; „alespoň“, dí Menčík, „mezi dopisy Lambeckovými z doby této nenacházíme žádných listů Balbínových. Také v protokole zmíněném naskytuje se jméno Balbínovo jen v květnu 1670, a nemůžeme se nikterak domyslet, v čem záležela rozmluva císařova o Balbínovi.“ Srov. F. Menčík ve Věstníku král. české spol. nauk 1889, str. 182.

**) Rukopis c. k. dvorní knihovny 9715. Dopis ze dne 6. srpna 1674.

ústně doplnil, co byl Balbín papíru a černidlu nesvěřil; mimo to hrabě Lamberg, dvorní rada, opatřil Lambeckovi list, který byl poslán císaři samému a na jehož základě měl býti tisk Epitome potlačen. — Dne 15. srpna zaslal hrabě Kinský Lambeckovi Balbínovy poznámky.

I ostatní přátelé Balbína nijak neopouštěli. P. Jan Kořínek vydával právě Paměti kutnohorské, v nichž nazývá Balbína českým Liviem; lituje pak osudu Epitome i z té příčiny, že takto i jiným odnímá se odvaha, aby vůbec o něčem psali. Zajisté i Pešina neopustil svého přítele, sám tehdy vydáváje tiskem svoje knihy *Phosphorus a Mars Moravicus*.*) Opat Zabrzdovický Olenius, přítel Balbínův, uslyšev o osudech Epitome psal dne 1. března 1675 Pešinovi do Prahy, při čemž P. Balbína srdečně lituje, řka: „Od 23 let znám Balbína a ctím a miluji jej“ — list je psán latinsky — po česku pak dokládá: „Ještě se nenarodil ten, aby se mohl líbiti všem.“ Také biskup litoměřický Maximil. Šlejšnic zůstal mu věren. Že se v kruzích vzdělanců českých i šlechty věci ty přetrásaly, příznivě i nepříznivě, kdo by pochyboval.

Dr. Lambeck s patrným zájmem ujal se Balbínovy Epitome, přihlížeje bystrým zrakem k censorům, již se byli tak nemilosrdně zachovali k jejímu autorovi. Však je také odbyl tak důkladně, že se takového odbytí nenadáli. Zvídáme o tom z originálních aktů a tudíž z pramene nejspolehlivějšího, z něhož první čerpal pilný kustos c. dvorní knihovny ve Vídni, Ferd. Menčík, jemuž jest každý ctitel Balbínův s uznáním povděčen za tuto práci.**)

„Když příhoda s Epitomí“ vypravuje citovaný badatel, „zdála se již býti pro Balbína dosti nebezpečnou, nalezl pronásledovaný spisovatel cestu k srdci učeného muže, který tu v pravdě okázal celou svoji neohroženost. Již až k císaři Leopoldovi I. dostali se protivníci Balbínovi a podali seznam výroků, které prý byly nejen podezřelými, ale i rouhavými, obsahující zločin uražení Veličenstva; očekávali tím spíše, že bude spis odsouzen, čím větší zločiny mu byly za vinu kladeny. Avšak císař Leopold, jenž v podobných věcech vždy radu bral s milým svým knihovníkem Lambeckem, a jinak velmi rád se poučoval zvláště u věcech historických a uměleckých, obrátil se i tentokráte na svého rádce a k tomu historio-

*) Zelený V. Životopisná studie: Tomáš Pešina z Čechorodu str. 136.

**) Věstník české královské společnosti nauk 1889 pod záhlavím „Petr Lambeck a Balbínova Epitome“ str. 182—202.

grafa, a zároveň mu odeslal Balbinovu Epitome i s připojenými poznámkami, aby o ní podal zprávu. První zmínka o Balbinovi stala se potom v audienci, jež byla dne 20. dubna 1674 po sedmé hodině ráno (8011 f. 247. Anno 1674 die 20. Aprilis. Zu zc'gen die Historiam Boleslaviensem cum notis, welche mir durch den Herrn obristen Caemerer zugestellt worden ad censuram. Item das Exemplar absque notis, welche ich von Ihrer Majestaet empfangen). Prvním a skoro hlavním předmětem byla záležitost Balbinova. Císař kázal si předložit rukopis s poznámkami i bez poznámek, a nejspíše již tehdy projednávány blíže některé hlavnější výtky, což tím spíše pravdě se podobá, poněvadž bylo málo předmětů, o nichž se jednalo, a audience přece až do půl deváté trvala. Podruhé připomenuta věc opět ve slyšení, které měl u císaře Lambeck dne 17. června (l. c. 248. 1. Zu gedenken der Censur deren Annotationum anonymi in epitomen historicam rerum bohemicarum R. P. Bohuslai Balbini S. J.) a bezpochyby již tehdy byla podána refutace všech 24 článků, které Lambeckovi povědomý anonymus sestavil. Potom zase až dne 4. září se jednalo o Balbinovi, a Lambeck asi oznámil krátce císaři, co o celé věci soudí. Všeobecně se vědělo, že úplné rozhodnutí celého sporu závisí na Lambeckovi, a proto ještě v poslední chvíli chtěli jej přátelé Balbinovi nakloniti, aby o spise zdrcující kritiky nepronášel. Nejprvé nejvyšší komoří hr. Lamberg ke prosbě Balbinově mu dopsal, a také hr. Kinský ještě dne 16. září mu odeslal přepis činěných výtek a snad i v knihovně ho navštívil. A Lambeck již dne 19. září sestavil odpověď a obranu Balbinovu a tím dalších větších protivenství jej zbavil.“

Kritika Dra Lambeckova dopadla pro Balbina skvěle, za to byla zdrcující pro nepřátele Epitome.*) Censor vytýkal 1. (l. I. c. X pag. 6.), že Balbín „kárá ducha českého, který až k záhubě vlasti své obdivuje se cizině a to v té míře, že i svatí jsou zanedbáváníi, kteří se u nás narodili.“ K tomu vtipně podotýká Lambeck, že „tento šíp týká se našich rytířů“ (in nostrates Trossulos), kteří s cizími věcmi i cizinu samu do svého domova zavláčeji; o nevážnosti pak k svatým psal před 700 lety již Křišťan, svatý to muž, a neprávem se to vytýká Balbinovi. 2. (Nota ad c. X. l. I.

*) Viz Menčík o. c. ve Věstniku královské společnosti nauk 1889, str. 196—202. — Rukopis c. k. dvorní knihovny ve Vídni 9712: *Commercium litterarum Petr. Lambeckii* f. 273—280.

pag. 85.) Nemístně prý napsal Balbín: „Aj, jaká statečnost tu našich předků, kteří tak mocného, veškeré Germanii vládnoucího krále potřeli.“ Na to Lambeckova odvěta: „Kdo pak může zapovídati, aby se nesměla psát pravda? Což porážky nepatří do historie? Co na tom, rceme-li, že Sigebertem před 800 lety byl král Franků poražen?“ 3. (pag. 87.) Ostře prý si dobírá Balbín Goldasta, an píše: „Což nemám tak jedovatého bludaře Goldasta vinit, že jest Čechobijcem a českou zmijí?“ Odvěta Lambeckova jest: „Ano, zasluhuje Goldast censuru takovou; však Jesuita Theophil Raynaud, muž velice sečtělý a učený, pořádně už na Goldasta posvítí.“ 4. (pag. 88.) Balbín píše, „že nepravdy Goldastovy nelze pérem vypsati, nýbrž spíše sekerami osekati.“ Arci, líbí-li se censorovi, takovému spisovateli dělati obhájce, pak ať dokáže, že nepravdy, které se Goldastovi vytýkají, nepravdivy nejsou, avšak z historie, ať obhájí pravdu, ne však nadávkami chltíti dokázati, opak že jest pravda. 5. (tamtéž) Píše-li Balbín, že z takového kalného pramene kdo se může dověděti nezkalené pravdy? jak může jeho autority se dovolávatí proti Rakušanům, což dále patrno bude? Odpovídá na to Lambeck: To není nic nového u spisovatelů, že jisté věty jednoho spisovatele se jim zamlouvají a proto je uvádějí, jiné nezamlouvají a proto je vyvracejí. Tak se cituje Balbín Goldasta, aby bylo zjevno, že jeho vypravování proti právům Rakous nijak nesměruje.“ 6. (I. III. c. I. pag. 101.) Vytýká se Balbínovi věta: „Bývalo kdys nekalé umění knížat a dvorů, že kraje za podezřelé platící daněmi císařskými tak obtížili, že až do nejkrajnější chudoby byly uvrženy, tak že nebyly ani s to, aby majíce podřáté žily, něčeho podnikly.“ Lambeckova odvěta: „Ne nadarmo slůvka „kdys“ „bývalo“ jsou zvlášť znamenána. Ubozí by byli spisovatelé, kdyby vše, co o minulých věcech píší, se bralo, jako by se na přítomné poměry myslilo. Zdá se, že censor úkolu historika ani za mák nezná; dobře učiní, přečte-li si, co Lipsius o tom podává.“ 7. (I. III. c. II. pag. 166.) Vytýká se věta: „Než to bylo vždy osudem Slovanů, že národ přeuadatný, který největší díl severní Evropy v držení měl, tajnými pletichami vlastních přátel, co zatím pohrdá svým zbožím a svým lidem a cizích věcí místo vlastních si váží, nikdy se k tomu neodhodlal, aby zbraně své spojil; a tím se také stalo, že ne pouze řeč a panství, nýbrž vlastní půdu pod nohama ztrácel.“ — Nota k tomu: „A nedáme-li pozor (zhýralí potomci síly a slávy), bude

ztracena i budoucnosti.“ — Lambeck zkrátka výtku odbývá: „To vše vypsáno z historiků Spondana a Krantze, kteří se uvádějí. 8. (l. III. c. VIII. pag. 208) Balbín s jakousi škodolibostí a závistí prý vykládá, jak Polané platili Čechům tribut. — Lambeck neví proč, když vypsáno vše to ze zemského archivu a dle pramenů. 9. (Tamtéž c. IX. pag. 213.) Censor vytýká trpkou žalobu Balbínovi, že píše: „Lenochů nedbám a takových, kteří, aniž se jich kdo tázal neb je volal, myslí, že mohou vše posuzovati, aniž se jim nějak zavděčíš. Tím pak, že tupí a snižují (jiného arci buď nechtějí, buď neumějí) dávají si náter učenosti, myslice, že nikdo se jim nevyrovná, ani stojí svou censorskou pravomocí nade všemi.“ — Lambeck zkrátka na to: „Nikdo se tu přece nejmenuje, komu se tudíž činí krivda? Cítí-li se kdo dotčen, dobře tak, zasluhuje takové důtky.“ 10. (Notae in c. XII. l. III. pag. 248.) Poznámka Balbínova: „Čím více uvažuji, co císař Jindřich vykonal, víc a více tuším nějakou lest, aťeb že hledal císař rady, jak by Čechy vlastních knížat a dědičného práva posloupného zbavil; než smrt učinila konec jeho pletichám.“ — Odveta Lambeckova: „Což králové hřešiti nemohou? Či není dovoleno historikovi, aby své mínění pronesl?“ 11. (l. III. c. XIII. pag. 258) Balbín píše: „Tu se něco zakrývá, co bych odkryti nechtěl.“ A opět potom: „Jest to záležitost mnohým nepřístupná, aniž já chci ji hýbat.“ — Lambeck na to: „Jestliže nikdo o tom neví, komu to uškodí; a to u věci tak nepatrné? Běžíš tu o nějaké kláštery, zda-li vždy týmž duchovním řádům náležely.“ 12. (Tamtéž c. XIV. pag. 262.) Balbín vypravuje o bojích Václavových proti Rakušanům s jakousi záští. — Lambeckova odveta: „Vše, co se tam vypravuje, do slova je vzato ze současného spisovatele, kterého také uvádí.“ 13. (l. III. c. XV. pag. 280.) Balbín píše: „K Otokarovi králi poslali knížata říšská do Prahy Konrada, arcibiskupa kolínského, aby se ve správu říše Římské uvázal. Než, král naslouchaje špatným radám Ondřeje z Řičan, a jiných pánův (kteří, jak Pulkava se dokládá, báli se, aby jim nepřiznivý král příliš mocným se nestal), neuposlechl dobré rady biskupa pražského Jana a jeho otce Řehoře z Dražic, prefekta hradu pražského, a zdráhal se tuto hodnost na se vzíti. A právě to bylo příčinou všeho neštěstí pro Otokara. Zvolen byl tudíž r. 1273 Rudolf hrabě Habsburský, zakladatel domu rakouského, ovšem za nepřítomnosti krále českého a vévody bavorského, kteří byli proti volbě.“ Lambeck chrání Bal-

bína takto: „Všichni spisovatelé tak piší o tehdejší době, nedávno *Speculum glorie Austriacæ, Norimbergæ 1668 editum*. Proč tudíž, co všichni jiní mají, nesmí míti samojediný Balbín?“ 14. (Tamtéž pag. 281.) Práví se, že Balbín vítězství Rudolfovo co nejvíce přistihl, říká: „Jiné bitvy, jiná vítězství mnohem slavnější bych uvedl, kdyby šlo o pravou bitvu a pravé vítězství. Než, zde čím jistější a nepoctivější zrada, tím nepatrnější, ba potupnější vítězství jest.“ — Lambeck odmítá říká: Tím se Rudolfovu vítězství nijaké přikorí nečiní, spíše k jeho chvále směřují slova, jak každý rozumný uzná. Ostatek o téže bitvě píše *Speculum glorie Austriacæ* l. I. c. XII. ad A. 1278: Kdyby Otokar svými vlastními nebyl býval zrazen, byl by zajisté se stal vítězem. 15. (l. III. c. XVI. pag. 293.) O milostivosti Rudolfa I. ku kraleviči českému Václavu se vyjádřil Balbín: „Mně se tolik pocty, tolik práv, tolik zemí na Václava, syna zavražděného Otokara, navěšených Rudolfem I. vidí býti jaksi podezřelé. Nota: ovšem černidlu, co si myslím, nesvěřuji. — Lambeck hájí Balbína: Jelikož nic neuvádí Balbín z toho, co si myslil, nikdo nemá práva jej podezřívati. Koho se tudíž ujímá dobrácký censor? *Homericum Neminem*. 16. (l. III. c. XVI. pag. 298.) Čte se u Balbína o Albertu Rakouském: „Přijel Albert do Prahy s nepatrným komonstvem, a jak di současný spisovatel (jehož pravdomluvnosti se dovolávám) sám se vrhl k nohám krále Václava a do milosti se poroučeje, za odpuštění prosil; král pak neváhal ihned jej přijati na milost a pozdvihnuv jej, vše mu odpustil, protože prosil.“ — Lambeck: Dovolává se autor věrohodnosti svědků, jejichž slova také uvádí. 17. (Tamtéž pag. 304.) Nedosti skromně si vede autor u vypsání války Alberta Rakouského a jeho útěku. — Lambeck di: Útěk je útěk, a porážka je porážka. Jaké jiné názvy k tomu? To vše mají uvedení autoři. V historii se nesmí pravda zakřídovati. 18. (Tamtéž.) Balbín uvádí stanovy královské, kterými jest vázána královna česká, kdyby chtěla za jiného krále se provdati. Kdyby se však královna zasnoubila s některým knížetem, věno jí zůstane tak dlouho, až jí král vyplatí 10.000 marek; než jest povinna bydleti mimo království u svého manžela. — Lambeckova odvěta: „Co lze namítati? tak se čte ve stanovách Karla IV., vydaných tiskem v konstitucích Karlových. Proč by nebylo dovoleno to uvést? Snad že zapovídá censor svou autoritou? Svou — odkud ji vzal? Věru, toho práva nikdo nemá. 19. (Tamtéž hl. XVII. pag. 316.) O synu krále Al-

berta, Rudolfovi Rakouském, píše: tohoto krále Čechové, poněvadž proti bývalým králům českým bojácný a ke všem věcem nesmělý byl, nazvali „kaší“. — Lambeck poznamenává: „Jaká se tu děje krivda mladistvému králi, jenž toliko rok panoval? Napsali totéž jiní spisovatelé, jak jsou tamtéž uvedeni.“ 20. (Tamže.) Že prý se přejedl melouny a jiným toho roku ovocem (*avidius peponibus et aliis anni fructibus ingurgilat*), z čehož dostal průjem, a aniž byl co památného vykonal, 3. července v polích zemřel. Lambeck: „Zdaž nedostává se příkladů, že ten který král zemřel, protože nemírně ovoce požíval? Což úmrtí králů nemívají svých přirozených příčin, či je to provinění, udá-li se příčina. Ejhle, jak se tu činí, není-li pravda, směšným censor, a jakou vášní jsa omámen vydal se na práci censorskou! Mimo to Bicke ve svém *Speculum Austriae gloriae* vypravuje totéž. 21. (Pag. 322) Balbín píše: „Král Jan (Lucemburský) byl tehdy Čechům všecek od cizen, za to Němcům ve správě země české co nejvíce oddán, kdežto královna Eliška přála přece svým Čechům. Odtud mezi královnou s českými pány a králem hrozné potyčky, ba i vojny.“ A dále opět: „Než, když král Jan Němce potom do Čech brával a sám jisté pochybné výroky na celý český národ pronesl, tu povstali proti němu všichni páni i ti nejoddanější, volající povykem: „To raději (jak jest u spisovatele právě uvedeného) volíme zavražděnu býti nežli s hanbou býti vyhnánu ze země, v níž jsme se narodili.“ — A opět pag. 323.: „Krále Jana ani mnoho netěšilo, že Češi zvítězili, spíše by se byl radoval z porážky Čechů. Když to kdesi také neopatrně prohodil, nové rozepře a nenávisti povstaly z počátku utajené, ale pak i veřejné, které až ke srážkám mezi králem a pány českými dospěly, tak že buď králi, buď království najisto zkáza hrozila, kdyby . . . “ Lambeck odpovídá: „Totéž přece mají nejosvědčenější spisovatelé. Zmařte tudíž Hájka, Eneáše Silvia čili Pia II., biskupa Dubravia a j., kdož o králi Janu psali.“ 22. (Pag. 326.) Balbín píše: „Zachovaly se listiny Leopolda vévody Rakouského, v nichž se přiznává, že bratra svého Bedřicha ve vězení držel, ano i přísaha, kterou, když ho propouštěl na svobodu, se mu týž zavázal, že se na vždy vzdává práva na trůn český; tak se dočísti lze v archivu karlstejnském a u Goldasta. Však za 40 let totéž ještě větší smělosti a autoritou hájil Rudolf, vévoda Rakouský, Štýrský a Korutanský pro sebe a své potomky; bylať záležitost tato všemi přisedícími podepsanou listi-

nou schválena, jak se může čísti v královském archivu.“ — Lambeckem výtky odbyta takto: „Vše to vypsáno jest z Goldastovy knihy o právech koruny České, an doslovně cituje listinu Bedřichovu. Zajisté Goldastovi ani nepřipadlo, že by listem tímto nějak příkoří činil nejjasnějšímu domu. Ovšem jiné jsou základy práva domu Rakouského na Čechy a jiné, co budoucnost přinesla. Ubohý censor nezná ani tolik, co vědí děti historiků.“ 23. (Pag. 333.) Balbín píše proti králi Janovi: „Byla pak Eliška královna zbožná, žena rozšafná, duchem zmužilým obdařená, která se ujímala svých Čechů, když její muž národ český chtěl zničit, neustále, ba bojovala s ním, ano svým vojevůdcem Vilémem z Hazenburka jej často i potřela.“ — Lambeck na to odpovídá: „Vše vypsáno z nejuznávanějších spisovatelů českých. Proč právě jemu jedinému se zazlívá u věcech tak dokázaných?“ 24. (Tamtéž.) Balbín píše: „Žádná bludice nebo hvězda s během nepravdivým jakkoliv se vidí býti zpětivou, neubírá se tak nejistě a nestále, jako král český Jan se toho času potácel. Takovýto rozháraný život děda svého co nejbližší napodobil císař Sigismund.“ — Lambeck odmítavě dí: Tak lze dočísti se u všech našich spisovatelů, a podobného odsouzení král Jan dochází u všech. Viz spisovatele historie německé Trehera a Pistoria.

Povšechný úsudek svůj shrnul Dr. Lambeck v ten rozum, že jest směšno, co censor vytýká, a že ukazuje, jak málo jest sběhlým v dějinách; spisovatel Epitomy nemůže býti odsouzen, leč by s ním odsouzení byli velmi mnozí spisovatelé, jimiž se všude dokládá. Slovem: spisovatel žádného soudce v těch věcech se neobává, ani neodsuzuje, nýbrž sebe i svoje názory podrobuje co nejochotněji soudu každého člověka moudrého a v dějinách zběhlého.

Důvody svoje provodil Lambeck zvláštním dopisem k císaři Leopoldovi, ddto 19. září l. P. 1674. Zní pak list ten následovně: „Důstojného kněze Tovaryšstva Ježíšova, Bohuslava Balbína, dílo »Epitome rerum bohemicarum«, kteréž V. C. M. nejmilostivěji ráčila mi svěřiti, abych je prohlédl, s povinnou pilností a věrností jsem přečetl, uvážil a kde se co pochybného nahodilo, přísně jsem vzal na váhy a zkoušel, a pokud možno bylo nahledl v samé spisovatele, kterými se dokládá. Nyní nejponíženěji sděluji, že dílo to shledal jsem sepsané s velkou pietou, učeností, obezřelostí a solidností, a k tomu plné takovou rozmanitostí věcí učených a ne-

známých, že vším právem a dle zásluhy se vyslovuji, že jest velice hodno, aby co nejdříve na světlo vyšlo, a co nejvíce radím, aby se s vydáním neb uveřejněním jeho déle neotálelo. Proto i sám byl bych je odeslal mnohem dříve, kdyby mi mimo nadání, když jsem je pročítal, nebyly přišly do rukou domnělé vady, kteréhosi anonyma mudrocha, jimiž dílo to haněti a odsuzovati se snaží. Pročež i tyto úvahy s touže svědomitostí a vřelostí uváživ, dostatečně jsem shledal, že všechny výtky postonávají záhubným neduhem, jaký se v malých i velkých městech nalézává: totiž nevědomostí a závistí, kterýžto neduh ani sebe větší a spanilejší duch nemůže mnohdykráté porazit a zniknouti; jsouť pak řečené výtky dílem jalové a titěrné, dílem jsou to překrouceniny a nepřislusnosti, dílem zlomyslnost a urážlivá křivda.*) Dobře zajisté dp. P. Balbín učiní, spráží-li v předmluvě všecky tyto výtky zlovolné takových nepovolaných censorů rádnou odvetou.“

„Uvedu některé příklady: 1. výtká: Co prý je tu věcí, které se nesrovnávají s nadpisem knihy „historie svatyně Boleslavské“! Zatím nemá kniha toliko tohoto nadpisu, nýbrž předem »Epitome rerum bohemicarum«. — 2. Zdá-li se autor místy býti drsným, neb je-li která frase pochybená, budiž omluven spíše a po stránce dobré vyložen. — 3. Dovolává-li se autor doslovně na doklad minulosti spisovatelů jiných, těch slov nelze přece klásti na jeho vrub. — 4. Dávno jest všude známa jeho úcta, oddanost a láska k sv. apoštolské Stolicí, zrovna jako k nejjasnějšímu domu Rakouskému; proto kdo si jinak vykládá jeho slova, a to v opácném významu, netlumočí ani jeho smýšlení, ani jeho citův. — 5. Bludářů Goldasta a Stránského neuvádí naprosto, a vůbec ani jich nevyvrací tím, že se jich dovolává v jistých oborech. Jak se mu může tudíž vytýkati urážka Jeho Veličenstva, užívá-li výroků Goldastových o právu dědičné koruny české, správných a pravdivých, které sám co nejvíce stvrzuje a hájí? — 6. Co Goldast po právu a pravdě napsal o dědičném právu na královskou korunu českou, nenapsal ovšem z lásky k nejjasnějšímu domu Rakouskému, spíše se cítil nutkána nejzřejmější pravdou věci samé, tak že nemohl jinak, ačkoliv jest znám jako nejzuřivější nepřítel sv. katolické církve a tudíž i nejjasnějšího domu Rakouského. To hlásají jeho dva nejhanebnější spisy, v nichž se rozepisuje o pletichách pa-

*) Srov. Boh. doc. III. Obrana XLVII.

pežských a španělských a svých jedovatých politických imperialiích. Ostatek P. Jakub Gretser S. J. obul se již dávno rádně na Goldasta, a na jeho jedovaté výkaly důkladně posvítíl. — 7. Přece starý Rakouský rod Babenberků není totožný s naším novějším Rakouským rodem Habsburků. — 8. Píše-li kdo historii svého národu, jehož dějiny dle svého dobrozdání líčí, tím ještě nijak nekřivdí národům jiným, dotýká-li se jich podle okolností; ovšem ani kyselost, ani zuřivé vášně nesmějí barviti jeho historii, ale sine ira et studio pateat veritas. — 9. Dotýká-li se autor zastaralých poměrů, kterých již není, proto mu je nediktuje ani závist, ani zášť k přítomným stavům, nýbrž nutká jej k tomu potřeba, aby dílo jeho nebylo neúplné a nedostatečné. — 10. Podobně souditi jest, zmiňuje-li se o šlechtě: máť zajisté každý rod svá práva, z nichž uzmouti nelze ničeho. — 11. Myslí-li pak kdo, že ve svědomí jest vázán proti někomu psáti, nechať svým jménem se přizná, aby nebyl jmín potměšilým a zlovolným utrhačem na cti, a také proto, aby se napadený podle svého stavu obhájití mohl. — 12. Konečně vyvrácení budiž učiněno nikoliv napadením vytržené věty, zkomolením slov nebo sprostými nadávkami, nýbrž solidními důkazy a vážným svěděctvím. Pak zajisté brzy ustane nesprávné podezřívání, zbytečné pomlouvání; za to patrný bude čistý úmysl spisovatelův, jemuž se dostane za tolikerou námahu a přeužitečnou práci zaslouženého uznání a pochvaly, třeba ne hned, alespoň časem.“

Téhož dne podal Lambeck zprávu i s posudkem hraběti Kinskému, kterýž mu potom děkoval nejen za tuto ochotu, ale i za přepis těch věcí, které udavač napsal. Hrabě, jakož vždy pokládal Balbína za berný peníz, nemohl odolati, aby radostnou zprávu o tom nezaslal zároveň Balbínovi. — Ale tím záležitost nebyla ještě skončena.

Lambeck sám, nevěda co se u věci té dále stalo, tázal se dne 19. října hraběte Kinského, zda jeho relace byla milostivě přijata čili nic, zdali v pravdě nevinnost slavila vítězství nad zlobou nepřitele.

Hrabě Kinský pak odpověděl z Chlumce dne 14. listopadu 1674 Lambeckovi takto: „Až dosud nelze nic určitého o záležitosti naší psáti; toliko známo mi jest, že J. C. Veličenstvo velelo dp. P. Millerovi, svému zpovědníku, aby psal visitatoru provincie české P. Avancinovi ve jménu J. C. Veličenstva, aby českému pro-

vincialovi dal na srozuměnou, že jest vůle J. C. Veličenstva, aby Balbínova »rerum bohemicarum Epitome« bez odkladu tiskem byla vydána. Než, Balbín náš právě mešká někde ve Slezsku, a bez jeho dozoru nebude lze knihu tisknouti; z té příčiny také není mi povědomo, jakou odpověď P. provincial podal. Pořád se ještě obávám, aby nějaký zlý duch nezviklal povolení J. C. Veličenstva. Jakmile se čeho určitějšího dovím, ihned Vašnostem sdělím.**)

V dopise Lambeckově hr. Kinskému stálo též, aby Balbína potěšil radostnou zprávou, jakož i že se mu nabízí k službám, jsa ochoten vymoci proň u císaře, aby mu směl zapůjčiti historické prameny k dalším pracem.

Za příčinou dozoru na tisk „Epitome“ bylo potřebí, aby Balbín z Opavy byl přeložen do Prahy. I toho byl Lambeck pamětliv, když dne 14. prosince 1674 podával císaři pánu zprávu o záležitosti Balbínově. Zatím podporoval Lambeck Balbína tím, že mu zapůjčoval občas potřebné spisy. — Dne 4. července 1675 zaslal mu Balbín z Opavy do Vídně dopis, který P. Jan Tanner dne 30. července v knihovně odevzdal, v němž arci byly vysloveny díky za útěchu a pomoc. A Lambeck poznav Tannera blíže a jeho zálibu v literatuře, i jemu tak se naklonil, že mu dne 10. září, kdy týž pater opět dvorní knihovnu navštívil, všechny knihy české, tištěné i psané ukázal, ano i pět jich domů půjčil.**)

A jako P. Jan Tanner, tak ani P. Mikuláš Avancin nestál nikdy proti Balbínovi, který sám doznává, že právě P. Avancin „mnoho se o to přičinil a ze smrti jej vytrhl.***) P. Schürer, jenž slibil hrab. Martinicovi, že dokud on provincialem bude, nikdy Epitome do tisku nepřijde, přestal býti již r. 1673 provincialem, a na jeho místo nastoupil P. Hohenegger.

Balbín, jak jsme se již zmínili, žádal na hraběti Kinském, aby mu poslal censuru Lambeckovu. Učinil tak ne proto, aby slavil triumf před vítězstvím, ale aby se poněkud potěšil; neboť prý může přijíti čas, kdy mu jí bude zapotřebí, aby ji měl po ruce.

*) C. k. dvorní knihl. 9715.

**) Viz: Menčík I. c. f. 253.

***) P. Mikuláš Avancin, známý v zemích česko-slovanských z latinské knihy jím sepsané a před 50 lety v jazyku českém Svatojanským Dědictvím vydané, nebyl prokuratorem při dvoře císařském nýbrž byl jako vynikající člen Tovaryšstva provincie české paterem generalem ustanoven za visitatora. Srov. Menčík. Světozor 1889, str. 505.

Těžce nesli nepřátelé Balbínovi schválení Epitome samým císařem. Než konečně dne 29. března 1677 pražská censura dala svolení k tisku, když byl P. Balbín dle listu ze dne 10. ledna 1677 přeložen do Prahy. Ostatek Epitome tudíž zaslán do tiskárny. Část, která byla již r. 1669 vytištěna, zůstala; bylo-li co poměněno či bylo-li vše ponecháno, nesnadno říci. Tonner praví (Obrana XLIX.), že Epitome byla vytištěna beze změny. Menčík dokazuje opak, dav si práci, aby se dopátral pravdy, a dí, že k tomu závěru dospěl ze srovnání výtek, které měl Lambeck před sebou (arch. č. 9712).

Vděčně vzpomíná P. Balbín nejvyššího hofmistra hraběte J a n a M a x i m i l i a n a L a m b e r g a, jemuž spis připsal, protože po veškerou tuto dobu byl jeho ochrancem. — Arciť nezapomněl také přátelských služeb, které mu prokázal Dr. Lambeck. Protož mu také prvý výtisk hotového díla dne 23. června 1677 ve skvostné vazbě zaslal. Kdož může říci, co by se bylo s knihou stalo bez jeho přispění? P. Balbín sdělil mu zároveň svůj úmysl, že by milerád celou historii českou mnohem zevrubnější napsal, a že k ní má 3000 listků zápiskových pohotově. I prosil jej, aby neváhal poslati mu slíbené seznamy historických rukopisů vídeňských. Mimo to přál si, aby mu udal cestu, kterou by mu rukopisy byly zapůjčeny; požádal by hraběte Lamberga, aby mu vymohl povolení u císaře pána. Dr. Lambeck ochotně mu slíbil, že mu dá opsati cokoliiv nalezne o české historii, a jakým způsobem bude možno, že mu pomůže. A Balbín sám vyznává,*) že s dovolením císařovým vydal mu Dr. Lambeck s radostí knihy, ba i rukopisy, za které byl požádal. — Zdali se kdy potom oba tito přátelé a upřímní ctitelé ještě uviděli a blíže poznali, není známo. Zemřel Dr. Lambeck nedlouho potom, totiž r. 1680.

P. Balbín postaral se také o mapu, kterou r. 1659 Kristian Vetter nakreslil a Wolfgang Kilian v Řezně vyryl. Představuje zemi českou jako stolistou růži, jejížto stonek jakoby vycházel z nějaké zahrady u Vídně, po obou stranách má trojlaločný list, představující města Herzogenburg, Yps, Kremži, pak Kroměříž, Slavkov, Ivančice. Praha, jsouc obklopená malými a stále většími a většími listky, jest středem země a k ní druzi se 16 ostatních krajů s Kladskem; růži objímá 5 cípů, jimiž jsou naznačeny malé

*) Viz: Miscell. Liber curialis ed. Diesbach 26.

části Bavor, Saska, Slezska, Moravy, Horních Rakous, z nichž některé před časy náležely k Čechám. Nahoře v levo jest umístěn český lev, na pravo délka mílová, dole v pravo latinská disticha *) a v levo nápis: Česká růže ve všech stoletích krvácející více než na 70 bojištích poprvé v této podobě představená. — List titulní nakreslil 1670 Karel Škreta, který také náležel k přátelům Balbinovým a mnohé jiné obrázky k jeho knihám mu načrtal, jak píše Ferd. Menčík.**)

Jakmile Epitome vyšla, roznesla se zpráva o ní daleko široko. Každý ji chtěl viděti a čísti neb aspoň do ní nahlédnouti. Počet přátel a ctitelů Balbinových vzrostl takto velmi i v daleké cizině, kteří si s ním neustále čile dopisovali. P. Allegambe ve své *Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu Romae* 1676 (str. 124) činí už zmínku o ní rok před vydáním 1676, ale „*tacito nomine suo*“, zároveň podotýká o Balbinovi, že má k tisku připravenou historii české provincie Tovaryšstva Ježíšova, a uvádí všecky jeho spisy, které do té doby byly vydány. — P. Balbin vyšel tudíž z boje o svoji „Epitome“ jako slavný obhájce a milovník historické pravdy.

Vydáním Epitome se P. Balbinovi ulehčilo. Prál si býti za to tím vděčnější nebeské divotvorkyni Marii Panně; i pomýšlel vydati spis o Bolestné Matce Boží v Krupce, nyní Šejnovské zvané (*Mariaschein*), k čemuž byl sebral hojně materialu, ale přece ještě ne dosti.***) S úsilným chvatem vrhl se tudíž na své již hotové

*) Hoc erat in fatis, quod tellus ipsa figurat,
Austriaci ut gererent sceptrā bohēma Duces;
Ipsa facit nos terra tuos ter Maxime Caesar,
Natura Austriadum sub ditione sumus.

**) Světozor 1888 str. 506.

***) Viz: Epitome 472. — S prací touto souvisí pojednání Balbinovo o rodu hrabat Kolovratů: „*Syntagma illustr. familiae comitum de Kolovrat*“, vydáno v Praze 1767. 4°. Dr. Janem Diesbachem S. J. Dílko toto bylo asi již v tu dobu zpracováno, protože Balbin se zmiňuje v něm, že historický spis o Matce Boží na Krupce dříve uveřejni, nežli rodopis hrabat Kolovratů. Zatím nedošlo k vydání spisu prvního vůbec a druhý vydán teprve za sto let. Tyto dva spisy měly se navzájem doplňovati; neboť historie tohoto druhdy slavného poutnického místa souvisí se starobylým rodem Kolovratským. — Při té příležitosti nedal sobě Balbin ujiti, aby se nerozepsal o lásce k vlasti. Slovy dojemnými a úchvatnými líčí záslužný život starého vlastence urozeného pána Jindřicha hraběte Libštejnského z Kolovrat, který jako nejvyšší purkrabí zesnul l. P. 1646. (Cap. X.) Český pán tento, známý vůbec pod jménem „Staročech“ (ibid. 56) nestyděl se za přivlastek ten, ba honosil se jím, věda, že se liší takto od jiných, kteří jako nepřátelé vlasti si vedou, dávajíce se unést proudem vlastizhoubným. Jejich vliv nebyl arci ku prospěchu země české. Milerád vzpomínal tu Balbin oněch dob z mladosti své.

spisy, jakoby tušil, že konec života jeho již jest přede dveřmi, a že pragmatickou historii českou, ač bohaté zásoby látky již měl a toužebně si přál dílo takové vydati, nedokáže, nemaje k tomu potřebného klidu. Byltě v Praze také zaměstnán výchovou několika urozených jinochů, mezi nimiž vynikal Karel Arnošt, syn Karla Ferdinanda hrab. z Waldštejna, z čehož přátelé jeho opět napletli tenat, aby se do nich zachytil, navázavše je opět až v Římě.

Zatím naskytla se Balbínovi také vhodná příležitost ku vydání spisu »Quaesita oratoria,« t. j. Rukověť nauky řečnické ve formě dialogické mezi učitelem a jeho žákem. Rukopis byl už 20 let hotov; byltě původně psán, kdy Balbín pravidelně vyučoval nauce řečnické a budil zájem množstvím vybraných příkladů jak z antické, tak nové doby. Censura mu nijak nepřekázela, tak že spis vydán byl r. 1677 nákladem hraběte Waldštejna, jehož rodu věnována jest jeho předmluva.

kdy hrabě Kolovrat vyzýval urozenou mládež slovy: „Chceme-li vlast svou zachovati, jest nám žiti podle starých zvyků: neboť přijímati mravy cizí, nenáviděti mateřské řeči, přednost dávati a se obdivovati řeči cizí, slávě a staré prostotě se vysmívati, dávati přednost cizincům před lidmi domácími a k hodnostem je povyšovati, jest známkou státu klesajícího, který ve svých rumech všechno pochová.“ (. . . „oculis, voce et toto corpore eos quodammodo configebat, si quos videret et audiret male in patriam animatos loqui . . . Monebat saepe patrios juvenes moribus antiquis, si patriam salvam esse velimus, vivendum, mores peregrinos assumere, linguam patriam odisse, proferre et mirari alienam, candorem et simplicitatem irridere antiquam, externos prae patriis hominibus dignitatibus admovere, jamjam ruentis rei publicae certum esse indicium, quae eadem secum ruina omnes involvat et obruat.“)

HLAVA PATNÁCTÁ.

Balbínova „Miscellanea“ a „Bohemia docta“.

Balbínovo přátelství s Žitavským ředitelem Weisem; — jich dopisy. — Balbín pobývá v Praze jako exhortator domesticus. — Od roku 1679 až do své smrti vydává své »Rozmanitosti«. — Obsah jednotlivých svazků. — »Čechie učená« vychází po 100 letech jako dílo posmrtné. — Její dvojitý vydání. — Veliká cena její jako první české bibliografie historické. — Řeší se otázka o cílech prací Balbínových. — Ocenění úžasné píle Balbínovy.

R. 1678 vešel Balbín ve známost s ředitelem gymnasia Žitavského, Kristianem Weisem, mužem věhlasným ve filologických vědách a vynikajícím spisovatelem. A jakkoliv muž tento nebyl ani katolík, bylo přátelství toto nadmíru upřímné a s obou stran velmi srdečné, tak že trvalo až do smrti Balbínovy, tudíž plných 10 let. Dopisy Balbínovy řediteli Weisovi zasílané, počtem 52, sebral a vydal Ad. Patera nákladem král. České společnosti nauk ve Věstníku jejím 1887 str. 72—117. O této korespondenci vyslovil se kdosi, že náleží k zajímavým dokladům, a svědčí o vybroušeném ostrovtipu Balbínově. Mimo to pilně si dopisoval s učeným filologem norimberským Křištofem Arnoldem.

I pater generál zdá se býti s P. Balbínem úplně spokojen. P. Balbín zůstal v Praze až do své smrti, a pracoval klidně o svých věcech, jsa zaměstnán hlavně vydáním svých „Miscellanea Bohemiae“, t. j. Rozmanitosti země české. V katalogu řádovém byl tehdy zapsán jako exhortator domesticus.

Dne 11. března 1679 schválen I. svazek Miscellaneorum, tak že mohl býti svěřen tisku. Dne 26. června píše Balbín hraběti Haugvicovi, že I. svazek rukopisu Miscellaneí jest v tisku. Téhož roku zavítal do Prahy císař Leopold I., protože jak ve Vídni tak v Linci rádil mor; i použil Balbín vítané příležitosti této, aby svému vysokému příznivci vzdal příslušný hold, a věnovací listinou ze dne 23. září složil k nohám Jeho Veličenstva první 3 svazky

svého sborníku Rozmanitostí. *Miscellanea historica regni Bohemiae* jsou vskutku jakýsi sborník, jenž rozdělen jest na dva díly, *Decas* zvané, protože každý měl zaujímatii 10 foliantových svazků. Rozděleno jest tudíž celé dílo na 20 svazků in folio.*)

Obsahem jsou tu projednány nejrozmanitější věci po stránce poučné i zábavné pro všecky stavy. Zajímáš-li se o český přírodopis, dočteš se tu tisícerych věcí o přírodě země české až na ptáčka „brkoslávka“. Obyvatelstvo v Čechách od počátku, základy říše české, její knížata a králové a jejich panování, vše se vykládá po právu a pravdě. Tak i zákonodárství, soudy, sněmy, posloupnost v královských úřadech, privileje a výsady, berná mince a j. v. Vezmi a čti *Miscellanea* a podivíš se, odkud to mohl sebrati jeden člověk. Kostely a kláštery české, muži svatí neb v pověsti svatosti proslulí, muži učenci i jejich práce vědecké našli tu místa. Rozličné bludy, jejich původy, vývoje a zániky docházejí tu řádného objasnění. Šlechta a její povinnosti i práva, její kroje a kultura, měšťanstvo a obecný lid i jeho města a osady oceňují se a nabývají svědectví o svém blahobytu a výši vzdělanosti. Ani stručná historie česká s letopočty podle starožitností království českého neschází a j. Vše to se tu vykládá s obdivuhodnou přesností a pilí — jediným člověkem. Veliké to věru dílo jak objemem, tak obsahem, jež vzrostlo během kolika desíti-letí pod pilnýma rukama Balbinovýmá, opatřené nejstaršími a nejjistějšími listinami úředními, vzácnými příběhy a událostmi vlasti našich, politickými zákony a rozmanitými polemikami, bohaté na překrásné příklady svatosti a rekovných ctností, jakož i duchovního života vůbec, bohaté na pokyny a poučení prospěšné všem stavům a každému ku povzbuzení.

Úžasem byl pojat Frant. Palacký, vida toto množství práce a pile Balbinovy, že napsal o něm:**) „Nutká mne to, abych u vděčné mysli uznal a chválu vzdal vlasteneckému Jesuitovi Boh. Balbinovi; neboť jeho bezpříkladná pile a něžná láska ku vlasteneckým dějinám zasluhují toho. Obdivu hodna jest jeho čin-

*) Dr. Čeněk Zibrt ve své Bibliografii české historie, vydané nákladem české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, vypisuje obsah jednotlivých těchto knih do podrobná a to nemalou pilí.

**) Viz: Palacký, Würdigung der alten boehm. Geschichtschreiber XVII. „Ich kann nicht umhin des patriotischen Jesuiten Bolusl. Balbin beispiellosen Fleisches und inniger Liebe zur vaterlaendischen Geschichte zu rühmen; man staunt über seine Thätigkeit, wenn man den auszerordentlichen Umfang seiner Studien . . .“

nost literární, uvážíme-li, jaký neobyčejný objem studie Balbínovy měly. Ovšem čím by se byl teprve stal muž tento v dějinách českých, kdyby nebyl od mladosti své býval nadšeným ctitelem Hájkovým. Nebo že byl vyššího bádání v historii schopen, tomu nasvědčuje dopis Pešinovi arci po stu letech teprve uveřejněný.“ — Podobně vynáší Palacký v úvodu ke svým dějinám*) podivuhodnou lásku, vytrvalost a všestrannost Balbínovu, jenž dějinné památky vlasti naší po celý věk života shledával, pořádal a na světlo vydával; zásluhy jeho byly by věčné, kdyby spolu (více) kritický smysl jím byl vládnul. — Slova tato pochvalná vztahují se význačně na objemné dílo *Miscellanea* čili *Rozmanitosti*, které jsou věru souborem všeho památného v království českém.

Než, přihlédněmež k jednotlivým svazkům. Kniha I. dekády I. obsahuje český přírodopis, jenž pojednává v 72 hlavách jak o nerostech tak o rostlinstvu a živočišstvu v Čechách. Léčivé vody, zlatonosné řeky a potoky, hory bohaté na rozličné kovy, draho-kamy, mluví o bohatství země české. Množství druhů zvěře, ptactva a drůbeže rozmanité nasvědčuje, jak úrodná jest Čechie. Svazek I. této dekády vydán byl v Praze r. 1679 in fol.**)

*) Palacký, Děj. nár. č. I. 1. st. 34.

**) Čeněk Zibrt, Bibliografie české historie č. 654.

Kristian Weis velebi knihu tuto latinskými verši. Ad R. P. Dominum Boh. Balbinum S. J. *Miscellaneorum historicorum Regni Bohemiae auctorem celeberrimum*, ob *benigne transmissum primi Libri exemplar data et gratulabunda acclamatio Christiani Weisii*, in *gymnasio Zittaviensi rectoris* 1680, typis Mich. Hartmanni.

Cur tibi mox pingit terram Rosa plena bohemam,
Mox per sanguineas Fascia ducta Rosas?
An quia scribendo roseum dispergis odorem,
Pagina fragrantis gestit habere notas?
Aut quia centuplicitellus viret undique fructu
Quo numero signat gratia verna Rosas?
Tu quoque tot foliis doctum prorumpis in orbem.
Veris et ingenium ruga senilis habet?
Annuit Augustus, cui nunc pia Mulda salutem,
Atque velut medicas candida fundit aquas.
Scilicet excultam visus remeare Viennam.
Fascia dum vestram splendida scindit humum.
Sic liceat Pragae geminatum cernere scutum.
Austria sic sedes iudicet esse suas.
Ipsaque Mulda sibi facundum dictitet omen,
Prima quod ad Pragam Nuncia Pacis eunt.
O rubeat tantus, simul et magis albicet Heros!
Alba sit integritas, sit rubicundus amor!
Pallida nec minuant vitalem fata ruborem,
Nec rutilet belli, pace nitente calor!
At tu Caesarea senium qui ducis in umbra,
Balbine, o animi sedula cura mei!

Dr. Fr. Vejdovský, *) professor vysokých škol pražských píše: „Prvý, kdo zevrubněji snažil se seznati poměry fauny české, byl jesuita Bohuslav Balbín, jenž ve svých „Miscellanea“ sebral hojně dát o ssavcích, ptácích a rybách českých, a zachoval nám četné lidové názvy těchto obratlovců. Hlavně v této poslední příčině zjednal si Balbín neocenitelných zásluh.“ A v knize své »Zoologie všeobecná i soustavná« **) praví: „V témž duchu (encyklopedistickém totiž) asi sebral veškeré zprávy o zvířetě české Boh. Balbín ve svých „Miscellanea Regni Bohemiae“, jež počala vycházeti r. 1679. V první knize „Liber naturalis“ přihlíženo k přírodnímu bohatství Čech, a zejména také k hojnosti fauny domácí, jejíž druhy, Balbínovi známé, zde jmény latinskými a českými vyčteny. ***)

Vix Clypeum docto poteras praefigere libro,
De Clypeo similem docta ubi fama refert:
Bis ruber es, mentem studii seu flamma colorat.
Seu vaga corporeum lebris adurit onus,
Una tamen geminis candent solatia flammis,
Dum coelo labor hic, dum dolor ipse placet.
Fallor! an ad corpus fervens se porrigit error.
Ad calamum qui bis, debuit ire tuum?
Sed redeat geminus studiis flagrantibus ardor,
Utilitasque libros saepe iterata probet.
Sic tibi candidulos tua Patria destinet annos.
Historiae et varias spectet amicus opes:
Quem sive ex patrio commendat nomine Candor,
Copia sive rubrum fecit amoris. ames.

MDCLXXX.

(Srov. P. Stan. Vydra o. c. 43.)

*) Dr. Fr. Vejdovský, Dnešní stav zoografie české, „Živa“ roč. I. v Praze 1891 str. 133.

**) Dr. Fr. Vejdovský, Zoologie všeob. Díl I. Zoologie středověku, encyklopedisté a předchůdcové systematiky str. 27. — Srv. Steckera a Vejdovský, Vesmír IV. 1875, 62, 104, 261 ibid. XXII. 1893, 195.

***) V témž duchu po Balbínovi sepsal zajímavé dílo in folio Jesuita český Jan Klausál (nar. 1687 ve Velvarech, † 1768) vydané 1724. „Curiosa naturae arcana incliti regni Bohemiae et appertinentium provinciarum Moraviae et Silesiae, dissertationibus et quaestionibus philosophicis indagata admixtis thesibus ex universa Aristotelis philosophia, quam in alma caesarea regiaeque Universitate Carolo-Ferdinandea Pragensi publice defendendam suscepit.“ Obsah knihy této týká se nejrozmanitějších stránek vlastivědy české s výklady nezřídka novými a zajímavými. — Srov.: Dr. Č. Zíbrt, Bibliografie č. hist. č. 654. — Bájky o Jesuitech str. 292.

Podobně Jan Kisling S. J. vydal „Compendium Physicae Experimentalis de corporibus mixtis mineralibus generatum et de admirandis Regni Bohemiae Metallis et Lapidibus, et Succis fossilibus in specie etc cum descriptione Theatri Mineralis, ex omni genere rariorum metallorum mirabili artificio nitide constructi, et in Musaeo Mathematico Collegii Academici S. J. Praegae ad S. Clementem erecti. V Praze r. 1747. (Srov.: Bájky o Jesuitech str. 292.)

Knika II. dekády I. obsahuje český dějepis o národech, jací v žirné naší vlasti kdy bydleli. Pojednání je sice stručné, ale rázné. Pojednává o Bojích, a Hermundurech a Markomanech, zvláště pak řeší otázku o původu jména Bohemia a Čechy jakož i místních a obyvatelských jmen českoslovanských, a jak bratři Čech a Lech zavítali do země české, narážejí na bezpodstatné domněnky zmíněného již ubohého dějepisce „Vandalobohemie“ jenž Čechy má za Vandaly, jakož na německého spisovatele Kranze, jenž měl za to, že Slované povstali z Němců. Vyšla v Praze r. 1680, fol. str. 100. *)

Kniha III. dekády I. obsahuje místopis a polohopis; i vypisuje, kterými hranicemi obemknuta je země česká, jakož i města, památné hrady a zámky, kláštery a chrámy zemí koruny Svato-václavské, totiž Čech, Moravy, Slezska a Kladská. A jako vynáší dilo rukou lidských tak sestupuje i k podzemním pokladům. **) Strašidla a pověry zaujímají hlavy 15.—18. ***) Bojů napočítal 177.

*) Er. Č. Zíbrt. Bibliografie č. Hist. I. č. 2115.

**) Na př. o pokladech objevených v Hradci Králové vypravuje Balbin že r. 1634, když Švédové obsadili město, vše prohledali na základě pověstí. o převelikých pokladech, ba užívali, aby spíše našli, i kouzelných prostředků V domě prý Vodičkovém, příslušném jeho matce, pomocí kouzelné koule našli skryš, v níž uložen byl poklad více jak 3000 dukátů, samé to zlaté a stříbrné poháry a stolní náčiní. Však dva Švédové ztratili při tom život; byli vylo-meným kamenem umačkáni. Balbinovi bylo tehdy 13 let, a dokládá, že sám skryši i kámen viděl. — V domě, kde se Balbin narodil, býval prý kamenný sloup, na němž spočívala klenba stavení. Vnitřek jeho byl pak dutý a asi upro-střed byla vypodobněna hlava s otevřenými ústy, vytesaná v kameni. Jednou prý se sloupem otrásl a aniž by se stalo nějaké neštěstí, vypadly z úst té hlavy tři zlaté peníze jako tolary veliké. Hledalo se tudíž dále, a našli poklad, jehož cena přesahovala 1000 zl., ba i jméno dobrodince, který je tam na bu-doucí opravy uložil. Tak se stalo za Vladislava krále. — Nelze ovšem říci, jsou-li to pouhé báchory, jimž Balbin uvěřil, či zakládá-li se věc na pravdě.

***) Viz: Besídka pro zábavu a poučení. (Přil. k „Pražskému Denníku“.) Čís. 22., roč. 1887 (12. června): „Učený Jesuita P. Balbin, který tak mnoho spisů po sobě zůstavil, jimiž si v národě svém pro vždy čestnou památku za-choval, nebyl prost pověrčivosti svého věku; věřil na př. na strašidla, neboť vy-pravuje ve svých Miscellaneích zcela vážně o strašidle, které prý se drápy do-bývalo na dvěře jeho ložnice v zámku treboňském, když si v tamním archivu listiny opisoval; na jiném místě téhož spisu ličí zase, jak byl přítomen hledání zakletého pokladu, při čemž se přišlo ale místo na poklad na truhlu naplněnou uhlím: Balbin však si nacpal uhlím tím kapsy a dlouho je nosil při sobě, pevně se domnívaje, že se uhlí přece ve zlato promění, kteréžto očekávání jeho ovšem marné bylo. Jiných podobných báchorek vypravuje ve svých spisech ještě množství, což ale též veškerí spisovatelé XVII. věku činili, tak že byl Balbin v tomto ohledu též jenom synem svého času, který si v pověrčivosti liboval. Skutečné zásluhy jeho netrpí tím žádným újmy.“

Dr. Č. Zíbrt, Skřítek v lidovém podání staročeském. (Knihovna Če-ského lidu I.): „Od Bílovského jdeme pro doklady o skřítkovi v podání če-ského lidu ke svědkovi ctihodnému, k osobě dobře asi známé čtoucímu, totiž ku

Líčí tu také způsoby a mravy starých Čechů, zvyky jazykové a kroj národní. Zejména však si dobírá hanobitele národa českého, německého spisovatele Goldasta, jemuž naproti staví velké chvalořečníky na čest Čechie. Vyšla v Praze 1681 fol. 299. *)

Kniha IV. dekády I. obsahuje „Liber Hagiographicus seu Bohemia sancta“. Vzácné dílo toto projednává pečlivě sebraný výkvět český ze zahrady církve Boží. Na předním místě stkvějí se tu světcové z Čech, Moravy, Slezska a Lužice, pak následují blahoslavenci, jichž s předešlými napočítává Balbín 134. Mezi muži v pověsti svatých zemřelými a pro nadobyčejnou dokonalost jako svatě ctěnými má místo také ctih. P. Adam Kravařský, missionář,

Boh. Balbínovi. Nahodila se mu příležitost, že mohl vyprávěti ve svých Miscellaneích vlastní zkušenosti, kterých se doslechl a které viděl po Čechách. Kdesi (jména prý schválně neudává) těšili se skřítkové v domě veliké oblibě a vládli tam. Zjevovali se někdy jako pacholici asi pětiletí, pohrávajíce si a spolu laškující. U domácích požívali zbožné úcty a pokládáni byli za svaté, andělské strážce. Za to, aby se zalíbili a osvědčili, robotili ledaco po domácku, česali koně, ošetřovali skot, brav, husy, slepice, starali se, aby hospodářství ve všem všude dobře prospívalo podle přání hospodyně, až by toho sousedé záviděli. Balbín — jak vypráví — právě meškal u svého nejmenovaného příznivce na zámku a doslechl se o tom. Došel do domu a dozvěděl se, že to všechno jest známo tamějším obyvatelům, Dlouho se namáhal než je přesvědčil, že to jsou zlí duchové. Udávali, že skřítkové přinášejí užitek, že nic zlého nečiní, toliko pláčí, hrozí-li pohroma, a zase smichem věští budoucí dobré, šťastné věci. Balbín rozkázal, aby ho zavolali, až se opět skřítkové objeví. Zavolali ho, spěchal do domu, ale než přišel, zmizeli již. Posléze prý se podařilo svěcenými prostředky zaplašiti skřítky z domácnosti, kdež se nikdy potom neukázali. — Dále zmiňuje se Balbín o tom, jak bývá ve stěnách lomoz, jako by kovář bušil a připojuje výklad jemu zasláný v listu prof. Křištofa Arnolda z Norimberka. — Zajímavější jest zpráva Balbínova o obětování zbytků jidel skřítkům. Líčí již zevrubně Abraham z Günterodu, kterak lidé hospodářikům jídla obětují a přidal k tomu narážku, nesní-li jich pes nebo kočka, že se jich nikdo nedotkne. Souhlasně popisuje Balbín, jak pověřivé ženy dbají, aby ve čtvrtek večer pro skřítky byly připraveny zbytky pokrmu. Balbín se rozpomíná, že jsa ještě hoch, vídal, jak služky ve čtvrtek připravily pro domnělé skřítky jídlo. V pátek ráno ukazovaly šlépěje domácí kočky; to prý byl po jejich domnění skříttek.“

*) Připomenuto budiž zde veliké dílo in folio Bernardina Erbera S. J. vydané ve Vídni r. 1740, jehož titul zní: „Notitia illustris regni Bohemiae scriptorum, geographica et chorographica“. Autor podává tu nejdříve bibliografii spisův, které o Čechách jednají, o jméně, podobě, hranicích a rozsáhlosti země české, o zeměpisných mapách Čech dosud vydaných, o dřívějším i tehdejšímu rozdělení Čech, dále vodopis Čech atd. Konečně přidán doprovod ke 12 velikým mapám jednotlivých krajů, jež k dílu jsou připojeny. — Srov.: Dr. Č. Zibrt, Bibliografie č. l. I. č. 1718. — Podobně Julius Soliman S. J., rodem Vlach, vydal r. 1729: „Elogia ducum, regum, interregum qui Bohemis prae fuerunt addita singulorum effigie“, vydání 2. r. 1673. Sem spadají i r. 1625 vydané „Orationes aliquot de S. Norberto, Wenceslao, de Bohemorum ingenio ad eloquentiam“; item r. 1627: „Bohemia exoriens, gentilis, christiana, pia, bellicosa, regnans, imperans, austriaca, Ferdinando III. concinnata sub nomine collegii Pragensis Soc. Jesu.“ — Viz: Bájky o Jesuitech str. 291.

prvý superior v Hradci Králové. (hl. 70.) *) Vyšla v Praze 1682 fol. str. 220.

Učené obecenstvo tehdejší — píše Fr. Menčík**) — nerado vidělo, že zamýšlí Balbín vydati knihu o králích a šlechtě české teprv až v posledních svazcích svých *Miscellaneí*, ale Balbín usiloval doplniti, co jiní před tím neúplně spracovali. Tak zejména „*Bohemia Pia*“, Pontanem r. 1608 ve Frankfurtě vydaná, měla býti doplněna knihou IV. dekadý prvé „*Bohemia Sancta*“. — Některá pojednání učinil obsáhlejší zamýšleje patrně je také samostatně vydati, na př. život sv. Jana Nep., o němž pracoval již, dokud Pešina byl živ; neboť nejen ten, ale i Jan Ignác Dlouhoveský mu zapůjčil nějakých dokladův. Balbín pak vydal jej v *Acta Sanctorum Bollandistarum*, které v Antverpách Papebrok, kněz Tovaryšstva Ježíšova, s několika soudruhy vydával. ***)

Kniha V. Dekadis I. obsahuje pojednání o stavu duchovenstva v Čechách, a to v díle prvé o farních nadacích od počátku, pokud v 10 arcijáhenstvích ze starých dob jsou známy, jmenovitě o diecési Litomyšlské a jí podřízených farních obrocích beneficiích, která ve prospěch diecese nové odstoupili arcibiskup pražský a biskup olomoucký. V díle druhém sebral Balbín fundace kněžské nižší, jak je vypsál ze 13. ohromných svazků nadačních, které jsou v archivu metropole pražské najmě z doby otce vlasti Karla IV. a jeho syna Václava. Vyšla v Praze 1683. fol. str. 310. — Sám Balbín o ní dokládá: *Opus ad universalem ecclesiarum veteris Bohemiae notitiam pernecessarium et erudita curiositate dignissimum; in honorem avitae Bohemorum pietatis adornatum . . . ; unde*

*) Viz: Dr. Č. Zíbrt, Bibliogr. č. h. II. č. 1166.

**) Světozor 1888, str. 522.

***) Sv. Jana Nepomuckého týká se Boh. Saneta č. 59: Vita S. Joannis Nepomuceni, canonici metropolitanae ecclesiae pragensis, decani collegiatae ecclesiae ad OO. SS. in Arce pragensi, ob arcanum s. confessionis servatum in profluentem Muldavam abjecti et mersi . . . Ex libris editis et veteribus manuscriptis. Překrásný to životopis, klassickou latinou psaný, který obsahuje hlav osm na str. 94.—113. Škoda, že se drží nespolehlivého, dle Hájka podaného data úmrti světcova. — Při té příležitosti upozorňuji: R. 1905 přinesla Výroční zpráva Slezské vlastenecké společnosti od profesora theol. fakulty ve Vratislavi psaný článek, v němž jako nový důkaz pro jedinnost osoby Jana z Pomuku se uvádí zpráva slezského vrstevníka opata Ludolfa ze Žahaně r. 1398. Viz: „Hlidka“ v Brně 1905 str. 649. — Jeřický farní kostel u Hořic v Čechách má 2 nadační listiny podepsané Janem z Pomuku z r. 1390, a sice na prvé podepsán jest z jara sv. Jan Nepom. jako arcib. notář, generální vikář a kanovník Vyšehradský, na druhé, podepsané v létě, jest jako generální vikář a arcijáhen Žatecký. Srov.: *Libri erectionum archidioecesis Pragens. saeculo XIV. et XV. edidit Clemens Borový. Praeae.*

Bohuslav Balbín.

patebit, nullam prope in Bohemia esse aut fuisse vetustae stirpis tam dominorum quam equitum prosapiam, quae divinae Majestati perpetuum Missae sacrificium in antiquitate non fundaverit.*)

Kniha VI. Decadis I. „Liber Archiepiscopalis“ pojednává ve dvou svazcích o arcibiskupství Pražském. Díl první obsahuje vzácné listiny papežů, císařů a králů a knížat, odnášející se jednak k arcibiskupům samým, jednak k jejich konsistořím a diecesím v Čechách, na Moravě atd., a vykazuje 121 čísel. Vyšel v Praze 1684 ve fol. str. 218. — Díl druhý vykládá tituly knížat církevních: osobní, dědičné, rodinné, jakož i povýšení jejich v důstojnosti, postup jejich za živa a sestup do hrobu. (Fol. str. 114.) Mimo to přináší doklady k listům veřejným, zaslaným pražskému ordinariátu. A ještě zvláštní má dodatek o archivech ztracených jakož i o archivech některých klášterů, totiž, 1. listiny, kterých nijak nebylo lze se doprositi, aby mu z archivu propůjčeny byly; 2. výsady chrámů Pražských, kterých se dopátrati nemohl, ačkoliv jich zlomky má Pontanus ve své „Bohemia pia“. 3. listiny prastaré, kterých pro sešlost neb zlobu věků nikde se nedohledal, protože zahynuly, jichž vydání však jisto jest; 4. listiny, které u sebe choval, než za jiné příležitosti vydati zamýšlel; 5. archivy posvátné (archivi sacri Bohemiae); 6. archivy řeholní, na předním místě kanovníků řádových řehole sv. Augustina, 7. archivy Benediktinské, 8. archivy Cisterciácké, 9. archivy rozličných míst posvátných, 10. archivy Augustianů poustevníků, 11. památky rozličných jiných klášterů.**)

Kniha VII. Decadis I. jedná o českých králích a knížatech. Balbín vypisuje přednější podniky českých králů, jejich rodokmeny, Čechem počínaje; po rodě slavných Přemyslovců následuje rod Lucemburků, potom rod Rakouský, Habsburků, Jagellonců a j. s příslušnými poznámkami. Vyšla v Praze 1687 ve fol. str. 278. V rukopise zachovaly se Balbínovy opisy řečí pohřebních na císaře a krále české, ***) které jsou dodatkem této knihy, jakož i genealogické tabulky rodu Habsburského. Nové vydání vyšlo pod titulem: *Historia de ducibus ac regibus Bohemiae* fol. str. 282. ▼ Praze, r. 1735. s vyobrazeními četných panovníků.†)

*) Viz: Dr. Č. Zíbrt, Bibliogr. II. č. 1167.

**) Srov. Dr. Č. Zíbrt o. c. II. č. 1168.

***) Srov. Vydra: *Leben Balbins*, str. 51.

†) Viz: Dr. Zíbrt o. c. II. č. 1306.

Kniha VIII. dekády I. obsahuje listiny veřejné, (Regesta, Diplomata) papežů, císařů, králů a knížat, jednající o zemích koruny české. Vyšla v Praze 1688 fol. str. 305; první díl vztahuje se na Čechy, ve 120 statích, druhý díl na Moravu v 10 statích, třetí díl na Slezsko v 64 statích, čtvrtý díl na Chebsko v 13 statích, pátý díl na Lužici v 9 statích, šestý díl na Míšeň v 6 statích. Svazek II. zůstal tuším v rukopise. *)

Kniha IX. Decadis I. má název „Bohemia docta“, učená Čechie. Toto vzácné dílo Balbínovo zůstalo v rukopise, až jako posmrtné dílo tiskem vydáno a poznámkami opatřeno bylo od R a f. U n g r a v Praze v 8° ve třech dílech; díl I. r. 1776. str. 148; díl II. r. 1778 str. 430; díl III. s vyobrazením P. Balbína 1780 str. 230. Sahá až po r. 1689. **) Rozepisuje se tam Balbín o katolických učencích Čech, Moravy a Slezska. — Krásnou úvahu o obsahu knihy této napsali prof. Jos. Šimek v Č. Č. Mus. 1887. a J. Hanuš Č. Č. Hist. XII. 1906. Pojednáme o ní zvláště na konci této kapitoly.

Kniha X. dekády I. jest „liber curialis“, v níž se vypisují úřady království českého, stavy, sněmy, daně, vojenství starých Čechů. Začíná ličením korunovace králů českých a končí hlavou 18. o židech za starých dob v Čechách. Dílo toto, rovněž posmrtné, uveřejnil rytíř Jos. Rigger ve své Mater. Stat. Boehm. ***)

Dekáda druhá měla v sobě zavíratí úplný rodopis český. Tiskem vyšly pouze dvě knihy. Kniha I. Decadis II. jest úvodníkem (liber proemialis) k rodokmenům urozených rodin (ad stemmatographiam Bohemiae), v němž pojednává Balbín o zásluhách a důstojnostech české šlechty. Kniha podává z počátku příčiny, proč se mají učenci zajímati o šlechtu, a vynáší ji chválami oproti jejím nepřítelům. Zabíhá pak Balbín hlouběji a dokazuje, jak byli Přemyslovci po přeslici spřízněni s králi Bourbonskými ve Francii, jak s mnohými králi a knížaty v příbuzenství vešli v Evropě vůbec, zejména v Německé říši, jak se vyznamenaly mnohé šlechtické rody rekovností, moudrostí. Píše o příbuzenstvu koruny české s králi polskými, i o tom, jak byli vyznamenáni Čechové rozením v hodnostech církevních u dvorů císařských a králov-

*) Srov. Vydra: Leben Balbins, str. 51. — Dr. Č. Zíbrt: Bibliogr. II. č. 370.

**) Viz: Zíbrt o. c. I. č. 480.

***) Ibidem II. č. 1307.

ských atd. Do podrobně tu Balbín také pojednává na př. o zlatém rounu, zdali byl Přemysl I. Stadický urozeným pánem, má-li se říkati »slavi« či »sclavi«, kdo byli korouhevní páni a j., až na konci jedná o hrobech králů českých a hrobkách rodin šlechtických. Kniha tato vyšla v Praze 1687 fol. str. 120. *)

Kniha II. dekády II. obsahuje rodokmenné tabulky (Tabularium Bohemogenealogicum i. e. Genealogicae tabulae Bohemiae) nebo-li výpočet urozených předků podle rodokmenu. Dilo toto, jak sám Balbín praví, ke cti a slávě šlechty naší napsané, dlouho mnohými postrádané a proto žádoucné, výsledek mnohé práce dokázané během mnoha a mnoha let, vyšlo ve čtyřech dílech v Praze. Díl I. a II. vyšel 1687, díl III. a IV. 1688. **) — Znova vydáno jest s pokračováním P. Janem Diesbachem S. J., prof. církev. dějin na universitě pražské r. 1770. in 4°. Sem spadají zprávy o pánech z Guttenštejnů r. 1665, posmrtně pak vytištěné o pánech z Kolovrat, Lobkoviců, Kouniců, Kinských, Salmův, Schafgotschů, Šliků, Sternberků, Trautmansdorffů, Vrbnů. Též každá stať byla vydána zvláště se samostatným titulem v úpravě dissertací. ***)

*) Viz: Zibrt o. c. I. č. 5967.

**) Tamtéž I. č. 5968.

***) Za zmínku stojí, co podává tu Balbín (Miscellanea Decad. II. tom. X.) o členu Tovaryšstva Ferdinandovi ze slavného rodu Kolovratů. — Týž narodil se v Tyrolsku, protože jeho otec byl u dvora arcivévody Ferdinanda II., s nímž pobýval v Tyrolích. Za nedlouho pak přestěhoval se v XVII. století do Čech, kde byl také vychován. Jeho bratrem byl Albert IV., jeho strýcem František, moravský místodržitel, přítel Pešinův. Ví se o něm, jak vynikal za svých studií v oboru filosofickém, prve ještě nežli vstoupil do řádu, do něhož jej vedla veliká láska k Ježíši Ukřižovanému, k čemuž se sám přiznával (id ultro pie fatebatur). Rodiče by byli arci raději viděli Ferdinanda ve vysokém úřadě světském a bránili mu dlouho. Z té příčiny asi váhali představení řádovi přijati jej v Rakousích do řádu. Odebral se tudíž do Říma, kde generalem samým do Tovaryšstva Ježíšova byl přijat. Vystudovav bohosloví v Římě s výborným prospěchem, vyučoval filosofii rok a mravouce dvě leta, načež se věnoval kazatelství a duchovní správě po celý ostatní život, tak že toliko v Praze 20 let kázal jako nedělní kazatel, pobýv v témže úřadě nějaký čas ve Švýcarsku, na Moravě i jinde v Čechách. S největší ochotou ujímal se nemocných, ať šlechticů, ať chudiny, velmi pilně sedával ve zpovědnici, kde mnoho zpovídal, řídil mariánské družiny a mnohé obrátil. S pastorem Gasthiem v Praze se pustil do veřejné hádky a zvítězil nad ním úplna. Dvě leta před smrtí byl raněn mrtvicí, avšak neustal dále ještě pracovati, jmenovitě říditi družinu dobré smrti u sv. Barbory v Menším městě pražském. Všichni, kdo jej znali, ctíli a milovali jej pro jeho velikou nevinnost a lásku k Ježíši Ukřižovanému. Ke každému se choval neobyčejně přívětivě, a co by jini žádnou přisnositi byli nedokázali, jemu se podařilo; neboť každého získal a láskou k sobě naklonil, též k tomu, čeho si u něho přál. Zesnul v Pánu v 58. roce věku, pobýv v Tovaryšstvu 38 roků. Zaznamenáno jest, že podoba jeho byla také malována, oč se přičinil P. Balbín.

K ostatním 8 knihám II. dekády Balbínem sebraný material chová se nyní v archivu Strahovském. Není známo, co v nich Balbín vydati si umínil.

Balbínovu „Bohemia docta“ *) jako dílo posmrtné vydal a poznámkami opatřil Raf. Ungar, Premonstrát Strahovský, r. 1776 až 1778. Zároveň pak r. 1777 vydal ji P. Candidus a S. Theresia rodák Jindřichohradecký, člen řádu Augustinianů bosáků na Zde- raze v Praze, a poznamenal, že práce ta jest pro svou soustavu ke studii historie české velmi prospěšná. V kritických poznámkách pojednává tento vydavatel o Balbínovi a jeho vědeckých pracích, které se potkaly se zvláštním osudem, o censurách a posudcích o něm činěných (tract. I.). — Znamé jsou spory o tuto knihu mezi Dobrovským a Ungarem, jakož i mezi Ungarem a P. Kandidem. Proti vydání Ungarovu povstal Jos. Dobrovský r. 1789 v časopise „Boehmische Litteratur“, poukázav na jednotlivé chyby v tomto vydání. Než, Ungar se hájil, vydav „Revision der boehmischen Litteratur“ Dobrovského, načež mu Dobrovský odpověděl spiskem: „Antwort auf Revision der boehmischen Litteratur.“

Jos. Šimek, zajímavý vykladatel Učené Čechie Balbínovy,**) dobře praví, že si v díle tom Balbín jasně vytknul určitý cíl, jehož dosáhnouti usiloval; proto mělo také býti svého času vydáno a ne teprve po stu letech. Jsa narozen za 30leté války, brzy po bitvě na Bílé Hoře, zakoušel Balbín trudné doby XVII. věku téměř po celý svůj život. Zželelo se mu ubohého lidu a ubohé vlasti, kde tak mnohý syn její, ač svou vzdělaností a postavením mohl vynikati, stržen byv proudem protidynastickým a protikatolickým, trávil svůj život daleko mimo otčinu, kdežto jiní opět ve svém nerozumu a své ustrašenosti za svůj materský jazyk se styděli a jej zapírali. Za to cizinci odevšad do země české došli obohacovali se a postupovali v hodnostech jak světských, tak duchovních, při čemž ještě bývalé slávě království českého se posmívali. Tu náš Balbín rděl se studem nad tím, co se před jeho očima dalo. A srdce jeho krvácelo z tolika ran, které mu žalostné poměry v Čechách zasazovaly. Na štěstí však nesevřelo se srdce jeho tak, aby se

*) Viz: Dr. Č. Zibrt Bibliograf. č. h. I. č. 480. — A. Rybička v Č. č. Mus. 1871, str. 409. — Jos. Šimek: Balbín a jeho Bohemia docta, v Č. č. Mus. 1887, str. 259—271, 520—524. — J. Hanuš: Boh. Balbina Bohemia docta v Č. č. histor. XII. (1906) str. 133. násl.

**) Srov. Šimek ČČMus. 1887 str. 259. násl.

stal nečinným, spíše se roztoužil po slávě nové království českého.

„Učená Čechie“ dlouho připravovaná měla dovoditi, jak se ukrivďuje národu politicky skleslému a jaká jest potupa, když věci neznalí haní, o čem ani zdání nemají. Účelem pak knihy té nebylo psáti na novo o věcech již odjinud známých (I. 99) aneb vydati životopisy slavných mužů (I. 88), nýbrž toliko snést pro čtenáře vzdělaného a historie znalého (I. 102) slohem prostým, co sami naši předkové pro potomstvo písemného zanechali (II. 140). Balbínovi šlo vždy o to, jak by českému národu posloužil; a byl si vědom, že dobře poslouží, když se vzdělaní a bohatí Čechové dočtou, jaké spisy české hledají nakladatele, aby mohly býti vydány, jmenovitě v historii, doufaje, že se ctitelé našich starožitností vzchopí a za to mu vděční budou. Tak Balbín sám soudí; proto těm, kdo vše haní, neváhá opakovati: „Zrile, učiň lépe!“ (I. 61). — „Přečtěte si jen,“ píše Balbín (II. 49), „předmluvu pravdymilovného Eneáše Sylvia (papeže Pia II.), králi Alfonsovi řízenou, a odpadnou řeči, které Jan Aubanus (Boehm příjmením ne však rodem) o Čechách, do kterých nebyl nikdy vstoupil, a o Česích škodolibě a nesprávně ve svém spise o mravech národů byl uveřejnil.“

Balbínova doba nepřipustila přísnějšího a pravdivějšího posouzení. Jeho slova upomínají nás na stesky Tacitovy v životopisu Agricolově (hl. 23). Píšeť: „Ti někteří pánové naši (II. 37) a politikové našich časů poroučejí, aby se v historii jen o ctnostech a to pochvalně psalo, naproti tomu aby se všechny chyby, v nichž by oni pánové i svůj obraz tušili, mlčením přecházely.“ — (II. 103) „Slavatova historie proto nevyšla tiskem, poněvadž náš věk nesnese pravdy, a platilo-li kdy Terentiovo přísloví: „Veritas odium parit“, hodí se především na naši dobu, neboť nejen světské osoby pravdy nenávidějí, nýbrž i posvěceným se zabraňuje pravdu říci a napsati.“ Naříká, jak barbarsky za jeho časů s knihami českými, jediným to důkazem o vzdělanosti české, se zacházelo. (III. 163) „Nic není vzácnějšího za našich dob nad české knihy. Brzy po bitvě bělohorské, když jsem ještě chlapcem byl, vydány jsou všechny knihy česky psané ohni, poněvadž se jistí lidé domnívali, že jsou kacířské nebo že od kacířů pocházejí, a nikdy nepřihlíženo k tomu, jsou-li špatné či dobré. Tak vzaly mnohé spisy zkázu, byvše ze skryší v domech vytaženy, neb z rukou lidem

vytrženy (byť i byly historické a náboženství nikterak se netýkaly), pak jsou roztrhány a do zapálených hranic dřeva (jak jsem sám v Praze uprostřed jednoho náměstí viděl) házeny. Já chválím náboženskou horlivost, ale takovou, jež zná meze. Rozumí se, že jsem o těchto věcech se dověděl od lidí, kteří se účastnili všeho, a kteří doznali, že často bezdůvodně, neprohlédnuvše spisů, je pálili. Podobnou záhu na knihy české měli valonští vojínové, zvláště ti, kteří pod Bukvojem sloužili; ovšem bolestný to po časech těch nárek “ Tak ztratila se přemnohá díla (II. 275) na věky!

Než Balbín nařiká dále (píše Jos. Šimek ve svém pojednání) daleko více (III. 45, 54). „Staří historikové poznamenávají s velikou bolestí, že Táboři spálili biblioteku kláštera Postoloprtského. Táboři neprováděli nic pérem a inkoustem, nýbrž krví a pálením; domnívali se, že spalující biblioteky, z kořene a na čisto též kláštery vyvrátí. V té věci i náš věk špatně si vede! Již několi-krát na to jsem si naříkal! Stává se totiž často, že nejučenější knihy často s mizernými bývají roztrhány (neboť zůstávají neprohlédnuty, poněvadž prý čtení mnozí se vzdali pro obtíže, jež působí) aneb za cenu pramalou prodávají se židům na kornouty pro pepř nebo kněhkupcům na obal prodávaných spisů . . . (III. 46) myslím, že tak zničeno jest a denně se ničí mnoho rukopisů k veliké škodě literatury. Uvedu sám doklady, při čemž ovšem zamlčím jméno, abych někoho neurazil. Kdysi přišel jsem do jednoho kláštera, právě když přednosta jeho velké množství psaných knih a kodexů vicedílných knihaři prodával (nemýlím-li se, bylo 50 dražeb císařských na věci, jež mnoho tisíc zlatých a ještě více práce stály), zvláště pak prodával veliké svazky obsahující sv. Otce, Augustina, Řehoře, Hilaria, Bedu i jiné. Mnohé z těch kodexů byly psány od kněží a kleriků kláštera toho. Žasl jsem! Však co jsem mět já cizinec dělati? I prosil jsem, aby pro klášter aspoň zachoval památku o pilnosti dřívějších mnichů svědčící; než ničeho jsem se nedoprosil, poněvadž duch představeného jen k penězům přilnul a on mi tvrdil, že smlouvy s knihařem zrušiti nelze. Dovoleno mi toliko, abych se na knihy, než je odnesou, podíval. I prohlédl jsem je a které nikdy nebyly vydány, ty oddělil jsem. Na to zapřisáhl jsem pro Boha přednostu, aby aspoň těch ušetřil; slibil sice, ale zdaž vyplnil? Když jinde jsem pravil, že bych si rád biblioteku prohlédl, sháněje se po rukopisech, odpověděl mi

pán, jenž tu velmocně vládl, větou, kterou se stydím opakovati. Viztež, čtenáři, kam nejhoupější nevědomost vede. Veliká škoda povstává, berou-li zkázu tištěné knihy; ale daleko větší jest, ničí-li se rukopisy, neboť vymizejí-li 2 nebo 3 exempláře spisu, který v rukopise jen se chová, lze z toho souditi, že spis vůbec vymizel. Poněvadž se hrozím takového jednání a že bolí mne ztráta tolika knih, nechce se mi dále o tom ani psáti, ani přemýšleti!“

S trpkou výčitkou poukazuje také na jistého M. Pěčka, o němž píše: „Před rokem 1620 (II. 312) vychvaloval v knihách mnohé české šlechtice a měšťany, potom však cokoliv hanlivého mohl nalézt, ať pravda, ať lež, na celý český národ kydal, svoje jméno ovšem zapíraje; nebo jako Petr Ribaldo Pernano vystoupil pod pseudonymem. Tento latinský spis jeho na rozkaz místodržitelů českých byl spálen.“ Toť muž, jemuž Balbín dává přívlastek člověka nejnestálějšího a každého času jen Štěstěně sloužícího.

Za to nešetří chvály pro každého, kdo v jakémkoliv směru o Čechách něco chvalitebného napsali. Tak zmiňuje se o známém učenči Mathiolim (I. 110), jenž žil v Čechách toliko sedm let a vydal herbář pro Čechy, aby věděli, pomocí kterých bylin se léčiti a kterých se chrániti mají. A dokládá k tomu: „Mnozí pak lidé žili dlouho v Čechách a přišli sem docela nevědomí, když však dosáhli vyšších hodností, ano, když se i proslulými stali, tu vydali také svá díla, jmenovali národy, u nichž nikdy nedleli, ale o Čechách, kteří hojně je podporovali, u nichž sestarali, ani slovem se nezmiňují!“

„Kde jest který národ, jako Čechy,“ s hrdostí píše Balbín (II. 49), „jenž by měl za spisovatele svých dějin papeže? Týž českému jménu získal značný lesk, neboť Čechy chválil pro vzdělanost, úslužnost a hostinnost, kdežto dříve od mnohých, kteří ani Čechy nebyli viděli, Čechové za nevědomce, nevzdělance, slovem barbary jsou pokládáni!“ Měl národ český velkou minulost a literaturu, a spisovali knihy ne snad jen mužové nižší třídy, nýbrž „z panské krve mají a měli Čechové muže, kteří snažili se o zásluhy v oboru tomto; proto také vynikal národ český muži učenými od dávných dob, a přál bych si míti po ruce historii vysokých škol Vittemberských, Lipských a ostatních německých, a ne-

pochybuji, že bych mnohé professory a jinými hodnostmi poctěné muže tam, jakož i na jiných akademiích nalezl!“ (II. 379.)

Balbín nelení, aby číselně dokázal bohatost literatury české proti jejím nepřátelům; „neboť jako vojíni se zbrání, tak učenci s knihami zacházejí, a národ, který nemá knih, není a nebyl vzdělaným.“ (III. 69.)

Sám nadšen jsa pro svůj odbor, doporučuje studium českého dějepisu za všelike příležitosti; z té příčiny odkazuje v Učené Čechii ku svým historickým spisům, a věda, jakého vlivu má na lid znalost vlastních dějin, vábí jedny ke spisům (II. 67, III. 210), z nichž nejlépe historii se přiučí, jiné upozorňuje na knihovny, kde takové knihy jsou uloženy (III. 70, 163), jiné zapřisahá aby památky historické, knihy a listiny neničili, nýbrž spíše z prachu je vytahující pro potomky zachovali. Poznajíť takto statečnost předků a jejich cnosti a budou je napodobiti, a kdyby se jim oboje nelíbilo, alespoň obdivovati se jim budou (II. 48). Jinde opět (II. 336, 7) horuje pro mládež, naději to vlasti, aby byla k velikým činům povzbuzována, řka: „Sotva lze vyložití slovem jak bývá mládež ke cnosti a velikým činům povzbuzována, vypravují-li se jí skutky předků. Zdá se mi, že tomu Sparťané výborně rozuměli; neboť aby jinochy ku statečným činům a vzornému chování rozohnili, předváděli jim starce, kteří o vlastních činech chvalně se pronášejíce, jinochy k tomu pohnuli, že slibovali podobné skutky podnikati . . . Když tedy tak důležité jest doporučovati následování statečných a slavných předků, myslím, že ani oleje ani práce netřeba želeť, budu-li se snažiti, abych naší mládeži předváděl výbornost a učenost předkův, chtě jich povzbudit a rozohniti k nejlepším skutkům. A ač národ náš více válkami než vědami se zabýval, (neboť nebyl by mohl jinak uprostřed tolika nepřátel obstáti a říši si zříditi) byli v něm přece mužové, kteří Musy s vrchu aonského v národ uvedli.“

Balbínovi záleželo na tom, aby podal ve své Učené Čechii obraz vzdělaného národa českého. Toliko zájem, ba nadšení ducha dokáží, co dokázal Balbín svým dílem, které vyžaduje mravenčí píle a příkladné vytrvalosti. Co pročetl kněh, aby si učiniti mohl o nich úsudek! Co tu poznámek o spisovatelích a jejich spisech! Co posudků cizích, toliž jiných mužů soudných a učených, které si byl pilně zaznamenal. Kde jest jaká knihovna, v níž nebyl Balbín, leda že mu bylo odeprěno překročiti její práh! Tu pak

sestavoval katalogy knih a seznam jich dle abecedy pořádal a dopisoval, jeden ponechav sobě, druhý knihovně. Tak na př. učinil v Třeboni (III. 150) v Krumlově (III. 140), a jinde. Opsati si dával důležité listiny (I. 8), zaznamenával tresti listin obšírnějších (I. 3, 15—18). Ba Balbín poukazuje i na věci budoucí a oznamuje, jaké spisy píše jemu známé učené osoby (II. 169, 400, 412).

Kniha tato jest tudíž pravou bibliografií historie české.

Zajímavý jest obsah 3 dílů této knihy a poučný zároveň; neváháme tudíž jej se čtenářem sdělit. Díl I. týká se vysokých škol a jich listin od jejich založení; podává zprávy o nejstarších českých školách, o gymnasiích Českých bratří; poslední pak kapitola pojednává o tom, jak národ náš jest velmi dobře k studiím nadán, miluje hudbu a cizím jazykům se snadno přiučuje. — Díl II. dovodí, kterak mužové, kteří z některé země koruny Svatováclavské svůj původ mají, ve vědách a uměních bez rozdílu stavů vynikli. — Díl III. podává zprávy o knihovnách, archivech a jejich rukopisech. S podivem se táže ctitel Balbínův, kdeže sehnal jeden muž tolik pramenů, tolik listin a spisů?

Zde možno pojednati o otázce; měl-li Balbín v těchto svých pracích vědeckých také nějaký plán? Z části odpovídá k ní Jan Hanuš *) řkouce, že Balbín zasluhuje čestné jméno našeho prvního literárního historika, jak nazval jej již Frant. Faustin Procházka ve svém spise „De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius.“ (str. 414). Příčiny pak podává tyto. Dilem Balbínovým „Bohemia docta“ počínají vůbec dějiny literární historie české; nebo vše co předcházelo, byly jen literárně historické pokusy. Avšak „Balbín vyniká tu universalností a rozsahem svého díla. On první pojal v obor svých zkoumání celou literaturu v nejširším slova smyslu a to od dob nejstarších až do svého času, ať psána byla v jakékoliv řeči, ať zachována v rukopisech či tiscích, a čerpal po většině přímo z pramenů. Při tom veden byl ryzím historickým zájmem, zvýšeným láskou vlastence k české minulosti a k jejím památkám, a ušlechtilou touhou vědce poznati tuto minulost a zachrániti její zbytky neb aspoň zprávy o nich pro lepší budoucnost.“

Balbín byl duch od ranných let všeho si všimající, záhy probuzený, k pozorování nemálo nadaný. Nad to nabyl, jsa filosofii

*) Český Časop. histor. roč. XII. 1906 str. 135 a násl. B. Balb. Bohemia docta.

scholastickou v Tovaryšstvu vyškolen, jasného názoru o stanovisku národa českého po právu a pravdě; proto uhnětený stav vlasti a národa, jak jej na vlastní oči viděl v době věku XVII., naplňoval srdce jeho žalem Jeremiášovým. Balbín, právě že byl katolický kněz a upřímný člen Tovaryšstva Ježíšova, viděl, kam ubohý národ český zavlékla odchylka od pravdy k bludům, od světla a slávy do temnotí téměř nejkrajnějších. Není tudíž divu, že nazval vítězství bělohorské „coelestem victoriam Ferdinandi II.“ A s nelíbenou bolestí píše „qui cum non ignoraret rebellionis foedissimae participem fuisse Carolinam Universitatem, aliquos ex Universitate proscripsit, alios etiam capite plexit, denique totam Universitatem pro eo, ac merebatur haeresis inquieta, omnibus publicis actibus et solemnitatibus privavit.“ (I. 102.) Mocně dojímají Balbína následky odbojného kacířství pro zemi, pro národ, pro jeho poměry politické, hospodářské, sociální, kulturní a pro jazyk, tedy nikoliv tak bitva bělohorská. Směr Balbínových snah a prací byl spíše historicko-praktický, jakož praktický směr mívají práce v řádu Tovaryšstva Ježíšova zpravidla. Ve své Apologii, kterou napsal na žádost Tomáše Pešiny pro něj a svoje přátely, naznačil to Balbín zřejmě a slovy žhavými. Balbín politiky nedělal, za to sledoval všechny události své doby a mnoho o nich uvažoval; o jejich příčinách a následcích. Balbín vnikal i do duší svých vrstevníků a jejich úmyslů, načež netajil se upřímně pronést své názory, zkušenosti a dojmy. Ať líčí vyhlazení země násilnou emigrací, válkou, hladem, morem a jinými pohromami, ať zátopu cizích dobrodruhů, ať odhaluje protěžování cizinců v úřadech a v hodnostech, nepřátel zpupnost, nesnášenlivost, nechuf, pohrdání národem i jazykem, nebo ať se dotýká odnárodňování šlechty, vyšších tříd vůbec, hospodářské bídy stavů, měst i lidu, ať prozrazuje obavu před vzrostem absolutismu a centralisace, potlačujících svobody a práva národní, sobectví, bezcharakternost zvrhlých vlasti synů, pošetilých lži-politiků *) všude proniká zřejmě jeho živý zájem o vše, co se tehdy v Čechách dalo.

Individualnost Balbínova v řadě neutrpěla, spíše se vyvinula. Že se nijak nerozpakoval pronášeti otevřeně svoje posudky, přivodilo mu trpké chvíle; a že se cítil oprávněna pravdu povědět a napsati, způsobilo mu dosti nepřátel. Než Balbín zatvrdělým nezazlíval, spíše s velikou soustrastí se o nich pronášel, podoben

*) Jan Hanuš l. c. str. 138.

dobré matce, která nezazlívá synu horečkou blouznícimu, zuří-li i proti ní. Jako slze lásky její svědčí, že ne hněv a rozhorčení ji trápí, nýbrž ubohý stav dítěte, tak cítil i náš Balbín, žehraje na rozličné přehmaty i na to, že lidé tak choulostivi byli oproti pravdě, která arci byla mnohdy trpká.

Právě železná kázeň řeholní vypěstila silného, neohroženého, vlasteneckého ducha Balbínova, který, že nic nehledal sobeckého a o sebe se nebál, mohl bezohledně jíti za myšlenkami svými, tříbiti je a průchodu jim do srdcí jiných zjednávat. Ký div, že postrádáme u Balbína jaksi chladné úvahy ve spisovatelství historickém, i při sbírání jeho dokumentů. Láska k vlasti a národu byla zlatá nit životem jeho se táhnoucí; tím si vysvětlíme, proč postrádají díla jeho jednoduši, kritičnosti, systému a metody v našem moderním smyslu. Balbín to sobě za jediný cíl vytknul, jemuž zasvětil všechny síly své, obrániti totiž přítomnost i minulost národa českého, jeho povahu, jazyk, kulturní snahy, a probuditi národ k životu novému. Proto vyhledává Balbín kde jaké zbytky staré šlechty české a intelligence, aby je získal národu; mělyť zajisté vlivem svým rozvinouti nový život, novou politiku, nové národní sebevědomí. Balbín poučuje schopné syny jak rodin šlechtických tak občanských, kterými vlastnosmi se stali naši předkové slavnými, aby je povzbudil a rozohnil ke skutkům podobným. Balbín úsilovně shledává památky minulosti národa českého, aby je zachránil před zkázou a zapomenutím, aby byly odkazem velikosti a statečnosti slavných předků. Tak se stává Balbín velkým buditelem českým.

K tomu hlavně napomáhati mělo Balbínovo dílo »Miscellanea historica Regni Bohemiae«. Měl to býti pokud možno úplný sborník na zachování všeho památného pro budoucnost. Balbín tu klade základy a shání material ke stavbě literárního díla historického, jemuž tehdy nebylo rovna. Návod k tomu obdržel v samém Tovaryšstvu, kde od počátku až po dnes knihovna platí za posvátný chrám a drahocennou pokladnu, do níž se ukládají tisíce rok co rok. Proto výtku byť si tisíckrát opakovaná, že Jesuité mařili knihy, na ně právě nejméně se hodí. A jestli i páli po příkladu sv. Pavla (Skutk. ap. 19., 19.) všelijaké spisy, tím jen mařili škváry a spisy jedovaté, za něž ochotně rozdávali dle možnosti spisy dobré; byloť jejich zásadou dle zdravé filosofie křesťanské: „Primum vivere dein philosophari“, t. j. necht předem nesmrtelná

duše pro království Boží žije, a pak teprve vše ostatní. Neupírám toho, že kde mnoho lidí, ba i kde člověk jen jediný, že se tam objeví někdy i přehmat. Errare humanum est.

Budiž připomenuto, že Balbínovi bylo vše drahé, co se vztahovalo na Čechy, tudíž i každá pověst, historka, ať vážná, ať pro zasmání. Že nešel cestou moderního kritika, kdo může zazlívati synu XVII. věku. Dokázal ostatně, že také uměl rozlišovati pouhou pověru a sběhy mimorádné, které se tu a tam udály neb udáti mohly. O působení duchů dobrých i zlých smýšlelo se arci tehdy poněkud jinak, nežli za naší doby; proto i to spadá na účet proudu časového tehdejší i naší doby. Řecký klassický spisovatel Herodot dal si také mnohé věci namluviti, a přece jest čítán k nejhodnověrnějším dějepiscům, di Jos. Šimek. Lze říci, že jest aspoň nejisto, byl-li by Balbín Čechům více prospěl, kdyby se byl bral cestou Dobnerovou, nežli prospěl vlasti v XVII. věku methodou svou.

Balbín psal latinsky, ačkoliv jazyk český dobře znal a jej vroucně miloval. Bylať doba jeho humanismem zcela prosycena, a latina byla řečí vzdělanců; přál pak sobě Balbín, aby spisy jeho byly čteny zvláště od vyšších, aby šlechta a intelligence se jim národně probudily a k národu se vrátily. Z té příčiny také toužil, aby starší historické spisy české byly přeloženy a vydány latinsky*). Proto i našeho Hájka do latiny přeložili, a učinil tak sám Gelasius Dobner u věku XVIII.

Neméně zajímavá jest i otázka (Šimek l. c. str. 265.): odkud sebral P. Balbín tolik listin, spisů a pramenů? Kdo povází, jak uměl časem těžiti pro svůj úkol, kdo si představí jesuitské knihovny za dávných dob, a jak všichni členové více méně vědami se obírajíce a v knihách takřka životní potravu nalezajíce sobě navzájem podle odborů práce napomáhali, snadno pochopí, že Balbín znal všecky historické knihy české ve všech kolejích a domech Tovaryšstva Ježíšova chované. — Na druhém místě byly mu vydatným pramenem i ostatní knihovny klášterní, o nichž se rád zmiňuje, na př. (III. 5.) rukopisné knihy kanovníků Augu-, stinianů v Třeboni (II. 176. ib. 6.) a Borovanech (ib. 12. II. 348. knihy české ve knihovně premonstrátského kláštera Drkolenského v Rakousích (ib. 13.), knihovna kláštera cistercienského v Oseku

*) Viz Hanuš l. c. str. 141.

a j. — Na třetím místě čerpal z knihoven šlechtických. Sám o sobě píše (III. 140.), že z Krumlova si zajel s dovolením představených do Třeboně, kde prošel, byv dobře tam od pánů přijat, obě slavné kdysi knihovny, jak zámeckou, tak klášterní, „nyní prý hnojiska (quisquillas) — nemohu,“ praví, „se jinak vysloviti“ — s velikými obtížemi a rychle („tato moje snaha u mnohých s posměchem se setkává“). Tu prohlédl si psané kodexy, z nichž ovšem nejlepší se ztratily! „Učinil jsem dva seznamy obou knihoven treboňských, z nichž malé tyto trosky jako po ztroskotání lodi sporů náboženských, které v Čechách 150 let trvaly, zůstaly. Knihy, jež jsem našel, sestavil jsem v abecední pořádek, připojiv prosbu, by byly zachovány; bojím se však, aby se jim nestalo, jako jiným spisům před tím, aby jich nebylo užito jako neužitečného papíru na kornouty“ (III. 150.). I uvádí příhodu, kterouž přeložil Tonner v předmluvě Obrany str. XLI. „Nebudu proti svému obyčeji vynášeti svoji pilnost u vyhledávání psaných kodexů, to však nutno, bych poznamenal, že nenacházela moje jinak chvalitebná zvědavost nikterak valné podpory. Byl-li jsem tam odmítnut, kde se nejméně slušelo, jestli že mi odepřeli přístupu ti, kteří snahu mou zvláště podporovati měli, tím více velebím ty, kteří i k tajným skrýším mi cestu otevřeli, ku knihám často pod střechou a žlaby jako v Epikurově mezisvětí ležícím a ode dávna tak chovaným, aby zkázu nevzaly. (!) Mnozí také mne pohostili“ (III. 69.). — Vůbec stýská si: „Zvláště dvojí obtíž v cestu se mi stavěla, jednak že málo knihoven jest, jež by nebyly ne snad červi, nýbrž plameny a divé války kacířské spálily a zničily, jednak zlé podezření, abych z knihoven něco pro pány nečestného na světlo nevynesl.“ — Avšak Balbín šel ještě dále, vypůjčuje si knihy i z daleka na př. z Norimberka (II. 76.) Theobaldovy spisy od jakéhos Hillia Achatia, jenž rodem Čech byl, ale později stal se občanem norimberským.

HLAVA ŠESTNÁCTÁ.

Balbínova „Vita Arnesti“.

Účel spisu; — rozvrh jeho a obsah. — Vsunuté zprávy o Karlu IV., — o jeho vzájemném poměru k Arnoštovi. — »*Mariale Arnesti*«. — Možno-li autorství tohoto spisu Arnoštovi připisovati? — Rorátní zpěvy. — Kontroversa o jich stáří a původu. — Literátská bratrstva za doby Balbínovy; — jich vliv na zachování víry i jazyka.

Za první plod Balbínova ducha dle časového pořadu dlužno považovati životopis prvního arcibiskupa pražského blah. Arnošta z Pardubic, protože úmysl tento pojal Balbín již u věku 17 let, kdy po odbytém noviciátě v Kladsku na blízku hrobky jeho svoje humaniora opakoval. Úcta k muži o vlast a církev tak zasloužilému a zcela téměř zapomenutému, a zároveň zájem o dějiny vlastenecké vedly jej přirozeně k tomu, aby světlé postavě tohoto vynikajícího muže v dějinách českých pozornost svoji věnoval. Jestli apoštolský muž tento, opravdu veliký v každém směru, a prozřetelnost Boží dala jej Otci vlasti Karlu IV. za průvodčího, aby mu vnukal dalekosahající plány, které společnými silami také uskutečňovali.

Podivno se zdá býti, že teprve po 300 letech vystupuje chvalorečník muže tak věhlasného, jak v kulturním tak v církevním životě tak významného. Jaký účel má spis Balbínův? Balbín chtěl vypsati alespoň poněkud onu dobu slávy a rozkvětu našich vlastí. Zásluhy velikého muže také pudily jej k tomu, aby památku a hrob jeho v jesuitském kostele kladském oslavil.*) Ovšem, že snažil se Balbín, líče šlechtitou povahu tohoto muže, kteráž

*) Tomáš Pešina z Čechorodu di o této Balbínově knize: *Vitam ipsius a morum innocentia, rebus maxime gestis ac virtutibus denique omnibus summe celebrem copiose descriptam habemus a P. Bohuslao Balbino Soc. Jesu historicorum nostra hac aetate facile principe, quem reliqua adhuc in futuro majori opere, cujus opella hac nostra prodromum duntaxat egit de illo ex Benessio praefato scriptore coaevo, uberius dicenda manent.* (Viz: V. V. Zelený, Tomáš Pešina z Čechorodu str. 120.)

opravdu všechny vlastnosti velikého světce v sobě chová, líče spanilost jeho ducha, jeho velikomyslnost, jeho pokoru a lásku k chudině, podati tak předním vlasti své vzor, jenž jeho názorům a tužbám co nejvýborněji odpovídal.

Spis tento jest nadepsán: Vita venerabilis Arnesti prim; Archiepiscopi Pragensis, nobilitate sanguinis, sapientia ac litteris, morum innocentia et sanctimonia, rebus maximis gestis ac denique virtutibus omnibus Antistitis clarissimi. Ex iis, quae de eo vitae scriptor coaevus collegit, aliisque vetustissimis ac fide dignis monumentis Pragae Anno MDCLXIV. Additae sunt accuratissimae notae, quibus eorum temporum totiusque regni Bohemiae historia multum illustratur. Balbín poznamenává, že vybral pro své dílo z toho, co napsal o Arnoštovi souvěký životopisec, mimo to že čerpal z pramenů prastarých a věrohodných, k čemuž přidal poznámky a to vzácné, aby vhodně na světlo byla postavena ona doba historie českého království. Sám pak o účelu jejím praví: „Bylo mi líto, že tak věhlasný a o království české jak v náboženské, tak v politické příčině tak zasloužilý muž ve prach zapomenutí upadl, v němž po 300 let ležel, až jej zdvihla naše doba XVII. století. A právě do této epochy se hodí životopis Arnoštův, která se jen po novotách nese, za to svých starozitností nedbá, ba cizí nešváry na sebe hází. — Jak slavné máme přece předky, kteří vynikali nejkrásnějšími vlastnostmi, jejichž příkladné ctnosti byly rozhlášeny samými papeži do širošířého světa, (Pontani Bohemia Pia l. 7.). Arnošt pak náš stojí jako na výsluní, muž to slavných předků, z rodu známého svým bohatstvím, k němuž se druží výsada svobody, ve službách královských i císařských obsypáván odevšad poctami, osvědčený při dvoře jak císařském, tak papežském. A ačkoliv život podobný mnoho překážek staví do cesty života dokonalého, přece vynikal Arnošt nade vše dokonalostí a svatostí života tak, že my v prachu života obyčejného, kde za to bývá drahně příležitostí ke cvičbě v rozličných ctnostech, z daleka stojíce alespoň chváliti a velebiti chceme muže tak velikého. Zajisté zájmy církevní i politické způsobily svědomitému arcipastýři starostí mnoho; k čemuž se druží hluk dvoru s tolika dvořany, urozenými pány a lidmi, k nimž bylo potřebí přihlížeti.“ A dále praví: „Já neznám po sv. Vojtěchu nikoho z našich bývalých arcipastýřů, jenž by ho byl dostihl, a vyznati jest, že ač měla církev česká přesvaté muže na prestolu Svatovojtěšském, přece

tuším, nikdo z nich nebyl tak bohat milostí Boží jako náš Arnošt, jenž byl svému císaři Karlu IV., našemu otci vlasti, nejen společníkem milým, nýbrž v panování rádcem upřímným a osvědčeným. Arnošt byl ustanoven nejen pro purpur, nýbrž vyhlédnut k důstojnosti nejvyšší, až papežské totiž.“ *)

Arnošt jest v pravdě veliký. Jeho vynikající postava, jeho uhlazený rytířský mrav, jeho skvělé schopnosti a nabyté vědomosti, jeho vzdělání jak filosofické, tak theologické, při čemž osvojil si patero řeči živých, v nichž dovedl dokonalou znalost dáti na jevo, jeho diplomatická vyškolenost, to vše čini ho vskutku velikým. Než, ještě větším jest Arnošt se stanoviska nadpřirozeného. Toto dobře vystihl jeho souvěký životopisec Vilém z Lestkova, když byl zmíniv se o jeho krásné tváři a štíhlé postavě, vychvaloval jeho ctnosti křesťanské a apoštolské. Nic nedává na jevo tak velikost ducha jako pokora. Arnošt vidí, že jest veliký, vyvolenou nádobou v rukou prozřetelnosti Boží, avšak proto jest tím pokornější, aby nezmrhal hřivny mu svěřené. Svědomitě jí používá, věda, že bude zodpověden za vše, co čini, co by činiti měl, a za to, co by neučinil. Ký div, že střeží svých smyslů a nakládá přísně se svým tělem v duchu vyspělých asketů, aby tím mohutněji vládl duch jeho vši bytosti, postavenou v těžkém okolí, které ho obkličovalo. K tomu se druží hojná modlitba jak útní, tak rozjímavá, aby z ní bral světla a síly milosti Boží pro všechny práce tak dalekosáhlé. Arnošt rozdává ze statků mu svěřených, cítí se býti otcem chudých, jednak aby nepřirostlo srdce jeho k světu, jednak aby následoval nebeského Otce, jenž se stará o chudé a chudoby si váží, a žádá proto, aby nikdy nebyla příčinou života hříšného. (Doklady všeho toho naléztí lze v knize Ferdinandem Tadrrou vydané: „Kancelář Arnoštova“.)

Arnošt chtěl býti velikým. Proto předem střežil sebe, pilně zaznamenával ve zvláštní knížce své nedostatky a chyby, aby se v nich napravil. Zapisoval si rady svých zpovědníků a upřímných rádců, které žádal pokorně, aby ho upozorňovali na rozličné vady. A co nyní se uznává za nejlepší prostředek polepšení života, totiž duchovní cvičení, to již před 500 lety po několik dní

*) Srov. Jos. Jireček, *Über d. Familie des Erzbischofs Ernst v. Pardubitz*. Sitz-Bericht K. boehm. Ges. Wiss. 1877. 281. — Votk a J. Kř., *Císař Karel IV. Otec vlasti*. 1878. Katol. Spol. tisk č. 3.; — týž: *Proč císař Karel IV. Otcem vlasti sluje*. Ibidem č. 5.

o samotě vykonával, opouštěje palác a odchází do samoty klášterní v Kladsku a j.

Balbín se diví, proč se nepostarali souvěci přátelé Arnoštovi, aby na základě věrohodných svědectví došel veřejné úcty, proč knížata a králové, předem největší jeho ctitel sám císař Karel IV. s církví pražskou nečinili kroků, aby zasloužené paměti tak slavnému muži se dostalo. Však zajisté se o to starali; ale doba XV. věku zmařila vše! Balbín píše o sobě, že se před 10 lety slibem zavázal po vykonané na hrobě ctihodného Arnošta v Kladsku modlitbě k dílu tomuto, a nyní teprve činí slibu zadost. I vyznává, že jako mlčení dob dávných o slavném Arnoštovi není bez viny, tak neomlouvá ani svoji liknavosti, jelikož tolik pomůcek a starobylých rukopisů a listin o Arnoštovi se nahrnulo, jako snad dosud nikomu v podobném případě. Konečně doufá, že pokolení nynější i budoucí bude alespoň povzbuzeno, aby Arnošta ctilo a v šlépějích takového muže kráčelo.*)

Balbín rozdělil životopis Arnoštův na čtyři knihy, z nichž první ve 13 hlavách pojednává o jeho rodu a letech mladosti, o jeho výchově, která byla co nejbědlivější. Střední školy navštěvoval v Broumově, vyššího pak vzdělání nabyl v Praze, odkud se odebral na vysoké školy do Bononie a Padovy. V Avignoně pobyl delší dobu, vzdělává se u apoštolské stolice kursem diplomatickým, načež se vrátil do Prahy, kde v brzce postoupil na děkana kapitoly Svatovitské. S králem českým Janem Lucemburským, jenž trpěl neustále nedostatkem peněz a proto oloupil chrám Svatovitský, se ovšem nepohodl, protestuje proti svatokrádeži. Za to přilnul k mladistvému prelatu, učenosti a svatosti života tak vynikajícímu, kralevic Karel celou duší, až byl proto od vlastního otce krále Jana pronásledován a z markrabství moravského, které spravoval, sesazen.

*) Žádoucnou jest, aby si někdo obral za předmět důkladných studií život tohoto velikého arcipastýře, o němž di Obnova č. 26. r. 1905, že svým působením dal nástupcům nedostižný vzor a takofka program činnosti. Že Arnošt byl veliký duchem i srdcem, uznati jest každému. Děkan vyšehradský Vilém z Lestkova, jemuž Arnošt byl velmi znám, napsal jako součastník životopis Arnoštův, odkud vzato heslo: „Jako hvězda uprostřed mraků skvělými paprsky života i učenosti zářil!“ Jestli to ovšem slavnostní řeč o Arnoštovi, ale osvícenost autorova a podrobná kontrola na základě pramenů dávají záruku, že pod formou panegyrickou skrývají se rysy zcela historické. Lze se dovolávati jeho skutků a památek literárních, mezi nimiž jsou marginalní poznámky ke knize „O včelách“, jeho statuta, kancelář a j.

Nejzajímavější jest pak kniha druhá, která líčí v 17 hlavách působení Arnoštovo jako biskupa a arcibiskupa pražského, zvláště pak důvěrné obcování s Otcem vlasti císařem Karlem IV., při jehož dvoře Arnošt důležitý úřad „maximi ministri“ zastával: neboť zbožný kníže tento ve všem vůli Boží se řídil, a k Arnoštovi tak přilnul, že malé i velké věci po jeho radě vyřizoval, nejen jako císař. nýbrž už jako kníže, jsa takoruka oslněn jeho zářící osvíceností, s velikou ochotou svědomí své jemu vyjevoval, tak že cokoliv císař Karel IV. výborného nad ostatní knížata byl vykonal — a takových podniků bylo mnoho — jen po důvěrné úradě s Arnoštem před se brával. — Vyloživ způsob volby Arnoštovy za biskupa po smrti Jana IV. z Dražic, rozprává Balbín povýšení jeho na arcibiskupa a příčiny zřízení nové metropole, čehož první důsledek jest, že se zakládá nynější dóm Svatovítský a pak následuje diecesní synoda. Arnošt se pak ubírá do Avignonu, kde jako legát nově zvoleného krále českého Karla přednáší s úchvatným výsledkem o přednostech svého příznivce, tak že papež a římská kurie bez rozpaku Karla IV. za císaře prohlašují. — V 9. hlavě vykládá Balbín o právu korunovačním a založení vysokých škol pražských, tehdy prvních v severních zemích. Arnošt, jsa povýšen na knížete, stal se předním rádcem císařovým.

Po té přechází Balbín k panování císaře Karla IV., a líčí obšírně a důmyslně Arnoštův vliv na něho, Slovy: „Regnare artem unam omnium maximam esse“ učili mudrci (panování jest jedno z největších umění), zahazuje Balbín hlavu X., která má nápis: Arnesti summum in aula caesaris ministerium. A přece, jak s úžasem dí Sylvius (kniha I. I. NB ad Vitam Alfonsi M.), na jiné umění neodvází se nikdo bez předběžné školy, za to na panování myslí každý býti dosti učeným, ba k němu zrozeným, ač je snad prost všeho umění, aby uměl opatřiti potřebné a prospěšné poraditi. Ovšem bez velké moudrosti dosíci nelze, aby vůle celých národů nejen dala sebou vlásti, nýbrž i dala se ovládati. Arnošt si byl vědom, čím císařské Veličenstvo jest, a proto se choval k císaři netoliko s vybranou dovedností, ale i s uctivostí vniternou jako k náměstku Božímu, v němž oblesk božství spatřoval, a jako jeho náměstku pak vykládal „cum dulci quadam probitate, summa consiliorum laetitia et cauta fiducia.“ *)

*) T. j. s něžnou jakousi přívětivostí rady dával, s největší ochotou a při vši důvěře opatrnosti největší užíval.

Jakmile Arnošt zpozoroval, že jej zasvěcuje kníže Karel do tajností svého ducha a upřímnou důvěrou k němu se vine, vzal v úvahu svůj úkol, rozjímaje, jaké zásady by měl svému pánu vštěpovati, by se mu stal prospěšným. U všech tudíž poradách měl na zřeteli, že panovníku především jest potřebi, aby byl proniknut velikou („summa“) bázní a láskou Boží, což neustále jako svůj štít na očích míti má. Arnošt míval k císaři kázání, při němž bývali i jeho synové (*filiis suis sedentibus secundis in thronis*), jichž předmětem bylo: „*Reges bonos a Deo defendi, malos poenis involvi; regna a Deo duci et auferri; reges adversis probari*“ a pod. Vštěpoval mu, aby byl mužem modlitby, jenž se sám koří Bohu a jeho nejsv. Matce: „*Regibus primam religionem esse oportere.*“ Jak si vážil Karel IV. náboženství, svědčí podnes památky ve chrámech, které stavěl; s jakou úctou se utíkal k Svatým na nebi, dokazuje úcta sv. ostatků. Dále pečoval Arnošt, aby císař Karel IV. jako křesťanský vladař miloval církev a hájil právomoc apoštolské stolice. Však se hlavně Karlu podařilo vrátiti Římu papeze z Avignonu. — V poznámce se dovolává Balbín velikého státníka (jehož jméno *Scipio Ammiratus, politicorum princeps*, l. 15. *Politice. Discurs. I.*), který praví, že panovník nemá se nikdy jednomu ministrovi svěřovati, že má tudíž míti více mužů důvěrných, avšak dokládá, „*et unum etiam quem revereatur*“ — „také jednoho, k němuž lne sám zvláštní úctou“. (*Idem Op. cit. l. 14. disc. 1.*) A takovým byl císaři Karlu IV. Arnošt pro svou dokonalost, učenost, důstojnost a autoritu („*ob sanctitatem, scientiam, dignitatem et auctoritatem Arnestus*“).

Balbín sám pozoruje, že snad příliš přibral ze života Karla IV., Otce vlasti, do své knihy, než, snadná prý výmluva. Zdaž, čím Karel IV. jest, není Arnoštovo dílo? Vynechati císaře Karla IV., praví, bylo by z koruny Arnoštovy vyraziti nejkrásnější a nejvzácnější drahokam, ba s hlavy Arnoštovy korunu sejmuti. — Jak velice si oba tito mužové vážili spravedlnosti, jest zřejmo; proto se odvažuje také Arnošt proti Karlu IV. dovolávati se slov sv. Augustina (*De civitate Dei l. c.*) „*Regna remota justitia nihil esse nisi magna latrocinia.*“ Však Arnošt dbal o to, aby císař Karel IV. také sám ze své vůle jednal, ne toliko na jiné spoléhal, cizím očím a uším se svěřoval, jelikož to napomáhá spravedlivosti a milostivosti panovníkově; proto nutkal císaře Karla IV., aby sám zasahoval v záležitosti, sám předpisoval, sám aby také tajnosti v nitru

choval, shromážděná knížata oslovoval, sněmu a říšské radě předsedal. Z té příčiny zdržoval se Karel také tu v zemi vlašské, tu ve Francii, tu v Němcích, najmě pak Čechy zevrubně znal z vlastního názoru; všude pak zanechával stopy své dobroty a štědrosti. Tak zvaná duchovní cvičení čili samota, kdy se lidé svědomití po několik dní výlučně Bohu a sobě věnují, byla návodem Arnoštovým císaři Karlu IV. také povědoma; proto vyhledával Arnošt Kladsko nebo hrad Příbramský, kdežto císař Karel IV. má dosud známé místo na Karlštejně, kde ho zaměstnávaly věci minulé i budoucí. Že císař Karel IV. velice sobě liboval v rozpravách učených, zajisté jest následkem příkladu Arnoštova, či spíše Arnošt sám dal tento směr svému svěřenci, postarav se, aby byli v Praze mužové učení, aby tu založena byla učená akademie, a zároveň aby učenost se zásluhami byla uznávána a docházela odměny a vyznamenávání byli tací mužové jak duchovního, tak světského stavu. Arnošt vštěpoval císaři Karlu lásku k lidu, říkáje, že celé království má býti jako jeden dům, v němž hlava s ostatním tělem a všemi údy jeho buď spojena. Proto Otce vlasti těšilo hospodářství, a proto království českému, tak úrodnému, zájmem nevšedním přál, vida příklad toho na svém duchovním otci Arnoštovi, který si rád všímal lidu rolnického.

Jestliže štěstí pozemské bývá závislé na šťastném manželství v rodinách občanských, tím více v rodinách vznešených. Zajisté byl Arnošt císaři Karlu IV. upřímným rádcem, kdykoliv mu šlo o to, komu má podati ruky své. Karel se čtyřikráte ženil, a jsou známy také jeho pohnutky a příčiny, v nichž byl prospěch církve pokoj země, výhody poddaných, a nikoliv cos ješitného neb marného. Neméně důležitá jest pro blaho země shoda a přízeň mezi korunou a vlasteneckou šlechtou, k čemuž nejvíce napomáhá, když tuzemci povyšováni k úřadům dle zásluh. Tak působil Arnošt na císaře Karla, aby aspoň v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dosazováni byli lidé domácí, ač co říše se týče, přihlíženo bylo k mocnářství vesměs. Konečně vzpomíná Balbín budov, jež křesťanský duch Karlův jenom v Čechách, ba jen v Praze samé postavil, metropolí svatovitskou a Karlštejnem počínaje, a dokládá, že Arnošt s nemalou pílí jak z knih tak rukopisů domácích i cizích sbíral po příkladu včel požehnané pokyny, kterými až do konce svého apoštolského života (r. 1364) svého vznešeného svěřence sprovázel. Škoda, že nebyl život jeho delší!

Obranou se pak ujímá Balbín Otce vlasti, připomínaje, že se Karlu IV. vytýkati mohou a vytýkávají vskutku dosti těžké pohromy. Císař Maximilian I. zve Karla „*imperiū vitricum*“. Než, hlavní obžaloba se týká nešťastného syna Václava, ježž prý Karel na záhubu mocnářství odchoval. Balbín odpovídá, který otec může za to, „*quod voluntates principum sint ambulatoriae*“, že vůle knížat bývá nestálá, který otec může říci, jaký bude jeho syn, až jeho nebude mezi živými? „*Suum cuique pulcrum!*“ Že pak zlatem korunu synovi zakoupil nikoliv na prospěch říše, dí Balbín: ovšem, než, zdaž větší viny nenesou, kdo ji prodali! — a nebylo-liž před ním a po něm horších příkladů podobných?! Karlův bezúhonný život svědčí více proň nežli co jiného, „*sequuntur opera sua illum*“. Řeč pak Karlova k legátům do Prahy zavítavším, která se zachovala (Historia Bohem. Borek Vratislav) nasvědčuje, že jest obžaloba tato nepravdivá; mluviltě k nim, že nebyli s to něco odvětit. Balbín užívá také na omluvu výroku Justinianova: „*in nullo penitus peccare divinitatis magis quam mortalitatis est.*“ Arci, tehda již po 24tý rok Arnošt po boku jeho nežil!

Když byl ve třetí knize projednal ve 13 hlavách Arnoštovo apoštolské působení jako pražského arcibiskupa a pokorného apoštola, vykládá Balbín ve knize čtvrté o ctnostech Arnoštových, které daleko vynikají nad obyčejný ráz křesťanského života, a berou na se ráz svatosti, o jaké se dočítáme v životopisech velkých světců. Zajímavá jest hlava 20. a následující dosti objemné vypravování o tak zvaném *Mariale Arnesti*, jak bylo v Praze r. 1648 zachráněno před Švédy, jakož i disputace na obranu, proč připsáno bylo toto věhlasné dílo velikému ctiteli Marianskému Arnoštovi z Pardubic.*) Pojednali jsme o tom již na str. 57. a 95. nsl.

Na otázku, jestli Arnošt náš jest vskutku autorem slavného „*Mariale*“, odpovídá Balbín věcně, uvažuje z obou stran pro i

*) Max Dvořák (Český Čas. hist. roč. VII. 1901 str. 451–453) dí o *Mariale Arnoštově*, že náleží k nejpřednějším rukopisům, z nichž dějiny českého miniaturního malířství dovoditi lze. Chová se nyní v knihovně musejní (Rukopis XVI. D. 13.). Na prvním listě čte se: „*Mariale ecclesiae Pragense per legatum testamenti Johannis de Colovrat praepositi Prag.*“ Na posledním uvnitř touže rukou je psáno: „*Liber ecclesiae pragense.*“ Zápis tento datuje se z 15. věku. Patrně jest, že daroval prelat tento, jenž r. 1483 zesnul, vzácnou tuto knihu metropolitní svatyni. Bližších zpráv není, až na Balbínovo podání v životopise Arnoštově.

proti (*An probabiliter satis Arnestus pro Authore libri, Marialis vulgo appellati, haberi possit ac debeat? Dissertatio de Authore libri*). Se strany záporné poukázáno tu na rozdíl slohu u vypravování vidění v Kladsku, kde užito slohu prostičkého na rozdíl od vzletného slohu, kterým psána celá ostatní kniha 150 hlav čítající; mimo to neslýcháno, že by byl bl. Arnošt z Pardubic cos podobného sepsal, konečně v belgických knihovnách, jak kněží Tovaryšstva Ježíšova z Belgie dosvědčují, jsou knihy podobného obsahu. Balbín se tudíž neklonil zcela k náhledu, že by Arnošt sám byl spisovatelem díla; spíše měl za to, že si Arnošt z Francie do Čech přivezl knihu tuto. „Ego. libro saepe lecto, plures etiam adversus Arnestum causas adferri posse video: nam Gallicis rerum appellationibus aliquando utitur author . . . Ego . . . ingenue fateor neque ex agentium neque ex negantium parte videre me ullum tam potens argumenti genus, cui contradici non possit, quodque Arnestum manifesto demonstret authorem, multoque etiam minus probet authorem non esse. Sed neque hac in re Arnesti sanctitas, tot jam ante documentis probata, vertitur.“ Vyvrací pak důkazy záporné, že vskutku ničeho nedokazují. Konečně přivodí doklady kladné, že by přece Arnošt mohl býti za autora *Mariale* považován, sebrav pro to devatenáctero důvodů, mezi nimiž první jest autorita mužů učených a zkušených, kteří se prohlásili pro autorství, totiž professor na vysokých školách pražských Jiří Plachý, vynikající neuvěřitelnou sečtělostí a pamětí, tak že naň obrací co se o sv. Jarolímu slýchá, „neminem facile ex antiquis manuscriptis sacris authoribus fuisse, quem P. Ferus ignorasset“ (sotva nalézti lze rukopis bohoslovný, jehož by P. Plachý neznal), a rektor Kladský Jiří Bohatý, v posuzování starých rukopisů velice sběhlý. Oba porovnavše sloh a písmo Arnoštovo v jiných spisech se slohem a písmem *Mariale* soudili na totožnost ducha i ruky. Za to Balbín praví: „Volui experiri: primo. omnes illos, quos ibi Pragae in bibliotheca habueram tam in papyris quam in membranis manusriptos veteres, postillantes, homiliarios, sermocinatores rerum, pervolvi, num forte simile in eis thema, stylum, methodum, corpus invenirem, et nihil inveni.“ Také Jiří Kruger se vyslovil pro autorství Arnoštovo. Byla to tudíž autorita vnější mužů učených a zkušených, k vůli níž skromný Balbín opouští úsudek svůj, a přidává se na stranu těch, kteří Arnoštovi z Pardubic *Mariale* připsali; odtud pochází nápis *Mariale Arnesti*. Avšak

dokládá: „liberam tamen lectori sentiendi potestatem relinquo“ (pg. 410). — „Librum hunc nisi composuit, certe familiarissimum habuit Arnestus Neque ista, licet alteri tribuantur, Arnesto quid quam auferre possunt, quem sua in coelum merita vocaverunt . . . Mariali non eget, qui ipse Marialis totus, et Mariae a puero consecratus fuit.“ *)

Sám Balbín dí o sobě, že byl předem zaujat proti autorství. Čím déle však uvažoval a čím více sám čítal a jiným dával čísti, tím více se klonil k náhledu, že by Arnoštovo dílo přece bylo. V původním rukopisu „Mariale“ nalézají se skvostné odznaky Arnoštovy, předmluvou jest jeho životopis; což může býti svědectvím pro něho, uváží-li se, že Canonici Regulares po jeho smrti životopis Arnoštův složili, a do knihy napsali, nádherný erb jeho připojivše. Podobně skvostná vazba by svědčila authorovi spíše nežli pouze majiteli. Balbín praví, že by byl Arnošt ve své pokoře vlastnoručních oprav do cizího rukopisu nečinil, ale do své knihy, jiným opsané, spíše. Poznati pak lze ihned korektury ruky Arnoštovy. Také sám vypravuje zjevení Marie Panny za let dětských. — Některé věty z Mariale jsou doslovně vzaty do statut Arnoštových. — I to připomíná: což tak osvícený muž, jakým byl Arnošt, nezanechal po sobě žádných vlastních rozjímání, které si sestavují duchovní mužové ze své hlavy? V církevních knihách pražských z doby Arnoštovy jsou některé prosy a sekvence téhož znění, jaké jest v Mariale. Převeliká úcta k sv. ostatkům vidí se patrně ukazovati na dobu Karlovu. Způsob, jakým se mluví o císaři, nasvědčoval by Arnoštovi. — Hlava nadepsaná „Stella“ by se pěkně odnášela k Panně Marii Kladské. — Souditi, že authorem „Mariale“ byl nějaký mnich, jenž si oproti prelátům přísne vedl, netřeba; spíše se sv. Řehořem V. odsuzoval sebe mezi preláty pokorný Arnošt. — Kdo psal Mariale, prozrazuje, že mnoho viděl a slyšel: což by výborně slušelo Arnoštovi. — Zdaž »floridum Pascha« neupomíná na neděli květnou, jak ji Češi nazývají?

Důvody tyto arcí před správnou kritikou nedostačují k tomu, aby autorství knihy mohlo Arnoštovi bezpečně býti přiřčeno.

*) Na základě Balbinových dokladů vyslovil se Friedjung (Kaiser Karl IV. str. 99 a násl.), že předloha tisku, totiž rukopis, původ svůj má v roce 1389 a sice ve Francii neb Belgii. — Podobných knih jest ze 14. a 15. století mnoho. Psalterium Marianum bývá pravidelný nápis. Známo jest, že Kartusian Konrad z Hajmburka, výborný básník církevní, na rozkaz Karla IV. zjednal kolleji mansionářů na hradě Pražském podobný žaltář Marianský.

V životopise Arnoštově zmiňuje se Balbín také o staročeském zpěvu chrámovém, přičítaje vzácné dvojici: Karlu a Arnoštovi zásluhu, že národ náš v tomto oboru mnohé jiné národy předčí. „Cantum ecclesiasticorum venustate et textus ipsius sanctitate multas gentes provocare possumus“ *) (t. j. sličností zpěvů kostelních a svatostí obsahu jejich honositi se můžeme před mnohými národy). Karel i Arnošt velice se přičiňovali a starali o rozmnožení, zvelebení a povznešení posvátného zpěvu v zemích českých. A vlivem jejich zasazovali se o to i jiní věhlasní mužové, tak že nastal Karlem IV. nový rozkvět i zpěvu posvátnému. **) Tak dovozuje Balbín, že Karel, jsa ještě markrabím moravským, založil zvláštní sbor „mansionářů“. Při metropolitním chrámu Páně za hradem pražským vystavěl zvláštní dům sboru 24 duchovních (12 kněží, 6 jáhnů a 6 podjáhnů), jimžto za jedinou povinnost uložil, aby denně zpívali hodinky k poctivosti nejsvětější Rodičky Boží. K této službě jim vykázal zvláštní kůr, tak zv. kůr Panny Marie. Zde měli každodenně z rána zpívat, též jednu mši svatou (maturu) o Panně Marii sloužiti, a zpěvem ji provázeti. Stav se císařem a králem toto nadání valně rozmnožil a na rozličných statcích na Moravě a v Čechách pojistil. ***) Církevního schválení dostalo se sboru tomuto zvláštní listinou arcibiskupa Arnošta, jakož i samého papeže Klimenta VI. r. 1343. Odtud vzniklo podání, di Balbín, že Arnošt byl původcem oné ranní mše sv., „matury“ zvané. Karel učinil toto nadání, aby se vděčným prokázal Rodičce Boží za to, že mu zachránila život před úklady nepřátel ve Vlaších.

O mniších v klášteře Emauzském na Slovanech v Praze uvádí Balbín, že Karel vymohl jim na papeži Klimentu VI. povolení, by směli konati všecky služby Boží církevním jazykem slovanským — ovšem jedině v tomto klášteře. R. 1372účastnil se císař sám s mnohými knížaty, biskupy a pány slavného vysvěcení

*) Vita Arnesti p. 193.

**) Dr. Ambros, Geschichte der Musik II. Band str. 483, piše: „Die durch die Luxemburger Fürsten vermittelte, innige Verbindung zwischen Frankreich u. Böhmen haette bei dem bekannten natürlichen Tonsinn der Böhmen vielleicht eine Entwicklung der Musik hervorufen koennen, welche ein Gegenstück der niederlaendischen gewesen waere, haette das glaenzende Leben, wie es unter Karl IV. Prag zur „iroehlichen Stadt“ machte, und der maechtige Kulturaufschwung, der z. B. gleichzeitig die so aüusserst merkwürdige Malerschule hervorrief, fortgedauert. Unter Karl's Sohn und Nachfolger Wenzel brach 1419 der Hussitenkrieg aus und verwüstete alle die hoffnungsreichen Keime!“

***) Srov. Tomek, Děj. Prahy III. str. 66.

téhož kláštera v pondělí velikonoční. Přeskočila, že tak málo památek oné slovanské bohoslužby se zachovalo. Když císař Ferdinand II. roku 1635 povolal do tohoto kláštera španělské mnichy z Montserratu, chovaly se v něm ještě staré hlaholské knihy, jež Balbín sám ještě viděl.*)

Balbín vypisuje dále k r. 1351, jak Otec vlasti s Arnoštem ke cti sv. Václava založili ve Staré Boleslavi mši sv. denní zpívanou, kteroužto fundaci Arnošt na věčnou památku potvrdil.

Veliké obliby a obecného rozšíření došly pak zejména dvě pobožnosti ke cti nebes Královny, které prý císař s arcibiskupem zavedli. Jsou to „Rorate“ a zpěv „Salve“. Vykládá pak Balbín (Vita str. 369), co Rorate jsou. Čechové od starodávna již ranní zpívanou mši sv. ke cti Rodičky Boží v době adventní chválili Boha za to, že se ráčil vtělit a proto s nebe sestoupiti. Za tím účelem lid před svítáním co nejčastěji se dostavuje do chrámu Páně, aby při mši svaté v osvětleném kostele nejen přítomen byl, nýbrž i sám také obvyklé staré písně (veteres cantiones) zpíval. Toto zvláštní a důvěrné uctívání Matky Páně buď sám Arnošt teprve vymyslel neb aspoň ve vlasti své zavedl.**) Salve (Zdravas Královno) zpívati se mělo a zpívalo dle ustanovení Arnoštova po kompletáři, hlavně v čas jarního postu. Balbín (l. c. str. 369) dává, že se k pobožnosti této přidávaly i jiné zpěvy a modlitby, tak že dobrou půl hodiny neb i celou hodinu trvala. Obě tyto pobožnosti hojně se rozšířily po Čechách i na Moravě. Zejména o „Salve“ svědčí libri erectionum, že pobožnost tato se konala na mnohých místech. Balbín dokládá, že za jeho času obě pobožnosti ještě trvaly,***) ba Rorate trvají podnes. O „Salve“ po-

*) Srv. Památ. archeolog. I. díl.

**) Naše rorátní zpěvy, dle Konráda, nemají v literatuře písní lidových žádného národa nic sobě rovného.“ (Srov.: Konrád, Dějiny posv. zpěvu. staroč. 105—219.)

***) Toho měl Balbín dobrou povědomost zejména z domova svého Hradce Králové. O tamních „roratech“ a kancionalech podává pěknou zprávu P. Š v e n d a (Druhý železný obraz str. 119.) k r. 1585: „Ti muži slavní vlasti své horlitélové, jak k podnětí náboženství tak k paměti potomkům zase roku tohoto s mnohým nákladem zpěvy adventní Rorate řečené, jichž by na úsvitě při mši o P. Marii prozpěvovali, velmi vtipně sebrati a složiti a výborně sepsati nechali. Dvě zvláště znamenité knihy těch zpěvů podnes na kůru řečeném literatském kostela sv. Ducha pozůstávají, ač při velmi již ztenčené pobožnosti, ku které takovým nákladem předkův vzdělány byly. Jedna na velikém regalním papíru, velikou starou literou sepsaná, která na stolici, řečené „radenská“, vyložena bývala, z nížto s otcem mým od dětinství zpívati času adventního jsem se učil: v které v prvním listu na obojí straně dva vážní obstarlí muži, odění dle toho času v plášti radenském vypodobnění se spatřuji. První s erbem rytířským u noh po pravici, jenž ozdabu má polovice červenou a žlutou, kde

znamenal Balbin, že za jeho času podvečer buď denně, buď každou sobotu neb o suchých dnech pobožnosti ty se konaly.

Na základě této zprávy Balbinovy ustálilo se domnění, že rorátní zpěvy české, jichž veliký význam i kromobyčejná cena všeobecně jest uznávána a vážena, skutečně v době Karlově a Arnoštově vznikly. V tom smyslu pojednává o nich i zejména K. Konrad v díle svém: „Dějiny posvátného zpěvu staročeského.“ (Díl I. v Praze 1881; díl II. v Praze 1893.)

Dreves S. J. ve svém spise „Cantiones bohemicæ“ (1886 str. 25—30) vykládá Němcům, čím naše Roráte jsou. Jest to, praví, hotová skladba, a pozor hodno jest, jak se střídá tu ěchoral, tu lidový zpěv. Po jeho rozumu nepocházejí takto zpívané skladby z doby Karlovy, nýbrž nanejvýš ze XVI. věku a to z té příčiny, že se nesrovnávají s církevními předpisy. O „Salve“ připouští Dreves, že se mohlo zpívat i za Arnoštovy doby; nebo slavný tento zpěv církevní s antiphonami a responsoriemi byl úplně církevní, po němž následovala modlitba.

uprostřed půl orlice černé; druhou polovici černou a bílou, kde uprostřed bílým pasem přetřeno, nahoře nad lebkou rytířskou a královskou korunou dva rohy, uprostřed pak červené a bílé křídlo orliční. Jméno toho muže jen literami vykázano J. B. Z. W., což patrně vyjevuje Jiřího Balbina z Worličné, těch časů cis. rychtáře . . .

(Str. 123 k r. 1586.) „Dne 11ho dubna pp. starším bratrstva konventu literatského, k tomu aby louku u Pravčic ležící prodali a jinou blíž města koupili, povoleno. Nalézá se i smlouva prodeje (Liber Contract. D. 5.) . . . Shromáždění ono literátův, v chrámu Páně sv. Ducha v Králově Hradci, tehdy nejen společnost bratrskou, ale i grunty k té společnosti patřící, drželi, a proto i zpěvy sepsali a tudy chválu Boží a slávu města svého zvelebiti pečovali. Neb i zpěvy adventní v té knize radenské stolice, přítomný rok dále psaný se znamenají . . .

Ani tím nákladem unavili se, nýbrž mnohem skvostnější dvě knihy zpěvů (jedna ty samé adventní, skrze celý týden, též i na den štědrého večera, druhá knihy zpěvy na svátky celého roku obsahuje), z samého velikého pergamentu složené, v pevných deskách bílou svínkou kůží potažených a silně všude mosazem obitých vzdělání nechali. V kterých ne jenom zpěvy výběrnou velikou písmenou ano i mnohým tlustě kladeným dobrým zlatem sepsané; též mnozí kunstovní a podivného malování obrazové se nalezájí, s promíšeným mnohým bohatě zlatem, barvami v nynějších malováních nevidanými, posaváde světlost a sličnost zachovávajícími překrásně vyličené, kdež i mnozí obrazové těch mužů, jenž nákladem svým nápomocni byli, se spatřují, tvářnosti jako z vosku vytlačených. První jako základní obraz v knize rorátní vypořádňuje muže vážného sličné osoby, sedícího v způsobu půl kola v stolici a tu samou knihu rorátní pišícího, na té jeho poloukolové stolici napsáno zlatem Aetatis suae LII., jména však nedoložil. Nicméně ke konci věku toho jej jménem Matěje Litoměřického vykáží. Před pisařem tímto za sloupem dva muži k němu prohledající se spatřují, jeden barvy malířské, a druhý papír v ruce držící, kdež na tom sloupu napsáno: Math. Radouss Boh. Pictor. Georgius Richnovius compositor. Ostatní, kteří v těch knihách dobrodinci toho nákladu jsou, svých časů připomenu, neb ty knihy později, a též ne v jednom roce vyhotovené se znamenají.

V nejnovější době pojednává o původu těchto rorátních zpěvů Dr. Zdeněk Nejedlý. Ve svém díle „Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách“ (Praha 1904) zavrhl způsobem nad potřebu strohým „tradici“ jak o Arnoštovi jakožto původci těchto zpěvů, tak i o původu jejich z doby předhusitské vůbec, a dochází k závěru, že rorátní zpěvy vznikly teprve v době husitské. — J. P a c h t a (Cyrill 1879—1883) dokázal však, že nápěvy rorátních zpěvů našich mají za základ starý liturgický zpěv latinský, jemuž podloženy jsou více méně zdařilé české texty. — Zajisté vybízí zajímavý tento předmět k pilnému probádání celé věci.

Balbín podává dále zprávu (p. 199.) o tak zvaných sekvencích čili prozách. Byly to zpěvy, jež následovaly po gradualním Alleluja. Skládali je hojně věhlasní mužové ve středověku, později také u nás. Že byly volně sdělávány bez básnické míry, sluly „prozy“. Byly skládány od samých biskupů, po výtce od kanovníků, a to na základě sv. Otců. Podobně dělo se i s jinými kostelními písněmi. Balbín viděl prastarou knihu, v níž byly latinské i české prozy a zpěvy. I dokládá o nich, že „byly téhož tónu a nápěvu a tak složeny, jak podnes se zpívají.“ O českých pak dí, že jsou „jasnější a výraznější a více veršů čítají.“ Balbín uvádí i některé z českých proz, poukazuje, že v nich obsahují se též přemilé písně lidové: „Nastal nám den veselý“, „Andělové jsou zpívali“, „Narodil se Kristus Pán“, „Vstalť jest této chvíle“ a jiné.*)

V době, kdy Balbín náš byl živ, zpěv český probouzel se k životu novému a bratrstva literátů opět rozkvétala, zvláště když byl císař Ferdinand II. majestátem ze dne 29. května r. 1627 prohlásil, že pokládá rozdílnost náboženství za hlavní příčinu minulé vzpoury a proto „chce, aby všecky stavy království českého v jednotě katolické církve se zachovaly; neboť žádné jiné víry v témž království trpěti nebude.“ Katoličtí missionáři za doby té nepodceňovali veliké moci zpěvu na srdce lidská!**) Tak víme,

*) Methoděj Nývlt, kněz řádu prem. v Želivě pojednal v „Cyrillu“ ročník XXXIII. str. 33. a nsl. o příbuznosti chorálu církevního s lidovou písní duchovní (s chorálem lidovým) dovedně poukázav, jaká vnitřní příbuznost jest mezi oběma chorály přese všecku různost řeči, mající nejméně 7 znaků společných, totiž: 1. že oba jsou zpěv přirozený, 2. jednohlasný, 3. bez textu, 4. s textem a nápěvem úzce sloučeným, 5. obyčejně od téhož, 6. poznámka skla latele a 7. oba zůstaly věrny původnímu určení všeho umění: oslavě Boží a ušlechtilému povznesení mysli lidské.“

**) Srov. K. Konrád, Dějiny posvátného zpěvu staročeského od věku XV do zrušení literátských bratrstev. I. str. 266.

že na př. horlivý Albert Chanovský z Dlouhé Vsi nepodnikal při svých missiích ničeho beze zpěvu, nespouštěje s mysli, že zpěvu-milovný jest národ český.*) Touž příčinou se stalo, že během XVII. století literátská bratrstva hojně se obnovovala neb nově zakládala tak, že jich bylo ještě více než v době předešlé. Dobře píše Konrád (l. c. VIII.): Katolickou reformací po bělohorské bitvě a návratem k staré pravověrné církvi Kristově nastal i při mnohých nekatolických literátských bratrstvech obrat a návrat, jenž jeví se bezděčně důležitým mezníkem v dějinách jejich a tudíž také našich. V upřílišeném nadsazování první a snižování druhé doby těchto dějin bude nám udání v nejedné příčině na pravou míru uvéstí a dějepisnou pravdu na světlo vynéstí ze zákoutí archivního. Nejedna klamná domněnka na tomto světle jak mlha na slunci sama sebou se rozplyne. — Cokoli pak při utrakvistech i ostatních jinověrcích shledáme dobrého, za dobré uznáme i my a pochváliti se nerozpačíme. Poznáme, že namnoze čerpali z ducha staré církve katolické, již opustili. Však povinnosti naší bude také vytknouti, co bludného, nedobrého a nechvalného při nich se objeví.“ — Než, největší zásluhu mají tato literátská bratrstva o jazyk český, zejména kdy po zemích českých šířiti se počala jako upír obecná germanisace, píše Konrád (l. c. str. 433). Tak na příklad o Písačích sděluje současný svědek Fr. Sláma: „V obchodě a životě více němčiny než čestiny tam užíváno, . . . než. mocnost českého zpěvu v chrámu Páně (literátský kůr jest ze starých časů stále ještě český) jest tak veliká, že také pouzi Němci proudem zpěvu literátního stržení české písně kupují, aby, čemu ve škole nemohli, v kostele se naučili, totiž čtení českému, v závod s literáty cvičenými zpívající a po čase i místa mezi nimi hledající. Podobný závazek, český zpěv lidu obstarávati a udržovati, měl kůr litoměřický. Tou příčinou stalo se, že tam až do zrušení literátů císařem Josefem II. zpívali česky. Dle Rybičky platí totéž i o Českých Budějovicích. Bilínští zpívali česká roráte ještě v šedesátých letech XVIII. věku. Stříbrští literáti, di Tadra,**) zpívali až do nedávna česky (ještě r. 1860). Tudíž vedle pravdy napsal Rybička o nich: Staly se tedy staré literátské kůry v poněmčených nyní městech

*) Srv.: Drahé kameny z koruny sv. Václava str. 403., Vita et virtutes R. P. Alb. Chanovský auth. P. Joann. Tanner, str. 32.

**) Srov. jeho článek „O zpěvu a hudbě ve starých školách českých“. Časop. „Škola a život“ 1879.

posledními hlasateli, strážci, ba i baštami zanikající národnosti české.*)

A ještě jeden utěšený účinek českého posvátného zpěvu za doby Balbínovy zaznamenal světicí biskup pražský Ignác Dlouhovský z Dlouké Vsi r. 1674. Týž napsal v předmluvě Holanovy „Kaple královské“: „V pobožnosti a vroucnosti ve službách Božích, v tom Čechové žádnému predek nedali. Nejvíce pak svědčí zpěvem a písněmi, kdež jinší od nás noty, melodie a textů sobě vypůjčili a nejvíce Němci na svůj jazyk je obrátili. Divil se sám Řím v čas obecního jubilea r. 1674, když jsem já nehodný, jsa tam s mnohými vzácnými našimi vlastenci přítomný, z nejhlavnějšího kostela sv. Petra hned za svítání na den Mladětek a přes 200 Čechů s ještě jinými připojenými Němci a Poláky, s pěkným pořádkem a processím veřejně do jiných tří předních chrámů Páně římských putoval. Tu jsme celý den jako u nás po cestě vždycky písně zpívali hned od oltáře sv. Václava (ve Vatikáně), patrona, krále a knížete svého. Ač jinak cizokrajané nám nerozuměli, však příjemnost a líbeznost zpěvu, melodií a tu naši prostou staročeskou harmonii . . . nad míru vychvalovali, knížata, kardinálové, biskupové a jiní vzácní na cestě se zastavovali a sobě zalibovali.“ **)

*) Viz: Památky archeol. X., díl str. 730. — Proti nesprávným vývodům Rybičkovým namítá Konrád: „Neničiliť Konyášové těch starých skvostných a uměleckých, drahocenných kancionálů, jichž podobať bratrstva dříve užívala a jež bývaly chloubou jejich a slávou. Toto ničení prováděly po nich osoby docela jiné až po zrušení řádu. Naopak. Konyášové je bratřím nechali, začernňujice v nich pouze místa haeretická, neb vyřezávali, však kancionály konvertitům vraceli a ponechávali.“ — Každý moudrý hospodář zajisté povinen jest chrániti svou rodinu před nákazou, tím více před nákazou duše.

**) Viz K. Konrád l. c. str. 437.

HLAVA SEDMNÁCTÁ.

Balbínovy spisy: »Examen Melissaeum« a »Quaesita oratoria«.

Vlastní úsudek Balbínův o jeho epigrammech; — jich obsah. — Ukázky v překladu Fr. Žáka T. J. — Jarosl. Vrchlického. — Rozbor Balbínova spisu: »Quaesita oratoria«. — Úsudek Balbínův o řečnictví starém a novodobém. — Závěrečný úsudek o ceně veškeré literární práce Balbínovy.

Aby představa naše o Balbínovi byla úplná a podrobná, jest zapotřebí také blíže sobě povšimnouti jeho nehistorických spisů, poněvadž právě z nich duch Balbínův s jiné, nežli jsme dosud seznali, stránky se nám zjevuje. Jsou to zejména jeho „Examen Melissaeum“ a „Quaesita oratoria“.

„Examen melissaeum“ (roj včel^{*)}) nazvána je sbírka mnoha set latinských epigramů Balbínových, k nimž přidáno též několik ód. Vydána byla r. 1663. Obsahuje šestero knih, z nichž šestou tvoří epigramy a ódy z řečtiny do latiny převedené, ale do doby Balbínovy dosud nepřeložené.^{**)}

Poučný jest už úvod ku dílku tomuto, v němž praví Balbín: „Mám za to, že při každém literárním díle mnoho na tom záleží, jakýma očima a pod jakým dojmem čtenář k četbě přistupuje. Jakou náladou chtěl bych já viděti tebe oblečena, milý čtenáři, při čtení těchto svých »včel«? Nerač filosofovati ani theologovati. Básničky ty jsou dílem hravým a nehodí se pro oděné togou nebo palliem, nýbrž spíše jen pro tunikou se odívající. Včeličky se vyrojily ve svobodě lesa, mezi starostmi o dějiny a pracemi vychovatelskými, zrodivše se spíše v kalamáři nežli v duchu. Nedávno se vyrojily, pro vzbouření vyhnané, hrubé pracovnice, většinou za mého mládí složené. Plinius jmenuje jistého Pireika, který maloval

^{*)} Viz str. 35, 142. 200.

^{**)} Srov. Fr. Žák T. J. Z epigramů B. Balbina T. J. ve „Vlasti“ roč. XXIII. str. 67 a násl.

jen osly a podobná zvířata, ale pokorou svou došel velké slávy, takže jeho obrazy se draže kupovaly nežli vznešené obrazy jiných.“ — „Dále skytá mi útěchu různost lidského úsudku: těžko jest, zalibiti se epigrammy všem. Mají smutnou výsadu, že co se jednomu líbí, druhému do nosu čpí. (Plaut.) Budiž i to odpuštěno, že ve včelách není pořádku. Poukazují na Martiala, Ovena, Bauhusia, Stratia, jichž epigrammy létají tu do nebe, tu s nebe na zem, a rozmanitosti obsahu čtenáře zajímají. Včely jsou toho druhu; nebo majice křídla, létají od květiny ke květině a ssají z každé.“

Obsah epigramů jest z části náboženský, tak že zbožnost ducha Balbinova se tu krásně projevuje. Až něžným a dojemným se tu stává v epigrammech na Ježíška jako grammatika, rhetora, arithmetika, hudce, geometra, astronoma. Při tom je velmi vtipný. Pro hříčky slovní lze mnohé z epigramů těchto těžko přeložiti.

Ani jediného z nich není, který by urážel, ačkoliv se vztahují na všecky téměř ctnosti i nectnosti lidské, tak že i ženy v nich dostávají svůj díl. Máme tu příležitost obdivovati se úžasné pracovitosti Balbinově, která ani chvilkenky nenechala nepoužité a také ani okamžitý nápad nepohodila, vše sbírajíc a schovávajíc.

Uvedeme alespoň některé (dle překladu Žákova ve „Vlasti“).

Na Slavatu.*)

Čestný úřad dal rod Slavatův potomkům svým,
Aby nalévali číši svým panovníkům.

Tak Ganymedeovo si víno libují hvězdy,
Božská mladost jim nalévá nektarský tok.

Sláva podává, hle, našemu královi pohár,
Slávou národa jest Slavatův slovutný rod.

Příčina lepší jest, že routou číše jsou jisté,
Routu ve štítě svém Slavatů rodina má.

*) Stirps Slavatina suos Natis transfundit honores,
Ut Regi infundant pocula grata suo,
Sic Ganymedeo recreantur sidera vino,
Miscet nectareum diva Juventa merum;
Gloria (nil mirum) nostro fert pocula Regi,
Sunt Slavatae, gentis Gloria magna suae.
Causa subest melior; rutâ sunt pocula tuta,
At rutam in clypeo Gens Slavatina gerit.

Plzni.*)

Věrou věrná vždy, tak i čestná vždy, vítězná vždycky,
Kráľů, papežů ples, zbraní a umění plod;

Školy, chrámy, sněm, divy, smlouvy, boje též mnohé,
Milého úkolu když předmětem stanou se mně;

Kacířstva zrádná krev tvé hradby zbarvila, Plzni,
Svatá! Svaté nám posvátně bude i psát.

Sůl, již Čechy nemají.**)

V Čechách nenalezá se sůl nikde v zemi,
Za to však duchové tví soli až nadbytek mají.

Staré Město pražské r. 1647.

Dobyli našeho lva tři gotičtí vůdcové v Praze,
Kdo by se diviti chtěl, jeden že ustoupil třem.

Jeden když chycen byl lev, tu z měšťanů stali se lvové,
Praha provedla čin velkodušného lva.

Na rytířskou sochu sv. Václava.***)

Na koni pancířem spjat ještě Václav na nebi sedí,
K souboji za svou vlast nejspíš se připravuje.

Sv. Vojtěch sedmerým kopím proklán.†)

Vojtěše, proč srdce Tvé hned sedm ranilo kopí?
Proč zničen život Tvůj tolika ranami v ráz?

Malá dušička má zapotřebí málo jen kopí,
Mnoho jich potřebuje velikou duši za terč.

*) Nunquam laesa Fides, Victoria, Gloria, Regum
Pontificumque favor, Martis, et Artis opus,
Curia, templa, Schola, Miracula, foedera, lites,
Haec nostri quondam summa laboris erit.
Haereseos sanguis, pinxit tua moenia Plsna;
Sancta es! Sanctus erit Sancta referre Labor.

**) Sal, qui debuerat tellure latere Bohemiâ,
Est datus ingenii, Terra Bohema, Tuis.

***) Venceslaus eques stat adhuc armatus in astris.
Rursus pro patria forte duella parat.

†) Cor Vojtěše tuum septenis figitur hastis,
Vulneribus totidem saucia vita cadit!
Parvae animae parvo pelluntur vulnere; Magnae,
Ut prodire queant, vulnera magna petunt.

Zranění sv. Ignáce.*)

Gallský neprospěl Mars tak nikdy celému světu.
Jako když kouli svou Ignáce povalil v zem.

Ježíšek tesař.**)

Štěstí svého jest prý každý vlastním svým strůjcem,
Zdalíž si netesal též Ježíšek tesař svůj kříž?

Ježíšek v jeslích gramatik.***)

Maličký Emanuel chudě živí se mlékem a máslem.
Sem chlapče! Verbum se uč časovat sladce „Amo“.

Metla teď nepříjde již, neb na nebi kometou metla,
V jesličkách nebeský Pán abecedářem, hle, jest.

Řecky, ach! učit se jest: viz Alfa dítěte jméno,
Nesnadno jesti je číst, zkratkou je nepříjemnou.

Uč se, chlapče, Verbum, jež hloupý věděl i oslík,
Vůl nenapíše Io, napíše nohou ἰησ. †)

Ježíšek hudebník.††)

Sem pojď, národe, v chrám sobě určený, začíná mše se:
Gloria hvězd pěje lesk, Credo tři králové zas.

Sanctus a Agnus jest samo dítě a kapellou hlučnou
Nevíhatek je sbor, vojína zlost dává takt.

Tvrď mše té zpěv, tmavá styx trnouc tremulo zpívá.
Pachole mlčí-li, memento čini za nás.

Auctorem milovaným mně tento, ostatní s Bohem!
Útěk do Egypta umělé Fugy má ráz.

*) Gallicus haud unquam Mavors plus profuit orbi,
Quam pilā, quae stantem dejicit Ignatium.

**) Quisque suae faber est Fortunae, ut carmina dicunt;
Nonne Faber Crucis est Jesulus ipse suae?

***) Srov. str. 35., kdež uveden text latinský.

†) Balbin naráží tu na antickou pověst o milence Jupiterově Io, kterou Junona ze žárlivosti proměnila v krávu, a která se dala poznati napsavši nohou v písku jméno svoje „Io“. — Volik u jesli znače „Verbum“ (Slovo = Vtělený Syn Boží z evangelia Janova) napsal by ἰησ = Ježíš.

††) Huc templis gens nata est! Iam Missa canetur.
Astra canent longum Gloria, Credo Magi.
Santus et Agnus erit Puer hic: sunt parva Capella
Innocui, tactum Militis ira dabit,
Durus erit Cantus: tremens Styx atra sonabit.
Infans si taceat, nonne Memento facit?
Ah alii valeant! Autor Carissimus hic est,
Hujus in Aegyptum quam Fuga docta fuit!

Jesulátko geometrem.*)

Syrakusské ždáš snahy, pachole, obnovovat zas,
Nebesa v kolébce tvé, země též zmitají se.

Misto ti dáno, a ty's hnulo, nemluvně, celičkým světem,
Násilně otevřena cesta je ze země v ráj.

Koule vymrštěna byla z života přečisté Panny,
Hvězdy prosí za mír, z hrozící války mají strach.

Na mnoho loktů zdi jsou u nebes strženy rázem,
Netřeba berana již, Beránek silnější jest.

Opilý Vít, jenž v opilství pláče.

Pláče, napiv se, Vít, zdá rozkoš jeho se lkavá.
Množství dávají mu vína as' do hlavy ran.

Vino, zvané lacryma.**)

Sladká-li slzička již, a když rozkoší na zemi plakat,
Jakou as' rozkoší pak na nebi bude náš smích.

Řecká víra (= faleš).

Která víra, se ptáš, teď nejvíc šíří se zemí;
Řecká, odpovídám, celičkový objala svět.

Špatná výchova dcer.

Ceres hledala kdys svou dceru v podsvětí stinech;
Ach, kolik nyní dcer máteře v podsvětí mají.

Cinna, který pije na zdraví caesara se upil.***)

Umřítí za caesara jest věrnost veliká arcí,
Na zdraví caesara pil, až z toho upil si smrt.

*) Ecce Syracusias renovas, puer auree. curas.
Volvitur in cunis Terra Polusque tuis.
Nos passum dedimus, movisti Parvule, mundum.
E terra ad Superos vi patefacta via est.
Tormentum fusum est de castae Virginis alvo.
Iam pacem clamant sidera, bella timent,
Quot patuere ulnis concussi moenia coeli?
Ariete nil opus est, fortior Agnus erit.

**) Si lacrymae in terris dulces, si flere voluptas;
In coelo qualis postea risus erit?

***) Pro Rege emoreris, quis Te neget esse fidelem:
Caesaris ecce Salus Mors, Tibi, Cinna fuit.

In Patriae immemores.*)

Střely metat by moh' proti vrahům milené vlasti
Šlechtic; však na zajíce nosí svou smrtící zbraň.

Pokora Karlova.

Škreta když malovat chtěl kdysi obraz anděla sličný,
Obraz, Karličku, tvůj na plátno namaloval.

Nepřátelům církve.

Pravda-li, zdraví že dá všem koupel v nevinné krvi,
Pak vám nepřátelům nemoci není se bát.

Na Čecha Pieczka, který psal proti Čechům pod
jménem Petr Ribaldi Perunani.

Kdykoliv Petře náš, jsa Čechem, se zlobou píšeš,
Padá zloby tvé řeč na hlavu písaře zpět.

Jméno tvé případné jest: Ribaldo syn Peruánska:
Divošskou mysl tvou zjevuje každý tvůj list.

Kašpar, nezvolený za preláta.**)

Jediný kamínek tobě scházel, Kašpare, k mitře:
Druhý den na kamínek Kašpar je ves nemocen.

Čechové a chudoba.

Vzácná věru se zdá všem Čechům chudoby krása,
Šlapouť po bohatstvích Češi své domoviny.

Vlečka.

Vlečku za sebou má jak žena tak kometa hrozná;
která z nich škodlivá víc, příteli, neuhádám.

Hřích není nic.

Bezbožec učí: hřích není nic, též Skotus tak praví;
Skotus nedělá ho, bezbožec činí jej však.

Počet kritiků.***)

Tolik je na světě teď Radomantů přepřísňých soudců,
Že tolik provinilců jistotně nemůže být.

*) Contra hostes Patriae, qui spicula stringere posset,
In Lepores forsan Nobilis arma gerit.

**) Ab infula uno calculo abfuit Gaspar;
Die sequenti calculo laboravit.

***) Quot Rhodamantos habent haec saecula! Multus ubique
Est iudex; tot vix arbitrator esse reos.

Vína — vina.*)

Čechové říkají, že je božským vínečko truňkem;
„Vína“ znamená hřích, vína to přečastý plod.

Čas.

Staří vodou čas, my pískem měříme dobu,
Plynuly časy jim, upadá doba nám.

Mstivost.

Mnozí milují med nebo jiné sladounké věci;
Mnozí mají zas mstu nejsladší medovinou.

Nespravedlivému soudci.

Soudce, jenž jedinou stranu při své rozepři slyší,
Hříšně zapomíná, dvojici uší že má.

Tlachal.

Tlachale, méně mluv, víc poslouchat každému sluší,
Proto máš uši ty dvě, jazyk však jediný jen.

Milované peníze.

Cudná láska ne, leč peníze nyní se vdávají,
Místo ženušky teď pokladny odvádějí v dům.

Lásko, s Bohem buď, buď s Bohem bohu též lásky,
Jedině pozlacenou chce boháč míti teď choť.

Jaký to zpozdlý hřích, za choť bráti si zlověstný peníz,
Prání za výbavu: nevěsty brzičkou smrt.

Amor.

Apelles namaloval amorka velice malým:
Láska maličkou je skutečně ještě i dnes.

Mnohomluvné ženy.

Muži příroda zbroj dala sama dávši mu vousy,
Ústům ochranou jsou; marně je hledáš u žen.

*) Vína vocant Multi quasi sint divina Bohemis;
Peccatum „Vína“ est, ebrietatis opus.

Následující epigrammy přeložil a spisovateli zaslal Dr. Jaroslav Vrchlický:

Sv. František na několika místech najednou
vidaný.

Františku, na různých země že najednou vidán byl's místech,
chápu; zasloužil svět mužů víc takových mít.

Ne každý kříž těžký jest.

Těžký bývá vždy kříž. Já ze všech nelehčím hádám,
před jídlem každý jež den děláme pravici svou.

Pomlouváči Čech:

Často prý říkával's: staří že Čechové jídali osly;
tenkrát ty býti živ, sežrán bys dávno již byl.

Tlustému příteli.

Zmíraje, kázal Žižka z kůže své sdělati buben;
z břicha tvého ty za živá buben již máš.

Sdělili jsme již, že měl Balbín i při této knížečce s censurou potíže.*) Sám poznamenal (Miscell. Dec. I. l. VI.) o této práci: „Z toho všeho vysvítá, jaké odvahy je třeba, aby kdo podnikl práci větší, když i v tak nepatrné věci až k zemi poražen bývá, a co naděje mu zbude, aby našel nějakého povzbuzení.“ Na konec pak dodává: „Někteří mají za to, že berou na sebe úkol opponenta v disputaci, svěruje-li se jim rukopis k posouzení.“ (Boh. doct. Din. b. 4.)

Balbínova kniha „Quaesita oratoria, in quo antiquae et novae hujus saeculi eloquentiae praecepta . . . per dialogum explicantur. Praegae 1677.“**) Rozdělena jest ve 2 části: „Eloquentia antiqua“ (umění výmluvné dle starých klassiků), jež projednáno jest v 53 dotazech a odpovědích, a „Eloquentia nova“ (umění výmluvné dle předpisů nových), probrané ve 30 dotazech. Balbín mluví tu jasně, nikoliv mlhovitě, podáváje návod k výmluvnosti jak theoretický, tak praktický na nejlepších příkladech.

Vezme-li kdo dialog tento do ruky, užasne nad svěžestí ducha Balbínova, jenž končí svou dedikaci spisu toho, volaje ku

*) Viz na str. 163.

**) Srov. co jsme již uvedli o spise tomto na str. 150, 162 a 199 sq.

svému patronu hr. Karlu Ferdinandu Valdštejnovi: „Moriturus Te saluto! Vive! Vale!“ Ovšem tento Balbínův spis vyronil se z ducha ještě mladistvého, kdy Balbín ve školách býval činným. — Způsob rozmluvy mezi zvědavým posluchačem a obětavým učitelem činí předmět půvabnějším a živějším. Balbín sám se táže, komu asi poslouží tato kniha? I odpovídá sobě: Budiž školou pokračovací jinochům, jimž pomalu jako ptáčatům křídla už narostla, tak že hnízdečko jim nepostačuje, a proto by se rádi od země již pozvedli a na vlastních perutích vzhůru povznesli. Knihu tuto doporučuji jinochu, který pravidla výmluvnosti byl už seznal a tudíž alespoň něco o umění tomto pochytil. O zdokonalení tu běží, nikoliv o prvky. Někomu se, tuším, zamlouvati nebude svou strízlivostí: než, „nevolil jsem,“ řekl by Balbín česky, „boty tátovy dáti synkovi, ani jeho kabát.“ Výborně poukazuje předem na rejstřík, který jest dosti objemný a velmi poučný. Ihned z počátku di: Výmluvnosti obor učí nás, jak bojovati důkazy a vítěziti jest, kdežto ohněm vniterným se uchvacuje. (*Docemus eloquentiam insignem argumentis pugnare et vincere et in affectibus regnare.*) Pěkně se čte, s jakou toužebností a důvěrou obrací se učelivý jinoch na svého učitele, aby ho učinil mistrem výmluvnosti. „Má důvěra v Tebe, velectěný otče, zakládá se na Tvé umělosti, jakož i na dobré vůli Tvé, o níž jsem úplně přesvědčen: slyšeliť jsme z úst Tvých, že bys se žáky svými život i ducha i učenost (kdyby si toho Bůh, od něhož vše dobré pochází, přál) rozdělil.“ Professor pak raduje se ze žákovy nálady, z které dýše láska ke studiím a příkladná dychtivost. „Než, poshovte, přizpůsobím se schopnostem Vaším, a co se nejlépe hodí z nejlepších autorů vyberu a vysvětlím. Věztež, že předbíhati postupu ruší výklad a neslouží k dobrému.“

Ihned prvním dotazem žakovým uvedení jsme do předmětu. Pověz, prosí žák, co soudíš o řečnictví vůbec, v čem vlastně umění toto záleží? — Mám za to, odpovídá jasnými slovy učitel, že veškerá sláva umění tohoto se dá shrnouti v toto: 1. abys uměl důkazy nejmohutnější pro svou věc vystihnouti; 2. avšak také jimi posluchačů svých usvědčiti; ba 3. jich dojati, načež povinen jest řečník nejvíce váhy klásti. Velebím řečníka, který svou řečí, ať ji píše, ať ji přednáší, vždy hřeje, ne-li uchvacuje. Ejhle, tu kraluje výmluvnost. A čím více tu dokáže, tím jest věhlasnější. Ohněm tudíž jednak lásky, jednak hněvu, tu bázní, tu žalosti výmluvnost se živí.

Dotaz II.: Jak do toho? Arci, di Balbín, na šťastné povaze a zdařilé výchově mnoho záleží, rovněž jako na ušlechtilosti ducha, což vystihujeme, slyšíme-li na př. Livia, Tacita, Herodota a j., některého krále neb vojevůdce řečniti. Tu přirozená síla a dojem uchvacuje řečníka, tu hněvem kypí duch, jenž zanevřel proti nepříteli atd. Avšak umění řečnické přispívá mnoho k vyspělosti, jestliže se snaží nad prach pozemskosti ducha svého povznést ušlechtilou prací, vyhledává povznášejících jej obrazů, nijak se neuspokojuje povrchností a nedbalostí, nýbrž vše důkladně béře. Pakli se zálibou čítá živé líčení a popisy, tak že je div neshltá, potom se i sám v nich cvičí a svoje síly zkouší, a to nejen na půvabném, nýbrž i dojemném líčení. Za tou příčinou si pilně všeho všímá, jak obrazů, tak soch opravdu umělých, aby na nich vystihl zájem a dojem, nerci-li vznícení s veškerou vnější úpravou. Ano, pak časem nadějný jinoch mnoho dokáže, setrvá-li ve své pili.

Dotaz III. To jsem nevěděl, praví skromě posluchač. Já jsem se obdivoval řečníku, byla-li jeho řeč kořeněna buď různými důvody (lapidární sloh), buď půvabným a poutavým líčením (poesie), buď vybranými historickými příběhy, které poučují. Jak se to má ve příčině slohu? — Jsi velice na omylu, myslíš-li, že všeliká řeč má býti stejně složená. Každý má svůj sloh, jež povinen jest si zachovati. Toliko se žádá, aby si jej pečlivě vybrousil, ve skladbě aby byl vycvičen, aby tak nabyl dovednosti. Hledá-li řečník vrcholu svého umění v důvtipu a důmyslu, zaujímá jeho výmluvnost stanovisko pochybené. Řečnictví jest dar výmluvnosti, jímž dovede jazyk předmět svůj věcnými doklady ohraditi, pak v posluchačstvu zájem vzbuditi, ba v plameny rozlítiti. Důvtip bez pádných dokladů a bez zájmu podobá se uvolněnému chvoštěti, jímž nelze rádně zamést; maří proto spíše sílu řečnickovu, který jest povinen směřovati k pohnutí mysli. Taková řeč je pitvořivá, byť se i posluchačstvu libila a posluchači tleskali, protože se raději baví než aby hledali poučení a dali se pohnouti ku práci, k činu. Takový řečník nepodává lidu zdravý, silný chléb, alebrž pamlsky, které rádi mívají, kdo si hrají na vzdělané.

Dotaz V. Balbín doporučuje dále pilnou cvičbu písemnou, v níž bodrá mysl a otevřená hlava s dobrou náladou se mají pojit. Čítej méně, než za to nejlepší knihy, při čemž vezmi zkušenost a rozum na pomoc.

Dotaz VII. Řečník jest arci povinen jíti s časem; než uvažuj dobře rozdíl mezi starou klassickou výmluvností a tak zvanou novou.

Dotaz VIII. Stará výmluvnost dbá svědomitě pravidel starých mistrů, kdežto nová hledí si toho, co budí okázalost, vyvolává oblibu u posluchačů, působí vzrušení. Mám však za to, že pravý řečník nemá na očích toliko přítomné posluchače, nýbrž cítí se povinna líčiti vše tak nebo psáti, jakoby líčil a psal věkům. Zalibiti se jakési chamradi vtipů a zábavy lačné, nic neznamená. Bývají dva druhy posluchačů. Vzdělání si přejí, aby řeč byla v každé příčině jak obsahem tak uměním dle starých osvědčených vzorů dokonalá, aby výskolenost byla patrna, ba takměř krví klassiků prosáklá. A věru, kdo těm se zavděčí, smí si pomyslíti, že je také řečníkem. Bývají však také posluchači namnoze lidé velice povrchní a nevyspělí. A na pochvale či oblibě takových lidí si zakládati bývalo vždy zpozdilé. Arabové mají přísloví, že „neučený učenici nerozumí, protože nikdy učencem nebyl: za to učený rozumí neučenci, protože kdys sám neučencem býval.“ Ovšem rádi se jistí lidé za učené vydávají, ačkoliv jimi nejsou. Tací pak si libují v kořeněné řeči, nebo když slyší ráz na ráz zvučná hesla, třeba bylo hřešeno proti všem pravidlům řečnickým, i co do obsahu, i rozvodu, i zájmu. Kolikráte řeč ani výzdobou nevyniká, tak že se vše pohřešuje, čeho pravidla vyžadují, a přece baví, protože jest kořeněna vtipem. Takové generace zaniknou i se svými vtipy. Jejich práce se podobají slámě či koudeli, která rychle vzplane, avšak na jak dlouho! Myslím tudíž, že pravé vzdělání řečnické ukládá za povinnost vzdělávati se na základě vzorů klassických, jako to činili staří. Či domníváte se, že staří tomu nerozuměli, nebyli důmyslní? — Možná že více než naše doba, ale neodstupovali od pravidel svých předků, a dobře tak činili. A pravím, že po vás přijdou hlavy třebas mnohem důmyslnější, a nedokáží také ničeho, půjdou-li hesly svými za novou výmluvností. Nepohrdám řečí důvtipnou, chválím ji také, pobádám k ní, avšak toliko chtíti se blýskati na úkor důslednosti, souvislosti, byť i veliká se jevila sečtělost, směs hezkých trází není řečnictvím. Pravá tudíž výmluvnost neobejde se bez řečnických pravidel. Zajisté správná řeč, vážné průpovědi, úchvat v zájmu, moc a síla důkazů, sečtělost a erudice, jasnost v rozvodu, jakému se obdivujeme u obou Zlatoústců neb Cicerona, živé obrazy a jich rozvoj, řízná výmluvnost, buja-

rost v líčení události radostných i žalostných jsou světlé stránky pravé výmluvnosti. Člověk důvtipný se tuším rodí, ale výmluvným se stává školou.

O novotné tehdy moderní výmluvnosti XVII. věku rozpráví Balbín ve 30 člancích. Výmluvnost ta vystupuje hlavně důvtipem a novostí. Účel její pak jest zalibiti se posluchačstvu. Raději ať trpí řečnické umění, aby neutrpěla genialnost a s ní popularita; protož prvou snahou jest zalibiti se lidem důvtipnou invencí, ne- tušenou složitostí, milým hlasem, úchvatnými obraty, svědčícími o bystrosti, ovšem ne vždy o vyspělosti ducha, vůbec věcmi ne- slýchanými a nevidanými. Řečník má na mysli více sebe nežli úspěch věcný. Na předním místě chce se zalibiti sám lidem, pak teprve řeči prospěti. Jest patrné, že si přeje spíše, aby lidé řekli: „to byla pěkná řeč“, než aby uvažovali o předmětu řeči a jejím účelu; čímž arci se stává účel výmluvnosti zúplna pochybeným. Balbín se dokládá (*pars II. Quaes. V. pg. 207*) svého vlastního profesora P. J i ř í h o F r a n c i s c i, který byl Čech, o němž píše: „*vir in eloquentia et poësi clarissimus summusque hostis omnis novitatis. Sed in transversum est actus homo eruditissimus ut praevaricaretur, et Cicerone deserto ad novos se conferret, ab eo tempore (quod admirationem meretur) is memorabile pedestri oratione scripsit nihil, et discipulis docendo parum profuit, feliciorque poeta quum orator semper est habitus*“ — že vynikal v umění výmluvném i básnictví, dokud byl rozhodným nepřítelem vši novoty. Než, věhlasný učenec tento dal se strhnouti proudem času a vzdav se Cicerona, kráčel v šlépějích novotných. Za to od této chvíle nedokázal nic v umění řečnickém ani sám, ani žákům neprospěl, takže jako řečník pozbyl svého věhlasu, veleben jsa to- liko jako básník.

Připsal pak spis tento, který již po dvacet let choval při- pravený, od časů totiž, kdy rhetorice vyučoval, Karlu Arnoštovi, synu hrab. Karla Ferdinanda z Valdštejna, jehož rodu byl mno- hým díkem zavázán, a jehož nákladem spis ten r. 1677 také vyšel. O rodu tom připojil Balbín v úvodě své knihy pojednání.

Nelze nám, přehlédnuvším tuto obsáhlou činnost literární, upříti, že Bohuslav Balbín nejen svému řádu, Tovaryšstvu Ježí- šovu, jest ozdobou a chloubou, nýbrž i celé naší vlasti, a to v době, kdy málo světél zářilo naší Čechii (v XVII. věku). Proto

zasloužil si vším právem, že národ zařadil jej mezi slavné muže svoje. Vyznamenáváje se neobyčejnou pílí od prvních let života svého, porozuměl sobě, voliv povolání, kde se mohl věnovati zájmům vědeckým a svých schopností použití ve prospěch jiných. Dráha života vedla jej zprvu kromě povinných studií filosofických a bohoslovných ke staroklassictví, v němž tak vynikl, že jeho vrchní rádi oželeli jeho vynikajících schopností na roli filosofické i bohoslovné, ponechavše jej na školách humanitních, kde skvěle zazářil jeho krasou básnický a spisovatelská hřivna jeho. Jsa unešen studiem klassiků hlavně latinských, psal slohem vázaným i nevázaným. Skládal nejen latinské verše, epigramy i dramata: ba slohem Liviovi rovným napsal i mnoho vzácných spisův jiných.

Nezamilovanějším předmětem stala se mu však záhy historie česká, jež mu zjevovala, jakou slávou za dávných věků se stkvěla země česká, a spolu naznačovala, jakým snahám se má věnovati národ český, aby sám svou vinou nezhynul, nýbrž opět se zaskvěl v dávné slávě své. A tuto snahu určil sobě za úkol života; ji věnoval všecek volný čas a všechny zbývající síly, nešetře pro ni žádných obětí. Jsa ušetřen starostí, kterých nadělá správa domu ať velikého, ať malého, netoužil po hodnostech v řeholi své, ba přímo se jim vyhýbal. Žil zápalem duše své vědám a uměním, a zápal ten dovedl vštěpovati jak mládeži studující, tak přátelům svým i čtenářům svým, ba jest jeho bohonadšeným prorokem i nám a zůstane bohdá i budoucím.

Kdo by nepostřehl v Bohuslavu Balbínovi podobnost se slavným Bohuslavem z Lobkovic, českým pánem ve věku XVI., jenž také září na obloze vlasti české krásou nevšední? Se studii téměř, pro něž oba byli nadšeni, spojovali neúnavnou pílí u vyhledávání starých památek, jmenovitě rukopisů, listin vzácných jak klassických, tak historických. Oba byli také své době střediskem, kolem něhož kupilo se vše, co ušlechtilým snahám literárním a nadšenému horování se tehdá poddalo. — Kdož by také mohl neuznati vlasteneckého a buditelského vlivu Balbínova, jímž se uplatňoval právě v době, kdy toho nejvíce bylo potřeba!

Jest tedy a zůstane náš Balbín jedním z největších a nejryzejších synů svého národa, o nějž získával si zásluhy v době nejtěžší, nejsmutnější,

kdy to nejméně přízně a uznání vynášelo, což ovšem cenu zásluhy ještě mnohonásobně zvětšuje. Že psal svojí latinou, to mu zajisté — synu XVII. věku — rádi odpustíme. Psal tak zajisté jen proto, aby byl čten a tak aby hlas jeho byl slyšán! Spisy jeho jak pro vzácný obsah svůj, tak i — a to ještě více — pro vzácného, horoucně vlast svou českou milujícího ducha svého — zůstanou povždy ozdobou a chloubou české literatury.

HLAVA OSMNÁCTÁ.

Balbín jako historik.

Historické nazírání doby starší. — Pragmatismus historický. — Zásady a methoda Balbínova při historickém bádání. — Posudky jeho o jiných. — Výtky mu činěné. — Úsudek o jeho zásluhách v oboru historie. — Názor Palackého.

Jistý básník*) napsal, že se dívá na dějiny jako na božskou epopeji, dějepisec pak že mu jest prorokem obráceným tváří zpět. Až do konce věku XVII., právě tudíž, kdy náš Balbín působil, mělo se za to, že nikdo nerozumí dějinám, kdo je nepojímá pod egidou Svrchovaného Světavládce. Že není historie národů dílem ani slepé náhody, ani lidské vypočítavosti, vychytralosti anebo pouhého násilí, s tím souhlasí každý, kdo v osudech národů vidí jednak úradek božské prozřetelnosti, jednak účinek lidské svobody.

Od století XVIII. ovšem navykli si dějepisci pomíjeti hlavního činitele dějin a příběhy světové vykládati sobě pouze po stránce lidské. Aby se pak nevytýkalo, že příčinná souvislost, která historii dodává vědeckosti, vybledla, vyvolili si za náhradu tak zvaný pragmatism historický.***) Jestli pak pragmatism onen způsob dějepisectví, který historické události vyličuje v jejich příčinné souvislosti, o níž činí úvahy, kdežto proti tomu pouhé letopisectví vyčítá události dle časové jejich posloupnosti, beze všeho zření k jejich souvislosti vniterné.

Arci že konečně všecko dílo lidské je toliko nahodilé, které mohlo i nebyti, tak že položití lze otázku, odkud to jest, že se takhle stalo a ne jinak. Na to ovšem ani patriarcha pragmatismu, Polybios, ve své *Ἱστορια καθολικη* nedal odpovědi. Tu ani soustava dějin a priori dle empirického nebo psychologického pragmatismu ani methoda přírodních věd podle zákona železné nezbytnosti není.

*) Něm. básník Schlegel v stol. 18.

**) Srov. Hettinger „Timotheus,“ str. 479 a násl.

s to zasvětit člověka do tajemství dějin, protože nelze nabyti poznatku obecné souvislosti duchů, nepozvedneme-li vzhůru zraků svých k Svrchovanému, jenž vládne národům. A právě Svrchovaný ve svém panování šetří svobody lidské více nežli kdo jiný.

O historii pak národa českého lze teprve říci, že jest nejúčinněji spojena s jeho náboženstvím: neboť soudnému historikovi nemůže ujíti jak zdárný a zdatný pokrok plynul národu českému z pravé svobody, avšak také jak zhoubný, ba až osudný byl všeliký rozmach svobody převrácený.

Bohužel, že v XIX. věku nevěrecké smýšlení na vědu historickou mělo nemalý vliv, ba zle v ní rádilo. Následkem toho nejednomu, jenž se domníval také býti historikem, staly se dějiny knihou na sedm zámků uzavřenou. Nelze přece psáti dějin národa křesťanského, aniž by se hledělo k duševnímu vývoji vzdělanosti lidové. Nelze jinak ani porozuměti smýšlení a jednání národa ani jeho zájmům a potřebám a proto ani jeho snahám a skutkům. Býváť život vnější a jeho události obrazem života vnitřního. A což život křesťanského národa není také ve světě, ba i pro svět? A osudy s událostmi rozmanitými nekryjí se s životem jeho na světě? Tak se ukazují protivy a boje. Čím pak by byl bez této stránky život národa, nežli chaosem, rejdištěm bludných fantastů, lidských vášní a prohnanych lhářů?

Proto i výpis dějin národu křesťanského, má-li býti opravdový a nikoliv povrchní neb i nepravdivý a strannický, musí podati smýšlení lidu samého, ne toliko smýšlení spisovatelovo a jeho stoupenců. V historii jde konečně o pravdu, které hledíme najíti, poznati a vyznati. Patrný jest tudíž úkol historika, jenž nemůže býti jiný, nežli: kritické studium pravých pramenů, nestranné jich pojmání, věcné podání a postavení pravdy do plného světla. — Kde tudíž vše přebarveno nekritickým odporem proti všemu, co jest katolické, strannickým pojmáním, subjektivním podáním a líčením všeho se stanoviska jednajících osob a pravdy o nich, nýbrž se stanoviska vlastní předpojatosti, tam arciž vzniká historický román, ne-li historický pamflet, ale nikoliv kniha dějin.

Naše doba, k její chvále budiž řečeno, co se historie týče, více a více se vymaňuje ze způsobu antického, kde o ničem se nepsalo než o bojích, vítězstvích a porážkách, o státních transakcích a smlouvách, a nepsalo-li se tak, tam také historie neměli. Co činí historii učitelkou života, nežli poznatek lidového smýšlení, jeho

zájmů vkusu a umění, slovem jeho kulturního života! Po stránce tudíž kulturní vzdělává historie národ, ukazujíc z minulosti do budoucnosti, co národu prospívá a co jest mu na záhubu. Z takového stanoviska hleděl náš Balbín na svou vlast a její minulost, a zachováním památek pérem i skutkem snažil se dokázati, z jaké slávy se radovala Čechie a jak zářila druhdy daleko široko po veškeré Evropě ta, již v přítomnosti, totiž u věku XVII, ani stínem bývalé moci a slávy býti neviděl.

Ředitel Václ. Zelený*) píše: „Historie jako pouhá ryzí věda byla tehdy vůbec neznámou. I nejvzácnější a nejideálnější tehdejší pěstitele historie, jako Balbín a Pešina, sami historie často užívali — se svého (arci také objektivně správného) stanoviska s nejlepším svědomím a vědomím k tomu, aby vykládali, co sami a priori měli za pravdu; ryze objektivní vypsání všeho, co minulost opravdu podává, i proti libosti samého dějepisce stalo se znovu povinností historiků teprv o mnoho později.“ Kéž by to také bylo pravdou! Nesmíme si však tajiti, že historikové v oné době absolutistické a hrozně nepokojné byli vázáni mocí světskou i duchovní, aby nevešlo do veřejnosti, co se nahoře nelíbilo. Šlechta v zemi zbylá viděla svou úlohu v tom, že se přimkla co nejtěsněji ke koruně a katolické hierarchii. Horlivostí u podpore katolické reformace a štědrostí ke katolické církvi hleděly katolické rodiny šlechtické osvědčiti se a vyniknouti. Ani není divu, že koruně oddaná šlechta za své i příbuzné velezrádce se styděla. Toť jsou přece podnes správné zásady, že vypravování minulosti ať slavné, ať potupné, spadá oslavou nebo potupou na potomky.

Jakým nesnázím byl vydán Balbín sám pro historickou pravdu, toho dokladem jest mnohá stránka tohoto spisu. Proto bylo velice nesnadno historické spisy vydávati. Na příklad Balbín sám píše dne 6. září 1681 Kristofu Arnoldovi: „Vidistine Annales Bojeos Cancellarii Bavarici Adelsreiteri? Sic vos non vobis. Partus hic est nostri P. Joannis Vervaux, Lotharingi (hoc tibi soli) in cujus nomine ob certas causas Annales illos nostri majores apparere noluerunt.“ A spis tento zasluhuje pochvaly pro svou strizlivost. Nejdůležitější listiny a státní listy buď doslovně, buď obsahem se tam podávají. Sloh se rovněž nemálo zamlouvá; oko otevřené pravdě, úsudek klidný a zároveň příhodný. Tak se usuzuje o díle

*) Životopisná studie, Tomáš Pešina z Čechorodu ČČM. r. 1884, otisk strana 131.

tom v listu generála Karaffy kurfirstovi Maximilianovi. — I učený P. Jakub Balde S. J., věhlasný básník, se obíral historií. Sám Leibnitz pak o tom se zmiňuje, jak si Balde trpce naříkal na despotickou censuru kurfirstovu.*)

Avšak jaké zásady ovládaly Balbina při jeho práci historické? Ve svých *Verisimilia*,**) které sepsal svým bývalým chovancům, aby si mohli zopakovati, čemu se byli v rhetorice u něho naučili, podává v hl. IX. stručně sice, ale za to jadrně zlatá pravidla hledící ke studiím historickým. Práví: „Historie žádá především jedno pravidlo, totiž aby pravdu mluvila a pravdě se svým podáním co nejvíce přizpůsobila; proto truchlí s truchlícími a raduje se s radujícími. Čím lépe kdo toto dovede, tím jest lepší historik. . . . Kéž by raději historie učitele neměla, protože pravda sama si ostane věrnou: než (hodie multi ex historicis mentiendi fuere artifices, atque aliis imitandi audaciam fecere) za našich dob stali se mnozí historikové mistry ve lhání, při čemž ještě jiným dodávají odvahy, aby šli za nimi, vynášejí na př. statečnost těch, kdo k válečnému prachu ani nepřičichli. Než, nelze vše připsati na vrub zlovolnosti historiků: jsou i jiné věci na úkor pravdy. Jako peníz se opotřebuje, ba i ztrácí se v rukou lidských, tak děje se mezi lidmi i s historickou pravdou o mnohých důležitých událostech.“ Dovolává se pak Tacita (l. III. Annal.), an praví: „že i nejdůležitější věci se stávají nejistými tím, že buď cokoliv kdo kde sebere, má za pravdu, buď pravdivé v opak zvrhne, a časem dále a dále oboje se vleče (adeo maxima quaeque ambigua sunt, dum alii quoque modo audita pro compertis habent, alii vera in contrarium vertunt, et gliscit utrumque posteritate).“

Dvého každému prý historikovi vystříhati se jest, vykládá Balbín dále, když byl předeslal výrok filosofa Seneky (*Parva peccata puniuntur, magna in triumphis feruntur*) totiž, že malí zloději se věsí, velcí pak místo pranýře se velebí, na vítězných vozích se vozí, — prvé, co zneuctívá historika, jest, býti nesprávným v chronologii a sobě odporovati, druhé pak jest mnohem horší prvého, a to jest nepoctivé nadržování jedném na ujmu druhým. Jakého ocenění pravdy lze se nadíti, když historik vypisuje válku a věnuje

*) Bernh. Duhr S. J. Zeitschrift für Kathol. Theologie. (Innsbruck 1889, B. XIII. pg. 59—89).

**) *Verisimilia* ed. III. pg. 277: „mutantur tempora et judicia cum tempore et aetate.“

knihu svou vojevůdci téže války; což odváží se vypsati všecky jeho přehmaty, porážky a nesprávnosti, kterých se byl dopustil? Spíše asi napsal panegyrikon nežli kus historie.

Má zajisté pravdu Balbín, di li s Tacitem (Praefat. *Annal. recentibus studiis et odiis componitur*), že toliko neodvislý může historii psáti; nebo kdy se historie nejpoctivěji píše. ne-li, až když vymřeli ti, o nichž se historik rozepisuje, aniž za dojmů ještě živých; ovšem pak také není již doba vhodná, čeka-li se, až se nic jistého neví. „Mně je milejší výprava prostá, ale pravdivá,“ píše dále, „nežli vystrojená a dle libosti spisovatelovy složená, byť se i honosila listinami převzácnými, ba kdyby samého Tacita moudrosti překonávala. Také dle zásluhy budiž předmět oceněn, aby se nezdálo, že „*velut Jupiter ex machina fulmina mittas*“. Mezi dějepisci latiníky nazývá Livia králem, jehož dlužno n-jvíce doporučiti.

Neméně pěkně vypočítává Balbín rozličné slohy historické, říká, že Julius Caesar jest povídavý, novinářský, — jeho dílo že jest epitome čili souhrn stručný nejhlavnějších historických fakt, jeho nejvyšší pochvalou pak, že pro stručnost nic důležitého nevynechal. Tacita nazývá historikem politickým. — Jsou pak historikové, kteří si vyberou jisté partie a pak je spracují svým čtenářům, majíce na mysli poučiti je a pobaviti; proto jim běží více o umění třeba i básnické a řečnické než o historickou pravdu. Bývá také dosti historii vybájených. Někteří letopočtu toliko se drží, avšak takový historik nedojde k souvislému vyprávění. Jiní si vyberou neobyčejné příběhy, o nichž se pak rozepisují, jako jsou jeho vlastní knihy o Marianských místech. Udává také spisy a jejich autory, kde se o skladbě i četbě knih historických pojednává. Na konec pak dí: „Náš Cicero (l. 2. de Oratore pn. 33—39) podává pravidla historie, říká: Ať se neopovážíš něco vylhaného napsati, ať se rovněž neopovážíš něco pravdivého zamlčeti, abys nevešel v podezření, že se domáháš písmem přízně nebo že lichotíš.“ A ještě slovo velmi pravdivé, vzaté z Quintiliana (l. 2. cap. 20): „Více nežli všeliká pravidla dokáže hlava schopná, genius a vzácné nadání; proto dí: Umění vám neobstojí bez nadání, za to hlava schopná i bez umění obstojí.“

Balbín při vši své skromnosti byl si také vědom svoji historické vyspělosti; bylať autorita jeho oceňována již tehdy s důstatek. A nazývají-li ho podnes „studní hojnou zpráv“, „českým historikem“,

„zjevem tak neobyčejným, tak vlasteneckým“, „bystrozrakým Balbínem“, „učeným Balbínem“, „obdivuhodným Balbínem“ historikové naší doby na slovo vzati, uctívají tak zásluhy muže o historii a naši vlast opravdu velmi zasloužilého.

Nelze se tu nezmíniti, jak si představují někteří moderní dějepisci*) historii proti otevřeným, jasným slovům Balbínovým. „Vědeckost jest podmínkou historie, ale také její negace. Hypothese bývá užitečnější než fakt (!). Století XIX. bylo stoletím historie; ne proto, že vytisklo se na kupy nevydaných pramenů, nýbrž proto, že o povaze ducha lidského a o rozvoji společnosti máme představu docela jinou, než měli naši předkové. Ideálem historie nezdá se býti řád intelektuální . . . jejím úkolem nejvyšším jest zpodobení života a vysvětlení událostí.“ — Zajímavým přiznáním jest, když historik píše: „Nestrannost jest velmi oblíbená — v předmluvách (!) Povinnost spisovatele jest přesná: nezatajovati žádné listiny o při, kterou líčí, a vypravovati jen to, co viděl v pramenech. Ale může-li tyto listiny a prameny vykládati jinak, nežli svým vlastním duchem, svými náklonnostmi a předsudky?“ — Může-liž za spravedlivou platiti historie, když sám autor se přiznává: „Nepsal jsem ani bez lásky, ani bez hněvu,“ a když hněv tento obrácen jest proti panství (!) církve katolické! — To že jest také učitelka národa českého, zní nám ozvěnou v odpověď ze zásad a ze spisů Balbínových, který jest národem katolickým, jež víra katolická učinila svobodným a samostatným, a jenž utratil svobodu svou a obětoval samostatnost národní, když proti svému dobrému přesvědčení dal si namluviti nepravdy a svěsti se k bludům? Historie musí býti na prvním místě vědou, která čerpá pravdu

*) Denis - Vančura: Konec samostatnosti české, Předmluva. — Č. Č. M. 1904 str. 158 kritizuje spisy Denisovy na podiv (!) takto: Denis „vyniká zdravým a nepředpojatým historickým soudem . . . historika prostého předsudku národnostním záštim vnucovaného“ (za to záštim proti katolické víře národa českého tím ohnivěji zaujatého, stranického kalvince). — Vlast r. 1905 str. 851 a násl. d. o tom: „Doba předbělohorská a pobělohorská vyžaduje veliké znalosti historie, bystrosti ducha a osobní nestrannosti, aby zdravě byla posouzena. Tu především sine ira et studio potřebí psáti; proto každý historik ničí svou práci, byť i stranický tisk ji velebil. Škoda práce, námahy!“ — Dobře podotýká kritik, že nestrannost se přece nevyrozumívá úplná lhostejnost, pohrdlivost, bezcitnost k objektivní pravdě, byť i katolickou byla. Nelze tudíž katolického spisovatele zváti proto, že píše apologeticky a hájí stanovisko katolické, stranickým, hájí-li objektivně pravdu, leda že by nadsazoval, a to se mu pak musí dokázati. — Srov. i úsudek Rezkův na str. 180 (v pozn.)

Opravit názory Denisovy bude úkolem zvláštních monografií. Dosud nejsou vyčerpány prameny pro závěrečný úsudek, jak právě dokazuje nové vydaný *Catalogus codicum manuscriptorum latinorum* str. 616.

z pramenů spolehlivých, neotrávených. Kdož pak ji hodlá počítati k umění, ač ovšem krasoum také má zdobiti dílo historikovo, aby zajímalo a rádo čteno bylo!

Jsou přesné metody vědecké, dle nichž se jednotlivým vědám řídití jěst i za naší doby, ba jsou požadavky nové a pokroky vědecké v historii. Než reakce tato mohla by prý se státi nebezpečnou, arci nepřátelům křesťanství, kdyby asi místo umění ještě více se stala vědou, jejíž předmět jest pravda, a úkol osvojení pravdy: avšak pravdy samé nabýváme prý jen intuicí (!) a skoro prý divinací (!) — —

Někteří soudili o Balbínovi, jakoby byl toliko sběratelem historických listin a památek a pověstí i nezaručených, ba i bájek všelijakých a báchorek, ano i pověr a strašidel, a proto nehoden pragmatickému badateli a historikovi rozvázati řeménků u obuvi. Vytýká se mu také nekritičnost,*) mezerovitost, povrchnost. A přece byl Balbín ve své době kritickým snad až příliš, nad mnohé a mnohé vrstevníky, ovšem dle své povahy, ba kritičtější nad mnohé kritiky doby naší. Obhajovati práci a snahu Balbínovu v tomto směru věru netřeba;

*) Příklad nekritičnosti a lehkověrnosti Balbínovy uvádí Dr. J o s. K a l o u s e k (ČČM. 1903.): — Balbín určitě a opětovně tvrdí, že klášter Opatovický byl ze všech klášterů v Čechách nejbohatší, a domněnku svou hned vysvětluje a podporuje druhým domyslem, že prý do toho kláštera nebyli přijímáni než toliko příslušníci vznešených rodů; a poněvadž prý za oněch časů kdo vstupoval do kláštera, přinášel klášteru svoje dědictví, proto prý klášter Opatovický, hned od založení svého bohatě nadaný, přístupováním šlechty během času nesmírně zbohatnul. Dr. Kalousek vyvrací obě a sice: a) není pravda, že toliko šlechtici byli přijímáni za novice do kláštera Opatovického; neboť na př. v jedné úřední listině, dne 27. ledna 1416 do knih konfirmačních vložené, jmenuje se celkem 21 professů toho kláštera, a mezi nimi ani jeden nemá přídomku šlechtického. nýbrž 14 z nich uvedeno pouze svým klášterním jménem, 7 pak má příjmení, z nichž patrně nenáleží žádné zjevně nějakému rodu šlechtickému (Bubáček, Bavůrek, Čápský, Čaňka, Lazur, Petrovec, Pecka); b) že pak klášter Opatovický nebyl nejbohatší. lze se domyslit z výšky berně. Máme na př. z počátku 15. věku klášterů 27, kdež při každém jest poznamenáno, jakou který berní královskou platil. Dle toho největší berní platili Johanité a Chotěšovští po 330 kopách, po nich přišly kláštery Břevnovský a Kladrubský s 300 k., Nepomucký a Postoloprtský s 270 k., Sedlecký a Milevský s 240 k., Svatojirský s 220 k.: teprve na desátém místě uvádí se klášter Opatovický, jenž platil 200 kop, a rovněž tolik kláštery Svatokorunský, Teplský a Plasský. Ostatních 14 platilo méně. Podlažický a Želivský toliko po 60 kopách. A ještě se dovolává desátku papežského, který platily jednotlivé kláštery, podle čehož stál klášter Opatovický asi uprostřed mezi bohatšími kláštery v Čechách; platil 19 kop za rok, kdežto nadanější, na př. Břevnovský, až 41 kop platil, a nejchudší 8 kop. K tomu připadá, že dle písemných památek byl klášter Opatovický na počátku války husitské před svým vypálením v takové peněžitě tísní, že na svou obranu proti husitům musil se vypůjčiti 128 kop grošů od pražského kupce Antonína, a zastavil mu za ně bohoslužebná roucha s některými skvostnými relikviáři. Byl tudíž milionový poklad jejich již za Karla IV. otce vlasti báchorkou, jako i potom.

činí tak nejlépe všechny jeho spisy i dopisy, které se zachovaly. Toliko jeden neb druhý zde budiž uveden, aby svědčily literárnímu směru Balbínovu. Tak na příklad dne 11. ledna 1659 píše Balbin Janu Tannerovi T. J.: „Díky za zaslanou předmluvu k životopisu P. Chanovského, která nasvědčuje učenosti i sečtělosti. Rozhodně ji rače přiložiti. Radil bych, aby také byly udány na okraji prameny, ze kterých jste čerpal; tím nabude spis vážnosti, aby si někdo z nezasvěcených nemyslí, že jsme si to sami vymyslili; neboť poskrovnu jest našich Čechů, kteří dovedou oceniti svou vlast, jsouť namnoze v domácích záležitostech cizinci Také vděčnost vyžaduje, abyste neopomenul podotknouti těch, kdo vám pomohli. Náš Kruger zajistí čestnou vzpomínku zasluhuje, ani mne neopomeňte, uznáte-li . . . “ Z Chomutova pak píše Pešinovi dne 15. prosince 1668: „Mám v práci kroniku Boleslavskou. Přiznávám se, že pro zbytečné ohledy dělají se mi mnohé a mrzuté obliže. Nelze všechny věci chváliti, a právě, že ctnosti stávají se vzácnějšími, zbývá tím více nechvalného, aby se vše po zásluze probralo. Náš P. Jiří (Kruger) sebral ve svých památkách (*Pulveres sacri* etc) arci samé chvály; za to napsal *Encomia*, ale nikoliv *historii* Jestli v archivu svatyně pražské V. M. něco vzácného a mně prospěšného nalezla, snažně prosím, by neráčila na mne zapomenouti Ó, ubohá Čechie, ani nevíš, či jsi! Od svých vlastních zrazená a zaprodaná! A máš za to, že pořád ještě jsi tím, čím nejsi! Tak zubožená nikdy's nebyla! Alespoň tvoji tě věrně milovali a vezdy se tě zastali! . . . “ — „Bystrý jeho úsudek,“ píše Frant. Lepař,*) „pozorovati jest v dějinách kolleje Jičinské na př. str. 26. o králi Přemyslu Otakarovi II., jako vzácnou myslí ušlechtilost na str. 147. o smrti Valdštýnově.“ Z korespondence jeho s učením, na př. rektorem gymnasia Žitavského, Kristianem Weisem (srov. str. 235.), se znamenitým Norimberským filosofem Kristofem Arnoldem a j.**) lze uvést zajímavé doklady.

* Výroční zpráva c. k. gymnasia v Jičíně r. 1885—6.

**) Balbin byl v historii české a českých věcech vůbec autoritou daleko široko věhlasnou. Jeho bohaté zápisky a jeho pamět s ochotou příkladnou, kde komu k větší cti a slávě Boží a ku zvelebení milé mu Čechie pohotové, staly se zřídlem, z něhož čerpáno od učenců domácích i cizozemských. Tak na př. i mladý učenec Jakub Vilém Imhof, jenž vydával doplňky rodopisu sepsaného Mikulášem Rittershusem (*Spicilegium Rittershusii*, v Tubinkách 1683) obrátil se na Balbina, aby mu laskavě vysvětlil některé pochybnosti ve příčině české šlechty, čehož Balbin neodmítl, jak vysvitá z dopisu Imhofova v archivu strahovském (Cod. M. S. T. 113.) mezi jinými uloženého, ze dne 1. května 1682, ač podpis

jakými schopnostmi a jakým vybroušeným ostrovtipem Balbín vládl až do smrti.

na něm nyní ustižěn, ze srovnání s jinými listy poznatelného. Dopis ten pro zajímavost zasluhuje doslova býti otištěn :

„Perquam reverende et eruditissime Balbine fautor et amice omni mihi honoris et amoris cultu prosequende! Gravis est, quae apud Senecam legitur, animadversio : non est beneficium, quod in quaestum mittitur; hoc dabo, hoc recipio, auctio est. Facit nimia Tua, Vir humanissime, liberalitas, ut id quam verissime dici possit de munusculo, quod nuper Tibi misi. Intenderam ego pro tot quibus me obruisti beneficiis, aliqualem Tibi gratae voluntatis tesseram sistere, tuumque munus alio licet impari sin minus expungere, saltem retorquere, ne scilicet improbus homo videar, qui beneficia tantum sumere sciat, reddere nesciat. Sed Tu novo quo me refecisse voluisti dono omnes rationes conturbasti, meque inopem ferme consilii reddidisti: fecisti, at aurea reciperem dum aerea dedi; quid est, si non haec auctio est? si non hic quaestus est? itane vero Tu impune me usque adeo lacesiveris, ut pro foeneratore habear? non, non sic futurum est, probe Te, si occasio feret, ulciscar ac Tuum interea telum in Te jaculabor, et apud omnes notos atque ignotos audacter edicam, Balbinum eum esse, qui caliditate omnes foeneratores superet, quippe qui hunc esse quaestum in animum induxerit maximum quam maxime omnibus benefacere omniumque servire commodis. — Vide, mi Balbine, quam securus de Tua amicitia sim, qui tam libere Tecum joculari ausim; sed hoc verae amicitiae condimentum est, non habere pensi aularum phaleres, quidquid in mentem calamumque venerit, expromere: hoc qui ex amicitia tollit, omnem ex ea jucunditatem tollit. Nunc ad litteras Tuas. Author judaici scripti, quod Tibi misi, remolam a se vult hanc opinionem, quasi temere Jesuitas dogmatis illius: haereticis fidem non esse servandam, insinulaverit, citavit mihi inter alios vestri ordinis antesignanos Bellarminum, ni fallor, qui id expressis verbis tradat. Est alioquin, uti judicas, eruditione praestans quantumvis juvenis et me, qui trigesimum vix egressus sum annum, aetate inferior, monui eum, ut ipse Tibi se purgaret, quod recepit, nolo enim ego meam hanc facere litem, cum mihi sufficiat cognovisse, Balbinum licet Jesuitam, virum esse simplicis, candidi et aperti ingenii, vacuum ab omni incondito odio et affectu. Quod in'er universitatis nostrae tutores in laterculo illo legitur nomen, non meum est, sed parentis mei; nam quid Saul inter prophetas? Quae doctissimo Spenero misisti, perlegi ac descripsi summa aviditate Tibique quas possum maximas ago gratias pro concessa mihi eorum copia, ut et pro luculentissimis Tuis ad quaesita mea responsis. Quae de Georgii Adami Martinicii conjuge cum adultero reperta narrasti, in memoriam mihi vocant, quod apud Gallicum scriptorem aliquando legi de Hannibale Schombergio, Gasparis genere Saxonis, qui in Galliis fortunarum sedem invenit, illic, Praegae simile ob facinus anno 1615 trucidato, cujus historiulae circumstantiae Tibi sine dubio notiores erunt, quam mihi. Iam ad meam percontandi caccethen (?) redeo, quod quid sibi velit, quove tandem tendat, celare tibi amplius nequeo: scito itaque, vir amicissime, moliri me opusculum illustrium familiarum ac procerum hoc aevo in imperio nostro viventium notitiam complectens, quod ut aggrederer, multi haud mediocris conditionis viri persuaserunt, qui supplementum operis genealogici a Nicolao Rittershusio ante hos viginti annos editi desiderant, ne quoniam me parentemque meum aliquam in hoc studio industriam possidere norunt, saepius monuere, ut quae in promptu nobis sunt collectanea huc spectantia, evulgaremus. Admovi tandem huic operi manum et aliquo usque hactenus progressus sum, sed diversam ab illa, quam Rittershusius tenuit methodum elegi neque nudas tabulas aut propagationum series tantum exhibere, sed alia quoque ad historiam et jus publicum pertinentia tradere constitui. Hic vero frequens mihi erit locus, Tua in me merita commemorandi et quidquid hactenus me privatim docuisti, in aprium proferendi: quoniam autem haud pauca restant, quae adhuc ignoro, quaeque cognoscere ardentissime cupio, ad Te iterum iterumque confugere Tuamque opem invocare

Jak opatrně a kriticky si Balbín při svých studiích historických vedl, poznali jsme již z jeho dopisů Tepelských,*) kdež stále a stále se dočítáme: „Mám pochybnosti . . .“ a „ještě více bych rád věděl . . .“ a p. — Tak na př. píše 5. čce z Klatov: „Mám pochybnosti a to o smrti bl. Hroznaty, kdy zesnul v Pánu. Praví se r. 1217 dne 14. července; zatím jeho sestra Vojslava, jak se na jejím hrobě čte, r. 1196 zemřela. A přece se praví v životopise bl. Hroznaty, že když byl mučen, byla Vojslava mezi živými. Píšeť se tam, že bl. Hroznata v Chotěšově u přítomnosti svojí sestry Vojslavy onemocněv, upadl u vytržení mysli: načež brzy na to nepřátely svými byl jat atd. Z toho lze souditi, že dříve zemřel bl. Hroznata nežli jeho sestra, nebo že kameník nesprávně vyryl na kameni náhrobním rok jejího úmrtí . . .“ **) Dne 16. srpna 1664: »Pochybuji o ně-

cogor, certa spe fretus, Te pro Tuo in me amore, gratiam, quam in me inire coepisti, mihi haud gravatim daturum solidam. Ac I. quidem impense desidero, nomina illorum qui in Moravia caesaris locum tenent, ac nisi nimium est, quod expeto, quas habeant conjuges, quos parentes, et si id exploratu difficilior est, contentus ero, si saltem Colovratii, qui supremus est capifaneus, parentes, uxorem et proles resciscere potero. II. Velim me doceas, quot ecclesiae metropolitanae Pragensis et Olomucensis alant canonicos, et quinam praepositi et decani officiis hodie ibi fungantur. III. Cum inter imperii comites Schlikiorum sit facienda mentio, nosse velim, eorum, qui hodie in vivis ex hac gente sunt, nomina et affinitates; speciatim vero, num Wilhelm Henricus Schlikius, Joannis Herricii et Annae Kochditzin filius, qui Annae Gundackeri Fr. Lichtenstein filiam duxit, vivat adhuc, num fratres, sorores ac liberos habeat: dein quosnam Franciscus Ernestus Schlikius, Henricii et Annae Mariae Com. de Salm filius, qui duas conjuges habuit Mariam Magdalenam Ungnadiam et Barbaram a Chraudisch, quam postea viduam Franciscus comes Taff duxit, ex utroque matrimonio reliquerit liberos, mihi unicus tantum filius e priori genitus Franciscus Josephus notus est, sed num superstes sit et uxoratus nescio. IV. Trautmannsdorffis item inter imperii comites locus est, itaque rem mihi gratissimam feceris, si duorum fratrum Adami Mathiae et Joannis Friderici proles mihi enumeraveris, id etiam docueris, ubi tertius frater Antonius Franciscus Margarethae Portiae maritus degat, num itidem sobolem habeat, porro quo in statu reliqui, quos Bucelinus recenset, fratres Carolus, Maximilianus, Sigismundus, Georgius et Ferdinandus Ernestus, cum sororibus Maria Elisabetha et Margaretha vivant. V. Comitum de Nostitz, Sternberg et Slavata liberorum catalogum, cujus spem mihi fecisti, expecto. Inter canonicos Passavienses reperio Franciscum Leopoldum Slavatam, qui num comitis Joachimi frater sit, fac me quaeso certior. Fuit etiam quidam Henricus Slavata Emiliae Braderodiae, quae vidua comitis Windischgradio nupsit, maritus, qui quo gradu illis conjunctus sit, nescio: porro alium Slavata, cujus nomen me fugit, regni Bohemiae cancellarium fuisse et anno 1652 obiisse legi. VI. Laurentius princeps Piccolomineus num habent conjugem? etc. etc. . . .“ P. S. „Temperare mihi nequeo, quin unum adhuc quod oblitus sum ex Te quaeram: nimirum num Schlikii Cubitensem regionem, quam a Sigismundo rege eorum obtinuisse l. 3. Miscellaneorum c. 4. p. 7. memoras, hodieum possideant . . .“

(Adressa): Perquam Reverendo in X^o Patri Domino Boh. Balbino Societatis Jesu sacerdoti in inclyto collegio Pragensi ad S. Clement: litterarum vindici incomparabili Domino ac Fautori meo pl. observando Pragae.

*) Viz str. 180 a násled.

**) Správně jest, že dne 14. července l. P. 1217 zemřel bl. Hroznata a

kterých zprávách mi zaslaných. Dva opatové nejsou zaznamenáni, a přece bych rád něco památného o nich se dověděl; totiž Beneš, opat XIV., jenž po 11 letech se opatství vzdal a vzal na se úřad sakristy; Albert, opat XX., opatoval toliko 3 roky a 7 měsíců, načež se vzdal úřadu a zemřel r. 1458. — Jsou-li zaznamenáni v archivu velcí lupiči, paliči, loupežníci, hubitelé kláštera, pošlete mi je, abych je pranýřoval na postrach jiným velkým zlodějům. Totéž si přeji o Chotěšově . . .“

R. 1669 se jednalo o vydání historických památek Jiřího K r u g e r a „*Sacerrimae memoriae inclyti regni Bohemiae*“. Balbín dopsal o způsobu, jak se má historie psáti i jak se psáti nemá, svému spolupracovníku na poli historickém, P. Janu Tannerovi, zcela určitými slovy vyznává, že neschvaluje formy kalendářské a proto lituje, že tolik schopnosti a tolik práce bylo věnováno tomuto dílu. „Já bych si jinak vedl,“ píše. „a volil bych líčení pragmatické.“

Podobně se vyjádřil svému příteli dne 19. ledna 1669 — bezpochyby Tomáši Pešinovi, který z části náklad díla tohoto na se byl vzal; neboť Pešina žádal na něm, by svůj úsudek upřímně bez obalu mu sdělil. P. Balbín otálel. Jestliž známo, jak byl P. Krugerovi nakloněn a za jeho kritiku povděčen, i jak si ho vážil. Proto o něm napsal: P. Kruger věkem, vážností a úsudkem mnohých lidí větší jest, než aby jeho Paměti (*Sacerrimae Memoriae*) ode mne a mně podobných posouzeny býti mohly.“ Byl přesvědčen, že P. Kruger po 30letém bádání a sbírání památek v historii české jest nejsběhlejší; než, forma a sloh jeho se mu nezamlouvaly. Když pak mu přítel slibil, že „sub rosa“, to jest naprosto důvěrné zůstatí má, co mu sdělí, vyslovil se Balbín otevřeněji v ten rozum: Kdo jen chvály sděluje, a co by hany zasluhovalo vynechává, nemůže za opravdového historika býti pokládán. Beze světla a stínu neskýtají ani dějiny dobrého obrazu. Jaká to hi-

sestra jeho Vojslava teprve o 10 let později. Když totiž v Krakově ovdověla, vrátila se do Čech a usadila se na nějakou dobu v Teplé, až r. 1200 na prosbu její bl. Hroznata v Chotěšově ženský klášter ke cti sv. Václava založil a bohatě nadal. Vojslava se odstěhovala po té do Chotěšova a žila mezi duchovními panami po mnohá léta jako patronka kanonie, nosila i šat Premonstrátek, jako Cisterciánek druždy sv. Hedvika Slezská. V Pánu zesnula dne 22. listopadu 1227. (Srov. Ekerta: *Církev vítězná*).

Bylo to r. 1217, kdy bl. Hroznata v Chotěšově povážlivě onemocněl a tu u vzrušení mysli jal se volati: „Jímají mne, jatého vedou mne nepřátelé.“ Vojslava ho těšila, že ničeho není, aby se nebál, l utišil se. Než, brzy se vyplnilo, co byl viděl.

storie národní bez válek v království a bez pokroku v zákonech? Kdyby byl Veleslavín zanechal nechutného způsobu kalendářního, mohl býti na slovo vzatým historikem, protože měl bohaté vědomosti, které se vztahovaly na království české; však toho Veleslavín sám na sobě litoval.*)

Ovšem sloh Balbínův byl klassický. Liviovu podobný, kdežto Krugerův byl jaksi drsný, ani ne starodávný, ale neotesaný tak, že prý nebylo druhého Jesuity, jenž by byl měl tak neúhledný a drsný sloh, jako učený P. Kruger. Než, sloh hývá osobní věci. Za to mu Balbín ve zlé brával a rozhodně odsuzoval, že neuváděl pramenů, odkud tu neb onu starou zprávu čerpal; nelibil se Balbinovi spisovatel, který neuváděl svědků, domnívaje se, že všady stačí jeho osobní autorita.

Že tudíž Balbín znal pragmatickou skladbu a své spisy také dle ní sestavoval, z toho, co uvádíme, je tuším s dostatek patrné. Že sám toužil na nepragmatický způsob historie, dokládají také jeho dopisy příteli Pešinovi z Čechorodu psané, o jehož literární činnosti psal řiditel Zelený, jenž nemaje po ruce dopisů Pešinových, použil dopisů Balbínových, které se našly po smrti u Pešiny, učiniv je tak přístupnými. Vysvětá z nich, jak si Balbín vážil souvislosti v historii.**)

Ze všeho, co o Balbinovi víme, je také patrné, že Balbín byl nadán k historickému bádání a že vynikal formální vzdělaností; známa také jeho chápavost a pilnost od dětských let. Co se pak pragmatické stránky týče, měl Balbín ovšem pragmatičnost XVII. věku. Jisto jest, že snažil se býti pravdomluvným a že si dal práci,

*) Viz: Zelený, Tomáš Pešina str. 114., kdež uveden původní latinský original: „Dovolte, bych směl upřímně se vysloviti. Škoda, přeškoda, že milý Kruger se rozhodl v té nejnedokonalější formě psáti. Co je to, roztrhání vše a bez ladu a skladu nahromaditi k jednomu dni, co tolik rozdílné jest a různé. Tak se činí násilí čtenářově paměti. Co na staletí od sebe jest, navazovati (jako na př. smrt sv. Václava dne 28. září se smrtí arcibiskupa pražského Zbyhňeva). Soudný čtenář se ohlíží přece po příčinách, co toliž předcházelo, a je zvědav, jaké následky to ono mělo atd. Z takového říkání není možno, aby nabyl kdo pravého poznání historie vlasti své. Než, ještě jiné nevýhody plynou z toho: jaký prosím užitek, jaké ze všeho pokyny a rady, jaké to příběhy k výkladu zákonů a předpisů životních? Ani paměť se tím necvičí! Tak nepsal ani Říman ani Řek. Kdyby náš Veleslavín se byl přidržel chronologie, daleko by byl Hájka překonal. Možná, že jiní jinak soudí: já pak sděluji svůj úsudek příteli a příznivci svému. P. Kruger arcí svými vzácnými sbírkami a svou sečtělostí veškerou snad propast co do času překlenu, tak že nepotřebí se nám obávati, spíše nadíti se jest (jsmeť si všichni přátelé), že bude přijat s pochvalou, a nemalým jásotem vítán.“

**) Viz: Č. Č. Mus. 1884. str. 109—148.

aby se pravdy dopídl (I. 103. Boh. d.). „Já nepřidám k tomu, co Slavata vypravuje, nic, abych pravdě neškodil. Přítelem jest mi Plato, Sokrates, ale vícekrátě přátelštější a dražší jest mi pravda.“

P. Balbín byl až přílišným ctitelem Hájkovým, jehož v dětských již letech čítal, ba i následovníkem jeho v nejednom směru, čímž si arci nemálo škodil, nejša dosti opatrným, nevzav sobě času pro náramnou rychlost v sepisování, aby, co kde z něho vypsal, také k pramenům přirovnal. *)

Professor Jos. Šimek **) spravedlivě soudi Balbina v jeho náchylnosti k věcem pověrečným a strašidelným, an píše: „Jisto sice, že se učený Balbín nevymanil ze všech chyb svého věku, že věřil ve strašidla, vidění a p., že vypravuje báchorky způsobem takovým, který dovoluje tvrditi, že jim věřil. Než, nebyl sám.“ Na omluvu jeho dí, že jeho současník Tom. Pešina počíná si podobně, a právě jeho dobrosrdečnost, s jakou nám vše vypravuje, jej ospravedlňuje. Ano, je to velkou předností Balbinovou, sděluje-li vše, jak slyšel, shledal a jak tomu sám věřil. ***) Herodot dal si také mnohé věci namluviti a přece čítáme jej k nejhodnověrnějším dějepiscům. A dokládá: „Neumíme udati, zdaž by býval kritický duch Dobnerův v XVII. věku na svém místě (nebyl tuším ani v XVIII. věku); a zdali by nám byl povídavý a bujnou fantasií obdařený Balbín v XVIII. věku tak prospěl jako v XVII. †)

*) Že lecos nesprávného Hájek napsal, vyčetli mu již Balbín, Kruger, Pešina a jini také: proto jest nerozumné psáti, že byl historikům XVII. věku Hájek nevyvratným základem české historie a jakoby neomylným pramenem. Avšak Hájek proto, že po 200 let byla jeho Kronika česká u českého lidu velice oblíbenou četbou a téměř jediným zdrojem, z něhož lid čerpal známost vlasteneckých dějin, má také veliké zásluhy o vlast a národ český. Nezasluhujeť věru, aby tak byl strhán a směšným činěn, jak se to až do konce XIX. věku dalo. Hájek mluvil k lidu řečí srozumitelnou, slohem zajímavým, prostonárodním; odtud se stalo, že šla kniha jeho z ruky do ruky. Kdož pak vi, jaký soud jí ještě budoucnost přinese.

**) C. Č. Mus. 1887 str. 268.

***) Namnoze zůstává však otázkou, nevtipkuje-li Balbín se čtenářem a nedělá-li žerty některými vsuvkami, aby byl čtenáři zajímavějším, jako na př. Miscell. III, 14. 6, o uhlí v kapse své, které se mělo proměnití v kus zlata.

†) Gelasius Dobner, kněz řádu Piaristů, nar. 1719 — zemřel 1790. Slove „otcem českého dějezpytu“, „otcem české kritiky“. (Srov. Vlast roč. VIII. A. Žák, Ku stoleté památce jeho úmrtí str. 27 a násl.) Byl pak učený kněz tento synem své doby, o níž má zásluhy na poli vědy historie české, ačkoliv rozborný jeho duch se nechránil před úskalím tehdy kvetoucí protestantské rationalistické kritiky. Stojí v čele oné doby, již zoveme průpravou k novověkému písemnictví národnímu. Napomáhala mu k tomu přirozená také povaha, která se projevovala v jakési neústupnosti, již hájival mnohdy své mínění, byť i nebylo správné, čímž sobě mnohý odpor u soudobých učenců vzbudil a mnohou

Výrok Balbínův (II. 298) o cíli jeho života, jímž vytknul si věnovati všechny své síly vlasti své, mile jí má; neméně i jiný, který uvádí ve svých „Verisimilia“ (III. vyd. str. 277): „Vkus mění se jako čas. Snadno dám se těmi přemluvit, kteří ducha bystřejšího jsou než já. Přiznávám se, že jsem spěchal, a proto bude mi odpuštěno . . .“

Balbín je dosti poctivý, aby se přiznal, co byl neviděl. Nariká-li Palacký (Würdigung XVIII.)* na lehkověrnost Balbínovu (bei

trpkou chvíli života způsobil. Literární činnost Dobnerova hlavně v tom záleží, že se jal kritizovati, zkoumati, co byli jiní napsali. Prvým plodem jeho práce bylo kritické pojednání, zdali život sv. Ludmily a sv. Václava v Balbínově Epitome rerum bohemicarum uvedený skutečně sepsán byl od řezenského Benediktina Křišťana neboli Strachkvasa, syna knížete Boleslava I. Ukrutného čili nic. (Srovnej právě vyšlé: Die Wenzels- u. Ludmila-legenden u. die Echtheit Christian's. von Jos. Pekař, IV. a 443 str. 8°. 1906.) Hle, uplynulo sotva století a Dr. Pekař hájí opět Křišťana. — Pak se dal do Kroniky české, vydané Václavem Hájkem z Libočan a kritisoval ji 20 let, vydav ji z části latinsky.

Dobnerův hloubavý duch nedotýkal se ani řeči, ani literatury, nýbrž bádal, slídl takřka po tom, co by mohl podraziti. Frant. Palacký dí (Děj. I. 1. str. 35.): „Tím více pozornosti a úcty obrátiti sluší k zásluhám učeného Piristy, kterého právem otcem české kritiky nazývati můžeme. R. 1762 vydávati počal latinský překlad Hájkovy Kroniky s kritickými poznámkami, ve kterýchž učenosti a důmyslnosti neobyčejnou prameny právě k lichým přirovnával.“

Nelze upříti, že tento směr u vědách historických i ostatních, zejména filosofických, hlavně vyvolán byl protestantským rationalistickým duchem, který jako zžiravá kyselina, otravuje a neblahé účinky v národě českém, vyvolané takovým vědeckým bádáním, zavinuje. Mají starožitné listiny zajisté svou hodnotu, avšak také jen relativní. Závisí na tom, kdo psal; a byť se i jako očitý svědek podepsal, třeba věděti, z jakého stanoviska se na historickou událost díval. Toho nejlepší příklady viděti jest na nekatolických spisovatelích XVI. a XVII. věku, jak vše zbarvili.

Upříti zásluh Gelasiovi Dobnerovi nelze za to, že sebral „Monumeta historica Bohemiae nusquam ante huc edita, partim ex autographis, partim ex legitimis apographis codicibus recensuit, cum variis manuscriptis exemplaribus contulit, plurimis animadversionibus atque incisis sigillis adornavit.“ Prece však vytýkají se i Monumentům jeho mnohé nedostatky. Scházelať mu znalost paleografie, v níž jal se pracovati teprve „otec filologie slovanské“, Jos. Dobrovský. O tom praví Palacký: „Nemalé zásluhy získal sobě Dobner také počatým r. 1764 vydáváním na světlo neznámých posud pramenů dějin českých, ačkoliv bohužel vyznati se musí, že potřebné v tom správnosti šetřiti neuměl. Byltě zajisté mistr ve kritice vyšší, která v různosloví svědků pomoci zkušenosti o běhu lidských věcí vůbec pravdy se dobírá; ale v tak řečené kritice nižší, která jen ku správnému čtení správných pramenů hledí, pro svou nezběhlou v paleografii téměř ani za učeně se nehodil.“ Také se mu nepoštěstilo nalézti vždy pro své dílo původních rukopisů; proto byl nucen použiti na mnoze spisů někdy neúplných a chybných. Během času se ovšem objevilo mnoho a mnoho neznámých listin, jako mnoho a mnoho za minulých věků známých listin se ztratilo.

*) František Palacký nadán byl zajisté velikými schopnostmi pro dějiny vůbec, tak že býti může vzorem po formální stránce všem historikům všech národů. Jeho zásluhy o dějiny české, o království české po stránce politické, národní i literární jsou beze sporu veliké a upřímně ceněné. Palacký si tak pojistil na všechny budoucí časy velmi chvalné místo v dějinách českého

der hielt seine Leichtgläubigkeit fast gleichen Schritt mit seinem Fleisse), neupírá mu zásluh ani ceny. Však ho také dosti chválí, an píše (ČČM. 1833 str. 320—322) o něm: „Jesuita, znamenitý

národa. (Srov. Jan Křt. Votka T. J. Jubilejní kniha r. 1885 Dědictvím Svatojanským vydaná na památku 1000. ročnice úmrtí sv. Methoděje, str. 272—276). Všecky ty veliké zásluhy, kterých si Frant. Palacký svou neunavenou, poctivou a nezištnou úsilovností na poli politickém, literárním, národním a vůbec o probuzení a uvědomění lidu československého vydobyl, jsou vůbec známy a žádný jich popírati nebude, leda člověk stranický a nepřiznivý. Ale hlediště, s kterého, jak se sám přiznává, Palacký dějiny české vůbec uvažoval a posuzoval, je přímo řečeno pro katolický národ český téměř osudné; je to novověký racionalismus. Povaha tohoto filosofického systému s sebou nese, že si každý racionalista sám o své ujmě své náboženství tvoří, t. j. své domněnky o Bohu, o poměru člověka k Bohu a vůbec o věcech náboženských vymýšlí, jak se mu právě dle jeho rozumu hodí. Každý pak racionalista zamítá a zavrhuje zjevenou pravdu o Bohu, které se každý rozum stvořený podrobiti jest povinen a které se každý pravý katolický křesťan s pomocí Boží také nezvratně drží, totiž, že Bůh sám pravé náboženství, které jenom jedno býti může, skrze sv. proroky a posléze skrze svého jednorozeného a vtěleného Syna zjevil. Tím ovšem padá pro něho i nezbytný logický důsledek, že Syn Boží založil jednu, svatou, obecnou a apoštolskou církev na světě, ji nadpřirozenými milostmi obdařil, aby učila všechny národy, čemu mají věřiti a co jim zachovávatí nevyhnutelně je dlužno, aby došli spásy, že tudíž církev katolická je dílo božské, ne jen lidské jako jiné cirkve nekatolické. Palacký jako racionalista nepokládal ani katolickou viru ani katolickou církev ba ani protestantská vyznání za pravé náboženství, a proto zamítal jsoucnost nadpřirozeného pořádku Prozřetelnosti Boží, který je podstatnou stránkou, ano základem celé katolické viry. Toto hlediště racionalistické, které Palacký v dějinách svých uplatňuje, nemůžeme jako národ katolický a také nesmíme ve svědomí svém zaujmouti, poněvadž viru svoji katolickou, Svatováclavskou, Cyrillomethodějskou za jediné pravou, svatou, Bohem samým zjevenou pokládáme, jakož i římsko-katolickou církev za jedinou Bohem zřízenou máme, při níž vtělený Syn Boží až do skonání světa zůstává. Tento pak poklad naší sv. viry jest ohrožován ve svědomí každého čtenáře dějin českých, Palackým sepsaných, protože jej autor podrývá a proti němu jemně, avšak důsledně bojuje. Ovšem Palacký ve své poctivosti netají se, nýbrž projevuje svůj osobní náboženský názor a to takto: „Abych však také in concreto mluvil, nezapírám, že mezi křesťanskými vyznáními dávám přednost tomu vyznání, ku kterémuž se naši předkové hlásili, k Jednotě totiž Bratří českých, která se během XV. a XVI. století v Čechách a na Moravě utvořila a která více o vykonávání křesťanství nežli o jeho dogmatické učení pečovala a která ohledně dogmatického učení držela se zásady zdokonalivosti na křesťanském základě.“ Tato poslední slova podávají takřka návod k tomu, aby dle Jednoty Bratrské z XV. a XVI. století si každý nová dogmata sám vzdělal a stará dogmata zavrhnul. Odvolávají se sice Bratři čeští čili Pikardi na Pisma sv., avšak každý si je vykládá dle svého zdání dle své libovůle. — Na tomto stanovisku racionalistickém ustrnulo naše dějepisné bádání a katolický národ český uveden jím na půdu kluzkou a smýkavou, na níž pravé porozumění vlastním dějinám jest nemožné: tím se stává, že pravé naše intelligence na mnoze nerozumí ani sobě, ani národu českému. Což nebyly Čechy slavné a požehnané, dokud byly jedné viry, a to katolické? Což lze pravdě a bludu rovné právo a rovnou platnost připisovati? Což není více pravda světlem, jako blud je temností? Což nepřivedly národ český po dvakráte již na pokraj záhuby náboženské bludy, že byl v nebezpečení smetenu býti s povrchu země? Kam dospějeme duchem nevěry a náboženského nihilismu? Či jest útvar náboženství jednotlivce a katolického národa toliko na rovni s dílem lidským, které se mění jako moda? — To vše nutí zajisté, aby pravý ctitel a následovník Balbinův uvážil, co činiti jest.

historik český . . . Jeho zásluhy o historii českou jsou nesmrtelné. Putovav častěji po všech krajích vlasti své, s neobyčejnou horlivostí a láskou všecky památky starožitnosti české, jak po městech a hradech vůbec, tak i zvláště v bibliotekách a archivech shleďoval. Tím sobě získal největší za věku svého dějin českých známost a v tehdejším vandalismu mnohé vzácné rukopisy od záhuby ochránil . . . Chvály Čechů z horlivosti vlastenecké často nadšoval. Spisů obsahu krasořečnického a historického zanechal veliké množství.“

Zmínky jest hodno, kterak Balbín působil ve prospěch historie české, i tím, že se staral, aby naše česká starobylá města zapisovala v pamětných knihách svoje památky. Dokladem toho jest na př. pamětní kniha města Plzně, kdež vedle zdařilé básně latinské z pera Balbínova o vítězství Plzeňanů nad husity (str. 176) čte se i dopis Balbínův (str. 181) ze dne 17. dubna 1679, jímž vybízí městskou radu Plzeňskou, aby o událostech a památných věcech Plzně se týkajících vedla dějepisný denník.

Neocenitelný však jsou také zásluhy, které si získal Balbín o pomocné vědy historické, zejména o genealogii a místopis,*) pro něž snesl ve svých dílech přemnoho látky velmi důležité, z čehož do dnes mnohé by se nám bylo jistě ztratilo. V oborech těchto zůstanou díla Balbínova povždy cenným pramenem. — Že Balbín v tomto směru vědomě pro jiné pracoval, vysvítá zřejmě z jeho slov (*Diva Montis Scti, Auctuarium* I. str. 13): „Nemám pochyby, že po mně jiní přiloží ruce k dílu, jímž já práci svou jakoby pochodeň podati chci.“

aby národ český opět se ocitl na půdě pevné, na ní pak vzkvétal v požehnanou Čechii, bohatou kulturou v pravdě křesťanskou. Odvětí se snad, že nežijeme v XVII. věku, nýbrž ve XX. Pravda, než právě XX. věk měl by býti schopnější poznati pravdu nežli ubohý věk XVII. se všemi svými bolestivými stránkami.

*) Srov. E. d. Šittler v *Památkách Archaeol.* XXI. str. 42.

HLAVA DEVATENÁCTÁ.

Balbínovy zásluhy o vědy přírodní.

Úsudek přírodopytců Vejdovského, Steckera, Kliky. — Některé zajímavé zprávy Balbínovy o vzácných stromech českých; — o českém ovoci; — o lanýžích; — o léčivém jílú; — o rozích jednorožce; — o kostech obrů; — o zkamenělých lasturách; — o přírodním skle. — Mínění Balbínovo o zkamenělinách.

Nemalých zásluh získal sobě Balbín také o vědy přírodní, zůstaviv nám zejména ve svých »Miscellaneích« hojně a zajímavé zprávy z oboru tohoto. Již se stala zmínka (str. 238) o tom, jak zásluhy tyto ocenili ve „Vesmíru“ roč. 1875 A n t. S t e c k e r a Frant. Vejdovský.*) Vedle nich pojednal o témže předmětu i B. M. Klika.***) Pro zajímavost věci budiž dovoleno jako na ukázkou práce a názorů Balbínových články ty zde ve hlavních rysech reprodukovati.

Jak Stecker, tak Vejdovský i Klika správně poznamenávají, že Balbín, když knihu svou sestavoval, přírodopytce ani nebyl, aniž v úmyslu měl jim se státi. Ale kdežto Stecker přirovnává jej k římskému Pliniovi, jehož obsáhlý přírodopis není ničím jiným, nežli snůškou přerozmanitých věcí, hájí professor Vejdovský Balbína, an dí, že nelze jej přirovnávati k římskému Pliniovi, kdyžtě chtěl uchovati potomstvu zprávy o všem, co zplodila země česká, co bylo v Čechách vzácného a pamětihodného (a myslím také rozšířiti známost milé domoviny a jejího přírodního bohatství i za hranice). A když se již Balbín odhodlal popisovati svou domovinu i se stránky geografické, tož nemohl opomenouti jejích mnohých předností se stránky přírodovědecké. Stecker uznává, že Balbín, ač přírodopytce nebyl, byl pozorovatelem pilným, a českému přírodopytci, ba každému, koho příroda jen

*) Viz jejich pojednání: „Bohusl. Balbína kapitoly přírodovědecké“ I. c. str. 62. nsl. a 261. nsl.

**) Ibidem roč. 1893 str. 195 nsl.

poněkud zajímá, dosti látky ke studiu poskytuje, a že „Miscellanea regni Bohemiae“ podávají nám mnoho kapitol, jichž čtení náleží zajisté k nejlepším příjemnostem a zábavě. Pěkně se čte, an praví Stecker, že některé kapitoly na radu Dr. Ant. Friče česky podává, aby tak obecnostvo naše na Balbína upozornil a k zajímavostem, jakých poskytuje, poukázal.

Balbínova „Historia naturalis Bohemiae“ *) pojednává v 72 kapitolách o přírodních vědách. Hlavy 12. až do 36. obsahují nerostopis; pak následuje několik kapitol vědy přírodní speciálně se netýkajících. Kapitolou 40. počíná rostlinopis a končí 48. hlavou, odkud palaeontologie se rozširuje až ku hlavě 52.; dílo zakončeno jest posléze 20 kapitolami zoologickými. K této přírodopisné historii přiložena jest ještě „Mantissa ad historiam naturalem Bohemiae“, kde k těm kterým kapitolám jsou přiměřené dodatky. Dr. Frič ve svém spise „Obratlovci země české“ **) podává úplný výtah z hlav jednajících o českých ssavcích, ptácích a rybách.

Praví-li Stecker, že ve svých člancích přihlízel hlavně ku stránce palaeontologické, která u Balbína jest nejzajímavější, a že se Balbín bránil zásadám moderní palaeontologie, lpě na dávném zvyku, zkameněliny se stanoviska „čarodějství“ vykládati, třeba zde podotknouti, že Balbín nejsa palaeontologem, zásadám moderní palaeontologie se také nebránil a brániti nemohl, protože jich za jeho doby asi nikdo také nehájil, a moderní palaeontologie za jeho doby neexistovala. O chemickém processu při „zkamenění“ neměla jeho doba vůbec asi žádné známosti. A přece na mnohých místech — ba častěji — vyslovuje Balbín i názor druhý, správný, ne tedy jen mínění o „hříčkách“ přírody. A ospravedlňuje-li se Balbín, že v kapitolách svých o přírodní vědě pojednává beze vnitřního uspořádání, protože prý příroda sama všechn pořádek jaksi vylučuje, vytvořivši na mnohých docela různých místech věci úplně sobě podobné a naopak zase začasť na témže místě věci podstatou různé — měl při tom na mysli jen právě kapitoly XLIX. a následující dvě, v nichž jedná o mimořádných zjevech v přírodě. Ale jinak nelze všeobecně říci, že by Balbín neměl ve svém přírodopise žádného pořádku. Jako před kapitolou 49. drží se přesně botaniky a mineralogie, tak od kapitoly 52.

*) T. j. Miscellan. kniha I. dekadý I.

**) Srovnej: Archiv pro výzkum Čech II. díl, zoologické oddělení, str. 8., 32., 110 Vesmir r. 1875 str. 261 a nsł.

zůstává zase při zoologii. Postrádá-li však i tu někdo systematického pořádku, vysvětluje se to tím, že Balbín jistě neměl v úmyslu psáti systematickou přírodovědu, nýbrž zaznamenati jen některé zvláštnosti, jimiž se Čechie vyznaňuje. Mimo to dlužno též připomenouti, že za Balbínovy doby neexistovalo vlastně ještě žádné systematické roztrídění, jež začalo teprve na příklad v botanice Karlem Linéem, tedy mnohem později. Nelze toho tudíž Balbínovi vytýkati, který ani odborníkem nebyl! Nanejvýš lze se tázati, jaké názory zastával Balbín jako vzdělanec a spisovatel vůbec o oněch předmětech, které z části již za jeho doby byly známy, o kterých nás však teprve věda veskrz moderní důkladněji poučuje. A jako každý vzdělanec, nejso v jisté vědě odborníkem, drží se názorů o přírodě všeobecně platných, tak bylo i u Balbína. Tím více však jest se tomu diviti a je mu to v dobrou stránku vykládati, že již tak otevřeně vyslovuje názory zcela správné, byť ne ještě mnohdy zcela vytríbené o předmětech spadajících na příklad do oboru palaeontologie, názory, které teprve později, když palaeontologie jako věda se vyvinula, za všeobecně platné byly uznány a nám všem nyní zcela přirozenými a samozřejmými se jeví.

Aby bylo možno dokonale a správně oceniti všechny ty přírodovědecké zprávy, jež nám Balbínova historie podává, k tomu by bylo potřebí znáti dopodrobna soudobou literaturu přírodovědeckou a rovněž i z dob před Balbínem. Nicméně i takto musíme jistě přiznati Balbínovi zásluhu, že nám mnoho nového zaznamenal a že, jak podotýká prof. Dr. Vejdovský (jednak ve své všeobecné zoologii, jednak ve článku „Živy“: „Dnešní stav zoografie české“), že Balbín byl „prvý, kdo zevrubněji snažil se seznati poměry fauny české“ a že sebral hojně dat o ssavcích, ptácích a rybách českých a zachoval nám četné lidové názvy (jež ve svém latinském spise v závorkách uvádí) těchto obratlovců, a že „hlavně v této poslední příčině zjednal si Balbín neocenitelných zásluh.“

Povšimněme si blíže některých hlav v díle jeho.

Po krátkém úvodu přikročuje Balbín k vlastnímu obsahu. Tak na př. v hlavě XLII. pojednává: o hlošině a divoké olivě, o jablkách a jiném ovoci, o kaštanech; vypráví, jak byla jablka míšeňská poslána do Říma — odkud tento jejich název, o jablkách pospolně rostoucích, o lískoví knížete Přemysla (Coryletum).

o červených ořechách, o dvou neznámých rodech jeřábů. (Prof. Vejdovský *) podává obsah hlavy této u volném překladu se svými vysvětlivkami.) Píseľ Balbín, že olivu nerodí země česká, že však má jiný strom, který lid nicméně pro podobu nazývá olivou. O ní učí Mathiolus,**) že to jest dle Theophrasta rod *Elaeagnus*, a zove ji sám „Českou olivou“, která divoce ne na jednom místě v Čechách roste; a my se pamatujeme, že před minulými válkami v Praze na některých místech stála divoká oliva, nejsouc rukou lid-kou pěstována. K tomu dokládá prof. Vejdovský proti Balbinovi, že *Elaeagnus* (hlošina) a *Oleaster* (oliva) jsou jedna a táž rostlina. Než věda podnes dává za pravdu Balbinovi. Balbín jedná zde o keři *Elaeagnus angustifolia*, což nasvědčuje dle prof. Vejdovského tak zvané „české olivě“, ač rostlina tato vlastně s olivou nemá nic společného náležíc úplně jiné čeledi systematické. Za to *Oleaster* je pravá oliva, ale divoce rostoucí, ve středozeří a v Řecku hojná; je to druh vlastně forma *Olea Oleaster*, a možná dost, že za dob Balbinových v Čechách se vyskytovala; vždyť v Polabí a v okolí Karlova Týna doposud se vyskytují (pro tamní zvláště mírné podnebí) mnohé rostliny, náležející jinak jen pásmu teplejšímu.

Balbín píše dále: Přejdeme ke stromům ovocným, a tu vůbec říci možno, že takovou úrodu a množství ovoce v Čechách nalezneme, že není potřeby, aby se odjinud požadovalo hrušek, jablek, švestek, broskví, třešní, ořechů buď vlaských buď lískových. Pro ořechy větší slavný jest Chomutov a vřkolí, jako již dříve zaznamenal ve své kosmografii Münster. ***) Též kaštiny †) má Cho-

*) „Vesmir“ 1875, str. 261. nsl.

**) Mathioli I. Herb. c. 57. et Comment. in Dioscor. II. c. 116. — Petr Ondřej Mathioli, Vlach ze Sieny, výtečný botanik 16. století, opustil r. 1577 svou vlast a žil v okolí Tridentu, zabývá se botanikou a lékařstvím. Ferdinand I. povolal jej do Prahy, kdež jako osobní lékař požíval zejména přízně arciknížete Ferdinanda a později Maximiliana II. Mathioli sepsal herbář, jak v dedikační listině sám praví, z vděčnosti k Čechům, mezi nimiž 7 let žil, aby se od rozličných neduhů léčiti a od nich chrániti mohli. Herbář ten přeložil Tadeáš Hájek z Hájku do češtiny pod nápisem: Herbář čili bylinář velmi užitečný s figurami pěknými, zřetelnými a podle pravého jako živého zrostu bylin ozdobený. R. 1562. Nákladem stavů českých. — Jiné spisy Mathioliho jsou: Commentarii in II. VI. Dioscoridis 1557 fol. a De plantis 1571. — Opera omnia 1598.

***) Kosmografie Münsterova jest dílo přispívající k známosti hlavně národů západních, které zčeštil Zikmund z Puchova.

†) Professor Vejdovský k tomu poznamenává: Zde myslí Balbín zajisté kaštan je d l ý (*Castanea sativa*). strom to sázený u nás v teplejších polohách. Ještě nyní daří se u Chomutova kaštanům zejména u tak zvaného kamenco-

mutov z Čech nejlepší, avšak i na jiných místech v Čechách jako v Običi (Obicii) u Klatov a jinde užříš kaštany; často se vroubují na duby se značným výsledkem úrodnosti. Sušené švestky na velikém počtu vozů se odváží do Falce, Bavor, a zvláště do Norimberka. — Jest druh jablek, jimž u nás říkají Mišeňská, ač neprávem, neboť jisto jest, že Mišeň jich postrádá; ta jsou pro svou lahodnost a jakousi příjemně ostrou chuť v cizině velmi oblíbená, a na dlouhý prý čas uměle se dají zachovati. Slyšel jsem od starců, že kardinál Aldrovandus (pozdější papež Kliment VIII.), pokud byl jako papežský nuncius v Praze, liboval si prý velmi v tomto druhu jablek, a když pak nastoupil papežství, že Jiří Lobkovic, nejvyšší kancléř království českého, plný vůz téhož ovoce jemu do Říma zaslal, a že si získal za to nejvyšší milost u papeže, dříve jemu velmi příznivého. Tu Kliment sám posílal svým kardinálům po dvou nebo třech těchto jablíčkách jakožto dárek velmi vzácný. Tito pak jim dávali přednost i před „zlatými“ a „granátovými“ jablky nejen pro mocnost dárce nýbrž také pro jejich vlastní vzácnost a znamenitost. — Jsou pak tu dále hrušky, kteréž lid nazývá „Pergametky“, *) jakobys řekl pergamenové, kteréž se v prosinci do měkké slámy ukládají a přelíbezná chuť jsou; od cizinců se s podivením pojídají. — O jablkách mišeňských toto vidí se mi ještě podotknouti, že mnozí přírodozpytci a zvláště staří zahradníci se domnívají, že jméno Mišeňské ne od Mišně, nýbrž od smíšení (že jsou míšeny nebo smíšeny) se odvozuje, poněvadž nejsou chuti ani kyselé ani sladké ani trpké nýbrž z mnohých chutí složené se býti zdají (γλοχο πικρα říkají Řekové) a z této příčiny i nemocným hlavně proti žlučným chorobám (čemuž jsem se od slovutného muže Marka Marciho přiučil) od lékařů bývají předpisována. Tato jablka skoro do polovice jsou červená, jsoutě ovšem též, jež jsou bledá, a ta prý jsou špatnějšího druhu. Tato jablíčka, čím delší mají stopečky, na

vého jezera, kde jest les kaštanový o více než 100 kmenech. mezi nimiž jsou mnohé až staleté, bez pochyby tedy ještě z doby Balbinovy. Ostatně jednotlivě nalézáme dosud kaštany u Prahy v Kanálské zahradě, na Petříně, Cibulce i jinde v severních Čechách.

*) Prof. Vejvodský di: Pergametky aneb pravým jménem Bergamotky jsou zimní, tvrdé hrušky tvaru kulatě splaštělého; vyležené jsou velmi příjemné chuti a kořenné vůně. Dostaly se z Asie do Italie (Bergamo), do Francie, Holandska a odtud do ostatní Evropy. Rozeznává se jich mnoho odrůd, jež mají názvy po rozličných zemích, na příklad pergametky švýcarské, sicilské, francouzské, holandské.

Bohuslav Balbín.

nichž visí, tím za lepší a drahocennější se považují; mezi tisíci jinými stromy se poznají, když květou, poněvadž květy jejich jako růže z kalíšků se vyhrnují. Vůbec z rodu jablek nad jablka míšeňská a hrušky pergamenové Čechy v zahradách nic ušlechtilejšího nemají. Jsouť stromy jablkonosné, (jako v Dlouhé vsi za Krumlovem a jinde v Čechách) které nenesou nikdy jablka po jednom, nýbrž jako to viděti na pivoňce tři neb čtyři jablka zároveň, která jako mláďata v hníždě ptačím, pevně a těsně za jedním obalem k sobě lnouce se rodí. *)

O lisce vypravuje Balbín z historie české tu zvláštnost, že byla kdys Čechům osudim, a že z výhonku lísky Libuše poznala manžela Přemysla národu svému určeného; odtud to, že při korunovacích králů našich z onoho lískovi míra oříšků se před novými králi usypala. Občanům dědiny Přemyslovy uložili králové naši za úkol, aby ony lísky s největší pilí vzdělávali a opatrovali, by nevzaly pohromy, obdařivše je mnohými výsadami a svobodami, jakož jsem se o tom v dějinách dle původních spisů Karla IV. zmínil. Větší červené ořechy, které Čechové nazývají „královskými“, tu a tam u nás přicházejí a vyvážejí se jak známo do vzdálených zemí. **)

Z rodu jeřábů, jak myslím, píše dále Balbín, jsou u nás voskeruše, strom to hojný a veliký, v Uhrách zejména pěstovaný.***) Avšak druhý strom neb keř mimo Čechy sotva bys našel, totiž řešeták čili krušinu. Nese ovoce na způsob jahod, které v jistou dobu roční jsou zelené, z nichž si vytlačují malíři, na papír malující, oku lahodící barvu zelenou. V druhém čase ročním nabývají jahody ty barvy nažloutlé, vděčný to dar těmže malířům, kteří barvu tu po více let v měchýřcích uschovávají:

*) Nelze opomenouti podobného zjevu na ovoce bohatého království českého z r. 1906. U Nebovic bliže Kolína n. L. vyrostlo na jedné stopce jabloně renetové 11 pěkných jablek, což spisovatel tohoto díla na vlastní oči viděl. Neobyčejný hrozen tento, který v sadech barona Josefa Hrubého z Jelení vyrostl, odevzdán byl na zachování do kabinetu přírodopisného c. k. gymnasia Královéhradeckého.

**) Prof. Vejdovský k tomu poznamenává: Hlavní domov této lísky jest Banát a Istrie; u nás se toliko pořádku nyní pěstuje, a myslím, že se může málo oříšků od nás do ciziny vyvážeti.

***) Prof. Vejdovský: Oškeruše jest význam pro ovoce některých jeřábovitých stromů. Vlastní oškeruše (*Sorbus domestica*) pěstuje se zřídka v lesích a vinicích. Plod zvící plané hrušky jest barvy žlutočervenavé. Květy bílé v mnohokolíčném hroznu, listy malé, pilované, na rubu skvrnité, bělavé, řapík pýřitý.

rodí i jahody černé, avšak k nijakému téměř užitku. Latinské jméno tohoto a předcházejícího stromu naléztí jsem nemohl. *)

Ant. Stecker probral hlavu XLIX. Miscell. Balbinových, jejíž nápis jest: O dalších zvláštlostech a vzácnostech přírody, které v Čechách se nalézají: nádor či houba jelení — mumie — plastický jíl, — rohy jednorožců, — kamenné kosti obrů, — lastury zkamenělé, — sklo štípatelné.

O jelením nádoru dí Balbín, píše náš Kircher.***) V Čechách roste jelení nádor předkům našim neznámý. Jest to houba, již vytvářejí jeleni; co do podoby jest kulatá, a jeleni nohama ji vyhrabávají. To zpozorovali rolníci, a nyní sami houby vykopávají. Kircher vypravuje dále, že houba ta jest původu jeleního, jsouc látkou z těla jejich pocházející. Dá se jí v lékařství užití. To vše napsal Kircher dle spisu nejznamenitějšího našeho lékaře Mathiola (herbář c. 81.). Já sám často jsem viděl a slyšel, že houba ta byla vítanou lahůdkou při hostinách našich předků, kteří ji nazývali houba jelení. Hub těch veliké množství v královských lesích Pardubických a Chlumeckých a i jinde nalézají lovci a lesníci, a do panských domů odvádějí.

Skoro více nepodobno jest, že i pravé mumie egyptským úplně podobné v Čechách bývají nalezeny. Dotvrdil jsem to svědectvím nejznamenitějších lékařů evropských, totiž Adama Hubra Čecha, Tadeáše Hájka Čecha, osobních lékařů Rudolfa II. císaře, Osvalda Crollia, Anselma de Boodt čili Boötia Flámského, v historii staro-boleslavské (Epitome histor. l. VI. c. 12.), Tito mumii, která nikoliv k rozkazu císaře Rudolfa vykopána, nýbrž kopáním v zahradě císařské nalezena byla, viděli, prozkoumali a za pravou uznali.***)

*) Prof. Vejdovský: Řešetlák a krušina jsou sice rozdílné keře, avšak v rozličných krajinách názvy ty se zaměňují. Balbín tudíž považuje řešetlák a krušinu za jedinou rostlinu, klada ji do rodu jeřábů. Bezpochyby znal *Rhamnus cathartica*, jakož souditi lze dle jeho popisu plodů. Řešetlák je strom s květy úžlabičnými, zelenožlutými. Malvice neb peckovice jsou zvící hrachu. nejprve zelené, pak černé se zelenavou dužninou. Krušina *Rhamnus frangula* je mohutný keř s květy úžlabičnými, korunami barvy pleťové, plod peckovice nejprve červená, pak zčerná.

**) Kircherus Soc. J. in Mundo subterraneo L. 12. sect. 1. — K tomu Stecker připojuje tuto vysvětlivku: to, co se druhdy považovalo za „jelení nádor“ a co i Balbín tak nazývá, není nic jiného než známá houba „lanýž“. Omyl vznikl dle jeho mínění asi tím, že jeleni často lanýže nohama vyhrabali, a lid měl za to, že je to proměněná látka z jeleního těla. Jsou pak lanýže či homoliky houba vonná a velmi chutná, velikosti vlašských ořechů, která se skrývá až i 1¹/₂ stopy pod zemí. Tak draze se platí, že ve Francii činil výtěžek roku 1869—1870 až tři miliony liber po 2—10 franc.

***) Stecker dodává, že mumie v Čechách, ač-li vůbec kdy nalezeny

Bílý a načervenalý plastický jíl *) na mnoha místech naléztí možno, píše Balbín. A ve svých dodatcích (*Mantissa ad historiam naturalem Bohemiae*) dí, že právě v ohromném množství vyskytuje se taková plastická země nedaleko Chlumu (Kulm) a Šejnova (Mariaschein), kde z ní okolní vrchy jsou složeny. Balbín zmiňuje se také o výborných vlastnostech tohoto jílu co protiléku při otravě. Vzpomínám si, vypráví, že mne znamenitý vlasti naší lékař Marek Markův, přítel z málokterých mi nejmilejší, když na cestu kamsi jsem se vydával, mnohými dary z oboru chemie obmyslil, a mezi jiným i jíl plastický mi dal s podotknutím, že pochází z Čech. Připojil pak, abych se nedal ošáliti; jeho, t. j. ten který mi dal, jíl že jest ze všech nejlepší, (při kteréžto příležitosti, neklamuli se jmenovitě o Sardinské či Korsické zemi plastické se zminil) ba mnohé že výbornou svou jakostí i předčí.**) — Slavný Osvald Crollius, osobní lékař císaře Rudolfa II. (*Praefatio ad libr. de Signaturis, ad Petrum de Rosis*) píše, že v císařské zahradě v Brandýse nad Labem mimo hlinu vykopali i dvojí jíl, slunečný a měsíčný, jak Paracelsus ho nazývá, který, jak sám seznal, příbuzným jest s pravým plastickým jilem Lemnijským, velmi dobrým, aniž tureckého jílu horším. K tomu připojil Crollius, di Balbín, věc podivuhodnou; upomíná totiž domácí lékaře na jejich vlast a praví: „Lékař má si hleděti zprvu toho, co po ruce mu jest, poněvadž Bůh v naší zemi nám s dostatek léků a jiných vzácností dal, a nemá vyhledávati dychtivě věci zámořských; vlast jeho mu stačí.“ Země plastická nejlepší u Jablonné na starém panství Berků se dobývá a s velikým výtěžkem do všech krajín, zejména do jižních Němec se vyváží ve džbánech a čiších z ní

byly. mohly se sem dostatí jen za doby válek křížáckých z jihu, hlavně z Egypta, podobně asi jako krokodil brněnský nebo lebka krokodila na Karlově Týně. o níž se žertovně praví, že pochází „od berouna“. to jest že kdes v Egyptě byla vzata.

*) S t e c k e r vysvětluje: tak proto nazývaný, že se ho užívalo k otiskům pečeti, jelikož se výborně dá hnísti. I v museu pražském mnohé takové pečeti jsou uloženy, a rovněž i při listinách církevních místo pečetního vosku často užita „terra sigillata“. Jsou to masné jily, o něž v českých útvarech není nouze; hlavně pak vyskytují se v útvaru křídovém a hnědouhelném.

**) S t e c k e r činí k tomu následující poznámku: „O těchto účincích jílu plastického není nám skoro nic známo, a zasluhovala by věc tato bližšího povšimnutí hlavně se strany našich lékařů, kteří ostatně v Balbinu mnoho dobrých a jim zajisté vítaných dat naléztí mohou.“

Ve Verishofenu v Bavořích, kde Kneip založil lázeňské místo, užívá se jílových obkladů podnes jako znamenitého prostředku proti mnohým nemocem s výsledkem výtečným. A lid náš přikládá si dosud na ránu pichnutím vos, včel a sršní způsobenou jíl proti účinkům jedu jejich.

uměle od hrnčírů vyvedených. A na panství Liběšickém nedaleko Ledvína, vlasti to hrnčírů (neboť co tam obyvatelů, vše hrnčírstvím se zabývá,*) jíl plastický obojího druhu výborný se nalézá, jehož lékaři často užívají, který také snadno spracovati se dá, jak sám jsem viděl. Ložisko ohromných rozměrů a na plastický jíl velmi bohaté na patě sv. Hory (u Příbrami), kde po stříbre bylo pátráno, horníci objevili; domnívali se zprvu, že to vápno a proto domky tu vystavěné látkou tou natíratí se jali; když pak od otců našich poučení byli, divného toho daru přírody vážití si počali, a s velikou radostí ten země skvost uvítali.**) Toho však štěstí dostalo se mnohým jiným krajinám českým. Jakub Dobřenský, muž v léčení výborně znalý (*Praefatio libri posthumi, cui titulus Lithurgia mentis*), ve své chvalořeči o Marku Markovu, již nedávno vydal, líčí, že jednu asi míli za Prahou na místě přístupném takové množství jilu plastického se nalézá, že každý zdarma vůz jí sobě naplniti může.**)

Po té zmiňuje se Balbín o zkamenělém jednorožci, který na Moravě byl nalezen v strašné jeskyni Křtinské nedaleko Brna, do níž „jsem i já vstoupil a celou v několika hodinách prošel, ačkoliv ze 24 soudruhů mých skoro všichni strachem a hrůzou jati, utekli.“ — Rohy jednorožců více co ozdoba krámů než že by jich k přípravě léků upotřebováno bylo. dychtivě bývají vyhledávány. Zčásté tu úžasná šidba se děje, tak že i kupující i prodávající klamán bývá ***) Toho druhu rohy, mořským rybám prý urvané, viděl jsem prodávati až za padesátých zlatých †) jsou ohromné délky, tak že někdy až šest loket přesahují.

*) Stecker dokládá, že jily zde se vyskytující známy jsou pod jménem Pfeifenthon, a užívá se jich hlavně ku zhotovování dýmek. Nejmnocnější ložiska jsou u Rokycan.

**) Stecker poznamenává, že jily, o nichž se tu mluví, jsou jily permských vrstev, jichž u Třešovic a nedaleko Chuchle se dobývá podnes k dobrým hrnčírským pracím. Hlavně bývají dováženy do továrny Strnadovy nedaleko Zbraslavi, kde se jich na zhotovování chamotek upotřebuje.

***) Stecker tu poznamenal: Narážka o „zkamenělém jednorožci“ týká se bezpochyby klu mamnuta, který v náplavech jak Čech, tak Moravy zhusta se vyskytuje. Lid neznalý věci považoval kly tyto za rohy báječného zvířete, jemuž dáno jméno jednorožce a o němž Marek Pavlův ve svém *Millionu*, který v první polovici XV. věku do češtiny byl přeložen, následuje Alberta Magna, pravi: „Unicornis jest zvíře, složené z několika tvorů, strašně řve, podobno jsouc tělem koni, co do noh slonu, co do ocasu vepři, co do hlavy jelenu, avšak majíc místo parohů roh jeden dlouhý. Toto zvíře zřídka a velmi těžko dá se ochočiti. (Srv. „Vesmír“ roč. II. c. 7. Ant. Stecker: o novém druhu nosorožců spolu s historickým nástinem.)

†) Stecker dí k tomu: Balbín míní zde zajisté narvaly (*Monodon monoceros*). Z přírodovědeckého stanoviska však nejsou to u narvalů rohy, nýbrž

Zkamenělé rohy, vypráví Balbín dále, vykopávány bývají v Durynsku, na Moravě, Slezsku, Sasku, v Mišni a v Čechách. Jsou to, jak dle Sennertus Philosophus (*Epitome scient. natur. L. V. c. 4*) „*Lapides minerales*“.*) Velmi se klamou, přidává Balbín, kdo za to mají, že věci ty skutečně pocházejí ze zvířat a že se nám až z doby diluvialní zachovaly. Týž Sennertus praví o tom dále, že v Čechách nejen rohy ale i jiných mnohých i neznámých zvířat kostry se nalézají, a že o nich platí totéž, co před tím řečeno, jako by byly kly jen náhodnou hříčkou přírody. Podobné obrovské kosti, žebra, pánce a jiných více věcí viděti lze v klášteře Oseckém u starého hradu Riesenberka, kde se veřejně ukazují a za kosti obrů, kteří kdys v místech těchto obývali, se považují.**)

V klášteře Břevnovském u Prahy, píše opět Balbín, když tam před několika lety něco stavěli a trochu hlouběji do země kopali, zvláštní jeskyně se objevila, v níž kosti obra a čtyři úplně zachovalé lidské kostry ležely. Kosti ty viděli a vlastníma rukama ohmatali dva otcové našeho pražského kláštera. Ti mně na to vyprávěli, že to nebylo nic kamenného, ale opravdové lidské kosti, lebky, klouby, žebra a j., i uvěřil jsem jim.***) — V osadě Lípa větší

zuby, které velmi často jako ozdoba nejen v museích, ale i jinde se vyskytují. Tak hlavně v lékárnách začasť se zuby narvalů se setkáváme. Máť totiž narval hořejší čelist opatřenou dvěma zuby obrovskými, 10—15 stop dlouhými, které ku předu vodorovně ční a šroubovitě od pravé strany klevé jsou vinuty. Pravý zub bývá obyčejně zakrnělý a v stáří úplně schází. Nemusíme se tudíž diviti, že staří o narvalovi tolik bájek vymysleli. Jen to divno nám, že by zub narvalův byl tehdy za časů Balbinových mohl býti prodáván za 50 zl., když dobře víme, že ještě roku 1559 byla za zub narvalův vyplacena od Benátčanů suma 30.000 cechínů. Zub, který v kurfirstově sbírce v Drážďanech na zlatém řetěze upevněn byl, ceněn byl na 100.000 tolarů. Krátce zub narvalův náležel k největším vzácnostem, a to z té příčiny, že považován byl za roh báječného zvířete „jednorozce“ („*monoceros*“ neb „*unicornis*“).

*) Dle Steckra jsou prý to zkamenělé rohy, které nejsou nic jiného nežli kly mamuta zde i onde hojně v náplavu (diluviu) se nalézající. Nevěda si tu rady, přenechává Stecker „*lapides minerales*“ dalšímu uvážení. Dle odborných znalců jiných však jsou to „*mineralia i. e. corpora in venis terrae generata, ut plumbum vel aliud metallum*“. Tak praví „*Glossarium mediae et ultimae latinitatis conditum a Domino du Cange*“ — tedy na rozdíl od jiného kamení obyčejného, obyčejných skal, v jichž nitru jako by se ony zkamenělé předměty vytvořily. Naš pak Balbín cituje zde jednoduše Sennerta, aniž vydává mínění to za vlastní.

**) Věda praví ovšem, že tyto kosti obrů nejsou ničím jiným, nežli zbytky mamutů, nosorožců a jiných antidiluvialních tvorů v cihlářské hlině se nalézajících. O zbytcích živočišných z doby antidiluvialní viz v „*Matici lidu*“: Dr. Ant. Friče „*O vrstvách kůry zemské*“ str. 194 a násl., „*Živa*“ 1867 „*O dějinách práce*“.

***) Stecker želí ztráty té pro dějiny doby antidiluvialní v Čechách, že nic bližšího se nezachovalo z tohoto skvělého nálezu; nebo v cihelnách právě častěji se organické zbytky naplavenin z dob starších nalézají. Jak patrně, nalezeny tu kosti mamuti v bezprostředním styku s kostmi lidskými.

dvě míle od Kadaně na panství baronů Pisingrů, bylo nalezeno tak veliké množství dobytčích rohů v lomech a tak dobře zachovalých, že ti, kteří v krajině té povědomi nebyli, se divili, proč tolik rohů tu a tam naházeno jest. Kdo je zahodil? Avšak když rohy ty pozvednouti chtěli, tu teprve užasli nad značnou jich tíží, a uznali, že to kámen, aneb že rohy ty v kámen se proměnily.

Podivno a skoro víře nepodobno jest, pokračuje Balbín, co kolem Kunětické hory, nedaleko místa, kde kdysi stál klášter řádu Benediktinského (Opatovice), někdy se odkrývá: pastýřové a chlapci hrající si vyhrabávají totiž začasť „ollas“, nádoby tak uměle z jilu vytvořené, že jim nic jiného nezbyvá než sklovina, kterou se nádoby polévají. Jsou to zkamenělé lastury. Nádobek toho druhu na slunci vysušených, venkované v místech těch bydlící užívají k vaření všelijakých pokrmů, a ony konají jim zajisté výbornou službu v kuchyních. Podobné nádoby i ve Velkopolsku našel Měchovius. Mám za to, že země hrnčířská, kterou jil zoveme, sama seskupila se v podobné nádoby, usuzuje Balbín. Takové hrnce sloužily prý za popelnice, praví Jonstanus; věřil bych tomu, kdybychom je nalézali také někde v mohylách a ne na obyčejném poli v jilu, aneb kdyby nádoby ty asi jako popelnice byly utvořeny a buď popel či něco jiného obsahovaly, z čeho bychom mohli souditi, že se jich vskutku za urny užívalo.

Štípatelné a zkamenělé sklo, které prý nikde jinde v Evropě se nenalézá, leč jedině u Moskvy, a proto sklem moskevským se nazývá, v Čechách u Kácova se nachází. O tom zmiňuje se v díle svém hlavně náš Tanner; týž uvádí také na jednom místě podivuhodnou věc o gossypiu*); tak krásný dar přírody byl i v Čechách nalezen. Když na ono místo před nedávnem jsem přišel, viděl jsem na dosti velké prostře takové množství skla po zemi roztroušeného, že, kdyby uměle se rozštípalo, dosti veliký zisk by tamním obyvatelům přineslo. Listky tohoto skla, jak mi vyprávěl jeden kněz z našeho řádu odtamtud, přinášeji chlapci do školy a užívají ho jako posypátka. Sklo toto podobně jako asbest žádným ohněm stráveno nebývá.**)

Nemálo zajímavě jest povšimnouti sobě blíže názorů, jaké měl Balbín, vlastně jeho doba, o zkamenělinách, totiž o předpo-

*) Stecker myslí, že toto „Gossypium“ je sádra.

**) Dle Steckera je to patrně slída.

topních zkamenělých zvířatech i rostlinách. Balbín o tom pojednává v LI. hlavě své „*Historia naturalis Bohemiae*“.)

Palaeontologie jest ovšem věda čistě moderní devatenáctého století; nemůže tudíž nikdo na Balbínovi žádati, aby názory jeho o vzniku a významu zkamenělin byly s moderní naukou shodny. A přece, byť si leckde souhlasil s náhledy tehdejších přírodozpytců, blíží se místy názoru nynějšímu, zejména co se zkamenělin z říše rostlinné týče. Balbín registruje oba názory své doby, jež útvary tyto vykládaly buď za hříčku přírody, která tvar zvířat a rostlin uměle v kameni napodobila, buď za části zvířat neb stromů, které dlouhým ležením uvnitř skal v kámen ztverdly. Považuje oba za oprávněné, jen že při výkladu některých útvarů jednou tomu, jindy zase druhému přednost dává.

Prvý názor pronáší asi těmito slovy: „Možno za to míti, že předměty přírodní samy od sebe, když vlhkem naduřují, snaží se něco dokonalého vytvořiti, a když příroda kamenům života a smyslu dáti nemůže, aspoň jakýsi tvar jiných stvoření jim dává, jak nedávno o fossilních údech lidských ze Sennerta jsme ukázali, jakož i při historii dolů, když jsme vykládali, že krkavci a koničci zlatí nebo stříbrní již nalezeni byli.“ Ale hned potom přibližuje se k názoru modernímu: „Možno také, že části zvířat kamenotvorným nějakým semenem nebo spirem (*saxifico aliquo semine aut spiritu contactae*) dotčené v kámen se mění; to vidíme na předmětech ocitnuvších se uvnitř skal, kterak dlouhým ležením ztverdly v kámen, jak jsem o stromech kamenných v předešlých kapitolách připomenul. A totéž nedávno seznalo se v Kutné Hoře, když základy k stavbě kolleje Tovaryšstva našeho kladeny byly, any nalezeny byly mezi kameny lebky i ostatní kosti těla lidského dlouhým klidem v kámen přeměněné, aniž lze pochybovati, že to jsou zkamenělé lidské lebky.“

*) Srov. B. M. Klika ve „*Vesmíru*“ roč. XII, str. 195. — Upozorňuji při té příležitosti na jiného člena Tovaryšstva Ježíšova Františka Zeno, jenž první poukázal k bohatým pokladům palaeontologickým okolí pražského. „*Les premiers travaux*“ praví Barrande. „*de nature scientifique qui aient été tentés sur les environs de Prague, sont dus au P. Jesuite Fr. Zeno, professeur de mathematique à l'université de la capitale de la Bohême.*“ Vydal mimo jiné tyto spisy: „*Beschreibung der um Prag befindlichen Seethiere*“ a „*Beschreibung des bei Prag vor dem Wischehrader Thore gelegenen Kalksteinbruches mit seinen Seeversteinerungen und anderen Fossilien.*“ — Frant. Zeno narodil se v Olomouci r. 1734 z rytířského rodu pánů Tannhausen. R. 1777 stal se přednostou pražské hvězdárny, pro niž nakoupil různých nástrojů za několik tisíc zlatých z vlastního jmění. Zemřel v Praze r. 1781.

V hlavě L. str. 116. zmínku činí Balbín o zkamenělých částech těla jakýchsi neznámých zvířat, jež na Moravě v jeskyni Křtinské u Brna *) sám vlastníma rukama vykopal, sebral a domů přinesl. Mimo jiné byl mezi zkamenělinami těmi nedokonalý zkamenělý drak (*Draco saxeus*) s několika zuby v dlouhé a hrozné tlamě. — „Na Horách Kutných,“ píše Balbín, „často najdeš ve značném počtu kameny, jakoby ze směsi kostí lidských, z částíček žeber, kolen, ramen i noh v kámen ztvrdlých byly vzrostly, jiné pak tam jsou, jež patrně ze skořápek nebo měkkýšů (*conchis et limacibus*) se skládají. Z nemalého počtu kamenů toho druhu vystavěn jest kostel Sedlecký i kostel sv. Barbory na Horách Kutných. V sakristii u sv. Barbory kámen se spatřuje tak věrně kostem lidským se podobající, že po prvé ho vidouce, mnozi hrůzou uchvázeni bývají.“ **)

Na konec ještě stůž jeden doklad, jak soudil Balbín o zkamenělých stromech (l. c. str. 83.); píše: „Jáchymov mnohými divy přírody proslavený již častěji poskytl zjev dřeva v kámen obráceného. R. 1556. 7. února v šachtě sv. Barbory nalezen byl tamže strom kamenný s přecetnými větvemi, buď že v kameni příroda tak si zahrála. nebo že kdysi strom tam vhozen byv látkou kamenotvornou prosákl a konečně ztvrdl v kámen, a snad jest to týž strom, o němž píše Boetius (*De Gemmis* 295.).“ Za dnů Balbínových nacházeny celé „jedle“ v kámen změněné u Falknova, jež Falknovští ukazovali. U Brna byl pak nalezen „kamen“ mající tak zřetelnou podobu kmene ořechového (*truncus juglandis*), že — jak Balbín dokládá — „nikdo, leda slepec mohl by popírat, že to není stromový kmen, v zemi změněný.“ (ibid. 84.)

Ovšem že i všechny ostatní kapitoly „*liber naturalis*“ skytají členáři neméně zajímavý obsah, z něhož jednak o tehdejších názorech, zvláště však o nalezištích mnohých vzácných věcí u nás a četných pro vědu důležitých podrobnostech se dovidáme. Tak hlava III.—XI. věnovány jsou popisu hor. Zejména vyniká tu pojednání o Krkonoších (hlava VI), v níž sděluje Balbín staré zprávy těch, kdož do těchto hor se odvážili, i o jejich nesmírných po-

*) Srov.: Wolný, Markgraftschafft Mähren. Brunner Kreis I. L., II. 249. — Křtiny u Brna náležely tehdy panství Obrovickému.

**) Klíka k tomu dokládá, že kameny ty, jakoby ze směsi částíček kostí lidských složené, nemohou býti ničím jiným nežli rudisty: vždyť posud mnohé kameny v kostele sv. Barbory téměř ze samých rudistů sestávají, podobnost jich pak s kosti je skutečně nápadná.

kladech, Rybrcoulem („Ribenzall“) střežených. Neméně zajímavé jest líčení výstupu Balbína na horu Sedlo ve Středohoří v předvečer sv. Jana, aby odtud kochati se mohl pohledem na Svatojanské hranice (str. 26. sl.).

V hlavě XII. pojednává Balbín o otázce, nemají-li jeho milované Čechy vsutku soli, a líčí úřední jednání o slaném prameni v Úšovicích u Teplé objeveném.

Hlava XIII.—XX. jedná o dolech na drahé kovy, podávajíc četné velmi zajímavé podrobnosti, hlava XXI. o sklárnách, XXII. pak o papírnách českých. Tu přidán je i seznam jejich (str. 59.). Za nejvýnosnější (lucrosissima) prohlašuje Balbín pražskou; Jirkovské (obě, z nichž také papír na svou „Epitome“ si objednal) doporučí zvláště pro bělost papíru; Frýdlantská prý vyniká kromobyčejnou elegancí svého výrobku. Ze všech prvou však býti soudí Jáchymovskou, jejíž papír prý všechn do Holandska se odváží, kdež z něho strojí hladoučký a teničký onen papír, jemuž se zvláště při knihách v Lejdě vydávaných obdivujeme. Jestliž prý Jáchymovský papír tak dobrý a silný, že Holanďané z jednoho archu k svému velikému zisku dva dělají.

Ve hlavě XXIII. píše Balbín o řekách českých a zmiňuje se tu, že nejsou všeska piva v Čechách ani v Praze stejně dobrá, což příčinu prý má v tom, že vody, z nichž se piva vaří, nejsou ve všech řekách stejně k tomu příhodné. Tomu prý rozumí i ryby, zvláště lososi, kteří nejvíce si libují v Otavě.

Následuje pojednání o léčivých pramenech (hlava XXIV. až XXVIII.). Mluvě o Varech Karlových, zmiňuje se Balbín o síle vody té, která předměty do ní vhozené za krátko kamennou kůrou povláčí, jejíž vrstvy bílé jsou z vápna, tmavé však z jakési tinktury prý kovové, takže tu podzemní plameny všechny kovy a prvky prý směšují, aby příroda podivuhodným jakýmsi zmatením (errore mirabili) jedním proti druhému bojujíc, nový jakýs druh kamenu roditi byla nucena (str. 63.) — Z kyselek nejvíce byla chválena za jeho doby Chebská, kamž prý se množství lidí sjíždí, zvláště urozených: kdo pro svoje zaměstnání nemůže, pošle prý posly nebo vůz, a městskou pečeti ověřené láhve s vodou tou domů si bere. Již prý i v Praze i v jiných městech, ba i v Polsku a v nejzazších Němcích se prodává, baňka po jednom imperialu.*)

*) T. j. půl dukátu.

Zvláštní účinek její mezi jinými jest prý bezpočtukráte osvědčený: „importare foecunditatem“ (str. 65).

O drahokamech i jiných vzácnostech nerostných v Čechách se vyskytujících jedná hlava XXIX. — XXXIV. O Vysokém nad řekou Jizerou jest prý známé v Čechách pořekadlo, že pasáci házejí tam po svých kravách kamením, které má daleko větší cenu nežli krávy samy. — Obšírně popisuje Balbín lov perlorodých škeblí v řece Otavě a Vltavě (str. 73. sqt.). České perly jsou prý velice oblíbeny a 20—30 i více zlatými placeny. Hrabě Ignác Šternberg sdělil Balbínovi, že u Horažďovic vylovili perly, jež klenotníci na tisíc zlatých cenili. I o tom se zmiňuje, že r. 1650 a potom vojáci u Krumlova ležící ničili perlové mušle, rozřezávajice je, takže vinou jejich vůdců, perel dychtivých, vznikla dle úsudku věci znalých škoda mnoha tisíc zlatých, „Kéž by věnována byla po tomto příkladu řekám našim větší a bedlivější bdělost,“ dokládá k tomu Balbín. — Arciť jest Balbín jako všichni tehdá přesvědčen, že škeble perly rodí, a že perly jako i jiné drahokamy mají moc léčivou.*) Jenže české perly i drahokameny jakoby nebyly prý ještě dosti zralé a ztvrdlé („quod crudae quodammodo sint, neque ad perfectum adductae“); proto by se Balbín těšil, kdyby se vyplnilo přání přítele jeho Marka, aby totiž slunce opustivši na chvíli svůj běh k Čechám se více přiblížilo, a svými životodárnými paprsky ji oplodnilo („radiis coelestibus et geniali illo calore foecundaret“). Věřilť prý Marcus, že by tímto způsobem všechny kovy, drahokamy a perly, jimiž země česká na závist mnohých jiných zemí jest jakoby obtěžkána, pro budoucnost dorostly a dozrály, a paprsky i teplem slunka oduševnělé (animatae) nabyly stejné léčivé sily, takže by nebylo třeba více, když se v lékařství místo orientální české perly užívá, váhu zdvojnásobovati“ (str. 73.).

Z drahokamů vynáší Balbín zejména české topasy a granáty. Jako věc podivuhodnou připomíná, co Boëtius (de Gemmis c. 65.) dosvědčuje: „Viděl jsem český topas dva lokty zdělí a téměř půl lokte silný, darovaný císaři Rudolfovi.“ A sám vzpomíná, že viděl v Praze i ve Vratislavi u sv. Doroty monstrance z pouhých českých topasů uměle sestavené, a na ně patřil s velikou rozkoší („spectavi magna oculorum voluptate“).

*) „Ab unionibus et margaritis faciamus initium, quibus vita fugiens sustineri posse non vane creditur, cum exempla sint in promptu, atque ipsi viderimus aegrotos ex media morte perlarum beneficio recreatos. Orientalibus et Indicis palmam deberi nemo est qui dubitet . . .“

Co pak se týče granátů, raduje se Balbín, že tu má dle úsudku znalců („absit invidia fascinatrix“) Čechie drahokam, jímž předčí oboji Indii, ba i Ameriku („utramque Indiam imo Americam omnem provocamus“). Cituje pak výnos královské komory české ze dne 18. června 1605, jímž se celníkům na hranicích českých přísně zapovídá, aby těm lidem, kteří na gruntech Tribivlických, panu Jiřímu Oudrckému z Oudrče patřících, granátů kupovati přicházejí, zaplatí-li obvyklé clo, nijak nepřekáželi, a vypočítává četná jiná naleziště drahokamů těchto, připomínaje, že příroda takřka celou českou zemi granáty posela, takže i u nejnepatrnějších říček se nalézají na březích sviněmi vyryté (str. 78 nsl.)

V kap. XXXV. líčí Balbín zálibu císaře Rudolfa II. v drahých kamenech. Zmiňuje se o jeho rubínu jako slepičí vejce velikém, jemuž nebylo rovna; o prstenu, v němž byl zasazen diamant s ametystem tak uměle spojený, jakoby to jeden jen byl kámen. Popisuje novou korunu, císařem tím pořízenou, plnou perel a drahokamů, připomínaje, že ji sám, neškaje ve Vídni, v ruce měl („spectavi, tractavi atque osculo adoravi“), i řetěz císařský, koruny ještě drahocennější. Také se zmiňuje o stole („scrinium et mensa“) císařově, na němž mosaikou z drahokamů krajinářské obrazy uměle byly provedeny, kteréžto „úžasné“ („octavum mundi miraculum“), za osmý div světa pokládané dílo mnoho let práce i mnoho tisíc zlatých stálo. — K tomu připojil Balbín pojednání o bohatství starých králů českých (hlava XXXVI.) i některých českých velmožů, zejména Viléma z Rožmberka (hl. XXXVII.), jehož slavného pohřbu popis sem jest vsunut (hl. XXXVIII.), i jiných (hl. XXXIX.).

HLAVA DVACÁTÁ.

Balbín vlastenec.

Balbínova „Rozprava na obranu jazyka slovanského“; — její dedikace, účel, vznik a osudy. — Úsudek V. V. Tomka. — Stručný obsah její. — Naděje Balbínova v budoucnost národa; — opírá ji o sv. Patrony české; — o katolickou šlechtu českou. — Vilém Slavata vzorem šlechtice-vlastence.

Bohuslav Balbín pro svoji vroucnou, ba ohnivou lásku k vlasti své a českému lidu bývá podnes jednomyslně veleben a za vzor stavěn. Nelze zajisté v životopise jeho o věci této blíže nepojednat. Balbínův spis na obranu jazyka českého složený, ač místy, jak autor jeho sám vyznává poněkud až příkrý jest a srší hněvem ovšem spravedlivým pro věci, na které oči jeho patřily, jest nejlepším zrcadlem této jeho takřka nezměrné lásky k zubožené vlasti, i jeho dobré, šlechetné duše. Jen člověk bláhový neb zlovolný mohl by považovati tuto lásku k svému lidu za nezřízenou, ne však ten, kdo strizlivým rozumem vše bere. „Převrácená nesmyslnost našinců v obraně práv starých a zvyklostí starobylých, na nichž všecka obec spočívá, jakož i nedostatek vážnosti k vlasti, společné matce této, jest také jedna příčina našeho úpadku . . . Než lidé těchto úsudek převrácený a zmatený porážejí všichni mudrcové, nejsvětější muži všech národův a stavův, všecka království a obce, též i sám rozum“. Při tom odkazuje Balbín na latinskou knihu francouzského Jesuity, jejíž nápis jest: „Kterak mírniti přílišnou lásku k vlasti“ (de temperando immodico nationis suae affectu) P. Bohumila Reynauda, který jakoby shůry byl osvícen (divine), tak vznešeně píše o lásce k vlasti. Balbín se dovolává i slov Kristových: (Mat. 10.) „Na cestu pohanův nechoďte.“ a (Mat. 15.): „Nejsem poslán než k ovčím, které zahynuly z domu Israelského,“ jakož i vykladatelů těchto míst, a sv. Pavla, který píše k Římanům (1., 16.): „Moc zajisté Boží jest k spasení každému věřícímu, Židu předně i Řeku“ a dále: (tamže 9., 3) „Žádal jsem já sám zavrženým býti od Krista pro své bratři, kteří jsou moji příbuzní

podle těla.“ I ke skutkům apoštolským (13., 46.) poukazuje, kdež čteme: „Vámť mělo slovo Boží nejprvé mluveno býti.“ atd.)* — Jaké city v této příčině ovládaly duši Balbínovu, jest patrné z jeho slov v § 6. „Obrany“: „Kdo proti vlasti bojuje, větší páše zločin, než kdyby vlastní matku zavraždil.“

Balbínova „Rozprava na obranu jazyka slovanského“ má objemnější nápis, tehdejšímu zvyku přizpůsobený, totiž „O šťastném někdy, nyní však přežalostném stavu království českého. zvláště pak o jazyka českého čili slovanského v Čechách vážnosti, též o záhubných na jeho vyhlazení úmyslech a jiných věcech k tomu se táhnoucích rozprava krátká, ale pravdivá. Muži nejznamenitějšímu T. Cz.“, (t. j. Tomáši Pešinovi z Čechorodu, světicimu biskupu, děkanu pražské kapitoly, císařskému radovi, věnována.) Spis ten jest od počátku až do konce důvěrný, jak sám autor na konci dí (str. 148. Tonner): „Proto psal jsem důvěrněji,**) poněvadž jsem věděl, že tohoto spisku našeho mimo Tebe nikdo čísti nebude, leč koho bys připustil k tajemství.“ — „Na mnohých místech psal jsem příkřeji — avšak proti příkrým. Nepronikneť koži slovnou než ocel, vši silou a vším důrazem vržená. Nechť přestanou již sami sobě se libiti a v ohavnosti míti věci cizí, jichž tak hrubě neznají. Kéž bychom i my přestali obdivovati se cizému, a (což smutným je osudem národa našeho) svým vlastním povrhovati! Domácí věci nám zapáchají, a babskou (neboť jakž jinak říci) poslušností dobrovolně úctu vzdáváme těm, kteříž nás mrskají; víceť nám váží bodec milosti dvorské, než všecko po předcích dědictví, než sama vlast, kteréž všecko povinni jsme obětovati.“

Chceme-li správně posouditi Balbínovu Obranu, varujme se předem všelikého anachronismu, a nepřenášejme naše poměry české a smýšlení v národě za XX. věku na věk XVII., v němž Balbín žil. Zajisté byla doba tato (1621—1688) přesmutná, avšak přece ne docela zoufalá. Náš slavný historiograf Václ. Vl.

*) Viz: Balbínova Obrana § 5.

**) *Scripti confidentius, quod sciebam, nisi tu in secretum admitteres, neminem praeter te haec nostra lecturum. Durius scripsi, fateor, multis in locis, sed in duos. Non penetrat elephantis corium, nisi totis lacertis vibrata & amentata chalybs. Desinant aliquando sibi placere, & aliena, quae adeo ignorant, aversari. Utinam nos quoque aliena mirari, & quod nostrae gentis triste fatum est, nostra contemnere desinamus! Sordent nobis domestica, & anili, aut quo alio dicam studio ultro assurgimus iis, qui nobis verbera imponunt, pluris apud nos est pugillus aulicae gratiae, quam quidquid nobis spei & rei reliquere maiores, quam ipsa patria, cui omnia posthabere debemus* (str. 118. Pelcl).

Tomek napsal*) tehdy ještě jako mladistvý sotva 36letý učenec slova, kterých zde na doklad souhlasu našeho jako podnes pravdivých budiž použito, poněvadž usnadňují předběžný úsudek o počátcích doby Balbínovy: „Husa v Čechách nepředcházela tak jako Luthera v Němcích žádná doba duchovní temnosti, nýbrž doba plná skvělých důkazů pokročilého života duchovního. Hus opustil cestu, po níž se posavad kráčelo ku předu, k nenabytné škodě naší. Hloubání o náboženství nevedlo, jak on se domníval, k opravě společnosti církevní, ani k lepšímu vzdělání mravnému. Nýbrž jen k rozpuštění svazků církevních a ke zlehčení náboženství; čehož následek byla značná zástava v utěšeném pokroku duchovním, jež spatřujeme před tím. Rozšíření lutheránství, jemuž husitismus připravil půdu, přivedlo pak zmatky na nejvyšší stupeň. Ve druhé polovici XVI. století spatřujeme co výsledek toho: Čechy, jak dalece nebyly katolické, zbaveny skoro všeho církevního pořádku; kněžstvo lutheránské, sprostěno vši kázně, spustlejší ve mravích a také méně vzdělané, než bylo kněžstvo to, proti kterému Hus pozdvíhoval svého hlasu; lid zanedbaný, ovšem ale naplněný pověřeným záštim proti staré církvi; šlechtu zhýralou jak nikdy před tím. V politickém ohledu rozbořilo husitství naši starou státní společnost, která se podstatně zakládala na silné moci královské, ačkoliv obmezené stavy zemskými. Husitská válka vyvrátila moc královskou a rozmnožila moc šlechty přes příliš. Jistá rovnováha mezi mocmi státními, na níž spočíval doposud zákonný pořádek, byla tím zrušena; pročež nacházela se země od té doby s jistými přestávkami brzy více brzy méně ve stavu anarchickém... Vítězství monarchie po válce 30leté, totiž od r. 1650, vedlo k moudřejší a spořádanější správě státní v mocnárství rakouském; vítězství pak katolické církve navrátilo národu našemu pravou zbožnost, pevnější základy mravnosti, tudíž způsobilost ku pokračování ve vzdělání svém duchovním na cestách, po kterých za starodávna kráčel zdařile.“

Balbín zajisté jako katolický kněz a člen řádu, v němž se zřekl všech nároků na hodnosti světské, jsa vědecky vychován a prost všelikého nepřátelského smýšlení proti panující vládě, byl nad jiné schopen vydati svědectví pravdivé o poměrech svého národa, jehož všech slabostí, na které ovšem rázně a upřímně

*) Viz: Č. Č. Mus. r. 1854, str. 242.

ukazuje, nepřátelé využítkovati neopomíjeli. Esopova kratochvilná bájka byla Balbínovi vítanou ilustrací českých poměrů jeho doby. Vypravuje ji v *Obraně* § 3.: Přišel kdysi za zimní noci k loži zajíčka ježek skřehlý mrazem a prosbami mnohými a lichotivými dožadoval se, aby mu bylo v loži dopřáno malého místečka, I odpověděl zajíc: Vidiš bratře, jak tu sám ležím schoulen a skrčen; sotva mne tato uzounká dutinka pojme, protož ty dle rozumu svého jiné si hledej místo prostornější. — Ježek, tímto oslyšením rozmrzen, s hněvem pravil: Taková je tvá k hostem útrpnost? To-li to srdce tvé, jež prý jest tak velmi měkké? Než budu si moci uprostřed noci vyhledati jiné lože, zahynu. Ty pak práci tou nutíš mne, abych mrazem pošel. Poshov a jen malounko místa dopřej mi ubohému; teplem svým obapolně budeme se zahřívati; já sám při vchodu si lehnu a proti šelmám, hrozí-li ti jaké, nastavím své bodce a kopí, a budu ti vykonávati službu ježka válečného. Ty pak bezpečně budeš odpočívati. Vyhovíť mi, kolik stačí kam bych hlavu položil. — Přemluvil dobráčka, sprostného zajíčka, a on postoupil mu místa s dostatek. Avšak ježek, kam hlavu vstrčil, též nohy, mrazem jak pravil již odumřelé, snažil se položit, i také položil, avšak neopatrně, nejedním ostnem a kolcem prorazil srst a zároveň kůži choulostivého zajíce. I vzkřikl zajíček: Toť čin nehodný! Omlouval se ježek řka: Prál bych si, aby se nebylo stalo; i prosil, aby odpustil, přičítaje to náhodě a spánku. Následovalo pak něco přiměří; avšak ježek opět hřbet obrátil a ostny strašnými zajíce tak popíchal, až bolesti bez sebe povyskočil. Ježek, již divočejší, namítal, že nic nového nedělá, takovýť prý jeho zvyk, i napomínal k pokoji. Konečně pícháním, tlučením a dle zvyku svého na všechny strany se přemítáním způsobil, že zajíce vyhodiv celé to místo sám zaujal. Tu teprv, ač pozdě, zajíček povolnost svou počal proklínati, bohy a lidi, co mohl, zapřisáhati, žalovati na nevděk zlých zvířat, ježkovi spílati, zatím co tento z plna hrdla se smál. Konečně nechtěl-li zahynouti, jak jen stačil, za tmavé noci utíkal do známých lesův a hájův, aby u příbuzných a strýčkův doprosil se lože. — „Moudrému dosti napověděno“, poznamenává Balbín.

Jest velmi zajímavo sledovati, za jakých okolností, kdy a kterak „Obrana“ povstala a jaké měla osudy. Již nám jest povědomo, jaké přátelství spojovalo dvojici: Balbina a Pešinu: víme jak se na vzájem ve svých pracích podporovali a povzbuzovali,

i jaké bývaly jejich rozmluvy, když se navštěvovali v Praze. Balbín sám v úvodu „Obrany“*) doznává o Pešinovi: „Nepřestával's mne vyzývati a nutkati ústně a písemně, abych přímo a jasně vyložil své smýšlení o snaze, aby jazyk slovanský ve vlasti naší se zachoval, též co by věc ta měla do sebe užitečného a naopak jaké škody by z toho vznikly, kdyby se zanedbával, jakož i je-li, jak zemí a jazykův neznalci tvrdí, národ slovanský vskutku tak povržen, špatný a nevzdělán, že počítán býti musí mezi nejposlednější Říkával's, že se ti vždy zdá býti zločinem podlým a nehodným, v psanství dávat jazyk slovanský.“ Balbín dlouho otálel: „Bojácně jsem odpovídal, že omrzela to práce rozprava taková, plná nenávisti, že bych kráčel trním za to aneb ohněm a uvalil na sebe urážky a nepřátelství, když by věc na jevo vyšla.“ „Ale když jsi nepřestával napomínati a já sám zřejmě jsem vídal, kterak Čechy lstí těch, kdož nepřátelům vlasti pomáhají, co den se ztenčují, zlehčují a na mizinu přivádějí, a když jsem slýchal, kterak tu a tam od nedoukův a nevděčníkův mnoho na potupu celého národa i předkův našich se prohazuje, z čehož nedávno dostalo se mi do rukou písemko jakési **) hanami jazyka slovanského jako sekaninou přecpané a lžemi i chybami přemnohými jako olejem pokropené, tu zahořel jsem spravedlivou láskou k vlasti jížto více než komukoliv z živoucích, jak učí právníci i bohoslovci, jsme zavázáni“ ***)

*) „Annus iam alter & alter effluxit, Viri Praestantissime, cum me pro iure veteris amicitiae nostrae & voce & litteris appellare & perurgere coepisti, ut sententiam meam de Slavicae linguae in patria nostra retinendae studio, tum quid ea res utilitatis haberet, quid contra, si negligeretur, adferret incommodi, tum essetne ita, ut homines terrarum & linguarum rudes ac parum versati in rebus existimant, Slavica natio abiecta, vilis & rustica, ut in postremis numeranda sit, plane ac dilucide explicarem. Aiebas: foedum inceptu et indignum tibi semper facinus videri eam proscripturire linguam quam Maiores nostri etiam armis, cum opus esset, defendissent . . .“ (str. 1.)

**) Totiž Čechožrouta Goldasta, něm. historika. Srov. Miscell. III. hl. 22 stran 291.

***) „Ego ut meminisse potes, timide respondebam, odiosum esse negotium, tractationem totam plenam ad praesentes invidiae, incessurum me per spinas aut ignes suppositos cineri doloso, multorumque offensiones et inimicilias, si res permaneret, suscepturum dicebam . . . At cum neque Tu unquam monere & urgere cessares, & pertendere ad extremum velles, atque ego ipse quotidie Bohemiam, eorum fraude, qui exteris & patriae hostibus operam praestant, minorem & deteriore fieri & ad incitas redigi clare perspicerem, multaque in contumeliam universae nationis & maiorum nostrorum passim ab imperitis & ingratissimis iactari audirem, ex quibus laconismon quoddam slavicae linguae vituperiis velut saturam refertum, & mendaciis ac erroribus plurimis velut sesamo respersum ad manus meas nuper pervenit, exarsi nimirum iusto, ut reor, amore patriae, quae una non modo regum, sed etiam coniugum & parentum caritates

Ředitel Tonner dokazuje, že „Obrana“ byla psána v letech 1672—1673, kdy P. Balbín meškal v Klatovské kolleji. Dovojuje tak *) ze spisu samého, protože Balbín na př. praví: Před padesáti lety v Čechách všude se užívalo jazyka českého (str. 28), že od 50 let vojska téměř bez ustání v Čechách přezimují (str. 54), dále že touží na Husity, jak před 250 lety zničili tolik věcí památných (str. 122), že zmiňuje se (str. 141) o úmrtí Komenského v Holandsku a zase slavného Václava Euseb. z Lobkovic jmenuje ještě skutečným nejvyšším hofmistrem dvoru císařského (str. 104). Poněvadž Komenský zemřel dne 15. listopadu 1671, Lobkovic pak v nemilost upadnuv, s úřadu svržen byl dne 18. října 1674, máme tu hranice přesně vytknuty. Balbín (str. 144) uvádí dále, že dva Otcové Tovaryšstva překládají Písmo sv., totiž Jiří Konstanc a Matěj Václav Steyer, a netoliko nic o tom nepraví, že jeden z nich zemřel, nýbrž vyjadřuje naději, že dílo šťastně bude dokonáno. Jest tedy patrné, že to psal před úmrtím P. Konstance, který skonal v Praze dne 24. března 1673. Tak tedy na jisto máme postaveno, že Balbín „Obranu jazyka slovanského“ sepsal r. 1672 aneb na začátku 1673 a to v Klatovech.

Ačkoliv spis tento sice nebyl psán pro vydání tiskem, přece neměl za účel pouhé osobní vyjádření, nýbrž měl Pešinovi v jedno snést: „abys, jak Balbín sám tam praví, Ty, jenž i času máš s dostatek a též obratností péra nemalé chvály požíváš, měl věc nějakou, jižto bys úhledně a ozdobně vytríbil a božskými vědomostmi svými objasnil.“ Mimo to měl se dostati do rukou i jiných povolanych, ba Balbín netají se ani přáním, aby kdysi i na veřejnost dán byl.

Co se pak s rukopisem dalo, neví se. Pešina jako světicí biskup pražský, zemřel r. 1680, a rukopis „Obrany“ stal se konečně majetkem knihovny kláštera Augustiánův bosákův u sv. Václava na Novém Městě Pražském. Zde jej do rukou dostal Frant. Mart. Pelcl, jenž nemálo se zradoval z drahocného rukopisu, a poznav

complectitur, & cui amplius, quam ulli viventium, ut iuris consulti & theologi docent, sumus obstricti, tum mihi quoque iurgiorum tumor venit in mentem, coepique consilium, maledicta illa brevi refellere, & si quid ad hoc argumentum faceret, ne patriae deessem, unum in locum congerere: ut Tu, Vir Praestantissime, qui & tempore abundas, & in cultu styli non parvam laudem reponis, habeas aliquid argumenti, quod more tuo, id est, eleganter & ornate perpolias & divinis Tuis studiis illustres.“ (str. 2. sl.)

*) Viz: T o n n e r „B. Balbina rozprava na obranu jazyka slovanského“. (Matice Lidu 1869) str. XI.

jeho důležitost ihned jej tiskem vydal v jazyku původním r. 1775, totiž latinsky. Než, Pelcl špatně pochodil. Kniha s nadšením od čtenářstva byla sice přijata, ale vláda, národu českému nevalně příznivá, knihu zapověděla, a výtisky, které nebyly ještě rozprodány, pobrala; censor, kterýž knihu propustil, byl úřadu svého zbaven, Pelcl pak sám jako vydavatel byl pokutován třídenním vězením. Následkem zrušení kláštera Augustiánův přešel rukopis s ostatními knihami do veřejné knihovny vysokých škol pražských, kdež se dosud chová. (Sig. 2. C. 22.) *)

Stručný obsah rozpravy této jest následující: Po úvodním odstavci, který končí slovy **): „Nepíši na ničí škodu; neobviňuji žádného jazyka, všechny miluji, lhostejno mi, panuje-li který či jest panujících; toliko to zastávám, že nelidským jest zločinem, nenáviděti jazyka, jehož vlast od tolika věků užívala, jeho záhuby chtíti a k tomu napomáhati, jakož rukama mnohých se dotýkáme, kteříž tak účinkují a o to usilují, aniž se přetvařují, jakoby v horlivosti té měli více rozumu, než ostatní národové“ — následuje pak § 2. V tom jedná se o tom, jaká to pošetilst, neznámým dávati v zemi přednost před známými, cizincům před domácími, a vypisuje ošklivost, ba nenávist k jazyku slovanskému jakožto hlavní příčinu, proč se jazyk dávný měnil a ještě měniti má. Ovšem skromnost a snášenlivost lidu českého bývala vždy až přílišná; odtud v přísloví vešlo, že „Praha je špitál vší říše.“ (Adam z Veleslavína v Kron. Sylv.) ***)

*) Jest to svazek 28 listů foliových, po obou stranách vlastní rukou Balbínovou popsaných. Autentičnost autografu Balbínova jest nesporná; dokazuje ji srovnání s jinými autentickými rukopisy jeho. Srov. Truhlář „Index“ č. 2010. — V bibliotéce zemského musea českého chová se mladší přepis její (sign. VI. B. 23).

**) „Scribo invitus, ab adversariis coactus, innoxie, nullam accuso linguam, omnes amo, quae regnet, quaeque regnantium sit, susque deque habeo, unum illud defendo: inhumanum ac prorsus barbarum facinus esse odisse linguam, qua tot saeculis usa sit patria, & eam excisam velle, idque operam dare, quod agere & conari non paucos manu tangimus, neque ipsi dissimulant, ceteris nationibus scilicet in hoc studio prudentiores.“ (str. 5.).

***) . . . „Ubi alia eiusmodi regio reperietur, quae sinu suo tam amanter exteros & peregrinos recipiat educetque? ubi ille aditus ad divitias ad honores? Jactent ceterae gentes caritatem ac hospitalitatem suam, quae structis publice domibus ad tres quatuorve dies peregrinos admittant & cibis aliisque commodis confoveant, Bohemia tota hospitalis est, & magnum quoddam, ut sic loquar, xenodochium et hospitale, in quo non ad aliquot paucos dies, sed omni vita ad delicias & divitias usque egregie te cures & sustentas; non opus est vetustae nobilitatis probatione, non ingenii et scientiae commendatione aliisque raris laudibus, non morum molesta & morosa periclitatione, non odioso vitae prioris examine, applica te modo & affrica ad potentem ex proceribus aliquem,

V § 3. vytýká Balbín, jak se za to žene z největšího nevděku útokem na Čechy a jazyk český dle Aesopovy bájky o ježku a zajíčku. § 4. dovozuje: Pravdať, že se národové stěhovali; než, jazyky jiných zemí měniti neb úplně vyhlazovati jest vlastností toliko jistých národů, kteří pro lenivost v učení se jazykům cizím stávají se nebezpečnými, zvláště dostanou-li se tam, kde nemístná vlidnost, povolnost a zdvořilost národní jest vlastností na vlastní záhubu, jako u Čechů. *) Zde dává Balbín výmluvné svědectví, jak se zajímal o Slovany vesměs a jaké vědomosti o nich byl si osvojil. Odstavec tento uzavírají slova: „Příkladové tito, poněvadž jsou blízci a na biledni leží, Čechy a národy jména slovanského na společné nebezpečenství upozorniti a nejužitečnější poučení dáti mohou, abychom se vyhnuli zlu, jež nám hrozí.“

V § 5. dokazuje Balbín z výpovědí spisovatelů všech, ze svědectví lidí starých, z listin veřejných, městeček a měst, že před 50 lety posledně sběhlými v Čechách po česku mluvila všecka města, městečka, vsi, šlechta pak že teprve se houževnatě držela

brevi patrios omnes homines honoribus longe praecurres; istud ipsum, quod alibi spes tuas remorari & sufflaminare posset, quod exterus es, hoc te, nihil dubita, commendabilem & prae caeteris efficiet gratiosum.“ (str. 7 sl.)

*) „... Nihil dubitem, nullam unquam gentem ab omni aevo repertam aut reperiri posse, quae saepius, seu publice, seu privatim in alienas terras quam Germani migrarint. Legantur de Cimbris de Boiis, nam & hi origine & lingua Germani fuere, de Marcomannis, Hermunduris, & Quadis; hos enim omnes Germaniae populos, & Quados praecipue, nunquam Slavica, sed Germanica semper usos lingua historicorum pueri sciunt. . . . Vandalos, germanam gentem inquietissimam, quod nunquam ullo loco posset consistere, a verbo Wandelen, id est migrare, vox germanis hodieque in usu est, unde Wandersleuth peregrinos appellant, nomen sortitos esse Velserus vir clarissimus ostendit Hodie, etsi publico gentis universae concilio, aut consilio migratum non sit, tanto privatim numero in terras omnes vicinas aequae ac remotas migratur a Germanis, ut non modo integrae familiae artificum germanorum Italiam, Galliam, Hispaniam, Moscoviam percurrant, sed integrae etiam urbes in Bohemia, Ungaria, Polonia nascantur Germanis constantes; adeo & Turcis operam seu militando, seu bellum parando, & arma cudendo, seu condendis urbibus, castris muniendis, machinis bellorum aptandis, & in Christianos emittendis, operam & animam venalem praebere, Norimbergenses praecipue, nihil dubitant, nulla religionis cura, nullo patriae, quae eos genuit respectu, nullo ex diuturna absentia doloris morsu, nulla carorum & civium, quos in perpetuum relinquunt, recordatione, desiderio nullo . . . Bene ageretur hactenus, si in unum corpus in nova patria coirent, ut modo dicebam, & sermone quoque patrio percepto coalescere conarentur, sed tanta est, sit mihi verum scribenti Inclyta Germanorum Natio propitia! tanta, inquam, est, aut alienae gentis contentio, aut in peregrino sermone addiscendo negligentia, aut, quod verius esse puto, ad linguas addiscendas tarditas & ineptitudo, ut vix ex centum unum aliquem reperire possis, qui perfecte alienam a sua calleat linguam Neque difficultatem linguae nostrae obtendere possunt, cum Gallos, Hispanos, Ungaros, & quod mirere Italos praesertim, qui uno non amplius anno Polonos inter aut Bohemos versati sunt, emendate loquentes quotidie audiamus . . .“ (str. 13.)

starého jazyka; mámeť po ruce knihy městské a desky zemské, psané jazykem českým až do r. 1620; knihy radní svědčí o tom také. Ano po česku toliko směla se vydávati práva lidu; z lavic řečníků, advokátův, ze stolic soudcův a ve všech shromážděních rozléhal se hlahol český, aniž jinak než toliko po česku smělo se cosi pro paměť věčnou vkládati do desk zemských a knih městských. Totéž i ještě v mnohem větší míře svědčilo o zvyklostech a zákonech panstva Jakáž tedy příčina, že v kratičkém čase jazyk vlastenecký takovou vzal zkázu! Kdo chce snísti jádro, praví komik Plautus, rozbije ořech. Přední příčina jest zanedbávání práv a zvyklostí starých. Viz, co předpisuje snešení sněmovní l. 1616, na něž se podepsali také Vilém Slavata a Jaroslav z Martinic. Nařizujíť stavové, „že při právích nemá jinak mluveno, převedeny, slyšány, příčiny přijímány a souzeny býti, než to vše jazykem českým; neboť prý jazyk sv. Václava a patronův svatých v království celém platí a panuje; k čemuž tudíž stavy a všecka města napomínají a z moci své dohánějí; jižť prý až dost a více než dosti nad přívětivost zemí ostatních poskytováno a poskytuje se cizincům co den přicházejícím “*)

*) „ . . . Quid igitur causae est, cur tantillo tempore tantum lingua patria acceperit detrimenti! brevissimo utar compendio, nam qui animi luce valent, facile assequuntur, quod latet: qui vult esse nucleum, ait Comicus, frangit nucem. Prima, eaque potissima causa est huius, quam modo memoraveram, legis, iuris, ac consuetudinis antiquae neglectio; vide quae anni 1616 comititia, quibus & Vilhelmus Slavata & Jaroslaus Martinicius subscripsere, praecipiant: jubent ordines nullam actionem recipi, nullam in tribunalibus regiis accusationem, nullam quaestionem moveri, nisi bohémico sermone conscriptam, S. Venceslai & SS. Patronorum linguam, bohemicam videlicet, toto in regno vigere, ad id nobilitatem, urbesque omnes hortantur & adigunt pro potestate; satis iam & plus quam satis, ultra caeterarum regionum humanitatem, exteris quotidie advenientibus praestitum praestarique, ne sibi imponi a novis hominibus patiantur, constare exemplis Germanos semel admissos, si quo loco in Bohemia consederint, nunquam depelli aut eradicari posse, & vix unquam, nisi severis legibus praeciatur, nostrae regionis sermonem addiscere.

Secunda causa est: supina nostrorum hominum in patriis iuribus & antiquis moribus, quibus omnis stat respublica, tuendis recordia, nullusque ad patriam communem matrem respectus; eiusmodi hominum multa sunt genera, finesque diversi, negligentia omnibus una: quidam nihil ad se pertinere existimant, quis qua lingua loquatur, alii qui nihil vident in posterum, parum id ad summam reipublicae facere nihilque interesse putant, quos postea refellemus; sunt qui connubiis exterorum, aliisque amicitiiis aut artibus impliciti, honeste non possunt obsistere; alios Aulae favor, alios servilis adulatio, aut procerum aliorum exteris omnia permittentium, ut mox dicam, respectus ac timor transversos agit; quidam inopia consilii & potentiae laborant, atque ita omnia bonis Divis coguntur committere; quidam, iique potissimum sacri aut religiosi homines, falsa, ne dicam stulta, virtutis imagine perstricti, hoc demum opus viro religioso dignum existimant, si, quantumvis in templorum suggestibus,

Příčina pak druhá jest převrácená nesmyslnost našich v obraně práv starých a zvyklostí starobyklých. Někteří se domnívají, že jim nic do toho není, jakým kdo jazykem mluví myslí, že se to málo dotýká osudů státu jiní zapletení sňatky z cizinci jiné zas pomátla přízeň dvorská někteří postonávají nedostatkem rady někteří zaslepení křivým, ať nedím, pošetilým ponětím o ctnosti při odstrkování Čechů, když prý si dají vše líbiti Ovšem v pošetilé pověře nezabředli jsme až do té míry, abychom za to měli, že v úradech není se co ohlížeti k té vlasti, v nížto jsme zrozeni, ani též k národu a jazyku našemu. Praví Tacitus: „Jestliž to částí svobody, od svých řízení býti.“ V Božím řízení všehomíra děje se, že andělé od andělů se osvěcují, lidé pak ne od andělů nýbrž od lidí se učí a spravováni bývají; tak poměrně po příkladu Božstva, kteréž od jednoho konce k druhému do všeho mocně zasahuje a vše líbezně řídí, mají si počínati správcové věci veřejných, aby co nejvíce možno vlastní své lidi nejvzácnější páskou i stejné řeči i vlasti spojené všem ostatním za vrchnosti ustanovovali

§ 6. vyličuje*): „Že vlast naše téměř pozbavena jazyka dávného, stalo se netoliko nedbalostí naší, nýbrž též a mnohem více jistých lidí horlivostí a zlou k vlasti volí . . . Tito (přehodní totiž otcové

in muniis & dignitatibus, in Ecclesiis & coenobiis, ad docendas quascunque in academiis facultates, ad infulas ipsas, Bohemis motis, exteri praeferantur, ipsi nihil se moveant; profitentur isti apud suos & iactant gloriose, ex contemptu gloriae gloriam captantes . . . Aio itaque patrios homines in patria ad honores primum habere aditum, idque esse iustitiae distributivae munus, cui leges omnes divinae & humanae, Caesarum rescripta, privata quoque & publica Regnorum omnium instituta concordent; cum desunt patrii homines civesque, tum ad externos licebit respicere. Gentes omnes amamus, nullam contemnimus, multo minus odimus; at non eousque stulta superstitione devolvimur, ut eius patriae, in qua nati sumus, tum gentis & linguae nostrae nullam in officiis rationem habendam esse putemus. Pars libertatis est, ait prudentissimus scriptor Tacitus, a suis gubernari, ad suavitatem imperii pertinet homines patrios magistratibus admove . . . in Republica certe dominari & regnare homines externos sinere, grave in prudentiam peccatum est, neque sine certa perturbatione fieri potest, quod adductis ab omni aevo exemplis, si id ageretur, palam facere possem. Quemadmodum enim in divina universi huius gubernatione videmus accidere, ut angeli illuminentur ab angelis, homines vero non ab angelis, sed ab hominibus doceantur ac regantur, ita proportionem quadam, exemplo divinitatis, quae attingit a fine usque ad finem fortiter & disponit omnia suaviter, agunt ii Reges, Principes & sacrorum Antistites ac ceteri publicarum rerum prudentissimi Gubernatores, ut gratiosissimos homines & eiusdem linguae & Patriae communionem aut aliqua alia ratione coniunctos, quantum potest Gallos Gallis, Hispanos Hispanis, suos caeteris omnibus praeferant . . .“ (str. 23.)

*) „Neque modo negligentia nostra accidit, ut linguam veterem pene amitteret Patria, sed multo etiam magis quorundam diligentia & mala in Patriam

vlasti) snad aby se pomstili za soukromé křivdy, přemluvili krále, že zapotřebí vysíliti Čechy, nesnesitelnými berněmi vyčerpati pot a krev lidu ubohého, a hlavně vyhladiti jazyk starodávný; neboť dokud tento žije, nemohou prý Čechy milovati krále německého, a vždy prý věrnost jejich bude pochybna a nestála Kdyby možno bylo, všesky dávné obyvatele Čech dlužno vynésti na bedrech a v nejbližší moře uvrci Jako kdyby Čechové králi svému nedosti byli osvědčili věrnost svou ve vojnách proti Mannsfeldovi, proti Sasům a Švédům! Kdož tehdáž z Čechů přidal se k vítězi — Švédovi? Tehdáž Praha a nemálo měst i hradův prosluly statečnou obranou v obležení, a v odměnu krve prolité vyznamenány jsou jistými milostmi malovanými, hrady však poborěny, když po vojně učiněn mír. Kdož tudíž nevidí úmysly pojaté na záhubu vlasti? Háje i lesy jak se jim zdá, ba i listí stromův provolávají: „Rebellie. rebellie!“ Vyhladovte tudíž národ Český. Avšak, vy mužové hodní, nikoliv dostatek nýbrž spíše nedostatek plodí novoty. Kdož statky oplývají, strachují se, že jich ve vojně pozбудou; kdo však ničeho nemá, důvěřuje, že vojnou získá a štěstí svého dojde.“

§ 7.: Těžký tudíž a vůči potomstvu neomluvitelný zločin na sebe uvalují, kdož buď pro naději hodnosti, buď ze strachu, buď pro dosažení milosti neb jakoukoliv ctižádost rady své propůjčují, aby společná matka, vlast, nepřátelům byla zrazena a na zmar

voluntate . . . Iidem, optimi scilicet Patres Patriae, forsitan ad privatas suas aut maiorum ulciscendas iniurias, an alia de caussa nescio, persuasere regibus, enervandas esse Bohemiae vires, exhaustiendum pauperis populi tributis intolerabilibus sudorem & sanguinem, & maxime linguam veterem abolendam, qua vigente non possint Bohemi germanum regem amare, & ferre, semperque eorum fidem dubiam & fluxam fore. Audivi dixisse eorum non neminem: si fieri posset, utroque humero asportandos esse omnes veteres Bohemiae incolas, & in mare obivium iaciendos, tum primum rebellandi finem fore. Has rebelliones isti somniant, verius expectant, & ut securius, ac diutius somnient, iidem summis Regum ministris persuadere conantur, ut in rete conclusas grandes ditiones Nobilium vel dormientes impune trahant, & sudoribus, lacrymis & sanguine rusticorum ac civium iroratas pecunias domi recondant; quasi non satis Bohemia fidem suam regi suo Mansfeldicis, Saxonis & Suecicis bellis approbarit. Quis tum e Bohemis victori Sueco & victricis arma per Bohemiam circumferenti sese applicuit? vel unum e Bohemis nominari mihi velim, qui vel unam arcem hosti prodiderit? si quae proditiōe captae fuere, proditores alii, quos nominare nihil attinet, fuere. Tum obsidionibus fortiter toleratis Praga, & quae defendi poterant civitates, atque arces inclaruere non paucae, & pictoriis quibusdam beneficiis in premium effusi sanguinis sunt ornatae, arces autem post bellum pace facta deiectae. Quis igitur non videat, his consiliis Regnum universum concidere, & cum summa vicinorum admiratione & non minore vituperio regnantium ad praesentes & posteros.“ (str. 29. sl.)

přišla. „Bude-liž, ať mluvím slovy Tulliovými, kdo tak pošetilým, aby loď, po níž se veze, snažil se provrtati?“

§ 8. Vlast naše jest ovšem jako dům starý, který, když se naň děje útok násilný, k úpadku se sklání, a tím, jakoby stará půda pod ním mizela, také jazyk starodávný znenáhla se ztrácí. Avšak kdybychom i nejvíce bděli, přece nemohli bychom minouti nebezpečí, když nenásledujeme ctností předkův a nedáme průchodu řádům jejich. Ovšem poloha Čech vábí; k tomu se druží svrchovaná vlasti naší pohostinnost, snadná výživa a láce všech potřeb k životu. „Než, marným ve psanství dáváním po r. 1624 ztratili jsme až 30.000 rodin čili hospodářův, ze stavův pak a jiného obyvatelstva téměř tolikéž (jak nejvyšší kancléř král. čes. Slavata z desk zemských vyčerpá), dále porážkami válečnými a vojny, kteréž se přeukrutně vedly od r. 1618—1648, rovněž vztekem nepřátel, hladem, morem Příčin tu mnoho jest, odkud pochází řídké zalidnění Čech! Zajisté dobrota půdy, sňatky, řemeslo a umění, německá vojska atd., což teprve u panstva, velmožův hromadné jsou příčiny, proč jazyku českému v Čechách každým dnem ubývá váženosti.“ *)

V druhém dílu řeší Balbín otázku, zdali jest v tom také rozum, spravedlivost a bohabojnost, když lidé domácí opouštějí

*) „ . . . neque istud parvi momenti habendum est, videlicet, quod proscriptionibus, quibus post a. 1624 familiarum, seu patrum familias terdena millia, nobilitatis vero et aliorum parum prope numerum amisimus, quod sibi ex Tabulis Regni constare affirmat regni Cancellarius Slavata; deinde belli cladibus et bellis, quae ab anno 1618. usque ad ann. 1647 cruentissime sunt gesta, tum hostium furore, nam multa pagorum millia arserunt, et multi agricolae, oppidani et cives ferrum receperunt, fame, peste duplici atrocissima, toto regno pervagata, aliisque malis exhausta populo patria, pagi, oppida, urbes pene vacuae cuilibet offerantur. Ut in istorum locum peregrini succederent, invitavit multos telluris benignitas, alios connubia de facili inita tenuerunt, alios opificiorum et artium, quae Germanorum summa laus est, aestimatio, velut clavo Bohemiae affixerunt. Ducti sunt annis omnibus Germanorum per Bohemiam exercitus, hibernatum ab annis 50. tere semper in patria, immo aestivatum, quod nunc etiam pace facta videmus, itaque militum linguam multi incolae didicere; non parvus militum numerus, qui pertaesi militiae quietem malebant, aut alioqui dimittebantur, Bohemiam sibi iam notam, in qua reliquam vitam otiose agerent, delegere. Apud nobilitatem, procures et alios, qui regiae gratiae pares se esse putant, plurimum valuit Aulae Viennensis autoritas et dignitas; nam cum sese honoribus et muniis parant et quam maxime idonei videri volunt, quibus munia publica deferantur a regibus, aulae, linguam ante omnia addiscendam sibi existimant, idque merito, cum sine ea in Aula locum tenere non possint, qua in re trossulos istos gloriola quoque non omnino inanis et cassa exstimulat . . . , germanice loqui gloriosum sibi ducunt, patrio interim sermone velut vili et protrito neglecto. Hae fere sunt causae, ad quas ceterae non parum multae revocantur . . .“ (Str. 41. sld.)

jazyk vlastenecký, a co věc ta má do sebe nebezpečného; potom proti zmíněnému již nenávistníku jazyka slovanského krátce pojednává o starobylosti, důstojnosti, znamenitosti a ostatních pochvalách jazyka českého.

§ 9. *) „Byť i byl jazyk Slovanův nevzdělán, hrozný a divoký (čemuž ale tak není) přece to rada neprospěšná — ať nedím nic důraznějšího, když zrazuje se šlechtě (jak činí onen Čechožrout), aby se jazyku tomu neučila, zvláště pak, když taci, kteří jej už znají a v něm jsou zrozeni, dohánějí se, aby jej vyhlazovali. Jsem a vždy býval jsem žádostiv seznati a osvojiti si všechny jazyky evropské, též i našeho i druhého světa toť sloužilo by i k slávě Boží i k chloubě (kdyby se k tomu hledělo) a nejenom zjednálo by všech národův přízeň, nýbrž i užitek by přinášelo a potěšení ; mně se zdá, že jednotlivec kolik jazykův umí toliku lidí rovnati se může. Odtud se porozuměti dá i tomu, proč Bůh apoštoly své opatřil všemi jazyky, aby na celý svět vystačili, a proč každý národ ve světě neměl jen svého apoštola, nýbrž

*) „Etsi Bohemorum et Slavorum lingua inculta, horrida, barbaras, quod non ita est, ut dicemus postea, foret, tamen inutile, ne quid gravius dicam, quod Miso-Bohemus ille facit, consilium est, ab ea lingua addiscenda nobiles dehortari, praesertim si eam semel scierint et in ea nati sunt, ad extinguendam illam impellere. Ego ita comparatus sum, fuique semper, ut, si memoria sufficeret facultasque daretur, omnes Europae linguas, tum etiam nostri et alterius orbis, Turcarum, Sinarum, Tatororum et ceteras quantumcunque barbaras familiares mihi et notas esse percuperem; hoc et ad Dei gloriam et ad ostentationem, si id quoque spectetur, faceret et omnium gentium gratiam conciliaret et maximas utilitates adferret . . . mihi ita videtur: unum hominem, quot linguis, tot hominibus aequiparari posse; unde et illud datur intelligi, cur Apostolos suos cum pro numero hominum pauci, neque plures duodecim essent, omnibus linguis instruxerit Deus, nimirum, ut orbi universo sufficerent, neque unum tantum Apostolum suum quaelibet natio orbis, sed duodecim Apostolos, quot erant videlicet, qui eos alloqui et vicissim quaerentes intelligere posset, haberet; nec plures una natio, nec altera pauciores; ac profecto non se Apostolos, audeo etiam dicere, parum homines meminerunt, qui una tantum gente humanitatem et caritatem suam circumscribunt et ceterorum hominum linguas velut barbaras dedignantur et aspernantur. At quid agant isti, perinde habeo, illud fidenter affirmo: tantam esse in discendis omnibus linguis slavicae gentis felicitatem, ut non semel audierim, viris prudentissimis, legatis regum ac principum pro miraculo habitum, cum Pragae in scholis academicis minimos ephebulos civium filios, pusiones nuper a taeniolis et fasciolis cunarum solutos et adhuc a matre rubentes, promptissime sine haesitatione, liquidissime, prae quam ventus favonius, singulari oris gratia latine loquentes audirent . . . Novi ego illustrissimas quasdam apud nos familias, qui liberis suis parvulis bohemicas nutrices consulto adhibebant, easque non nisi bohemicè loqui iubebant. Causam mihi sciscitanti eandem diversi reddidere: si, inquebant, educuntur germanice, nunquam in omnem vitam bohemicè recte loquentur; at si bohemicam primum calleant, nullum erit impedimentum, quo minus et germanicam et ceteras omnes, quas voluerint, linguas condiscant“ (Str. 44. sld.)

všech dvanácte. — Národové Slovanští přesnadno se učí jazykům cizím, toť známá věc. Nejednou jsem slyšel, kterak vyslancům králův a knížat zdálo se býti zázrakem, když v Praze na školách akademických nejmenší hošíky, děťátka teprv nedávno plének sprostěná, slýchali, ani beze všeho váhání nejplynňěji a se zvláštní líbezností latinsky mluvili.“ — V Čechách také mnoho lidí vzácnějších mnoho jazykův zná.*)

§ 10. Jak velice přispívá k chvalitebnému spravování státu a k zjednání si lásky lidu, když panovník zná řeči svých poddaných, jich chrání neb alespoň jimi nepohrdá.**)

Balbín se tu zmiňuje o Eneáši Sylviovi Piccolominim, pozdějším papeži Piovi II., jenž, když krále českého, Ladislava pohrobka, syna Albrechta Rakouského, vyučoval a jemu pravidla panování vykládal, pravil: „Velkomyslnému králi, dědu tvému po meči (Zikmundovi totiž, z jehož dcery Alžběty se Ladislav narodil) tolikéž prospělo, že znal několik jazykův, kolik otci tvému, Albrechtovi Rakouskému škodilo, že jich neuměl.“ — Neméně láska než-li železo říše brání; nemožno však, aby milován byl, kdo sám nemiluje, lásky pak jednatelem jest společnost jazyka.***)

§ 11. Po všecku paměť není národa, aniž kdy byl, jemuž by vlastní jeho jazyk zapáchal a na srdci neležel. Avšak nám (taková je nyní vlastní naše netečnost!) jazyk otcovský a mateřský musí se na srdce klásti. — Tuto Slovanův vadu znamenal Němec Crenzius, jenž proti Eneášovi Sylviovi (Vandalia Kn. VII. h. 11.) praví: „Nevidíš-li Ty, Eneáši, že řeč německá z té příčiny do Čech se dostala,

*) „... De nobilitate bohema universim dici potest: non facile ex millibus inventurum te unum, qui praeter maternam suam germanicam non calleat, multi latine, non pauci italice et gallice tam proprie, ea acrimonia et accentu, eo gestu loquuntur, ut nationum illarum testificatione hominem te in media Gallia aut Italia natum audire, liquido jurare possis...“ (Str. 50.)

**) Tuto chybí třicátý list v rukopise.

***) „... Regna non minus amor quam ferrum tuetur, sed eum amari, qui non amat, impossibile fuerit, amoris autem conciliator linguae commercium est. Vidit hoc Maximilianus I. Imperator, quem octo linguarum, atque inter eas bohemicae haud mediocriter peritum fuisse Stengelius commemorat; vidit Ferdinandus I., qui ut linguam bohemicam sibi curae futuram ostenderet, cum senatus Pragensis latina oratione caesarem salutasset, Seldium vicecancellarium bohemice respondere iussit; vidit Ferdinandus II. Caesar augustae memoriae, qui filio Ferdinando III., postea caesari, bohemicae linguae magistros apposuit; neque ea res in dubium revocari potest, nam in Graecensi Patrum Societatis refectorio, non semel filius Patrem bohemica oratione salutavit. Narrantem ea de re audivi Raphaellem Mnissovsky, unum ex Ferdinandi magistris, ac seniores Procerum, meminique me aliquando exemplar huiusmodi gratulationis bohemicae a Ferdinando III. pronuntiatum in manibus habuisse...“ (Str. 51.)

poněvadž každá čeleď slovanská studem nesmyslným rdí se za mateřštinu svou?“ — Výborně řečeno „studem nesmyslným“, dokládá Balbín.

§ 12. Vynáším-li starobylost neb rozsáhlost jazyka slovanského neb uvádím-li jinou jeho chválu, nikdo se nedomnívej, že jazykův cizích nenávidím, aneb že omrzelým přirovnáním zlehčovati chci jejich úrodu nebo cenu; neboť co na jiných haním, abych sám páchal, ze všeho nejméně sluší. Moudřef praví Aristoteles (II. polit.): „Žalující povinen jest býti lepším žalovaného“; já pak nic jiného než obranu strojím, aby ti, kdož jazyka slovanského neznajíce neb ze svého Německa nevyšedše, naň dorážejí, porozuměli, že nadáváním daleko od pravdy zabloudili a zvláště onen Čechožrout „dobré by požíval pověsti, kdyby byl bojoval slovy počestnými“, jak psáno stojí u Terentia básníka. Národnůstkářstvím není, bráníme-li národ svůj.)*

§ 13. Jazyk slovanský jest jazyk posvátný, obřadní a proto slavný nad jazyky mnohé jiné. O tom dí Balbín: „Co právě řečeno bylo o slovanských bohoslužbách, to přece bez odporu největším jest dokladem chvály; neboť, vyjmu-li jazyky posvátné, jimiž titul svůj královský a jméno na kříž napsal Ježíš Nazaretský, kterémuž z jazykův ostatních dopráno, aby se v něm vykonávalo tajemství posvátné?“

§ 14. „Není úmyslem mým, abych všechna století probíhaje pochvalou vynášel učenost a ctnost těch, kteříž se narodili mezi Slovany; nepotřebujíť oslavy, jichžto slávu zachoval týž čas, jenž jiné pohlcuje. Jak vznešené duchy země slovanské zplodily, nikomu nemůže býti neznámo; jestiž po ruce dějepis a mluví knihy od nich sepsané. Tuť výmluvnosti a učenosti drahně, tak že toliko závistník

*) *Nemo, cum slavicae linguae antiquitatem aut amplitudinem commendo aut aliam eius laudem adfero, existimet, alias me linguas odisse, aut odiosa comparatione vilior, ut ita dicam, earum annonam facere velle; nam quod in aliis reprehendo, id meipsum facere minime omnium decet. Aristotelis sapiens dictum est: Accusans debet esse melior accusato, et ego nihil aliud, quam defensionem paro, ut qui slavice linguam ignari, aut Germaniam suam non egressi, oppugnant, procul se a vero maledictis aberrasse intelligant, ac praecipue Miso-Bohemus ille, bene dictis si certasset, audisset bene; omnes linguas perinde habeo, omnes amo, modo ne per summam incitiam aut iniuriam slavica, quam isti nullo numero habent, apud alios accusatione vilescat. Nationalitas, ita illud vitium quidam appellant, non est nationem suam defendere, sed quod illi fecere ac faciunt, maledictis incessere; quodsi tamen cuipiam totum hoc argumentum displicet, accuset accusatores, qui nos ad defensionem non semel provocarunt et silentium ac patientiam nostram sua importunitate laeserunt...*“ (Str. 56.)

upíratí může. Musy latinské odebraly prý se na sever a opustily krajiny příjemné a teplé. Sám německý opat Trithemius soudil o našem básníkovi Bohuslavu z Lobkovic, že v celých Němcích nebylo onoho času ducha krásnějšího. O Čechách pro učenost, ctnost a svatost slavných na tomto místě mnoho slov šířiti není zapotřebí; sprostiliť mne práce té zvláště dva slavní spisovatelé z Tovaryšstva Ježíšova doby naší.*) Před vystoupením Husa papežové a sbory církevní Čechy jmenovávali královstvím svatým . . . Ohromné ty svazky nadání (libri erectionum) dostatečně ukazují zbožnou mysl našich předkův Tak bohatá byla záduší, že kostely a kláštery v držení svém měly čtvrtý díl země české (neb jak jiní tvrdí, třetinu)“

§. 15. Dávná sláva jazyka slovanského plyne z nejstarší šlechty jeho, z váženosti velmožův, z pověsti válečné.***) Aristoteles sice praví, „že šlechtictví jest bohatství starodávné“, kdežto třeba bylo napsati, že jest to sláva starobylá, jméno slavné, hodnost krve na

*) Balbín tu uvádí Krugera a sebe. — Aby nikdo z této okolnosti nesoudil, že by snad autorem „Obrany“ nebyl Balbín, varuje již vydavatel její Pelcl (str. 70. pozn.), a usuzuje správně, že Balbín sebe uvádí jen z pouhé opatrnosti, aby od sebe všechno podezření z autorství odvrátil. Na doklad, že o autorství Balbínově nemůže býti sporu, cituje Pelcl knihu III. dek. I. „Miscellanea“ (str. 224.) kde Balbín napsal: „De his quorundam machinationibus, contra linguam boëmicam late disserui in tractatu de linguae slavicae praestantia“, a dále ještě slova Balbínova v „Učené Čechii“ (dodatek II. tract. o starých školách českých): „Plura, quae in hanc sententiam dici possunt, et cur slavica gens ad omnes prope linguas facilitatem quamdam afferat . . . diximus in ea dissertatione apologetica, qua Slavorum linguam . . . defendimus.“ Pelcl připomíná, i kdyby těchto svědectví nebylo, snadno že možno ze stylu poznati autora, jakož i svědectvím že jest sám rukopis knihy, vlastní rukou Balbínovou napsaný.

**) Nunquam Aristoteles foedius lapsus est, quam cum nobilitatem describeret in Ethicis. Maledictum enim potius, quam definitionem attulit: Nobilitas, inquit, sunt antiquae divitiae; gloriam veterem, illustre nomen, sanguinis auctoritatem in posteros derivatam, cognationes magnorum principum, seriem majorum ab aliquo militaribus et heroicis facinoribus nobilitato viro, aut alias bene de republica merito deductam et filiis pro haereditate relictam, scribere oportebat. Non enim, ut aliquando aetate nostra factum vidimus, numaria erat antiquorum hominum nobilitas, sed bello praecipue et sanguine emta et periculis pro patria, ac rege aditis comparata; hanc gloriae haereditatem maiores filiis et nepotibus relinquebant. Nihil certe melius in hac rerum omnium vicissitudine et fortunae inconstantia, cum cetera bona humana omnia incerta et subiecta sint temporibus, nihil ditius ac pretiosius poterant relinguere . . . Cum tota Slavorum natio bellicosissimos populos ediderit, quorum opificium omne versabatur in armis, inter tot bellicosos, si qui armis eminuerint, necessum est maxime fuisse bellicosos, atque in hoc laudis genere triumphasse; proinde nobilitatem illam armis partam summo habendam in honore. Nam timidos inter et cunctatores audaciae et promptitudinis bellicae palmam ferre, quid habet, obsecro, magnum? At inter audaces et cruentos et in propulsandis et aggrediendis hostibus praeferoces et strenuos excellere, ingens et certissimum virtutis et laudis argumentum continet. . .“ (Str. 74. sld.)

potomstvo přenesená, pokrevensství s velkými panovníky, řada předkův odvozovaná od některého muže, slavnými skutky válečnými a bohatýrskými ušlechtěného a synům v dědictví odkázaná; neboť šlechtictví mužů starodávných nebylo penězi (jako za našich časů někdy se děje před očima našima), nýbrž hlavně bojem a krví koupeno a zjednáno nebezpečnostvými za vlast a krále podstoupenými. Takový odkaz slávy synům a vnukům svým zanechali předkové Vskutku plémě slovanské vydalo národy nejválečnější. Mezi bojácnými a váhavými odnésti palmu smělého válečného není nic velikého; mezi odvážnými však a udatnými vyznamenávají se jak v zahánění nepřátel, tak i v útoku na ně, skýtá převeliký důkaz srdnatosti a chvály. Ovšem když se o to usiluje, aby vlastní nespravovali úřadů vojenských, čímž velice udušují se štěstí a udatnost jejich, pak nelze se diviti, že na hodnosti vojenské nebyli mnozí povýšení. Přece však vypočítati lze množství těch, kdož vyznamenání došli . . . I to všech věkův obdivu hodné jest, že Slované sami uprostřed Německa založili království a sobě vymohli, že se králové jejich účastnili voleb, práv říšských i vsí slávy, až konečně i velmi mnoho králův českých náležitě přijalo korunu císařskou. O velmožích našich sluší podotknouti, že v Čechách sotva kterou vytknouti možno starou rodinu panskou, v jejímžto rodopisu nečetly by se matky, báby a j., kteréž byly dcery knížat a vévod, ano i králův a královen.

§ 16. Kdož o věcech obecných psali, uvažují, že v obci každá důležitější změna přináší nebezpečství, ano souhlasí, že již pouhá novota oděvů a cizí kroj jest znamením státu se bořícího. Toho tím více obávají se jest při změně jazyka! Záhubu strojí rodu královskému a podtiná mu všecku naději do budoucnosti, kdožkoli strojí potlačení národa a k bezpráví radí, neboť zároveň s národem hyne král. Hyne-li tělo, zhyne i hlava; stát tělem jesti krále, král pak hlavou státu. Máť i národ své právo a své spravedlivé požadavky. Než, k vyhlazování jazyka přidružuje se mnohé bezpráví; protože sám toho nezmůžeš, potřebí tudíž více úst. Proto zároveň cizince přivolávej, lidi domácí z užívání jistých práv, úřadův, hodností a důstojenství svrhuj . . . Zajisté pohyne velebnost království celého.*) — Podivno jest, co nám

*) „Qui de rebus civilibus et publicis scripsere, quorum ingens est numerus, observant: omnem alicuius momenti mutationem in republica periculum adferre, immo, quod mirere, ipsam vestium novitatem et peregrinum habitum,

i od předkův podáno, i od starcův se vypravuje, co též dějinami je stvrzeno, i také od mnohých současných jako nepochybné řízení Boží se pozoruje, že totiž nepřátelům nikdy se nedařily zámysly na vyhlazení Čech i na vymýtní jazyka slovanského. Tak na př. po nešťastné smrti Otakara II. (abych uvedl slova Sasika Dressera) na jednoho Čecha počítáno v Čechách deset Němcův; již celá města i městečka davše výhost starému jazyku slovanskému, němčiny se chopila, i zdálo se, že je veta po Čechách. A přece vojsko Němců v řádné bitvě od nepatrné síly Čechů, bezpochyby pomocí sv. Patronův, rozptýleno a střemhlav na útěk zahnáno

V § 17. ještě jednou vyvrací Balbín některé nesprávné posudky stran jazyka slovanského. Co den vidíme, že ti, kdož jazyka toho nejvíce jsou neznali, nejkvapněji o něm úsudek vydávají. Mluví-li onen Čechožrout o chudobě, drsnotě a chatrnosti jazyka českého, toť soudil jako slepec o barvách. Říci, že jazyk Slovanův jest plst jakási, spletená z řečí národův rozmanitých, je drzé a lživé utrhaní. Tu zapotřebí věděti, že rozmanitým národův

ruentis et, ut cum Lipsio loquar, iam crepantis reipublicae indicium esse, consentiunt. Quod si habitus peregrinitas statum veterem amanti populo suspecta esse solet, quanto id in mutatione linguae timendum magis? Aquam ferventem si ut ita dicam, mansuefacere et commodam tibi esse velis, ne quaeso tantum aut amplius affundas frigidae, ut priorem fervorem exstinguas; temperandus est calor, non exstinguendus. Ita in accessu novi populi ad veterem agendum videtur, ne veteres cultores obruantur, neve novus populus in sese veterem convertat. Populus superveniens ac novus cibi instar haberi debet, qui non ita ingerendus et accumulandus est, ut stomachum gravel et stomacho ipso, qui eum recepit, sit potentior, alioquin certissimus convertetur morbus aut seditio stomachi, ut quod male ingessisti, melius egeras; non enim corpus in alimentum, sed alimentum paulatim in sanguinem, hic postea rite dispensatus in carnem ac reliquas corporis partes convertitur. Male reipublicae et regi consulit, qui populum in factiones dividit; divisus nec sibi nec regi satis utilis est . . . Exitium familiae regiae parat eique spem omnem posteritatis succidit, quisquis populi oppressionem parat et suadet iniuriam. Una cum populo rex aequae bonus ac malus interit, nec separari possunt exitia; pereunte corpore perit caput. Respublica regis corpus est, rex reipublicae caput; neque tolerandi sunt insani illi pseudopolitici, qui censent omnia subditorum bona iure dominii ad reges pertinere, solo usu penes subditos residente, eoque ipso pro libitu regum transfereundo vel auferendo, ubi ratio aliqua inciderit . . . Aio periculosissimam omnino esse legibus propositam alicuius populi oppresionem, quae linguae extinctione manifesta fit omnibus. Sed concedamus ultro extinctionem eiusmodi tolerari posse, non potest facile tolerari, si adiungatur iniuria; nam si novam linguam per tyrannidem quamdam aut violentiam, ut lenius dicam, populis ingerere cupis, id per te unum facere non potes: multis ad id opus est linguis. Ergo simul alienigenas advoca, patrios homines de possessione quadam iurium, munium, officiorum ac dignitatum dejice ac deturba, lingua ignota ad agendas causas adige, ut ipsi, de quibus agitur, nisi per interpretem, quid de se agatur non intelligant . . ." (Str. 85. sld.)

se stěhováním a častým sídel měněním jazykové po vší Evropě tak se promíchali, že nesnadno najíti, který zúplna je čistý. Čechy pak jsou obklíčeny zeměmi německými, tolikráte byly zaplaveny vojsky německými, od tak dávna sloužíme králům a císařům, jaký div, že něco slov přijali naši do řeči své a přece poměrně má jazyk slovanský nejméně slov cizích proti jazykům jiným, protože jich nepotřebuje. — I snaží se Balbín dokázati, jakou bohatostí oplývá jazyk slovanský a jak jest příhodný pro vědy a umění.

V § 18. doličuje Balbín, že zhoubou vlasti mrhá se dědictví samého císaře a že země k nenahraditelné škodě císařově přicházejí na mizinu. Odplatíž Bůh každému, jak pro vlast zasluhuje, dobře-li či zle! — Končí pak slovy: „Tato jest stížnost moje; přichází-li snad pozdě, zajisté pravdiva jest a spravedlivou býti nikdy nepřestane,“ a přidává modlitbu vskutku žhavou: „Ty, o patronův země české nej přednější a největší, sv. Václave, Vratislavem budiž nám! Navrať Čechám svým slávu dávnou! Opět na to postavíš nás místo, z něhož vlastní netečností a hříšnou zlobou jiných nepochlebnictvím mnohých nezaslouženě jsme upadli, nejvěrněji až do skonání sloužíce Tobě i víře nejsvětější, i králům! Ty národa našeho záštito a podporo! Zahyneme-li, Tobě zahyneme! Od nových obyvatelův marně bys očekával pocty té, kterou Tě země česká od tolika věkův velebí a miluje! Tudiž v pokore prosíce, toto opakujeme: „Nedej zahynouti nám ni budoucím!“ Neráčíš-li snad vyslechnouti synů zvrhlých, slyšíš a vyslyšíš prosby předkův, kteříž orodovali za potomstvo své a v nebi na Tebe hledí! Svatý Václave, mučeniku Kristův, jediný dědici země české, oroduj za nás!“ (Viz připojený facsimil.)

Jak mohutná a velebná vystupuje tu z temna největšího úpadku národa našeho světlá postava Balbínova, pravého to pro-roka vlastenecké lásky a horoucnosti, v době nejkritičtější samou Prozřetelností zajisté vzbuzeného. Jak psal pro důvěrné čtenáře, tak jistě i vždycky důvěrně mluvil, přidává ovšem uchvacující žár slova živého. Teď teprve lze nám pochopiti, proč byl Balbín nepohodlným, proč snažili se protivníci jej umlčeti, odstraniti a neškodným učiniti!

Než Balbín náš nikterak nepatřil k těm, kdož v zoufalství ruce v klín založí, tupé resignaci se odevzdavše. Ovšem zřel jen trosky kolem sebe, uhnětené zbytky národa druhdy slavného, jež

pozůstaly z hrozných bojů. Přirozeně se tázal: lze z nich vystavěti znova starou budovu síly a slávy? je tu ještě jaká naděje, že národ povznese se zase? A stoje na výšině svého idealismu, rozhlížel se pátravě po všech stranách, zda by kde našel mocných přátel národu svému. Jako kněz upřímně zbožný obrátil zraky své i vzhůru k nebesům a tam nad hvězdami zřel mohutný šik, k obraně i ochraně pohotový, totiž sv. Patrony národa českého, dole pak na zemi naději svou opřel o pozůstatky české katolické šlechty.

O tyto dva silné sloupy opřel budoucnost svého národa. — Tak si vysvětlíme, proč s takovým zájmem shledává a pracuje, co by jednak k oslavě našich sv. patronů a dědiců sloužilo, jednak co by ukázalo, čím naše česká šlechta bývala a čím býti má. Tomu sloužiti měla druhá Decas Miscellaneorum, jako „liber hagiographicus“ Dekády prvé účelu prvému.

Ohlédneme-li se po původu úcty k některým světcům jako „Patronům“ zemským, shledáváme, že Bůh vzbudil vynikající muže neb ženy z některého národu samého, aby byli výkvětem křesťanství a chloubou jeho v národě tom, aby byli příkladem a mocnou přímluvou svému lidu, jako na př. náš sv. Václav, svatá Ludmila, Vojtěch, Prokop, Jan Nepomucký a j.: nebo poslal Bůh velké muže z cizích vlastí, kteří si o tu kterou zemi vydobyli nesmrtelných zásluh, jako na př. naši sv. apoštolé slovanští Cyrill a Methoděj,*) Petr Canisius, Edmund Kampian a j. Nebo zavezeny byly tělesné ostatky světců některých do země, kteří doznali tu neobyčejné důvěry a vroucného uctívání, takže věřící právě pro tuto velikou důvěru velikých milostí dosahovali; takovými patrony v Čechách stali se svatí: Vít, Zikmund a Norbert. Konečně pro velikou svatost, vynikající to přednost u Boha, přiměla Prozřetelnost jednotlivé země, že si některé světce zvolily za své mocné ochránce, jako jest Rodička Boží Maria Panna všady, a sv. Josef, jehož Čechové zvolili si po třicetileté válce za císaře a krále Ferdinanda III. za patrona pokoje.

Pěkné životopisy napsal Balbín našim hlavním patronům a dědicům: sv. Václavu**) a sv. Jana Nepomuckému.

*) Roku 1666 obrátili se stavové čeští na sněmu zemském v Praze shromáždění na apoštolskou stolicí do Říma, snažně prosíce, aby obmyšlení byli ostatky sv. Cyrilla a Methoděje, ujišťující, že si jich budou vážiti jako vzácných klenotů.

**) V posledních letech zejména dva spisy, ke cti sv. Václava vydané, domáhají se obrození úcty sv. Václava v lidu českém: „Obrana knížete Václava

Životopis sv. Václava, dává tak svědectví věku XVII., končí Balbín slovy: Útěchou nás a uhnětený národ český naplňuje, že účta k milému knížeti sv. Václavu jest v lidu českém tak rozkvětlá a ustálená, že k dosažení vrcholu jejího jen málo se nedostává. Jeho vzývá veškerá česká země denně všady prastarým válečným hymnem „Sv. Václave!“*) v kostele, doma i v polích. K jeho cti a chvále jsou chrámy Páně, zejména nádherná kaple Svatováclavská na hradě Pražském, do níž na jeho hrob snášejí věrni Čechové, cokoliv skvostného mají, ačkoliv jest země ubohá. Všecky stavy, duchovní i světské, bez rozdílu jako o závod putují k jeho hrobu, aby uctili tu posvátné ostatky jeho panického těla. Každou chvíli slyšíš volati na někoho „Václave“ nebo „Jene“ po Čechách. — Závěrkem pak volá: Ano, nevytrhne-li nás sv. Václav, co z nás bude! „Ni adjuvet ille, tantum non perimus.“ A my hledíce do minulosti, vidíme, jak byla vyslyšena mocná přimluva sv. Václava a sv. dědiců našich, tak že zvolati nám jest s Jeremiášem: „Slitování Hospodinovo, že jsme do konce nevyhynuli!“

A jako Balbín, tak i staří Jesuité vůbec v Čechách používali každé vhodné příležitosti, aby rozšiřovali úctu sv. Patronů a dědiců českých. Za svědky slouží podnes chrámy jezuitské, kteréž zdobili obrazy a sochami sv. Patronů českých. Za starými pak Jesuity v těchže šlépějích věrně jdou členové obrozeného Tovaryšstva. Postačíť poukázati na směr apoštolských prací Jana Křt. Votky**) neb Jos. Svobody.

svatého“, kterou Dr. Jos. Kalousek, professor na vysokých školách českých v Praze, napsal proti smyšlenkám a křivým úsudkům o jeho povaze (Praha 1901), a „Dvanácte řeči na oslavu sv. Václava“, vydané Frant. Žákem Tov. Jež. (Praha 1906.)

Jasnými slovy podává Dr. Kalousek historii sv. Václava, a na to kritickou úvahu o pramenech k jeho životopisu. Povaha sv. Václava, všelijak nesprávně pojímaná, stavena zde do pravého světla. Čechové ctili ve sv. Václavu knížete milého, avšak i mohutného. Úctu tuto dokazuje autor postupem od X. věku vzýváním jeho ve válkách, nejstaršími obrazy a kostely, mincemi a pečetěmi knížecími a zemskými a j. Vlastenecký ráz úcty k sv. Václavu a vývoj její ve 12.—14. věku ličen jest věrně. A když byl autor podal povahopisný význam úcty sv. Václava, vyznává, že jej vedla při tom jediná snaha, aby milý kníže náš sv. Václav byl navrácen srdcím Čechů, která se od něho nespravedlivě odvracují, a aby byl navrácen pravdě, aby obnovena byla účta, kterou dávní předkové naši k dědici svému lnuli.

Druhý pak spis dává kněžím do chrámů Páně a křesťanským mužům do slavnostních schůzí spracovaná thémata o svatosti a ctnostech sv. Václava, o pravém vlastenectví, o dávné účtě a důvěře Čechů ke sv. Václavu a pod.

*) Srv. Dr. Kalousek. Obrana. Píseň Svatováclavská a její vývoj, str. 106—118; Fr. Žák T. J. Sv. Václav. Význam a obsah písně, str. 96—116.

**) Jan Křt. Votka, kněz Tovaryšstva Ježíšova (nar. v Lysé 1825;

Druhým pilířem Balbinovy důvěry v budoucnost národa byla naděje skládaná v českou šlechtu. Bylo by pošetilé domnívat se, že snad Balbín při spisování i působení svým tolik šlechtou se zabýval proto, že sám byl stavu rytířského. Vždyť jsme s dostatek poznali, jak soudil o pravé ceně šlechtictví a v čem je shledával. Také veškerým svým jednáním dokázal, že byl upřímný lidovec, a pro lid žil a pracoval. Než, právě že lidu chtěl pomoci, proto se obíral šlechtou. Byltě dosti prozíravým, aby za tehdejšího státního zřízení jasně poznával, že „Čechy bez vlastenecké šlechty buď vyhynou, buď národem budou schudlým a bídným, s kterým nikdo počítati nebude“. Byla to tedy láska k lidu, která Balbína sblížovala se šlechtou, aby šlechtu sblížil s lidem českým.

Slavný býval národ český po vsí Evropě a vysoce vážen každý Čech, kde se objevil, jako slavná bývala šlechta česká, dokud nenastaly u nás neblahé, nešťastné zmatky u víře. S nejvzdelanějšími národy bylo obcování jejich. Než, od věku XV., kdy se národ a šlechta zpronevěřili namnoze katolické víře a tím i Bohu ve vlasti své, jest patrné, že jakási kletba spočívala na národu českém, že národ český jako zpitý potácel se semo tamo, nemaje žádného pevného stanoviska. Škoda těch schopných hlav, jež bloudily světem, nemajíce, kam by se položily, škoda té krásné vlasti

† v Praze 1899), známý jako veliký ctitel a pěstitel úcty sv. patronů českých po veškerém lidu českoslovanském, dokládal za každé příležitosti, že mocná jest přimluva Svatých u Boha a mocně působí jejich příklad na zemi, o sv. však Patronech a dědicích zemských že jsou ještě zvláštní důvody, pro které je vzývati jest v potřebách soukromých i veřejných. Jsou pak jednotlivým zemím dány Prozřetelností božskou, aby se o ně zvláště zajímaly.

Svůj spis „Kanonisace sv. Jana Nepom. a zřejmá v ní Prozřetelnost Božská o Čechy pečující“ zakončuje následujícími slovy: „... Prozřetelnost Božská ukázala zřejmě a nepopíratelně nám Čechům, že v tom nejsvětější vůle Boží jest, aby národ náš nezahynul, ale aby na vývoji svém ke cti a slávě Boží a k svému vlastnímu blahu ještě dále a sice na základě víry katolické, víry Cyrillo-methodějské pracoval, jako slavní předkové naši před válkami husitskými činivali... Ukázala Prozřetelnost božská národu našemu opět zřejmě a patrně, jak velice si my Čechové všech našich sv. Patronův a dědiců vůbec vážiti, jak horlivě a důvěrně je ctiti a vzývati, a jak bedlivě na rozšíření úcty jejich pracovati máme, chceme-li toho dosáhnouti, aby národ český s dobrým a trvanlivým úspěchem na vývoji a blahobytu svém pracovati a si jmenovitě chvalného a čestného jména mezi ostatními národy vydobýti a pro budoucí časy pojistiti mohl. Svati naši Patronové a dědicové nedají zahynouti nám i budoucím, když je horlivě ctiti a vzývati budeme.“ — Vydal spisy: „Cisář Karel IV.“ 1878. a „Otec vlasti“; „Památky Staroboleslavské“ 1879; „Posvátné Cyrillo-Methodějské Památky Mariánské“ 1885; „Kanonisace sv. Jana Nep. a zřejmá v ní Prozřetelnost Božská“ 1885.

a úrodné půdy, jež se stala pospasem cizincův, takže celý národ český ocitl se na pokraji záhuby!

Kdož jiný mohl za dob Balbinových národ český zachrániti než šlechta česká v zemi zbylá, totiž šlechta katolická. Proto staré vzpomínky bývalé slávy obnoviti a je uvědomiti srdcím bylo úmyslem Balbinovým, když se uvažal psáti o minulé slávě šlechty české v Dekádě II. svých *Miscellaneí*. V předmluvě ku první knize dekády této, kterou věnoval Adolfu Vratislavu hrab. Šternberkovi, jenž byl tehdy nejvyšší purkrabí český, píše: Vždy bývali a za našich dob rovněž jsou lidé, kteří nedovedou nežli snižovati urozenost a šlechtu v pokrevenstvu jejím, jako jiní opět vynášejí a na výsost ji staví, jakoby již pro svůj rod důstojenství a vyznamenání byla hodna. Ovšem rodokmen sám není příčinou, pro niž by kdo zasluhoval vyznamenání nebo potupy. Tím se nikdo nestal ani lepším ani horším, osobně-li nevyniká. Šlechtnost myslí nepřechází z otce na syna, ba synové reků a učenců nebývají mnohdy dědici vlastností svých otců . . . Pro zvrhlost jednotlivce nelze povrhovati celým stavem. Na to se klade váha v urozeném stavu, aby příklad otců ozařoval cesty života synům, kteříž by se snažili věhlasným otcům podobnými se státi spíše životem nežli zevnějškem. Urozenost, ač není ještě ctností, přece se podobá dobrému semeni jejímu z té příčiny, že potomci jako přirozeným proudem nutkáni jsou kráčet ve šlépějích svých předků. A vybočí-li někteří, že nepořádným životem, nepravostmi, divokostí, zhýralostí stávají se pohoršením a zostudí celý stav, bývají jiní zase lidu naklonění, ctnostní, šlechtní, směřuje-li výchova jejich k tomu, aby milovali vlast a v popředí postaveným radou i skutky přispívali, ano statky, život, káže-li potřeba, za oběť přinášeli . . . Ovšem kde je v úpadku říše, tam hynou i šlechtické rody. Zajisté osvícení lidé shlíželi se vždy ve svých předcích a jejich ctnostech, a to ne jen v nejbližších, nýbrž všech i nejstarších. Proto starobylá šlechta je také velikým dobrodiním Božím, za to nepatrné rodokmeny jsou svědectvím úpadku. Už sv. Ambrož (*liber de Noë et Arca*) dí, že šlechta se podobá olivové ratolesti při potopě světa, kterou holubice Noëmovi k jeho potěše přinesla. Jako totiž ona oliva byla vyrostla před potopou a v ní obstála, podobně, ač Hospodin pro mnohé a mnohé nepravosti dal vyhynouti mnohým rodům, přece zachoval alespoň některé jako sítě bývalé síly životní, aby znovu vydaly užitek . . .

Tricet let se připravoval Balbín na vydání své „Stemmatographia Bohemiae,“ *) až smrt přetrhla tuto práci. Nastrádané takto vědomosti prozrazuje často ve všech svých ostatních dílech.

Ocenění, jaký význam pro národ český má šlechta jeho, věnoval Balbín také § 15. své „Obrany“ pod záhlavím „Dávná sláva jazyka slovanského z nejstarší šlechty jeho, z váženosti velmožův a z pověsti válečné“, jak jsme již o tom na str. 332. zprávu podali. Stať tu zakončil přáním: „Kéž bychom my potomci (v té nynější do vlasti naší náplavě šlechty cizinské, nevždy velmi osvědčené) zachrániti a do lepších časův země české dochovali mohli předkův svých slávu a odkaz srdnatosti, kteréž oni nám zanechali!“

Než důležitá naskytá se otázka: Neklamal-li se Balbín v naději své do české katolické šlechty skládané? Jsou-liž toho doklady, že důvěra taková byla oprávněna? Vždyť naše historická věda ještě skoro vesměs trvá na stanovisku zcela opačném, ubíjejíc namnoze i historickou pravdu z pouhé nelibosti a nevraživosti k víře katolické, takže proto mnohé jinak velmi záslužné dílo buď pro svou z přílišné umírněnosti plynoucí nepřesnost anebo pro svou tendenční nepravdivost nemá budoucnosti. — V odpověď budiž dovoleno poukázati aspoň na jediného ze souvěkých Balbínovi katolických šlechticů českých. Miníme hraběte Viléma Slavatu z Chlumu a Košumberka,**) jehož „Paměti“ mají všecky známky hodnověrnosti, a přece jsou dosud většinou v rukopise. Balbín píše (Boh. docta II. 103): „Slavatova historie proto nevyšla tiskem, poněvadž náš věk nesnese pravdy, a platilo-li kdy Terentiovo přísloví: „Veritas odium parit“, hodí se především na naši dobu.“

Jaké zásluhy má tento český kavalír o národ český? Jsa po 25 let nejvyšším kancléřem královským, měl zajisté dosti příležitosti zastati se Čechů u císaře a také ji použil. Hrabě Slavata to byl, jenž pomáhal sepsati memorandum k císaři, že není celý ná-

*) Nápis úplný obou vydaných svazků jest: *Miscellaneorum historicorum Regni Bohemiae Decas II. liber I. qui est proëmialis ad Stemmatographiam Bohemiae, in quo scilicet generatim de probitate, auctoritate et dignitate nobilitatis Bohemiae tractatur*; vyšel r. 1687. Knize II. dán titul: *Tabularium Bohemogenealogicum. Opus nobilitati nostrae gloriosum, a multis diu expetitur, magno curarum pretio et annorum decursibus elaboratum. Nunc primum publicatur 1687.*

**) Srov. Vlastimil Hálek ve „Vlasti“ VIII. str. 710 sld.

rod vinen ohavné rebelie, která byla spáchána proti Ferdinandu II., a že proto také nezasluhuje, aby byl zbaven svých práv a výsad. Balbín (*Miscell. Boh. sancta* 132.) jmenuje kruhy šlechticů, jako zejména Šternberky, Valdštejny, Talemberky, Kolovraty, Lobkovice a vedle nich Berky, Říčany, Vratislavy a Černíny i jiné, kteří měli účastenství při tomto memorandu. A zásluhou jeho ponechal Ferdinand II. vskutku národu práv, ustanoviv patentem ze dne 29. května 1627, „aby království české všecka i všelijaká privilegia, obdarování, svobody a majestáty bez překážky jednoho každého člověka užívati a jimi se těšiti mohlo.

Hrab. Martinicovi psal Slavata, že by se mělo složiti a sepsati vše, co Praha a jiná města česká i celé království v 30leté válce obětovaly, aby králové čeští slušně si království českého mnoho vážili a se snažili od dalších záhub je zachovati, aby se mohlo zase obživiti a občerstviti.“ V dopise ku hr. Vil. Vratislavovi (22. list. 1631, v arch. J. Hrad.) nařiká: „Příliš Pán Bůh již velikou zkázu a záhubu na naši milou vlast připustiti ráčil“ a dále: „jest věc příliš bolestná na to mysliti, že vlasti naší za dnů našich lépe bude“, „žalostivě vyrozumívám, že naše milá vlast k takovému nebezpečení od nepřátel opět přichází — pro bolest srdce nemohu psáti“, „nevím co jiného k tomu říci, než nad bídou a záhubou naší milé vlasti nařikati.“ — Listem ze dne 17. června 1634 (archiv J. Hr.) ujímá se Slavata toho, aby dle starých zřízení do nejvyšších úřadů království českého „rodilí Čechové“ bráni byli, sice bude dána příčina, aby mnozí mluvili, jako by v království českém jazyk český měl býti vyhlazen. A proto chce k tomu pracovati, aby k těmto úřadům byly brány osoby ze starých rodů českých. „Já sloužím pro dobro víry svaté katolické, Jeho cis. Milosti a vlasti své.“

Že hrab. Slavatu ustanovil císař Ferdinand II., aby se účastnil jako úředník císařský konfiskací statků nekatolických, na dobré svědčí jemu i císaři: nebo jak Balbín (*Exam. Meliss. praefat.*) praví, právě tím zachováno mnoho rodin urozených (*nobilissimas*) království, mnohé Slavata doporučil milosti císařově, tak že nebyly do vyhnanství poslány a časem se staly upřímnými a horlivými rodinami katolickými, mnohým vráceny jeho přimluvou zpět statky jejich buď docela, buď z části, a pověst potomků jejich jest nejlepší. „Mohl bych vypočítati množství urozených pánů, za které se přimluvil, — si odium non timerem.“

Sám Bílek (Děj. Konf. XXV.) ujímá se Slavaty, že mylnou jest zpráva, jakoby Slavata prvý byl navrhl potrestání všech povstalců konfiskováním jejich statků. Ostatně horším způsobem zkonfiskovány byly před tím statky jeho vlastní a jiných věrných katolíků jakožto prý ze země zběhlých od stavů odbojných (ibid. I. XXII.). Však se mohl Slavata jakožto jeden z předních také obohatiti z konfiskace tehdejší, ale neučinil toho.

Balbín doznává, že měl sám v rukou objemný svazek dopisů Slavatových na rozličné urozené pány, v nichž vykládá, jak by bylo lze opět o blahobyt v království českém se postarati, jakož i o úlevu břemen, i jak by se domácí šlechta proslaviti mohla. „Patriam longe patribus et matribus cariores esse nobis oportere“ (milejší nám musí býti vlast naše nad otce a matky), jsou slova Slavatova na výsost významná a i stoupence jeho charakterisující. Jednou jej chovanci jesuitské kolleje v Jindřichově Hradci oslavovali akademií jako „otce vlasti“ pro tolikerá dobrodiní a oběti na oltář vlasti složené. A starý pán radost z uznání toho projevil, řka: „Tohoto jména jediné bych si přál zásluhu míti. Bylo však mi v tom překáženo, a sice od vlastenců takových, kteří hledali výhradně sebe a jen sebe obohatiti, u krále přízně a výsad si dobýti!“

Slavatovy Paměti o válce 30leté jest obrovské dílo foliantové, které se přechovává v archivu v Jindřichově Hradci. Málo poměrně čerpáno z něho dosud na poznání doby, již očitým svědkem byl muž takový, za to výpisky z tendenčních zápisků Pavla Skály ze Zhoře nalezají se všude.*)

Slavata studoval jako husita u Jesuitů. po tom jako mladý muž po všech téměř zemích evropských cesty konal, a zkušenostmi obohacen veliké služby trůnu i koruně české prokázal, 25 let úřad nejvyššího kancléře královského zastával. Zdaliž muž tento veskrz šlechetné a ryzí povahy nestal se katolíkem z přesvědčení o jediné pravé církvi, již zůstal z duše oddán a věren, jako své vlasti a svému národu? Věru jen utrhač, překrucovatel dějin a nepřítel katolické víry může snižovati muže tak velikého! A že byl přítelem Tovaryšstva Ježíšova od svého mládí po celý život, přátelství

*) Zdá se, že i v této věci jinak u nás bude. Srov. na př. zajímavý článek Frid. Macháčka: Defenestrace pražská v Č. Č. H. XIV. (1908.)

takového muže vyváží zajisté celé spousty potup a prohaných zpráv o Jesuitech. Jeho bystrý a jasný duch vystihl zajisté dokonale ideu řádu Jesuitského, jeho vznešený úkol, jeho činnost a obětavost. Odtud vyplynulo i přání jeho, 50letého kavalíra, tolika důstojnostmi zahrnutého, 30 roků před smrtí opustiti vše a vstoupiti do Tovaryšstva. A Jesuita to byl, jenž ho zrazoval z úmyslu tohoto, protože jej prozřetelnost Boží zvolila na místo pro celou vlast a celou říši, jakož i katolickou církev tak důležité. Mluvit o ošemetném nějakém jednání tak poctivého a statečného šlechtice a vlastence tak obětavého může toliko sám ošemetník! Slavata zesnul v Pánu u věku 80 let ve Vídni 19. ledna 1652.

Jiný Slavatův spis na obhájení Jesuitů sepsaný*) zůstal rovněž v rukopise. Má název: „Apologia Quilielmi Slavata“, a uložen jest v knihovně kláštera Františkánského v Jindř. Hradci. Na 4. listu čte se nápis: „Obranní odpověď ctihodných otcův Societatis Jesu, t. j. Tovaryšstva Ježíšového, proti obecnému dekretu stavův království českého těch, ježto se pod obojí nazývají, naproti právu božskému i světskému čelícímu, kterýmžto nepořádným dekretem PP. Societatis Jesu leta Páně MDCXVIII. po narození Syna Božího z království českého se vypovídají — trojího jazyka štitem, proti klamům a pomluvám ohražená, nevinnost svou, neslušně a nenáležitě uraženou zastávající. Učiněna od . . . “ České sepsání je původní, latinské a německé jsou překlady. Obsahuje 4 díly čili traktáty rozdělené na kapitoly. Díl druhý zdá se býti nejlepší, podává obranu především Jesuitů, ačkoliv všechny tři první díly mají ráz historický, čtvrtý díl jest více polemický. Spis tento má dvojitou cenu, historickou i literární. Že pro dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova v Čechách má obrana takového muže význam veliký, jest samozřejmo. Již Jireček vyslovil přání, aby v brzkou dobu byla vydána tiskem, jakož i ostatní díla Slavatova i jeho rozsáhlá korespondence, zvláště od r. 1631, kdy dlel při císaři jako nejvyšší kancléř království českého po dlouhá leta. Slavata udává prameny, z nichž čerpal, a ukazuje se býti velmi sečtělým. Hněvem se obrací na Jesenskýho, prot. vys. škol pražských, který jako Beatus Modestinus proti Slavatovi a proti Jesuitům psal, uváděje v pochybnost Slavatovu oddanost k Jesuitům i k císaři.

*) Srov. Dr. Č. Zíbrt, Bibliografie č. h. III. 7422. Salaba Jos. Č. Č. H. IV. 1901 str. 324—32.

Zajímavo jest, že P. Jiří Plachý obstarával Slavatovi latinský překlad aneb aspoň jej redigoval, což vysvítá z dopisů Slavatových k P. Plachému, na př. z Vídne dne 22. února r. 1638. Překlad jest pěkný, a rovná se úplně českému originalu.

HLAVA DVACÁTÁ PRVÁ.

Balbín na sklonku života.

Onemocněl r. 1679. — Smrt Pešinova 1680. — Balbínova závěť. — Spěch u vydávání »Miscellaneí«. — Přátelství s Žitavským ředitelem Weisem. — Balbín raněn 1683 mrtvicí; — tím horlivěji pokračuje ve svých pracích. — Přátelé mu opatřili písaře. — R. 1687 znovu raněn mrtvicí. — Skládá životopis P. Leczyckého; — v něm má vzor trpělivosti. — Poslední dopisy. — Jeho smrt. — Úsudek Rybičkův.

Již roku 1679 dotkla se Balbína smrt. V měsíci dubnu onemocněl, a dne 23. dubna rozpoznali lékaři zápal pohrudnice (pleuritis), který se tak zhoršil, že se bylo obávati konce vezdejší pouti Balbínovy.*) Proto zakázali lékaři Balbínovi psáti. V katalogu roku 1680 byl zapsán jako nemocný (curans valetudinem) v Praze. Než, těžko bylo předpisů takových se držeti, když právě největší píle třeba bylo. Velkou a zajisté bolestnou ztrátu utrpěl Balbín také úmrtím svého nejvěrnějšího přítele Tomáše Pešiny, jenž se stal zatím světicím biskupem. Ještě ke svátku blahopřál Balbín svému příznivci na Hradčanech dne 29. prosince 1689 dopisem, jelikož nemohl osobně se dostavití. A to byl poslední dopis, který se ze styků jejich zachoval. Dne 3. srpna r. 1670 zemřel Tomáš Pešina z Čechorodu, nakaziv se morem, na ouplavici. Přátelé Pešinovi truchlili a oplakávali jej, jmenovitě Balbín, jenž vzdor chorobě neotálel vyzvědět, jakých rukopisů Pešina po sobě zanechal. K nemalé radosti se dozvěděl, že II. díl „Mars Moravicus“ počínající rokem 1526 také jest sepsán. Pohřichu příbuzní jej vydati se zdráhali, aby jemné prý uši některé nebyly uraženy, jak napsal Balbín. (Boh. docta II. 96.)

Ve svátek Obětování bl. Marie Panny dne 21. listopadu 1681 v kolleji Svatoklimentské s povolením svých představených složil P. Balbín zvláštní dedikaci, svědčící Mariánské družině studujících

*) Viz dopis jeho řediteli Weisovi ze dne 4. května 1679. (Věstník král. spol. 1887 str. 74.)

na gymnasium (litterae dedicationis P. Boh. Balbini ad sodalitatem minorem in collegio Sti Clementis Prag.*) Znění její dává krásné svědectví o jeho pokorném duchu. Nadpis její jest: Oběť slavné Družině Marianské v kolleji svatoklimentské ke cti Narození M. P., již přináší hříšník, jehož jména lze se dále dočísti (Offertorium almae sodalitati min. B. V. Natae in Collegio Soc. J. ad S. Clementem a peccatore, cujus nomen intus legi potest). Píše v ní: „Z povinné úcty a vroucí lásky k nejmocnější, nejdobrotivější a nejvěrnější Ochránkyni živých, umírajících a zemřelých, k Marii Panně, Bohorodici, která mi pomohla a mne z jícnu smrti vytrhla, když jsem v kolleji Svatoklimentské rhetorice vyučoval. Tehdy r. 1655 nakažlivou nemocí zasažen jsa, vydán jsem byl na smrt: nebo všichni i nejlepší lékaři veškerého trojměstí pražského opouštěli mne neumějíce si poraditi v mé nemoci. Vzpomínám, jak kolem lůžka mého společně radu konali a při nejlepši vůli bez pomoci se rozešli. Však jsem to vypsál na památku v knize „Panna Maria Vartská“. Z vděčnosti tudíž a na oslavu Marie Panny, že mi dopomohla k úplnému ozdravení, věnuji a daruji a odkazuji Marianské kongregaci, jež pod tajemstvím Narození bl. M. P. sbírá svoje členy ze studujících akademického gymnasia, svůj odkaz. Jestli dle mého úsudku nejpotřebnější, k tomu pro pravou zbožnost a bezúhonnost svých ponejvíce nevinných ještě sodalů zajisté Bohu a Jeho nejsvětější Matce přemilá. Odkaz tento arcí teprve po mé smrti budiž jim vydán, leda že bych za živa sám jim jej vydal. Jsou to knihy, které jsem vydal tiskem, totiž: a) 50 výtisků Epitome, která se dosud minimalní cenou za 3 fl. prodává, b) 100 výtisků Miscellaneí (Rozmanitostí) knihy I. po 1 fl., 100 výt. knihy II. po 1/2 fl., 100 výt. knihy III. po 1 1/2 fl., 100 výt. knihy IV., která právě se tiskne, jakož i následujících svazků, které se tiskem vydají, dopřeje-li mi Pán na dále života; c) mimo to daruji též Družině všecky exempláře „Verisimilia“, co jich zbude po mé smrti, a podobně rozšířeno budiž věnování na knihy svrchu uvedené. Marianská kongregace budiž ubezpečena, že vskutku tolik knih na skladě jest a zůstane; d) pak daruji a odkazuji této Družině všecky exempláře „Quaesita oratoria“, jichž alespoň 600 ve skladišti knih mojich jest. To vše jim daruji, aby se knihy rozprodaly a z utržených peněz opatřilo, čeho potřebí a co ke cti a chvále blah.

*) Viz R i e g g e r, Materialien zur alt. u. neuen Geschichte Boehmens 1790, X. str. 284.

Marie Panny poslouží. Jedno toliko si vymínou, aby, kdybych déle byl živ, nežli by to snad rozmilé Družině prospívalo, sodálové a čekatelé každým rokem dne 16. dubna (nestalo-li se již jindy) za jistého nejmenovaného dobrodince, t. j. za jeho zachování jeden růženec se pomodlili, a to každý soukromí (a není-li duše jeho ubohá v milosti u Boha, za šťastnou hodinku smrti anebo za jeho obrácení). Po smrti budiž sloužena jedna mše sv. t. j. requiem za † dobrodince a jeden růženec budiž obětován od každého soukromí za mou hříšnou duši. Rovněž si přeji, aby moje jméno bylo zapsáno mezi † dobrodince její, a obvyklých přimluv za dobrodince aby ubohá duše má také byla účastna. Aby pak sodálové ubezpečení byli o dědictví tomto, slibuji, že kdyby ostatní knihy se rozprodaly, už předem jim odložím 50 výtiskův Epitome a podobně ostatních slíbených knih, aby byli ujištěni, že co bylo slíbeno, také se splní. — Za dovolení k tomu prosím nejdůst. Jeho Paternitu nebo ve jménu jeho dp. P. provinciala českého, aby odkaz tento schváliti ráčil ke cti a chvále bl. Rodičky Boží Marie Panny. Zároveň jsem poprosil dvou paterů, aby se mnou jako svědkové se podepsali. — Tak se stalo v kolleji svatoklimentské v Praze na svátek sv. Tomáše dne 29. prosince l. P. 1681. Bohuslav Balbín Soc. J. vše to vlastnoručně napsal.“ — „V Kladsku 24. prosince 1683. Schvaluji vše. Bartoloměj Christelius.“

Balbín podepsal tuto svoji závěť právě v den jmenin svého zesnulého přítele Pešiny!

Útěchou a radostí zůstalo Balbínovi v jeho starobě a churavosti spisování, jemuž se oddal s tím větší horlivostí, vida konec svůj spěšně se přibližovati. Tehdy vyšel tiskem IV. svazek jeho „Miscellanei“ — „Bohemia sancta“, kterou připsal Balbín svému velikému příznivci arcibiskupovi hraběti z Valdštejna, jednak z úcty k nejvyššímu správci církevnímu v království českém, jednak na památku přízně, které v urozeném tomto rodě požíval. Nemálo potěšilo Balbína, že přízní arcibiskupovou zapůjčeny mu byly knihy nadační z archivu metropolitního, z nichž mu byl přítel Pešina již r. 1671 některé zapůjčil. Nemoha pro churavost na hrad Pražský dojížděti, prosil totiž Balbín dopisem ze dne 22. února 1681, aby mu alespoň na tři měsíce byly do kolleje Klementínské zapůjčeny. — Arcibiskup Valdštejn, pečliv o zdraví Balbínovo, pozval jej také roku 1682 na letní byt do Duchcova, ba na podzim prý i na hon.

„Bohemia Sancta“ přijata a čtena byla s nadšením, a mnozí přáli Balbínovi, aby Hospodin mu uštědřil dlouhého věku, aby svoje spisy mohl dokončiti. O tom zachoval zprávu jakýsi konventual z Mimoně, Václav Menich, ve svém dopise.

Náhradou za smrti urvaného přítele Pešinu dostalo se Balbínovi vřelého přátelství známého nám již žitavského řiditele gymnasiálního Kristiana Weise, jež, ač se nikdy osobně neviděli, stalo se velmi upřímné. Jednou navštívil Balbína zmíněný Menich, přinášeje mu pozdrav ze Žitavy. Tu vznikla v Balbínovi touha spatřiti alespoň jednou svého Weise. I vybídl ho dne 11. listopadu 1682, aby na jaře roku budoucího jej navštívil v Ouštěku, v jehož držení byla tehdy kollej Pražská. Weis s ochotou slibil, ale Balbín už nebyl s to, aby slova svého dodržel.*)

Až do prosince r. 1682 odolal B. Balbín všem překážkám ve své vědecké práci; mohlť říci jako bl. Edm. Kampian sto let před ním: „Nemám ani kdy býti nemocen.“. Než, v prosinci 1682 porazila jej choroba tělesná tak, že mu bylo ulehnutí, a za nedlouho (r. 1683) ranila jej mrtvice po celé pravé straně, že pravá ruka vypověděla mu všelike služby, avšak hlava i jazyk zůstaly neporušeny. Kratičké dopisy, které vyřizoval, psával levou rukou. Lékaři jej ovšem těsili, že ještě ozdraví, bude-li se šetřiti; delší dobu prý arci choroba potrvá. (Viz dopisy Žitavské č. 86.) Zatím v cizině, jak Balbínovi psal 10. prosince 1682 Petr Beckler, se roznesla pověst, že je mrtev. Uslyšev tudíž tento jeho přítel, že jest na živě, ba že obstojně se má, radoval se z toho nemálo a přál mu dlouhého věku; zároveň jej prosil, aby mu byl nápomocen při spise o rodu Plavenských. „Přijeti do Prahy mi nelze,“ píše, „proto naléhavě prosím, aby mi někdo v Praze z desk zemských opsal vše, co se vztahuje na Voigtland.“**)

Než, Balbín se již nezotavil více. Nezemřel sice hned, ba poněkud lépe mu bylo, ale zdráv již nebyl. Léčil jej Mikuláš Franchimont, výtečný lékař, který r. 1685 sám zemřel. Výborný mu byl zajisté lék duchovního života, který byl obsažen ve slovech Balbínovi obvyklých: „In silentio et spe fortitudo mea.“ Knihy pak mu přece oddechu nedaly. Nemoha psáti, napovídal do péra a tak

*) Srov. Ferd. Menčík l. c. str. 539.

**) Beckler vydal r. 1684: *Illustre stemma Ruthenicum i. e. Reuss-Plauische Stammtafel*, a r. 1694: *Historia Hovorea*. — Viz Menčík, *Světázor* 1888, str. 539.

složil ještě několik knih svých „Miscellanei“. Prátele, hlavně hraběcí rodina Valdštejnů, nabídli mu totiž svou podporu, a vydržovali mu písaře. Pátá a šestá kniha byla již r. 1681 censurou prošla; že teprve r. 1683 a 1684 obě byly vydány, zavinila právě Balbínova nemoc. Věnoval obě arcibiskupům pražským. V proslově V. knihy (str. 308) připomíná, že knihy nadační, 13 ohromných svazků, založené za prvního arcibiskupa Arnošta z Pardubic, mu podstatně posloužily, jelikož bez nich by byl nemohl ani tuto knihu vydati, ani stemmatografii; také neztajil, že by byly mu nemálo zdokonalily jeho dílo archivy kostelní, kdyby byl měl k nim přístupu, v čemž mu namnoze bylo překáženo.

„Žádali na mně, abych sepsal Dějiny země české,“ píše. „Ale kdo je s to do jedné knihy vše pojmuti, co nám historie česká předkládá? A mimo to nelze mi opustiti plán, který jsem si byl vytknul pro život svůj.“ A sděluje, že si zvláště ustanovil pojednati o králích českých, o soudech a úřadech, o učencích, o založení klášterů, o počátcích šlechtických rodů, a takto teprve že první Dekáda Rozmanitostí má býti zakončena. (Miscell. V. Doslov.) Knihu VI. připsal památce arcibiskupa pražského Matouše Ferdinanda Zoubka z Bilenberka, s nímž v Broumově studoval na gymnasiu.

Dopisem ze dne 28. dubna r. 1685 žádal na Balbínovi nový generál, Karel Noyelle, Belgičan, jenž po smrti Olivové († 26. listop. 1681) byl zvolen, aby také druhou Dekádu zaslal do Říma k revisi, což nepochybně Balbín také učinil.

Menčík dovolává se dopisu ze dne 20. června 1685 na doklad, že Balbín a Weis se vskutku setkali v Praze na jaře, což bylo zajisté nemalým potěšením oběma. Weis seznámil Balbína se Sagittariem a jinými ještě učiteli, zejména s hrab. z Ronova. A Balbín ani tenkrát nemeškal pomáhati kde a jak mohl. Roku 1684 obrátil se naň Jan Albert z Ronova a Bibersteina, maršálek braniborského markraběte, aby mu dokázal, že Berkové pocházejí od známého Hovory z dob knížete Jaromíra. Balbín neopomenul mu odpovědět, věda, že jest potomek slavné kdysi v Čechách rodiny, vynikavší nejvyššími hodnostmi, kteráž opustila vlast pro svůj blud, a vyslovil ve svém dopise přání, aby Bůh rod jeho zachoval a když se ztratila stará sláva česká a sotva který zbytek blaha ve vlasti zůstává, aby učinil, by slavná krev česká i mimo

vlast žila a trvala.“ *) Znaje genealogii české šlechty téměř z paměti, snadno mohl Balbín rodinám mu příznivým, jako Haugvicům a Ronovským, zjednatí rodopisy. Hraběti Maxmil. Ferdin. Haugvicovi slíbil to ovšem již r. 1679, kdy týž žádal na něm některé zprávy rodinné. Oba tyto rody byly tehdy znamenité, tak že se Balbín, jak svědčí jeho dopis ze dne 4. prosince 1685,**) z toho potěšil, že vlast naše tolik znamenitých mužů v míru i válce zplodila. Již dne 7. září r. 1685 odeslal Balbín Weisovi náčrtek O Haugvících, aby ho zapůjčil také Dru. Seligmannovi, s nímž se toho roku Balbín v Praze seznámil.

V dopise (č. 89 Žitav.) stěžuje si Balbín Weisovi, že už mluvení a diktování jej také namáhá. Sděluje mu, že kniha o králich českých v prosinci toho roku do tisku bude dána. Diktoval prý spěšně stemmatografii svou, aby nebyl spisovatelem díla neukončeného. Pojednání o Ronovských také ukončil. A dne 6. listopadu 1685 psal opět Weisovi, stýskáje si, že censura někdy bývá podivnou. Tak na př. nesměl v knize II. dekády II. uvést, že Karel IV. o některých hradech nařídil, že nesmí pod trestem smrti býti odcizeny koruně, a to proto, že v době novější právě některé hrady takové prodány byly, jako Křivoklát hrab. Arnoštovi z Valdštejna. Censorové neschválili také, aby o Kapliři ze Sulevic udal, že byl roku 1621 štat, neboť mohl by se tím prý urazití místopředseda vojenské rady a známý obránce Vídně. I v tom díle chtěl prý zahřměti proti potlačitelům tolika rodin českých, avšak na radu opatrných censorů celé místo mu bylo vynechati.

Nastal r. 1686. Život Balbínův jako by na nitce visel. Lékařem mu byl Jakub Dobřenský, dobrý jeho přítel. Těšilo jej, že mu Würzburgský tiskař Zieger přijal do nákladu dílko „Brevis tractatio de amplificatione oratoria“, pro začátečníky v řečnictví sestavené, sahající původem svým do dob professury Balbínovy. Weis se mu nabízel, že se postará o druhé vydání „Verisimilia“, kterých nebylo lze více dostati, což bylo Balbínovi nemálo vítáno, protože věděl, že jméno Weisovo bude spisu jeho ozdobou.

Dne 16. března 1686 psal P. general do Prahy P. provinciálovi, že Balbín odkazuje s jeho schválením tisíc zlatých na knihovnu kolleje u sv. Klimenta. Patrně jest, že to byl Balbínův

*) Srov. Ferd. Menčík, Světozor 1888, str. 539.

**) Otištěn v Historia Hovorea II. 291.

honorář za knihy z poslední doby, který u prokuratora měl uložený. Potěšil pak dne 5. října 1686 staříčský P. general sám Balbína následujícím dopisem: „Kdyby Vaše Důstojnost byla knihu o králích a knížatech českých dříve do Říma zaslala, nebyla by nyní v rozpacích a nestěžovala by si, že se s tiskem otáli ač v knize nic není, co by závadným býti mohlo. Avšak přece pro tuto příčinu a nikoliv, jakoby kdo zlovolně a ze závisti průtah tento byl zavinil, se tak stalo. Setrváme u věci, a proto se dohodněte s provincialem ve příčině výdajů, které budou se zásilkou spojeny. Do Vašich nejdražších obětí se poručena činím . . .“

Dne 25. ledna r. 1687 už nebyl P. general Noyelle mezi živými. Pišeť generální vikář Balbínovi: „Zajisté chválím Vašnostinu práci a dobře činíte, že hodláte vydati životopis ctihodného kněze Mikuláše Leczyckého. Dobře jste učinil, že jste slíbil provincii litavské dílo své; proto však nelze mi prominouti Vám předepsané censury římské, bez níž dílo vyjítí nesmí. Vhodná chvíle se ostatně naskytla, protože patres deputati pojedou do Říma na generalní kongregaci. Nuže, vydejte jim to a ušetříte si útrat podobných, jaké jste měl s oběma knihami o králích českých.“

Teprve r. 1687 vyšla kniha sedmá dekády první, ačkoliv už tři leta byla hotova. Balbín ji věnoval Jiřímu Slavatovi. Byla ozdobena podobiznami panovníků, které Balbín schválně zakoupil a dal opravit. Upotřebil jich už r. 1629 jesuita Julius Soliman ve svém spise „Elogia ducum, regum etc“ a r. 1673 Michal Friedrich Ferd. hr. Althaus ve svém spise: „Imago principum Bohemiae“, jemuž vytýká se, že jest plagiátem předešlého, aniž by jména autorova uváděl. Balbín sám jej z toho veřejně kárá.

Asi v dubnu téhož roku 1687 jal se Balbín vydávati dekádu druhou. Úvodem k ní byla kniha první, kterou připsal hr. Adolfu Vratislavovi ze Šternberka. Část první knihy druhé, která brzy potom vyšla, věnoval hr. Janu Františkovi Vrbnovi, druhou pak část téže knihy hr. Křištofovi Františku Vratislavovi. Obě knihy obsahovaly toliko genealogické tabulky. Zamýšlel ještě uveřejniti část třetí a věnovati ji mladému hr. Kinskému, část čtvrtou Valdštýnům, avšak nedošlo více k tomu. (Viz dopisy Žitavské č. 112.)

Počátkem září Balbín ulehl. Než, tolik sil ještě v sobě cítil, že byl přítomen kongregaci provinciální, která se v Praze konala. Tenkrát byl znova mrtvicí raněn na pravé ruce i noze. (Dopis žitavský č. 110.) Při tomto svém utrpení, když byla mrtvice Bal-

bína ochromila, že nemohl ani z místa, podjal se ještě práce: vydati slíbený životopis ctih. otce duchovního Mikuláše Leczyckého. Životopis jeho byl sice již vydán P. Kazimírem Kojalovičem T. J. v Polsce. Než, Balbín znal jej po mnohé stránce, o níž nikdo nevěděl. Proto životopis jím sepsaný jest mnohem důkladnější. Napovídal jej svému písaři do péra, poněvadž ruka mu vypověděla službu. Balbínovi bylo nemalou útěchou, že se mohl v duchu bavit tím, jehož tolik ctil, jehož zásluhy a ctnosti tak dobře znal.*) Milerád by se byl dožil jeho vydání. Než, životopis tento měl býti dílem posmrtným; tiskem vyšel teprve roku 1690, kdy už Balbína mezi živými nebylo.

Nadešel rok 1688, poslední Balbínova života. Již pátý rok mrtvici raněný Balbín se vleče životem. Než, na podiv, čím více chřadl, tím úsilovněji sbíral síly k práci. Vyličiv krásně v právě dokončeném životopise Mikuláše Leczyckého hrdinskou tichost svého mistra, jenž ustavičně ve tváři se usmíval, přívětivě rozmlouval, k řeholním bratrům jako dříve byl důvěrný a upřímný a k přátelům, kdo jej navštívili, stále milý („laetus continuo vultus, sermo modestus, colloquia cum sociis uti ante familiaria, cum hospitibus amoena“), tak že lékař, byť i luterán, obdivoval se jeho stálé trpělivosti a konečně zvolal: „věru, toť velký Jesuita, veliký světec!“, dovedl zajisté náš Balbín jej následovati. Z jeho listů, které Balbín až do poslední téměř chvíle do péra napovídal, nikdo by byl netušil ubohý stav nemocného. Dopisovalť si se svými důvěrnými přátely důvtipně a rovněž vědecky se bavil, jako činíval za dnů svého zdraví.

Tak dne 4. února 1688 píše Weisovi: „Pochvaly zasluhuje smýšlení Vaše, že z lásky k vlasti vzdáváte se vyhlídek na skvělé

*) Mikuláš Leczycký zemřel v Kovně na Litvě r. 1652 v pověsti světce, Utrpení jeho na sklonku života živě připomínaly Balbínovi vlastní jeho strasti. Dlouho trvala bolestná nemoc Leczyckého nežli jej sklátila do hrobu. Však si ji na Pánu Bohu vyprošoval, jednak aby se stal podoben umučenému Spasiteli, jednak aby si odbyl očistec na zemi. Bolesti jeho bývaly tak kruté, že ani hlavou pohnouti nemohl. Musil neustále ležeti na pravé straně; následkem toho vytvořily se veliké rány od ležení. Z jeho nohou vyrůstali za živa červi, kteří na rozkaz soustrastných představených pečlivě měli býti obíráni; než Job tento prosil, aby mu jich nechali, by mohli povel od Boha jim daný řádně vyplniti. O bolestech se ani nezmínil, ani znamením nějakým jich neprojevil. Kdo na podívanou takovou patřil, trnul a žasl, vida tak dokonalou trpělivost a tichost. — Tak zaznamenal Balbín Vita Venerab. Patris Nicol. Lancicii c. XXII., vzpomínaje, jak šťastným býval, když obcovati směl se svým předrahým otcem duchovním, jenž, jsa osvícen nadpřirozeně, tušil Balbínovy budoucí strasti, a příkladem svým jej k hrdinnému jich snášení připravoval.

postavení, které by arci také vydatné bylo na nové práce. Ano, jsem Vám radou, byste i pro budoucnost zůstal věren svému předsevzetí, leda až brada Vaše ještě více zbělá. Pak ovšem můžete vyhledávati důstojného klidu, jehož stáří potřebuje. Ani bych Vám nepřál, abyste ve školách do smrti se mořil; spíše užijte svého stáří slavně buď ve vlasti, buď mimo ni, kde Vám svědčiti bude, až (s Jobem 5., 26. pravím), jako pšenice časem svým ve stoh vnesena bývá, i Vy vejdete v hojnost dnů, až Vás žití omrzí, do hrobu. Vaše chvály, uveřejněné ve sborníku učenců v Lipsku (*Acta eruditorum*) by se mi zamlouvaly, líbíť se i mně co mého jest; než upřílišeného nikdy neschvaluji. Proto budoucně syptejete šetrněji. Chvály nezasloužené spíše duši mou raní. Aby pak účinek nějaký měly, slibuji se vynasnažiti, abych vskutku takovým se stal, ač pozdě „bycha“ honiti; neboť spíše pozbývám než nabývám. Doufám však, že ještě více dílů Genealogií vydám; třetí už dokončuji, a pak první výtisk bude Váš“ — Hledá prý, kdo by zasloužil, aby mu tento spis věnoval. „... a nenašel jsem důstojnějšího nad ochránce svého, hraběte Františka Oldřicha Kinského star.“ — Bylo prý to poslední věnování, jež učinil. A dokládá pak ve svém listě: „Uměním akademickým je u nás zima, proto nezpívají. Vaše verše, ať jsou pro zasmání, ať hlásají žal, svědčí opravdu nadání nikoliv nepatrnému, tak že, bych s Vámi mínění své sdělil, zasluhujete mezi německými básníky místo nedaleko za prvním Ani nevěříte, jakou radost mi to působí, kdykoliv si pomyslím, že patřím mezi Vaše první důvěrníky; říká se, že chváliti se navzájem je něco velikého, než milovati se navzájem jest mnohem větší a vítěznější (*laudari a laudato magnum est, amari vero maximum et triumphale*. Vale, Tuissimus Tuus Boh. Balbinus S. J.).“

Závěrem pak ještě připsal: „Včera mi posláno bylo nové vydání mého spisku o řečnictví ve Würzburgu tištěného (*tractatuli de amplificatione*). Jak se hanbím za tak nedokonalou práci; věru ničeho nenalézám, co by v něm bylo pochvalného . . .“

A dne 5. měsíce března 1688 diktoval nový dopis témuž řediteli Weisovi: „Bolest nad ztrátou Vaší by mi byla bolestí nezměrnou, kdybych nevěděl, že jste muž rozšafný a věřící, který dovede v neštěstí býti statečným. Ale když jsem se dověděl, že na rozloučenou s Vašimi nejmilejšími skládáte i krásné básně a zpěvy, tu se uklidnila rozbolestněná mysl má. Však dáti žalosti takto průchodu se mi také zamlouvá. Zprávu tuto dodal mi mladý muž,

velice hodný, jenž na mne učinil dojem velmi příznivý svým nad míru vlídným chováním (*humanissimo colloquio*). Čas zajisté jest nejlepší lékař, jenž umí vyhojiti neduhy jak těla, tak duše. Jen hleďte nám zůstatí věren a přemůžeme, cokoliv by nás v nitru mohlo trápit. Ale nač obnovovati žal a jizvy sotva zacelené na novo jitríti! Posílám Vám právě vydané knihy, hotovím ještě jiné, které, až vyjdou, budu-li živ, pošlu Vám také. Vale. mi Weisi, et Tuum Tuissimum Bohuslaum ad mortem properantem amore comitare. Tuus, quam jam mortis, Bohuslaus Balbinus e Soc. Jesu. (Buďte zdrav, příteli můj, pamatujte v lásce na svého nejnejoddanějšího Bohuslava, který už smrti do náručí spěje.)“

Dne 11. dubna přál řediteli Weisovi veselé velikonoční svátky s mnohonásobným Alleluja. Zmíniv se o onom mladém učenci, který mu donesl zprávy jej zajímaví, píše: „Podivno, na první chvíli ihned rozpoznávám, kdo mé lásky a důvěry hoden a kdo ne. Na to mám dokladů bezčetných. A kdyby byl i ničeho s sebou nepřinesl (však nepřišel bez důkazů Vaší veliké lásky a uctivosti) Vaše doporučení by mi bylo postačilo. Nebo koho Vy doporučíte, na toho lze spoléhati. Kéž bych byl zdravější, přál bych si dokázati Vám vrchovatě, čeho zasluhuje Vaše doporučení. Ujali jsme se ho Přijal jsem jej i do kroužku svých přátel, ba, doufám, že si s pomocí Vaší i dopisovati můžeme, byť se i do Švédska opět vrátil. Vydáte prý se na cesty. Za jedno prosím, abyste (*quod vetus poëta monet: novos parans amicos ne obliviscere veterum*) pro přátele nové neopomněl pamětliv býti starých.“

Zatím nemoc Balbínova se vážně zhoršila. V listě ze dne 23. června k témuž příteli připsáno je toliko „B. B. S. J.“ Balbín tam se zmiňuje, že by byl nedávno smrti podlehl. List ten zní: „Velikou mám radost, že jste mi opět psal; neboť už dávno jsem od Vás zprávy neobdržel, nežli že jste v Lipsku a dobře jste se měli a v kroužku přátel (*inter pocula*) i mne jsouce pamětliví si připíjeli. Kéž bych i já mohl mezi Vámi dlíti, ale moje stáří a zdraví nedovoluje mi, a dosud jsem se nezotavil. Začíná se o mne pokoušeti dle domnění lékařů i vodnatelnost. Zaháním ji tajnými prostředky, jaké vynalezl v minulém století Mathioli. A bude bohda dobře; nebo jest mi lépe. Co se historické kolleje týká, jejíž zřízením se vláda zabývá, nevěřím, že by prospívala, protože jest historie bojištěm, na němž se křížují sporné názory, aniž se

jedni druhým vzdají, ba sotva najdete jich šest, kteří by téhož mínění býti se prokázali. Jednou zajisté mi dají za pravdu . . .“

A posílá na kritiku do Lipska svoje knihy nově vydané a připojuje, co má pro přítele zajímavého. Snažně pak prosí, aby panu Kašparu Sagittariovi, který mu poslal mnoho učených knih a jiných darů, se mohl zavděčiti alespoň svými knihami. „Líbí se mi,“ píše, „jeho otevřenost a upřímnost genia, jak v proslovu ku čtenáři velmi správně se vyjadřuje. Kéz všichni historikové tímto směrem nastupují dráhu svou a především na oltář pravdy kladou oběť svého ducha! Mám tu ještě spis jistého Holandana Tollia, o němž mám podati úsudek. Patrně jest, že v knihovnách vlašských, jmenovitě ve Florencii a v Římě, jakož i ve vídeňské dříve prodlel, nežli se do Holandska vrátil. Věru, podivín jakýsi, ale sečtělý a při neobyčejných vědomostech velmi skromný. Takové muže já miluji, a takový je Weis. Psal bych více, než, lázně a léky mne vysílily. Až pookřeji, napíši více. Bůh Vás a všechny Vaše opatruj. Pozdravte ode mne všechny přátele Žitavské . . .“

Balbin až úzkostlivě se staral o svého přítele: a když několik neděl nedocházely žádné zprávy, obrátil se na Weisovy důvěrníky dopisem, aby sdělili, co se přihodilo. Konečně ředitel Weis opět dopsal, načež mu P. Balbin odpovídá dne 15. září mezi jiným: „... Zatím se zotavuji, Vám pak přeji hojně zdraví Těší mne, že Vaše zdařilé práce znovu se vydávají. Za to já nemoci a lety jsa stížen, už jen živořím . . . Vydávám-li něco, spíše jest to na svědectví přátelům, aby věděli, že ještě dýchám . . .“ Na konci pak dokládá: „Co mám, to dám: jsou to jakési akademické drobotiny. Víím, že Vám tím neposloužím. Použijte jich alespoň na obal . . .“

A dne 6. října mu opět píše: „Tolik práce jsem nikdy neměl, tak že ani řádný list Žitavským napsati nelze. Proto toliko napovím, co jsem chtěl psáti Díky za doporučení mé tak čestné ve sborníku učenců (in Actis Eruditorum). Náhrady za zásilku nyní ode mne neočekávejte, protože akademické uměny nebudou do listopadu zpívati; pak bohda vše dvojnásob nahradím. Bůh Vás zachovej mellitissime Weisi! Váš, jak už víte, Bohuslav.“

Dne 20. října byl zaslán řediteli Weisovi poslední list Balbinův. Píšeť v něm: „Brzy i mne naložíte na svůj vítězný vůz, pro-

tože všude samé vítězství slavíte. Ani mne nedocházejí Vaše dopisy bez výzdob a darů, kdežto moje bývají tak prázdné a opelichané (calvae). Mám prázdniny (Alcyonaea sunt in scholis); asi za půl roku doufám, že Vás nějakou akademickou výslužkou budu moci poctiti. Zatím setrvejte vítězem ovšem do časů. Někdy také do srdcí přemožených zavítá statečnost. (Quondam etiam victis redit in praecordia virtus.) . . . Než, běda, příteli drahý, proč Vaše spisy nejsou zaznamenány ve spis-ech učenců? Vždyť jsem se dosud ani jména Vašeho nedočel kromě o německých básních, o kterých pochvalně píš. Kéz bych byl mohl hrát Vaším bytí přítomen! Upřiti nelze, že hry Vaše na dějištích rozveselí přítomné a průběh mají rovněž vzorný! Já, kdyby mi páni v Lipsku dovolili, což ovšem uskutečniti nelze, abych ve sborníku spisy Vaše posoudil, věděl bych, co bych měl napsati. Už už nastává mi chvíle, kdy stíny ohrožují okraj mého života. I zraku mi ubývá, snad oslepnu. Levé oko celé je zakalené. Toť se mi hlásí ten sedmý křížek, zdaž Vy mi jej přejete? S Bohem! (Vale et valet, amantissime et amatissime Weissi! Totus Tuus Bohuslaus Balbinus S. J.“ — Tak vyzněl poslední dopis Balbínův

A již se přiblížila poslední hodinka. Balbín dal se v čas zapopatríti sv. svátostmi umírajících. V Diarium Ministri Colleg. Clementini (ad diem 29. Novembris 1688) zaznamenal P. minister kolleje Svatoklimentské takto: „Umírající P. Bohuslav Balbín byl v poledne ve velké jídelně modlitbám spolubratří svých doporučen. Poslední pomazání přijal po společných litaních k nejsvětějšímu Jménu Ježíš*) a zesnul tiše v Pánu o osmi hodinách večer dne 29. listopadu, obklopen jsa modlícími se spolubratry v kolleji Svatoklimentské u věku 67 let, v Tovaryšstvu 52, od slavné professí čtyř slibů 34 léta.“ **)

„Jím ztratila vlast muže na slovo vzatého,“ píše P. Stan. Vydra, „lid pak muže tichého, jenž svým vlídným chováním u vysokých a nízkých nesmírně oblibě se těšil.“ — Den potom po odzpívaných hodinách ve chrámě sv. Salvatora byl pohřben. Při pohřbu jeho bylo přítomno množství členů Tovaryšstva Ježíšova z kolleji pražských, ale i dva přední úředníci zemští, z nichž jedním byl hrabě Jan Max. Lažanský, nejvyšší soudce zemský a Balbínův

*) To bylo, tuším, po obědě.

**) Srov. Wydra Leben Bohusl. Al. Balbin, pag. 28.

věrný přítel a ochrance.*) Ode mnohých byl oplakáván tento „muž velmi zasloužilý o nauky a vlast“, jak praví pohrobní zmínka o něm (MS. 11965), jemuž nebylo dopřáno dokonati vše, co velký duch jeho zamýšlel.

Ředitel Weis, jeden z nejoddanějších jeho přátel v posledních letech, s bolestí přijal zprávu o jeho smrti, ač ho nepřekvapila, an věděl, že Balbín již od čtyř let jednou nohou v hrobě stojí. Když mu P. Bedřich Pable S. J., také jeho přítel, skon Balbínův oznámil, odpověděl: „Tovaryšstvo ztratilo muže výmluvného, učeního, pilného, který nic sobě nepředsevzal, aby toho byl s pochvalou přemnohých nedokončil. Jeho svatá památka vždycky v mé paměti potrvá, a nedopustím, aby mi z mysli vypadla zvláštní a laskavá jeho upřímnost.“

V Balbínovi umřel poslední mužský potomek hradecké větve Balbínovské,**) a poněvadž mužští členové větve pražské již drahně let před tím byli pomřeli, vyhynula vladycká rodina Balbínů-Škorniců z Vorličné úmrtím Bohuslava Balbína ku konci XVII. století docela, nepřechávši ani pátého kolena, ačkoliv na začátku století toho v té i oné větvi z hojných údů se skládala.

Píše pak o něm Rybička (l. c.): „Co se povahy našeho Bohuslava Balbína dotýče, nelze jinak nežli se vši chválou a šetrností o něm mluvit; neboť byl muž v uměních literních, jmenovitě v jazycích klasických tak výborně vycvičený, že se svého času s nejvzácnějšími u věci té muži mohl porovnat, při tom byl pedagog převýborný a přítel mládeže nemalý, nad to opravdově nábožný, ve svém povolání vůbec horlivý, při tom však mírný a snášlivý nanejvýše dobrosrdečný, bíd a strastí cizích velice citelný a předkem národa a jazyka svého upřímně milovný a o zachování jeho vysoce pečlivý. Za tou příčinou dostalo se mu také přes vše-

*) Na Strahově v knihovně premonstrátské jest kniha, v níž je psáno: Die 29. Novembris 1688 (Hist. XIII. 465) „Bohuslaus Balbinus, aet. 67, soc. 52, a profess. 4 vot. 34, aliquot ante annis apoplectico ictu vibratus in dextra, ad extremum in brachio sinistro sacro igni correptus obiit placidissime 29. Novembris in Clementino. Funus illius duo excellentissimi regni procures praesentia sua illustrarunt.“

**) Srov. Ant. Rybička (Č. Č. M. 1871, str. 393—410) „Balbínové jinak Škornicové z Vorličné.“ Nejstarší známý člen rodiny této jest Jan (I.) Balbín Škornice, narozený koncem XV. věku v Hradci Králové; byl tam v první polovici stol. XVI. usedlým měšťanem. Jan Balbín byl muž vzdělaný, zámožný a rozšafný; výše dvaceti let seděl také jako starší obecní v širší radě městské, a užíván tolikéž k rozličným poselstvím a jednáním veřejným. Zemřel v Hradci Králové po roce 1550.

liké osočování se strany nepřátel jeho obecné lásky a vážnosti osob urozených a mužů učených a vzdělaných . . .“

Balbin zemřel téhož dne a téže hodiny po 310 letech jako svaté paměti otec vlasti Karel IV. *) Vyplnila se na něm vlastní jeho slova, jež napsal v životopise Leczyckého (I. hl. 22.), že uměním jest zbožně a svatě umřítí, jež zasluhuje býti nazváno největší moudrostí života, na jehož konci bývá teprve pravá příležitost ukázati ctnost svoji. Věru se u něho osvědčila — jako jej životem provázela — pravá tichost, skromnost, čistota i nábožnost. Tichý i pokorný byl v životě i ve smrti — pravý následovník svého Božského Mistra.

*) Karel IV. zemřel 29. listopadu 1378 o 3. hod. po západu slunce : Balbin 29. listopadu 1688 kolem 8. hod. večerní.

HLAVA DVACÁTÁ DRUHÁ.

Literární přátelé Balbínovi.

Pešina z Čechorodu. — P. Jiří Kruger. — P. Jan Tanner. — P. Jan Kořínek. — P. Jiří Weis. — Dr. Marci z Kronlandu. — Biskup Litoměřický Schleinic. — Biskup Královéhradecký Zoubek z Bílenberka. — Arcibiskup Valdštejn. — Matouš Bolelucký. — Jakub Dobřenský z Černého Mostu. — Básnířka Pichlerová. — Litéráti zahraniční.

Mezi pozemská dobra nejkrásnější a nejšlechetnější náleželo vždy setkání duší šlechetných, důmyslných, s jedněmi zájmy a snahami, s těmitěž ideami a ideály, povzbuzují-li se navzájem, sobě vypomáhají a se podporují, sobě sdílejí své práce a plány, radosti a žalosti. I Balbín okusil tohoto radostného štěstí. Literárnímu tudíž přátelstvu Balbínovu budiž věnován tento odstavec. Nebude nezajímavo obeznámiti se s osobami těmi; jsou to všichni duchové nevšední. A jaké zájmy je spojovaly, jest patrno z jejich vzájemných dopisů.

Přední místo mezi nimi náleží Janu Tomáši Pešinovi z Čechorodu, světicínu biskupu pražskému s titulem biskupa Smederského (Episcopi Samandriensis), děkana vždy věrné metropolitní kapitoly na Hradčanech a zároveň prvému historiografu moravskému, odchovanci kolleje Tovaryšstva Ježíšova v Jindřichově Hradci.*) Byl to vlastenec opravdový a velice vážený. Došel zaslouženého uznání v kruzích duchovenských, byv vyznamenán čestným kanonikátem diecése litoměřické dne 2. února 1663, v červnu pak téhož roku stal se kanovníkem vyšehradským v Praze, posléze r. 1665 kanovníkem a českým kazatelem při chrámu sv. Víta na hradě pražském. Také císař Leopold jej vyznamenal, učiniv jej dne 30. ledna 1668 falckrabím „comes palatinus“, r. 1670 radou svým. Téhož roku zvolen kapitulou pražskou za děkana a přijat mezi

* Život Pešinův vypsali Bohuslav Balbín Boh. docta, V. Zelený Životopisná studie v ČČ. Mus. 1884, Em. Tonner Matice lidu 1869, Jos. Jireček v Rukověti, Ant. Rybička v Nauč. Slovníku, Gelas. Dobner, Dr. Ant. Rezek v ČČ. M. 1878, prof. A. Gindely a j.

stavy zemské. Zasedal na sněmích a platně býval účasten jich jednání. Císař Leopold jmenoval jej r. 1675 suffraganem a r. 1678 mu dovolil, aby na svém statku Obořišti u Dobříše založil Paulánský klášter, první toho druhu v Čechách. Ovšem dokončení díla svého se Pešina již nedožil. — Při tolikerých pracích našel ještě času, aby sepsal paměti metropolitní svatyně Svatovitské, jež vydal v Praze r. 1673 pod titulem „Phosphorus septicornis“. Obíraje se dějinami moravskými na radu Balbínovu stal se moravským historiografem, a vydal r. 1676 první díl svého Moravopisu „Mars Moravicus sive bella, seditiones etc.“ (Mars moravský t. j. vojny a j. utrpení země moravské.) *)

Již na gymnasiu vynikal jako vlastimil a milovník české historie. Jest patrné, že mu jeho učitelové v kolleji, ač Jesuité, nijak v lásce k vlasti nepřekáželi. Svědectví si vydává Pešina sám, an v úvodě svého spisu „Mars Moravicus“ píše: „Mnozí mnohými věcmi snaží se veřejnosti posloužiti; já zase jsem si předsevzal na jejich příklad poukázati, a chci patřiti mezi ty, kdo vzácné činy velkých mužů z minulosti a přítomnosti budoucím věkům písmem zachovati hledí. Neboť přiznávám se, že od přirozenosti (suapte natura) historickému badání oddán jsem, a proto od prvého věku k historii náchylen jsem byl, tak že ve mně radost budila, později pak, když jsem i prospěšnost její seznal, teprve jsem si v ní zalíbil, tak že se mi stala zotavením na duchu.“

Nyní jest docela určitě známo, kdy a kde seznámil se Balbín s tímto svým věrným soudruhem na poli historie vlastenecké. Pešina se narodil v Počátkách dne 19. prosince 1629 a dokončil r. 1648 svá gymnasijská studia v Jindřichově Hradci s výborným prospěchem; byl přijat v Praze do semináře při kolleji jesuitské, kde studoval filosofii. Dobře tudíž Dobner ve shodě s P. Krugerem praví, že po filosofii odebral se Pešina do semináře arcibiskupského. Balbín (Boh. docta II. 95) píše: „Těším se i emálo, že jsem také něčím přišel ku práci této (míněna jest historická práce Pešinova); nebo když po odbyté filosofii Pešina, dokončiv druhý rok theologie, na kněze byl vysvěcen, učinil mi přátelskou návštěvu. Domlouval jsem mu a přiměl jej, aby se zajímal o naše české dějiny a snažil se je poznati; za tou příčinou jsem mu půjčil knihu Pavla Stránského „Respublica“. Píše pak Balbín výslovně: „pro amicitia“.

*) Spis tento vypravuje ponejvíce příběhy válečné, proto jej nazval podle starořímského boha války Martem.

Byli tudíž přáteli již dříve, uzavřevše spolu přátelství bezpochyby když Pešina byl filosofem (srov. str. 97). Byltě Balbín, ač o 8 let starší, tehdy ještě v Klementinské kolleji, aby dovršil svá studia. Jejich svazek přátelský vzrostl patrně z obapolné náklonnosti k dějinám českým. Na kněze byl Pešina vysvěcen dne 4. května 1653, jak jasně dokazuje ředitel V. Zelený v jeho biografii. Není pochybnosti, že Pešina dokončil po vysvěcení svoje bohoslovecká studia v Praze. Balbín pak, ač vzdálen, nespustil jej více s očí.

U svých představených vyprosil Balbín Pešinovi místo kaplanské v Kostelci n. O., kteréžto panství náleželo tehdy pražské kolleji Tovaryšstva Ježíšova a tudíž i patronátní právo. Již po dvou letech duchovní správy neobyčejně rychlým postupem stal se Pešina tamním děkanem, jak Balbín rovněž podotýká: „Já byl téměř původcem jeho povýšení, že tak záhy obdržel obročí děkanství v Kostelci.“ Záhy upozornil Balbín svého přítele, jakým směrem v historii by se měl bráti. I byl mu radou, aby, jako on sám dějinám vlasti české se zasvětil, tak aby Pešina převzal historii lidu českého na sesterské Moravě.

Než Pešina nepobyl dlouho v Kostelci, ačkoliv s ním Jesuité i věřící lid byli velmi spokojeni. Kardinál Harrach s hrabětem Trautmannsdorfem vyhlédli jej pro město Litomyšl. A přátelé jeho uznali toto povýšení a přáli ubohé Litomyšli tak výtečného kněze, jakým byl Pešina, aby zanedbaného tam lidu se ujal. Sám píše, že ho nutili, aby se do Litomyšle vydal, což se stalo dne 1. srpna 1660. Balbín pak sděluje: „Potom ve své vlastní lodičce vesloval dále (Pešina), a svými zásluhami nejprve do Litomyšle a odtud až do Prahy se dopravil, kde ukázal s dostatek, jakých důstojností jest hoden.“ Právě v Litomyšli jal se Pešina uskutečňovati, co si byl předsevzal. Ovšem Balbín zůstal mu vůdčí hvězdou i na dále. Pešina spěl za ním a hleděl ho dostihnouti, ačkoliv pro práce duchovní správy nucen byl nemálo z ideálnosti Balbínovy poleviti. Za to se bral směrem života více praktického, a podnikavostí svou u veřejném životě uplatňoval síly ducha svého stonásob. Balbín arcí jako člen řádu duchovního nesměl se pouštět do veřejných záležitostí a do politiky; jesti to členům Tovaryšstva řádovou ústavou zakázáno. Za to Pešina žil ve světě a účastnil se radou i skutkem v důležitých záležitostech, stýkal se s malými i velkými, zkušeností nabytých používal v zájmu vlastním i jiných kněží, jejichž dozorcem v úradě arcibiskupského vikáře byl. Láska k pravé

církvi plála v srdci Pešinově neméně mohutným zářem, a pudila jej bez ustání ku práci, aby oživoval a posvěcoval lid český katolickou věrou. Láska pak k vlasti a národu českému nadchnula jeho ducha pro vše, co sloužilo k časnému i věčnému blahu jeho krajanů. Jak nepravdivě psáno i muži osvícenými, že v XVII. věku největší protivenství jazyku českému přicházelo od církve katolické! Pravý opak toho vědecky dokázali naši historikové Tomek, Rezek a j. Ovšem Balbín i Pešina nehledali bývalé slávy a štěstí země české po zhoubných cestách odpadlých stavů zaprodaných Němcům!

Poněmčování katolickými kněžími už proto nebylo možné, že v Němcích byl ještě větší nedostatek katolických kněží nežli v Čechách. Proto římská kongregace de propaganda fide posílala tehdy do Čech*) katolické kněze z Polsky, ba i Vlasy a odjinud, ač ani to nedělalo dobrotu. Jaký to rozpor! Pešina, horlivý český vlastenec, dobrořečil katolické reformaci a jejím účinkům,**) a tato katolická reformace že by byla zdrojem poněmčování? Tomu uvěřiti nelze. Právě, že prospěch katolického náboženství zároveň podporoval prospěch jazyka českého, proto se Pešina z obého radoval a tím úsilovněji se přičiňoval těžiti hřivnou svou pro blaho ubohého národa.

Když byl Pešina děkanem v Litomyšli, Balbín upozornil jej na výhody, jaké mu z toho pro blízkost místa plynou pro jeho historický obor moravský. I seznámil jej s moravským prezidentem nad appellacemi v Brně a později zemským hejtmanem Františkem Karlem hrabětem z Kolovrat, s nímž si potom Pešina pilně dopisoval a při jednání s moravskými stavy nemalou podporu v něm našel. Balbín umožnil Pešinovi vědecké cesty po Moravě a Slezsku za účelem spisování historie Moravy. A výprava Pešinova se dosti zdařila. Prameny, z nichž vážil a archivy jak městské, tak šlechtické a zemské, které prozkoumal, poskytly vzácného materialu, aby dílo jeho bylo dokonalé; tak zejména archiv rodu Pernštejnského***) se zvláště cennými zápisky Albrechta z Pernštejna o válkách husitských a dějinách až po XVI. století, pak archivy klášterů Třebíčského, Velehradského a Hradištského a j., měst Jihlavy, Brna a j. Jmenovitě dva příznivce našli při tom Balbín a Pešina, totiž opata premonstrátského v Zábřovicích u Brna, Godfrýda Olenia,

*) Viz: J o s. V á v r a v „Pastýři duch.“ roč. XIII. str. 60.

**) Viz: V. V. Zelený, Tomáš Pešina str. 22.

***) Ibid. str. 27. násl.

jenž nejen že otevřel učené této dvojici archiv svého kláštera a půjčoval letopisy, nýbrž pomáhal otvírati též v jiných klášteřích až do smrti, pak rytíře Jana Jakartovského ze Sudic na Pačlavicích, Kobylím a Náměstí, jenž pomáhal získávati prameny z měst královských.

Úvodem ke svým moravským dějinám napsal Pešina r. 1662 svůj „Prodromus“.*) Napsal jej česky, uváděje sám toho příčinu: „Že pak v jazyku českém tuto mou práci na světlo vydávám i potom vydati v úmyslu jsem, to činím ku poctivosti národa a jazyka českého, jakož i moravského, abych ukázal, že jsem upřímný ctitel své vlasti a pravý Čech a za svou vlasteneckou řeč že se nestydím.“ Významný je také konec předmluvy tohoto díla, kde žádá Pešina se skromností neličenou, aby jej každý o poznaných nedostacích spíšu zpravil listem neb ústně, dokládaje však rázně: „Na ty pak, kteří jiných práce buďto ztenčovati anebo haněti a hyzditi bez hodné příčiny obyčej mají, avšak nic ze svého, což by vlasti ku poctivosti sloužit mohlo, nevydávají, nic nedbám; pakli co lepšího a užitečnějšího na světlo vydají, rád jim v tom ustoupiti a práci jejich nad jinou i nad mou schváliti chci.“ Týž smysl má i závěrečné heslo celé knihy: „Si minus ista placent, Zoile, fac melius.“ **) Účinkem knihy této, jakož i přičiněním jeho příznivců se stalo, že r. 1663 jmenován byl Pešina stavy moravskými historio- grafem moravským, a to prvním toho jména.

R. 1664, kdy Balbín meškal v ústraní v Klatovech, se Pešina jako zářivý meteor na obloze veřejnosti. Turci totiž po dobytí Varadína (1660) odvažující se dál a dále, učinili také vpád na Moravu a do Rakous, ba, na 40.000 věřícího lidu z Moravy, Slezska a ze Slovenska odvěkli do otroctví. Tu Pešina jako druhý Kapistrán po způsobu Ciceronském složil válečnou řeč, v níž na 197 stránkách velikou výmluvností volal do boje knížata i lid proti sverpému Turku. „Ucalegon“ jest její nápis.***) Ani ne tak ohněm a vzletem, jako všestranným využitím věcných důvodů a šťastnými řečnickými obraty dokazuje v ní, že válka jest nezbytná a

*) „Prodromus Moravographiae“. t. j. předchůdce Moravopisu čili stručný výtah všeho, co v obšírném Moravopise podáno bude.

**) Srov. V. Zelený o. c. str. 33.

***) Ucalegon Germaniae, Italiae et Poloniae Hungaria flammâ belli turcici ardens. Productus a M. Thoma Joanne Pessina de Czechorod, Decano Litomy-slensi et Marchionatus Moraviae Historiographo. Pragae. 1663 12°. -- Srov. V. Zelený l. c. str. 40.

marné smlouvání Poláků s Turky. Smíření s Rusy a spojení s nimi proti Turkům, toť jediná záruka dalšího bezpečí obou národů. A kdyby nebylo vlastního prospěchu, vzájemnost bratří slovan-
ských káže tu obětivě pomáhati. Jest bojovati za slávu Boží, na ochranu víry a k obraně vlasti atd. — Ucalegon šel z ruky do ruky. R. 1664 poríženo druhé vydání latinské, česky také vydán dvakrát, ba i dle Dobnera potom ještě po třetí a po čtvrté. Balbín gratuloval z té duše Pešinovým úspěchům a přimlouval mu ještě horlivě, aby při národní práci vytrval. Mezi jiným psal mu dne 26. dubna 1664: „Vynasnažím se, seč budu, abyste, až dokončíte Moravopis, dal se také do historie české. Já Vám všechny svoje skříně a bedny spisovatelské odevzdám; moje 4 bedny, plné samých rukopisů povlekou se k Vám a dále k historickému Orpheovi. Přičiňte se, abyste nynější naší ubohé vlasti se ujal a zubožené jak v lidu, tak v jazyku, v zákonech a výsadách prospěl. Kdykoliv o tom uvažuji, zdá se mi, jako bychom my, malíčký to hlouček, co jsme zbyli, „Exčechi“, paběrek Čechů, světšlým potomkům památku vymřelého národu českého svými spisy zachovati měli. O hanba! Tak jsme dopracovali, a to vlastními úradky!“

Když byl Pešina přijat do svatovítské kapitoly, kroužek přátel spisovatelů se radoval; zejména Balbín plesal radostí, že alespoň jeden z nich se stal blízkým archivu metropole české, který tehdy cizím badatelům byl nepřístupný. Nepochyboval, že i jemu v literární činnosti z toho prospěch bude. „Jste u zdroje tak hojného,“ píše o tom Pešinovi, „z něhož můžete čerpati v historickém bádání. Bohatý archiv, bohatá knihovna k volnému užívání otvírá se Vaší Milosti . . . Kdo jest mezi nyní žijícími, jenž by byl vydatnějšími prostředky a pomůckami opatřen, aby jal se psáti dějiny?“*) V Jičíně bylo arci s Balbínem poněkud jinak.

Dne 20. března 1668 psal mu Balbín odtud, předeslav radostné blahopřání k velikonocům, opět: „Ani vyjádřiti nemohu, jak milý mi byl dopis Vaší Milosti. Vzpomínám si všech bývalých laskavostí a příjemností, kterými mne V. M. před dosažením hodností vyznamenávala; zároveň postřehl jsem, že zde neplatí co bývá jinde u mužů povýšených ve zvyku („honores mutant mores“). Díky za všechny zprávy. Nyní bydlíte v lese. Ký div, že drahně

*) Nullus hodie viventium majoribus praesidiis et auxiliis ad scribendum historiam accessit.

dríví máte. My za to nedostatkem trpíme a bloudíme, jelikož se nedostává listin původních. Divná to věc! Nám nic se neposkytuje mimo ty drobty, které těžkou námahou z množství listků a papírků seškrabujeme, a přece jsme napsali, čeho oni přes všecku zásobu nevědí a nevěděli . . . Co se Moravopisu dotýče, mohu posloužit sbírkou listin z královského archivu Karlotýnského. Nyní arci spěji, abych do censury mohl zaslati Matku Boží Staroboleslavskou. Zdá se mi úplně býti nemožno, abych ji z rukou odpůrců vytrhl. S radostí posloužím, jakmile jen budu míti maličko pokdy. O hrab. Černínovi pohřichu nemám ničeho. Švihovských, Černínů, Šternberků jsem opomenul, spoléhaje na P. Krugera, který píše jejich rodokmen; račte se naň obrátiti. Nemámeť zlé vůle a rádi oslavíme těch několik pravých Čechů, co nám ještě zbylo. Ovšem jich pramálo; nebo až příliš jest pravda, co Křišťan Prachatický, administrátor konsistoře podobojí, muž katolický, za doby kompaktat napsal: „Nastanou časy, kdy páni baroni čeští zanevrou proti království tomu, jež nepřátelé zdolati nemohli, ba, oni cizincům pomohou spustošiti toto království. Věru, v těch dobách, byť bych i mohl býti živ, nepřál bych si toho!“ My už takovými pletichami jsme až zhynuli; a jako by to pravda nebyla, domníváme se, že dosud panujeme, protože nám ponechali titulů, kdežto ani stínem nejsme našich slavných předků. Nikoliv z části jsme poškozeni, abychom se opět zotavili, nýbrž veškeré království zhubeno — a nyní pomáhejte! Zatím nepřátelé vlasti naši otupělosti se ještě vysmívají, žasnouce, kterak mužové tolik učení a důvtipní s takovými osudy se mohou spráteliti! . . .“

Balbín byl hrd na Pešinovo přátelství a práci jeho cenil nemálo. Pišeť: „Nikdo za mé doby nepojednal šťastněji a pilněji o dějinách českomoravských, vyjmeš-li jediné Krugera, jako nejdůstojnější Tom. Pešina . . . a těší mne nemálo, že jsem jej k té práci povzbudil.“

Bohužel Pešina zemřel předčasně již v padesátém roce svého věku, setrvav věrně v přátelství s Balbínem až ke hrobu. Balbín zmiňuje se o něm (Boh. docta II. 48.): „Kéz by muži tak zasloužilému bylo dopřáno bývalo déle žiti; neboť nikdo ze současníků našich nebyl by přistoupil ku sepsání historie s větší pomocí a podporou nad Pešinu. Já zajisté a Jiří Kruger všechno téměř bez závidi jsme mu sdělili, co se dle našeho mínění pro jeho práci hodilo. On dobrodiní naše ve svých spisech vděčně uznává a často

uvádí. Naproti tomu však on málo nám sdělil z historie starší doby říkáje, že to beztoho již odedávna víme, a pak že jest zapovězeno řádem kapitolním něco z bibliotek a archivů kostela na světlo vynášeti a někomu zjevovati. A tak jsem nedostal kromě 30 svazků „libri erectionum“ a některých jiných knih nikdy ničeho. Na to stěžoval si také Kruger.“ Ač by se to zdálo býti výčitkou, již tu Balbín Pešinovi činí, nespatřujeme ji v tom. Kterakž mohl kdo, byť si i přítel Pešina, nasytití horlivost a nekonečnou dychtivost Balbinovu! Ve věcech kapitulních nerozhodoval ostatně Pešina sám; nebyli pak, jak jsme již dříve poznali, všichni Balbinovými příznivci! Ostatně chtěl upřímný Pešina uspokojiti v tom Balbína, když, patrně jeho sprostředkováním, sama kapitula žádala, aby Balbín její dějiny napsal. (Srov. str. 201.) — Pešina pak byl hoden vážnosti a přátelství Balbinova, protože byl zrcadlem českému duchovenstvu svou bezúhonností života a láskou k víře svaté jako k vlasti. Zasloužil si plnou měrou nekrologu: „Familiaris Balbino et Crugerio, viris rerum historicarum patriae peritissimis, praedilectus Principi Archiepiscopo Prag. Ferd. Matth. Zoubek, qui et ipse doctissimus religiosissimus Dei cultor, magnificus ecclesiae amplificator, optimus civis et gloriae patriae proferendae studiosissimus, indefessus literarum cultor † 1680.“

Druhým vzácným přítelem Balbinovým byl Jesuita Jiří Kruger (Crugerius), jehož autority v oboru historickém Balbín sobě nade všecky vážil. V Čechii učené píše o něm: „Tu třeba připojiti historika za naší doby nejvýbornějšího a o vlast vysce zasloužilého, Jiřího Krugera z Tovaryšstva našeho, jehož bez odporu mám za nej přednějšího znalce jak podle zkušeností, tak podle vědomostí, v nichž se nikdo z nás s ním měriti nemůže.“*) A již 8. července 1664 napsal o něm do Teplé. „Vir historiae Bohemiae valde peritus“ — „muž v dějinách českých velice zběhlý, jemuž co do znalosti ve vlasteneckých pamětech není rovna, ač uhlazenosti slohu postrádá, takže menším než jiní býti se zdá.“

Kruger s Balbinem pod jednou střechou, pokud víme, nikde nebydleli; za to dopisovali si neustále, podporující sebe navzájem ve spisovatelských svých pracích. V knihovně zemského musea

*) Hoc loco subijcere oportet consummatissimum aevo nostro historicum beneque de patria meritum Georgium Crugerium Societatis nostrae, quem ego sine controversia primum in peritia et scientia rerum patriarum fuisse existimo . . . rerum notitia neminem ex nobis esse existimo, qui paria adferre potuerit.“

českého uložen jest pod signaturou VII. C. 18. silný rukopisný sborník, pocházející patrně z literární pozůstalosti Balbínovy, jehož mnohé autografy tam jsou vevázány, jenž obsahuje sebrané různé materialie k Balbínovým Miscellaneím, jež později byly v knihu svázány.*) Větší část tohoto sborníku zaujímají různé — i značně obsáhlé — statě Krugerovou vlastní rukou psané a Balbínovi odeslané, k nimž připojeny jsou také dva listy Krugerovy Balbínovi,**) svědčící o jich obaporné upřímné vzájemnosti. „Použij zaslaného, píše Kruger, jako by Tvoje bylo . . . Jen za to prosím, abys k odpovědi své připojil, co jsi ode mne obdržel, abych nebyl ve strachu, že se cestou ztratilo. Tvůj jako vždy přítel . . .“ — „Připomínáš, abych toliko jména a letopočty zaznamenal. Což to? Či jako Pompilius říši Antiocha Velikého kruhem pouze naznačil, Ty ochotu mou v toto pouze chceš sevřít? Neračiz prosím takto se mnou jednati, leda bys i ostatní své práce ve znamenitém onom díle svém takto vydával. Přidáš-li těm něco, proč mému toho odepřítí za hodno pokládáš? O ruku mou — kéž by byla vypěstěnější a ušlechtlejší — neměj starosti! Vždyť, abych alespoň něco přidal, radí láska k vlasli a snaha Tobě se odvděčiti. Nadto připomínám, abys toho použil jako by Tvoje bylo: oprav, uber, přidej, jak ráčíš. Zatím zůstávám Tvůj, a pro Tebe a pro obecný prospěch s radostí a ochotou sbírám, ba přímo vyhrabávám. Buď

*) Na předešlé jest připsána poznámka: „NB. Reliqui tomi horum Miscellaneorum inveniuntur in bibliotheca Lobkowicziana Pragensi. MStorum Nro. 111.“

**) Prvý list zní (str. 301.): „Mitto Tibi, vir clarissime, nunc tandem Olomucenses Praesules, sed tantum XX. et XV., hoc est ad Joannem XII., qui primus e suffraganeis fuit; cum reliquos collegero, mittam brevi omnes. Utere ut Tuis, dignosque luce publica; tracta pro more humanissime. Id etiam rogatum velim, ut Tuis responsoriis addas, quae a me accipis, ne scilicet interiisse in via putem, eaque propter angar. Scribebam Lithomericii 15. Febr. 1645. Tuus ut semper amicus Georgius Crugerius.“

Druhý (na str. 309.): „Mitto residuos ac reliquos Olomucenses episcopos, quibus acceptis habes, vir clarissime, totam seriem. Addendi erunt nihilominus et Lithomysslenses VI. aut VII., qui etiam suffraganei fuere; inde regno Bohemiae incorporati Wratislavienses submittentur. Sed Tu scilicet mones, ut sola tantum nomina annosque annotem! Quid hoc est? An, uti Pompilius Antiochi Magni imperium circulo, ita Tu humanitatem meam his includes? Noli, quaeso, vir humanissime, ita mecum agere, nisi fortasse Tuos reliquos tali modo in insigni illo volumine edas. Quod si iis etiam aliquid addas, utquid id nostris negandum putes? De mea manu, utinam cultiore et elegantiore, ne labores; ut enim plusculum quid faciam persuadet patriae amor ac Tibi gratificandi studium. Moneo insuper, ut his meis ita utaris ac Tuis; itaque corrige, deme, adde ut voles (!). Interim Tuus maneo, proque Te imo bono publico reliqua lubens ac volens colligo ac plane etiam erudero. Vale, Tuumque illud opus perge feliciter conficere. Dabam Lithomericii anno novo 25. Februarii. Tuus Georgius Crugerius.“

s Bohem, a v dle svém šťastně až do konce pokračuj. Psal jsem v Litoměřicích 25. února nového roku. Tvůj Jiří Kruger.“

Kruger byl o 13 let starší Balbína. Narodil se v Praze r. 1608, do řádu vstoupil r. 1625, zemřel pak r. 1671 v Litoměřicích. — Palacký (Würdigung 281) praví o něm, že jest jedním z nejdůležitějších zástupců historického bádání ve stol. XVII.

Literární činnost Krugerova obmezuje se na spisy: „*Sacerimae Memoriae regni Bohemiae uti et nobilium ejusdem coronae pertinentiarum Moraviae et Silesiae.*“ Rozdělen pak jest spis tento na 12 dílů podle měsíců, do nichž jsou zaznamenány připadající příběhy bez rozdílu roků při jednotlivých dnech. Avšak ani toho díla nedokončil. Měsíce září a říjen vydány teprve po jeho smrti 1672 a 1676, a nesou nápis jako předešlé dubnem počínající: „*Sacri Pulveres.*“ Měsíc listopad a prosinec uspořádal Balbín sám a upravil je pro tisk, jehož se však dočkaly teprve po stu letech r. 1761 a 1767.*) Úsudek Balbínův o formální stránce tohoto spisu již známe (viz str. 292. a 295.), ačkoliv si ho Balbín vážil pro bohatost látky a důkladnou kritiku, ba skoro ani z ruky ho prý nedával. (Boh. docta II. 95.) — Ve Strahovské knihovně chovají se dva rukopisy Krugerovy „*Flori Austrio-Bohemici Pars I. seu compendium rerum gestarum in regno Bohemiae*“, a „*Adversaria ad res Bohemiae plurimum facientia.*“ — Zdaž by nebylo radno důkladné práce Krugerovy prohlédnouti, je oceniti a po případě je uveřejniti?

Vedle Krugera vynikali za doby Balbínovy ještě jiní členové Tovaryšstva zdatnou činností spisovatelskou. Z těch zejména Jan Tanner a Jan Kořínek poutem upřímného přátelství a literárního spojení s Balbínem byli spjati.

Jan Tanner, naroz. 1623 v Plzni, působil zprvu jako učitel filosofie v Praze, potom složiv sliby jako professor theologie a kancléř akademie v Olomouci, naposledy pak jako rektor konviktu sv. Bartolomějského a zpovědník arcibiskupa Valdštejna opět v Praze. Zemřel r. 1694. O literárních stycích jeho s Balbínem a Pešinou pojednali jsme již na str. 146 nsl., 169 nsl. Balbínovi prokázal v dobách krušného jeho pronásledování mnohé přátelské služby (viz str. 144, 211), za něž se mu Balbín odvděčil, získav

*) „Listopad a prosinec přidal jsem já, aby tak dlouholetý přítel nebyl spisovatelem díla nedokončeného, než nenalezl jsem dosud mecenáše, jenž by na svůj náklad poslední dva měsíce vydal.“ (Balbín.)

mu přátelství Lambeckovo (viz str. 231). Že Tanner požíval důvěry jako historický spisovatel, jest patrné z toho, že mu r. 1662 arcibiskupská konsistoř svěřila censuru Pešinova „Prodromu“. Že i jinak byl vážen, patrné z jeho účastenství při císařském poselstvu k Portě, jež latinsky popsal,^{*)} i to, že stavové čeští na jeho žádost zbudovali r. 1674 „svatou cestu“ do Staré Boleslavi, totiž řadu kaplic ozdobených freskovými obrazy Marianskými a Svatováclavskými. — Ze spisů jeho historických vynikají: „Vir apostolicus“, t. j. životopis Alberta Chanovského, „Dějepis města Plzně“ (v rukopisu) a pojednání o pánech ze Šternberka a Valdštejna.^{**)}

Jan Kořínek narodil se v Čáslavi 1626, a již v 16. roce svého věku vstoupil do řádu. Vynikl ve studiu filosofickém, takže potom 5 roků filosofii přednášel a spis „Philosophia peripatetica“ tiskem vydal (1658). Jako na svého věrného přítele těšil se naň Balbin za svého pobytu v Litoměřicích, když jej tam očekávali v kolleji jako nastávajícího rektora. A nový tento rektor litoměřický byl znám všady jako „anděl smíru“, a sám biskup nazýval jej „opatrným rektorem“. Vydal „Paměti kutnohorské“ r. 1676 (8°) tiskem. Známý jest Kořínkův dopis (Boh. d., dissertatio praevia) ze dne 23. května 1674 v Kutné Hoře, v němž projevuje soustrast Balbinovi, an píše: „Ani byste nevěřil, jak mne trápí Váš stav a všecky ty útlisky se strany nejvyššího purkrabí našeho; vždyť to srdce svírá a odnímá všelikou odvahu ku práci, aby se kdo na něco vydal, co by ku blahu vlasti mohlo posloužiti. Nevím, jak se naloží s „Pamětmi Kutnohorskými“, které po celý měsíc už v cenzuře jsou, avšak kojím se nadějí, že dobře pochodím, protože jsem se všemožně chránil, abych ničeho nenapsal, co by se mohlo nelibiti. Učinil jsem slavnou vzpomínku Vaší Důstojnosti a nazval Vás českým Liviem. Doufám, že pochvalu tuto nějaký Aristarch neškrtné.“ Že byl upřímným Čechem, vysvítá z toho, co v knize o Kutné Hoře napsal: „že se za řeč mateřskou, jak mnozí nepotatili Čechové dělají, nestydí.“ Zemřel před Balbinem již r. 1680.

Také rodák královéhradecký, Jiří Weis, kněz Tovaryšstva Ježíšova, byl Balbinovi spolurodáku přátelsky oddán. Výborný tento člen řádu osvědčil se nejen jako profesor filosofie, vydáv

^{*)} České vydání obstaral r. 1669 J. Arnolt z Dobroslavína.

^{**)} Srov.: Ferd. Menčík v Č. Č. M. 1883. str. 398. a Dr. J. Novák v Ottově Nauč. Slovníku XXV.

knihu „Philosophia moralis“, která se těšila veliké oblibě i u jinověrců, nýbrž i v rozličných jiných úřadech řádových. Napsal též spis: „Gloria universitatis Carolinae.“ Kollej Královéhradecká čítá jej i matku jeho mezi své dobrodince *) — O Balbínovu činnost spisovatelskou získal si velikých zásluh, postarav se, aby nedůvěra protivníky jeho v boji o „Epitome“ proti Balbínovi u řádových vrchních představených vzbuzená, pominula.

Mezi nejmilejší přátele své čítal Balbín MUDra. Marka Marci z Kronlandu, k němuž poutala jej také vděčnost, jelikož mu v Praze život zachránil. Slavný tento professor pražské university byl jesuitský odchovanec z Jindřichova Hradce i potom z akademie filosofické a theologické v Olomouci. Touhou jeho bylo zasvětití život svůj A. M. D. G. v řádě jesuitském. Než pro chorobu tělesnou a neduživé oči nedosáhl toho, ba ani na kněžství vysvěcen nebyl. Odebral se tudíž do Prahy na vysoké školy, kde se věnoval umění lékařskému s takovým štěstím, že velice vynikl a stal se slavným a hledaným lékařem. Císař Ferdinand II. vyvolil si jej za osobního lékaře, podobně kollej Svatoklimentská a mnoho rodin urozených i občanských. Léčil pak, doporučuje hlavně domácí léky a nepřeje cizím. Myslím, že ze styků s ním má náš Balbín namnoze znalost rostlin vlasti naší, jelikož býval důvěrníkem jeho po dlouhá léta. Ačkoliv muž tento byl stále skoro neduživ, věnoval svůj veliký talent pilné práci také v jazycích klassických, v nichž uměl i básnit, i v orientálních, jako hebrejštině, syrštině, arabštině; v živých jazycích dovedl kromě mateřštiny i v němčině, v jazyku španělském, francouzském a vlašském mluvit. Dr. Marci byl velikou hvězdou v oboru matematiky, a jako řádný professor lékařství na vysokých školách pražských po 40 let požíval věhlasu daleko široko. Proto císař Ferdinand II. uznávaje jeho zásluhy povýšil jej do stavu šlechtického s přídomkem „z Kronlandu“ se štítem „Českého Lva“. Veliký muž tento korunoval vědomosti své „pietate erga Deum, humilitate magna-que fide“, takže veliký byl nejen ve vědách, nýbrž i v nábožnosti a pokore a u víře katolické. Zemřel náhle dne 10. dubna 1667, avšak septuagenario major. Tovaryšstvu byl tak oddán, že vyprosil sobě na P. generalovi, aby směl před smrtí složit řádové sliby a tak přivtělen býti údům řádovým a po smrti v jejich rouše a

*) Srov. Balbín: Bohem. docta I. 260.

hrobce společné býti pochován, což se také stalo. Z té příčiny neváhá jej Balbín počítati k učencům z Tovaryšstva Ježíšova.*)

Mezi literární přátele Balbinovy čítati dlužno též *Maximiliana barona Schlejnice*, prvního biskupa litoměřického (1655—1675). Balbín ve své *Bohemia docta* (II. „*Nobilitas docta*“) dává mu pěkné svědectví, říká o něm, že byl ve všech vědách, které se tehdy na vysokých školách pěstovaly, velice vzdělán, básníkem zvláště rozmilým a neméně učeným, a že zasluhuje zvláště úcty a vážnosti pro svou milou povahu a hluboké vědomosti. Biskup Schlejnic pokusil se také o českou historii ve dvou knihách, již nadepsal „*Vandalo-Bohemia*“, kteréžto knihy však tiskem nevyšly. Kdyby byly vyšly, byly by autorovi, jenž nedbal ani jednoho spisovatele staršího, podávaje se jen svým výmyslům a svojí fantasií (*quod infelix scribendae historiae genus est*, dokládá Balbín) valně ke cti neposloužily. Balbín proto I. knihu jeho v *Miscellaneich* (*Decad. I. liber II.*) potírá, připomínaje, že druhou ponechal pro vypsání *Stemmatographie* (rodopisu). Balbín přesvědčil také vznešeného přítele svého o nedostatečnost práce té, že biskup Schlejnic sám to uznal a na smrtelném lůžku vydání těchto 2 knih zakázal, leda že by Balbín něco jiného usoudil.

Ve zlé bylo Balbinovi vykládáno, že jakoby byl Schlejnicovi dvojím loktem měřil, jinak v *Epitome* II. 12 p. 146, kde jej nazývá „vznešeným a neúnavným diktátorem našeho dějepisu, jemuž podrobuje s radostí všechna svá minění, a přál si, aby Schlejnic osvětlil soumrak, jenž hálí původ Čechů,“ jinak později v *Boh. docta* I. c. a v II. knize *Miscellaneí*, kde píše, že „by si troufal dokázati, že nikdo nevzdálil se tolik od pravdy a svědectví nejstarších spisovatelů jako Schlejnic, jenž všechny základy, o něž se opírají naše dějiny, strhl a zcela sbořil,“ tedy jako by mu byl do očí lichotil a po smrti jej strhal.***) Než dobře k tomu podotýká Jos. Hanuš:****) „rozdíl v Balbinových názorech vysvětliti třeba tím, že Balbín chválil, dokud nečetl jeho díla.“ — Dobře pak možno dodati, že Balbín chtěje Schlejnice k dílu povzbuditi, předem snahy jeho pochvaloval, jak to činíval všude; po tom však, když

*) Viz: Balbín: *Bohemia docta* str. 145 a násl., a str. 273. a násl. — F. J. Studnička ve „Výroč. zprávách“ české společnosti nauk 1875 a 1891; — též v „Živě“ 1896. — Ferd. Menčík v Č. Č. M. 1883. str. 399. atd.

**) Srov. „*Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten*“ II. str. 9. násl.

***) Čes. Čas. Historický 1906 str. 311.

viděl dílo tak zpitvořené, chváliti arci nemohl ani nechválil, a to nikoliv teprve po smrti, nýbrž za živa. Vždyť mu biskup Schlejnic dílo své sám odevzdal, aby s ním naložil dle dobrozdání svého.*)

Také první biskup královéhradecký Ferd. Mat. Zoubek z Bílenberka, horlivý ctitel sv. Ivana, jehož životopis jako opat kláštera sv. Janského pod Skálou sepsal, i sv. Václava, jemuž dosud stávající hrob zřídil a ozdobil, velký podporovatel „Dědictví Sv.-václavského“ atd., byl upřímným přítelem a příznivcem Balbínovým. Jak jsme již sdělili (str. 192), byl Balbín svědkem při kanonickém procesu Zoubkově i hostem při jeho inthronisaci. I později jako arcibiskup pražský zůstal Zoubek Balbínovi přítelem, žádaje si od něho vysvětlivek ve věcech historických (srov. str. 203.)

Veliké pak zásluhy o Balbínovu činnost spisovatelskou získal sobě nástupce Zoubkův, arcibiskup pražský Jan Bedřich hrabě z Valdštejna, „zrcadlo biskupů“, muž pověstí svatý (narozen 1644, zemřel 3. června 1694). V Římě byl vzdělán v bohosloví, načež již roku 1668 byl jmenován biskupem královéhradeckým, a když r. 1675 arcibiskup Zoubek zemřel, stal se r. 1676 jeho nástupcem. Zlé časy byly po celou dobu, kdy trimal berlu Svatovojtěšskou. Však arcipastýř ten v pokání na usmíření Hospodina všem předcházel. Ač původem ze slavného staročeského rodu a sprízněn s předními pány v Čechách, žil nejraději v ústraní chudě a prostě; ač byl bohat, vládla v residenci jeho skrovnost, tak že i na holých prknech spával a vína neokusil po kolik let. Sobě nepřál, za to tím více přál chudým. Ještě v poslední noci odpustil poddaným dluh 7000 zl., daroval chudým 15.000 zl. a skvělé odkazy chrámu Svatovítskému i jiné učinil. Hned druhý rok po svém nastolení dal tisknouti český Nový Zákon a daroval 2100 jeho výtisků Dědictví Svatováclavskému na rozdáni lidu, nařidiv spolu, aby také Starý Zákon česky byl tiskem vydán. František Ekert (Církev vítězná svaz. 2. 492) dodává k jeho životopisu: „Z vrstevníkův arcibiskupa Valdštejna byl to výlučně hlouček katolických kněží, kteří ve vlasti 30letou válkou zubožené upřímně lnuli k jazyku a minulosti českého národa a snažili se zachrániti ho od úplné zkázy; zejména slovitný spisovatel z Tov. Jež. Bo-

*) O jeho působení viz: Dr. Fr. Krásl: „Arnošt hr. Harrach“ str. 201. násl.

huslav Balbín, dějepisec Tomáš Pešina z Čechorodu, biskup Jan Ignác Dlouhoveský z Dlouhé vsi, probošt Svatovitský, dějepisec Jan Beckovský, křižovník, dějepisec Jan Florian Hammerschmid, rektor arcib. semináře a farář Týnský v Praze, velmistr křižovníků Jiří Ignác Pospichal a kromě nich z řeholníků zvláště Jesuité, kteří skládali a vydávali české spisy. Tak pracováno od vlasteneckých kněží k zachránění hynoucí řeči a národnosti naší.“ — Bez vlivné a mocné ochrany arcibiskupa Valdštejna sotva byl by býval Balbín v boji o „Epitome“ zvítězil. Nepřátelé jeho byli by jej umlčeli a historickému spisování jeho nechvalný konec učinili.

Mezi literární přátele Balbínovy sluší zapsati i jméno pražského faráře Svatovojtěšského Matouše B. Boleluckého, rodem Moravana, který byl po celý život velikým, horlivým přestitelem české historie. Znalťe mnohé památky, jsa nad míru sečtělý a v sepisování památek vlasteneckých sběhlý. Zanechal po sobě v rukopisech pět velikých svazků, v nichž hojně se dovolává autorů, jejichž spisy namnoze ostaly nevydány. Nešetře nákladu, vydal životopis sv. Vojtěcha, jež ozdobil zdařilými obrázky Škretovými.*)

V knihách svých uvádí Balbín ještě četná jiná jména tehdejších domácích literátů, připojuje zmínky o přátelských svých stycích s nimi. Tak na př. setkáváme se v kruhu přátel Balbínových se známým vydavatelem kalendářů, proslulým lékařem (žákem Markovým) a přírodopytcem Jakubem Dobřenským z Černého Mostu, s nímž svedlo Balbína patrně přátelství Markovo a historické poznámky v jeho kalendářích,**) dále s učeným arciděkanem plzeňským Václavem Červenkou, turnovským kvardianem řádu sv. Františka Jindřichem Labem. Také básnířka Maria Berta Pichlerová z rytířského rodu Pichlerů si zasloužila svými básněmi o krajích Boleslavském a Královéhradeckém, že se o ní Balbín zmiňuje ve své „Bohemia docta“. Svěřilať se mu sama

*) Srov. Boh. docta I. str. 182. — Bolelucký získal si velikou zásluhu o píseň sv. Vojtěšskou „Hospodine pomiluj ny“, jejíž známost obnovil a rozšířil. Ve svém zmíněném spise „Rosa Boemica“ (II. díl str. 29.) udává, že ji vyňal z rukopisu Jesuitské knihovny u sv. Klimenta na Starém Městě, kamž ji zapsal r. 1397 jakýsi mnich Břevnovský, jež Dobrovský jmenuje Janem z Holešova. — Srov. K. Konrád: „Dějiny posv. zpěvu staročeského“ I. 26. násl. — Z. Nejedlý: „Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách“ str. 240. násl.

**) „O Jakubu Dobřenském nenapišu nic, píše Balbín, poněvadž ještě žije a to v nejlepším přátelství ke mně, a poněvadž potomci napíší o něm mnoho chvalitebného, jak si zasluhuje.“

se svými básněmi, které prý nemalé chvály hodny byly. Balbín pravi o nich (Boh. docta I. 238): „Kdyby byly vyšly tiskem, byly by se staly útěchou i učencům.“

Neméně i slavný malíř Karel Škreta ze Závotic patřil do kruhu přátel Balbínových, jakož i zemský měřič Vilém Vilémovský, jenž r. 1596 nakreslil mapu země české, a o němž Balbín (Miscell. III. 64) dí, že byl jeho starým přítelem.

O literárních stycích Balbínových s dějepisci cizími již častokrát stala se zmínka, i o tom, jak obraceli se k Balbínovi jako k autoritě tehdá všeobecně uznávané.*) Uvádíme P. Gamanse S. J. (viz str. 265 sl.), řiditele Žitavských škol Kristiana Weise (srov. kapit. předcházející), Norimberského filologa Kristofa Arnolda (str. 235.), Bollandistu P. Papebroka S. J. (viz str. 241), Dr. LambECKa (str. 221), Jakuba Imhofa (viz na str. 292) a j. v.

Styky tyto jakož i přátelství mužů té doby v Čechách ve vědeckém a vlasteneckém snažení nej přednějších i nejnadšenějších, kteréž mu zachováno zůstalo až do smrti, jsou zajisté Balbínovi nejlepším a nejuznávanějším svědectvím.

**) Srov. Vydra: „Leben Balbins“ str. 40.

HLAVA DVACÁTÁ TŘETÍ.

Poměry Tovaryšstva v zemích českých za časů Balbínových.

Rozšíření řádu v zemích českoslovanských do konce století XVII.; — v sousedním Polsku. — Dobrodinci Jesuitů u nás. — Nadace školské. — Jména Jesuitů; - výpočty o něm. — Byli-li staří Jesuité vskutku nevlastenečtí? — Stížnost do Říma zasláná, jakoby Češi v Tovaryšstvu byli odstrkováni.

Budiž dovoleno na konec díla připojiti některé zprávy Tovaryšstva Ježíšova v českých zemích za doby Balbínovy se týkajících, jež podati považujeme za vhodné, jednak, že doplňuje se jimi obraz onoho prostředí, v němž Balbín žil a na něž ovšem při činnosti své byl odkázán, jednak že mnozí přátelé k tomu, aby tato kapitola přidána byla, pobízeli.

R. 1900 vydal na rozkaz tehdejšího generala Tovaryšstva Ježíšova Ludvíka Martina francouzský Jesuita Ludvík Carrez řádový atlas zeměpisný, dle něhož podáváme, co se týče rozšíření Tovaryšstva v zemích českých.*) Kdežto nyní čítá řád 23 provincie rozdělené na patero assistenci, mívalo Tovaryšstvo staré provincií čtyřicet tři, mezi nimiž byla i „Provincie Česká“, dne 23. září l. P. 1623 od Rakouské oddělená a samostatnou učiněná.

Dle katalogu roku 1704, tudíž 16 let po smrti Balbínově sestaveného (CoLLegIa et ResIDentIae BoheMIae; juxta tabulam ad an. 1704 antiquam domicilia 43 . . .) bylo v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a dále ještě domů vesměs 43. Sídlo provincialovo bylo v Praze, kde byla kollej u sv. Klimenta s vysokými školami a gymnasiem akademickým, pak dům profesní a kollej s gymnasiem u sv. Mikuláše, kollej u sv. Ignáce s gymnasiem a seminářem;

*) Atlas geographicus Societatis Jesu, in quo delineantur quinque ejus modernae Assistentiae, Provinciae viginti tres, singularumque in toto orbe Missiones, nec non et veteres ejusdem Societatis Provinciae equadragesima tres cum earum domiciliis, quantum fieri licuit, a P. Ludovico Carrez, ejus Soc. sacerdote. Parisiis 1900. Ap. Georg. Colombier typogr.

mimo to konvikt u sv. Bartoloměje, semináře šlechtický a chudých u sv. Václava, dům pro duch. cvičení a pro missionáře u sv. Apolináře.

V Čechách měly tehdáž: kolleje (mimo Prahu): Březnice, Cheb, Chomutov (akademie a gymnasium), Jičín, Jindřichův Hradec, Klatovy, Králové Hradec, Krumlov, Kutná Hora, Litoměřice; semináře (mimo Prahu): Březnice, Doupov, Cheb, Chomutov, Jičín, Jindřichův Hradec, Klatovy, Králové Hradec, Krumlov, Kutná Hora, Litoměřice, Šejnov (Mariaschein); residence (mimo Prahu): Bernardice, Dobronice, Doupov (Dubenec), Hostinné, Košumberk s Chlumkem, Jeníkov, Kostelec n. Orlicí, Liběšice, Libochovice (Přím), Stará Boleslav, Sv. Hora, Šaclíř, Tuchoměřice, Ústí, Velemyšloves, Vopořany, Žampach, Žírec; domy missionářské: Jeníkov, Jáchymov, Kopanina u Prahy, Milčeves, Milín, Modlany, Olbersdorf, Rataje, Římov, Slivice, Šluknov, Strašnice, Třebešice, Vosek, Zbislav, Zinnwald, Zruč.,

Na Moravě měly kolleje: Brno, Jihlava, Kroměříž (odkud brzy do Uherského Hradiště přeložena byla), Olomouc, Telč, Znojmo; semináře: Brno, Jihlava, Olomouc, Telč, Uh. Hradiště, Znojmo; residence: Bohdalice, Čejkovice, Holešov, Modlov, Nový Jičín, Tuřany; domy missionářské: Broumová, Řimnice, Římařov, Tovačov, Třebíč, Valašské Meziříčí, Vsetín, Vyzovice.

Ve Slezsku měly kolleje: Hlohov, Kladsko, Niš, Opava, Opoly, Svidnice, Vratislav a Žahaň; residence: Břeh, Hirschberg, Pěkary, Šmelvice, Těšín, Wartenberg, Zemětice; semináře: Hlohov, Kladsko, Opava, Opoly, Svidnice, Těšín, Vratislava a Žahaň; mimo to příslušely sem ještě domy missionářské ve Slezsku, Sasku a jinde: Bilsko, Bransdorf, Čarnovia, Drážďany, Hertvikovice, Hrabová, Habertov, Janovice, Javor, Lipsko, Nová ves, Němčí, Rosnice, Šenov, Hůra (Tarnovice), Zemětice.*)

*) Po bedlivém pátrání, byla-li v Berlíně Pruském za věků XVII. a XVIII. také residence Tovaryšstva Ježíšova z provincie české, došly zprávy z Říma od P. Ludvíka Schmitta S. J., že v Lipsku a Drážďanech provincie česká sice ustálené residence měla, nikoliv však v Berlíně. Podobně sdělil P. Jan Křt. van Mours z Holandska, kde němečtí Jesuité mají v Exaten u Baaksemu veliké středisko výchovatelské a spisovatelské, že o Berlíně se nic určitého neví. Avšak od r. 1680—1773 byla stálá missie v Koenigsberku, kterou zahájil P. Šimon Bockshorn S. J. s neobyčejnou vytrvalostí oproti velikým nástrahám se strany nepřátel. Za to P. Alois Kroess S. J., když v Exaten sobě rukopis historie S. J. provincie české prohlížel, shledal, že děje se tam k r. 1663 zmínka o missionářských cestách do Berlína k markraběti Kristianu Vilémovi, aniž by

Všecky tyto domy olidňovala provincie česká, majíc na starosti jak dorost a výchovu, tak i všude nahrazovati členy práce jakkoliv neschopné, jakož i potřebnou výměnu sil podřízených i představených.

Pro zajímavost stůž zde i výpis o tehdejších starém stavu Tovaryšstva v království polském, které mělo zvláštní assistenci v Římě, zastupující čtyři provincie polské, totiž: provincii Velkopolskou (od roku 1574), od ní odloučenou provincii Litevskou (od roku 1597), r. 1756 od této opět odloučenou provincii Mazovskou a téhož r. 1756 od provincie Velkopolské oddělenou provincii Malopolskou. Provinciál Velkopolské provincie sídlil v Krakově, Malopolské ve Lvově, Litevské ve Vilně a Mazovské ve Varšavě. Jednotlivá pak sídla Tovaryšstva v těchto provinciích byla:

1. V e V e l k o p o l s k é : k o l l e j e : Bromberg, Brześć-Litewski, Chojnice, Gdansk (Danzig), Graudenz, Kalisz (s konviktem), Kraków, Krosno, Piotrków, Poznaň, Rawa (s konviktem), Toruň; r e s i d e n c e : Łęczyca, Marienburg (Malborg), Międzyrzecz, Wałez, Wschowa; m i s s i o n á ř s k é d o m y : Andrychów, Biała (dvě), Bochlewo, Kulm, Czapielsk (Cassubiae), Danzig, Elbing, Fürstenwerder, Gnieźno, Jabłonow, Jeziorki, Jordanów, Jutroczyn, Kamionna, Kaznów, Kodeń, Kokanin, Koniecpol, Koscielec, Kozliczki, Kroszewo, Kruszyna, Lisków, Lubowla, Markocice, Mechlin, Młyniec, Modzerow, Penchowo, Piotrków, Podoliniec, Ponikwy, Pružana, Ryłsko, Sarnowo, Siekierki, Sieradz (?), Skarszew, Skotniki, Stempocice, Stropieczyn, Taczanow, Tuczo, Wienclawice, Wilkowo, Zarszyn, Zielenice, Zyrzyn, Żywiec.

V M a l o p o l s k é : k o l l e j e : Bar, Kamienice, Krasnystaw, Krzemienice, Jaroslaw, Lublin, Luck, Lwów, Ostróg (s konviktem), Owruć, Przemyśl, Sambor, Sandomierz (s konv.), Stanisławów; r e s i d e n c e : Jurewicz, Łaszczów, Winnica, Włodzimierz, Żytomierz; s e m i n á ř e : Lublin (2), Jaroslaw (scholastikové spolu), Krasnystaw (scholastikové zároveň), Ostrog (Rhetor.), Sandomierz; d o m y m i s s i o n á ř s k é : Baczów, Bazar, Bełz, Białocirkiew, Błoty, Chodel, Chotyn, Chwastów, Cařihrad, Cotnari (Mold.), Krásnea, Czechryn, Czezelnik, Godów, Halicz, Ilicze, Ilińce, Jassy (Mold.), Jazławiec (aulica), Kalinówka, Kijów, Kilajgrad, Kniahynin, Kobryń,

však udáno bylo jméno jesuity missionáře. Bylo tam jen asi 400 katolíků, ač na blízku byla ještě osada celé katolická.

Konotopy, Kopyczyńce, Kowel, Krasne, Krzywce, Kurzelowa, Lazy, Liezkowce, Łowce, Łuczyn, Markowicze, Michów, Moszczanica, Mozyr, Mużyłowice, Nastasów, Niemierzyce, Nisźborg, Nowe-miasto, Obuchów, Okniny, Pawłosioło, Petehorce, Podusilno, Polesie, Połonne, Posyck, Radawa, Raszkow, Ratoszyn, Roman (Mold.), Równe, Roźniatów, Rusiatycze, Suczawa (Mold.), Suraż, Szarograd, Torobeni (Mold.), Turka, Tysmieniczany, Tyrava, Ukraina, Wojsłanice. Wołodarka, Xawerów, Zamość, Żurawno.*)

3. V L i t e v s k é : k o l l e j e : Braunsberg, Dorpat, Dūnaburg, Kowno, Grodno, Illuksza, Krože, Nowogródek, Poszawsze, Roessel, Riga, Wenda, Wilno (s konwentem), Żodziszki; r e s i d e n c e : Merecz, Mittawa, Słonim, Schoenberg; s e m i n á r e : Braunsberg, Króže, Dorpat, Wilno (2 kolleje), Wornic; m i s s i o n á r s k é d o m y : Abrahamów, Aron, Aura, Bebra, Bowsk, Burdikow, Bukontyski, Christburg, Dagda, Daniszew, Dubna, Dukszty, Dūnamind, Dworzyszcz, Dziembrow, Europa, Gilwidyski, Graużyski, Heiligen-beil, Heilsberg, Horodyszcz, Indryca (Miss., Plateriana), Janiszki (Kur.), Janiszki (Lit.), Kiejdany, Kiełbaski, Krolewiec, Koniecpol, Kościelniewicze, Kotra, Kownata, Krasław, Krossen, Kundzin, Lankiesa, Laukszode, Lida (?), Linda (Sacra), Livoniae, Lixna, Lubecz, Luczaj, Mołodow, Opitołoki, Ozolmujza, Passarga, Pelikany, S. Petersburg, Poniemum, Prelc, Preussisch-Holland, Przerosl, Pusza, Riga, Ringen, Rositta, Rostków, Rotnica, Rybiszki, Sawityszki, Smołwy, Sokolniki, Subocz, Swenten, Swidmujza, Szadow, Szulaki, Telsze (Miedniki), Tylża, Troki (?), Trokiele. Tukum, Tupal, Urdomin, Użwałd, Warklany, Widukle, Widze, Wierzbołow, Wilkomierz, Wiszów, Wisztynice, Wojsłom, Wołkowyska, Wolmar (?), Wornie, Woroncza, Zagellana (Wilno), Zamosche, Żmujdki.

4. V M a z o v s k é : k o l l e j e : Drohiczyn, Lomża, Mińsk, Niesmiesz, Orsza, Pińsk, Plock Polotsk, Pultusk, Smolensk, Warszawa (s konv.), Witebsk; r e s i d e n c e : Bobrujsk, Mohilew, Mścislav; s e m i n á r e : Pinsk (theol.), Polotsk, Słuck, Warszawa; m i s s i o n á r s k é d o m y : Albrychtow, Białołenka, Błon, Bogurzyn, Bogurzynek, Borysów, Bosewo, Brańsk, Chałcz, Cieplen, Czernichów, Czeczesk, Choluj, Derewnia, Disna, Duboja, Dziatkowicze, Ekimań, Faszczówka, Głuszyn, Hlewin, Homel, Horbacewicze, Horodziec,

*) Ve století XVI. měla polská provincie ještě tyto kolleje: Karlsburg, Klassenburg, Waradin Vel., které odstoupila potom provincii rakouské.

Jakać, Jamne, Janów, Kacice, Kadzin, Karniewo, Kijewicze, Kłock, Kobylanka, Kobylka, Krzywoszyn, Kukowicze, Kurzyn, Lachów, Lahiszyn, Litobrok, Lipsk, Liza nová, Lozowica, Malechy, Małkowicze, Milkowicze, Mińsk (Miss. Bakana), Mosarz, Moskwa, Myszyniec, Niemirow (Nieporent), Niestempów, Newel, Olszyny, Ostrów, Oświeja, Paludowicze, Plisa, Podhacie, Pohost, Prasnisze, Rasna, Rohaczow, Rossona, Rostków, Rukszenica, Rumoka, Rossiae Albae seu Bekelmana Missio (Mohilew), Sniadów, Sokolniki, Stajki, Strzegocin, Swiśtocz, Szacilki, Szelków, Turów, Turowla, Ukraina, Uła, Uświat, Użanka, Walendów, Wiazyszczce, Wieliż, Wysock, Zeromia.

Následkem okupace Slezska pruským králem Bedřichem II. r. 1741—1745 (1742 a 1755) dostala se mírem Vratislavským pod Prusko kolleje Vratislavská, Kladská, Hlohovská, Nišská, Lehnická, Opolská, Svidnická a Zahaňská s residencemi Břeh, Hirschberg, Stará Haida (Altheid), Leobřice, Wartenberg. Když pak breve papeže Klimenta XIV. v Prusku r. 1773 ohlášeno býti nesmělo, aniž král Bedřich Jesuity propustil, zůstali Jesuité ve všech těchto domech po tři leta jako dříve až do roku 1776. Mimo to za prvního rozdělení království Polského r. 1772 připadly kolleje: Braunsberg, Bromberg, Chojnice, Danzig, Graudenz s residencemi Marienberg a Walcz témuž pruskému králi Bedřichovi II., čímž se stalo, že ani zde breve papežské uveřejněno nebylo, a Jesuité nerušeně zůstali ve svých domech a při školách až do r. 1780.

Za téhož rozdělení království Polského připadla část Livoňska, totiž Dünaburg a části Litevska, totiž Bělá Rus s kolleji jesuitskými, Polock, Vitebsk, Mścislav carevně ruské Kateřině II., která houževnatě odporovala prohlášení breve papežského Klimenta XIV. Jesuité z domů těchto utvořili sobě provincii Běloruskou, která potrvála od roku 1773—1820. Provincie tato měla svého provinciala v Polocku, který dohlížel na kolleje Dünaburg, Mohilev, Mścislaw, Orsza, S. Petrohrad, Polock, Pusza, Romanow, Uzwałd, Witebsk. Mimo to zůstaly v ní semináře či konvikty: Mohilew, Petrohrad (konvikt šlechticů), Polock (akademie), Romanow a domů missionářských šestnáct počtem. K tomu na řece Volze bylo domů missionářských jedenáct, na Černém moři deset, na Kavkaze jeden, na Krimu jeden, na Sibíři dva. Byla tudíž provincie Běloruská dosti objemná. Když však car Pavel I. r. 1820 vypověděl Jesuity z Rusi, odebrali se Jesuité po vůli Boží

do širého světa, tak že, jak vykládá P. Gagarin, kněz T. J., kníže ruský, Prozřetelnost Boží touto cestou otevřela Tovaryšstvu Ježíšovu opět celý svět. Provincie pak Běloruská přeložena byla r. 1820 do Rakouského Polska čili Haliče a usadila se mimo Halič ve 3 kollejích Rakouského mocnářství, totiž v Jinomosti, hlavním městě Tyrolska, ve Štýrském Hradci a v Linci, hlavním městě Horních Rakous. Na jich základě vznikla r. 1846 nynější provincie Rakouská.

Je tudíž patrné, že Tovaryšstvo Ježíšovo vlastně nikdy nepřestalo. Byly sice zrušeny kolleje a jednotlivá sídla v mnohých zemích, řád však jako takový trvati nepřestal; byl utlačen, nikoli však potlačen. Ostatně papež Kliment XIV. také nevydal žádné zrušovací bully, nýbrž toliko breve, které platnosti nabylo tam, kde úředně ohlášeno bylo. Na takových místech trvali Jesuité právoplatně dále. A již roku 1800 dne 11. srpna žádal car Pavel I. na papeži Piu VII., aby vydal breve, v němž schvaluje existenci řádu Tovaryšstva Ježíšova pod generalem Karenem na Rusi; což Pius VII. brevem „*Catholicae fidei*“ ze dne 7. března roku 1801. schválil. Roku 1804 brevem „*Per alias Nostras*“ ze dne 30. července vyhověl papež Pius VII. také žádosti krále Sicilského Ferdinanda, jenž žádal, aby Jesuité mohli v obou Siciliích na školách i ve chrámě působiti. Za deset pak roků dne 8. srpna L. P. 1814 okružníkem Pia VII. „*Sollicitudo omnium ecclesiarum*“ bylo Tovaryšstvo apoštolskou Stolicí opět veškerému světu schváleno a doporučeno.

Rozšíření Tovaryšstva v zemích českých, stejně ovšem jako v jiných, nábožensky ohrožených, tak rychlému a nápadnému, nemůže věru žádný věřící člověk upíratí vlivů providenčních, sic jinak stojí tu pochybovač před velikou historickou záhadou. Jako všude jinde, tak i v našich končinách náleží vedle příčin vnitřních zásluha o toto rozšíření obětavosti těch, kdož postrehli v Tovaryšstvu a jeho činnosti velmi účinný prostředek, vybřednouti ze zmatků náboženských a uniknouti škodám, ba záhubě národu i vlasti ze zmatků těch hrozícím. Budiž proto dovoleno jednak z vděčnosti, jednak pro zájem mnohých, uvést zde ukázkou některá jména dobrodinců, zejména urozených rodů a pánů českých, kteří o činnost Tovaryšstva u nás zásluh sobě vydobyli.

Pokud se týče hlavního sídla, totiž kolleje u sv. Klimenta na Starém Městě, byl, jak známo, zakladatelem jejím sám král Ferdinand I.,

dobrodinci pak králové Maxmilian II., Rudolf II. a katol. šlechta česká u velkém počtu. Bílek (l. c. str. 8) uvádí na př. tato jména: Vdova po Zdenkovi z Waldštejna, Marie roz. z Martinic, učinila r. 1598 věnování, které kníže Leopold Vilém, markrabě z Badenu a Hochbergu r. 1667 vyplnil. R. 1600 obmyslila kollej odkazem vdova Markéta z Lobkovic. Též Oldřich Felix z Lobkovic učinil r. 1604 odkaz z části kostelu sv. Salvatora, který se slavěl, z části kolleji, a také semináři sv. Václava pro výchovu chudých studujících přispěl legatem pojištěným na statku v Bilině. R. 1648 zůstavil Hynek Albrecht Mičan z Klinštejna a z Roztok kolleji u sv. Klimenta všecko své jmění. R. 1649 odkázala Marie Maxmiliána paní ze Šternberka rozená hraběnka z Hohenzollern částku peněz, kterých (dosud zaznamenaných 145.179 zl. rýn., píše Bílek) použito bylo k rozšíření kolleje svatoklimentské.

R. 1579 daroval kolleji na ubytování chudých studentů dům svůj Jan starší z Lobkovic; rovněž pro chudé studující věnoval na úpravu již získaných domů část peněz Křištof z Lobkovic, a r. 1587 prikoupil ještě jiný prostranný dům, král. pak místodržící Jiří z Lobkovic daroval kosteliček sv. Eligia s domem vedlejším, i také jeden mlýn s pozemky k vydržování semináře chudých studentů. Marie Perštejnská roz. Manriquez z Laru, vdova po Vratislavu z Pernštejna a na Litomyšli darovala r. 1600 dědictví, totiž domy a zahrady při řece Vltavě pod zámek pražským a Bruskou (t. j. nynější jesuitskou zahradu). R. 1606 Marie z Waldštejna roz. z Martinic, vdova po Zdenkovi z Waldštejna, darovala stateček v Čelakovicích, též mlýn Čelakovský. Liběšice a Úštěk (Úšť, Auscha) daroval sám císař Ferdinand II. a to z části pro kollej pražskou, z části pro kollej v Litoměřicích, dům pak Švihovský se zahradou k domu chudých studentů. R. 1638 postoupil Kašpar sv. p. s Grambů statky na Kostelci n. Orl. Tovaryšstvu u sv. Klimenta, z čehož kollej u sv. Klimenta s dědici stavěli také Mariánský kostel v Hradci Králové. Roku 1644 odkázal Rafael Mnišovský ze Sebusína kolleji vinici řečenou „Mazaná“ u Litoměřic. R. 1649 Jaroslav Bořita z Martinic daroval jí statek Okoř, začez byli Jesuité povinni pro vždy v domě chudých studentů 3 jinochy, poddané Smečenské, se vším vydržovati až do vysvěcení na kněžství, což činilo ročně 240 zl. R. 1741 založil Vilém hrabě Kinský fundaci při konviktu sv. Bartoloměje.

Podobně i jinde po Čechách zakládala česká šlechta kato-

lické školy střední čili gymnasia s kolejemi jezuitskými. Tak v Praze mimo Klementinum byl dům pro fessní s kolejí a seminářem v Menším Městě u sv. Mikuláše. Založil jej roku 1628 Albrecht z Valdštejna, k tomu hrabě Adam Edmann Trčka z Lípy školy a seminář, až r. 1691 Václav Libštejnský hrabě z Kolovrat, Jesuita, nynější kostel sv. Mikuláše s kolejí dal vystavěti. — Kolej novoměstská v Praze u sv. Ignáce měla býti noviciátem, než už r. 1628 vystavěny tu školy s kolejí a seminářem sv. Xavera pro chudé žáky, o něž se postarala Johanna Pruskovská z Pruskova roz. Kaplířka ze Sulevic; hraběnka Marie Maxmilianka ze Šternberka roz. Hohenzollern pak získala si r. 1630 zásluhy o kostel, jakož i hrabě Oktavian Kinský ze Vchynic a Jesuita Račín z Račina. R. 1669 bylo při koleji této založeno „Dědictví sv. Václava“, nadání totiž na vydávání katol. knih jazykem českým, od P. Matěje Steyera S. J. a jeho matky. — Kolej Krumlovskou založil r. 1584 Vilém Ursin z Rožmberka, pán na Českém Krumlově. Školy se seminářem pro chudé žáky zde již byly. R. 1650 byl v Římově vystavěn poutní kostel a dům misijnářský od Jesuity Jana Gurra, a Jesuita Krištof Malovec pak jej obdával. — V Chomutově vystavěl r. 1591 nejvyšší purkrabí Jiří Popel z Lobkovic, pán na Chomutově, kostel a kolej s akademií a gymnasiem, mimo to dům pro 100 chudých žáků. Roku 1600 rozmnožila důchody tohoto domu vdova Markéta z Lobkovic, a r. 1650 Anna Maria, vdova po Alexandru Regniersovi svob. pánu z Bleilebenu, rozená z Pichelberga, založila residenci Šejnovskou s poutním kostelem Matky Boží pod Krupkou (Mariaschein.) — Kolej v Hradci Jindřichově založil Adam z Hradce a na Hradci, nejvyšší purkrabí pražský r. 1594, jeho pak choť Kateřina rozená z Montfortu seminář pro vychovávání chudých žáků, což dcera její Lucie Ottilie hrab. Slavatovna r. 1605 potvrdila a rozmnožila. Rovněž i Vilém hrabě Slavata pečoval o kolej tuto.

První z kolejí po bitvě bělohorské založených byla kolej Jičínská. Albrecht z Valdštejna slíbil r. 1624, že pro 60 členů Tov. Ježíšova postaví kolej se školami gymnasijskými, filosofickými i bohoslovnými a s kostelem, konvikt pak a seminář pro 100 chudých jináčů. Po zavraždění Valdštejna přijal císař kolej i seminář do své ochrany a dal sepsati základní listinu novou. — Kolej Kutnohorská s residencí Jenikovskou byla založena r. 1624 k naléhavé žádosti nejvyššího mincmistra král.

českého a kommisáře reformačního v kraji Čáslavském Viléma Ilburka z Vřesovic a z Doubravské Hory. Císař sám jest zakladatelem kolleje u sv. Barbory, gymnasia i semináře. Mezi četnými dobrodinci jejími uvádí se také Kašpar z Žerotína, ačkoliv nekatolík. Residenci Jenikovskou založila 1657 paní Marie Magdalena vdova po Martinu Maximilianu svob. pánu Golčovi, rozená Opsinnigova, na statku v Jenikově. — Kollej v Chebu slibil založiti Jindřich hrabě Šlik r. 1628; avšak až do smrti odváděl toliko částky, Jesuité pak kollej a školy postavili sami. Jejimi předními dobrodinci jsou Jesuité Jan Ondřej a Jan Adam Marstádové, jakož i general Melchior hrabě z Hatzfeldu. — Kollej Litoměřická byla r. 1630 samým císařem založena k naléhání P. Lammormaina, protože jí bylo potřebí. Polovice panství Oustěckého (Auscha) byla k účelu tomuto darována. — K založení kolleje v Klatovech učinil darování r. 1635 cis. plukovník Don Martin de Hoef-Huerten na přimluvu Přibíka Jeníška z Újezda; mimo to zavázalo se 14 šlechticův kraje Plzeňského a Prácheňského, mezi nimi též hrabě Vilém z Klenového, že budou Jesuity v Klatovech vydržovati tak dlouho, až stálých příjmů nabudou. P. Albert Chanovský, jakož i P. Adam Kravařský byli velikými dobrodinci tohoto ústavu. R. 1651 odkázala vdova Lucie Otilie Libštejnská z Kolovrat, rozená hrab. z Martinic, větší sumu, takže jména zakladatelky kolleje si zasloužila; také bratr její Jiří Adam Bořita z Martinic přispěl. — Kollej Březnickou založil roku 1615 Přibík Jeníšek z Újezda na Březnici, nejvyšší písař král. českého, se svou chotí Ludmilou Kateřinou, rozenou Talemberkovou; zde byli Jesuité již od r. 1637. Též r. 1667 Jan Václ. Karel ze Svárova, Jesuita, odkázal jí značnější dědictví, avšak poněvadž neseťrval v řádě, provinciál na jeho výchovu ročně 300 zl. dávati se podvolil, dokud by se nestal samostatným. Také Jesuita Petr Běšín z Běšin dostával ročně od svého otce část peněz, která se připisovala této kolleji. — Residence na sv. Hoře u Příbrami byla přivtělena též kolleji březnické. R. 1665 daroval řádu císař Leopold kosteliček s příbytkem kněžským, jak to již r. 1647 Ferdinand III. byl odevzdal, vyhradiv si jenom právo hornické. Dobrodinci Svaté Hory byli Jan Václ. Častolar z Dlouhé Vsi roku 1650, zejména však Salomena Ludmila Kateř. šlechtična Čabelická ze Soutic, která r. 1680 učinila závěť ve prospěch sv. Hory. Také Vilém z Talemberka roku 1655 a hrabě Vojtěch Jan Ladisl. z Mi-

trovic učinili sem nadání. — Je tudíž patrné, že to byla stará šlechta česká, která stavěla Jesuitům kolleje, školy a chudým žákům semináře a tak se osvědčila býti hodnou povolání svého Prozřetelnosti Boží, aby podstatně podepřela existenci českého národa, což také s pomocí Boží vykonala.*) Zajisté jen opravdová láska křesťanská k národu českému byla s to, aby takové oběti na výchovu katolické mládeže české a to namnoze chudých žáků chudých rodičů přinášela. Svědectví toto na věky jest pamětihodné!

Tomáš Kalina ve článku svém „Z dějin katolické reformace v Čechách“ **) seznamuje nás podrobněji se studentskými nadacemi podle právě vydávaného úředního díla „Studijní nadání v království českém“. ***) Studijními nadáními rozumí se v nejširším významu slova kolleje, konvikty, semináře, jakož i rozličné nadace v užším významu. Školství jesuitské, jejich konvikty a semináře souvisí zajisté s historií náboženskou a proto jich důležitost daleko dosahuje. Kalina ve svém pojednání rozděluje studijní nadání vůbec ve čtyři skupiny: 1. z doby katolické (až do počátku husitství), 2. z doby reformace české (až do porážky českého povstání), 3. z doby katolické reformace v Čechách (od uvedení Jesuitů do Čech do zrušení jejich řádu). Toto období rozděluje opět

*) Balbín v Miscellan. Dec. II. tom. II. činí zmínku o poměru šlechty k Tovaryšstvu: „Necessarium existimavi hoc loco (nam alium opportuniorem non invenio) accusationem Societatis ignarissimam, quippe ex ignorantia et rerum nostrarum inscitia natam, refellere et diluere. Ante aliquot hosce annos in colloquium illustrissimi cujusdam veni. Dum sermones caedimus (cum Terrentio loquor), incidit mentio Venceslai Kolowrat S. J. non ita pridem Romae extincti. Vir illustrissimus mirari se ajebat: quod eum ordinem religiosum elegeret, et in eo vivere statuisset, qui paucos nobili genere natos aut potius nullos numeraret (innuebat tacite quendam religiosorum clericorum ordinem qui solis Nobilibus constare dicitur, quod an ita se habeat, disputat in animadversionibus suis doctiss. P. Rho), ex quo ad honores ecclesiasticos et praelaturas facilis ei praeberetur ascensus. Respondi: qui se divinis obsequiis mancipant, eos minime omnium de honoribus cogitare, telemque fuisse Venceslaum, qui vitam suam abscondere vellet in Christo, ut loquitur Apostolus. Quod attinet nobilitatem. Societatem nostram in omnibus per Europam provinciis ex illustrissimis familiis maximos viros eosque plurimos numerare, ut in imagine Societatis Jesu primi saeculi demonstratum; neque in Bohemiae provincia hanc laudem Societati defuisse, cui se maxima Bohemiae, Moraviae, Silesiae nobilitas aggregare et nomen profiteri suum voluisset. Non feci illustrissimo viro salis, donec chartam adferrem, in qua summo et nobili genere natos, qui in Bohemia Societati Jesu nomen dederant, annotaveram. Tum primum dedit manus et victum se esse confessus est; eam chartulam in gratiam nobilitatis hoc loco describo . . .“

**) Č. Č. H. VII. 1901, str. 187. sld.

***) Studijní nadání v království Českém. Nákladem c. k. místodržitelství pro Čechy. Svazek I.—VI. V Praze 1894—1899.

ve dvě doby, totiž do konce třicetileté války a dobu nápotomní. Svazek I.—III. citovaného díla zaujímá období třetí, dobu katolické reformace. Doba pak nejnovější činí čtvrtou skupinu.

V díle samém jest historický účel vedlejší, přece však je v předmluvě vytknut: „ukázati rozvoj a pokrok snah v tomto oboru věnovaném zájmům čisté lidskosti a osvěty v Čechách, a podati důkaz, že také v tomto směru v naší vlasti už v dávných časech čilý život se jevil a péče, aby také mládeži nadané, ale chudé otevřela se dráha k nabytí vyššího vědeckého vzdělání.“ — Nám se ovšem hlavně jedná o školství jesuitské a nadání s ním spojená, a to zejména v době XVII. věku, kdy Boh. Balbín žil. Škoda, že toliko ta nadání studijní jsou vytknuta, která se dodnes zachovala; není pochyby, že leckterá z nich už dávno zmizela.

Ferdinand I. vytknul si určitý program, jímž katolická dynastie a moc katolické církve měly býti posíleny. Nejdůležitější pak jeho krok na záchranu katolické církve v Čechách, jak píše Kalina, bylo bez odporu povolání řádu jesuitského. Katolíků bylo málo, ale náležel k nim rod královský a přední rody panské. Jesuité pracovali pro zvelebení církve katolické všestranně; zachovali, co bylo, a získali velmi mnoho nového. Když se schylovalo ke konečnému rozhodnutí zápasu, byli již katolíci činitelem, který znal svou sílu a moc, a dovedl ji užívat. — Jesuité si zakládali na školství. Kdo má mládež, má budoucnost; odtud veliká váha se klade v organizaci jejich řádu na školství. Šlo jim o školy vyšší i nižší, o mládež šlechtickou i občanskou. Že byly školy jejich dobře zřízeny, přivedlo k nim mnohé; jejich ústavy otvíraly se nejen bohatým, ale i chudým, a to získalo jim také mnohé.

Pravda jest, že Jesuité se rozmohli v našich zemích rychle. Již do války třicetileté byly hlavní jejich kolleje v rozkvětu; povstání české je přerušilo, než toliko na krátko. Po českém povstání založeny kolleje ještě další. Zakládala je dynastie a hlavně mocné katolické rody panské. S kollejemi souvisely školy; kdo založil kolleji, založil také školní ústav s větším nebo menším počtem nadačních míst. Jesuité se starali, aby počet nadačních míst rostl. Získali pro to mnoho dobrodinců a rozmnožovali je i sami. Toť patrno z učiněných nadání.

První svazek této publikace vypočítává studijní nadání až do konce věku XVII., a tu z 85 jest 45 bývalých jesuitských. Ve svazku druhém a částečně třetím jsou už nadace mnohem četnější,

které nijak nebyly v rukou Jesuitů, ačkoliv jesuitských nadání je vždy značná část. Duch pak katolické reformace vane všemi. Jisto jest, že hlavním účelem byla tu katolická výchova mládeže, život křesťanský; též vychovati dostatečný počet katolického duchovenstva vůbec, a vychovati co možná nejvíce katolických mužů, šlechticů i nešlechticů, kteří by zaujali místa, spojená s velikým vlivem na rodinu a národ český. To bylo známým cílem školství jesuitského a katolického vůbec. A k dosažení jeho pomáhala ovšem velmi studijní nadání. Na nedostatek kněžstva nařikal kardinál Harrach, arcibiskup pražský, a to byla zajisté také jedna z neposledních příčin úpadku katolické církve po celou dobu tu neblahou. Ze snahy po nápravě vyšlo mnoho nadání. Jesuité však nezřizovali toliko semináře pro výchovu dorostu svého a kněžského vůbec, nýbrž konvikty jejich měly sloužiti k tomu, aby po katolicku vychovaly silnou stranu křesťanských mužů. Jesuitům šlo především o dorost šlechtický, ale neméně o vzdělané vrstvy nešlechtické, které měly arcíř převahu. Odtud lze si vyložit, že v době rozhodného zápasu r. 1620 byla již čttná generace Jesuity vychovaná v duchu přesně katolickém. Po bitvě bělohorské dostaly se universita i střední školy vesměs do rukou katolíkům, ovšem ponejvíce Jesuitům. Ze škol v Čechách nemohli vycházeti nežli katolíci. Ani nadání nemohlo se ovšem jinému dostati než katolíkovi; však to byla nadání katolických dárců.

Při velkých nadacích jsou súčasněni dvůr a vysoká šlechta, při menších zase často šlechta vyšší a nižší, zvláště také šlechtičny, duchovenstvo vyšší a mnohem více nižší, úřednictvo i měšťanstvo a konečně často Jesuité sami, tak že velká část nadání těch zejména za doby katolické reformy, jsou jesuitské, tím větší, čím dále jdeme nazpět.

Studijní nadání, píše Kalina dále (o. c. str. 194), mohou buditi pozornost také po stránce národní. Není nezajímavé sledovati, kolik nadání je českých a kolik německých. V jedněch případech jsou nadace přímo zabezpečeny národu Českému podmínkou, že je lze udělit jen tomu, kdo je rodem i jazykem Čech, v jiných výhradně jinochům české národnosti a jazyka, u jiných konečně se žádá alespoň znalost čestiny jako nutná podmínka, kteráž oprávněovala k obdržení nadání před jinými uchazeči. Dobře dokládá Kalina, že to živé uvědomění národní, které k nám z nich mluví, a to v časech pobělohorských, mile dojímá. Nasvědčujíť

tyto případy také pravdě, že století XVII. nemělo v úmyslu vyhladiti jazyk český, jako tomu bylo v druhé polovici století XVIII., kdy se i na vyhlazení Jesuitů pracovalo. Vyhlazovací boj v Čechách veden byl v XVII. věku proti kacířům, nikoliv proti národnosti, jak to potvrzují také zmíněná nadání.

Do roku 1700 jest nadání těchto pět. Dvě založili šlechtici, tři kněží, z nichž dva byli Jesuité. Avšak pět bylo spojeno s ústavu Jesuitů, hlavních to bojovníků za katolickou reformu. Kalina sám dovodí z toho doklad, že mužů rázu Balbínova bylo v Tovaryšstvu Ježíšově prece jen více, než se mínívá. A že také v české šlechtě byli mužové stejného katolického a vlasteneckého smýšlení, dokazuje nejlépe nadace hrab. Jana Petra Straky, - největší a po nedávném zřízení Strakovské akademie v Praze, nejznámější to studijní nadání v Čechách — o něco později (r. 1710) rovněž pod vlivem katolické reformace, české a šlechtické, zřízená pro chudé jinochy z panského a rytířského stavu českého národu a katolického náboženství.

Vznikly pak nadace tyto buď z odkázaných nemovitostí nebo peněz, buď z věnovaných ročních dávek ze statků, buď almužnami, které Jesuité sami sebrali, anebo nadacemi od Jesuitů samých učiněnými. Vytyká se, že mohl císař Ferdinand II. lehce zakládati kolleje a nadace — z povstaleckých pokut. Než to samo se vyvrací tím, že jedno jediné takové nadání vzniklo z povstaleckých pokut, založené Ferdinandem II. r. 1629, a jiné jediné z výkupného za odsouzeného Žida.

K čemu však používali a vynakládali Jesuité tehdejší tohoto zdánlivě velikého jmění a zboží svého?

Jest nespornou pravdou, že Tovaryšstvo od svého prvopočátku v zemích československých vedle velikolepé práce školské rozvinulo rozsáhlou a plodnou činnost lidovou. Stavěli chrámy, které účelům jejich vyhovovaly a dle slohu tehdejší doby snadno posud jsou poznatelné; v nich pak lámali chléb duchovní ve slově Božím, posluhovali sv. svátostmi. Zakládali Mariánské kongregace a bratrstva dobré smrti; ujímali se poutnických míst, kde věřícím až do únavy sloužili, povzbuzující je k důvěře a trpělivosti. Intelligenci pak vzdělávali v praktické filosofii křesťanské při duchovních cvičeních jako obecný lid ve sv. misiích. Všestranně také napomáhali prakticky uhnětenému národu k jeho bý-

valému blahobytu, jež míval, dokud byl katolickým. — Snadná tudíž jest odpověď na dotaz svrchu položený.

Tomáš Bílek, bývalý ředitel c. k. akad. gymnasia v Praze, vzal si svého času velkou práci, prozkoumal Archiv místodržitelství, desky zemské, knihy města Prahy (*libri contractuum*), knihy gruntovní a j., aby sebral látku ke své knize: „Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. r. 1773 zrušených.“ (V Praze 1893.)* V díle tom vypočítává, jakými statky vládly kolleje a residence v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Hlavní ovšem péče a tudíž i vydej šly na školy. Pravda jest sice, že zeměpanstvo králem Ferdinandem I. počínajíc i šlechta katolická prokázaly se ku snahám Tovaryšstva Ježíšova velmi příznivými. Nikdo jich však k tomu nenutil; vše bylo dobrovolné. Samy poměry tehdejší nutkaly českého krále, že se doprošoval v Římě, aby Jesuité přišli do Prahy a zachránili katolický lid v Čechách. Tu pak byla ovšem hlavní starost o školy. Staré školy katolické dávno zanikly; nebyloť po 150 let žádného arcibiskupa v Čechách, a církev katolická se od válek husitských posud nezotavila. A kolik bylo škol nekatolických? Vychloubáme se zlatým věkem písemnictví českého, takže prý i sedlák tehdá za pluhem čítal Livia neb Ovidia; než, doba humanistická v zápětí přivodila zlo nepředvídané a netušené! Měla-li tudíž nastati důkladná náprava, bylo potřebí začítí školami. Proto bl. Petr Kanisius pravil k občanům pražským, když se s nimi poprvé byl setkal: „My jsme nepřišli s Vámi hádati se o víru, nýbrž vyučovati Vaše syny a to zdarma.“ Bez živobytí však nelze ani Jesuitům býti. Bylo tudíž nutno, aby jiným nákladem školy se zřídily a vydržovaly. Takto vznikly kolleje, v nichž by byly školy, byty učitelů a konvikty pro chovance. Na to vše bylo potřebí arcíř především peněz.

Sám Winter poznamenává, že komora královská nechávala Jesuity leckdy bez peněz, tak že i v jídle byli nuceni činiti sobě

*) Při skládání dějin Tovaryšstva Ježíšova dokázáno bylo Bílkovi na tisícero a více místech jak zkomoloval, překrucoval, nesprávně překládal z latinských pramenů a spisů, kde jaký pamflet a hanopis na Tovaryšstvo, ať německý, ať francouzský i jiný sbíral, jen aby mohl pokáleti řád Jesuitů blátem odkudkoliv sebraným. — Co se však týče knihy o jmění a statech Jesuitů, poukazuje Bílek na prameny solidní, z nichž čerpal, takže snad netřeba o věrohodnosti údajů jeho pochybovati. Proto užíváme cifer jím uváděných, ponechávající kontrolu a srovnání s citovanými archivními prameny tomu, kdož by měl příčinu nedůvěrovati. — Srov.: Dr. H o d r a J o s. S v o b o d a v „Brněnské Hlídce“.

újmu. R. 1558 vzešel po Praze obecný křik proti Jesuitům, že slibivše učiti zdarma, teď žádají od žáků peněz na dříví. Žádali tak, dokládá, pro velikou zimu a nedostatek. A přece již za rok potom založili seminář pro chudé žáky (*domus pauperum*). Provinciál Kanisius přijel tehdy do Prahy, napsal žádost o podporování chudých žáků, která podána šlechtě ilidu. A šlechta katolická porozuměla dosahu podniku takového a podporovala Jesuity obětavě, že mohli rozšiřovati dál a dále jak školy, tak i konvikty. Jednu část příspěvků malých i velkých obrátili na potřeby výchovné, ostatek se dával na stavby. Nikoliv na jednou povstaly vynikající budovy jesuitské, které nyní všady vidáme, kde staří Jesuité sídlieli, nýbrž málem se začalo a při obezřetnosti, šetrnosti a pili veliké s úspěchem se pokračovalo. Právě proto, že Jesuité nežili sobě, nýbrž obecnému blahu časnému i věčnému, zamlouvali se těm, kdo měli vůli konati dobré skutky. Jakýchto žalob a stížností dočísti se lze v tolikerých knihách na katolickou šlechtu v zemích koruny Svatováclavské za XVII. věku, jako by byla uhnětený lid český v ničem nepodporovala, nýbrž jen utiskovala! Pro koho podporovala školy jesuitské a jiné, nežli pro schopné synky našeho lidu? A bylo těch podpor v XVII. století a již v druhé polovici XVI. síla znamenitá. Příčina jednání takového se strany majetných zajisté nebyla jiná, nežli že viděli, jak nezištně se obětují Jesuité ve školách i v chrámu lidu a národu vůbec, jak se ujímají chudých, aby jim pomohli.

Winter píše: *) „U Jesuitů platila zásada, aby žák nebyl do školy přijat jinak, než když ho přivedl některý z rodičů nebo přátel. Tím samým již vyloučení školští tuláci. Ale chudí žáci neodpuzování, naopak ti lákáni do školy tím, že Jesuité slibovali za učení nic nebrati. I živobytí poskytovali chudým žákům, ovšem jen některým, vybraným, jen pokud dobrodinci peníze složili na zřízení a držení semináře chudých, pokud stačily příspěvky. Nadace rozhojňovaly se, chudí žáci přibíráni. V Praze při akad. gymnasii a kolleji jesuitské byl zřízen chudý dům již r. 1556: konvikt pro syny šlechtické zřízen už rok po příchodu 1556. S počátku vadily většímu počtu chovanců omezené místnosti; zhusta naříká jesuitský kronikář, že by daleko více chovanců bylo, by úzkost domu nepřekážela. Ale Jesuité stavěli pořád, a žáků v kon-

*) Winter Zikmund, O školách, str. 441.

viktech přibývalo. Chudých bylo až do sta, ba i nad sto v některých kollejích. — Žáci chudí v jesuitském konviktě obdrželi knihy, živobytí i šaty, tedy všechno, čeho potřebí. Na všechno se dostalo. Jesuité prosili a starali se sami. V tom lepším hmotném opatření a zřízení také nutno hledati snadnější možnost školských úspěchů jesuitských.“

Od prvopočátku řádu Tovaryšstva Ježíšova bylo stanoveno, že jednotlivé kolleje k vyučování mládeže založené mohou nabývatí statků pozemských a míti stálé příjmy. Jednotlivec však obýval potřebným náčiním opatřený pokojík a nic více. Jsa slibem chudoby vázán byl vskutku chud a neměl ničeho, a příbuzných svých nijak neobohacoval. Arci, že také ničeho nepotřeboval, protože se řád o všechny potřeby svých členů staral.

Jak bohatě žili, vysvítá z několika příkladů. Litoměřická kronika, kterou uveřejnil V. Schulz *) ze samých pramenů ji vyčerpává, vypravuje, že r. 1655 bylo veliké množství missionářů z Tovaryšstva Ježíšova, a stavové zemští sami je vydržovali platíce na ně — po 35 krejcařích. Tomáš Bilek (l. c. str. 40) vypravuje, že vydržování prokuratora provincialního v Praze, jenž se dvěma pomocníky u sv. Mikuláše v kolleji bydlil, stálo sedm set zlatých, které provincialní pokladna jim ročně vyplácela, z čehož tři osoby si platily stravu, šatily se a všechny potřeby uhrazovaly. Týž Bilek vypsál z archivu místodržitelského (F. II. 87.), že r. 1777 po zrušení řádu činilo výslužné v Čechách pro všechny exjesuity 123.796 zl. 15 kr., z čehož připadlo na služné učitelů při universitě a gymnasiích 35.600 zl., na výslužné exjesuitů při správě duchovní 10.509 zl. 50 kr. a na výslužné ostatních exjesuitů a bratrů laiků 77.686 zl. 22 kr. Fondu studijnímu pak vynesly všechny statky jesuitské v Čechách téhož roku 29.543 zl. 28³/₄ kr.

Řád byl bohatý, neboť odhadovalo se jmění jeho při konfiskaci na šest milionů čtyři sta třináct tisíc dvě stě padesát čtyři zlaté 15 kr. (dne 16. listop. 1874). Než oproti boháčům naší doby, kteří nečiní pro blaho lidu téměř ničeho, Jesuité byli přece jenom praobyčejní chudáci, o nichž se myslí, že oplývali přebytkem, takže závist na ně cenila zuby. Kdo však zevrubněji zná, jak Jesuité hospodařili, kdo sobě povšimne, jak často zásoby bývaly prázdné, za to dluhů jaká hojnost, a jak těžce je bylo spláceti!

*) V á c l a v S c h u l z, Dvě kroniky Jesuitské kolleje v Litoměřicích z let 1629—1662. Věstník král. české společnosti nauk. V Praze 1900.

Činilo ovšem jmění jesuitské v Čechách dle odhadu něco přes 6 milionů zlatých. Než, kolik ne set, nýbrž tisíc lidí mělo ze jmění tohoto svoje zaopatření? I kdyby bylo jmění toto prosté všech závazků a povinností, roční výnos byl by na 3% (více pozemky tuším ani dnes nenesou), asi 192.396 zl. Studijní fond napočítal, osvojiv si zboží toto, roční výtěžek 129.543 zl. 28³/₄ kr. Provincie česká čítala na př. r. 1747 členů 1295 ve 43 sídlech, z nichž v Čechách žilo 621 členů. Počítáme-li na každého 200 zl., činily by výdaje úhrnem na osoby 124.000 zl. a zbývalo by 72.196 zl. na vydej ostatní. Avšak je známo, že bylo až na sto chudých studujících v jedné koleji, na př. v Chebské kdysi až 130 a podobně i jinde; a byť jen polovice neb třetina chudých studujících v jiných 12 kolejích českých byla, kteří dostávali stravu, oděv, učivo, palivo, byt a j. zdarma, máme tu téměř na tisíc osob, jichž vydržování vyžaduje značného nákladu. Počítá-li se na osobu studující toliko 50 zl., vyplývá vydej úhrnem 50.000 zl. — Zbývá tedy ještě částka 22.000 zl. Což chrámy Páně a bohoslužby nevyžadovaly-liž také značných vydejů? V Čechách bylo tehdy 12 kolejí s chrámy a 9 residencí rovněž s chrámy (v Klementinu 2), tudíž 22 kostelů, které spotřebovaly zajisté ročně mnohem více nežli 22.000 zl. Z toho všeho jde na jevo, že Jesuité, mohli-li přece ještě stavěti budovy školní i chrámové, byli vždy odkázáni předem na šetrnost svoji a pak na dobrodince jako chudí řeholníci. A lidé dobří vidouce, že Jesuité nežijí sobě, pomáhali jim stavěti a podporovali je všady.

V koleji u sv. Klimenta v Praze na př. bydlelo a bylo živeno dle zprávy Bílkovy 164 členů řádových. Veškeré jmění koleje u sv. Klimenta i bez semináře sv. Václava a konviktu sv. Bartoloměje činilo úhrnem 1,448.313 zl., z čehož po srážce dluhů 116.503 zl. zůstalo r. 1773 fondu studijnímu a částečně náboženskému 1,331.810 zl. Bílek vypočítává více než 56 rozličných realit, které byly v držení řádu při koleji u sv. Klimenta. Co tu starostí a rceme i mrzutostí a výloh při obstarávání tolikerých statků! — A jmění semináře sv. Václava pro chudé studující činilo 651.865 zl. 45 kr., konviktu pak sv. Bartoloměje 235.683 zl. 55 kr. Ovšem v jedné summě vynášelo veškeré jmění jesuitské koleje u sv. Klimenta 2,223.859 zl.

Kolik připadlo tu na jednoho člena řádového, když se od-

počítají jistiny kostelní, které činily 126.248 zl., a budova Klemen-tinská, odhadnutá na 200.000 zl., i zahrada podnes zvaná „jesu-itská“ na břehu Vltavy, s domy a příslušenstvím prodaná za 6170 zl., která jiného užitku nenesla nežli zdravý vzduch a zota-vení? Po odečtení zbude nám arcíř pouze 1,005.000 zl. To je kapitál, který při nejlepším vynáší asi 30.150 zl. ročního užitku. Rozdělíme-li to na 164 dílů, připadne na osobu cca. 190 zl. Toť jest ono bohatství, z něhož jeden Jesuita u sv. Klimenta byl živ po celý rok!*)

O kolleji Královéhradecké**) jsme již zvěděli, že byla založena Bedřichem svob. p. z Oppersdorfů, jenž poslední vůlí, dohodnův se s bratrem Otou, dne 16. října 1629 statek Žampach s veškerým jméním odkázal Tovaryšstvu pro sídlo v Hradci Králové. Teprve r. 1636 uvedeni byli Jesuité vedle král. nařízení s povolením krá-lovny Eleonory do Hradce Králové a roku 1644 bylo sídlo toto vřaděno mezi kolleje. Dobrodinci sice nescházeli, než to vše ne-stačovalo, až Rudolf Ferdinand z Vinoře dne 30. července 1677 ustanovil kollej královéhradeckou universální dědičkou s tou však podmínkou, aby z této pozůstalosti nic neprodali, pak aby při ko-stele v Probluzi vše zbořili a od cihel znova vystavěli, též aby třem sestrám odkazatelovým po 300 zl. rýn. vyplatili. Jesuité však dotčeným sestrám z dobré vůle dali po 600 zl. rýn.; vdově pak po odkazateli, pozůstalé Alžbětě roz. Zárubové z Hustiřan, uvolili se zaplatiti nejen věno s odkazem jí od manžela v sumě 5.500 zl. učiněným, nýbrž i 2500 zl. za jiné její pohledávky.***) — Ze všech těchto statků vycházel r. 1771 roční příjem kolleji 14.000 zl., z nichž na zaplacení potřeb a úroků z dluhů (54.541 zl.), způ-sobených válkou pruskou a vyhořením kolleje a kostela i uvnitř požárem od pruských kozáků založeným, počítáno 6350 zl.; zbý-valo tudíž pouze 7650 zl. k vydržování 25 členů (Arch. mistodrž. F. II. 87.) Kolik chudých studujících ještě z toho bylo živo v semi-

*) Dobře poznamenal Bílek, že na př. r. 1774 odhadnuto bylo panství Liběšické Jesuitům patřící, za 1,356.507 zl. a Ouštěk za 82.274 zl. 35 kr. rýn. (Arch. mistodrž. F. II. subn. 87. D, Z. kvat. 1223, L. 23.), že však r. 1839 pro-dáno panství Liběšické s dotčenými statky knížeti Ferdinandovi z Lobkovic, vé-vodovi Roudnickému, za 467.800 zl. stříbra. — Jest zřejmo, že jinak soudivají oči odhadcovy a jinak oči praktického hospodáře, jenž sotva kdy se shledá s počtem tím, jaký sobě páci nezasevěný, a což teprve závistník!

**) Srov. Bílek o. cit. str. 79.

***) D. Z. kvat. 116, B. 6.; 265., Q. 13. a 393., č. 30.

náři Svatováclavském, nevypovídá se, ač zajisté jich bylo také dosti, jako všade.*)

Na Moravě bylo dle soupisu r. 1745 učiněného 6 kolleji a 2 residence, v nichž žili 402 Jesuité. Přední místo zaujímal kollej Olomoucká, k níž patřilo 12 velkých živností. Vilém Prusinovský z Víčkova, biskup Olomoucký, stal se r. 1566 zakladatelem jejím. Gymnasium bylo tu ihned otevřeno s ročním odkazem 500 zl. moravských, po 3 letech ročně 2000 zl. morav. R. 1572 povýšena kollej tato na akademii. Statky byly také rozmnoženy následujícími biskupy: Stanislavem Pavlovským, kardinálem Dietrichsteinem, arcivévodou Leopoldem, proboštem z Greifenthalu, děkanem Janem Bedřichem, baronem Breunerem a j. Zde byl zřízen od zakladatele samého též konvikt pro 12 biskupských chovanců šlechtických, mimo to zvláštní fundace po 25 kopách ročně od papeže Řehoře XIII. pro 50 chovanců papežských ze Švédska, Norska, Dánska, Pruska, Livonska, Ruska a Uher pocházejících. R. 1600 zřídil kard. Dietrichstein nadání pro 16 nových alumnů. R. 1624 založil císař Ferdinand II. při konviktu Olomouckém fundaci pro neurčitý počet alumnů, mezi nimiž nejméně z třetího dílu měli býti zchudlí šlechtičti jinochové, pocházející z Moravy, Čech a Slezska. — V této kolleji Olomoucké r. 1773 bylo 128 členů řádových, v Brně pak, kde bylo gymnasium, noviciát a studie humanitní, 112 členů. Při kolleji Olomoucké v semináři sv. Františka Xav. bylo též 30 chudých alumnů bytem, stravou i oděvem atd. udržováno zdarma; k tomu udržování konviktu velkého stálo ročně 15.326 zl. Při zrušení řádu odhadnuto jmění bývalé kolleje Olomoucké na statech na 536.085 zl. Dobře spočteno, bylo z toho 16.080 zl. výnosu. Neřípadlo tudíž na jednoho člena ani 150 zl. ročně.

Zbývá ještě zmíniti se o tolikráte již učiněné a ještě častěji bezdůvodně opakované výtce, že totiž naši Jesuité byli nepřáteli Českého národa.

Po vydání objemné knihy apologetické o řádu Tovaryšstva Ježíšova, ve které se uvázali Dr. Josef Tumpach a Dr. Antonín Podlaha, vydavše dílo Bernarda Duhra S. J. „Bájky o Jesuitech“ s mnohými vzácnými dodatky, které se vztahují zejména na Jesuity české,**) vidí se býti téměř zbytečno ještě něco

*) Srov. co o tom dosvědčil Balbín r. 1663, na str. 193. této knihy.

**) Vzdělávací knihovna katolická (Svaz. XX. V Praze 1902. Cyrillo-Methodějská knihtiskárna).

na obranu jejich psátí. Než černým nevědkem se strany národa českého věru jest, vytýká-li se téměř neustále řádu jesuitskému, jako by po celá století byl býval nepřítelem Čechů a Slovanů, ano dokonce hrobařem národa českého, kdežto po právu a pravdě zasluhuje nazvánu býti jeho zachranitelem a křisitelem.

Milovali zajisté Jesuité národ českoslovanský, a lásku svou skutky osvědčovali; což dokazují svrchu jmenovaní spisovatelé, pojednavše o vlastenectví Jesuitů českých na téměř sto stranách (str. 268—358). Záleželo Tovaryšstvu, kdekoli členové jeho žili, aby se uplatnili všude; i v Číně a Japonsku uměli se přizpůsobiti jazykem i mravy, aby důvěry nabyli. A staří Jesuité požívali i ve vlastech našich důvěry veliké, jinak by byli nedokázali toho, nač mohou poukázati. Pracovali o to v zemích koruny svatováclavské, aby pravá katolická víra se opět probudila a probuzená se upevnila, aby kulturně se národ vmohl, ve vzdělání prospíval a pravé svobody nabyl. Proto ovšem potírali všude nevěru a bludy, falešnou svobodu, která činí z volného člověka otroka světa i těla; hubili všelike bezpráví a zkázu mravů; pěstovali vědu, vzdělávajíce sebe i jiných na základě pravdy. Tak jednali staří Jesuité vůbec, a provincie česká rovněž prvním Jesuitou českým Václavem Šturmem počínajíc až do posledních, slovutného Stanislava Vydry (1804 † v Praze) a Františka Švendy (1822 † u Hradce Králové), obou to rodáků Královéhradeckých. Podobně děje se i v Tovaryšstvu obrozeném. Že země koruny svatováclavské nejsou a nebyly ani před tisíci lety jednojazyčné, jest každému známo a že k provincii české přináleželi mimo Jesuity Čechy i Jesuité národnosti německé, jest rovněž známo.

Citované dílo „Bájký o Jesuitech“ (str. 269.) uvádí slova rektora frýburské jesuitské kolleje o lásce k vlasti, která zaslal vychovávací radě kantonu frýburského*): „Co se týče lásky k vlasti, jest nepopíratelno, že jinochům, nechať pocházejí z kterékoliv země, vyučování v náboženství vždy zároveň vštěpuje pravé vlastenectví; neboť učíme-li Boha znáti a ctíti, učíme je také vlasti, kterouž jim daroval, sloužiti s onou velikomyslností, ušlechtilou oddaností a neohroženou stálostí, jež rovněž tak jsou známkou věrného občana jako dobrého křesťana.“ V první stati pak se uvádějí tam (str. 270—286) přímé projevy lásky k vlasti a k ma-

*) Viz: Piccolomini. Analekten über das Pensionat und Collegium der Jesuiten zu Freiburg in der Schweiz (Řezno 1842) str. 83.

teřskému jazyku, kde se objevují jako obhajcové národa a jazyka českého z řádu Tovaryšstva: předem náš Bohuslav Balbín, Václav Šturm, Jiří Plachý a j. Z památek vztahujících se na jazyk mateřský zachovala se mnohá svědectví.*) Ohledem jazyka českého na př. z r. 1583 jest známo nařízení pro brněnský noviciát, aby novicové vedle řeči německé pilně se cvičili v řeči české,**) a aby přísně dbáno bylo toho, by nikdo proti jazyku českému nemluvil. Visitator pak provincie české Florentin de Montmorenci r. 1639. doporučoval zvláštním listem v provincii české jazyk český, jako r. 1675 přimlouvá se visitator provincie české ve své zprávě do Říma Mikuláš Avancin za to, aby všichni členové v provincii byli znalí obou jazyků zemských. R. 1603 žádali Jesuité čeští v Římě u P. generala, aby směli ve zvláštní akademii (t. j. v mimořádném vyučování) v nižších třídách žáky učit jazyku českému, načež obdržel P. provincial z Říma odpověď: „Bohemicae linguae Academia, cum sit magna necessitas et penuria callentium illam, summopere placeret.***) Ratio studiorum žádá, aby podělení byli odměnami, kdo se vyznamenali ve studiu řeči mateřské †) a dává návod (regula magistr.), jak si má učitel počínati, aby v mateřštině žáků vycvičil. Touže methodou jako se vyučuje latině, má se vyučovati jazyku mateřskému.††) Podobně se žádá, aby se četli klassikové v řeči mateřské, dělaly se úlohy, opakovaly se přednášky a pod.

Že provincial Matěj Tanner r. 1686 pohnul P. generala, Karla de Noyelle, aby vydal zvláštní rozkaz ve prospěch jazyka českého a nařídil, aby každý ze členů řádových učil se řeči české i německé, protože jazyk český je v provincii české potřebný, a aby nuceni byli se učit, aby byli podrobováni zkouškám, o jejichž výsledku generalovi zpráva se měla podávati; to vše příznivě svědčí jak o P. provincialovi, tak i o P. generalovi. Onen pak

*) Paměti hodné jest, že už roku 1580 žádal francouzský provincial pro kolej Bourdigalskou (Bordeaux) mateřštinu za předmět povinný na generalovi, který mu odpověděl v ten rozum, že žádoucí jest cvičba v jazyku mateřském, než jako předmět zvláštní neradno ji zaváděti („ad excolendam linguam vernaculam sufficere legere libros vernaculos et concionari in refectorio nec alibi propriam exercitationem . . .“) — Srov.: Bern. Duhr „Die Studienordnung der Gesellschaft Jesu“ str. 107.

**) Viz: Ferd. Menčík, Ruch IX. 1887 str. 16.

***) Respons. ad prov. Austr. Viz: Die Studienordnung der Gesellschaft Jesu, Bern. Duhr S. J. str. 110.

†) Tamtéž str. 232.

††) Tamtéž str. 239.

pověstný list ze dne 18. září r. 1706 zaslaný do Říma P. generalovi, nemá daleko toho významu, jaký se mu přikládá. Ostatně ještě pojednáme o něm dále. Že v Černilově byl psán, patrně jest z generalisování stížnosti, které podává. Provincialem českým byl právě tehdy Jan Miller, rodilý v hrabství kladském (1650—1723), který dobře česky mluvil, českými dějinami rád se obíral, Čechům přál, tak že mu i vytýkáno bylo, jako by českému živlu nadřžoval. Co se však řeči mateřské za dřevních dob týče, jest známo, že se vůbec neužívalo na školách středních mateřštiny jako předmětu povinného, protože se předpokládalo, že doma se mu každý s důstatkem naučil, aby uměl mluvit; věda pak se pěstovala veskrze jazykem latinským nejen v Čechách, nýbrž všade.

Po zkušenostech mnohých tuším dá za pravdu každý, že není se národu báti těch, kteří třebas ani řeči jeho neznají, ale s národem příznivě a spravedlivě smýšlejí; než těch jest se báti, kteří, byť i jazyka dokonale znali byli, přece jeho zrádcové jsou a nepřítvívě se k národu takovému staví. Z toho vysvitá, jaký význam má v Summarium Societatis Jesu pravidlo 307.: „Všichni se té vášně varujme, kterou jeden národ o druhém neupřímně soudívá a mluvívá, ale raději o všech dobře smýšlejme.“

Na výtku, že Jesuité na školách svých nepěstovali dějin, ani obecných, ani vlasteneckých, lze poukázati k tomu, že v literaturách všech vzdělaných národů, arcí přiměřeně dobám minulým, neposlední místo zaujímají historická díla členů Tovaryšstva. Tak tomu i v literatuře naší. Čtvrtý díl konstitucí Societatis*) klade dějepis do kursu rhetoriky. Ratio studiorum z r. 1599 považuje dějepis jako zřídlo erudice. Ovšem pravidelným předmětem ve školách tehdy dějiny nebývaly. Používalo se za to hojně historie příležitostně u výkladu klassiků, o rozličných slavnostech. Pilní žáci bývali odměňováni knihami historickými. Zajímavo jest věděti, že v ostatních zemích rakouských dějepis zaveden byl jako předmět povinný do škol teprve r. 1730, kdežto v provincii české přednášely se dějiny již od r. 1727. Listina k tomu se vztahující datována jest v Praze dnem 13. měs. října r. 1728 a podepsána P. provincialem J. Zwickrem.**)

*) Pachtler l. c. IV. 105. sq.

**) Originál chová se ve vídeňském dvorním archivu, duch. odděl. 422. Zní: „Cum a compluribus in juventute nostra scholastica magnopere desiderata hucusque fuerit notitia aliqua historiarum, visum mihi est in Domino, ut historiarum studium anno superiore coeptum continuetur . . . In quem finem pro

o dějiny vlastenecké a vlastivědu; nebo zájem o předměty tyto že jest svědectvím lásky k vlasti, dozná kde kdo. A vskutku pěstovali Jesuité ve všech zemích kulturních dějiny vlastenecké, jak svědčí P. Duhr, vypočítávaje i autory, („Bájky“ str. 287.) kteří psali dějiny španělské, francouzské*), italské, illirské, belgické, polské, uherské, německé**)

Pro Jesuity české nemožno pak dojista lepšího obrance v té věci nalézt nad Balbína samého, jehož „Miscellanea“ jsou vskutku prvou českou vlastivědou. o němž Palacký v úvodě k „Dějínám národa českého“ napsal: „Bohuslav Balbín, jesuita vlastenecky smýšlející, jenž podivuhodnou láskou, pilností, setrvalostí a všestranností po celý věk života svého dějinné památky vlasti naší shledával, pořádal a na světlo vůbec vydával.*) A jakou

commoditate vicinorum collegiorum tam Praegae quam Wratislaviae typis excussi sunt libelli tres historici, secundum quorum methodum doctrina historiae in scholis nostris instituenda erit, ita ut primum opusculorum historias biblicas complectens pro rudimentis et principiis, alterum de 4 praecipuis Monarchiis pro grammaticis et syntacticis, tertium demum de Rom. imperatoribus a Constantino M. pro poësis et rhetoribus assumatur unde non secus atque alii libri et rhetores classici e nostris scholaribus comparandi tempestive sunt. Porro ut uniformitas hujus studii in omnibus scholis observetur, placuit audito PP. Consultorum meorum arbitrio statuere sequentia: primo ut in qualibet classe cotidie (diebus sabbati et pro festis exemptis, quibus allocutio spiritualis institui consuevit) semihora post meridiem huic studio impendatur, ita ut uno die a professore ex designato libello aliquae quaestiones proponantur et explicentur, die vero insequente examen instituitur et explicata per discipulos repetantur. Secundo ut classis quaelibet a rhetorica usque ad rudimenta inclusive exercitium aliquod publicum studii exhibeat, in quo unus vel duo (discipuli) praemissa aliqua brevi materiae tractandae insinuatione seu praelatiuncula, quaestiones historicas juxta methodum in libello praescriptam ab aliis ad id constitutis proponendas resolvant et explicent ita ut singulis sex primis anni scholastici mensibus unum ejusmodi exercitium a rhetorica incipiendo publice nostris etiam Patribus ad id invitatis exhibeatur, qui ad incitamentum tam hujus quam aliarum scholasticarum exercitationum sua praesentia faciendum diligentius quam subinde fieri consuevit comparebunt. Etiam et omnes et singuli sub anni scholastici exitum ex quaestionibus historicis non secus ac de aliis suae classis propriis examinentur et quamvis non expedire iis videatur ut adolescentes materias suis quisque libellis contentas per modum aliarum lectionum memoriae mandent, utilissimum tamen fore extra dubium est, si praecipua saltem rerum gestarum capita et personarum ut regum imperatorum etc. nomina ea qua sibi successerunt serie memoria retinerent; quia vero ad operatum ex hoc studio profectum plurimum confert ipsorum professorum industria et sedulitas idcirco omnes et singulos scholarum professores hisce paterne admoneo et exhortor, ut conatum hunc meum suis studiis promovere accurent nec admittant, ut socordia desiderato scholarum fructu et emolumento publicum defraudetur.“ — Srov. Duhr S. J.: „Die Studienordnung“ str. 106.

*) Les Jesuites Historiens au XVII. siècle, v „Etudes“ XXXV. (Lyon 1879) str. 398 a násl.

**) Die alten deutschen Jesuiten als Historiker v Zeitschrift für d. kathol. Theologie. Innsbruck. XIII. str. 57.—89.

**) Palacký, Dějiny národa českého I. č. 1. str. 34.

chválou obsypává sám Balbín svého důvěrného mentora Jesuitu Krugera, nazývá je „nade všecky učeným historikem své doby“, tak „že mu co do znalosti dějin vlasteneckých rovného nebylo“. I Palacký nazývá Krugera jedním z nejdůležitějších zástupců historického bádání ve století Balbínově (Würdigung 281.) A také jsou známi Jesuité: Kořínek, Švenda, Schmidl; méně jsou pak povědoma jména Melichara Gutwirtha, nar. 1626 v Budějovicích, † 1705 v Praze, jenž vydal „Tempe Bohemiae seu Famosiores Effigies Deiparae Virginis, quae in regno Bohemiae miraculis clarent.“ (v Praze 1665) a „S. Venceslai M. Patroni Boh. virtutes“ (v Olomouci 1661), Jiřího Weise, věrného ctitele Balbínova, nar. v Hradci Král. 1636, † 1687, jenž vydal r. 1672 „Gloria Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis“, Julia Solimanna, rodem Vlacha, jenž vydal r. 1629: „Elogia ducum, regum, interregum, qui Bohemis praefuerunt, addita singulorum effigie, (vydání druhé jest r. 1673, r. 1625), „Orationes aliquot de So. Norberto, Venceslao, item de Bohemorum ingeniis ad eloquentiam“, r. 1627 „Bohemia exoriens, gentilis, christiana, pia, bellicosa, regnans, imperans, austriaca, Ferdinando III. concinnata sub nomine collegii Pragensis Soc. Jesu.“ — Další doklady toho, že Jesuité nijak nezasluhují výtky, jako by nebyli bývali dbali dějin vlasteneckých a to vezdy až po naše doby, má Vzdělávací knihovna „Bájky o Jesuitech“ str. 287—298.

Že Jesuitům byla škola vítaným působištěm, aby žactvu vštěpovali vedle všeho jiného potřebného a prospěšného také upřímnou lásku a oddanost k otčině, toho důkazem jest hrdinství pražských studentů, vedených Jesuitou Plachým při obléhání Prahy r. 1648. Sám císař Ferdinand III. ve vlastnoručním poděkovacím listě P. generalovi ze dne 16. prosince 1648 velebí vlastenectví Jesuitův a jejich žákův v Praze, zvláště pak srdnatost a obezřetnost P. Plachého. Bylo pak ve pluku, sestaveném z řeholníků a duchovních z Klementina, na 60 mladých Jesuitů a mezi nimi Balbín, jsa tehdy bohoslovcem, z konviktu šlechtického 30 a ze semináře svatováclavského rovněž 30.*) V dějinách pak gymnasia brněnského píše professor Dittrich:**) „Nejskvělejší vzpomínka v dějinách brněnské gymnasijsní mládeže jest statečnost její při hájení

*) František Ruth, Kronika král. Prahy, str. 487.

**) Geschichte des deutschen Staats-Obergymnasiums in Brünn 1578—1878, str. 38 a násl.

Brna proti Švédům. Velmi nebezpečné bylo stanovisko jejich na baště před jesuitskou kolejí; zvláště udatně bojovali při odrážení posledního velikého útoku dne 15. srpna.“

Jak se pěstovalo vlastenectví na školách jesuitských v poesii a v literatuře české vůbec, dočísti se lze také ve Vzdělávací knihovně op. cit. str. 304—315. O Jesuitech pak samých praví Jungmann,*) že Jesuité z konce XVI. a z počátku XVII. stol. dobře česky psali. O Václavu Šturmovi vyslovil se Dr. Flajšhans,**) že „bojovné spisy Šturmovy vynikají lepší formou i vyšším stanoviskem nad spisy strany protivné . . .“ „Šturm zná se výborně v písemnictví českém, vede si věcně a dokazuje jasně a zřetelně.“

Arciř dlouho snad ještě bude vzdor tomu všemu opakována těžká obžaloba, že Jesuité byli nepřátely českého národa, protože ničili české knihy. Již jsme o tom pojednali porůznu v této knize (srov. zejména str. 167. nsld.), a dovodili, že to nebyla díla literární, nýbrž pamflety, škváry literární, o nichž se vyjádřil prof. J. Hanuš,***) „Že by nám, i kdyby se byly zachovaly, k ničemu nebyly platny, ježto ani zachovaných namnoze čísti nelze bez velikého hnusení.“ — V té příčině jest a zůstane povždy nejlepším a mocným obhajcem starých českých Jesuitů universitní biblioteka Pražská, v níž uchránili nejen všechna téměř díla na indexu k spálení vydaná, i všechny vážnější spisy kacířské, ba zachránili, jak kustos téže bibliotheky Jos. Truhlář svědčí,†) z rukou utrakvistických mistrů universitních zbylé trosky literárního bohatství našeho doby nejstarší nikoliv Jesuity, nýbrž vlastními „vlasteneckými“ universitními professory husitskými knihařům na rozřezání prodávané.††)

Bohum. Navrátil, archivář zem. v Brně, napsal†††) v Čas. Čes. H. (IV. roč. str. 108, 179) stať „Z nové literatury o Jesuitech“,

*) Historie literatury, 2. vyd. str. 121.

**) Pisemnictví české, str. 395. a násl.

***) Viz Čas. čes. musea 1863, str. 194.

†) Viz „Catalogus codicum manu scriptorum latinorum“ v předmluvě str. IX.

††) Čti o tom: Winter: „Život na universitě“, str. 376.—385.

†††) Ve stati té referuje o „Cartas de San Ignacio de Loyola“, 6 sv. Madr. 1874—1880, o „Monumenta historica Societatis Jesu nunc primum edita a Patribus ejusdem Societatis“ 1894, o „Beati Petri Canisii, Societatis Jesu, epistulae et acta. Collegit et adnotationibus illustravit Otto Braunsberger.“ Vol. prim. 1541—1556. Fribürgi 1896, kde jest 210 listů a pak 125 čísel t. zv. monumenta Canisiana, et mumenta Pragensia Canisii č. 108.—125. (Srov. A. Podlaha: Styky bl. Petra Canisia s vlasti naší a stručné dějiny českého překladu jeho katechismu. Časopis katol. duchovenstva 1897.) — Za vzor práce vědecké o jesuitech před-

kdež mezi jiným dí: „V produkci historické o Jesuitech do nedávna měla převahu líčení, jež, jsouce konfesijsně nebo politicky zbarvena, Tovaryšstvo odsuzovala nebo zase jen instituci vychvalovala; nehistorickému tomu pojmání podporou bylo, že nepřihlíželo se k vývoji, nerozlišovaly se fáse, nevysvětlovaly se . . . Nejnověji bádání spustila s obou stran . . . “

Velmi poučný pro seznání národnostních poměrů v Tovaryšstvu u nás na sklonku XVII. stol. jsou podrobné zprávy, jež podává zmíněná již obžaloba, jakoby českých členů tehda v řádové provincii české nebylo spravedlivě dbáno.

Ferd. Menčík našel totiž v archivu dvorní knihovny vídeňské některé rukopisy (č. 11.953 list 99 l.), které uveřejnil jako „stížnost na útisk jazyka českého od řádu jesuitského“ v Ruchu

kládá Kolínského archiváře Hansena akta řádu jesuitského z německého Porýní (Jos. Hansen, Rheinische Akten zur Geschichte des Jesuitenordens 1542—1582. Bonn 1896.) , kde na konci jest seznam periodických zpráv z rozmanitých kollejí do r. 1583, které se nyní chovají mezi archívaliemi kolínskými, na př. z Prahy množství, z Olomouce, z Brna. Itaké korrespondence jesuity Rhetia má bohemica. — Věcně jest, co podává o jesuitském školství. Paulsen, praví, shrnul přednosti školy jesuitské nestranně ve svých dějinách vyučování, a Quick vřadil jesuity mezi první reformatory vychovatelství moderního“, upozorňuje na Duhra a jeho spis o školství jesuitském (Die Studienordnung des Gesellschaft Jesu). — Za prolegomena dějin jesuitského řádu ve vlastech českoslovanských nechať slouží vydání korrespondence Sturma, Hostounského, Dingenauera, Balbína, která očekává svého vydavatele, ale především sběratele. Balbín vedle Schmidla, Crugeria budiž oceněn. Archiv provincie rakouské od r. 1623, kdy byla zřízena samostatná provincie česká, listiny tohoto archivu musí se vyhledati, aby byly vypsány dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova. Poukazuje na apologetický Duhrův spis „Bájky o jesuitech“, a dotýká se otázky tam přetřásané zdali proto, že rukopis Jesuity podléhá před tiskem řádové censure, řád nase běře za knihu některého člena svého zodpovědnost, a zdali obsah knihy tím vyhlášen za učení řádové. Jesuité Duhr a Michael vyhlášují svolení visitatora, provinciala nebo vůbec představeného za pouhou formuli, kterou approbující připojuje ke knize po revisi censorů, spoléhaje na jejich úsudek, aniž z pravidla spis sám byl četl, neznaje tedy obsahu rukopisu. Svolení tudíž generálovo ve formu i vztahuje se na approbační pravomoc představeného v jistém okresu správy řádové. P. Michael dokládá, že třeba censoři nesouhlasili, přece rukopis musí připustiti k tisku, pokud autorovo učení v díle jeho neodporuje katolické nauce theologické. A vyvozuje z řádových konstitucí, že revisi i approbaci má jen býti dána garancie, aby volnosti a svobody, kterou řád svým členům poskytuje, vskutku rozumně se užívalo. Ale právě hranice svobody, rozumně užitá a šetřená v jednotlivých případech, byly a budou snadno proměnlivé, kde jeden něco považuje za přípustné, jiný přihlížej k času, místu, osobám a zvláště k řádu, zda mu to může prospěti či uškoditi, tuto volnost jednotlivce obmezí. Zde vskutku záleží více na duchu v řádu než na líteře úslavy. Jisto jest, že generál s velkou opatrností vydával předpisy čelící k tomu, aby bylo dosaženo uniformity ve všech projevech z řádu tiskem vyšlých, což hlavně z počátku XVII. století lze pozorovati. — Srov.: Michael E. m. Die Jesuiten u. der Tyrannenmord. Zeitschrift für katholische Theologie. XVI. Innsbruck. 1892. — Navrátilův mylný názor o třicetileté válce, jakoby Jesuité k ní byli přispěli, vyvrací se u Duhra „Bájky o jesuitech“ str. 158.

(roč. 1887 č. 16.). Nyní pak opatřil nám laskavě přepis této žaloby dle originálu, jak se na naši dobu zachoval (Duchov. akta, fasc. 418, konvol. 2.). Poněvadž bývá od jednoho po druhém opisována bez odpovědí na ni, přikládáme v „Přílohách“ latinský její text, tuto pak o ní pojednáváme.

Stížnost na Jesuity, jakoby byli bývali představení řádoví českých členů v provincii české zanedbávali, byla psána r. 1706 od neznámého nám autora, jenž se vydává za Jesuitu a člena provincie české, nejvyššímu představenstvu do Říma, generálovi totiž celého Tovaryšstva. Těžce prý se nese: 1. že českých členův v provincii české zanedbávají, tak že je s učitelských stolic na fakultách theologických a filosofických odstraňují a za to Němce dosazují; 2. že v čelo hlavních kollejí dávají prý Němce ku vlastní škodě a jejich zahanbení, protože neznajíce jazyka českého nuceni jsou jednati s magistráty, vrchnostmi, úřady i s lidem pomocí tlumočníka; 3. že podobně se děje ve hlavnějších seminářích, konviktech, residencích, kde správcové a jich náměstkové jsou všude Němci; 4. že z Němců prý jen se berou představení provincie, 5. jejich rádcové, 6. hospodáři provincie, 7. provincialů soudruhové neb důvěrníci, 8. professori akademičtí, 9. novicmistrové a 10. jejich pomocníci; avšak 11. mnohé úřady zejména hospodáře provincie že vyžadují, aby uměli česky; 12. domácí exhorty neb výklady a 13. kdesi i česká kázání k lidu vyměněna prý jsou za německá, neb aspoň 14. kde německá nebyla, že zavedena jsou; 15. národnost česká vidí se býti přiřhanou, neboť na potupu přezdívali Čechům Bemáků. Konečně 16. pozoruhodno prý jest, že do Kutné Hory poslán jest za lékárníka novic po 5 měsících noviciatu, — kdežto noviciat trvati má dva roky. — Stížnosti velmi žalostivé, kdyby byly pravdivé!

Na stížnosti tyto odpověděl tehdejší provincial Jan Miller, zevrubně prozkoumav napřed všecky námitky. Provincial tento rodilý z Wilmsdorfu v Kladsku naučil se, jak již vzpomenuto, dobře česky a českými dějinami rád se obíral, ano, hlásil se i za Čecha. Náležel tudíž k příznivcům jazyka i národnosti české, že mu i výčitky slyšeti bylo, jakoby českému živlu nadřžoval. Obhájil Tovaryšstvo ne lichými slovy, nýbrž vyličením stavu dle skutečnosti.

Z toho již, že generál ustanovil právě jeho za představeného tak rozsáhlé provincie, souditi by se mělo právem, že Čechové

požívali v Římě u kurie a generála samého dosti přízně; vidíme tudíž opak toho, co někteří usuzují, jako by to byl důkaz ukřivďování. I z toho lze příznivě souditi o poměru římské správy Tovaryšstva oproti Čechům, že si troufal neznámý, ač Jesuita, samému generalovi takový odvážlivý dopis poslati, na který se zajisté také podepsal, očekávaje, že něco pořídí.

Stížnost tato poslána provincialovi k zodpovídání. List z Říma jest datován 18. září 1706. Provincial Jan Miller psal generalovi do Říma již dne 20. října 1706. Omlouvá se, že objemněji píše za tou příčinou, aby pro budoucnost, jako se už také za minulých let stalo, kdyby opět nějaké nepokojné hlavy podobně vrtati se jaly, listina tato sloužila na objasnění a byla direktivou. Odpověď ta zní v překladu takto: „Původce žaloby, nazveme jej Titiem, buď zná osoby, národy, jazyky, magistráty, vrchnosti, úřady atd. buď nezná. Pakli zná, zúmyslně lhal jak vesměs, tak v jednotlivých bodech. Jestliže nezná, tož zlovolně vesměs i jednotlivě si vše namluvil. Než prve, jak za to mám, uvážiti jest: 1. Kdyby obžaloba aspoň něco pravdy měla do sebe, zajisté by jeden neb druhý z konsultorů provincie neb někteří zvláště Češi byli k Tovaryšstvu a k nejdůst. Paternitě Vaší tak svědomiti (fideles), a byli by oznámili, kterak se Čechům v řádě tolik krivdí a jimi pohrdá; 2. já jsem národností (vlastně příslušností) také Čech a znám dobře obě řeči, českou i německou; a nikdo po veškerou dobu, kdy jsem v Tovaryšstvu, mne nevinil, že bych byl méně lnul k Čechům a více k Němcům, spíše za posledního třiletí, kdy jsem provincialem, jest mi slyšeti z mnohých stran, že příliš přejí Čechům a je podporují. 3. Aby však Titius neřekl, že to, co napsal, vztahuje se na minulé léta, tudíž na dobu před úřadováním mým, kdy to počalo a tak si počínáno bylo, že už tomu kolik let jest, kdy se s Čechy tak zachází: sestavím vše v 15 odstavcích a to za celé desetiletí minulé, od roku totiž 1696 až do konce školního roku 1706, kdy P. Jakub Willi byl visitatorem a místo-provincialem, načež po třech letech se vrátil zpět do provincie své. 4. Cokoliv zde vypíše, základá se na výročních katalogích provincie i těch zprávách, které se činí každý třetí rok, z nichž učiněn jest výtah. 5. Titius mluví z počátku a ke konci o národnosti české; jinde opět mluví toliko o jazyku českém; není tudíž jasno, koho má Titius za Čecha a koho za Němce. O národnost se zde jednati nemůže, protože je mnoho rodilých

v Čechách, kteří jsou „Bohemi“, jazykem jsou však Němci. Než, ani o ty zde běžeti nemůže, kdož umějí toliko česky, protože z 554 kněží provincie naší jsou toliko dva, kteří umějí pouze česky, ostatní ovládají rovněž obě řeči neb alespoň znají dosti dobře také německy; z té příčiny jsou Češi i Moravané i Slezané, kteří umějí česky. Zdá se tudíž, že má Titius toliko za Čechy, kdo jazyk český dobře znají, národnosti nechať jsou kterékoli; podobně za Němce, kdo toliko dobře německy umějí. V tomto smyslu pojímám já v kontroverzi naší Čechy a Němce.*)

K I. bodu, že českých členův řádových v provincii zanedbávají, tak že je s učitelských stolic odstraňují a za to Němce dosazují, odpovídám jmény a číslicemi. Na třech universitách v Praze, v Olomouci a ve Vratislavi vyučovalo z Paterů od r. 1696 scholastické theologie 4 Němci a 2 Češi, od r. 1703 vyučuje 5 Čechů a 1 Němec. Patrna tudíž jest nepravdivost odstavce prvního, spíše opak by se mohl říci. Vztahuje-li však Titius svůj výrok na katedry filosofické, vyznati je, že za celého desetiletí toliko 2 professoři byli odstraněni: P. Maximil. Wietrowski, národnosti a jazykem Čech, jenž r. 1698 přestal učit Logice pro výstřední způsob v učbě i jednání (ob exoticum docendi et agendi modum) a P. Jan Pfanner, rodilý Čech, jazykem Němec, jenž r. 1702 byl sesazen, protože v Logice nevyhovoval; na jich místa přišli 2 Němci, jeden rodilý z Čech, druhý z Němec. Tedy ani zde nelze potvrditi výrok. Než, co se filosofie týče, nepřekází to nijak, že Němec zaujal stolic, protože se přednáší latinsky. Namítá-li kdo, že přece potřebí professorům znalosti řeči mateřské, aby mohli také kázati dle příležitosti a ve zpovědnici vypomáhati, odpovídám, že z té příčiny právě ne Čechů, nýbrž Němců jest potřebí, protože na Starém Městě Pražském zná každý obě řeči, v Olomouci a ve Vratislavi pouze německou.

K II. bodu, že v čelo hlavních kolejí dávají se Němci ku vlastní škodě, odpovídám. V naší rozsáhlé provincii pře-

*) Stanovisko provincialovo co do národnosti arci pro naše poměry připustiti nelze, protože Němci rodili v Čechách vůbec by dle toho byli národnosti české, ačkoliv právě mezi nimi bývají leckterí nejurputnější nepřiznivci národnosti této. P. Miller staví se na stanovisko odpůrcovo, an pravi: „Češi jsou dle národnosti všichni, kdo českou řeči dobře mluví (měl by říci, kdo českou řeč mateřskou nazývají) ať si původ svůj mají v Čechách nebo na Moravě nebo ve Slezsku; podobné Němci jsou, kdo dokonale ovládají němčinu“ (správně řečeno, kdo mají mateřskou řeč německou).

vládá v sedmi kolleji česká (v Hoře Kutné, v Hradci Králové, v Jičíně, v Klatovech, v Březnici, v Telči a v Uher. Hradišti); dvoujazyčných kollejí je pět, německých naproti tomu je patnáct, polská jedna. Ku hlavním počítá Titius, máje na zřeteli počet obyvatelstva a rozsah města, jakož i studie vyšší a vzdělanost, sedm kollejí, v Praze totiž Malostranskou, Staroměstskou a Novoměstskou, pak Olomouckou, Vratislavskou, Nišskou a Brněnskou. Ze všech jediná kollejí Novoměstská užívá ponejvíce českého jazyka, však také od počátku svého měla za rektory členy jazyka českého dobře znalé. Na Starém Městě Pražském obcují měšťané v obou řečích, v ostatních městech, tudíž i v Menším Městě Pražském vládne řeč německá, tak že magistrát i měšťané užívají řeči německé, málo kdo české. Co se pak vrchností týká, jak v Čechách, tak na Moravě a ve Slezsku, všecky obcují toliko řeči německou mimo nepatrné výjimky, že znají také česky. Úřady hlavní, které jsou pro Čechy v Praze, pro Moravu v Brně, ponejvíce pracují německy, avšak také česky, a pro Slezsko ve Vratislavi toliko německy. Ale s úřady těmito á rektor o čem jednati, protože v Praze vyřizuje všecky záležitosti hospodář provincie; v Brně máme znalce obou jazyků pro právní záležitosti; mimo to jak v Praze tak v Brně máme své obhájce světské, kteří naše záležitosti vyřizují. Jakým právem se odvažuje Titius tvrditi věci tak nepravdivé, ba utrhačné!

Ke III. odstavci, který se týká seminářů a konviktů, vztahuje se tato odpověď. Velké semináře a konvikty máme na Starém Městě Pražském, v Olomouci, ve Vratislavi, v Jičíně, v Kladsku a v Chomutově. V Praze od r. 1696 až posud jak za správce, tak za jejich podřízené pomocníky byli v konviktě stále Češi, v semináři ponejvíce Češi, nynější právě i národností i jazykem je Čech. Jejich podržení teprve musejí býti znalí češtiny, protože jim jednati jest s poddanými venkovany toliko jazyka českého znalými. A tací byli vesměs všichni. V Olomouci byli Češi i Němci správci, než jejich náměstkové všichni byli Češi, protože lid venkovský německy ani neumi. Ve Vratislavi jest ovšem správce Němec; nebo lid ve městě vůbec česky neumí.

Residence objemnější v naší provincii jsou: v Krupce (Šejnov) 12 členů, na Sv. Hoře 8, na Košumberku-Chlumku 6, v Libešicích 6, ve Wartenberku 6. Z těch jsou Chlumek a Sv. Hora české, kde také byli představení vždy Čechové. Ostatní jsou úplně ně-

mecké. Jak se opováží Titius tvrditi, že v předních seminářích provincie jsou správcové a náměstkové a v residencích představení výhradně Němci!

Ke IV. odstavci dle pravdy přiznati jest, že byli provinciály Češi i Němci. Dle Titia by byli sami Němci. Než, ani arcibiskup Pražský, ani biskup Olomoucký, ani Vratislavský neznají českého jazyka, a podobně 12 knížat a vévodů mluví pouze německy; druzí magnáti, hrabata, baroni a přední zástupcové měst větších všady po vší provincii české jsou buď ryzí Němci, buď obcují pravidelně, byť i několik z nich česky umělo, německy. S nimi jest jednati provincialovi. Jak bude si počínati s nimi Čech, když většinou neznají latiny a mluví toliko německy? S lidem venkovským a selským, který v Čechách a na Moravě veskrz téměř mluví česky, (proto nazýval P. Jak. Willi, tříletou zkušeností jsa poučen, jazyk český řečí selskou) provincial pak v úřadě svém neobcuje.

Mimo to rozdělíme-li města i členstvo naší provincie na tři díly (obvodů), seznáváme, že dvě třetiny jsou německé a jedna toliko jest česká neb českoněmecká. Proto kdyby každý provinciál český povinen byl znáti jazyk český, špatně by byli posloužili generálové provincii české, když posílali mimořádně za visitatory a místo-provinciály muže jazyka českého neznalé, přestávající na znalosti německého jazyka, jak se dosud stávalo; nebo Florentin Montmorenci byl z Belgie, Jindřich Lamparter z Bavor, Mikuláš Avancin z Rakous, Jakub Willi Švýcar.*) — Aniž zamýšlím se rozepisovati o pohromách provincie, které právě tehdy ji zastihly, kdy za provinciály ustanoveni byli Češi.

K V. bodu, co se týče konsultorů, t. j. rádců provincialových, postačí uvést, co vykazují seznamy. Od r. 1696 bylo jich 13, z nichž 6 Němců, ostatní vesměs ovládali jazyk český. Podobná žaloba byla už do Říma zaslána dne 24. května r. 1692 generálovi Thyrsovi, který provincialovi českému takto odpověděl: Odmítnouti jest poznámku, že po odstoupení Jiřího Hillera, který nastoupil úřad důvěrníka provincialova, všichni rádcové provincie

*) Dru Jarosl. Vlčekovi (Dějiny liter. č.) na vysvětlenou: Visitatoři nejsou pravidelní provincialové, nýbrž zcela mimořádní, ať Vlachové neb Belgičané anebo z provincie samé jsou, které pověří general k důvěrnému úkolu takovému ze zvláštních důležitých příčin; tedy nesprávné je rčení, že „vynikající provincialové posavadní nebyli z Čech“.

téměř jsou nyní jednoho jazyka, a to německého. Já zajisté na všechny členy Tovaryšstva v Čechách se dívám jako na jednojazyčné, aniž činím rozdíl mezi německým a českým jazykem. Kam bychom také dospěli, kdyby rozhodovati měl v rozdělení úřadů zejména důležitějších jazyk a nikoli osobní schopnosti?

Ad VI.—XI. Za hospodáře provincie nebyl ustanoven ani jediný neznalý české řeči. Jak tedy může kdo tvrditi, že byli sami Němci? Důvěrníků provincialových od r. 1696 bylo 5, z nichž 2 neuměli česky. Však na váhu nijak nespadá, hledíc k úřadu, umějí-li česky čili nic. Účty, které v jednotlivých domech prohlízejí, jsou psány latinsky, aniž jiné povinnosti jejich vyžadují znalost češtiny.

Novicmistrové byli od r. 1696 čtyři, všichni znali jazyka českého, 2 z nich rodem Češi a 2 rodem Slezané. Kde jsou tu opět sami Němci? Avšak ani tu nezáleží na tom, umí-li novicmistr česky: než, potřebí, aby uměl dobře německy, protože dohlíží k četbě u stolu, která v Brně jest pouze latinská a německá. Latinské výklady řádové se opakují po německu, aby jim porozuměli bratři laikové, kteří jsou většinou Němci; jen málo Čechů vstupuje, a ti rozumějí německy, takže ze 257 bratří v provincii jsou toliko 3, kteří znají toliko jazyk český.

Novicmistr má svého důvěrníka a zároveň pomocníka v úřadě. I on spíše musí býti Němec, protože mu jest vykládati katechismus bratřím německy, připravovati rozjímání, dávat jim duchovní cvičení a j., což vše se koná v jazyku německém. Než, kolik Němců, tolik i Čechů bylo zaměstnáno, ovšem pro znalost němčiny.

Ad XII.—XIV. Že by se kde byly české exhorty vyměnily za německé, nelze ani o jednom místě dokázati. Aniž kázání česká k lidu vyměněna byla za německá. V Opavě se stalo, že český provincial Matěj Tanner zaměnil kázání německá za česká; než, veliký z toho povstal poplach a odpor, avšak i škoda opavským měšťanům, kde všichni německy mluví. Toliko venkovský lid navštěvuje kázání, kdežto přední páni a občané chodí do jiných kostelů, kde se káže německy. Na Starém Městě Pražském u sv. Salvatora zavedl Jakub Willi ranní německé exhorty, aby prý také německé rodiny slyšely slovo Boží, aniž však řeči české neb kázáním učiněna byla nějaká ujma.

K XV. bodu budiž poznamenáno, že Češi ve své národnosti nijak nebyvají zostouzeni, protože ač je mezi námi tolik Němců rodilých v Čechách, ani jsem nikdy neslyšel, že by někdo

z našich Čecha některého na potupu nazval Bemákem. Pravdať, že Němci svým jazykem říkají Čechům „Bemaken“; ale ani to není přihanou. Podobně se říká Polákům „Polaken“, Slovákům „Slovaken“, Kozákům „Kozaken“.

Konečně co se dotýče onoho lékárníka, který byl poslán z noviciatu po 5 měsících do Kutnohorské kolleje, jest věc zhola vyhlaná a vymyšlená. Pravda jest tato: Novicovi scházelo k úplnému dvouletí noviciatu pět měsíců. Protože nevyhnutelně potřebovali tam lékárníka, poslali jsme ho; než, má za rektora bývalého novicmistra a instruktora třetí probace, jehož jsem požádal, aby se ho zvláště ujímal a nahradil mu novicmistra sám.

Na konec pak žádal provincial Miller na generálovi, aby onen udavač zodpověděl jemu určitě dotazy, které mu předkládá, aby bylo objasněno stanovisko ještě více a zároveň patrnější se stala jeho podlost. Dotazy ty jsou: 1. buďtež udána jména oněch členů řádových národnosti české, kterým se utrhá na cti a nevzdává příslušná úcta; 2. na které Čechy se vztahují jeho stížnosti, ať už rodilé Čechy nebo na členy česky mluvící; v obou případech bude usvědčen, že lhal. Má-li však ještě něco za lubem, ať se tím vytasí; 3. které kolleje, residence a semináře má za nej přednější; 4. ať vypočítá ty Němce, kteří byli ustanoveni za rektory v kollejích, za správce seminářů a představené v residencích, vsady v těch nej přednějších, ke škodě domů a zahanbení jejich, protože neznali českého jazyka; 5. ať udá určitě, jaká to byla škoda a jaké to zahanbení; 6. nechť oznámí jména knížat, magnátů, magistrátů, u nichž jednati bylo rektorům, správcům a představeným pomocí tlumočnicků; 7. ať jmenuje alespoň jednoho z řádných náměstků, který by nebyl uměl česky, kde jazyka českého bylo potřeby; 8. nač potřeby, aby provincialové, jejich rádcové a důvěrníci, professori na universitě, novicmistrové a jich pomocníci byli nevyhnutelně znalí jazyka českého; 9. ať pojmenuje alespoň jednoho hospodáře provincie od r. 1696, který by neuměl česky; 10. ve kterém domě exhorty domácí a česká kázání k lidu byla zaměněna za německá. Končí pak: „K díkům zavázán jsem vys. důst. Paternitě Vaší, že mi ráčila sdělit tyto stížnosti, aby se učinilo zadost pravdě a poctivosti. Prosím toliko snažně o to, aby mi ráčila také zaslati odvetu Titiovy na těchto 10 dotazů. V Praze, dne 20. října 1706. . . .“

Žalobu tuto možno však právem považovati za věc podezřelou, a to z těchto příčin: 1. Řád proslul ve všech dobách svojí vzornou disciplinou; proto jest podivno, že se mohl odvážiti člen řádu obviňovati u generála svého nejbližšího představeného, a k tomu z věcí, jež se nezakládaly na pravdě, ač jako člen řádu musil věděti, že za takovou lživou obžalobu jej stihne přísný trest. 2. Ze žaloby zdá se vedle zlomyslnosti vyzírati také dosti veliká neznalost poměrů řádových, jmenovitě v tom, že přední členové kollejí měli úřední jednání s magistráty a j., čemuž však tak nebylo. Jak mohl tedy člen řádu něco takového psáti, když přece musil věděti, že tomu tak není? 3. I to svědčí o neznalosti, že pisatel očekával od své žaloby nějaký výsledek; vždyť přece jako člen řádu byl by musil věděti, že ji staví na nesprávných základech. Zač považoval generála? Za nevědomce, který by ani nevěděl, jaké poměry v provincii české panují, ani zdali jest představeným kollejí jednati s úřady či ne atd.

Tyto tři okolnosti vzbuzují podezření, že by žaloba mohla býti podvržena, t. j., že ji psal někdo, kdo Jesuitou nebyl a zaň se pouze vydával a některého patera na žalobu podepsal.

Rozhodujícím pro toto podezření by ovšem bylo, znáti, jak se zachoval generál, zdali vyhověl žádosti provincialově a pisatele vyzval, aby na otázky provincialovy odpověděl, t. j. žalobu svojí odůvodnil. Nechal-li general věc usnouti, pak by to bylo zajisté důkazem, že sám považoval žalobu za podvrženou, neboť i kdyby ji byl odložil proto, že ji považoval za neoprávněnou, přece každý se musí domnívati, že by nebyl opomenul přísně potrestati člena, který se takové pomluvy proti svému představenému dopustil. Bohužel, rukopis nás o dalším jednání nijak nepoučuje, nepodává nic více.

Je-li však prokázáno, že to přece psal Jesuita, pak to mohl býti jen kněz nehodný, který k Tovaryšstvu nelnul a zajisté v něm nezůstal. To zdá se býti při známé disciplině řádu zrovna nemožným. Ale pak by ovšem žaloba takového člena nemohla padati příliš na váhu a nemohla by se jí přikladati důležitost.

Že by generál nenechal takového provinilce bez trestu, o tom svědčí i to, že v jednání nevinného Balbina shledávalo se nebezpečí pro řád — jak by se teprve neshledávalo v tak hrubém porušení řeholní kázně, v odboji proti představenému?

Dodati jest ještě, že nám českým Jesuitům Titius žalobou svou neprokázal ani žádnou službu ani čest. Tím pak méně vysvítá z toho, že by byli Jesuité národu uškodili. Pracovali všude a přihlíželi také všude ke skutečným poměrům. Proto, jaké národnosti byli obyvatelé v zemi a krajích, tím se spravovali jazykem, mezi Čechy českým, mezi Němci německým. — Odkud a jakým právem tudíž konečný rozsudek Dr. J a r. V l č k a: „Jesuité získali po dlouhých zápasech národ český víře katolické, ale podvázali žíly národního života českého?“ Stokrát opakována a vyvrácena nesprávná stížnost na Jesuity! Kolikrát se bude ještě opakovati! Alespoň má nyní každý v rukou autentický text se zevrubnou zprávou o námitkách vlasteneckých Jesuitů českých proti zanedbávání češtiny, a může je zkoušeti.

Jesuité byli ovšem povoláni králem Ferdinandem a církevní hierarchií v Čechách, aby uhájili národu českoslovanskému katolickou víru, která druhdy s pravou kulturou byla dědictvím otců našich, avšak falešnými proroky jim byla uzmuta. Než, uhájivše víru pravou, uhájili spolu českou národnost a vytrhli národ z rukou „vlastenců“, kteří jej přivedli na pokraj záhuby. Kdyby Jesuité byli přišli k národu českému tak, jak se namnoze líčí, nikdy by nebyli se potkali s takovým zdarem, jaký historie dokazuje. Ale že se upřímně obětovali malým i velkým, neodolala jim srdce slovanská a dala se uchvátiti jejich láskou. Protože milovali, byli milováni jak od svého žactva, tak i dospělých, byť se nepřátelům nelibili.

Doslov.

Zakončeno budiž dílo soudným pohledem na povahu Bohuslava Balbína, jak jsme jej během vypravování poznali, jež nasvědčuje tomu, že lze šťastně a prospěšně žít, aniž by kdo vyhledával toho, co podle světa blaží. Bývá to pohodlí, bohatství, nadvláda spojená s důstojností, co synové toho světa vyhledávají. U našeho Balbína nebylo ani pohodlí ani bohatství ani nadvlády. Práci až úžasnou byl zanesen po celý život. Chudobu slíbil jako řeholník a zachovával ji, nemaje u sebe bez vědomí představených ani knihy ani peněz. Nadvlády nehledal a také jí ušetřen zůstal po celý život. Avšak svou dokonalostí života nikdy se nehonosil, veda život tichý a skromný, obvyklý v řeholi až do smrti. Kdo jen povrchně o něm soudil dle zevnějšku, postrádal snad onu odměřenost v jednání, na které si leckdos zakládá; bylať mu protivná všeliká svatost na odiv stavěná, a vystříhal se i stínu všeho hledaného.

Nikdo zajisté neupřel Balbínovi, že žil, aby k větší cti a chvále Boží co nejvíce vykonal, aniž by jakkoliv hledal sebe a svůj prospěch. Jeho povaha byla živá, veselá, upřímná a sympatická, tak že diviti se jest, jak mohl míti také nepřátele. A neměl jich tuším; toliko jeho veliká láska ku pravdě, jeho ohnivá láska k vlasti a uhnětenému národu českému budily odpor, ba i hněv a zlobu proti němu. Než Balbín se nebál a nedal. Letory byl spíše sankvinické nežli cholerické. Ob čas jevila se jedna, ob čas druhá tato stránka jeho povahy. Hoví li sobě přirozeně prvá v zábavách a nestálosti pocitů a práce, vidno jest v životě Balbínově, jak dokonale potřel duch jeho výstřelky přirozené letory. Ale ani cholerika, která si libuje ve ctižádosti, hněvu a pýše až ku přetvářce, nezanechala na něm stínů. Sebezáporem od dětských let pěstovaným hravě vydobyl si duch jeho vítězství nad vášněmi, které

přeštěpil na křesťanské ctnosti. Bývá pak letora taková ve ctnostech vypěstěná rozmilá, a sdružuje a přitahuje jako magnet k sobě.

Lze právem říci, že Balbína neovládaly jiné snahy, nežli úžasnou prací vytrhnouti národ český z náručí smrti, slovem i písmem roznítiti jako v popeli doutnající oheň života národního vzpomínkami na slavnou minulost, oslaviti národ český a pomoci mu opět k moci a platnosti u veřejnosti. Takové bylo nejen uvědomělé jeho přání, nýbrž i cíl práce a snah. — Ač společník milý a zajisté i vítaný, společnosti nevyhledával nikdy, maje na zřeteli práci, tak že nejdražší mu býval čas. „Bůh, vlast a práce,“ bylo heslem jeho, jako „in silentio et spe est fortitudo mea“ (v mlčení a v naději jest síla má, dle Isa. 30., 15.), když jako zlato v ohni utrpení byl zkoušen. Z nad míru četné korespondence jeho jest zřejmo, jak při všem býval vesel a nálady dobré, vynikaje neobyčejnou trpělivostí a pokorou. Nejvíce ho bavilo, mohl-li čím obohatiti své vědomosti v historii české aneb zachrániti nějakou památku pro svou milou vlast. Ve všem a ke všem býval shovívavý, jen když se na něm nic nežádalo na úkor historické pravdy, kterou z té duše miloval. Ani tomu nezazlíval, pakli kdo jím zhrdl.

Duchovní život, na který v řeholi ovšem největší váha se klade, jímal Balbín vždycky vážně a svědomitě. Časné z rána vstáváje, posiloval ducha svého rozjímáním. Trval-li na modlitbách, vystříhal se podle těla při tom všeho pohodlí. Sobě i jiným doporučoval toto trojí, čemuž se byl naučil od svého duchovního otce Mikuláše Leczyckého: 1. každý má svou povahu a výměr sil, dle nichž jest mu hospodařiti ve vlastním domě duchovním, aniž jest radno přepínati síly, protože každému jednotlivci po jistý vrchol dostupiti lze, aniž výše; 2. kdo si bere příklad z mužů v pravdě dokonalých, může si býti jist, že na dobré jest cestě; 3. řeholník má se neustále cvičiti v zapírání sebe. Podle těch pravidel smýšlel a si vedl vždycky; ta vedla jej také k tomu, aby duch i tělo zároveň se podporovaly, takže spíše potřeba zachovati život nežli náchyllost k pokrmu a nápoji a odpočinku byla u něho patrna. Na lahůdkách a vybraných jídlech sobě nikdy nepochutnával, milejším maje prostý stůl, protože nejlépe disponoval k práci. Od společné zábavy se však nevzdaloval nikdy, věda, že se tak pěstuje

blíženská láska; avšak i zde převládala zábava s těmi, kteří historii české přáli aneb zájem o ni měli.

Balbín si byl vědom, že bez poslušnosti nikdo není Jesuitou. Jako s celou duší lnul k svému povolání, tak si vážil i poslušnosti, která káže ctiti svých představených a podrobovati se jim, jelikož jsou prostředníky vůle Boží, skrze něž jako skrze své náměstky Boží prozřetelnost podřízeným se sdílí. Sám o tom napsal (*Vita venerab. Lancicii* c. 10), že člen Tovaryšstva Ježíšova vidí ve svém představeném samého Krista, jemuž na místě Kristově se podrobuje, jehož hlas jest mu hlasem Kristovým, a proto se Jesuita nevymýká z poslušnosti, aby osamotněl svou vůlí a svým jednáním, nýbrž ochotně se s představeným v úsudku svém srovnati snaží, protože spravuje své chtění a svůj úsudek vůlí a úsudkem vrchního, přizpůsobuje se tak prvnímu a nejvyššímu měřítku vši dobré vůle i úsudku, kterýmž jest věčná Dobrota a Moudrost. Ať také kdo hledá v Balbínových dopisech třebas jediné místo, které by proti poslušnosti směřovalo! I když mu bylo proti krivdě u nejvyšších představených řádových bojovati, nenajdeš ničeho, čím by se byl proti poslušnosti prohřešil. V boji tom jednalo se o stanovisko objektivní dle pravdy s obou stran tak dlouho, až nastalo jasno. Dle výkladu o poslušnosti samým sv. otcem Ignácem daného se nijak nezbraňuje poddaným, aby své stanovisko, když se s myslí vrchního nesrovnává, jemu předložili. I Balbín použil tohoto práva svého a ne nadarmo, nejednou si pochvaluje otcovskou lásku svých rektorů. A rektor pražský Jiří Weis, rodák královéhradecký, to byl, jenž zúplna jej ospravedlnil v Římě u kurie Tovaryšstva Ježíšova ze všeho podezřívání a všem denunciacím učinil konec. Balbínovi se dostalo zadostučinění. Pravda zvítězila.

Vynikal pak Balbín i v jiných ctnostech. Trpělivost bude na vždy v popředí křesťanských ctností. A kdož by neobdivoval úžasné trpělivosti Balbínovy v tolikerých bolestech, nesnázích a útiscích! Dobrota pak jeho nesplácela zlým, naopak radoval se z dobra, jehož i nepříteli hojně přál. Sobeckost byla ho daleka. Proto ve sdílnosti své pomáhal rád každému a ochotně propůjčoval síly své dle přísloví: „Bonum est diffusivum sui“ (Dobro se rádo sdílí), a bylo mu nepochopitelné, jak může kdo skrbliti, i když při tom ničeho sám neztratí, jak bývá u vědách. Nikdy nehledal cti a chvály sobě. Jeho duše šlechetná vzhlížela z hloubi své pokory k ideálům vyšším.

Že byl Balbín mravů čistých, svědčí nadšenosti směr, více však jeho zbožnost, veliká a něžná úcta k Marii Panně, již oslavovati spisy svými bylo mu rozkoší. Ostatně je to patrné z přátelství jeho s muži čistými a šlechtnými. „*Similis simili gaudet.*“ Proto sobě rozuměli arcibiskup Waldštejn a Balbín, tak že byli nejoddanějšími přáteli. A Waldštejn byl muž svatý, v pravdě apoštolský. A zajisté ne nadarmo dala Balbínovi Prozřetelnost setkat se s mužem duchovně tak velikým, jako byl jeho mistr a vzor P. Lęczycki, v jehož životopise diktovaném v bolestech na lůžku smrtelném dobře můžeme tušiti konfessi vlastních Balbínových zásad.

Balbín nepsal asketické knihy kromě životopisu ctihodného otce duchovního Mikuláše Lęczyckiho.

Přidáme-li pak k ušlechtilému obrazu Balbínovy povahy ještě jeho obrovské přímo zásluhy o národ náš, jichž cena roste ještě tím, že byly získány za poměrů svrchovaně těžkých, o nichž my dnes ani správného tušení míti takřka nemůžeme, připočteme-li také všeobecný zájem naší dnešní veřejnosti, kterou smíme zajisté prohlásiti za jakýs bezděčný projev vděčnosti našeho těžce zkoušeného národa k jednomu z největších synů jeho — vysvitne, tuším, dostatečně původ i účel tohoto spisu.

Odvahy k sepsání životopisu Balbínova poskytl mi jednak pobyt v rodišti Balbínově, v královském totiž věnném městě Hradci Králové, jednak vřelá úcta, kterou ode dávna chovám k svému milému řádovému spolubratru a velezasloužilému členu Tovaryšstva Ježíšova. Neváhám napsati o sobě, co napsal r. 1778 veliký ctitel Balbínův, rovněž bývalý Jesuita a rodák královéhradecký, professor vysokých škol pražských, Stanislav Vydra na konci stručného jeho životopisu: „Boh. Balbín by si zasloužil výmluvnějšího spisovatele; směle však říci mohu, že by sotva našel koho, jenž by jej tak ctil a miloval jako Stanislav Vydra.“

Slavnému pak výboru Dědictví sv. Prokopa přísluší můj nejvřelejší dík, že ochotou svojí, životopis tento vydati, ku práci největší mi dalo pobídku.

Během posledního dvacetiletí vyšlo mnohé cenné dílo, jímž objasněny byly dějiny české katolické reformace XVII. věku nemálo a sběhy jejich postaveny ve zcela jiné — již ne tak jednostranné — světlo. Vzpomínám alespoň životopisu velikého arcibiskupa pražského kardinála Arnošta hraběte Harracha, sepsaného

nyní již v Pánu zesnulým starostou Dědictví Dr. Fr. Kráslem; dále znamenitého díla Dra Antonína Rezka: „Dějiny české nové doby.“ R. 1906 pak vydalo Dědictví sv. Prokopa spis Dra Františka Xav. Kryštůfka „Protestantství v Čechách až k bitvě bělohorské“, kde vyličeño objemně veškeré hnutí protikatolické i s obranou katolické strany. K těmto spisům obsahově se druží i tento životopis Bohuslava Balbína. Kéž také zpracováním se jim přiblíží!

Kde z jakých pramenů a pomůcek bylo čerpáno, podáno je v knize samé na mnoha místech; zejména životopisný nárys Ferd. Menčíka, skriptora dvorní knihovny vídeňské, uveřejněný ve Světozoru r. 1888, byl mi vítaným vodítkem na četných cestách Balbínových. K bibliografickému pak seznamu spisů Balbínových připojena jest v příloze i literatura, z níž bylo při spisování tohoto díla čerpáno. Hojně ovšem čerpáno — jak zajisté biografovi předním musí býti pravidlem — z dopisů Balbínových i ze všech jeho literárních děl.

Radil arcit přítel dobrý, aby z bohaté snůšky materialii k životopisu Balbínovu sebraných leccos pro tisk se vynechalo, jednak z té příčiny, že mnohé věci zde uvedené jsou odjinud již známy, jednak aby kniha nevzrostla a nenabyla rázu polemického, zejména co se týče výkladů o Tovaryšstvu samém, o přijímání jeho členů, o jeho vychovávací metodě, o různých zařízeních, jakož i činnosti jeho. I k tomu nabádal, aby stopováním duševního života Balbínova, zejména líčením jeho mládí a obcování s P. Lęczyckim nebylo dílo učiněno rozvlácným. Uznávám, kdyby se vybraly jen věci založené na historickém bádání a hlavně to, co je nové, odjinud neznámé, kniha by co do ceny snad získala. Avšak neměl jsem v úmyslu podati životopis Balbínův jako práci přesně literárně-historickou, nýbrž jako obšírný obraz celé jeho práce a snažení, jenž ne pouze historikům literárním, nýbrž i širokým kruhům podati má jasný přehled činnosti Balbínovy jak po stránce duchovní, tak i se stanoviska dějin národa českého. Proto psal jsem objemněji, aby ctitel Balbínův měl snůšku všeho, co k Balbínovi se odnáší přímo i nepřimo. Budiž celá doba jeho žití osvětlena. „B. Balbín byl muž,“ psal mi starosta Dědictví Svatoprocopského, Dr. Krásl, oznamuje mi Imprimatur nejdůst kn. a. konsistoře, „v každém ohledu vzácný, kněz vzorný, výmluvný kazatel a spisovatel a veliký vlastenec. Panu řediteli Tonnerovi jest děkovati, že

naň českou veřejnost upozornil. Král. Vinohrady zasluhují chvály, že nazvaly po něm jednu ulici ulicí Balbínovou. I na budově musea království českého v Praze vloženo jest jméno Balbínovo po zásluze mezi nejslavnější muže vlasti naší.“*)

Kéž Balbínův život sledují ctitelé jeho s podobným zájmem, s jakým jsem jej při spisování sledoval sám, dospěv k tomu poznání, že B. Balbín sotva by byl Balbínem býval, kdyby se nebyl stal Jesuitou. Vždyť i v tom konečně doznati jest pravdu, že řád Tovaryšstva Ježíšova od počátku svého působení až do zrušení svého jak v zemích koruny svatováclavské (od r. 1556—1773), tak i v jiných zemích, kde působil, může směle otevřít knihu života svého každému soudnému, a že, ačkoliv i Jesuité jsou a byli křehcí lidé, na něž se také vztahuje omluva: „homines sumus“, přece jak skutky jejich, tak knihy jimi vedené a všechny jejich úřední listiny dosud zachované, jakož i soukromé dopisy nasvědčují, že bohobojní byli a s dobrým svědomím pracovali, nehledajíce sebe, nýbrž jen větší čest a slávu Boží.***) V tom zajisté pravdu

*) V rodišti Balbínově, v Hradci Králové, připravuje se slavná památka Balbínova již od kolika let, totiž pomník na velikém náměstí, právě tam, kde na blízku stával druhdy rodný dům jeho.

**) Na důkaz, že starý tento duch z Tovaryšstva dosud nevymizel, stůž zde několik řádek o posledním, dne 18. dubna 1906 (v týž den, kdy před 350 lety zavítali Jesuité do Čech) v Římě zemřelém generálu jejich, *Ludvík u Martin*, vzatých ze španělského životopisu jeho v časopise „*Razon y fe*“ uveřejněm, o jehož pravdivosti svědčí *P. Mořic Meschler*, *assistent v kurii řádové v Římě*, jenž s generálem tím 14 let pod jednou střechou bydlel a pracoval.

Marně hledal jsi v bytu jeho komnat. V jeho pokojíku prostinké lůžko, u něhož na stěně visela světová mapa. Mezi dvěma okny stál stůl s prostou židlí; skoro žádné knihy neměl u sebe, jelikož chodíval do knihovny na studie. I v zimě byl bez ohně a kamen. Ozdobou pokoje byly obrazy, prosté dřevorytiny bez rámu, toliko nad stolkem, u něhož pracoval, byl zavěšen barvotiskový obraz sv. Josefa a u klekátka malý odlitek z reliéfu nad hrobem sv. Aloise. Nové šaty dle potřeby mu bratr laik takřka jen podlouně vyměňoval, protože je nerad vidal. Ač sobě z lásky k chudobě ničeho nepřál, oproti druhým nešetřil nijak jako dobrý a starostlivý otec na potřeby jejich. K chudým na ulici se hlásil dříve nežli oni k němu, a těch je v Římě dost a dost.

V Římě byl všady u veliké vážnosti. Sv. Otec Pius X. se vyslovil o něm, uslyšev zprávu o jeho úmrtí: „Muž světec, velké srdce, velký duch, po tolikých bolestech odešel, tuším, přímo do nebe.“ Kdo jej znali od dětských let, soudili, že první milosti na křtu sv. přijaté nikdy nepozbyl a vzal ji s sebou na věčnost. Při všem tom výborně znal potřeby moderního světa, přál zejména literární činnosti v řádě a podporoval ji úsilovně radou i skutkem. „*Consilio et patientia*“ bylo heslem jeho života. Vezdy tatáž tichost a klid mysli, tatáž přívětivost otcovská. Ráno po mši sv. uvažoval o pracích svých a své kurie na celý den, načež vše rozdělil a podal svoje myšlenky a úmysly, nechal každého z podřízených pracovat, jakož i sám se do práce dával. Svými úmysly a ideami se netajil, nýbrž ochotně a s radostí je sdílel s druhými, jak se mu kdy příležitost naskytla.

má nepříznivý jinak Denis-Vančura, an napsal: „Jesuité byli přesvědčeni, že pravdu mají a pro pravdu bojují.“ Proto jsem neváhal připojit ledacos, Tovaryšstva se týkající, aby posloužilo k odstranění tak mnohého, Jesuitům trpce a nespravedlivě křivdícího předsudku.

Ovšem vyličiti zevrubně po právu a pravdě kulturně-historický obraz království českého za věku XVII. a zároveň najíti správné porozumění oné době, bude teprve tehdy možno, až národ československý porozumí, že katolická církev jest jediná držitelka pravdy a dilem božským, jsouc k tomu Prozřetelností ustanovena, aby pravdu neporušenou zachovala, až pozná, že pravda a nepravda či blud nemají téhož práva na světě, jak marně falešná osvěta si namlouvá, — až se přesvědčí, že stanovisko katolíků jest nejen pro katolíky správné, nýbrž vůbec objektivně správné pro každého, a že proto kdo opravdu hledá stanovisko pravdy, ať jest kdokoliv, ke stanovisku katolické církve víc a více přiblížiti se musí. Horoval-li tudíž Boh. Balbín pro katolickou víru a církev, horoval pro ně nejen proto, že náležel k Jesuitům, kteří hájili vždy katolickou církev, nýbrž že se řádem jesuitským horoval zároveň pro objektivně pravé stanovisko národa českého. Toho důkazem byla mu historie národa jeho, jemuž dobře bylo, dokud na této půdě stál; vzkvétal a mohutněl tehdy jinak nežli později v dobách zmatků, ba i nežli za dob dnešních. Doufáme, že se opět vzpamatuje a opět rozkvete.

Proto doporučel bych životopis Balbínův našemu českému dorostu, a to z té příčiny, aby především pominula lhostejnost k mateřskému jazyku, která počíná v něm zavládati, jak mnohé stesky na to se ozývající dokazují. Ztrácí prý pro mládež naši půvab studium mateřštiny, četba vlasteneckých básní prý netěší se již oblibě českého studentstva. Také podrobná znalost dějin národních prý v řadách jeho víc a více mizí a ubývá též nadšení pro nejslavnější doby naší historie, a s ním mizí ovšem i pravá hrđost národní. Kéž tomu tak není! Po stránce pak náboženské jeví se zcela patrně u značné části naší mladistvé intelligence te-

Smrtelný neduh (sarkom) na pravém rameni vyžadoval několikeré bolestné operace, již z počátku podstupoval při úplném sebevědomí, avšak bez výsledku, takže celá pravice mu potom odňata byla. Vyhojil se, však na krátko jen. Čím více trpěl, tím jasnější a přívětivější byla jeho tvář. Ejhle muž modlitby, práce a sebezáporu a dalekých rozhledů — také jeden z pravých duchovních synů sv. Ignáce z Loyoly.

Bohuslav Balbín.

prve naprostá lhostejnost, a je zajisté pozoruhodným zjevem, že tato lhostejnost za druží má vždy nevšímavost k jazyku národnímu, právě tak, jako družilo se druhdy pevné přesvědčení náboženské u našich předků k jejich vlasteneckým tužbám a snahám. *)

Na konec vzdávám tuto díky všem p. t., kdo jakýmkoliv způsobem umožnili dílo toto, svým zájmem povzbudili a svou hřivnou k jeho vydání přispěli. Přední místo zasluhuje vldp. farář žižkovský v Praze, E d v a r d Š i t t l e r, jednatel „Dědictví Svato-prokopského“, který nejen tiskovou korekturu na se vzal, nýbrž uspořádáním rukopisu a úpravou hlav veškerému dílu dodal průzračnosti a srovnanosti. Cokoliv ku zvelebení díla podnikl, nasvědčuje jeho veliké úctě a lásce k Balbínovi samému. Mimo to slovuťný professor vys. škol. českých v Praze, D r. J o s. K a l o u s e k, který první povzbudil; slovuťný básník J a r o s l a v V r c h l i c k ý, jenž některé epigramy Balbínovy zčeštil; professor gymn. v Hradci Králové, p a n K a r e l W i p p l e r, jenž rukopis přečetl; řídící učitel v Košátkách, spisovatel V á c l a v Š p a č e k, spis prohlédnuvší, a milý spolubratr P. F r a n t. Ž á k T. J. zajímaje se nemálo o B. Balbína tuto vydaného a j., vezdy budou v milé paměti spisovatele.

Kéž B. Balbín vyprosí u trůnu Božího vlastem našim českoslovanským vlastence sobě rovného aspoň jednoho.

A. M. D. G.

*) Na doklad, že nijak nenadsazujeme — bohužel — uvádíme českoruský časopis „Zvěst“, který zahájil ročník 1905 takovouto žalobou, správně tuším příčiny neblahého toho zjevu udává: „Rationalismus a konečně i nevěra rozeštrěly své peruti v knihách a proud nevěrecký, který od západu se nese, zachvátil prostřednictvím četby i vznětlivé mysli mladé intelligence, která jest znavena individualismem a pochybnostmi. Příčiny všeho toho lze snadno najíti. Nezdravá a nepřiměřená četba zejména vštěpuje studentstvu škodlivé názory! Smyslnost, anarchism, atheism a pohanství mají u nás své literární zástupce! Takové pak spisy přivodí do srdcí národního dorostu símě bezbožectví, vlačnost ku všelikým ideálům, chladnost k národní práci, nižší úroveň ve vědě; vychovávají nezřízené sebevědomí a egoismus, opovrhují všelikým řádem starším, na úrovni vyšší; olupují o radost k žití, působí omrzlost, vedou k nepředloženým činům i nejzhoubnějším! Kéž by si vzala mládístva intelligence z Bohuslava Balbína příklad, s jakou láskou pracovati jest na národa roli dědičné od prvních let života!“

Přílohy.

I.

**Korrespondence generálů Tovaryšstva Ježíšova
pokud se Boh. Balbína týče.**

Korrespondence tato uložena jest v římském archivu Tovaryšstva pod nápisem: „Origin. Aut. in Bohemiae fundationes I. F. 289.“ Obsahuje (mimo tuto otištěné) také fundační listiny kollejí a domů Tovaryšstva v Čechách od prvopočátku, totiž od r. 1556. — Listiny a regesta tuto uvedené otištěny jsou, jak je byl vypsál za svého pobytu v Římě P. Alois Kroes S.J., jemuž za tuto pomoc vzdávám zasloužený dik.

1. 1642. Oct. 4. Romae. — P. Generalis P. Schelizio, provinciali. Pragae.

„Bohuslao vero Balbino admonitio, ut proximam votorum suorum instaurationem ita faciat, ut novam iis etiam firmiorem addat, futuris alioqui ex prima nuncupatione ante legitimam factis aetatem cassis, nisi ea iam prius etiam post aetatem legitimam renovaverit.“

2. 1655. April. 17. Romae. — P. Generalis ad P. Schambogen, provinc. Boëm.

„Simul accipio datas a R. V. 8. et 18. Martii: cum historia B. Virginis Vartensis a censoribus judicetur digna proelo, permitto, ut imprimatur.“

3. 1658. April. 13. Romae — P. Generalis ad P. Lamparter, prov. Boëm.

„Novaedomi Balbinus professor rhetoricae et nostrorum repentium scribit se oneri esse imparem.“

4. 1660. Januar. 8. Novaedomi. — P. Balbinus ad P. Generalem Romam.*) (I. fol. 289.)

„Admodum Reverende Pater in Christo. Pax Christi. Ex officio, quod indignus gero, Consultoris initio hujus anni (quem communi nostrum omnium parenti ac per A. R. P. Vram toti S. Societati laetissimum ac felicissimum ad M. Dei Gloriam et animarum salutem esse, humillime

*) Jest to jediný dosud známý list Balbínův kurii Římské, jenž se zachoval.

precor et voveo) significo A. R. P. Vae Collegium hoc nostrum Novodomense, Dei imprimis gratia, tum R. P. Rectoris Nostri provida vigilantia et paterno in suos affectu, bene consistere, pacatum esse, externis nullam, quod ego sciam, offensionem datam, denique me solum et unicum in hoc S. Collegio multa emendatione egere, pacatum tamen emendare et emendari. Si quid a sociis in leges nostras peccatum est, id vero tam leve puto, ut A. R. P. Vram fatigare opus non sit: R. P. Rector vigilat; R. P. Provincialis non procul degit. His me commendo V. A. R. P^{is} paternae in suos providentiae et amoris. Novaedomi 8. Januarii 1660. A. R. P. V^{ae} Servus in Christo Bohuslaus Aloysius Balbinus.“

5. 1661. April. 16. Romae. — P. Generalis Bohuslao Balbino Brunam.*)

„Literis R. V. datis 14. Martii non possum respondere aliud in praesenti quam auditurum me diligenter P. provincialem, quando advenit, ac tum decreturum, quod res visa fuerit exigere. Doleo interius vehementer, quod R. V. se in huiusmodi discrimen conjecerit et quod video famam societatis simul periclitari. Deus ipsi ignoscat et notam turpis infamiae a societate propulset. Commendo“

6. 1661. August. 17. Romae. — P. Generalis Bohuslao Balbino Jičinium.

„Ob ea, quae R. V. de se, quaeque alii de R. V. scribunt ac dicunt, retineo R. V. in Societate. Reliqua a P. vice-provinciali intelliges. Expecto de R. V. deinceps resciscere non nisi summa quaeque magni spiritus documenta, quippe quem tanto praecipitio proximum nobis cum servavit Deus et mihi meliorem mentem indidit, quam expectari forte potuerit. Mi pater! adhibeat omnia praesidia, quae magna et firma existimat ad restituendum cum lucro luculentissimo tantum damnum quod a protectione illa accepit, ne et R. V. et immaculae famae nostrae ac etiam societatis universae disciplina satis in R. V. sit cautum. Atque hoc R. V. quam diligentissime commendo, ac simul me quoque Deo“

7. 1661. Romae. — P. Generalis P. Michaeli Tamasffi, viceprov. Pragae.

„Accepi 20. Aug. datas una cum reversalibus P. Pudonicki (quam diligentiam probo) et literis P. Felicis de P. Balbino. Magno mihi solatio est id, quod et ipse de se scribit et quae de illo R. V.^a ideoque tum ob ea quae P. Provincialis coram hinc de illo dicit, tum ob ea, quae R. V. hinc de illo scripsit et scribit e mente consultorum; comendo illum precibus nostris atque in Societate retineo, simulque R. V. et consultores vades fideles accipio tum poenitentiae tum absolutae emendationis. Imponat illi R. V. salutarem (sed privatam) poenitentiam, eumque in inte-

*) List tento i následující týkají se tuhého boje, jež bylo P. Balbinovi podstoupiti pro mnohá podezřívání a křivé žaloby, které z Čech, ba až i z Němec do Říma byly zasilány, aby byly jeho snahy a literární činnost zmařeny.

grum ita restituat, ut sit in loco remoto a iuvenibus et alia occasione, quae illi detrimento nobis dehonestamento esse possit.“ *)

8. 1661. Decembr. 3. Romae. — P. Generalis Bohuslao Balbino Jičinium.

„Giczinium pergat R. V. obliterare praeclare factis memoriam eorum, quorum meminisse me non vult: et experietur me habere artem, ut vocant, obliviscendi. Probo verecundiam et inde natum desiderium, cui satisfacere necdum licet, cum poenitentarios tam crebro mutare integrum non sit. Non erit abs re tamen monuisse. Ceterum sapienter facit, quod cor suum reponat in manibus BB. Verginis Dei Matris. Ibidem thesaurum suum reperiet. Quocirca relinquat se in manu eius consilii, mei quoque apud illam non immemor.“

9. 1662. Julii. 22. Romae. — P. Generalis P. Saxio provinc.

„Tertium quod R. V. significandum occurrit, est de P. Bohuslao Balbino, qui dicitur anno 1658 edidisse libellum Auxiliorum Poëtices, in cujus praefatione verbis valde mordacibus perstringit P. Joannem Buccellini, virum modestissimum, ante annos non ita multos Austriae provincialem, eumque nominat, et ait male se deceptum ab ejus libro, quem vocat librum sine honore, esse ibi monstra verborum, mendaces quantitates, et se nigrum theta**) praefecisse etc. Expendat R. V. an haec deceant religiosam modestiam et quo oculo legantur ab aliis etiam ab haereticis, nec sinat in auctore illam insolentiam impunitam, et videat cujus autoritate, quibus censoribus probantibus praefatio et liber ille prodierit. Exemplaria quaecunque haberi possent castigentur, tota praefatione illa destructa et verbis etiam quibusdam in ipso libello expunctis si aliqua sint, quae praestet verecunde omitti.“

10. 1662. Julii 29. Romae. — P. Generalis ad P. Saxium prov. Pragm.

„Balbini epigrammata non edantur prius quam revisores videant omissa omnia, quae omittenda sunt, correcta, quae corrigenda, ut

*) Týče se horlivého vlasteneckého působení Balbinova v Jindřichově Hradci. Patrně horlivost mládeže v něčem překročila správnou míru; následkem toho záповěd Balbinovi a vyhrůžka tresty, ba odstranění ze škol. Srov. hlavu XI. této knihy.

**) „Nigrum Θ alicui rei praefigere“ znamená tolik, co tutěž věc zavrhnutí, odsouditi. Pism. Theta hlasovali soudcové řečti pro ortel smrti, kladouce hlasovací listek s písmenem tímto do společné nádoby; neboť Θ jest začáteční písmeno slova θάνατος (smrt). V přeneseném smyslu připisovalo se černé Θ všemu, co za nedobré, zarmucující, odsouzení hodné uznáváno bylo (na př.: „Et potis est nigrum vitio praefigere Theta.“ Persii Satyra 4. v. 13.) — Balbín (Vita venerabilis Arnesti str. 327), podav popis náhrobku, připojil toto Epitaphium:

„Θ nigrum.“

Mariae devotissimus Venerabilis Arnestus,
Primus Archiepiscopus Pragensis Ecclesiae,
Summus Caroli Quarti Minister,
Primus Bohemiae, Princeps Cardinalis,
Summi Pontificatus Romae Candidatus;
Omnibus in titulis nomina Mortis habet.

titulus toti libro respondeat; ut dedicatio illa vel mutetur vel valde castigetur, nec permittantur quae adulationem sapere aut alios offendere posse videantur, nominatim de genealogia, de invidia, de melle aureo etc. In opere ipso nullus versus sit, immo ne verbum quidem, quo res sacrae joco poëtico temerentur (sic), nationes carpantur, auribus displiceant.“

11. 1662. Aug. 19. Romae. — P. Generalis P. Saxio prov. Boëm. Pragam.

„De libris a P. Balbino edendis magna mihi consideratio venit in mentem, an expediat sub ita maculato apud alios etiam externos odoris non casti nomine aliquid in lucem edi.“

12. 1662. Oct. 14. Romae. — P. Generalis P. Saxio. Pragam.

„Libri P. Balbini deinceps non edendi; expungenda, quae parum casta parum verecunda sunt.“

13. 1663. Febr. 10.

„(P. Balbinus.) . . . vult agere poenitentiarium Laureti“

14. 1663. Julii 28. Romae.

„P. Generalis vituperat, quod epigrammata contineant aliquas inverecundias“.

15. 1663. Oct. 6. Romae.

„P. Generalis suggerit, ut amandetur P. Balbinus Glogovium vel Saganum, ubi notus non est.“

16. 1665. Febr. 7. Romae.

„P. Generalis P. Provinciali permittit in lucem edi posse: Syntagma vetustissimae familiae et Vita B. Hroznatae.“

17. 1666. April. 24. Romae. — P. Generalis ad P. Daniel. Krupský provinc. Pragam.

„P. Balbinus continendus est in freno arctiore. Non expedit illi, ut tam cito obliviscamur praeteritorum, quae illi acerrimo stimulo esse debent ad virtutem omni mediocritate majorem.“

18. 1667. Sept. 10. Romae. — P. Generalis ad P. provincialem Boëm.

„Cum P. Balbino, si reus vere deprehenderetur iterum, eo severius est agendum in omni rigore, quominus meretur veniam, indulgentia mea semel abusus.“

19. 1668. Nov. 10. Romae. — P. Generalis ad P. Daniel. Krupský provinc.

„ . . . Permittit, ut edatur Musica Melo-Poëtica P. Balbini.“

20. 1669. Junii 15. Romae.

„Approbatur Epitome rerum Bohemicarum.“

21. 1671. Jan. 24. Romae. — P. Generalis P. Danieli Krupský, rectori. Pragam.

„Audio esse aliqua in historia Bohemiae a P. Balbino conscripta, quae offendere graviter possint Augustum Imperatorem, ut adeo mirum sit ea non fuisse a censoribus animadversa. Quae cum ita sint, R. V. summa cura contentioneque commendo, ut exempla omnia eius historiae supprimat, neque ullum omnino patiat in publicum prodire quin immodet operam accipiendis etiam, quae forte jam fuissent elapsa. Interest nimirum et vestra et societatis universae, ut hoc fiat.“

Item. — Ad P. provincialem.

„Et quoniam suspicio est P. Balbinum clam ista intrusisse, R. V. diligenter in hoc inquirat, et siquidem verum esse deprehenderit, audaciam pro merito puniat. Si vero haec ipsa, quae adeo nobis improbantur a censoribus visa approbataque fuerint, in hos scl. R. V. ut par est, animadvertat deque injuncta ipsis poenitentia certiores nos reddat. Cumque P. Balbinus suspectum se invisumque caesareis se reddidisse nimio suae gentis studio videatur, quaerat velim R. V. occasionem aliquam Praga ipsum amovendi, ponendique in loco, ubi nocere non possit.“

22. 1673 Oct. 7. Romae. — P. Generalis ad P. Hohenegger provinc.

„Scribit P. Rector Pragensis caesarem, cum illic esset, ostendisse magnum desiderium, ut historia P. Balbini edatur in lucem. Verum PP. revisores generales, qui partem aliquam eius historiae jam impressam revocarunt ad examen, judicarunt eam minime edendam nisi expunctis variis, quae offendere possent, praesertim domum Austriacam. Idque pridem significavi antecessori R. V. datis ad eum literis 16. Aprilis superioris anni addidique, ut videant, an is liber convenienter corrigi possit, et correctus huc mittatur, priusquam publici iuris fiat, ac pars illa jam impressa omnino supprimatur. Hoc si factum fuisset, poterat fortasse liber jam aspexisse lucem. Stat vero illum non ante vulgandum permittere, quam revisus denuo fuerit; ita enim me maius obsequium caesari praestitutum existimo. Quare R. V. constituat, qui eum diligenter accurateque revideant. Eos revisores auctori nullo modo perspectos esse velim ac tales omnino, qui a privatis studiis quam maxime absint. Ubi autem illorum iudicia accepero, tum demum certi aliquid licebit statuere.“

23. 1672 April. 16. Romae. — P. Generalis Pⁱ Schürer provinc.*)

„Quietis etiam consilio sunt, quae executioni mandanda erunt in puncto, quod sequitur. Quandoquidem in Epitome rerum Bohemicarum, cujus libri tres iam proelo dati sunt, non pauca nec lenia occurrant, quae offendere gravesque in animis multorum ciere possent motus, velim R. V. diligenter circumspicere provinciae suae personis ex iis seligat complures maturi iudicii, rerum quae in opere continentur ac gentis, familiarum morumque peritos, studio partium omnino liberos, iisque commissum opus omni severitate commendet, singula ut studiose decurrant,

*) Jest v regestech přeškrtnuto.

mature expendant, diligenter, quae videbuntur, annotent ac tandem singuli, quae observaverint ad nos referant, ut tandem quo facto opus sit discernatur. Opus interim minime vulgandum erit, sed ad ulteriorem totaliter seponendum. Rem pro sua gravitate ac incommodorum periculo cordi R. V. futuram non dubito. Quare ulterius non urgeo . . .“

24. 1674. Jan. 13. Romae. — P. Generalis Pⁱ Hohenegger provinc.

„Accepi etiam iudicium revisorum de Epitome historica Bohemiae, quam P. Balbinus conscripsit. Censent illi aliqua eorum, quae obiecta fuere, permittenda, aliqua moderanda, aliqua demum omnino expungenda. Mihi non omnis sollicitudo exempta est. Quare R. V. ubi ea historiae pars iuxta revisorum iudicium emendata fuerit, expunctis ac moderatis omnibus, quaecunque moderanda seu expungenda vel uni eorum visa sunt, offerat eum denuo sed clam ceteris Excell. D. Burggravio atque ex ipso intelligat, num hoc pacto in publicum edi possit. Quodsi annuat, permitto, ut edatur: sin minus R. V. de hoc ipso nos certiores reddat suppresso interim opere. Requiro autem hac maxime in re solitam R. V. fidem. Neque metuat vel displicere Bohemis, si opus istud supprimatur, vel caesari. Huius enim offensa tum major timenda foret, si quid ederetur, quod in Austriacae familiae invidiam cederet, cum praesertim nunquam desint, qui principibus etiam per se bonis sinistras opiniones ingerant. Unde nec illud me movet, quod caesar desiderium prae se tulerit, ideo historia lucem aspiciat. Fidit enim hac in re iudicio nostro, et uti plurimum ipsi debemus, ita sibi securus videtur, nihil a quoquam nostrum esse scribendum, vel certe ab iis, qui praesunt, minime permittendum evulgandumque, quod suae aut maiorum suorum dignitati ac gloriae possit officere. Quamobrem eo nos accuratiores esse oportet, ne videamur hac principis facilitate adversus ipsum abuti. Me commendo SS. R. V. sac.“

25. 1674. Dec. 8. Romae. — P. Generalis P. Nicolao Avancino, visitatori prov.

„Binas hoc cursore a R. V. accepi, 7. et 10. Nov. datas. Ac 1° quidem quod attinet ad historiam P. Balbini utique non satis tutum est illius iudicio acquiescere, qui a caesare constitutus est censor. Itaque summo opere probo, quod P. V. ea de re scripsit ad P. Philippum Millerum; suntque illa meis sensis apprime conformia. Nisi ergo omnia ex illo libro tollantur, quaecunque offendere aliquando possint, satius multo erit, ut porro prematur. Ac quoniam vir ille pronus est ad eiusmodi argumenta tractanda, quae invidiae obnoxia sunt, scribam proxime ad P. provincialem, ut omni hujus generis scriptione ipsi interdicat.“

26. 1674. Dec. 10. Romae. — P. Generalis ad P. Hohenegger provinc. (fol. XI.).

„Historia B. Balbini Viennae quidem revisa fuit a viro erudito, cui caesar eam provinciam demandarat. Ego tamen hujus unius viri ju-

dicio nondum acquiesco. Et quoniam P. Balbinus pronus esse videtur ad eius modi scriptitanda, quae invidiae obnoxia sint, R. V. omni huius generis scriptione ipsi interdicat. Quod si scribere ipsi libeat, adhortandus est, ut scribat aliquid ad illustrandas divinas literas; id enim et periculo carebit et isti etiam provinciae honorificum erit.“

27. 1676 Oct. 24. Romae. — P. Generalis P. Bohuslao Balbino Oppaviam.

„Accepi datas a R. V. 18. Sept., quibus memorat impositum sibi munus concinandi elogia eorum, qui defungantur in isto collegio, atque ipsius collegii annales conscribendi: quod scriptionis genus ei, qui confessarius sit nostrorum haud satis convenire videatur. At ego quidem nil miror provinciam istam R. V. demandatam fuisse utpote in scribendo prae caeteris exercitato. Curandum tamen, ne quid ejusmodi scribendum ipsi committatur, quod a primario ejus munere sit alienum. Id autem considerandum relinquo P. provinciali, quem hac de re admonui. Mei porro“

28. 1677. Jan. 16. Romae. — P. Matthiae Tanner, provinc.

„Ratum autem habeo, quod R. V. statuit de P. Balbino Pragae mittendo, quandoquidem archiepiscopus id adeo efflagitavit neque repugnat Burgravius. Continendus autem erit in officio.“

29. 1678 Aug. 6. Romae. — P. Generalis P. provinciali Boëm.

„Aliunde autem intelligo P. Balbinum de Caesare ac Burggravio sermonem inferre pertenuis aut nullius in utrumque observantiae; providendum sedulo, ut talis observandi licentia, qua forsitan ille gratia archiepiscopi prensat, compescatur.“

30. 1678 Nov. 26. Romae. — P. Generalis P. Mathiae Tanner, provinc.

„Dici non potest, quantam animo voluptatem ceperim ex iis R. V. literis, quas ad me 28. Octobris scripsit. Dignum illa praeside Societatis constantia fuit, qua tam necessarium ac diu meditatam consilium urgere perrexit, tandemque perduxit ad finem amoto Praga P. Balbino. Accessit et aliud solatium, quod consentiente archiepiscopo factum est, quod fieri oportebat vel invito. Itaque et P. Joanni [Tanner] et vel maxime R. V. ob eam rem singularem gratiam habeam, quorum opera religiosae administrationis dignitas sibi constitit, eamque rationem, si ab externorum (hoc est quid alienae domi fiat, aut fieri necesse sit) plerumque ignorantium arbitrio pendeat, facere et veluti resolutavi marcescere necesse est. Iam si illa mala invalescent, quae singulari de hac re epistola demonstravi; sane si P. Balbinus intercessionem archiepiscopi procurasse compertus esset, et gravi se crimine alligasset et constitutis a me poenis subiaceret“

31. 1678. Dec. 31. Romae. — P. Generalis P. Mathiae Tanner, provinc.

„... sed neque R. V. illa commendatione, qua nuper eius constantiam extuli, propterea fraudandam existimo, quod amotionem P. Balbini jam lentius urget, instante videlicet graviore motu ab archiepiscopo. Tentandum ego nihilominus denuo hanc rem arbitror, utique cum adeo graves causae accedant, quales R. V. exposuit, ac merito movere nos debent. Putarem proinde optimum factu fore, si R. V. archiepiscopum adeat illique sub arcani fide aperiat, quam procul absimus ab ea suspicione, quasi in alterius quam famae nostrae et communis boni gratiam P. Balbinum Praga velimus amotum, certe si nostram incolumitatem et ipsius etiam Patris salutem archiepiscopus amat, id, quod mihi de illo persuadeo, forte non gravabitur consilium tam necessarium approbare. Ipsi vero P. Balbino significandum erit, deliberare ipsum oportere de transitu ad aliam religionem; non enim potest ignorare, quae quamque graves poenae in Societate maneant tam oblitos sui, quique nomen nostrae fidei adeo maculis dehonestant. Inquirat R. V. perquam accurate in eum, a quo concitatus videtur archiepiscopus non tam adversus sua quam nostra consilia.“

32. 1679. Jan. 7. Romae. — P. Generalis P. provinciali.

„Quid de tota P. Balbini causa sentirem, nuper pluribus ad R. V. scripsi; satis autem vel illud grave est, quod ipse ultro fatetur; interea illa quae homini servanda praescripsit, poenae nomine haudquaquam venit, quod vetitum fuit pueros in conclave suum inducere. Id enim in commune omnibus, etiam qui nihil peccarunt, severe servandum est.“

33. Anno 1669. Febr. 16. Romae.

P. Generalis gratias agit eidem, quod archiepiscopus reconciliatus sit, et quod ipse P. Balbinus scrupulum propter amotum se exemerit: „Inquirat in eos, qui archiepiscopum concitarunt.“

34. 1679. Mart. 11. Romae.

P. Generalis permittit imprimi Miscellanea Boemica, et Vetero Boleslavia.

35. 1679. Sept. 16. Romae.

P. Generalis permittit edi II. vol. Miscellaneorum.

36. 1679. Nov. 11. Romae.

Purgat P. Georg. Weis, Rect. Pragensis, P. Balbinum a suspicionibus.

37. 1680. Jan. 13. Romae.

P. Generalis approbat partem III. Miscellaneorum.

38. 1681. Maj. . . Romae.

„Prima decas emendetur antequam editur.“

39. 1681. Julii 26. Romae.

P. Generalis approbatur Miscellan. lib. II. part. 4.

40. 1681. Octob. 11. Romae.

Permittitur, ut imprimatur liber P. Balbini, in quo continentur epistolae caesarum et pontificum.

41. 1685. April. 28. Romae.

P. Generalis postulat, ut II. decas mittatur Romam, ut ibi revideatur antequam imprimatur.

42. 1686. Mart. 16. Pragae.

P. Balbinus dat 1000 fl. pro bibliotheca collegii Clementini.

43. 1686. Oct. 5. Romae. — P. Generalis P. Boh. Balbino Pragam.

„Si, quod pridem petieram, R. V. librum suum de ducibus et regibus Boemiae Romam misisset, non haberet certe causam dolendi moram poni illius evulgationi, siquidem cognosceretur nihil in eo continere, quod offensioni sit aut esse possit, cuique solius rei causa, non vero ob cuiusquam invidiam librum Romam jussi afferri. Cum maneat eadem sententia, R. V. cum P. provinciali agat de sumptibus, quibus transmitti queat, et mei in sacris R. V^{ao} sacrificiis meminerit.“

44. 1687. Jan. 25. Romae. — Ad P. Boh. Balbinum Pragam.

„Laudo quidem R. V^{ao} operam, quam impendit in scribendo P. Nicolai Lancicii vita; utut autem ista probetur patribus Litvanæ provinciae, mitti nihilominus Romam ad censuram debet, antequam lucem publicam aspicere permittatur: ejus autem mittendi opportuna est occasio, cum patres electi ad congregationem generalem venient. Sic enim parceretur sumptibus, quos facere oportuit in libros duos de regibus et ducibus Bohemiae; hos siquidem accepimus pretio quinque scutorum soluto veredario pro vectura; expectamus modo commodiorem occasionem illos remittendi, quandoquidem illorum imprimendorum facultatem impertiit P. Generalis b. m. Commendo me ss. R. V. sacrificiis.“

II.

Odpověď provinciala Millera S. J. na stížnost do utiskování Čechů v Tovaryšstvu.*)

(Dvorní knihovna vídeňská: duchovní akta, fasc. 418. conv. 2.)

Responsum R. P. Joannis Miller provincialis ad quaerelam Romæ propositam, quod non ea, quam habere convenit, in provincia cura sit etiam Bohemorum neque nationis istius viri etiam præcipui ea, qua par est, ratione aestimentur.

*) Srov. str. 400 sl.

„Admodum Reverende in Christo Pater.

Quantum veritatis habent illa, quæ A. R. P. Va in datis 18. Septembris mihi paterne communicare dignata est, patebit ex hoc scripto, quod paulo fusius et enucleatius confeci, ut si quando in futurum, prout retro lapsis temporibus ab inquietis geniis non semel factum est, similia moverentur, scriptum hoc pro notitia et directione servire possit.

Quærela est: non eam, quam habere convenit, in provincia curam esse etiam Bohemorum; neque nationis istius viros, etiam præcipuos, ea, qua par est, ratione æstimari, quia nempe:

1. Bohemi ex scholasticis cathedris amoveantur et Germani substituuntur.

2. Germani primariis collegiis præficiuntur, non nisi cum eorundem damno temporali et sua confusione, quia peritia linguæ Bohemicæ destituti, omnia per interpretes apud magistratus et magnatos et plebejos agere debent.

3. Idem notatur in præcipuis provinciæ seminariis et residentiis, dum regentes et subregentes constituuntur non nisi Germani.

4. Hi fere soli in provincia præsides,

5. eiusdem consultatores,

6. procuratores provinciæ,

7. provincialium socii,

8. professores academici,

9. novitiorum magistri,

10. horumque socii deliguntur; cum tamen

11. pleraque ex memoratis officiis et cumprimis procuratoris provinciæ videantur exigere, ut etiam bohemicam nōrint.

12. Exhortationes domesticæ,

13. et alibi etiam conciones ad populum bohemicæ mutatæ sunt ad germanicas;

14. aut hæ, ubi non erant, introductæ.

15. Bohemorum nationale nomen videtur cæteris invisum dum passim per contemptum vocantur Bemaci.

16. Per modum adjecti est, quod Kuttенbergam ex Brunensi tirocinio missus fuerit post quinque solum mensium probationem pharmacopæus.

Responsum.

Motor horum, quem deinceps Titium vocabo, vel habet notitiam personarum, nationum, linguarum, magistratuum, magnatum, dicasteriorum, officiorum etc. vel non habet. Si habet, tunc studiose mentitus est in omnibus et singulis; si non habet, tunc omnia et singula malitiose confinxit. Quod priusquam ad oculum ostendam, sciendum est: 1. Si scripta vel aliquid veritatis haberent, ad minus unus alterve e consultoribus provinciæ, aut plures ex provincia præsertim Bohemi tam fideles fuissent Societati, et Adm. R. P. Vam de tanta Bohemorum postpositione et vilipensione reddidissent certiore. 2. Ipse ego natione sum Bohemus et utrâque linguam loquor bohemicam, et quamdiu in Societate vivo, nemo

fuit, qui me aut de minore erga Bohemos aut de maiore erga Germanos affectu suspectum habuisset, imo hoc ultimo triennio provincialatus a pluribus audire debui, me nimium fovere ac promovere Bohemos. 3. Ne forte Titius quærat effugium et dicat: ea, quæ nunc movit, non sub meo officio cæpta et acta, sed jam a pluribus annis cum Bohemis continuata serie sic actum esse; ideo totam rei seriem, in punctis 15 propositam repræsentabo hic a decennio, nempe a fine A. 1696, quo P. Jacobus Willi visitator et N. provincialis, absoluto officii triennio a nobis discessit, usque ad finem præsentis anni scholastici 1706. 4. Quæ adferam omnia fundata et extracta sunt ex Catalogis primis triennialibus et annuis nostræ Provinciæ. 5. Titius initio et in fine loquitur de natione Bohemorum; in reliquis vero solam premit linguam Bohemicam, et ideo non satis assequor, quos ille et qualés viros intelligat per Bohemos et per Germanos. Nationem intelligere nullibi potest: multi enim natione sunt Bohemi, lingua Germani; sed neque illos, qui solam linguam bohemicam norunt: nam ex 554 patribus non nisi duo sunt, qui solam hanc linguam calleant, reliqui utramque vel aequaliter, vel saltem Germanicam ad mediocritatem, quo sensu etiam exteri, et Silesii et Moravi illi veniunt sub nomine Bohemorum, qui nempe ex illis linguam callent Bohemicam. Videtur ergo Titius solos illos intelligere Bohemos, qui linguam bene norunt Bohemicam cujuscunque sint nationis; et Germanos, qui solam bene norunt Germanicam, quo sensu et ego utrosque deinceps hic vocabo. Nunc ad quaerelas.

Ad 1. Cathedras scholasticas in tribus provinciæ universitatibus a. 1696 tenuere sequentes:

Pragae:	P. Joachimus Stechan, (Natio) Brandenburg	(Lingua) Germ.
	P. Joann. Grinskee,	Bohemus Germ.
Olomucii:	P. Joannes Angler,	Bohemus Germ.
	P. Ludov. Lissowski,	Bohemus Bohem.
Wratislav.:	P. Gabriel Stieff	Silesius Germ.
	P. Udalricus Pokagio	Bohemus Bohem.

nempe quattuor Germani et duo Bohemi.

Ab anno 1703 usque modo theologiam specul. docuere:

Pragae:	P. Joan. Wölcker	Bohemus Bohem.
	P. Mart. Ulman	Moravus Bohem.
Olomucii:	P. Joannes Tobl	Bohemus Bohem.
	P. Joan. Muhlwentzel	Noricus Germ.
Wratislaviae:	P. Gregorius Hanel	Bohemus Bohem.
	P. Henricus Dussig	Bohemus Bohem.

nempe quinque Bohemi, unus Germanus.

Ex hoc schemate manifeste patet falsitas asserti 1^{mi}, quod Bohemi ex cathedris scholasticis amoveantur et Germani substituantur, quin imo prorsus oppositum, nam anno 1696 erant 4 Germani, 2 Bohemi, a. 1703 usque nunc erant 5 Bohemi, unus Germanus, igitur potius Bohemi substituti sunt Germanis.

Quod si forsán Titius diceret, se loqui de cathedris philosophicis, sciendum est, quod lapso decennio non nisi duo ex his amoti sint, nempe P. Maxmilianus Wietrowski, natione et lingua Bohemus, qui A. 1698 ob exoticum docendi et agendi modum ex Logica; et P. Joannes Pfanner, natione Bohemus, lingua Germanus, qui A. 1702 ob insufficientiam itidem ex Logica amoveri debebant, quibus, uni nempe Bohemo, alteri Germano substituti sunt duo Germani. Verum, quod in cursu philosophico uni Bohemo substitutus fuerit unus Germanus, non verificat Titii assertum: Bohemi ex cathedris scholasticis amoveantur, et Germani substituuntur. Porro, quid lingua refert ad cathedras scholasticas, in quibus omnia tractantur sola latinâ? Quod si dicatur, professoribus his necessaria est vernaculæ peritia, ut quandoque supplere possint in concionibus, excipere confessiones sæcularium etc.: infero, non Bohemos, sed Germanos ex hoc capite esse debere; nam Vet. Pragæ sæculares utramque linguam callent, Olomucii et Wratislaviae norunt — solam Germanicam.

Ad 2. In hac provincia collegia linguæ a potiori Bohemicæ sunt septem. Mixtæ, seu linguæ Bohemicæ et Germanicæ sunt quinque. Germanicæ sunt cum domo professa quindecim, Polonicæ unum. Ex his primaria, de quibus solis hic Titius, spectata magnitudine et dignitate urbium studiis altioribus et communi omnium æstimatione, censentur 7: domus professa, collegium Vetero Pragense, Olomucense, Wratislaviense, Nissense, Brunense, Neo-Pragense. Sola ex his Neo-Praga lingua ut plurimum utitur Bohemica, verum a foundatione collegii hujus usque modo ne unus fuit rector, qui Bohemicam non calluisset. V. Pragæ lingua cives utuntur utraque, M. Pragæ, ubi domus est professa, Olomucii, Wratislaviae, Nissae et Brunae, magistratus et cives utuntur germanica, vix aliqui bohémica. Deinde magnates tam in Bohemia, quam Silesia et Moravia, omnes loquuntur solam germanicam, esto quidam sed respective pauci etiam calleant bohémicam. Dicasteria tria sunt: Pragæ in Bohemia, Brunae in Moravia, Wratislaviae in Silesia; Pragæ et Brunae plura negotia tractantur lingua germanica quam Bohemica, Wratislaviae sola germanica. In his dicasteriis nullus rector, quod agat, habet: nam Pragæ causas omnes agit procurator provinciae, Brunae noster utriusque linguae gnarus est agens causarum. Insuper Pragæ et Brunae habemus juris doctores sæculares, quibus causae nostrae committuntur. Qua ergo fronte Titius asserere audet ea, quae affert in puncto 2°, quae omnia manifeste sunt conficta, imo calumniosa.

Ad 3. Praecipua, de quibus Titius, provinciae seminaria et convictus sunt: Vetero Pragæ, Olomucii, Wratislaviae, Giczinii, Glacii, Comotovii. In convictu Vetero Pragensi ab anno 1696. usque modo et regentes et subregentes omnes fuere Bohemi. In seminario Vet. Pragensi plures regentes fuere Bohemi, quam Germani, hodiernus et natione et lingua Bohemus est. Subregentes hujus debent callere bohémicam propter rusticos subditos solam bohémicam callentes, et tales hucusque omnes fuere. Olomucii regentes fuere jam Bohemi, jam Germani, subregentes vero omnes Bohemi eam callentes, ob rusticos itidem germanicam igno-

rantes. Wratislaviae regens debet esse Germanus, quia in hac urbe ignota est Bohemica.

Residentiae vero praecipuae in provincia sunt: Grupnensis 12 personarum, Sacro-Montana 8, Kossumbergensis 6, Liebeschicensis 6, Wartenbergensis 6. Ex his duae Sacro-Montana et Kossumbergensis sunt Bohemicae, verum nullum hucusque superiorem habuere, quam Bohemum. Reliquae sunt pure germanae. Qui ergo Titius asserere potest, quod in praecipuis provinciae seminariis regentes, et subregentes, et in residentiis superiores constituentur non nisi Germani.

Ad 4am. Provinciales jam fuere Bohemi, jam Germani. Si autem ratio Titii spectetur, deberent esse soli Germani; nam archiepiscopus Pragensis, episcopus Olomucensis, episcopus Wratislaviensis, 12 principes et duces ignorant Bohemicam, solam callent germanicam; magnates, caeteri comites et barones, primores urbium, celebriorum praecipue, per totam provinciam vel puri Germani sunt, vel si qui ex his pauculi etiam calleant bohemicam, communiter tamen loquuntur germanice. Cum his agere debet provincialis; quomodo aget Bohemus, cum plerique ex illis non latine, sed solum germanice loquantur. Cum plebeis et rusticis, apud quos in Bohemia et Moravia ut plurime lingua viget bohémica (ob quod etiam P. Jacobus Willi, triennali experientia doctus, linguam bohemicam vocare solebat linguam *rusticorum*) Provincialis non habet, quod conversetur aut agat, insuper, si provinciae hujus urbes et personae nostrae in tres dividantur partes, nimirum duae tertiae sunt germanae, una tertia vel bohemae vel mixtae. Quod si adeo etiam necessarium esset, ut provinciales Bohemiae linguam nossent Bohemicam, PP. Generales non bene consuluissent huic provinciae, quando visitatores et V. Provinciales constituerunt linguae bohemicae ignaros et solam germanicam callentes, quales hucusque et soli fuere: P. Florentius Montmorenci Belga, P. Henricus Lamparter Bavarus, P. Nicolaus Avancinus Austriacus, P. Jacobus Willi Helvetus. Nolo hic referre detrimenta, quae provinciae nostrae illata sunt iis temporibus, quibus huic provinciales praefuere Bohemi.

Ad 5am. Ex 13 consultoribus provinciae ab anno 1696 usque modo 6 fuere Germani, reliqui omnes Bohemicae bene gnari. Similis querela delata fuerit ad P. Thyrsium p. m., qui 24. Maji 1692 provinciali Bohemiae sic rescripsit: contemnenda est reflexio, quod postquam P. Georg. Hiller in socium assumptus fuerit, omnes CC. provinciae sint unius fere linguae Germanae. Ego certe in Bohemia socios omnes, veluti unius reputo linguae, neque discrimen ibi inter germanicam et Bohemicam ullum fieri velim; ita ille. Et quo delaberemur, si in distributione officiorum, maxime praecipuorum, ad linguam, non autem ad qualitates personarum attenderetur.

Ad 6. Procuratores provinciae ab A. 1696 fuere:

P. Lucas Englisch	Moravus,	Boh. Germ.
P. Samuel Höppel	Bohemus,	Boh. Germ.
P. Godefridus Escher	Moravus,	Boh. Germ.
P. Carolus Basenheim	Belga,	Boh. Germ.

Ex his ne unus linguae bohemicae fuit ignarus, qui ergo asseri potest, quod hi constituentur non nisi soli Germani?

Ad 7m. Socii provincialis ab A. 1696 fuere:

P. Henricus Schmidt	Bohemus,	Boh.	
P. Leopoldus Henndl	Belga,	—	Germ.
P. Jacobus Stessel	Austriacus,	—	Germ.
P. Joannes Capeta	Moravus,	Boh.	
P. Godefridus Escher	Moravus,	Boh.	

Ex his quinque duo fuere Bohemicae ignari, reliqui gnari, qui ergo rursus asseri potest, hos constitui non nisi solos Germanos? Et in quem finem socius provincialis linguam nosse deberet bohemicam? Rationes domiciliorum et bonorum, quas ille revidet, omnes lingua conficiuntur latina, nihil aliud etiam est, quod exigit linguae bohemicae peritiam, ergo.

Ad 8m. De professoribus academicis abunde dictum est ad 1m.

Ad 9m. Magistri novitiorum ab A. 1696 fuere:

P. Tobias Losseniczki,	Bohemus,	Boh. Germ.
P. Wolfgangus Preisler,	Bohemus,	Boh. Germ.
P. Paulus Stralano,	Silesius,	Boh. Germ.
P. Godefridus Weidinger,	Silesius,	Boh. Germ.

Qui ergo asseri potest, novitiorum magistros constitui non nisi solos Germanos, cum nec unicus ex his fuerit bohemicae linguae ignarus. Quamvis etiam nihil exigit, ob quod iste linguam nosse deberet bohemicam, quin e contra est, quod exigit, ut perfecte nôrit Germanicam; nam lectores mensae ipse corrigit, legitur autem Brunae cum latina sola germanica. Exhortationes latinae repetuntur propter coadjutores germanice, qui ordinarie sunt Germani, pauculi vero Bohemi (communiter norunt germanicam), quod vel inde patet, quod ex 257 coadjutoribus provinciae hujus non nisi tres sint, qui solam intelligant et loquantur bohemicam.

Ad 10m. Pari ratione socius magistri debet esse Germanus: nam ipse Catechesin facit quot hebdomadis, quae propter coadjutores fieri debent germanice, puncta iisdem legit et explicat etiam pro exercitiis germanice etc.; nihilominus tot fuere Bohemi quot Germani, modo bene nôrint linguam germanicam.

Ad 11m. Falsitas patet ex praecedentibus, vix aliqua, taceo pleraque, ut ait Titius, ex memoratis officiis exigunt ut etiam bohemicam nôrint, illa vero, quae exigunt, certo, et semper pro illis obeundis constituti sunt hucusque viri, qui bohemicam nôrunt.

Ad 12m. Exhortationes bohemicae ne quidem in unico loco mutatae sunt in germanicas.

Ad 13m. Neque ullibi conciones bohemicae ad populum mutatae sunt in germanicas. Oppaviae e contra P. Mathias Tanner provincialis bohemus mutavit in templo nostro germanicas conciones in bohemicas, sed cum ingenti strepitu, murmure et detrimento civium, qui omnes germa-

nicam loquuntur, et soli ex pagis vicinis rustici hodiedum occupant sub concione templum, primoribus et civibus ad alia templa, ubi concio fit germanica, dilapsis.

Ad 14m. Germanae conciones, ubi non erant, nullibi sunt inductae ab immemorabili tempore. Exhortationes vero matutinas in templo Vet. Pragensi induxit P. Jacobus Willi, ut in tanta civitate illo tempore familia germana verbum Dei posset audire, citra tamen ullum aut linguae aut concionis bohemicae praejudicium.

Ad 15m. Non video, quomodo nationale Bohemorum nomen videri possit caeteris invisum, praesertim cum tot e nostris natione sint Bohemi, lingua Germani, neque unquam audiui ab aliquo nostro Bohemum quempiam per contemptum fuisse vocitatum Bemakum. Hoc verum est, quod Germani suo idiomate Bohemos vocent Bemaken, sed non per contemptum, sicuti appellant Polonos Polaken, Slavones Slowaken, Cosacos Cosaken etc.

Ad 16m. Quod Kuttenbergam ex novitiatu missus fuerit Pharmacopaeus post quinque solum mensium probationem, palmare mendacium aut figmentum est. Excuso tamen illud, ut possum: audiverit Titius aliquid de quinque mensibus; ut ergo haberet, quod carperet, interpretatus fuit, quod Pharmacopaeus iste, novitius sit quinque solum mensium. Si in rei veritatem indagasset, tunc intellexisset, huic quinque menses deesse ad explendum tirocinii biennium. Sed neque ante hos expletos eo missus fuisset, si necessitas id non exegisset. Insuper rectorem habet, qui et magister novitiorum et instructor tertiariorum fuit, cui commendavi novitium, ut ejus curam gereret per pauculos menses residuos veluti ejus magister novitiorum.

Ex omnibus hucusque allatis clare deducitur id, quod initio dixi, nempe: Titius vet habet notitiam personarum, nationum, linguarum, magnatum, magistratuum, dicasteriorum, officiorum etc., vel non habet. Si habet, tum studiose mentitus est in omnibus et singulis; si non habet, tunc omnia et singula malitiose confinxit.

Nihil equidem Adm. Rae. Pati. Vae. praescribere intendo, hoc tamen ad elucidanda magis allata et deprehendendam Titii proterviam humillime rogo, ut ab Adm. Ra. Pe. Va. petantur a Titio responsa ad puncta sequentia:

1. Ut nominet praecipuos illos nationis bohemicae viros, qui ea, qua par est ratione non aestimantur.

2. Quos. aut quales viros intelligat per Bohemos, de quibus omnes ejus agunt querelae. Si enim illos intelliget, qui vel natione sunt Bohemi vel qui linguam callent bohemicam, in quovis puncto convinceretur falsitatis. Quod si vero requireretur aliquod adhuc aliud super additum, exprimat illud.

3. Quaenam collegia et residentias et seminaria intelligat per primaria.

4. Nominet illos rectores germanos, qui collegiis primariis, item regentes, et superiores, qui seminariis et residentiis, itidem primariis

praefecti fuissent cum damno domiciliorum horum et sua confusione ex hoc ortis, quia peritia linguae bohemicae fuerant destituti.

5. Recenseat ejusmodi damnum vel unicum et vel unius confusionem propterea exortam.

6. Nominet principes, magnates, magistratus illos, apud quos dicti rectores, regentes et superiores omnia per interpretes agere debuissent.

7. Nominet vel unum subregentem linguae bohemicae ignarum, in tali loco constitutum usquam fuisse, qui linguae bohemicae exigeret peritum.

8. In quem finem provinciales, horum consultores et socii, professores academici, magistri novitiorum horumque socii, debeant necessario linguae bohemicae esse gnari.

9. Nominet vel unum ab a. 1696 provinciae procuratorem, qui linguam bohemicam ignorasset.

10. In quo domicilio exhortationes domesticae et conciones ad populum bohemicae mutatae sint in germanicas.

Demum, quemadmodum singularem Adm. Rae Pi Vae gratiam agnosco, quod dignata sit querelas Titii mihi communicare, ut locum reperiret veritas et aequitas; ita Adm. Ram Pem Vam nunc submississime rogo, ut in casu, quo responsa Titii ad decem hic ultimo prolatae quaestiones peterentur et ille ad singulas ea mitteret, Adm. R P V a haec ipsa mihi communicare rursus dignetur. Paternis ejusdem gratiis me reverendissime commendo.

Pragae, 20. Octob. 1706.

Admodum Reverendae Paternitatis Vae humillimus in Christo servus
et filius Joannes Miller.

III.

Bibliografie.

A. Tištěná díla Balbínova.

Výčet spisovatelské činnosti Bohuslava Balbína podán jest v bibliografii Tovaryšstva Ježíšova: „Bibliothèque de la Compagnie de Jésus par les Pères Aug. et Aloys. de Backer S. J. Nouvelle Edition par Carlos Sommervogel S. J. — Také Stanislav Vydra v životopise Balbínově již r. 1788 zaznamenal Balbínovy jak tištěné knihy tak i rukopisy, které znal.

Jsou pak spisy Balbínovy tiskem vydané (dle těchto seznamů) tyto :

1. Legatio Apollinis coelestis ad Universitatem Pragensem. Pragae 1646. 12°.

2. Poëma de Imagine B. Vis S. Lucae. Brunae 1646. (P. Gumpenberg zmiňuje se o něm ve své knize „Atlas Marianus“ 1672 pg. 861.)

3. Sodalis Marianus. Olomucii. 1653. 8°. (Anonym.)
4. Latinitas fugiens et Parvus Cicero. Comaediae duae, in quibus inutiles Grammaticorum discordiae satyrice expolit Gloria Si Ven-
ceslai.
5. In naufragio incendium. Oratio de S. Maria Magd. pedes Xi
ungente. Olomucii 1653. 8°.
6. Elogia tria sepulcralia Ferdinandi IV., Romanor., Bohem.,
Ungariae Regis 1654. Glacii composita. (cfr. Verisimilia, ed. 3. ann. 1701
n. 14.)
7. Diva Wartensis seu Origines et miracula Magnae Dei homi-
numque Matris Mariae, quae a tot retro saeculis Wartae, in limitibus Si-
lesiae Comitatusque Glacensis, magna populorum frequentia colitur. Praegae
1655. 4°. pg. 304. — Vydáno také německy.
8. Diva Turzanensis. Olomucii 1658. 8°. pg. 264.
9. Auxilia Poëtices seu Epitheta J. Bucellini. Praegae 1659. 12°.
— Jiné vydání zjednal Balbín již r. 1637 ve Vídni.
10. Examen melissaeum seu Epigrammatum libri 5, quibus 6.
additur ex graecis fontibus. Praegae 1663. — 3. edit. Viennae 1670, 4.
ed. Coloniae Agrip. 1687.
11. Vita venerabilis Arnesti I. Archiepiscopi Praegensis. 1664,
4°. pg. 450.
12. Diva montis sancti ad Argentitodinas Příbramenses. Praegae.
1665. pg. 472. — Auctuarium I. Sacra memorabilia Regionis, quae
circa S. Montem sita est, seu districtus Bodbrscensis. pg. 114. — Aucta-
rium II., quod illustrissimae et antiquissimae stirpis Baronum Maloveciorem
antiquitates complectitur. pg. 32.
13. Syntagma historicum, quo illustrissimae et pervetustae
Comitum de Guttenstein origines exhibentur. — Vita beati Hroznatae.
1665. fol. pg. 93 et XIII.; tabulae genealog.
14. Verisimilia humaniorum disciplinarum. Praegae 1666. pg.
297. Notae in Verisimilia ibid. 1666, pg. 152; — 2. ed. Lipsiae 1687 curā
Christiani Weis, direct. gymn. Zittav.; nova ed. Praegae 1701.
15. Dissertatio historico-politica, in qua de titulo Principis
Archiepiscopi Praegensis et universim de titulis Bohem. Nobilitatis,
quatenus ad S. Rom. Imperium revocatur, breviter et fundamen-
tallyter disseritur. 1668. (Cfr. Epitom. pg. 252.)
16. De martyrio P. Joannis Ogilbaci Praegae 10./II. 1671. —
Letters Notices (Rochampton) 1877. pg. 196. seq.
17. „Atlas Marianus“ P. Gumpenberg. 1672. obsahuje tyto články
z pera Balbínova: Anagramma. pg. 1. — Imago B. V. miraculosa
Immacul. Conceptionis Ravae in Polonia n. 147. pg. 261. — Anagramma
pg. 412. — Imago B. V. Cojaviensis. in Bohem. n. 171. pg. 524. —
Imago Vyšehradensis Prag. n. 182. pg. 534. — Imago Liběšicencis n. 184
pg. 535. — Imago Dolorosae Prag. — Imago Appricoll. Soc. J. Praegae
ad. s. Nicolaum n. 188. pg. 538. — Imago S. Mariae Maj. Soc. J. Brunae.
— Imago Ravenensis Soc. J. in Polonia, n. 180. pg. 572. — Imago

Lauretana Glogov. in Germ. Super. n. 75. pg. 616. — Imago de Crypta Prag. in Boh. n. 99. pg. 641.

18. Tractatus de jure coronandi Reges Bohemiae a Moguntino ad Pragensem Archiepiscopum translato, dedic. episcopo Olom. 1677. (Cfr. Epitom. pg. 236.)

19. Epitome historica Rerum bohemicarum seu Historia Boleslaviensis. Praegae 1677. fol., pg. 631. (Cfr. Bolland. Acta SSor: April. vol. III. pg. 202. Jun. vol. V. pg. 140; Sept. vol. VII. pg. 825.)

20. Quaesita oratoria seu eloquentiae praecepta. Praegae 1677. pg. 265. — Augustae Vindel. 1711. 8°.

21. Miscellaneorum historicorum Bohemiae: Decad. I. liber I. qui historiam naturalem complectitur. Prag. 1679 fol.

Decad. I. liber II. popularis seu de Bohemiae populo et veteribus et novis incolis. Prag. 1680. fol.

Decad. I. l. III. topographicus et chorographicus. Praegae. 1681. fol. (Cfr.: Acta eruditor. Lipsiens. 1682. pg. 241. násl. a 265. násl.)

Decad. I. l. IV. Hagiographicus seu Bohemia sancta. Praegae 1682 fol. — Vita b. Joannis Nepom. Martyr. ed. Antverp. in Actis SSor ed. Prag. 1682; ed. Augustae Vindel. et Prag. 1725; ed. Augustae Vindel. 1730.

Decad. I. l. V. parochialis et sacerdotalis. Ex authenticis 13 vol. libror. erection. excerpta adducit et notis historicis illustrat. Praegae 1685. fol.

Decad. I. l. VI. archiepiscopalis (litterae publicae). Praegae 1684. fol. (Cfr. Acta eruditor. Lipsiens. 1685 pg. 18. násl.)

Decad. I. l. VII. regalis seu de ducibus et regibus Bohemiae. Praegae 1687 fol.; ed. Prag. 1735 (Cfr. Acta eruditor. Lipsiens. 1687, pg. 605 násl.)

Decad. I. l. VIII. epistolaris, vol. I. Prag. 1688. fol. (vol. II. in manuscriptis.)

Decad. II. l. I. prooemialis ad stemmatographiam Bohemiae. Praegae 1687. fol.

Decad. II. l. II. Tabularium stemmatographicum. Genealogicae tabulae regni Bohemiae. Praegae 1687. fol.

22. Brevis tractatio de amplificatione oratoria. Herbipoli 1688. 16°. Prag. 1701. 8°.

23. Syntagma Lobkoviczianum. (Cfr. Boh. doct. II. pg. 379.)

24. Syntagma ill. familiae Comitum de Kolovrat. Praegae 1767. 4°.

25. Tabularium Genealogicum. Praegae 1770. 4°.

26. Dissertatio apologetica pro lingua Slavica praecipue Bohemica. Edid. F. M. Pelzl. Praegae 1775. 8°.

27. Bohemia docta, p. I. (Tractatus historicus de Carolina Universitate Prag.) Edid. Raph. Ungar. Praegae 1776. 8°. — P. II. (de viris doctis et litteratis) Praegae 1778. 8°. — Pars III. (De bibliothecis et manuscriptis codicibus) Praegae 1780. 8°.

28. Boh. Balbini Bohemia docta. Edid. P. Candidus a S. Theresia. Tract. I. Pragae 1777. 8°. — Tractatus de bibliothecis et manuscriptis. Pragae 1777. 8°.

29. Boh. Balbini: Additamenta ad praefationem in libros erectionum. Edid. Dr. Wenc. Mich. Rokos. Pragae 1792. 8°.

30. Vita Venerab. P. Nicolai Lancicii S. J. Opus posthumum. Pragae 1690. 8°. — Německé vydání: Mnichov 1701. 8°.

31. Sacrorum pulverum Regni Boh. mensis Novembris. P. Georgii Crugerii e societate Jesu opus posthumum. (Pragae 1761.) — Mensis Decembris. (Pragae 1767.)

32. Miscellaneorum decad. I. liber X. curialis. Vydal Jos. v. Riegger v „Materialien zur Statistik von Böhmen“. Prag und Leipzig 1787—94. (passim).

B. Rukopisná díla Balbínova.

Stanisl. Vydra vypočítává (vedle svrchu uvedených tištěných prací) ještě tato rukopisná díla Balbínova, pokud mu známa byla:

1. Annales Provinciae Bohem. S. J. 1556—1578 et seq. Cfr. Epit. I. III. c. 14. pg. 260. (Sommervogel: „Oblata fuit P. Boh. Balbino ejus adeo desiderati operis condendi provincia, ad quam ille . . . non piger accessit opusque ipsum, sub anno 1555 ortus, ad multos quidem annos perduxit; verum quo illa scripta post ejus obitum . . . dilapsa sint, multa diligentia adhibita explorare non licuit. Chartae tamen, innumeris literis plenae et ad caedem oculorum aptissimae, repertae sunt usque ad ann. 1578.“)

2. Historia colleg. Jiczinensis (od r. 1622—1762) pg. 771 vel. 4°. (Cfr. Miscellan. Dec. I. l. IV. pg. 211. — Autograf uložen v bibliotheca musea král. Českého v Praze. Sign. 3. H. 3. — Od r. 1622—1627 vlastní rukou Balbínovou psáno, do r. 1636 jím složeno.

3. Historia ecclesiae metropolit. Prag. (Cfr. Epit. I. III. pg. 280.)

4. Quaestio historica, an b. Hroznata a propriis cognatis captus et occisus sit. Appendix: Demonstratio. quod Guttensteinii Comites antiqui procedant ex stemmate b. Hroznatae. — (V archivu kanonie Tepelské.)

5. De cathedralibus et Collegiatis ecclesiis. (Cfr. Miscell. Dec. I. l. V. pg. 38.)

6. Catalogus de Cartusiis Bohem. (Cfr. ibid. pg. 225.)

7. Catalogus Magistrorum hospital. in pede pontis Prag. (Cfr. ibid. pg. 241.)

8. De coenobiis Cisterciensibus. (Cfr. ibid. pg. 52.)

9. De partenone S. Georg. Prag. (Cfr. ibid. pg. 62 sequ.)

10. Index supremorum scribarum Regni Boh. (Cfr. ibid. pg. 261.)

11. Rationarium temporum. (Cfr. Decad. I. Miscell. l. VII. pg. 69.)

— V universitní knihovně pražské (signat. XV. D. 6. pag. 87.—224.); téhož přepis z r. 1685: „ex ejus manuscripto autographo, quod penes me servo. Descriptum a 1685.“ — V bibliotéce musea hrát. Českého přepis

jiný (signat. VIII. A. 20.), opatřený „imprimatur“. Při r. 1620 poznámka „ultra non est author progressus, morte praeventus.“

12. De civitatibus. (Cfr. ibid. pg. 93.)

13. Valerius Maximus Bohem. (Cfr. ibid. pg. 190.)

14. De Magistratibus et officiis Regni Boh. (Cfr. Miscell. Dec. I. I. II. pg. 47.)

15. Tractatus de Comitibus Waldstein. (Cfr. Miscell. Dec. II. I. II. part. 4.)

16. Animadversiones ad Insignia procerum Bohem. Ad Clariss. D. Jacob. Spenerum.

17. Epistolae ad varios scriptae et responsa ad Balbinum.

18. Disquisitio historica de b. Angela, quae Carmelitana et Regis Boh. filia traditur. (Cfr. Miscell. Dec. I. I. IV. pg. 44.)

19. De familia Martinitziana. — Rukopis německy psaný.

20. De Reliquiis ss. Corporum in regno Boh. — de bonis et ditionibus ecclesiasticis in vetere Bohemia. — Miscellanea de episcopatu Litomyšliensi, diversis ecclesiis Collegiatis, et Canoniorum in Bohemia Collegiis. — Miscellanea de Equitum religiosorum coenobiis in Bohemia et de Crucigeris Pragensibus. — De variis coenobiis Canoniorum Regular. S. Augustini. — De ordine Canoniorum Regular. Praemonstrat. et variis eorundem in Bohemia et Moravia coenobiis: Gradicensi, Lucensi, Doxanensi, Chotěšoviensi etc. — Compendiosa tractatio de civitatibus Prag., urbe Žatec., Glatoviensi, Kuttenberg., Budvicensi, Plsnensi. — Explicatio haereseos hussiticae ejusque ortus et progressus.

21. Turbae haeticorum in Bohemia ab a. 1603—1619 (in compendio relatae). — Appendix ad I. Regum seu Dec. I. Miscell. I. VII. — Additamenta ad praefat. in libros Erectionum seu Dec. I. I. V. —

22. Volumen II. litterar. publicar., quatenus ad coronam Bohemiae pertinent. — Disquisitio critica: an Mariale habeat auctorem V. Arnestum I. Archiepiscopum Pragensem. — Disputatio de censibus Plebanorum. — Observationes in historiam hussiticam Theobaldi. — Chronicon Benessii Weitmilii a Balbino in compendium redactum. — Excerpta ex Cuttnensi historia. — Animadversiones histor. in librum „Speculum domus Austriacae“. — Animadversiones criticae in I. Crugerii „Sacerdotum memoriae incliti regni Bohem.“ — Prolegomena libri „de regimine principum,“ inventione, authore, sc. Carthusia etc.

23. Orationes funebres Imperatorum, Regum Boh. seu Appendix ad librum Regum. — Observationes de Rokycana, Jacobello, Conrado Archiep., de secta Piccarditarum, Orebitarum, Adamitarum.

24. Varia notata et excerpta de Principibus et Regibus Bohem.

Ve dvorní knihovně vídeňské uloženy jsou mimo to:

25. Rukopis Miscell. dec. I. lib. VII. diplomaticus (jednající o r. 1157—1341) fol. str. 218.

26. Vita P. Adami Kravařský S. J. (Excerptum Decad. I. l. IV.)
 27. Seznam knih tištěných i rukopisů, z nichž lze poznati historii Čech za dob dávných.

V universitní knihovně pražské chovají se pak ještě tyto rukopisy:

27. De regni Bohemiae felici quondam nunc calamitoso statu. (Cfr. Truhlář: Catalogus codicum latinorum. č. 2010.)
 28. Adversariorum p. I. seu lit. A. (Cfr. č. 1312. ibidem.)
 29. Historia Bohemiae — Origines Bohemor. Latinský překlad Balbínův Hájkovy kroniky l. 644—869. (Cfr. ibidem č. 317.)
 30. Historia collegii S. J. Pragensis ad S. Clementem. Pravděpodobně totéž dílo, jež uvedeno pod č. 1. (Cfr. Truhlář o. cit. č. 1.)
 31. Boh. Balbini: Principum et regum Bohemiae notata genealogica. (Cfr. ibidem č. 2717.)

Bibliotheka kanonie Strahovské chová tyto Balbínovy rukopisy:

32. Decadis II. lib. I. Prooemialis ad Stemmatographiam Bohemiae (tiskem vydáno Vetro-Pragae 1687.).
 33. Tom. II. posthumorum Miscell., sc. Bohemiae sanctae et impiae exempla et alia plurima religiosa.
 34. Tom. III. posthumorum Miscell. Continet historica uti conspectus docet (de bello hussitico et alia) excerpta.
 35. Tomus IV. posthumorum Miscell. Continet historica, genealogica — de statu politico Coronae Bohem.
 36. Tom. V. Geographica Ilias. Continet plurimas epistolas ad B. Balbinum missas, exhortationes spirituales ejusdem.
 37. Tom. VI. posthumorum Miscell. Chronologica (Rationarium temporum). Excerpta Goldasti, — sc. observationes criticae B. Balbini in aliorum libros ac vicissim Notae et Censurae criticae in libros historicos cum hujus replicationibus et responsionibus.
 38. Tom. VII. posthumorum Miscell. de Ordinibus, Monasteriis. Archivalia, Privilegia, Bullae etc. Vitae B. Agnetis partes et alia ad B. Agnetem spectantia.
 39. Tom. VIII. Adversariorum R. P. Boh. Balbini Pars II. seu littera B. (Excerpta.)
 40. Tom. IX. de Magistratibus. (byl v censuře za života Balbinova).
 41. Tom. X. Historica Bohemiae. Ex B. Balbini S. J. scriptis et notatis posthumis collecta . . . a Thoma Antonio Putzla cher, Jurium Dre et Regni Bohem. Advocato jurato. — Obsahuje: B. Balbini Appendix ad l. Regum seu Dec. I. l. VII. (str. 1—210.) — Additamenta B. B. ad Praefationem in libros Erektion. seu Decad. I. l. V. (str. 211—229.) — De christiana Religione in Bohem. in-

ducta ab B. B. (str. 227—234.) — De slavicae gentis in Sacra et res Christianas et Religionem liberali pietate (str. 235—238). — De ecclesia Metropol. Prag. (str. 239—358.) — De reliquiis SSor. Corporum in regno Boh. (str. 260—270.) — De bonis ecclesiasticis in vetere Boh. (str. 271—282.) — De cimeliis Regni Boh. in Arce Karlstein olim depositis (str. 283—292.) — De Episcopatu Litomysslensi in Boh. (str. 293—294.) — Collegia Canoniorum in regno Boh., et quidem. Veter. Boleslav., S. Aegidii, S. Apolinaris, Vyšehrad., OO. Sanctorum (str. 295—308.) — De equitum religiosor. coenobiis in regno Boh.: Templarior., Rhodiorum seu Melitens., Teutonicor. et Zderazens. (str. 309 až 314.) — De Crucigeris Pragens. (str. 315—324.) — De coenobiis Canonior. regul. S. August. (str. 326—348.) — De ordine Canonior. regul. Praemonstr. (str. 349—416.) — Foundationes et Fundatores varior. Coenobior. Boh. et Moraviae. (str. 417—444.) — Tractatio de vita et progressu haereseos Husiticae necnon Taboritar. ac Piccardor. in regno Bohem. (str. 445—526.) — Turbae haereticorum in Boh. ab an. 1603—1619. (str. 527—586.) — Fundatio Monasterii Karmelitar. nunc Franciscanorum B. V. ad Nives in Nova civitate. (str. 587—596.) — Privileg. transmutationis Monasterii PP. Dominicanor. a S. Agnete ad S. Aegidium Prag. (str. 597—600.) — Ferdinandi I. Mandatum de promovenda Religione catholica et imbuendis in ea juvenibus An. 1560 (str. 607—608.) — Relatio de statu eccl. in Boh. ad Pontificem per Archiepiscopum Prag. Cardin. ab Harrach An. 1637. (str. 609—630.)

C. Listy Balbínovy.

O korespondenci Balbínově, pokud podnes jest literárně známa, pojednáno mimo některá nova, jež tento spis přináší, ještě v následujících statích:

1. Ferd. Menčík: „Petr Lambeck a Balbínova Epitome.“ (Věstník král. české společ. nauk 1889. str. 183—202.)

2. A d. P a t e r a: „Dopisy Boh. Al. Balbína k opatu Tepelskému Rajmundu Wilfertovi I. a knězi téhož kláštera Alojsiovi Hackenschmidt z l. 1664—1667. (47 počtem.) — ibid. r. 1888 str. 143—226.

3. T ý ž: „Dopisy Boh. Balbína ke Kristianu Weissovi, říditeli Žitavského gymnasia — ibid. r. 1887.

4. C. A. P e s c h e c k: „Briefwechsel zwischen Fr. Weiss und Boh. Balbín“, v Neu. Lausitzer Magazin XI. 339., XV. 51—54.

5. V. V. Z e l e n ý v životopisné studii „Tomáš Pešina z Čechobrodu“ v Čas. Čes. Musea 1884.

6. V. S c h u l z: „Epistolae ad varios scriptae et responsoriae vicissim ad Balbinum“ (v korespondenci Jesuitů prov. české).

7. Dr. J. V. Š i m á k: „List B. Balbína o dějinách kláštera Chotěšovského“ v Pam. Archaeol. XXII. str. 592—594.

8. „Petri Lambeckii commercium litter.“ (Katalog rukopisů vídeň. dvor. knihovny tom VI. č. 9712 až 9716.

D. Spisy,

jichž (mimo uvedené) při spisování tohoto díla použito bylo:

Beckovský Jan. Poselkyně starých příběhův českých r. 1526. až 1715. (T.) Svazky 3. K tisku upravil Dr. Ant. Rezek. Dědictví sv.-Prokopské. V Praze 1878—1880.

Besídka pro zábavu a poučení 1878 č. 91. a 1879 č. 11.

Biener z Bienenberku K. Geschichte der Stadt Koeniggraetz. 1780. I. díl, II. díl v rukopise hist. mus.

Bílek Tomáš. Důchody a statky jesuitských kollejí a sídel v království Českém zřízených a r. 1773 zrušených. Věstník král. č. spol. nauk 1889 a násl.

— Statky a jmění kollejí jesuitských, klášterů, kostelů . . . v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V Praze 1893.

Blahověst 1861. Z denníku Jesuitů u sv. Klimenta v Praze.

Dr. Borový Klim. Dějiny diecese pražské. V Praze 1874.

Brandl V. Život Jos. Dobrovského. V Brně 1883.

Caroli Caraffae Commentaria de Germania sacra restaurata.

— Relatione dello stato dell' Imperio e della Germania (viz G. Müller, 23 svaz. Archiv für Kunde oester. Geschichte).

Cechner Ant. Soupis památek hist. a uměl. v království českém. Archaeologická komise při české Akademii XIX. Politický okres královéhradecký. 1904.

Cornova Ignaz Die Jesuiten als Gymnasiallehrer. Prag 1804.

L. Domečka, Průvodce po Hradci Králové a okolí 1894.

— Pam. arch. XIX. 391.

— Kostel Panny Marie v Hradci Král. Ratibor 1900. Č. 32 a 33.

P. Duhr Bern. S. J. Die Studienordnung Soc. J. Freiburg 1896.

— Bajky o jesuitech. Přeložili a doplnili Dr. J. Tumpach a Dr. Ant. Podlaha. Vzděl. knihovny katol. svaz. XX.

Ebner Rup. S. J. Die Jesuitengymnasien in Oesterreich (jako oprava spisu: Kelle Jan, Die Jesuitengymnasien in Oesterreich).

Dr. Eiselt J. Koeniggraetz in der Vorzeit u. Gegenwart 1868—93.

— Die Jesuiten in Koeniggraetz. 1863.

D'Elvert, Die Rechtsvertretung der Jesuiten-Collegien. Not. Blatt. 1859. Brünn. No. 6.

Frind Anton. Die Geschichte der Bischoefe und Erzbischoefe von Prag. Prag. 1873.

— Die Kirchengeschichte Boehmens. 4 Baende. Prag. 1878.

Gindely Ant. Geschichte der Gegenreformation in Boehmen. 1894.

Goerres. Die Jesuiten u. die Reformation in Boehmen. Hist. pol. Blaetter. München. XXXVIII.

Hálek Vlastimil. Hrabě Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Vlast roč. VIII.

Hanuš J. Boh. Balbína Bohemica docta. Český časopis historický roč. XII. 1906.

De la Hay S. J. Considerationes (viz Dr. Rezek: Věstník kr. č. spol. nauk 1893 z let 1661—1680). Zčeštil Dr. M. Kovář ve Sborníku histor. kroužku 1893.

Hlavinka Al. Bludy a lži v dějinách. 1888.

Dr. Hodr Jak. Tom. Bílka Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova a působení jeho vůbec a v zemích království českého zvláště. Hlídka literární v Brně. 1897.

Janssen Joh. Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters. VIII. Band. Freiburg 1894. Volkswirtschaftliche, gesellschaftliche u. religioessittliche Zustaende. Ergaenzt v. Ludvig Pastor.

Jireček Jos. Hymnologia bohemica 1888.

— Paměti Viléma hraběte Slavaty (od l. 1608—1619). 2 díly. V Praze 1860.

Jungmann Jos. Historie literatury české. V Praze 1849.

V. Kalaš, Pamětní kniha děkanství královéhradeckého (rukopis), str. 254—297.

Kalina Tomáš. Z dějin katolické reformace v Čechách. — Studijní nadání v království českém. Č. Č. h. VII. V Praze 1901.

Dr. Kalousek Jos. České státní právo. Historický výklad. Vydání druhé. Praha. 1892.

— Řády selské a instrukce hospodářské 1310—16²⁶. Archiv český XXII. svaz. V Praze 1905.

— Obrana knížete Václava svatého. V Praze. 1901.

Kameníček Fr. O vzniku prvních dvou kolejí jezuitských na Moravě. Sborník histor. III. 1885.

— Dějiny jezuitského řádu na Moravě ve stol. XVI. (Viz sněmy zemské na Moravě.)

Klopp Onno. Der Dreissigjaehrige Krieg bis zum Tode Gustav-Adolfs 1632. Paderborn 1891. — Der Prager Bildersturm str. 478 a násl. a str. 486; „Die boehmische Rebellion ist das Werk des Terrorismus, den wenige über viele ausübten.“

Kneidl Frant. Program obchod. školy v Karlíně 1887—88.

Konrad Karel, Dějiny posvátného zpěvu staročeského. Díl první. V Praze 1882.

— Dějiny posvátného zpěvu staročeského od XV. věku do zrušení literatských bratrstev. I. Část. XV. věk a dějiny lit. bratrstev. Dědictví svatoprokopské. V Praze. 1893.

Dr. Krásal Frant. Arnošt hrabě Harrach, kardinal, kníže-arcibiskup pražský. Dědictví svatoprokopské. V Praze 1886.

Kronika královské Prahy. Vyd. prof. Frant. Ruth a Pavel Koerber v Praze 1903.

Dr. Kryštůfek Frant. Protestantství v Čechách. Dědictví svatoprokopské. V Praze. 1906.

— Všeobecný církevní dějepis. Díl třetí. Věk nový. Dědictví svatoprokopské. V Praze 1883.

- Květy roč. IV. 1869. V Praze.
- Lancicius (Łęczycki) Mikuláš. Spis o povinnostech bratří řeholních. Na česko přelož. od P. Jiřího Constantia T. J. V Praze 1665.
- Lepař Frant. Doplnky životopisné a knihopisné z Balbínova spisu „Historia Giczinensis S. J.“ Č. Č. M. 1895. č. 17.
- Lumír I. 1851. O prvopočátečním zřízení velké knihovny Jesuitů v Praze.
- Matice dítek v Chrudimi IV. 1888.
- Mejsnar Hyn. Balbínův večer. Čech 1888. č. 274.
- Menčík Ferdinand. Životopisný nárys Balbínův. Světozor. 1888.
- B. Balbín. Ruch roč. IX. 1887.
- Dodatky a opravy k biografickým starsích spisovatelů českých. Č. Č. M. 1888, str. 468.
- Mertz G. Die Paedagogik der Jesuiten, nach den Quellen von der aeltesten bis in die neueste Zeit dargestellt. Heidelberg 1898.
- Národ. 1864. Boh. Balbín, obránce jazyka českého.
- Náš Domov. V Olomouci 1895.
- Navrátil Boh. Z nové literatury o Jesuitech. Č. Č. h. r. IV. 1898.
- Palacký Frant. Würdigung. Č. Č. M. 1833.
- Dějiny české.
- Pastýř duchovní r. 1884 a 1886.
- Patera Ad. Dopisy J. A. Komenského k Drabíkovi z let 1664 až 1670. Č. Č. M. 1899.
- Pelzel Frant. Jesuiten 1786. Effigies.
- Gelehrte u. Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten. Prag. 1786.
- Plzeňská kniha pamětní (má na str. 176—181. Balbínovu latinskou báseň z r. 1660).
- Podlaha Ant. Dr. Jesuité a katolická reformace v Čechách. 1897.
- Předchůdce Schmidlovi v historii provincie české Tovaryšstva Ježíšova. (B. Balbín, Jan Miller, J. Dreihausen.) Sborník hist. kroužku VIII. 1899.
- Z dějin katol. reformace v Čechách v XVII. a XVIII. věku. (S. h. k. II.—IV., VIII., IX., X.)
- Koniáš. (S. h. k. 1893)
- List z kroniky jesuitských kolejí moravských. Č. M. M. XXIII. 1899.
- Duhr Bern. Bajky o jesuitech. Přeložili a doplnili Jos. Tumpach a Ant. Podlaha. Vzdělavací knihovna katol. svaz. XX.
- Jaké pohnutky vedly kněze z Tov. Jež. k práci literární (Jan Barner). Sbor. hist. kr. VII. 1898.
- Pospíchal Jiří, Paměti generála řádu Křížovnického z let 1660 až 1680 (viz Dr. Rezek, Věstník král. č. spol. nauk 1893).
- Dr. Pospíšil Jos. Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvin. V Brně 1883.
- Pražské Noviny 1850 č. 3.
- Procházka F. Ferdinandus I. et ordo Jesuitarum in Bohemia. De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis. Pragae. 1782.

Procházka Matěj. Činnost Jesuitů ve vědách. Obzor IX. V Brně.

Ratio studiorum et Institutiones Scholasticae Societatis Jesu per Germaniam olim vigentes, collectae, concinnatae, dilucidatae a G. M. Pachtler S. J. Tomus I. ab anno 1541 ad annum 1591. Berlin. 1887. Tomus II. Ratio studiorum ann. 1586, 1599, 1832. Berlin 1887. Tomus III. Ordinationes Generalium et ordo Studiorum generalium ab anno 1600 ad annum 1772. Berlin 1890. — Tomus IV. complectens monumenta quae pertinent ad gymnasia, convictus (1600—1773), itemque ad rationem studiorum (anno 1832) recognitam. Adornavit ediditque Bernhard Duhr S. J. Berlin 1894. (Dílo vyšlo jako II., V., IX. a XVI. svazek sbírky Monumenta Germaniae Paedagogica, vyd. K. Kehrbach.)

Dr. Rezek Ant. Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha první od r. 1648—1657, druhá: Vládaření císa. a krále Leopolda I. V Praze 1892, 93.

— Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách od vydání toler. patentu. V Praze 1887.

Dr. Rieger Boh. Z germanisačního úsilí XVIII. věku. Osvěta 1887. str. 385.

Riegger. Balbins Testament. Materialien X. č. 188.

Ruská Encyklopedie. 1873.

Rybička Ant. Č. Č. M. 1871, 393 Genealogie „Balbínové“.

— Přední křesťelé národa českého 1883.

— Královéhradecké rodiny erbovní 1873.

Salaba Jos. Slavatova apologie Jesuitů Č. Č. H. roč. IV. 1901.

Sedláček Aug. Hradý a zámky II. tab. 3. Znaky.

Schmidl Jan S. J. Historia Societatis Jesu provinciae Bohemiae 4 voll. Pragae. 1747—1759 ab anno 1555—1653.

Schulz V. Listář kolleje jesuitské u sv. Klimenta. Historický archiv akad. české č. 16. V Praze 1899.

— Korrespondence jesuitů provincie české z let 1584—1774. Historický archiv české akademie císaře Františka Josefa č. 17. V Praze 1900.

— Dvě kroniky jesuitské kolleje v Litoměřicích z let 1629—1662. (Věstník král. č. spol. nauk 1900.)

Slavata: Spis na obhájení Jesuitů. (Viz Schmidl: Hist. Soc. Jesu pars III. str. 142—151.)

Socherus Ant. S. J. Historia Soc. J. prov. Austr. fol. Lib. II. (O zavedení řádu jesuitského do zemí českých.)

Solař J. J. Dějepis Hradce Králové n./L. 1869.

Sommervogel Charl., Bibliothèques des écrivains de la Compagnie de Jesus. Liège, 1869—74; Paris 1890—94.

— Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes, publiés par des religieux de la Compagnie de Jésus, depuis sa fondation jusqu' à nos jours. Rennes-Paris. 1884.

Studijní nadání v království Českém. Nákladem c. k. místodržitelství pro Čechy. Svaz. I.—VI. V Praze. 1894—1899.

Studnička, Bohatýrové ducha 1898.

Svoboda Jos. T. J. Katolická reformace a Mariánská družina v království českém. V Brně 1888.

— Co jsou jesuité? V Praze. 1873. — Znovu otištěno jako „Dodatek“ v „Bajkách o jesuitech“. (Vzděl. knih. katol. svaz. XX.)

— Památky kolleje Klementinské v Praze. Časopis katol. duch. 1875, 1876.

— Z kraje Hradeckého. V Praze 1892.

Šafránek J., Balbín a jeho doba. Koruna Česká 1886, č. 42.

Šimek Jos. Bohemia docta. Č. Č. M. 1887.

Šittler Ed. Co bylo učiněno v Čechách pro ocenění a zachování památek uměleckých. — V Archaeol. Památ. XXI. str. 42.

Špaldák T. J. Česká jesuitica ze 17. a 18. století. (V roudnickém archivu chované listy gsneralů Tov. Jež. Thyrsa Gonzaleza (1687), Mich. Tamburiniho (1706), August. Gainicia (1662—72), Mutia Viteleschiho (1621), Jana Zornhausena (1648—50), listiny týkající se kolleje Litoměřické (1631—42) Chebské, Kladské, Pražské (Klement.), seznam rektorů Collegii Saganensis (1671—1713), sliby noviců a professů 1652 až 1749; reformace o professorech litoměřických, nekrology etc.) Sbor. h. krouž. roč. VIII. str. 223.

Špička Petr. Po stopách Drabíkových prorocství. S. h. k. 1895.

Svenda Frant. Zlatý, stříbrný, železný, měděný a hliněný obraz Králové Hradce. 1799—1800.

Tanner Mathias, Societas Jesu usque ad sanguinis et vitae profusionem militans. Pragae. 1670, fol. Se 173 obrázky od Karla Škrety.

Tomek W. Výpisky z pamětí kolleje Jesuitské u sv. Klimenta v Praze, sepsaných od Jesuitů. Č. Č. M. 1844.

— Mistopisné paměti města Hradce Králové 1885.

— Dějiny království českého. Vyd. 5. V Praze.

Tonner Emanuel Životopis B. Balbínův. — Rozprava na obranu jazyka slovanského. Matice lidu. V Praze. 1869.

— Česká Politika 1888 č. 330 a násl.

— Čech 1888 č. 272.

Trakal Jos. Závět Jana Petra hr. Straky. Výroční zpráva akademie za školní rok 1899—1900.

— Akademie hr. Straky v prvním třiletí 1896—1899. III. Výroční zpráva.

Truhlář J. Catalogus codicum manu scriptorum latinorum, qui in c. r. bibliotheca publica atque universitatis pragensis observantur. I. Pars. Pragae 1905.

Tumpach Jos. Dr. P. Bern. Duhra „Bajky o jesuitech“. Přeložili a doplnili Jos. Tumpach a Ant. Podlaha. Vzděl. knih. katol. svaz. XX.

Vávra Jos. Počátky katolické reformace v Čechách. S. h. k. V Praze. 1894.

Věstník král. české společnosti nauk. V Praze. 1887, 1888, 1889.

Vinařický Karel. Jesuité a národnost česká. Čas. katol. duch. 1866.

Vydra Stan. Boh. Balbins Leben. Prag. 1788.

Weiss Joh. Bapt. Weltgeschichte.

Winter Zikm. Dr. Život církevní v Čechách. Kulturní a historický obraz z XV. a XVI. století. V Praze. 1895.

— Život a učení na parlikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně historický obraz. Matice Česká. V Praze. 1901.

Wintera Vavřinec. Odboj Broumovských. Vzdělavací knihovny katol. svaz. XXXII. (V Praze. 1904. Vyvrací Pavla Skálu ze Zhoře, který nikdy Broumova neuzřel, a Gindelyho zúplna na základě listin a pravdu na jevo vynáší.)

Zalewski Stan. S. J. Jezuici v Polsce. Lwów. 1900.

Zelený V. Tomáš Pešina z Čechorodu. V Praze. 1884. Č. Č. M.

— Dopisy Balbínovy na Pešinu. Ibidem. 1884.

Dr. Zibrt Čeněk Bibliografie české historie. 3 díly. V Praze. Nákladem České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 1900—5.

Zvon. B. Balbín o právu jazyka českého v Čechách. V Písku. I. 1864.

Žák A. Gelazius Dobner, otec českého dějezpytu. Vlast VIII. 1891.

Žák Fr. T. J. Z epigramů B. Balbína. Vlast XXIII. str. 67.

sola laesa Justitia reparatione poterunt expiari. ^ Huc mea Eve
relasi peris forsitan est, vera ~~fama~~ ^{certe} et iusta esse nanquam desinet.
Tu ¹ Indigetum Bolemis Princeps maxime Venceslas, esto Iuratislaus!
et gloriam Bolemis Tuae restitue! in eum nos reponere locum, unde igna-
(veterem

^ Deus, cuius, faciat, ut bene, vel male! de Patria mereatur!

via nostra, et scelerata aliorum vindicta, ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰ ¹⁰⁰¹ ¹⁰⁰² ¹⁰⁰³ ¹⁰⁰⁴ ¹⁰⁰⁵ ¹⁰⁰⁶ ¹⁰⁰⁷ ¹⁰⁰⁸ ¹⁰⁰⁹ ¹⁰¹⁰ ¹⁰¹¹ ¹⁰¹² ¹⁰¹³ ¹⁰¹⁴ ¹⁰¹⁵ ¹⁰¹⁶ ¹⁰¹⁷ ¹⁰¹⁸ ¹⁰¹⁹ ¹⁰²⁰ ¹⁰²¹ ¹⁰²² ¹⁰²³ ¹⁰²⁴ ¹⁰²⁵ ¹⁰²⁶ ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ¹⁰²⁹ ¹⁰³⁰ ¹⁰³¹ ¹⁰³² ¹⁰³³ ¹⁰³⁴ ¹⁰³⁵ ¹⁰³⁶ ¹⁰³⁷ ¹⁰³⁸ ¹⁰³⁹ ¹⁰⁴⁰ ¹⁰⁴¹ ¹⁰⁴² ¹⁰⁴³ ¹⁰⁴⁴ ¹⁰⁴⁵ ¹⁰⁴⁶ ¹⁰⁴⁷ ¹⁰⁴⁸ ¹⁰⁴⁹ ¹⁰⁵⁰ ¹⁰⁵¹ ¹⁰⁵² ¹⁰⁵³ ¹⁰⁵⁴ ¹⁰⁵⁵ ¹⁰⁵⁶ ¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁸ ¹⁰⁵⁹ ¹⁰⁶⁰ ¹⁰⁶¹ ¹⁰⁶² ¹⁰⁶³ ¹⁰⁶⁴ ¹⁰⁶⁵ ¹⁰⁶⁶ ¹⁰⁶⁷ ¹⁰⁶⁸ ¹⁰⁶⁹ ¹⁰⁷⁰ ¹⁰⁷¹ ¹⁰⁷² ¹⁰⁷³ ¹⁰⁷⁴ ¹⁰⁷⁵ ¹⁰⁷⁶ ¹⁰⁷⁷ ¹⁰⁷⁸ ¹⁰⁷⁹ ¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ ¹⁰⁸² ¹⁰⁸³ ¹⁰⁸⁴ ¹⁰⁸⁵ ¹⁰⁸⁶ ¹⁰⁸⁷ ¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁹ ¹⁰⁹⁰ ¹⁰⁹¹ ¹⁰⁹² ¹⁰⁹³ ¹⁰⁹⁴ ¹⁰⁹⁵ ¹⁰⁹⁶ ¹⁰⁹⁷ ¹⁰⁹⁸ ¹⁰⁹⁹ ¹¹⁰⁰ ¹¹⁰¹ ¹¹⁰² ¹¹⁰³ ¹¹⁰⁴ ¹¹⁰⁵ ¹¹⁰⁶ ¹¹⁰⁷ ¹¹⁰⁸ ¹¹⁰⁹ ¹¹¹⁰ ¹¹¹¹ ¹¹¹² ¹¹¹³ ¹¹¹⁴ ¹¹¹⁵ ¹¹¹⁶ ¹¹¹⁷ ¹¹¹⁸ ¹¹¹⁹ ¹¹²⁰ ¹¹²¹ ¹¹²² ¹¹²³ ¹¹²⁴ ¹¹²⁵ ¹¹²⁶ ¹¹²⁷ ¹¹²⁸ ¹¹²⁹ ¹¹³⁰ ¹¹³¹ ¹¹³² ¹¹³³ ¹¹³⁴ ¹¹³⁵ ¹¹³⁶ ¹¹³⁷ ¹¹³⁸ ¹¹³⁹ ¹¹⁴⁰ ¹¹⁴¹ ¹¹⁴² ¹¹⁴³ ¹¹⁴⁴ ¹¹⁴⁵ ¹¹⁴⁶ ¹¹⁴⁷ ¹¹⁴⁸ ¹¹⁴⁹ ¹¹⁵⁰ ¹¹⁵¹ ¹¹⁵² ¹¹⁵³ ¹¹⁵⁴ ¹¹⁵⁵ ¹¹⁵⁶ ¹¹⁵⁷ ¹¹⁵⁸ ¹¹⁵⁹ ¹¹⁶⁰ ¹¹⁶¹ ¹¹⁶² ¹¹⁶³ ¹¹⁶⁴ ¹¹⁶⁵ ¹¹⁶⁶ ¹¹⁶⁷ ¹¹⁶⁸ ¹¹⁶⁹ ¹¹⁷⁰ ¹¹⁷¹ ¹¹⁷² ¹¹⁷³ ¹¹⁷⁴ ¹¹⁷⁵ ¹¹⁷⁶ ¹¹⁷⁷ ¹¹⁷⁸ ¹¹⁷⁹ ¹¹⁸⁰ ¹¹⁸¹ ¹¹⁸² ¹¹⁸³ ¹¹⁸⁴ ¹¹⁸⁵ ¹¹⁸⁶ ¹¹⁸⁷ ¹¹⁸⁸ ¹¹⁸⁹ ¹¹⁹⁰ ¹¹⁹¹ ¹¹⁹² ¹¹⁹³ ¹¹⁹⁴ ¹¹⁹⁵ ¹¹⁹⁶ ¹¹⁹⁷ ¹¹⁹⁸ ¹¹⁹⁹ ¹²⁰⁰ ¹²⁰¹ ¹²⁰² ¹²⁰³ ¹²⁰⁴ ¹²⁰⁵ ¹²⁰⁶ ¹²⁰⁷ ¹²⁰⁸ ¹²⁰⁹ ¹²¹⁰ ¹²¹¹ ¹²¹² ¹²¹³ ¹²¹⁴ ¹²¹⁵ ¹²¹⁶ ¹²¹⁷ ¹²¹⁸ ¹²¹⁹ ¹²²⁰ ¹²²¹ ¹²²² ¹²²³ ¹²²⁴ ¹²²⁵ ¹²²⁶ ¹²²⁷ ¹²²⁸ ¹²²⁹ ¹²³⁰ ¹²³¹ ¹²³² ¹²³³ ¹²³⁴ ¹²³⁵ ¹²³⁶ ¹²³⁷ ¹²³⁸ ¹²³⁹ ¹²⁴⁰ ¹²⁴¹ ¹²⁴² ¹²⁴³ ¹²⁴⁴ ¹²⁴⁵ ¹²⁴⁶ ¹²⁴⁷ ¹²⁴⁸ ¹²⁴⁹ ¹²⁵⁰ ¹²⁵¹ ¹²⁵² ¹²⁵³ ¹²⁵⁴ ¹²⁵⁵ ¹²⁵⁶ ¹²⁵⁷ ¹²⁵⁸ ¹²⁵⁹ ¹²⁶⁰ ¹²⁶¹ ¹²⁶² ¹²⁶³ ¹²⁶⁴ ¹²⁶⁵ ¹²⁶⁶ ¹²⁶⁷ ¹²⁶⁸ ¹²⁶⁹ ¹²⁷⁰ ¹²⁷¹ ¹²⁷² ¹²⁷³ ¹²⁷⁴ ¹²⁷⁵ ¹²⁷⁶ ¹²⁷⁷ ¹²⁷⁸ ¹²⁷⁹ ¹²⁸⁰ ¹²⁸¹ ¹²⁸² ¹²⁸³ ¹²⁸⁴ ¹²⁸⁵ ¹²⁸⁶ ¹²⁸⁷ ¹²⁸⁸ ¹²⁸⁹ ¹²⁹⁰ ¹²⁹¹ ¹²⁹² ¹²⁹³ ¹²⁹⁴ ¹²⁹⁵ ¹²⁹⁶ ¹²⁹⁷ ¹²⁹⁸ ¹²⁹⁹ ¹³⁰⁰ ¹³⁰¹ ¹³⁰² ¹³⁰³ ¹³⁰⁴ ¹³⁰⁵ ¹³⁰⁶ ¹³⁰⁷ ¹³⁰⁸ ¹³⁰⁹ ¹³¹⁰ ¹³¹¹ ¹³¹² ¹³¹³ ¹³¹⁴ ¹³¹⁵ ¹³¹⁶ ¹³¹⁷ ¹³¹⁸

Rejstřík.

- Absolutismus** 251.
actus publicus 64.
advent 266.
Adversaria 368.
akademie 72, 92, legie akadem. 100 n., 201.
Aquaviva, general řádu, 79, 130.
Alexandr VII. 192.
Allegambe 235.
Alois sv. 49, český 138 n.
Althan hrahě 350.
Ambrož sv. 339.
Ammerat 260.
Anabaptisté 117.
anachronismus 318.
anarchismus 418.
anthropologie 63.
apologie 343, jazyka slov. 251.
apoštol 92, 255, horlivost 244, slovanští 154, práce 111, 116, 119.
Apoštolská stolice 121.
Arabové 60, 281.
archeologie 68, 300, památky 270.
archiv 68, 142 n., 181, 202, 217, 225—228, 250, 269, 295, Karlštejnský 365, klášterní 242, praž. místodržitelství 388, 390, 392, dvorní knihovny vídeň. 400 n., metropolitní 241, 364, 366, římský 158, ztracený 242.
archivalie 169, 172.
Ariáni 117.
Aristarch 369.
Aristoteles 59, 63, 87, 124, 331 n.
Bohuslav Balbín.
Arnold 292, 374, Křištof 235, 240.
Arnošt z Pardubic 214, 255, 349, Apoštol 262, askese 257, 260 n., 264, — a Boleslav St. 266, ctnosti 257, 262, 264, diplomat 258, 260, charakter 257 n., erb 264, hrob 258, chrámy 266 — a Karel IV. 258—260, koruna 260, král. legát 259, osvěcenost 259—264, — a Marie P. 260, Mariale 262—264, opatrnost 260, rukopisy 261, synoda dieces. 259, veliký 257 n. — a sv. Václav 266, výchova 258 — a zpěv 265, životopis 264.
Arriaga 68.
astronomie 61.
Aschaffenburg 181.
askese 38, 67, 92, 108.
atheisté 117, 418.
Augustin sv. 129, 260.
Augustiani 135, bosáci 322, kanovníci 264.
Aubanus 246.
autorita 122—126.
autorství 264, 400.
Avancin 208 n., 230 n., 395, 405.
Avignon 258—260.
Babenberkové 230.
de Backer 82.
Balbín: askese 412 n., autorita 153, 203, 289, badání 152, 182 n., 189, 231, básník 142, 271 sl., bohabojnost 27, bohoslovec 89, 283, na bojišti 94,

- 97, cesty 68, cíle 153, 157, 183, 187, 298, 412, ctnosti 49, 115, 133, 153, 159, 237, 346, 358, 412—413, dětství 26, 250, dopisy 132, 177, 196 n., 200 n., 210 n., 225, 231, 292, 353, 412, duchovní život 123, 412, důvěra 158, 209, 336, důmysl 215, 293, epitheta 162, exhortator domesticus 235, filolog 357, filosof 59, 65, 67, 283, heslo 348, historik 27, 183, 213 sl., 236, 243, 251, 287, 294, 300, 412, historik řádový 221, historické zásady 180, 288, 291 sl., 296, 298, krěz 91—97, láska k pravdě 228, 355, 412, — k řádu jesuit. 131 sl., 160 sl. — k vlasti 16, 234, 317, — k žákům 149 sl., 283, latina 253, 284, 289, lehkověrnost 298, Livius český 55, 283, 369, matka Zuzana 25, 72, missionář 95 sl., narození 23, nekrolog 209, 356, nemocen 26, 136, 345—351, 354, nepřátelství 148, 152—157, 159, 163, 230, 335, 373, 411, 413, noviciát 45, obcování 149—152, 158, obhájci 163, 213, 222, 370, 372, odkazy 346, 353, palaeontolog 302, píle 172, 215—217, 272, podezříván 212, 219, 254, pohřeb 356, povaha 20, 33, 251, 297, 411, pověřivost 29, 157, 291, 297, 303, přátelé 152, 163, 171, 178, 192, 200—203, 213, 221—223, 230—235, 299, 308, 354—360, 366, 371—374, 411, 414, předkové 21—23, 267, 357, přírodopysk 237, 300—302, 312, 370, rodiště 23, 26, rukopisy 163, 173, 232, 360, 367, řádové sliby 46—51, 258, sloh 172, spiritual 209, spisy 91, 253, 284, 287—289, 296 (viz dle titulův), spisovatel 144—147, 160, 163, 166, 278, 415, styky s P. Leczyckým 36, 92, štěstí 133, 150, 411, trpělivost 161, 192, úcta k sv. Patronům 16, 336—337, — k dynastii 229, úmrtí 355—358, vlastenec 146—152, 155, 161, 165, 183, 206, 214*, 218—222, 247, 250, 282, 298, 317, 335, vychovatel 69, 151, 200, 233, 250, 357, zápisky 137, 232, zásady 189, 353, 414, zpovědník řádový 209*.
- Balde básník 288.
 Banner 111 n.
 Basil sv. 94.
 Barrande 312.
 Bartoš Písař 3 n., 155, — z Drahonie 166.
 básnictví 24, 35, latinské 65.
 básník 74, 370 n.
 Bateus 78.
 Beatus 78, 83.
 Beckovský 393.
 Beckler 348.
 Bedřich 227 n., II. král 219, 379,
 Benediktini 29, 34, 145.
 Berkové 114, 170, 341, 349, Gottlieb 9.
 Berlín 377.
 Beroun 145.
 Běšín 383.
 Bethlem 98.
 Bethlen Gabor 8.
 bezprávi 333, 394.
 bible česká 247, 372.
 bibliografie 82, Soc. J. 233, histor. 19.
 Biedermann 55.
 Bielský 182.
 bitva Bělohor. 1, 5, 10, 14*, Poběl. 251, 254, 269, 386.
 Bilejovský 182.
 Bílek 118, 342, 388, 390—392, z Bílenberka 150, 194.
 Bilina 270.
 Bilovský 239.
 bludaři 144, 193, 387.

- bludy 16, 84, 162, 236, 251, 298,
 393, 417, knihy 117, 119, 144,
 399.
 bohatství 256, 390.
 Bohatý Jiří 96, 263.
 Bohemia docta 167, 209, 213,
 220, 243—246, 345, 370 n.
 — sancta 127, 240 n., 336, 347,
 — orum ingen. et eloqu. 240.
 Bohuslav 183, Candidus 182,
 Boleslav I. 219.
 Boleslav Stará 26, 30, 105, 189
 n., 201 n., 214 n., 338, 369,
 — Mladá 107.
 Bollandisté 241, 266.
 Bononie 258.
 de Boodt 307, 313, 315.
 Borek Vrat. 262.
 Boreš 183.
 Borový Dr., 4, 110, 241.
 bouře 164, 173.
 Bourbon 243.
 Brandýs 102.
 bratrstva 388.
 z Bratřic 24.
 Bratři čeští 3, 6 n., 14, 107, 115,
 143, 168, 180.
 Breuner 393.
 Bridel 170.
 Brno 45, 97, 138, 140, 147, 149,
 159, 169, 362, 393, 398, 400.
 Broumov 15, 29, 34, 258, 349.
 Březnice 383.
 Břežan 185.
 z Bubna 34, 112 a Felix 34.
 Bucelin 162.
 Budovec 9.
 burnatý 171.
 Caesar 289.
 Camerarius 183.
 Campori 92.
 Candidus 245.
 Canisius bl. 1, 336, 388 n., 399.
 Caraffa 130.
 Carrez 375.
 Cejpa 267.
 centralismus 251.
 censoři 140, 162, 199, 203 nn.,
 219—221, 225—229, 234, 288.
 církev 2—5, 86, 166, 226, 256,
 katol. 269, 290, 299, 319, 417,
 česká 240 nn., 385 nn.; církevní
 hierarchie 287, 417, sbory 90,
 historie 90, chorál 269.
 Cicero 28, 53, 61 n., 289, 328.
 Cisterciáci 145, v Sedlci 104.
 cizina 256, cizinci 245, 251, 324
 n., 333, 340.
 Colloredo gen. 100.
 Conti gen. 94, 101, 103.
 Crollius 307 n.
 ctížádost 80, 327.
 ctnosti 236, 256, 328, 331, 337,
 339, křesť. 139, 244, 370, 372,
 obč. 97—99, dvorské 243.
 Cuthenus 182.
 Cvikov 67.
 cvičba 280.
 Cyrill sv. 336, 338.
 Czimermann 187.
 Čabelický 94, 383.
 Čáslav 67.
 Častolar 383.
 Častolovice 29—32, 47, 95, 194.
 Čech 239, 242.
 Čechie 236, 287, 292, 299n, 303,
 328, 332, 335, 338, 394.
 české duchovenstvo 173, 241, 386,
 bohatství 246, 316, čelba 270,
 280, 417 n., bibliografie 230,
 240 a., knihy 246 n., 325, dorost
 417, historie 230, 239 n., 255 n.,
 269, 286, 340, 349, 371, 373,
 417, hrady 172, hroby 242, 244,
 jazyk 154 n., 182, 270, 324,
 362, 372, 387, intelligence 47,
 jednota bratr. 107, 250, 299,
 koruna 243, králové 248, 388,
 královna 226, obrazy 242, mí-
 stopis 239, 249, mapy 232 n.,
 240, lid 106, 123, 236, 251,
 323, 362, 389, literatura 284,
 297, 373, 388, 399, 418, národ
 246, 249 n., 269 n., 286, 290,

- 298 n., 334, 338, 384, 417,
národnost 386 n., strany 386,
nepřátelé 215 n., 276—278,
přátelé 336—338, 396, 401,
písně 269—171, právo 16, 219,
325, přírodopis 236, mineralie
a kovy 237 n., stříbro 270, dra-
hokamy 237, fauna 232, 238,
248, léčivé prameny 237, 240,
308, 370, řeky 314.
Čechové 225—228, 276, 327—
330, 337—341, 386 n., rodopis
242—244, staří 146, 177, 240,
říše 236, stavové 369, sněmy
236, soudy 236, sláva 245, 248,
255, starožitnosti 246, školy 250,
slechta 227, 243 n., 384, vzdě-
lanost 246, židé 243.
Čelákovice 381.
Černikovice 114.
Černínové 189—192, 341, 365.
Červenka 202, 373.
četba 69, 247, 280, špatná 70,
417 n.
čistota 39, 93, 121, 124.
Dánsko 393.
dějiny 3, 13, 20, 27, 46, 53, 61,
83, 87, 149—155, 179, 189,
198, 202, 246, 280, 285 nn.,
295, 299, 331, 334, 371,
české 97, 134, 181 n., 193
—203, 236 n., 297, moravské 97.
Denis 15, 77, 83, 290, 417.
denunciace 413.
dialektika 90.
Diesbach Dr. 244.
Dietrichstein kard. 393.
Dikast 107.
Dingenauer 400.
disputace 63, 87, 92, 244.
Dittrich 398.
divadlo 140.
divinace 291.
Dlouhoveský 241, 270, 373.
Dobner 253, povaha 297 n., kri-
tika 298, monumenta 298, li-
terární činnost 298, 360, 364.
Dobrotivá sv. 178.
Dobruška 29.
Dobřenský 309, 350, 373.
Dobrovský 245, 373.
documenta 298.
dogma 84, 168, 299.
dokonalost křest. 42, 45, 121,
126, 256.
Doudlebský 33, 113.
Doxany 181 n.
Drabík 28.
Drahobuš 199.
Drahonický 182.
drahokamy 315 n.
Drážďany 376.
z Dražic 225.
Dresser 334.
Dreves 268.
Drkolany 179—181, 253.
dualismus 61.
Dubravius 227.
Dudík 10.
Duhr 77—82, 393, 400.
Duchcov 347.
duchovenstvo katol. 11, 13, 386,
české 3, 48.
duchovní cvičení 93, 163, 387.
důmysl 122, 280 nn.
Dupanloup 73.
duše 252.
důvěra 99, 133, 337, 387.
z Eckersdorfu 143.
egoismus 418.
Ekert 372.
elegie 136.
Eleonora císařovna 49, 392.
Eliáš 179 n.
Eliška královna 227 n.
emigrace 251.
empirie 61.
emulace 80.
Eneáš Sylvius 227, 246, 300
Epikur 254.
Epitome 91, 201, 205 nn., 212,
225, 228, 346 n., 365, 370 n.,
úsudek 228, uznání 230 nn.
erb 267.

- Erber 240.
 erudice 396.
 Eruditorum acta 355.
 Esopova bajka 320.
 exaktní vědy 75.
 Examen generale 37, meliss. 65,
 91, 142, 200, 221, 271, 341.
 exulanti 3, 107.
 Faleš 275.
 farnost 119, 184, patron 118.
 Faschang 95.
 fauna česká 303.
 Ferdinand král; I. 3, 23, 170,
 185, 219, 380 nn.; — II. 1,
 3, 7 nn., 15, 48, 110, 154,
 168, 220, 251, 266, 341, 370,
 381—393; — III. 57, 91,
 101 nn., 126, 138, 143 nn.,
 269, 336, 383, 398; — IV.
 136 — Sicil. 380.
 filologie moderní 74.
 filosofie 59—87. účel 59—62,
 252, bohovědná 63, scholastická
 61. 251, jistotnost 62, logika
 62, metafysika 61 nn., mravo-
 uka 63, noëtika 61, ontologie
 63, pojem 62, právo 63, příčin-
 nost 63, silozpyt 87, soud 62.
 Finetty 93.
 Fischer 115.
 Flach 54.
 Flajšhans 399.
 Florencie 355.
 Francie 243.
 Francisci 34, 282.
 Franchimont 348.
 František Ser. 278.
 Frič 302.
 Fridrich Falc. 1, 28, 154.
 fundace 188.
 Frýburk 394.
 Frýdlandsko 111.
 Gabor Bethlen 8.
 Gagarin 380.
 Gamans 165, 181 n., 201, 374.
 Gattermayer 169.
 Gaullart 112.
 Gebler 209.
 geografie 301.
 Georgiewski 75.
 germanisace 270.
 Gindely 10.
 Glaser 46.
 Golč 383.
 Goldast 216 n., 224, 227—230,
 240, 321.
 Grambe 115, 381.
 granáty české 316.
 Gratzner 230.
 z Greifenthalu 393.
 gruntovní knihy 388.
 Günther 61.
 z Günterrodu 240.
 Gurre 382.
 Gustav Kar. 102.
 Guthwirt 398.
 z Guttentejna 182, 184 n., 189,
 191, 195, 244,
 gymnasium 75, 83, 250, 375,
 379, 382 n.
 Habsburkové 15, 230, dům 153,
 rod 242, Rudolf 225 n.
 Hájek 27, 182, 227, 237, 253,
 297 n.,
 — Thadeáš 307.
 Hackenschmidt 171—187.
 Hálek 340.
 Hamerschmied 373, 399.
 Hansen 400.
 Hanuš J. 168, 243, 245, 250,
 371, — Ig. 399.
 Harrach kardinal 34, 36, 49,
 108 n., 116, 147, 192, 361,
 386, 414.
 Hatzfeld 383.
 Haugvic hrabě 235, 350.
 z Hazenburku 228.
 helveti 117, 125 n.
 Herodot 253, 286, 297.
 Herrmann 72.
 Hettinger Dr. 53, 285.
 Hill Achat 254.
 Hiller 405.
 historie: moderní 290, báseň 289,

- ideal 200, falšování 230, nábož.
 180, 384, národu 180, nestran-
 nost 180, 290, pamflet 286,
 pravda 226, 230, 234, 269 n.,
 přátelé, nepřátelé 221, sloh 284,
 295, zpyt 285—299, politická
 180, studium 289—295, učitelka
 287, 290, 299, úkol 286—288,
 umění 291, vědeckost 290.
 historik 27, 56, 65, 68, 74, 83,
 124, 165—169, 173, 180, 187,
 355.
 Hirsle 199.
 Hlídka literární 388.
 Hlohov 170.
 Hloubětín 102.
 Hodějovský 24.
 hodnost 121, 126, 245, 251.
 Hodr Dr. 388.
 Hohenegger 206 n., 231.
 z Hohenzollern 301.
 Hock 188, 192.
 Holan 270.
 z Holešova 373.
 Hora: svatá 143, 146, 170, 175,
 177 nn., 189, 309, 383 n.
 — Kutná 67, 104, 125, 189 n.,
 312 n., 382 n., památky 369.
 Horac 66.
 Horky 111.
 Hostounský 400.
 Hovora 349 n.
 z Hradce 382.
 Hradec: Jindřichův 111, 125,
 141 nn., 149, 158, 179, 342 n.,
 359 n., 370, 382, — Králové
 19, 24—31, 47 n., 67, 111,
 113, 190—194, 239, 267, 370,
 380, 392—394, — Štyrský 380.
 Hrádek 138.
 Hradiště 362.
 Hroznata bl. 180—186, 189,
 192, 195, 294.
 Hubatius 110.
 Hubr 207.
 hudba 83, 250.
 humanismus 14, 253, doba 388.
 humaniora 73.
 Huerta 183.
 Hurter 90.
 Hus 178, 319, 332.
 Husité 117, 144, 168, 178, 180,
 268, 342, 388, války 168, 319,
 388.
 Hypothesa 290.
 Chanovský 106, 110, 116, 144,
 185, 269, 292, 369, 383.
 charakter 20, 23, 27, 33, 36,
 42—51, 69, 81, 87.
 Cheb 186, 189 n., 383, 391.
 chiliasmus 6.
 Chlumec n./C. 114, 209.
 Choceň 114.
 chorograf 240.
 Chotěšov 180—190, 294.
 chrámy 84 n., 120, 122, 169,
 252.
 Christelius 347.
 chudina 372, 389, studuj. 193,
 381, 384, 387—393.
 chudoba 121, 124, slib 370,
 390, láska k ní 256.
 Jablka 305.
 Jagelonci 242.
 Jáchymov 313.
 Jakartovský ze Sudic 363.
 Jan: Nepomucký sv. 241, 336,
 338; — bisk. praž. 180, 225:
 — král 227 n., 258.
 Jansen 15.
 Japonsko 394.
 Jarolím sv. 94.
 Jaroměř 169.
 Jaromír 349.
 Jazyk 251, mateř. 245, obrana
 317, slovanský 215, 326—335,
 cizí 250.
 Ideal 21, 37, 52, 69, 256, 334.
 Ignac z Loyoly sv. 1, 126, 131,
 195, 274.
 Jednota bratrská 155.
 Jelení 113.
 Jeníkov 382.
 Jeníšek z Újezda 383.

Jesenský 343.

Jesuité 1, 11—13, 26, 31, 34, 37, 41—47, 52, 68—70, 76—86, 95, 108, 111, 117—127, 132—134, 138, 144, 154—156, 162 n., 167—169, 194, 205, 212 n., 220, 238, 244, 251—253, 269, 282, 319, 332, 337, 342 n., 359—361, 366, 369, 375, 379—390, 394, 398, 415 n., Atlas geografický 375, čeští 376, 380, 393 n., 400, 402, 409, moravští 376, 393 n., slez. 376, 388, apoštolé 387, 390, 394 viz missie, — archivalie 400, bohoslužba 387, 391, censura 400, cíl 55, dobrodinci 391, duch 130 n., general 158, 160, 209—212, jméno 212, historie řádu 199 n., historikové 233, 397, chrámy 387 n., 391 n., kázeň 409, katalog 402, kolleje 87, 375, 380, 391 nn., konvikty 393, láska k mateř. jazyku 395, 399, 401, 409, 418, k dějinám 396 nn., k lidu českému 399, 402, 409, činnost národní 389, 393, 394, důvěra lidu 394, slechty 380, intelligence 387, literatura 396, 399 n., nepřátelé 390, 409, mládež 390, 398, obrození 300, organisace 385, poslušnost 413, provincie česká 156, 375, 391, rakouská 380, provincialat 231, 402, polští 141, ratio studiorum 80 nn., 396, schopnosti 406, školy 133 nn., 384—400, semináře 391 nn., statky 84, 387—392, 400, účty 406, ústava 396, 400, vlastenectví 156, 394 nn., zásady 394, obžalování 399 n., odvěta 401 n., podezřívání 408, 417.

ješitnost 46.

Jičín 34, 107, 111, 132, 145, 160 n., 168—171, 190, 201, 214, 292, 364, 382.

jíl 308 n.

Jílovští 112.

Jihlava 125, 362.

Jindřich císař. 112, 225, — hrabě 234.

jinověrci 162.

Innomostí 380.

Jireček Jos. 3, 257, 343.

Jiří král 185, 220.

Ilburg 383.

Imhof 292, 374.

imumnita 180.

index 399.

individualnost 154, 418.

intelligence 252 n., 387.

intuice 291.

Johanité 56.

Jonston 311.

Josef 336, — II. 388.

Jungmann 168, 399.

juristé 76.

Justinian 262.

Ivan sv. 145, 178, 372.

Kajicnost 129.

Kájov 112.

Kalina 12 n., 384—387.

Kalousek 16, 20, 291, 337, 418.

Kalvínství 2—8, 36—40, 290.

Kamenec 67, 135.

Kamenice 112.

Kampian bl. 49, 55, 150, 336, 348.

kancionaly 14, 270.

Kant 61.

Kapihorský 144.

Kapliř 350, 382.

Karel IV. 56, 145, 165, 181—184, 192, 219, 241, 253, 257—306, 338, 350, 358, Apošt. stol. 260 n., Bolesl. St. 266, Emausy 265, hospodářství 261, charakter 258—262, konstituce 226, láska k Čechám 261, císař 259—261, dvůr 259, sv. ostatky 260 n., pokoj 261, žaloby 262, učenost 261, zbožnost 260 až 265, zpěv 265, sv. Václav 266,

- ženitba 261, Karlův Týn 145, 178, 261, 304, most 100, řeč 262.
- Karel V. 185.
- Karen general 380.
- kaštany 305.
- katechismus 83, 118.
- Kateřina II., carevna 379.
- Katolicismus 39, 299, 385, reformy 269, 287, víra 98, kněží 119, 127, 319, 336, 362.
- Kauffer 100.
- kázeň 81, 99, 101, 252.
- Kemlich 194.
- Kilian 232.
- Kinsberg 186.
- Kinští hrabata 195, 209—231, 244, 351, 381; — Oktavian 114.
- Kircher 47, 307.
- Kisling 238.
- Kladruby 183—192.
- Kladsko 47, 54—57, 111 n., 123, 135, 149, 166, 169, 232, 255, 258, 261, 347.
- klassikové 81 n., 281, básně 82 četba 74, jazyk 370, řeči 82 nn., studium 55, 65, 74.
- Kláštorec 112.
- kláštery 133, 167, 225, 236.
- Klatovy 132, 171—177, 184, 209, 218 nn., 383.
- Klausal 238.
- z Klenového 383.
- Kleutgen 61, 90.
- Klíč (Koniášův) 168.
- Klika 301, 312.
- Klimentská kollej 391.
- Kliment, pap. VIII. 305, pap. XIV. 86, 379.
- knihy 124, 162, 166, 168, 171, 249, 331, 418, české 13 n., dobré 252 nn., špatné 13, 252 nn., hlaholské 266, katol. 118, 382.
- knihovna 72, 133, 142, 185, 249—254, tiskárna 217 n., náklad 141.
- kodexy 254.
- Kojalowicz 352.
- Koenigsmark 78, 96—102.
- Komenský 6, 10, 78, 322.
- kolčava 195, 199.
- Konojedy 138.
- konfessi česká 3.
- Konstanc 322.
- Kopecký 125.
- koruna 2, 261 n., svatovácl. 3, 393 n.
- korunovace 259.
- Kolovratové 244, 341, 362, 382 n., — Albrecht 111, 234, — Heralt 138, — Oldřich 139, syntagma 139, — Václav 138, — Ždenko 138.
- konfiskace 341 nn.
- Koniáš 13, 167 n., 270.
- konvikt 34, 83, — u sv. Bartol. 98, 376, 384—389, 391.
- Konrad arcibiskup 225; — Karel 14, 266—270, 373.
- korrespondence 158—160.
- konservatismus 85.
- konverse 84, 107, 270.
- Kořínek 199, 209, 222, 368 n., 398.
- Kořistka 75 n.
- Kostelec n./O. 29, 115, 381.
- Kostka 180.
- Kounicové hr. 244.
- Král český 2, rod 3—30, 333—349, vůle 262.
- Kranz 215, 234, 225.
- Krásl Dr. 108, 118, 372, 415.
- krásné umění 75.
- Kravařský 26, 30 n., 48 n., 67, 106, 115 n., 240, 383.
- kritičnost 230, 286—291, 297 n.
- kritika 61, 144, 163, 276 nn., 199, 207, 245, 252 n.
- Kremž 232.
- Kroměříž 232.
- Krnovský 194.
- kroj národní 240.
- Křišťan 177, — Řezenský 298.

- Kruger 97, 144, 174, 194—198,
 263, 292—296, 360, 365—367,
 398, spisy 368, kritika 368.
 Krupský Daniel 46, 200, 203, 205;
 — Jiří 46.
 Kryštofek Dr. 1, 415.
 Křižovníci 179.
 Křivoklát 350.
 kultura 236, 251, křesťanská
 75—87, 394, národní 53.
 Kurz ze Senftenova 114.
 Kunwald 48, 112.
 z Kvestenberka 28.
 kyselky 314.
 Labe 393.
 Laberhittel 159.
 Ladislav Pohrobek 330.
 Lambeck Dr. 169, 209 n., 225
 —232, 369, 374.
 Lamberg hrabě 213, 222 n., 232 n.
 Lammormain 383.
 Lamparter 405.
 láska křesť. 41, 111, 120—132,
 306, k Bohu 187, 244 k řádu
 139.
 latina 53, 253, 332.
 Lažanský hrabě 152, 200, 356.
 léčivé byliny 27, prameny 314.
 lékaři 76.
 lékařství 370.
 Leczycki 77, 27, 35—66, 79,
 118—128, 130, 351, úmrtí
 352, 358.
 Leibnitz 288.
 Lenz Dr. 96.
 Leopold arcivévoda 227, 359 n.,
 393, — císař 166, 192, 228—
 230, 235, — bisk. Vilém 103,
 140.
 Lepar 39, 107, 111, 292.
 z Lerchenfeldu 26, 29.
 Leslie hrabě 114.
 Letopočet 236.
 Lev pap. XIII. 20.
 lež 106, 110.
 Lhenice 112.
 Lhotský 267.
 Libáň 171.
 Liběšice 309, 381, 392.
 libri erection. 366.
 Libuše 306.
 lid 6, 28, 319, český 114, názvy
 238, úsudek 272—277, zpěv
 269 n.
 Lichtenstein kníže 110, 203.
 Linée 303, 380.
 listy 181, 184.
 listiny 142, 242, 250, starožitné
 298, úřední 236.
 literáti 266—270, bratrstva 269 n.
 literatura 87, česká 168, 247—
 253, díla 252.
 Litoměřice 198, 201, 270, 369,
 381, 383, 390, kronika 116.
 Litoměřický 267.
 Litomyšl 179 n., 188, 202, 361,
 diecese 241.
 liturgie latinská 268.
 Livius 280, 388, Český 17, 55.
 Livonsko 379, 393, 398.
 z Lobkovic Popel 9, — Václav
 98, 128, — Bohuslav 283, —
 Carramuel 118, — Ferdinand
 244, — Albert IV. a Frant. 244,
 — knížata 34, 244, 305, 322,
 332, 381 n., 392, knihovna
 168, 367.
 Lohelius 181.
 Loreta 161, 163.
 Lublaň 179.
 Lucemburk 242.
 Lucian 65.
 Ludmila sv. 145 n., 184, 188,
 298, 336.
 Luky 179.
 Lupač 185.
 Lupius 55.
 Luther 4, 319.
 lutheránství 2—7, 117, 155.
 de Magnis 108.
 Macháček 392.
 Malobický 114.
 Malovcové baroni 144 n., 178,
 382.

- Mancinelli 126.
 Mannsfeld 327.
 manželství 261.
 Marci Dr. 137, 305—315, 370.
 Maria P. 26, 56, 87, 131, 145, 234, 336, chrámy 140, obrazy a sochy: Fojenská v Hradci Kr. 30, 113, Kladská 56, starobolesl. 102, 105, viz Boleslav, Svato-horská viz Sv. Hora, Tuřanská 140, Vartská 137, 346, úcta 265, 369, 391.
 Marianská družina 87, 98, 103, 111, 140, 345 n., 387, akademická 98 nn., 127, 140, z vys. stavů 98, 101.
 Mariale Arnesti 57, 95 n., 169, Boh. 398.
 Maria Anna císařovna 102.
 Mars Moravicus 345, 360.
 Marstadt 383.
 Martin general řádu 125, 416.
 Martinicové hrabata 95, 111, 118, 209 n., 325, 341, 381, 383.
 Mathen 61, 65, 75 n., 87, 370.
 Matura mše sv. 59.
 mateřština 52, 234.
 Mathioli 248, 304, 307, 354.
 Maudtner Dr. 95.
 Maurus Syl. 60.
 Maximil. I. císař 262, II. 381.
 Meagh 55, 95, 125.
 Mehrer 139.
 Měchovius 311.
 Mělník 184.
 Menčík 19, 23, 25, 34, 95, 117, 147, 165, 167, 209—222, 231, 348, 400, 415.
 měšťanstvo 236.
 methoda 87, 252 n.
 Mičan z Klinštejna 381.
 Michael 400.
 Milán 185.
 Milevsko 188.
 Miller 156, 209, 230, 401—407.
 Milota 198.
 milosrdenství 111, 154.
 minulost 252.
 mince 236, 337.
 Mišenský 305.
 Miscellanea 25, 235, 252, 336, 346, 367, 391, obsah 236.
 missie 11, 31, 48, 105—111, 116, 269, 387.
 z Mitrovic 146, 388 n.
 mládež 42—53, 69, 87, 151, 249, 394, urozená 234
 Mnišovský 381.
 moderní filosofie 61, řeč 74, vyučov. 87, vzdělan. 76, pohanství 418.
 modlitba 163.
 Mohamedáni 60.
 Mohuč 183.
 Montserrat 266.
 z Montfortu 382.
 de Montmorenci 395, 405.
 mor v Čechách 12, 30, 251, v Hradci Králové 113.
 Morava 117, 233, 373, dějiny 360.
 moudrost 123, 243.
 mravy křesť. 80—86, cizí 234.
 mravnost 319, 394.
 mučeníctví 188.
 Münster 304.
 muž katolický 255, 386.
 Myllner z Mylhausen 9.
 mystika 6.
 Mže 145.
 Náboženství 256, 319, 394, histor. 384, sporné 3, 254, ve škole 394, zmatky 380.
 nadace studijní v Čech. 319, 384—389, účel náboženský a národní 387.
 naděje 127 n., 327.
 Náchod 28, 111, 114.
 národ 4, 15, český 154, 207, spása 380.
 národnost 63.
 národnostkárství 331.
 Navrátil 399.
 Nejedlý 268, 373.
 neláska 129.

- Němci 209, 211, 220, 227,
 270, v Čechách 1.
 Německo 243, 331, — němectví
 154.
 netečnost 335, česká 326.
 nevděk 255, 394.
 nevěra 394, 418.
 nevlastenectví 234.
 Noë 339.
 Norbert sv. 336.
 Norimberk 254.
 Norsko 393.
 Nové Město n./M. 28, 114 n.
 novoty 256, 327, 333, novotářství
 146.
 Noyelle generál řádu 349, 395.
 nožič 267.
 Nymburk 67, 209.
 Obezřetnost 398.
 Obořiště 360.
 obrana 23, jazyka českého 129,
 Leczyckého 130.
 obrazotvornost 53.
 obrazy 337.
 očišťa 154.
 očištec 93.
 odboj 86.
 odborné vědy 79, 87.
 odpadlíci 117.
 Olenius 222.
 Oliva Pavel general 161, 206 n.,
 — Václav 78.
 Olivetský klášter 179, 188.
 Olomouc 34, 45, 122, 140, 169,
 370, 393, 400, — biskup 241.
 Olšany 101.
 Opatovice 291, 311.
 opatrnost 133, 213.
 Opava 209, 231, 406.
 Opočno 29, 114.
 z Oppersdorfů 143, 194, 392,
 — Bedřich 32, 47 n., — Mi-
 kuláš 33, — Otta 29, 33, 47.
 Opsinnig 383.
 organisace 85.
 Osek 183, 253.
 ostatky sv. 122, 145, 181, 264.
 osvěta křesť. 75, falešná 417.
 Oškeruše 306.
 Otakar II., 2, 225, 334.
 Otcové svatí 90, 94, 247.
 otec vlasti 338, 342.
 Oudrcký 316.
 Ovid 388.
 Padova 258,
 Paedagogica Morum. 77.
 Pacht 268.
 Pachtler 26, 62 n., 77, 357, 396.
 Palacký 298, 397, hlediště 299,
 rationalismus 299.
 palaeontologie 312 n.
 palaeografie 298.
 památky 166, 173, 184, 250 nn.,
 283, 300.
 paměť 71, 82.
 panování 259.
 Papebrock 166, 241, 374.
 papežové 183, 259.
 papírny 314.
 Pappenheim 14, 34.
 Paprocký 182.
 Pardubice 67, 209.
 Patera 235.
 patronové sv. 223, 325, 334,
 důvěra 101.
 Paulsen 400.
 Pavel I. car 379.
 Pavlovský Stan. 393.
 Pawlowski Dan. 38.
 Pěčka 248.
 Pelzl 18, 168, 322.
 peníze 277.
 pergamenty hrušky 305.
 perly 315.
 Pernštejnští 362, 381.
 Pešina 97, 139, 164, 184, 188,
 202, 213, 222, 241, 244, 292,
 318—322, 345, 359—366, 373
 — moravský historiograf 360—
 363, ctnosti 366, mládí 360.
 láska k církvi katol. 362, nábo-
 ženský názor 299, skromnost
 363, statečnost 363, Phospho-

- rus 360, Prodrumus 363, Uca-
 ledon 363.
 Pfanner 403.
 Petráš 140.
 Petrohrad 75, 379.
 Philostrate 65.
 Piccolomini 394.
 Pichelberg 382.
 Pichlerová básnířka 373.
 Pikarti 113, 117, 299.
 píle 127, 249, 254.
 Pisecký 115.
 písemnictví české 168.
 Pisinger baron 311.
 Pisma sv. 299.
 Pistorius 228.
 Pius VII. 380.
 pivo 314.
 Plachý Jiří 94, 100, 263, 344, 398.
 plameny 254.
 plány 255.
 Plantus 325.
 Plavenští 348.
 Plzeň 191, 273, 300, 369, 383.
 pobožnost 42, 270.
 Podbrdy 144 n., 178.
 poddanství 119.
 Poděbrady 67.
 podezřívavost 154, 156.
 podobizny 142.
 Podlaha Dr. 393, 399.
 podobojí 155.
 Pogner 46.
 pohané 117., pohanství 75.
 Pocha 267.
 pochlebenství 162, 335.
 pokání 372.
 poklady 239.
 pokladna 252 n.
 pokora 42, 127, 130, 256.
 Polabí 304.
 politika 9, 11, 15, 251, 256, po-
 litikové 246, politické lži 251.
 Polock 379.
 Polsko 35, 379 n., Poláci 225,
 270, králové 243, provincie 377.
 Polybius 285.
 pomocník řádový 121.
 poněmčování 362.
 Poniatovská 6—10.
 Pontan 241 n. — Jakub 48, 55.
 posloupnost česká 236.
 poslušnost 42, 121, 125, 133,
 211, 219.
 posměch 254.
 Pospíchal 373.
 Postoloprty 247.
 Pošmurný 46, 160, 209.
 poutní místa 387.
 povaha 106 nn., 255, 280.
 pověry 168, 239, 253, ženy 240.
 pověst 253.
 povstalci 387.
 povzbuzení 236.
 práce 189.
 pragmatičnost 285, 291, 295 n.
 Praha 12, 34, 56, 96—102, 132,
 137, 149, 183, 189, 191, 209
 —211, 219, 232—241, 256 n.,
 261 n., 273 nn., 323—327,
 332, 341, 380—382, 388, 400,
 arcib. 56, 241 n., 256, 259,
 262, 388, Emausy 265, sv. Mi-
 kuláš 96, 138, kolleje 66, ma-
 gistrat 103, primator 98, 103.
 vys. školy 168 n., 259, chrámy
 242, mostecká věž 103.
 Prachatice 112, 185, 270, — Kři-
 štian 214, 365.
 Prácheň 383.
 Praskovská 382.
 pravda 62, 84, 128, 202, 251,
 299, 342, 417, historická 187,
 213—230, 234, 286—296, 340,
 394, zjevená 299, prameny 256.
 Premonstráti 179 n.
 privileje 236.
 Problazí 392.
 Prokop sv. 145, 336.
 profess 121.
 Procházka 250.
 pronásledování 127, 163, 173.
 proroctví 6 n., 28 n., 177, fa-
 lešná 409.

- prosy 264, 268.
 protestanté 95, protestantství 1,
 14, 31, 78—83, 116, 157, 181,
 299, pastoři 117, svoboda 14.
 provincialat 377, 379.
 proudy časové 253.
 prozřetelnost 235, 338, 417, Boží
 126, 289, 380, 384.
 Prusinovský 393.
 Prusko 377, 379, 393.
 předkové 24, 249, 252, 256.
 Přemyslovci 242 nn., 306, Otakar
 I. 187, Stádický 244.
 Příbram 261.
 přírodopis 27, 61, 75 n., 83.
 přírodozpyt 76, 301, 305—309,
 metoda 285, obratlovci 238,
 290, 301.
 z Puchova 304.
 Pulkava 182, 225.
 Pulveres sacri 368.
 pýcha 80.
 Pythagoras 61.
 Quaesita oratoria 346.
 Quick 400.
 Quintilian 289.
 Rabenhaupt 30 n., Anna Magda-
 lena 30.
 Račín 382.
 rada 122—124, 327.
 Rader 35.
 Radouš 268.
 Radziwił kníže 39.
 Rakouský Albert 226, — Albrecht
 330, — Rudolf 227, — rod 292,
 Rakušané 225, Rakousy 232.
 Ratio studiorum 62—85.
 rationalismus 86, 297—299, 417,
 proudý 86.
 Raynaud 224, 317.
 realie 74, vědy 87.
 Realini bl. 131.
 rebellie 216, 327.
 Respublika 137, 360.
 resignace 335.
 reformace katol. 7, 12, 117, 154,
 384—387, 414, komissar 29 n.
 Regnier z Bleileben 382.
 rekové 60.
 rekovnost 243.
 Rhetius 400.
 rhetorika 55, 90, 135 n., 141—
 144, 396.
 Rezek Dr. 4, 28, 84 n., 105,
 117 n., 155 n., 180, 290, 415.
 Ribaldo 248.
 Ridolfin 93.
 Riegger 243.
 robota 5.
 rodokmeny 163.
 Rokycany 169.
 z Ronova 349 n.
 Rorate 266—270.
 z Rosenfeldu 47.
 z Rotalu 140.
 Roudnice 57.
 rouno zlaté 244.
 z Roupova 91.
 rozlišování duchů 129.
 rozum 82, 86.
 Rožmberkové 95, 143 n., 166,
 177 n., 183, 198, 316, 382.
 Ruch 400.
 Rudolf II. 308, 315 n., 381.
 rukopisy 125, 142, 166—169,
 181, 247, 253, 263, 283, 298,
 373.
 Rus 393, — Bílá 379.
 Rybička 245, 270, 357.
 Rybná 112.
 Rychmbursko 114.
 Rychnov 95, 111.
 Růženec 102, 127.
 nády 252, německý 79, dobro-
 společné 212.
 řeholník 117, 127 n.
 řeči cizí 234, 370, řečtina 53,
 65, 83 n.
 řečnictví 53 n., 210, řečník 74.
 Řehoř V. 264, — XIII. 393 n.
 řeky zlatonosné v Čechách 237.
 řeštlák 306.
 z Říčan 225, 341.
 Řím 116, 122, 138 n., 162, 170,

- 175, 190, 205—212, 234,
260, 270, 355, 372, 388, 402,
— říše 225.
- Řimov 382.
- Sadská 169.
- de la Saga 142.
- Sagittarius 349, 355.
- Salamanka 68.
- Salmové hrabata 244.
- samolibost 26, 53.
- sebevědomí 418.
- sebezápór 42, 46.
- sedlák 119, 129, bouře selské
12, 29.
- Sedlec 182.
- Seligmann 350.
- sekvence 264, 268.
- seminář 84, 193, 375, 379, 384
— 391, — sv. Václava 98, 381,
391 n.
- Sennert 310, 312.
- Serarius 183.
- Schafgotsch 244.
- Schambogen 135, 137.
- Schlegel 285.
- Schlejnic biskup 198, 222, 371.
- Schmiedl 30, 84, 113, 120, 199,
398, 400.
- Schmidt Ch. 78 n.
- z Schoenfeldu 29, 33.
- scholastik 92 n., — scholastikát 51,
55, 59, 65—69, — filosofie 251.
- schopnosti 279.
- Schulz 116, 390.
- Schürer 206, 210, 231.
- Sicilie 380.
- Sigismund císař 228.
- síla modlitby 92, spojená 98.
- Skalice Uherská 113.
- Skarga 39.
- skepticismus 127.
- skladba 280.
- sklárny 314.
- skromnost 163.
- skřítek 239 n.
- Sláma 270.
- Slavata hrabě 8, 142—147, 162,
182, 272, 297, 325, 328, 351,
382 historie 296, paměti 220,
rukopis 340—343.
- Slavibor 184.
- Slavikovský 46.
- Slavkov 232.
- slavnost 81.
- Slezsko 117, 233.
- sloh 56, 74, 280, 366.
- Sloup 138.
- Slované 331, Apoštolé 154, jazyk
obřadní 331, učenci 331.
- Směčno 381.
- Smitice 28, 114.
- smír 369.
- sněmy zemské 325.
- sobeckost 2, 80.
- socialismus 251 n., 326.
- Soliman 240, 351, 398.
- Sommervogel 91.
- spása 81, 127, 299.
- Speculum glorie Austr. 226 n.
- spisovatelství 82, 144.
- Spondanus 225.
- spravedlnost 110, 215, 217, 260.
- srdce 124.
- Staročech 234.
- starožitnosti 181, 236, 256, 329,
334.
- statečnost 249.
- stáří 53.
- stavové 2, 119, 153, 166, 236,
325, 336, 343, odbojní 2—28.
- Stecker 238, 300, 307—309.
- Stemmatografie 140, 340, 349,
371.
- Sternberkové hrabata 144, 170,
244, 315, 365, 369, 381.
- Steyer 14, 146, 170, 322, 382.
- Stolice Apošt. 121, 336.
- Strahov 181, 192.
- Straka hrabě 13, akademie 387.
- Stránský 97, 137, 229, 360.
- strašidla 142, 239.
- Středa 54, 120, 126.
- studie klassické 52—54, 74, 119,
250, 286, 290, mateřština 417,

- láska k nim 279, studenti chudí 156, 381, tuláci 389, nadace 12, 384, 390 n.
 Studnička Dr. 137.
 Sturm jesuita 394, 399. — Sturm prot. 78.
 stydlivost 124.
 subjektivnost 53, historická 180.
 Suda 109.
 sůl 273, 314.
 Summarium 131.
 Sumsar 144.
 ze Svárova 112, 383.
 svatí 236—240, 372.
 svatost 39, 129 n., 180, 236, 256, 262, 336 n., 411, účta k ní 127.
 svědomí 130.
 svéhlavost 46.
 Svěchně 169.
 světlo 251.
 Světozor 20.
 Svitava 188.
 svoboda křesťanská 14, 86, 256, 326, lidu 286, 290, akademická 86, 94, pravá a falešná 119, 216, 251, 326, 337, 394, 400.
 Svoboda Jos. 29, 94, 388.
 Svojkov 138.
 svornost 120.
 Sylvius 259,
 system 89, 252.
 Šejnov 26, 233, 308, 382.
 Šimek 19, 243, 245, 297.
 Sittler 300, 418.
 školy 13, 34, 38, 70, úkol 73; střední 52—69, 155, 270, 386—396, cvičba 52, staré 85 nn., vysoké 251, 386—390, 396 (viz Praha), jesuitské 78, 84, 158 (viz Jesuité), českých bratří 78, protest. 78, Lüttišské 78, nizozemské 78, moderní 85, 87, organizace 76, Strassburské 78.
 Škreta 233, 276, 373 n.
 šlechta 68, 84 nn., 150 nn., 230, 236, 242, 251 nn., 261, 287, 319, 324, 329—341, 376—388, 398, česká 3, 5, 10, 12, 24, 384, 387, katolická 336—340, 386 n., šlechtictví 332—339, šlechtic 126, 393.
 Šlik hrabě 244, 383.
 Šmalkaldský spolek 2 n.
 Špaček 418.
 Špička 6, 10.
 štědrost 128.
 štěstí 87, 261.
 Švédové 96—102, 104, 125, 141, 239, 262, 327, 398—Švédsko 393.
 Švenda 23, 30, 95, 113, 115, 192, 394, 398.
 švestky 305.
 Švihovský hrabě 365, 381.
 Táboři 178, 247.
 Tacitus 18, 246, 280, 288 n.
 Tadra 184, 270.
 Talemberk 341, 383.
 Tamasfi 161.
 Tanner Jan 144, 169, 211, 231, 292, 295, 368 n., — Matěj 146, 210, 311, 395, 406.
 Tenora 120.
 Teplá 179—191, 294.
 Terentius 296, 331, 340.
 Tetín 145, 178.
 theologie pozitivní 90, scholastická 89 n., osvěta 90.
 Tilšer 75.
 tisková hyperprodukce 82.
 Thurn hrabě 8.
 Thyrsus 405.
 Točník 145, 178,
 Tollius 355.
 Tomáš Akv. sv. 59, 87, 90.
 Tomek 1, 15, 154, 265, 319.
 Tonner 18—25, 37, 42—67, 142, 164, 232, 254, 415.
 Trautmannsdorf 244, 361.
 Trčka hrabě 382.
 Treher 228.
 tresty 71, církevní 119.
 Tridentinum 4.

- Trnožka 125.
 trpělivost 387.
 Trithem 332.
 Truhlář 323, 399.
 Třeboň 72, 95, 142, 169, 183, 239, 250.
 Třebíč 362.
 Tumpach Dr. 393.
 Turek Mik. 98—103.
 Turci 117, válka 363, 369.
 Učenost 52, akademická 161.
 učenci 236, 261.
 učitelský úřad 69—79, 133, 261, 298, 339, 349.
 Uhry 393.
 umění 350, 280, krásné 65.
 Unger 243, 245.
 úpadek řádový 85
 urážka 162, 173.
 Urban I. 73.
 úřady 326, úřednictvo 119, 386, císařské 154, povyšování 261.
 ušlechtilost 280, 394.
 Úšovice 314.
 Ústěk 348, 381 n., 392.
 Utrakvisté 4, 269 n., 399.
 Václav sv. 30, 145, 177, 271, 298, 335, 398, — jeho úcta 337, 369, obrana 337, dědictví 372, — král 225, — IV. 212, 262.
 Vadas 47.
 Valdek 178.
 Valerian de Magnis 108.
 Valdštejnové hrabata 25, 34, 107, 170, 292, 341, 347, 351, 369, 381, — Bedřich arcibiskup 210, 372, — Karel 234, — Karel Arnošt 282, — Karel Ferdinand 279.
 válka 146, 249, 327, pobělohorská 290, 319, 328, 341, 385, 400.
 Valladolid 68.
 Vančura 111.
 Varta 135 n.
 vděčnost 33, 41, 380, 414.
 věda 67, 180, 236, 394, spekulativní 92, touha 42.
 vědomosti 80—85, 121, 126, 133.
 věhlas 256.
 Vejdovský Dr. 238, 301—307.
 Velehrad 362.
 Veleslavín 182, 296, 323.
 velikomyslnost 256, 394.
 Veliz 178.
 Vendové 215.
 Verest 73—75.
 Verisimilia 65, 199, 221, 349.
 věrnost 133, 327.
 Vesmír 309, 312.
 Vetter 232.
 Vídeň 169, 219, 232, 350, 355.
 víno 275 nn.
 z Vimoře 392.
 víra 33, 39, 83, 127, 335, jednota 269, katolická 154, 299, 338, 394, 409, dogmata 10, 89, sv.-Václavská 5, 299.
 Vít sv. 258 n., 336.
 Viteleschi 122, 130.
 vláda 86, 119, 156.
 Vladislav král 239.
 Vilemovský 269, 373.
 Vlastenectví 97, 129, 141, 164, 179, 234, 255, 261, 337, 362, 394, 409. věda 238, zrada 2, 4, 12, 177, vlastenci 251, 270, 362, 417, paměti 12, 15—28, 68 n., 133, 184, 276, 297, 373.
 Vlček 405, 409.
 Vltava 145, 185.
 Vodňanský 96, 267.
 Vojslava 183, 294.
 Vojtěch sv. 147, 178, 273, 336, 373.
 Vorel 219.
 Votka 257, 337 n.
 Vratislav hrabě 335, 341, 351.
 Vrbna hrabě 244, 351.
 vůle Boží 41 n., 125—128, lidská 86.
 Vrchlický 278, 418.
 vrchnost 119, 124—130, 133, 159 n., katolická 116, 121.

- Vrtbové 138, 191.
 Vydra 17, 25, 59, 65, 115, 137, 149, 237, 394.
 výchova 70—88, 146, 258—280, katolická 386—394.
 výmluvnost 52, 331, stará a nová 278—282.
 výsady 280,
 Vysočany 102.
 vytrvalost 249.
 vyučovací metoda 80—85.
 vzdělanost 236, 249, 253, 394, antická 52 nn., formální 52, humanitní 52, 54, ducha 55, křesťanská 86 n., lidová 286, 303, vědecká 51, 59—62, 67, realní 52.
 Waldsassy 185, 292.
 Weis Krist. 235 nn., 292, 345, 356.
 Weiss Jan Křt. 97 nn., — Jiří 46, 97, 369, 398, 413.
 Westfalský mír 11.
 Wietrowski 403.
 Willi 402, 405 n.
 Winter Dr. 388 n.
 Wippler 418.
 Wittemberg 100 nn.
 Zábrdovice 362.
 záduší 332.
 zákonodárství 236.
 Záruba 392.
 závist 392.
 Zbiroh 145.
 Zbraslav 145.
 Zderaz 245.
 zdokonalení 399.
 Zelený 75, 222, 287, 296.
 Zemské desky 388.
 Zeno 312.
 Zibrt Dr. 19, 235, 239, 245, Bibliografie 239.
 Zikmund 330, 336.
 Zimmermann 209, 219.
 Zlatoustý 94, 281.
 zloba 158, 253.
 zoologie 238.
 Zoubek z Bílenberka 34, 192, 349, 372.
 zpěv staročeský 271, chrámový 265, Gospodi 373, Salve 266, „Svatý Václave“ 337.
 zrada 226.
 Zwicker 396 n.
 zvyky staré 234.
 Žák 271, 337, 418.
 žaloby 156.
 Žampach 392.
 ženy 277.
 z Žerotína 383.
 židé 247, 387.
 Žitava 235, 348, 351, 355.
 Živa 238, 303, encyclop. 118.
 život národ. 286, 299, nadpřiroz. 299, radosti 418.
 Žižka 278.
-

SPISY

nákladem **Dědictví sv. Prokopa** vydané:

- Jenerální rejstřík věcný** Časopisu katol. duchov. od r. 1828—1878. Cena 50 kr.
Evangelium sv. Matouše. S výkladem Fr. Sušila. Cena 2 zl.
 " " **Marka.** " " " 60 kr.
 " " **Lukáše.** " " " 90 " "
 " " **Jana.** " " " 2 zl.
Katechismus sněmu Tridentského. Cena 1 zl. 60 kr.
Skutky apoštolské. S výkladem Fr. Sušila. Cena 1 zl. 60 kr.
Listové sv. Pavla apoštola. S výkladem Fr. Sušila. I. díl za 2 zl. 50 kr., II. díl za 2 zl. 80 kr.
Písmo sv. Nového Zákona. S výkladem Fr. Sušila. Cena 3 zl.
Antonín Brus z Mohelnice. Sepsal Dr. Klem. Borový. Cena 2 zl.
Spisy sv. Otcův apošt. a Justina Mučenníka. Cena 2 zl.
Učení mistra Jana Husi. Sepsal Dr. Ant. Lenz. Cena 2 zl.
Sv. Otce Ireneia Patero knih proti kacířstvím. Cena 2 zl. 50 kr.
Apologetikum O. Sept. Fr. Tertulliana. Cena 80 kr.
Padesát homilií duchovních sv. Makaria Egypt. Cena 1 zl. 20 kr.
Martin Medek, arcibiskup Pražský. Cena 1 zl. 20 kr.
Poselkyně starých příběhů českých. Sepsal Jan Beckovský. Sv. I. a II. po zlatých 250, sv. III. 2 zl. 80 kr.
Anthropologie katolická. Sepsal Dr. A. Lenz. Cena 3 zl. 20 kr.
Všeobecný církevní dějepis. Sepsal Dr. Fr. Kryštůfek. Díl I. Starý věk. Cena 3 zl. Rozebrán. Díl II. Středověk. Část 1. Cena 3 zl., část II. Cena 3 zl. Díl III. Nový věk. Cena 4 zl.
Katolická mravověda. Sepsal Jan Nep. Stárek. Cena 2 zl. 50 kr.
Rozbor filosofie sv. Tomáše Akv. Napsal Dr. Václav Hlavatý.
 — Výbor ze spisů sv. Otce Jana Zlatoústého. Přeložil Jan Nep. Desolda. Cena 2 zl. 50 kr.
Arnošt hrabě Harrach, kníže-arcibiskup Pražský. Napsal Dr. Fr. Krásl. Cena 2 zl. 50 kr.
Sv. Tomáše Akv. O byti a bytnosti a kardinála J. Pecciho Výklad vlašský. Přel. J. K. Votka a V. Vojáček. — **Logika formálná.** Od Dra. fil. Eug. Kadeřávka. Cena 2 zl.
Starověda biblická. Vzdělal Dr. Melichar Mlčoch. Cena 2 zl. 50 kr.
Kláster bl. Anežky v Praze. Sepsali V. V. Tomek a J. Mocker. Cena 1 zl.
Dějiny posvátného zpěvu staročeského. Sepsal K. Konrád. Cena 5 zl.
Psychologie. Od Dra. Eug. Kadeřávka. Cena 2 zl.
Svatý Prokop. Sepsal Dr. Frant. Krásl. Cena 3 zl.
Zpovědnice. Sepsal Dr. Gabriel Pecháček. Cena 2 zl.
Paedagogika. Sepsal prof. Šauer z Augenburku. Cena 2 zl. 30 kr.
Sv. Vojtěch. Sepsali Dr. Fr. Krásl a prof. J. Ježek. Cena 4 zl.
O mši svaté. Pojednává theol. a fil. Dr. Josef Kupka. Cena 4 zl.
Výklad žalmů. Napsal Dr. Jar. Sedláček. Díl I. Cena 6 K 60 hal. Díl II. Cena 7 K 40 hal.
Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Napsali Dr. A. Podlaha a Ed. Šittler. Cena 50 K.
Úvod do Písma sv. Nového Zákona. Sepsal Dr. Jan Lad. Sýkora. Díl I. Cena 7 K.
Morálka filosofická. Část I. a II. Napsal Dr. Eugen Kadeřávek. Cena 6 K.
Protestantství v Čechách. Sepsal Dr. F. Kryštůfek. Cena 7 K 50 hal.
Úvod do Písma sv. Nového Zákona. Sepsal Dr. Jan Lad. Sýkora. Dílu II. Část I. Cena 10 K.

